הסתרה, עמימות וקריאות בכתיבה מודיעינית-מחקרית באגף המודיעין בצה"ל

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

עדי אברמסון

המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות

הוגש לסנאט של אוניברסיטת בר-אילן

רמת גן תמוז תשפ"ה

עבודה זו נעשתה בהדרכתה של פרופ׳ זהר לבנת
מהמחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות של אוניברסיטת בר-אילן.

תודה

תודה בראש ובראשונה למנחה המופלאה של מחקר זה, פרופ׳ זהר לבנת, על ניווט מדויק, מקצועי ורגוע של הספינה האקדמית מהרעיון הראשוני אל התוצר המלא, על ההערות המועילות שחייבו לחדד רעיונות וניסוחים, על הקשב שהוקדש לאורך התהליך ועל מילים טובות ומאור פנים שהפכו את העשייה לחוויה בונה ומלמדת במיוחד.

תודה לחוקרים ולחוקרות המודיעין בחטיבת המחקר באמ״ן שהתראיינו עבור עבודה זו על ששיתפו בחוויותיהם המקצועיות ובתחושותיהם והעניקו נקודת מבט יקרת ערך וייחודית על מלאכתם. תודה על עמלם לילות כימים עבור ביטחון מדינת ישראל גם כאשר איש אינו יודע זאת, על תחושת השליחות העמוקה והאחריות הרבה המוטלת על כתפיהם ועל האופן שבו כל אחד ואחת מהם מבקש להמשיך ללמוד ולהשתפר כדי למלא את משימתו טוב יותר.

תודה למפקדי חטיבת המחקר על האישור לערוך את המחקר בתחומיה ולגורמים המקצועיים בה שאפשרו את השימוש בחומרים הרלוונטיים. אין זה מובן מאליו. תודה מיוחדת לת׳ על עקיפת ההרים וחציבת מנהרות בהם כשהיה צורך, ולד׳ על ההערות החיוניות.

ותודה למשפחתי האהובה על התמיכה, האמונה בדרך והסבלנות מול שעות רבות שהושקעו בין דפים אלה. אתם הכנפיים והרוח תחתיהן.

תוכן העניינים

תקציר ..... א

2. סקירת הספרות 1

2.1 עמימות, קריאות והשפעתן על השיח 1

2.1.1 מבוא 1

2.1.2 עקרון שיתוף הפעולה בשיח 2

2.1.3 עמימות ושמירה על עקרון שיתוף הפעולה 3

2.1.3.1 סיוג והבעת עמדה 4

2.1.3.2 יתרונות השימוש בעמימות בשיח 7

2.1.4 קריאות וההשפעה על עקרון שיתוף הפעולה 9

2.1.4.1 נוסחאות קריאות מרכזיות 11

2.1.4.2 ביקורת על נוסחאות הקריאות 12

2.1.4.3 רכיבי הקריאות והשפעתם על הקורא 13

2.1.4.4 ויתור על רכיבי קריאות במסגרת שיתוף פעולה בשיח 15

2.2 מחקר השפה הצבאית 16

2.2.1 השפה הצבאית בעברית כהגוון לשוני 16

2.2.2 שפת חיל המודיעין כתת-הגוון של שפה צבאית 21

2.2.3 מסגור וכוח בשיח בהקשרים צבאיים 24

2.3 קהיליית המודיעין בישראל והתוצר המודיעיני 29

2.3.1 מי נכלל בקהיליית המודיעין בישראל ומה תפקיד המודיעין 29

2.3.2 אמ״ן ותפקידיו 32

2.3.3 חטיבת המחקר ותפקידיה 33

2.4 התוצר הכתוב בחטיבת המחקר 34

2.4.1 מטרת התוצר הכתוב בחטיבת המחקר וחשיבותו 34

2.4.2 סוגי התוצר הכתוב בחטיבת המחקר 35

2.4.3 פקודות צה״ל הנוגעות לכתיבה 36

2.4.4 סיווג, מידור ופונקציות ההסתרה המכוונת של המאמר המודיעיני 39

2.4.4.1 נקיטת עמימות בכתיבה לשם שמירה על מקורות המודיעין 40

2.4.4.2 עמימות לשם הסתרת פעולות ישראל 41

2.4.4.3 עמימות לשם שמירה על ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות 41
2.4.4.4 עמימות לצורך סיוג הערכה 45
2.4.4.5 עמימות לצורך קיצור המסרים 49
2.4.5 עמימות שאינה מכוונת וליקויים בכתיבה צבאית בעברית 50
3. **מטרות המחקר ותרומתו 54**
4. **שיטת המחקר 56**
4.1 הקורפוס 56
4.1.1 דגימת המאמרים 56
4.1.2 בחירת המבעים וקידודם 56
4.2 ראיונות עומק 57
5. **חטיבה ראשונה – עמימות מכוונת בתוצרי מודיעין 59**
5.1 **הגנה על מקורות מידע מודיעיניים 59**
5.1.1 הסוואת אישים המוזכרים בשיח 61
5.1.1.1 אי-ציון שמות ומעבר ללשון רבים 61
5.1.1.2 חילוץ המידע באקספליקטורה ודמיון לפרקטיקה עיתונאית 66
5.1.2 ניסוח מסקנה העולה "מאליה" 68
5.1.2.1 צורות חג"ם – עולה, נודע, ניכר, נראה, מסתמן 69
5.1.2.2 נשוא פועלי סביל הנוגע לאיסוף הנתונים וההסקה, בשילוב שמות פעולה – ניכר, מסתמן, מזוהה, מאותר, נמצא 70
5.1.2.3 נשוא פועלי סביל הנוגע למידע עצמו 72
5.1.2.4 יצוין כי 72
5.1.2.5 ביטויי הערכה – להבנתנו, בראייתנו 73
5.1.2.6 הימנעות מפועלי אמירה ומציטוטים ישירים 73
5.1.3 שמות פרשיות מודיעיניות 74
5.2 **הסתרת המְבצע של פעולות ביטחוניות 76**
5.2.1 פעלים סבילים 78
5.2.2 הפועל "לבצע" 81
5.3 **שמירה על ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות 82**
5.3.1 העלמת ה"אני" המחבר 85
5.3.1.1 גוף ראשון רבים אקסקלוסיבי 85

5.3.1.2 נשוא סביל 88
5.3.1.3 הפועל "לבצע" 89
5.3.1.4 העלאת מסקנה "מאליה" – צורות חג"ם 90
5.3.2 העלמת הקולקטיב הישראלי 90
5.3.3 ניסוח סביל 94
5.3.4 הפועל "לבצע" 96
5.3.4.1 נשוא מרכזי 96
5.3.4.2 שם פועל ולצידו שם פעולה 97
5.3.4.3 שם פעולה המובלע בדגם שם הפועל ולצידו שם פעולה 97
5.3.4.4 שם פעולה 98
5.3.5 שמות פעולה (נומינליזציות) 98
5.3.5.1 פועל עזר ושם פעולה 99
5.3.5.2 שמות פעולה המצטרפים למושג אחד 100
5.3.5.3 שמות פעולה במבנה שם פועל 101
5.3.5.4 שם פעולה כמוקד של משפט שמני משלים ומפרט 102
5.3.6 מירכאות סביב מילים וביטויים 105
5.3.6.1 מושגים המתארים את תפיסת האויב 105
5.3.6.2 מושגים שעשויים לשאת מטען פוליטי 106
5.3.7 מטאפורות ויופמיזם 108
5.3.7.1 מטאפורות 108
5.3.7.2 יופמיזם 114
5.4 **סיוג הערכות מודיעיניות 120**
5.4.1 מודאליות ראָייתית 122
5.4.1.1 ציון מקור המידע 124
5.4.1.2 להערכתנו, להבנתנו, בראייתנו 127
5.4.2 מסייגים אסטרטגיים 131
5.4.2.1 מיעוט מידע ומהימנות המידע 131
5.4.2.2 מידע נכון לשעתו 133
5.4.2.3 חוסר במידע 134

5.4.3 מסייגים לקסיקליים 136
5.4.3.1 צורות חג״ם 136
5.4.3.2 שמות עצם מודאליים (היתכנות, אפשרות, סבירות) 139
5.4.3.3 פעלים מודאליים (עשוי, צפוי, עלול) 140
5.4.3.4 תוארי פועל 141
5.4.3.5 שמות תואר 143
5.4.3.6 כמתים 143
5.4.4 סקאלת סבירויות ורמת סמך 147
5.4.4.1 סקאלת סבירויות 148
5.4.4.2 רמת סמך 152
5.4.5 מבני ויתור 154
5.4.6 הערכות המנוסחות כשאלות ישירות בסוגריים 157
5.4.7 סיוג רכיב ההמלצה 158
5.5 קיצור המסרים 161
5.5.1 ראשי תיבות 163
5.5.2 שמות פרשיות מודיעיניות 166
5.5.3 השמטים (אליפסיס) 168
5.5.3.1 השמט מושא – תחום/נושא/היבט 168
5.5.3.2 השמט נושא – מדינות 169
5.5.3.3 השמט נושא – גורמים 171
5.5.4 השמטת מילת היחס ״את״ 172
5.5.5 שרשרת סמיכויות 174
5.5.6 הערכות המנוסחות כשאלות ישירות בסוגריים 175
6. חטיבה שנייה – פגיעה בקריאותם של תוצרי מודיעין 177
6.1 תיאור מציאות מורכבת ורבת-התפתחויות 178
6.1.1 משפטים ארוכים 179
6.1.1.1 משפטים מפרטים 180
6.1.1.2 משפטים המציגים כמה התפתחויות אפשריות 184
6.1.1.3 משפטים המתארים כמה גורמים משפיעים 186

6.1.1.4 משפטים המציגים פרטי משנה רבים 187
6.1.1.5 משפטים המוסיפים תנאים מסייגים להערכות 189
6.1.1.6 משפטים המציגים פירוט באשר למקור המידע 189
6.1.2 ריבוי שעבוד 190
6.1.3 ריבוי סוגריים 192
6.1.3.1 מספר הסוגריים במשפט 193
6.1.3.2 אורך הסוגריים במשפט 194
6.1.3.3 אורכם הכולל של הסוגריים מתוך המשפט 195
6.1.3.4 מיקום הסוגריים במשפט 196
6.1.4 ריבוי פסיקים 197
6.1.5 המרחק בין גרעין הנושא לנשוא 200
6.1.6 מרחק גרעין הנושא מתחילת המשפט 203
6.1.6.1 דחיקת גרעין הנושא מראש המשפט 203
6.1.6.2 דחיקת עיקר המסר לסוף המשפט 205
6.1.6.3 מבני ויתור 206
6.1.7 משפטים בשלילה 208
6.2 המשגת תובנות מחקר 210
6.2.1 שימוש בביטויים פיגורטיביים 211
6.2.2 ריבוי מירכאות סביב מילים וביטויים 214
6.2.3 הכללת אירועים במסגרת מושגית אחת 218
6.2.3.1 מסגור בשמות עצם – תופעה, תהליך, מגמה, אירוע 218
6.2.3.2 מסגור בשמות פרשיות מודיעיניות 220
6.2.4 עמימות לקסיקלית 222
6.3 השגת משלב גבוה בתוצר 224
6.3.1 ניסוח סביל 226
6.3.2 שמות פעולה (נומינליזציות) ושרשרת סמיכויות 228
6.3.3 הארכת הניסוח וקשרים ריקים 230
6.3.3.1 שמות פעולה (נומינליזציות) 230
6.3.3.2 חזרה על מילים וחלקי משפט 231

6.3.3.3 בחירה לקסיקלית בצורות ארוכות 232
6.3.3.4 הוספת קשרים ריקים 234
6.3.4 השמטת מילת היחס "את" 236
6.3.5 לעז 237
6.3.6 שגיאות תחביר 239
6.3.6.1 השמטת שי"ן הזיקה 239
6.3.6.2 שימוש ב"כאשר" שלא במשמעות זמן 240
6.3.6.3 נטיות של "הינה" בתפקיד אוגדי..... 240
6.3.6.4 הבעת תנאי באמצעות "באם" או "במידה ו" 241
6.3.6.5 הבעת תכלית באמצעות "בכדי" 242
6.4 **שילוב עגה מקצועית 242**
6.4.1 ראשי תיבות 244
6.4.2 מונחים מקצועיים 245
6.4.3 שמות פרשיות מודיעיניות 247
7. **דיון וסיכום 249**
8. **רשימת המקורות 257**
Abstract – תקציר באנגלית I

ראשי תיבות וקיצורים

אג״ם – אגף המטה הכללי (כיום אמ״ץ)

אל״ם – אלוף משנה

אמל״ח – אמצעי לחימה

אמ״ן – אגף המודיעין

אמ״ץ – אגף המבצעים (לשעבר אג״ם)

בלמ״ס – בלתי מסווג

ב״מ – ביטחון מקורות/מידע

בק״ן – בקרת נשק

הפ״ע – הוראת הפיקוד העליון

ור״ש – ועדת ראשי השירותים

חט״מ – חטיבת המחקר

חל״כ – חומרי לחימה כימיים

חמ״ן – חיל המודיעין

חנ״ם – חומר נפץ מרסק

טל״ש – טיל שיוט

טק״ק – טיל קרקע-קרקע

מועבי״ט – מועצת הביטחון של האו״ם

מטכ״ל – מטה כללי

ממ״ד – המרכז למחקר מדיני (משרד החוץ)

ממ״ן – מחלקת המודיעין

משי״ק – מפקד שאינו קצין

נ״א – נגד אדם

נב״ק – נשק בלתי קונוונציונלי

נז״א – נזק אגבי

נז״ס – נזק סביבתי

נ״ט – נגד טנקים

סמ״ר – סמל ראשון

פ״מ – פקודת מבצע/מטכ״ל

פר״ן – פירוז נשק

צי״ח – ציון ידיעה חיונית/חשובה

קמ״ן – קצין מודיעין

רא״ל – רב-אלוף

רח״ט – ראש חטיבה

רס״ן – רב-סרן

רק״ק – רקטת קרקע-קרקע

רש״ק – ראש קרב

שו״ן – שבויים ונעדרים

שו״ס – שותף סוד

ש״י – שירות ידיעות

שת״פ – שיתוף פעולה

תא״ל – תת-אלוף

תוה״ד – תורת ההדרכה

רשימת התרשימים

עמ'

תרשים 1 – מבנה קהיליית המודיעין בישראל 30

תרשים 2 – צמצום תפוצתם של תוצרי מודיעין באמצעות כלי סיווג ומידור 39

תרשים 3 – מודל רמת סמך של סוכנות ביון ההגנה האמריקנית 153

תרשים 4 – מודל רמת סמך של פרסומי המטות המשולבים האמריקניים, JP 153

תרשים 5 – סיכום אמצעי עמימות והסתרה במאמרי מודיעין 250

תרשים 6 – קשרים אפשריים בין תת-ההגוון של כתיבה מודיעינית והגוונים אחרים 253

תקציר

מחקר זה בוחן את הדרכים שבהן חוקרי מודיעין בחטיבת המחקר באמ״ן, הנחשבת ״המעריך הלאומי״ במדינת ישראל, נוקטים עמימות והסתרה מכוונות בשפה שבה הם מוסרים מידע והערכות לנמענים בדרג הצבאי והמדיני הבכיר. עמימות מכוונת בשפה פירושה בחירה ברטוריקה הקשורה בהפרה לכאורה של עקרון שיתוף הפעולה בשיח, וניצול מושכל של אמצעים לשוניים עשוי לשמש כדי להבליע מידע, להעביר מסר שאינו מתחייב לעמדה מסוימת ולעיתים אף להעביר מסר יעיל יותר מאשר שפה מדויקת. כפי שאופיין מתוך ספרות המחקר, ספרות הדרכה ויעץ צבאית בארץ ובעולם וראיונות עומק עם חוקרי מודיעין בעבר ובהווה – הכותבים של דוחות המודיעין עושים זאת לשם מימוש של כמה מטרות-משנה, הנוספות על התכלית הבסיסית של מסירת הנתונים וההערכות עצמם: הגנה על מקורות המידע, סיוג הערכות, קיצור המסרים, יצירת ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות והסתרת המִבצע של פעולות ישראליות.

אין מדובר במטרות שנועדו לעצב את התוצר כך שיגרום לקורא לנקוט פעולה כזו או אחרת או לקבל החלטה מסוימת, אלא באסטרטגיות הקשורות בתהליכי העבודה המודיעיניים, בחשיבה על הנגשה מיטבית לצרכן וברצון להימנע מהוספת פרשנויות ותפיסות אישיות במקום שאינן מקובלות ונדרשות.

לצד זאת, בעבודה זו נבדקו במאמרי המודיעין ביטויים לשוניים לעמימות שאינה מכוונת, הנובעת מצרכים אחרים של חוקרי המודיעין ובהם רצון לכתוב במשלב גבוה ורשמי, צורך לתאר תמונת מציאות מורכבת ומסועפת, צורך להמשיג תופעות חדשות ולהשתמש בעגה מקצועית. לעיתים קרובות מדובר ברכיבים שעשויים לפגוע ברמת הקריאוּת של הטקסטים – הם הופכים אותם לברורים וחדים פחות, מכבידים על תהליך העיבוד הקוגניטיבי של הקורא בעת הפענוח ולפחות מאיטים אותו.

המחקר נשען על ניתוח מדוקדק של תוצרי מודיעין רשמיים ומסווגים של חטיבת המחקר שפורסמו בשנים 2004–2023. מאגר הטקסטים הפוטנציאלי כולל כ-27,000 פריטים סך הכול, הפרוסים על פני 20 שנה. מתוכו נדגמו עשרה מאמרים לפחות מכל שנת פרסום, כדי לבחון את התופעות העומדות במוקד המחקר הן במאמרים מהעת האחרונה והן במאמרים מוקדמים יותר. סך הכול נדגמו ונותחו 239 מאמרים.

כדי להתמודד עם שאלת הסיווג הביטחוני הוחלפו בקורפוס חלק משמות המדינות, הארגונים, האישים ופרטים נוספים שעלולים לחשוף מידע מודיעיני.

נקודת המבט של המחקר מתארת ואינה ביקורתית. נקודת המוצא לבחינת הטקסטים והדגימות היא פונקציונלית, מלמעלה למטה (Top-Bottom). מטרות שונות של הכותבים במאמרים אלו אותרו מראש ולאורן נבחנו מגוון המבעים המשרתים אותן. למשל, השמירה על ביטחון המידע והמקורות הוצגה כערך מרכזי

בכתיבה מודיעינית ולאחר מכן נבדקו הדרכים שבהן הכותבים מממשים ערך זה באמצעות בחירות לשוניות מסוימות. שיטה זו נבחרה כדי להציג את תופעות השפה בהקשר של קהילת השיח והאופן שבו היא פועלת.

חילוץ התובנות מהקורפוס הושלם באמצעות ראיונות עומק מובנים למחצה עם 15 חוקרים וחוקרות בחטיבת המחקר בעבר ובהווה. הראיונות סיפקו נקודת מבט נוספת המתמקדת במטרות שהכותבים מבקשים להשיג בתוצרים ומתארת את תפיסתם באשר לכתיבה מודיעינית. נקודת מבט זו אפשרה להשלים פערים בהבנה באשר לבחירה המודעת בניסוח מסוים ושפכה אור נוסף על מאפייני הפעילות של קהילת השיח.

ממצאי המחקר, הנטוע בשדה חקר השיח, הראו כי חוקרי המודיעין משתמשים בכ-34 אמצעים לשוניים מרכזיים – תחביריים ולקסיקליים – למימוש אסטרטגיות התקשורת שלהם במאמרים הכתובים, ובהם ניסוח סביל, מטאפורות ויופמיזם, ריבוי מסייגים, ריבוי ראשי תיבות ונומינליזציות וניסוח של משפטים ארוכים, לעיתים מרובי שעבוד וקיטועים אחרים.

כל אמצעי הודגם בהרחבה מתוך הקורפוס, והוצג כיצד הוא עשוי לטשטש רכיבי תוכן מסוימים ולעיתים אף לפגום כאמור ביכולתו של הקורא לפענח את הטקסט במהירות ובקריאה ראשונה, כפי שדורשות הוראות צה״ל הנוגעות לכתיבה וכפי שמתבקש בקהילת השיח המודיעינית.

מניתוח המאמרים עולה שחלק גדול מהאמצעים הלשוניים שזוהו משרת את הכותבים ליותר ממטרה אחת, ובמיוחד הדבר אמור בניסוח סביל, ראשי תיבות ושימוש בשמות פרשיות מודיעיניות. חלק מהרכיבים הלשוניים הללו ממלאים לעיתים קרובות כמה פונקציות או עשויים לשאת כמה משמעויות, כגון מירכאות ומסייגים, ומהמחקר עולה שכך הדבר גם בתת-ההגוון המודיעיני. ניסוח סביל, לדוגמה, שזוהה כאמור כאחד הרכיבים המשמשים את הכותבים להשגת מגוון המטרות הגדול ביותר, מאפשר להסתיר את הגורם הפועֵל ובזכות כך הופך לרכיב עמימות רווח בכתיבה מודיעינית. הסתרת הגורם הפועל מסייעת לכותב להגן על מקורות המידע המסווגים לאור טשטוש זהותם של המעורבים בסיטואציה המתוארת והיכולת למסור את המידע עצמו ללא התייחסות לאופן שבו הושג. לצד זאת, יסוד הסתרה זה מאפשר לחוקרי המודיעין לא רק לעסוק במתרחש בצד האויב אלא גם להתייחס מנקודת מבט מרוחקת לפעילויות ביטחוניות שעשויות להיתפס כישראליות ולהימנע מחשיפה של פרטים הנוגעים אליהן. ההסוואה של פעולות ישראל משיגה כשלעצמה כמה מטרות עבור הכותבים – היא מפחיתה העברה של מידע שאינו נחוץ לצרכנים, מונעת סכנה ביטחונית או רגישות מדינית שעלולה להיגרם לאור ייחוס פעולה לישראל וממקדת את עיסוק הכותבים בתחומי האחריות המקצועיים שהוגדרו להם. הניסוח הסביל אף מאפשר לכותבים להשיג שתי מטרות-משנה נוספות – הגבהת המשלב ויצירת ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות – כיוון שהוא מאפשר להביע רעיונות וטיעונים מבלי לשוות להבעה אופי אישי, תוך העלמת זהות המחברים, שינוי סדר המסירה הטבעי של הדברים וחיזוק הרושם האימפרסונלי של הכתיבה. נוסף על כך, מהמחקר עלה כי פעמים רבות הכותבים

בוחרים בצורת ניסוח זו גם שלא בהקשרי עמימות, כיוון שהיא המקובלת בקהילת השיח המודיעינית שאליה הם רוצים להתקבל ולהביע שייכות.

בדומה לניסוח הסביל, גם הרב-תפקודיות של ראשי תיבות בתת-ההגוון של הכתיבה המודיעינית מאפשרת לכותבים לממש כמה מטרות בטקסטים, וגם כאן הדבר נובע ממאפיין יסוד מרכזי של הרכיב – במקרה הזה, יצירת מונח מקוצר משתי מילים או יותר. אין מדובר בפוליסמיות שבמסגרתה הרכיב מתפקד באופן שונה בהקשרים שונים, אלא במאפיין בסיסי שלו המאפשר לו למלא כמה תפקידים פרגמטיים. למשל, במחקר נמצא כי ראשי התיבות רווחים בכתיבה המודיעינית לשם קיצור מסרים מכוון – לעיתים על חשבון הקריאות. בהקשר של מטרה אחרת, אותו קיצור מאפשר העלמה סימבולית של היבטים צבאיים שעשויים להיות קשים או מאיימים. שלישית, ראשי התיבות גם הם חלק מבחירת הכותבים להיענות למוסכמות של תת-ההגוון, כיוון שהם משתמשים בהם לעיתים קרובות עבור עגה שאמורה להיות משותפת בקהילת השיח.

הכתיבה המחקרית-מודיעינית, התוצר של קהילת השיח הזו, מתאפיינת במחקר הנוכחי כתת-הגוון של כתיבה צבאית ("צהלית" בעברית), החולק עימה את תחומי העיסוק הביטחוניים ומאפיינים כגון קיצור המלל וריחוק רגשי. עם זאת, תת-ההגוון מוצג במחקר גם כבעל מאפיינים ייחודיים החורגים מהכתיבה הצבאית הקלאסית, במיוחד בכל האמור בהיבט הטיעוני-שכנועי, בקיומה של עגה חילית פנימית ובנורמות כתיבה האופייניות לקהיליית המודיעין הישראלית כולה ולא רק לחלקיה הצבאיים. בתוך המערכת הלשונית הצבאית הרבגונית, תת-ההגוון המודיעיני תואם את ציר הפעילות הספציפי שלו ואת הציר החילי-ארגוני, כך שנוצרת שפה פנימית משותפת התואמת את עולם התוכן שלו, את צרכיו המקצועיים ואת הנורמות שהתגבשו בתחום זה.

לצד זאת, תת-ההגוון של כתיבה מודיעינית מתואר במחקר כקשור בשני הגוונים אחרים, מושפע מהם ושואב מהם רכיבים – כתיבה מדעית-אקדמית וכתיבה עיתונאית. מאמרי המחקר המודיעיניים הם במהותם כאמור טקסט טיעוני שנועד לשכנע את הנמענים בתקפות המידע וההערכות, אך גם טקסט המדווח על התפתחויות ואירועים עדכניים, הקשורים כולם בנסיבות צבאיות וביטחוניות.

לאור קשרים אלו, הכותבים של דוחות המודיעין עשויים לחלוק מטרות משותפות עם כותבים משלוש הסוגות האחרות. לדוגמה, רצונם לקצר את המסרים כדי לייעל את תהליך התקשורת הוא מאפיין נדרש בכתיבה צבאית; שמירה על ריחוק רגשי ואימפרסונליות מתחייבת בכתיבה מדעית ונחשבת ערך עיתונאי; ההגנה על המקורות בכתיבה מודיעינית דומה לפרקטיקה העיתונאית; וסיוג המידע וההשערות בהתאם למידת הביטחון של הכותב מוכרים היטב מהכתיבה המדעית.

המחקר מראה כי ההיבטים המשותפים של ההגוונים שתוארו לעיל באים לידי ביטוי גם בשימוש בכמה מרכיבי העמימות שזוהו, חלקם לשם מימוש פונקציות דומות וחלקם למילוי תפקידים שונים. למשל, הניסוח

הסביל מייצר הן עבור הטקסט המודיעיני הן עבור הטקסט המדעי ריחוק מהנאמר ומצג אובייקטיביות, והוא מאפשר להסתיר את זהות המקורות הן עבור הטקסט המודיעיני הן עבור הטקסט העיתונאי.

בהקשר של מצג האובייקטיביות, הן בכתיבה המודיעינית הן בכתיבה המדעית נפוץ השימוש בגוף ראשון אקסקלוסיבי לצמצום נוכחותו הספציפית של מחבר הטקסטים. באופן דומה, גם בהגוון העיתונאי עשויים להשתמש בגוף זה במסגרת מאמרי מערכת – ובכל המקרים מדובר באמצעי שעשוי לחזק את השייכות לקהילת השיח. עוד בתפקודים הדומים של רכיבי העמימות, השימוש במודאליות ובכלל זאת במסייגים אסטרטגיים ולקסיקליים עשוי למלא בכל ההגוונים האמורים צורך משותף של הכותב לבטא את כוונותיו מבלי לומר יותר ממה שיש לו הוכחות זמינות עבורו.

לעומת זאת, מהמחקר עולה כי חלק מהאמצעים הלשוניים שזוהו עשויים לשרת מטרות מסוימות באחד ההגוונים אך לא באחרים. מטאפורות וראשי תיבות, למשל, עשויים לשמש בתת-ההגוון המודיעיני להסוואת יסודות מטרידים בהקשרים צבאיים, אך הדבר נדרש פחות בכתיבה המדעית וודאי בכתיבה העיתונאית, הנוטה לעיתים קרובות דווקא להמחשה חיה ומאיימת של המתרחש, עד כדי הגזמה ויצירת פאניקה.

למחקר הנוכחי תרומה בעמידה על טיבם הלשוני הייחודי של מסמכי המודיעין של חטיבת המחקר – כלי תקשורת מרכזי של היחידה מול הדרג הצבאי והמדיני הבכיר במדינת ישראל, שבהם נמסרים מידע והערכות בהיקפים גדולים. המחקר פתח צוהר אל כתיבה מודיעינית בעברית כתת-הגוון של כתיבה צבאית והציג את הנסיבות שבהן פועלת קהילת השיח, את היות הטקסטים רכיב מכונן בפעילותה ואת המאפיינים הייחודיים שלהם. בכך, העבודה השלימה פער תיאורטי בהתייחסות ללשון הצבאית הכתובה ברמה החילית.

לצד זאת, המחקר תרם לדיון התיאורטי בסוגיית העמימות הטקסטואלית, באמצעות הצגת ניתוח מפורט של טקסטים בעלי ייחודיות ז׳אנרית שבהם לעמימות יש תפקיד ותכלית מוסכמת.

ממצאי המחקר מציעים גם היבט יישומי. היכולת של חטיבת המחקר לתקשר עם הדרג המדיני באופן ישיר באמצעות המאמרים חריגה ביחס ליחידות צבאיות אחרות, ולאור מעמדם וחיוניותם של הטקסטים בכל הנוגע לביטחון ישראל ישנה חשיבות לאפיון הרכיבים שעשויים להשפיע על הבנה מדויקת של הנאמר בהם ועל תפיסת הקוראים את הסוגיות המוצגות בהם. לאורך שנותיה של מדינת ישראל ידעה הכתיבה הצבאית שיבושים מסוגים אלו ואחרים ועמימות שהובילו להבנה לקויה של פקודות, דיווחי מודיעין ותוצרים אחרים – וזיהוי רכיבי העמימות בטקסטים והבנת הדרכים שבהן הם עשויים לפגוע בקריאות עשויים לשרת בעתיד את שיפורה ופיתוחה של השפה המשותפת לחוקר המודיעין ולצרכן המודיעין ולהיטיב את התקשורת בקרב קהיליית המודיעין ובינה לבין מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני, למשל באמצעות הסדרת השימוש בביטויי הערכה וסבירות.

2. סקירת הספרות

2.1 עמימות, קריאות והשפעתן על השיח

2.1.1 מבוא

חקר השיח עוסק ביחידות לשוניות הגדולות ממשפט בודד, לצורך גילוי המבנה הכללי בשיח (לבנת תשע״ד, ב: 296). על פי בראון ויול (1983: 24) יש להתייחס לשיח כאל תהליך ולא כתוצר. בגישה זו האובייקט הנחקר אינו רק משפט ואפילו לא הטקסט כשלעצמו, אלא הקשר בין המשפטים, הפסוקיות והמילים ובין הניסיון של המוען להעביר מסר לנמען. הפונקציה התקשורתית של השפה היא תחום עניין עיקרי של תפיסה זו, המבקשת לתאר חוקיות ביישום השפה על ידי אנשים כדי לממש כוונות מסוימות. בכך השפה היא אמצעי דינמי להבעת מסרים ולא אובייקט סטטי למחקר.

לפי בראון ויול, גם מצד הנמען לא מדובר ברכיבים אובייקטיביים, והתפיסה והפירוש של כל טקסט הם בהכרח סובייקטיביים, שמים דגש על היבטים אחרים בטקסט ותואמים לחוויות אחרות אצל הקוראים (שם: 11). ניתוח השיח, הם טוענים, אינו יכול להיות מוגבל לתיאור צורות לשוניות במנותק מהמטרות שהן באות לשרת בסיטואציות אנושיות-חברתיות (שם: 1).

האלידיי (2004: 3) סובר כי אפשר להסתכל על טקסט משתי זוויות עיקריות: להתמקד בו כאובייקט בפני עצמו ולהבין מדוע משמעותו המסוימת כזו או אחרת, ולהתבונן בו כאמצעי לגלות דבר על מערכת השפה שבתוכה הוא נכתב. אלו נקודות מבט משלימות, לדבריו: אי אפשר להסביר מדוע משמעותו של טקסט היא כזאת, על כל הקריאות השונות האפשריות בו, מבלי לקשר זאת למערכת השפה כולה; ולהפך – איננו יכולים להשתמש בטקסט כצוהר למערכת השלמה מבלי להבין מה משמעותו ומדוע. לפי הגדרתו, במקרה הראשון מסתכלים על הטקסט כעל חפץ (Artefact) ובמקרה השני כעל דגימה (Specimen).

שתי הפונקציות העיקריות של השפה, אומרים בראון ויול (1983: 2), הן העברה (Transactional) – שימוש בשפה להעברת מידע מסוים, להבעת תוכן שיש בו רלוונטיות לשיחה; והידברות (Interactional) – שימוש בשפה לייצור ושימור של מערכות יחסים חברתיות. פונקציה זו מאפשרת למשתתפים בשיח לנהל משא ומתן על מערכת היחסים, להביע הזדהות, לשמור על תדמית הדובר ועל תדמית הנמען ועוד. כאשר המטרה העיקרית של השימוש בשפה היא העברה, אנו מניחים שבראש מעייניו של הדובר או הכותב עומדת העברת מידע יעילה לנמען. השפה שמשתמשים בה בסיטואציה כזו היא מוכוונת-מסר, וחשוב שהנמען יקבל את האינפורמציה המועברת בצורה נכונה.

הייז (1996 : 10) מזהה כי לכותבים יש בדרך כלל יותר ממטרה אחת בעת הכתיבה. מעבר להעברת תוכן, הם רוצים למשל גם ליצור רושם טוב, לא לכתוב טקסט ארוך מדי, לספק קהל מסוים אבל לא לפגוע באחר ועוד. לדבריו, הטקסט יעוצב בסופו של דבר לאור הצורך של הכותב לאזן בין מטרות מתחרות.

כאשר מדובר בהעברת מסרים בכתב, מתארים בראון ויול (1983 : 4–5), הכותב נהנה מהתיעוד של מה שכתב עד כה ומהאפשרות לחזור ולקרוא שוב בטקסט, מהיכולת לעצור ללא חשש שיקטעו את דבריו, להשתהות בבחירת מילה מסוימת או לחפש במילון את המונח המדויק לצרכיו, לשנות את סדר הדברים ואפילו את מה שרצה לומר. דובר על-פה, לעומתו, נאלץ להפיק את הדיבור בתנאים תובעניים יותר, הדורשים ממנו לזכור מה אמר קודם לכן ולתכנן את המבע הבא. עם זאת, לדובר יש כלים פארא-לשוניים שאין לכותב ושעוזרים לו לשלוט ב"איכות הקול" ולהוסיף על המילים הנאמרות – הבעות פנים, טון דיבור ומחוות גוף.

רנקמה ושוברט (2018 : 72) מזהים כי בתקשורת כתובה יש ניתוק יחסי מקהל הקוראים לעומת המעורבות של דובר בסיטואציית שיח דבורה. דוברים ושומעים מעורבים יותר בתקשורת מאשר כותבים וקוראים, לדבריהם, ועובדה זו מתבררת בין היתר באמצעות שימוש תדיר יותר בכתב בניסוח סביל שבו האדם הפועל נותר ברקע. עם זאת, היתרון של הכותב הוא כי הוא יכול לְצָפות תגובות סבירות שיעלו בקרב הקוראים, להתכונן לכך ולכתוב את הטקסט בהתאם כך שחלק מהמבעים הם תשובות לשאלות שעלולות להתעורר אצל הקורא.

בכל מקרה, בשתי צורות התקשורת אפשר לדבריהם לבחון בחקר השיח תופעות הנוגעות לעקרון שיתוף הפעולה, נימוס, לכידות ועוד. לכן, "מוען" ו"נמען" יכולים לייצג הן דובר ושומע הן כותב וקורא (שם : 73).

2.1.2 עקרון שיתוף הפעולה בשיח

על פי פול גרייס (1975 : 45–46), שיח הוא סך המאמצים של המשתתפים בו הרוצים לקדם מטרה משותפת או לפחות כיוון מוסכם. מצופה מהדוברים בשיח לקיים את עקרון שיתוף הפעולה – לתרום כפי הנדרש לשיח, בשלב שבו הדבר נדרש, על פי המטרה או הדרך המקובלת בשיח הספציפי.

תחת עיקרון זה גיבש גרייס ארבע קטגוריות שבהמשך זוהו ככללים (Maxims) : כלל הכמות (Quantity) נוגע להיקף המידע המסופק ועל פיו הדובר אמור לתרום את די המידע הנדרש לשיח ולא להוסיף יותר מהדרוש ; לפי כלל האיכות (Quality) הדובר יתרום לאמיתות השיח – לא יאמר דבר שהוא מעריך כשקרי או שאין לו די הוכחות עבורו ; לפי כלל העניינִיות (Relation) מצופה מהדובר לתרום לשיח תרומה רלוונטית ; וכלל האופן (Manner) מתייחס לדרך שבה הדברים נאמרים – על הדובר להימנע מסרבול, מערפול המבע ומדו-משמעות ועליו להיות תמציתי ולארגן היטב את המידע הנמסר מבלי להאריך יתר על המידה בדברים.

לבנת (תשע״ד, ב: 225) מדגישה כי כללים אלה אינם הנחיות לתקשורת מוצלחת אלא מעין הסכמה כללית בין הדוברים באשר לכללי ההתנהגות הלשוניים. אלה ציפיות לשיתוף פעולה בשיחה הדומות לציפיות בנוגע לפעולות משותפות אחרות.

משמעות שאפשר להפיק מתוך הפרה גלויה של כללי שיתוף הפעולה מכונה על ידי גרייס (1975: 44) ״השתמעות שיחתית״ (Conversational implicature). אם דובר מפר בגלוי אחד מכללי השיח אך הדובר השני בשיחה מניח שהוא עודנו מחויב לעקרון שיתוף הפעולה, הוא עשוי להבין שבהפרה הגלויה טמונה משמעות שתהפוך את האמירה שהושמעה לתורמת בכל זאת לשיח.

2.1.3 עמימות ושמירה על עקרון שיתוף הפעולה

גרייס (1975: 55) מציע שאפשר לנצל הפרה מכוונת של כללי השיח ולדבר בערפול כדי לממש את מטרות השיח. כדוגמה הוא מביא הורים המשוחחים בעמימות מסוימת אך לא מוחלטת על נושא כלשהו, כדי שהילד העומד לידם לא יבין את הנאמר בדיוק. אם ההורה השני מבין שהערפול מכוון, הוא יבין שהנאמר אינו מתאים לאוזני הצד השלישי הנמצא בחדר. גם מטאפורות עשויות להפר את כללי השיח, אומר גרייס, ובמיוחד את כלל האיכות, כיוון שיש בהן זיוף מסוים ולא ערך האמת המדויק שהדובר רצה להביע – אלא הבעת דמיון למאפיינים ספציפיים (שם: 53).

הפרה של כללי השיח עשויה להתממש גם בשינוי האופן שבו מוצג המסר וביצירת סרבול שאינו מתחייב. למשל, ניסוח משפט סביל ולא פעיל הוא אמצעי רטורי המשנה את עוצמת המסר ומוביל לעמימות (מוצ׳ניק 2022: 275). הפרה מכוונת של כללי השיח ובחירה בעמימות קשורה פעמים רבות גם להיבט הכמות. חליל (2017: 332) מציעה כי מסירת מידע מדויק מדי ונתונים ספציפיים מאוד יכולים דווקא להפר את כלל הכמות של גרייס ולהוביל בסופו של דבר לפרשנות מוטעית, משום שלקורא יהיה קשה להעריך בנסיבות מסוימות את משמעות הנתונים. ריבוי נתונים יכול להפר לדעתה גם את כלל הענייניות וכלל האופן, הדורש שהמידע יהיה קצר ומאורגן.

דו-משמעות ואפשרות לריבוי פירושים הוא הכלל בלשונות טבעיות ואינו החריג (פרלמן 1983: 40). חוסר הבהירות הטבוע מראש בסימנים גורם לכך שכל טקסט המנוסח בשפה טבעית נושא עימו אי-בהירות מסוימת (לבנת 2009: 75). עמימות מכוונת, לעומת זאת, פירושה בחירה ברטוריקה מסוימת הקשורה בהפרה לכאורה של עקרון שיתוף הפעולה, וטקסטים נבדלים זה מזה בדרגת העמימות שלהם ובשאלה אם העמימות נובעת אך ורק מטבעה של הלשון או שהיא מכוונת לתכלית כלשהי. ניצול מושכל של האמצעים הדו-משמעיים שמספקת הלשון עשוי לשמש את הדובר להשיג את מטרותיו הטיעוניות (שם: 82). גם מוצ׳ניק (2022: 240–241) טוענת כי פעמים רבות המבעים הלשוניים נבחרים במכוון כדי להבליע ולטשטש מידע, לגרום

לדיסאינפורמציה או לומר דברים היכולים להתפרש באופנים שונים ובכך להשביע את רצון השומעים מבלי להתחייב לעמדה כלשהי.

2.1.3.1 <u>סיוג והבעת עמדה</u>

לייקוף (1973: 459) מציע שבשפה טבעית יש מלכתחילה גבולות עמומים וקצוות מעורפלים (Fuzziness) ולעיתים קרובות משפטים לא יהיו בחזקת "אמת", "שקר" או "נונסנס" אלא אמת ברמה מסוימת ושקר ברמה אחרת. ראסל (1923: 38) הגדיר עמימות כמקרה שבו הקשר בין המייצג למיוצג אינו אחד-לאחד אלא כמה-לאחד, וכאשר גבולות המילה אינם ברורים. לגבולות העמומים התייחס לוטפי זאדה (1965: 328) בנסחו את תיאוריית Fuzzy Set, המתייחסת לקבוצה של פרטים שאין לה גבולות חדים וברורים בעולם הפיזי, כגון "אדום", "גבוה", "קירח" ועוד. החברים בקבוצות אלו משתייכים אליהן על פני רצף הדרגתי, הנע בין אפס לאחת. יש פרטים המשתייכים במובהק לקבוצה ויש כאלו שבמובהק אינם משתייכים אליה, ויש פרטים שבאשר להשתייכותם מתעוררים שאלה או ספק.

לטענתו, סיווגים לא מדויקים כאלה ממלאים תפקיד חשוב בחשיבה האנושית ובמיוחד בהעברת מידע, הפשטה ועוד. הרבה מהלוגיקה האנושית, כתב מאוחר יותר, אינה דו-ערכית של אמת או שקר ואפילו לא רב-ערכית, אלא כוללת אמיתות מעורפלות, קישורים מעורפלים וכללים מעורפלים להסקת מסקנות (זאדה 1972: 4). כדי לקבוע את מידת שייכותו של אובייקט לקבוצה מעורפלת משתמשים במסייגים (Hedges), אופרטורים לשוניים המעידים על מידת השתייכותו של האובייקט לקבוצה זו על פני רצף, כגון "מאוד", "קצת" ו"בערך". מילים אלה, אומר לייקוף (1973: 471), הופכות משהו למעורפל פחות או מעורפל יותר מבחינת שיוכו לקטגוריה ומדייקות את המשמעות.

כפי שמתארת לבנת (תשע"א: 187), Hedge הפך לכינוי לאמצעים לשוניים המאייכים את הוודאות של הדובר לגבי אמיתות הפרופוזיציה, ביטויים המסייעים להימנע מהתחייבות מלאה לטענות. פרינס ואחרים (1982: 86) הציעו סוגים שונים של מסייגים: הראשון הוא מעריכים (Approximators), המעבירים תחושת ודאות מסוימת באשר לתוכן עצמו וההשתייכות של פרט לקבוצה מסוימת. החוקרים מחלקים את המסייגים המעריכים לשני תת-סוגים: מְתאמים (Adaptors) המצביעים על מידת קרבתו של הפריט לקבוצה, כגון "כמעט", "קצת" ו"למדי"; ומְעגלים (Rounders) המדגישים שהנתון נמצא בטווח מסוים, כגון "בערך", "כ..." ו"בין... ל..." (שם: 88).

הסוג השני של מסייגים שמציעים פרינס ואחרים הוא מגינים (Shields), מילים וביטויים הנוגעים לקשר שבין האמירה לדובר ולמחויבות שלו לערך האמת שלה. מגינים מסוג זה שומרים על הדובר מפני התחייבות לאמיתות הנאמר, בהופכם את הטון לישיר פחות. גם המגינים מחולקים לשני תת-סוגים: מגיני סבירות

(Plausibility) המעידים על ספק אישי כלשהו ומבטאים רמות שונות של חוסר ודאות, כגון "סביר ש..." ו"אני חושבת ש..."; ומגיני שיוך (Attributions), המשייכים את הדעה המובעת לצד שלישי כמו "לפי..."‏, "לטענת..." ו"לדברי..." (שם: 89).

החוקרים קושרים את השימוש במסייגים לכלל האיכות של גרייס, שלפיו מצופה מהדובר שלא לומר דבר שהוא מאמין שהוא שגוי או שאין לו די הוכחות עבורו (שם: 92). עם זאת, לדבריהם, סיוג ועמימות עשויים להתאים לשדה הפעולה שבו נמצאים הדוברים או הכותבים. זאת אומרת, ייתכן שמה שנתפס כחוסר דיוק הוא המבע המתאים באותה סיטואציה, במיוחד בסוגות שבהן נשענים רבות על תפיסות של אחרים ועל נימוקים סבירים – כמו במחקר מדעי, שם השימוש במסייגים מוכיח למעשה סדר אקדמי בייצוג הידע (שם: 96).

גם היילנד (1998: 1) מתאר כי השימוש במסייגים במאמרים מדעיים הוא מוסכמה חשובה המאפשרת לכותב לבטא את כוונותיו מבלי לומר יותר ממה שיש לו הוכחות זמינות עבורו. "אמת" מדעית היא גם קטגוריה חברתית ואינטלקטואלית, הוא אומר, וההבחנה שכותבים עושים בין הנושא הנחקר ובין האופן שבו הם רוצים שהקוראים יבינו את יחסם אליו היא חיונית – והמסייגים עוזרים כך להתקבלות של הידע בקהילה. בעיניו, הדבר לא רק משפיע על המועילות ועל האמינות של הטיעונים אלא עוזר להגדיר כתיבה מדעית מהי (שם: 38). במקרה הנוכחי, אם כן, חוזק הקשר שבין הכותב לפרופוזיציה הוא שהופך עמום (Fuzzy), והמסייגים הם הכלי המטשטש את דיוק הקשר בין הכותב לטענותיו, מקטין את המעורבות האישית שלו ומייצר עבורו מרחק מהנאמר (שם: 171). עם זאת, המסייגים אינם הדרך היחידה של הכותב או הדובר להביע את דעתם או רגשותיהם (שם: 5), והפחתת המחויבות לנאמר גם אינה המטרה היחידה – הכותב יכול להשתמש במסייגים כדי למקד את תשומת ליבו של הקורא בדבר מסוים, כדי להפחית ביקורת והתנגדות וכדי למסור את כמות המידע המתאימה לשיח (שם: 41–42, 177).

היילנד מחלק את המסייגים לשתי קטגוריות עיקריות אחרות. הראשונה היא מסייגים לקסיקליים, הכוללים פעלים (כגון "מצביע", "טוען" ו"מציע"), תוארי פועל מחלישים ("לעיתים", "חלקית"), תוארי פועל המנותקים משאר המשפט ("ככלל", "לכאורה"), שמות תואר ("סביר", "אפשרי") ופעלים ושמות עצם מודאליים ("עשוי", "יכול"). הקטגוריה השנייה היא מסייגים אסטרטגיים הכוללים אזכור של מגבלות הניסוי, המודל, התיאוריה או השיטה והודאה בחוסר ידע (שם: 103). לטענתו, רבים מהמסייגים בתחום המדעים קשורים במניפולציה על כמויות ומספרים ובאים לידי ביטוי במסייגים מעריכים ובמילים כגון "בערך" ו"סביב" (שם: 139).

לעיתים קרובות, הוא אומר, קשה לקבוע בוודאות אם נעשה שימוש במסייג אכן לשם סיוג או שמשמעות הביטוי במשפט המסוים אחרת, כך שיש לבדוק כל מקרה לגופו (שם: 133). למסייגים יש לא רק אופי פוליסמי

הנושא עימו משמעויות סמנטיות שונות אלא הם נושאים קשת של משמעויות לקוראים ספציפיים בהקשרים ספציפיים (שם: 159). קלטנבוק ואחרים (2010: 6) מדגישים כי בשימוש קונקרטי בשפה קשה יהיה לקבוע את מהותם המדויקת של רכיבים לשוניים בדידים כגון מסייגים, לעיתים קרובות בשל אופיים המולטי-פונקציונלי.

שייף (1982: 48) מציין כי עמימות ומסייגים נפוצים יותר בדיבור מאשר בכתיבה – הם הופיעו פי שלושה כמעט בשיח מדובר שנבדק לעומת טקסט כתוב (18.1 מסייגים לכל אלף מילים בדיבור לעומת 5.5 בטקסט כתוב). הוא תולה הסבר אפשרי בכך שדוברים מבקשים לגלות מעורבות אישית בשיח, לעומת הדיוק האנושי-פחות הנכפה בכתיבה. כותבים, הוא אומר עסוקים פחות באינטראקציה עם הנמענים ויותר בהפקת תוצר שיהיה עקיב ושאפשר יהיה להגן עליו כאשר קוראים שונים יקראו אותו בזמנים שונים ובמקומות שונים (שם: 45).

הנסטון ותומפסון (2000: 5) מגדירים "הערכה" (Evaluation) ככל ביטוי של גישה, עמדה, נקודת מבט או תחושה של הכותב בהקשר לאמירה שלו, והדבר יכול להתקשר גם למידת הביטחון או המחויבות שלו בנוגע אליה. הערכה מסוג זה, סיוג והתאמה של ערך האמת, נעשית לדבריהם לעיתים לא רק כדי להביע חוסר ודאות באשר לאמיתות הפרופוזיציה אלא גם כאמצעי רטורי של נימוס – מעין החלשה של השפה שבה משתמשים כדי לציין שהטענה המובאת עדיין לא התקבלה בקרב קהילת השיח (שם: 10). הנסטון (1993: 58) מוסיפה כי בסוגות שונות מבוטאת ההערכה במונחים של שיפוט אישי, אך מערכת הערכים המעורבת בתהליך אינה אישית בהכרח אלא חברתית או מוסדית.

ראפמן (2013: 2) מבדילה בין עמימות (Vagueness) למונחים אחרים כגון חוסר ספציפיות או דו-משמעות (Ambiguity) שבה יש שתי משמעויות או יותר למונח אחד, אשר עשויות להיות מדויקות או עמומות כשלעצמן. עמימות, אומרת ראפמן, היא אי-בהירות קבועה שהסרתה עשויה לשנות את משמעות הנאמר, וסביבה ישנן ארבע משפחות של תיאוריות – שלוש מהן רואות בה תופעה סמנטית ואחת אפיסטמולוגית (שם: 7). לפי תיאוריות רב-ערכיות (Multivalued), יש כמה דרגות ביניים בין הגבולות של היותה של מילה עמומה אמיתית או שגויה, והיא ניתנת לדירוג (gradable). למשל, במילה "עשיר" יש בקצה אחד "עשיר בוודאות" ובקצה השני "בוודאות לא עשיר", ובאמצע דרגות הפרדה שבהן הדבר אינו מוחלט (שם: 8). אומנם חלק מהתיאוריות גורסות שאפשרות הדירוג היא מאפיין של עמימות ואפילו גורם מכונן שלה, אך לא כל המילים העמומות ניתנות לדירוג, כדוגמת המילה "בינוני" (שם: 16).

בתיאוריות הערכת-על (Supervaluationists), המקובלת מאוד לפי ראפמן, כל קביעה בנוגע לאובייקט כמי שעונה או אינו עונה על הערך של המילה העמומה מפזרת לחלוטין את העמימות, גם אם לכאורה יש טווח

ביניים. לפי תיאוריה זו, למשל, המשפט "שחקן הכדורסל שאקיל אוניל גבוה", הכולל שם תואר מדורג, אינו עמום. על פי תיאוריה שלישית, עמימות רגישה להקשר בשיחה. אם הדובר קובע כי מונח עמום מסוים תקף בנוגע לפריט גבולי, ובני השיח שלו מסכימים עם השימוש הזה, נוצר הקשר חדש או מעין "ניקוד" הכולל בהצלחה את הפריט בהגדרה העמומה (שם: 9). ולבסוף, תיאוריות אפיסטמולוגיות קובעות כי עמימות היא צורה של בורות וחוסר ידע. זאת אומרת, אכן יש גבול חד בקטגוריה כמו "עשיר" ו"עני" – אבל הדובר אינו יודע היכן הוא עובר בדיוק משום שאין לו די ידע על השימוש במושג "עשיר" לאורך ההיסטוריה כולה ועל השתנותו על פני הזמן וההקשרים השונים (שם: 10).

לכל אחת מהגישות האלה בעיות ופתרונות משלה, אומרת ראפמן, אך עד כה לא התקבלה אף אחת מהן בהסכמה רחבה.

2.1.3.2 <u>יתרונות השימוש בעמימות בשיח</u>

על התועלת שבעמימות עמדו חוקרים רבים ובראשם ראסל (1923: 39), שהציע כי לאמונה במשהו עמום יש סיכוי גבוה יותר להיות נכונה כיוון שיש יותר עובדות שיכולות לאשש אותה. גם צ'אנל (1985) מציגה שלל יתרונות בשימוש בעמימות עבור דוברים: שליטה בכמות המידע שהם מוסרים; מיקוד תשומת הלב בדבר שחשוב או רלוונטי יותר לשיחה; הבעת דבר שאין באמתחתם ביטוי מדויק עבורו (קושי בהמשגה); הגנה מהאשמה שאמרו דבר שאינו נכון; התייחסות נוחה יותר לתחזיות עתידיות; והתאמה לנסיבות חברתיות של השיח כגון הפגנת כבוד לשומע או ניהול שיח שאינו רשמי. השפה העמומה, מפרט אלקחטאני (2017: 122), יכולה למלא תפקיד חברתי בכך שהדובר מרכך באמצעותה את המבע ונמנע מטון פסקני מדי שעלול להתפרש כמאיים, אסרטיבי או סמכותי שלא לצורך. ג'וקר ואחרים (2003: 1,793) מציעים שעמימות כזו, המכונה לעיתים גם "רפיון" (looseness), היא אסטרטגיה תקשורתית מכוונת וחלק משימוש בשפה הטבעית המאפשר לגוון ברמת הדיוק של המבע בהתאם להקשר.

יתרונות נוספים של נקיטת שפה עמומה הודגשו בעשורים האחרונים במחקרים בשדות שונים, למשל כאלה הנוגעים ללשון הפרסומות, שנועדה לשכנע ולהפוך מוצר או שירות לאטרקטיביים (ונזונג וג'ינגי 2013); להצגת טון מנומס וידידותי בדוא"ל שיווקי עסקי (יו ווּאנג 2014); להימנעות מהתחייבויות בתכנון עירוני מצד אחד ולהשגת הסכמות בין גורמי התכנון והביצוע מצד שני (בולר 2021); ולדיווחים בתחום העיתונות. חליל (2017), לדוגמה, בחנה דיווחי חדשות בעיראק ב-2014 אחרי עליית ארגון דאעש והראתה כי כתבים בחרו בביטויים עמומים כמגן מפני טעויות כאשר קשה היה להשיג עובדות בזמן אמת. כדי להימנע מפגיעה במוניטין בשל דיווח לא מדויק העדיפו העיתונאים לפגוע בכלל האיכות של גרייס (שם: 331). אומנם התפיסה הרווחת היא ששפה צריכה להיות תמציתית ורשמית בכל הנוגע למסירת עובדות לקורא, אך לטענתה

עמימות גם מושכת יותר את תשומת הלב ומעלה את חשד הקורא ביחס לנאמר – כך שהוא צולל עמוק יותר לדיווח כדי להבינו (שם: 327). גם לפי פאן (2012: 2,531), שפה עמומה בדיווחי חדשות יכולה לתרום להעברת מסר שקל יותר להבין בהקשר נתון, לסייע בתמצות, להגן על פרטיותם של המדווחים, להיות תקינה יותר פוליטית, לעודד אובייקטיביות על פני שיפוט אישי ולאפשר לכתבים להימנע מהפרה של כלל האיכות כל עוד אין בידם כל פרטי האירוע המדווח.

סטרנר (2022: 2–3) מציע כי אפילו במדעים מדויקים יכולות להיות נסיבות שבהן רצוי שחוקרים ישתמשו במכוון בשפה דו-משמעית או במטאפורות, וכי יש לכך ערך חיובי בפרויקטים החוצים תחומי-דעת ובטיפול בבעיות שקשה לייצגן באמצעות פרספקטיבה בודדת אובייקטיבית, כמו משבר האקלים.

כאשר לדובר משתף פעולה חסר ידע מסוים על העולם, השימוש בשפה עמומה יכול לספק פשרה מיטבית בין אמירת אמת ומסירת מידע (אגרה ואחרים 2023: 1,075). ההכרח להשתמש בביטויים מדויקים בלבד, בניגוד למה שהדובר יודע על העולם, עלול לפגוע בשמירה על שיתוף הפעולה (שם: 1,076). שפה עמומה, לטענת החוקרים, יכולה לספק הגנה לדובר מפני מה שאולי יוכח כשגוי מאוחר יותר ולהקטין את המחויבות שלו לנאמר. סיבה אחרת לבחירה בעמימות עשויה להיות כאשר דובר מחזיק בכל המידע אך חושב שהפרט המדויק לא יועיל לתקשורת עם הנמען – והוא בוחר לשמר את כלל הענייניות (שם: 1,079).

המתח בין כלל הכמות לאיכות יושב על ידי רוברט הרניש (Harnish, אצל לבנת תשע״א: 228) באמצעות ניסוח כלל אחד: נסח את הטענה הרלוונטית החזקה ביותר שביכולתך להצדיק באמצעות ראיות.

עמימות עשויה לכאורה להעיד על לקות בתקשורת שעלינו להימנע ממנה, אך גם להיות מאפיין חיובי של השפה ולהעביר לעיתים מסר יעיל יותר מאשר שפה מדויקת (חליל 2017: 327). עמימות בשפה אינה כולה שלילית או חיובית, והחלק החשוב הוא אופן השימוש בה בטקסט ספציפי, מציינת צ׳אנל (1994: 3). השינויים בדיוק המבע הם חלק מהיכולת הלשונית של הכותב, והיכולת להבין את תפקיד העמימות היא חלק מהיכולת להבין שפה בכלל. ואן דימטר (2009: 611) מתאר כי מילים עמומות הן בין הראשונות הנלמדות על ידי תינוקות הרוכשים את השפה – והן אינן נעלמות מחיינו כאשר אנו גדלים. לדבריו, כ-80% משמות התואר הנפוצים ביותר באנגלית בריטית הם עמומים, ונראה שהן עמימות הן דו-משמעות מרכזיות מאוד בתקשורת האנושית, אף שהן נתפסות לעיתים כביטוי לרשלנות שיש לנכש מהטקסט וכניגוד לדרישה להיות ברורים ומדויקים כל הזמן.

עם זאת, מובן שעמימות יכולה להיות מנוצלת בהקשרים שונים – ובהם צבאיים – להבלעת מידע, עד כדי הולכת שולל. ג׳וזפינה סקוטו די קרלו (2013), למשל, מראה כיצד שימוש בעמימות אסטרטגית בהחלטות של מועצת הביטחון באו״ם הוביל את ארה״ב לפתוח במלחמת המפרץ השנייה בעיראק בשנת

2003, במקום להשיג פתרון דיפלומטי. החלטות מועצת הביטחון, לדבריה, הואשמו בעמימות שאפשרה פרשנות אמריקנית מסוימת שהובילה בסופו של דבר למלחמה ולא למניעתה. במיוחד נטען שההחלטות רימזו על אישור מוקדם ליציאה למלחמה וקבעו שלא יהיה זה שימוש לא חוקי בכוח. הטענות מיוחסות לקיומן של שתי טיוטות להחלטות, הראשונה מפורשת והשנייה עמומה יותר.

העמימות עלתה לדיון בהקשר המלחמה הזו גם לאחר סיומה – קרויטר (2015 : 217) מתאר כי קהיליית המודיעין האמריקנית כשלה בהערכתה בנוגע להימצאותו של נשק גרעיני בעיראק, וכונסה ועידה שפרסמה דוח הכולל האשמות והמלצות לתיקון שיטות המחקר והתקשורת הנהוגות בקהילה. הוועידה ציינה שהפלישה לעיראק התאפשרה, בין השאר, בשל כישלון בתקשורת מול קובעי המדיניות – קהיליית המודיעין לא הסבירה באופן מדויק ומספק כמה מעט מודיעין איכותי היה בידה או עד כמה ההערכות הונעו על ידי השערות ומסקנות ולא ראיות מוצקות. תוארו שלוש בעיות : כשל כללי בתקשורת, כשל בתקשורת באמצעות מושגים מדויקים וכשל בטיפול באחריות של העברת נתונים ומידע הכוללים בהכרח השערות ומסקנות.

אגרה ואייקרד (2018 : 3) מציינים כי כאשר דובר המחזיק במידע אינו משתף פעולה בשיח כך שהוא בכל זאת מוסר משפט עמום, הדבר יכול להיעשות לצורך הונאה. הם מפרידים בין שני מקרים : כאשר הדובר מסתיר במכוון מידע מהשומע אבל המידע החלקי שבכל זאת נמסר נאמן כולו לאמת, וכאשר הדובר מנצל את מנגנון העמימות כדי לייצר מבעים שאפשר להבינם ביותר מצורה אחת, כך שהם אמת במובן אחד אבל שקריים במובנים אחרים, מה שמכונה חצאי-אמיתות (״שקרים לבנים״). רק ההקשר, הם אומרים, יקבע אם מדובר בשקר מוחלט. בכל מקרה, הדובר יכול לבחור להגביל את שיתוף הפעולה שלו, המצופה על פי העקרונות של גרייס, גם כשאינו סובל מחוסר ודאות באשר לנושא והוא יכול למסור את כמות המידע התואמת לאינטרסים שלו (שם : 9).

במקרים אחרים, מזכירים סנפורד וגארוד (1981 : 193), עמימות ודו-משמעות נוצרים פשוט בשל כתיבה קלוקלת ולא ברורה, ללא כל צורך הנראה לעין ורצון לטשטש חלקים מהנאמר. לדבריהם, מה שמכונה ״סגנון כתיבה גרוע״ אינו מוביל בהכרח לכשל בתהליך ההבנה כולו ולכישלון השיח, אלא מביא לעיתים קרובות לעיבוד מורכב ומסובך יותר. כישלון ראשון בהבנה, הם אומרים, מוביל לתהליך עיבוד שני שעשוי להצליח (שם : 192).

2.1.4 קריאות וההשפעה על עקרון שיתוף הפעולה

אחד האתגרים הגדולים למדענים בדור הנוכחי, אומר בורמות׳ (1966 : 81), הוא ללמוד כיצד לנבא את רמת הקושי של השפה המושמעת או נכתבת ולשלוט בה, כיוון ששיפור בחיי הפרט והציבור תלוי ביכולת להעביר כמויות הולכות וגדלות של ידע. קריאות (Readability) היא מה שהופך טקסטים לקלים יותר לקריאה

מאחרים, וקלייר (2000 : 14) טוען שאם יש חשיבות למהירות הקריאה וליעילות התהליך הרי שיש חשיבות לקריאות עבור כל פלח של קוראים הבאים מכל רקע שהוא.

ביילין וגרפשטיין (2001 : 285) מזכירים כי אומנם המושג קריאות מודרני יחסית, אך הניסיון לשפר טקסטים, לנסח כללים לתקשורת יעילה ולהעריך את הצלחתה מגיע לפחות עד הרטוריקה של אריסטו, שבה נבחנו מגוון אסטרטגיות שיהפכו טקסטים לאמצעי שיתווך טיעונים ביעילות, דרך ימי הביניים ועד העידן המודרני שבו פורסם מספר עצום של ספרים העוסקים ברטוריקה ובכתיבה. נוסחאות קריאות הן התפתחות במסגרת המסורת הזו, עם שני הבדלים עיקריים: יש דגש על השאלה עד כמה קל להבין את הטקסט ועל היבט הכימות.

דייל וצ'ול (1949 : 20) מונים שלושה היבטים המשפיעים על קריאות הטקסט: התוכן או הנושא ומידת האטרקטיביות שלו לקורא; דרך ההבעה ההופכת את הטקסט לברור ומעניין; והפורמט וארגון הטקסט המקילים את המעקב אחר הלוגיקה של הנאמר במינימום מאמץ (כולל הגופן, גודל הגופן, רוחב השוליים ועוד). הם מגדירים קריאות כסך כל הרכיבים האלה והאינטראקציות ביניהם בחומר מודפס, המשפיע על הצלחתה של קבוצת קוראים בנוגע אליו (שם : 23). "הצלחה" היא המידה שבה חברי קבוצה זו מבינים את הנאמר, קוראים אותו במהירות וחושבים שהוא מעניין. ההצלחה תלויה כמובן גם בכישורי הקריאה של הקורא, באינטליגנציה שלו, בניסיון, בבגרות, בעניין בחומר ובמטרת הקריאה; מה שיהיה קריא לקורא מיומן עשוי להיות בלתי קריא לאחר.

כפי שמסביר שמרון (1989 : 16), תכונות הקורא ותכונות הטקסט הן בעלות חשיבות עליונה באשר ליעילות הקריאה, כלומר באשר לאפשרות לקרוא מהר ולהבין היטב. ישנם גורמים בטקסט המשפיעים על העיבוד התפיסתי, כגון צורת האותיות, גודלן וצפיפותן, ויש גורמים המשפיעים על העיבוד הלשוני, כגון מגוון המילים, התחביר וארגון הרעיונות. מחברי טקסט המעוניינים שהמסר שלהם ייקלט היטב וביעילות משתמשים באמצעים המצביעים על העיקר ומכוונים אליו את הקורא בעת הקריאה (שם : 89). גם שמרון קובע כי תכונות מסוימות של הקורא יהיה חשובות לעניין ההבנה, ובהן יכולתו השכלית, ידיעותיו הקודמות, כוונותיו ואפילו מצב רוחו (שם : 15).

"שטף קוגניטיבי" (Cognitive Fluency), שמשמעותו עד כמה קל או קשה התהליך המנטלי בעיבוד מידע מסוים, הוא רכיב מפתח בניבוי לא רק של הבנת המידע על ידי הקוראים אלא גם של האופן שבו הם שופטים את המידע (בייקר 2011 : 5). ככל שפיסת מידע כתובה באופן קולח יותר כך הקורא לא רק יבין אותה טוב יותר אלא גם יאהב את מה שקרא, יאמין במידע ויסמוך על הנאמר.

שמרון (1989: 111, 114) מוסיף כי ההבדלים בין הקוראים קשורים כנראה גם בפעילות המתרחשת במנגנון של זיכרון העבודה (Working memory), המשמש הן לאחסון פריטי ידע הנחוצים לעיבוד האינפורמציה והן להפעלה של תהליכי עיבוד אלה. כמות הקשב שאנו מסוגלים להשקיע בתהליכי עיבוד שונים מוגבלת, וייתכן שאצל קוראים מנוסים מתפנה קשב בתחום פענוח המילים שיכול להיות מושקע בתהליכי ההבנה והזיכרון (שם: 114).

2.1.4.1 <u>נוסחאות קריאות מרכזיות</u>

משנות ה-70 של המאה הקודמת ולאורך השנים הוצעו יותר מ-200 נוסחאות לניבוי הקריאות של טקסטים מבלי להזדקק לקורא עצמו, בדרך כלל לפי אורך המשפטים ואורך המילים (דובאי 2004; קרוסלי ואחרים 2017). לנתונים ניתנו משקלים שונים כדי להעניק בסופו של דבר ציון לטקסט המייצג התאמה לרמה מסוימת של קוראים. מבחן Cloze, למשל, פרץ את הדרך לחוקרים בשנת 1953 עבור בחינה של מאפייני הטקסטים והקוראים באופן מדויק ומפורט יותר ממה שהתאפשר לפניו (דובאי 2004: 25). במבדק מגישים טקסט שחלק מהמילים בו מושמטות, וככל שקשה יותר לנבדקים להשלים את המילים כך רמת הקריאות של הטקסט נחשבת נמוכה יותר (שם: 27).

פלש (1949: 145) מציין כי קריאות אינה רק היותו של טקסט קל לקריאה, אלא גם מעניין. רוב האנשים, הוא אומר, רוצים להתאמץ כמה שפחות בעת הקריאה ובמקביל להיחשף לרעיון שייבנה תוך כדי הטקסט ויקדם אותם. לכן, הוא העניק לטקסט שני ציונים: ציון נוחות הקריאה (Reading ease score), המתחשב באורך המילים ובאורך המשפטים; וציון העניין האנושי (Human interest score), המתחשב בשימוש במילים שהוא הגדיר "פשוטות" ומתוך רשימות סגורות, קיצור של מילות חיבור ארוכות ועוד. מאוחר יותר שקלל פלש את מספר ההברות (Word Length – WL) ואת מספר המילים הממוצע במשפט (Sentence Length – SL) במקבץ של מאה מילים מהטקסט והציב את הערכים במשוואה הבאה: $206.84 - (0.85 \text{ X } WL) - (1.02 \text{ X } SL)$. התוצאה הוגדרה כציון נוחות הקריאה, היכול לנוע בין אפס, המסמן טקסט קשה לקריאה, למאה, המסמן טקסט קל לקריאה (אצל רנקמה ושוברט 2018: 238).

צורת החישוב הזו עודכנה בהמשך לנוסחת פלש-קינקייד, שהפכה לאחת הנפוצות ביותר ואף הוטמעה כרכיב בתוכנת word של חברת מיקרוסופט וסיפקה ציונים לטקסטים הנכתבים במעבד התמלילים (קרוסלי ואחרים 2017). הנוסחה התבססה על אותם שני רכיבים, בחישוב משקלים שונה, כפי שמובא אצל קולינס-תומפסון (2014). נוסחה מפורסמת אחרת הציעו דייל וצ'ול בשנת 1948 ובה כללו התייחסות לרשימה של אלפי מילים נפוצות כדי להעריך את הקושי באוצר המילים, לצד התחשבות באורך המשפטים בטקסט הנתון (קרוסלי ואחרים 2017).

2.1.4.2 ביקורת על נוסחאות הקריאות

הנוסחאות נועדו להעריך טקסטים אחרי שנכתבו ולא לייצר מראש שבלונות לכתיבה ולהגביל ביטוי אישי, מדגיש קלייר (2000 : 18). עם זאת, ספאדורצ׳יה (2005 : 37) מתארת כי לאורך השנים השתמשו בנוסחאות לא רק כדי להעריך טקסטים קיימים אלא גם כדי להנדס כאלה, דבר שלא היה חלק מהכוונה המקורית ביצירתן. בנוסחה הידועה של דייל-צ׳ול, למשל, השתמשו באופן נרחב כבסיס לכתיבת ספרים ברמה של בית ספר יסודי וסדרות קריאה למטרות הוראה. מכיוון שמדידה באמצעות נוסחאות קריאות הניחה מראש את נוכחותם של מאפיינים מורכבים כמו לכידות וקוהרנטיות בטקסט, גורמים אלו נותרו לעיתים בחוץ כאשר נוצרו טקסטים חדשים על בסיס הנוסחאות שהתחשבו בפרמטרים ספציפיים בלבד.

קולינס-תומפסון (2017) מצטרף להדגשה שהנוסחאות מבוססות על מאפיינים שטחיים של הטקסט ומתעלמות מרבדים עמוקים יותר של עיבוד טקסט החשובים לקריאות, כגון לכידות, דו-משמעות תחבירית, ארגון רטורי ודחיסות של הפרופוזיציות. הנוסחאות אף מניחות שאין כלל ״רעש״ בטקסט, הוא אומר, או שישנו ״רעש״ מוגבל ושהם כוללים משפטים בנויים היטב בלבד.

(קלייר 2000 : 24–25) מציין כי הנוסחאות מודדות את סגנון הכתיבה ולא את שביעות הרצון של הקורא, ואילו אם התוכן אינו מעניין ורלוונטי לצרכיו – לא יועילו אמצעי הקריאות. הנוסחאות מתעלמות גם מהיבטים נוספים הקשורים בקורא כגון הכישורים הקוגניטיביים שלו, ידע העולם שברשותו ומיומנות השפה שלו (קולינס-תומפסון 2017 ; קרוסלי ואחרים 2017).

ידע קודם של הקורא קשור גם באוצר המילים שלו, כך שמילים שנותרו מחוץ לרשימות המילים ה״מוכרות״ בנוסחאות כגון דייל-צ׳ול עשויות אכן להיות לא מוכרות לקבוצת קוראים אחת אך מוכרות מאוד לאחרות, כגון קבוצות סוציו-תרבותיות מסוימות או קבוצות מקצועיות (ביילין וגרפשטיין 2001 : 287). רשימות המילים הסגורות מציבות לדעת החוקרים בעיות נוספות : אוצר מילים הוא תחום הנוטה להשתנות במהירות, במיוחד בחברות שיש בהן שינויים חברתיים מהירים ורבים. תוך זמן קצר מילים יכולות להפוך לארכאיות – ומילים חדשות נכנסות לשפה. כמו כן, למילים יש לעיתים קרובות יותר ממשמעות אחת, חלקן אולי מוכרות פחות (שם : 288).

הניסיון לנבא את מורכבות המילה על פי מספר ההברות שבה עוקף לכאורה את הבעיות שתוארו בהקשר זה, אך ישנן מילים קצרות מאוד שעשויות להיות קשות ולא מוכרות, ויכולות להיות מילים ארוכות יותר שהן תוצאה של הוספת תחיליות או סופיות למילים קצרות ומוכרות מאוד (שם : 289). גם אורך המשפט אינו מצביע בהכרח על מורכבות אלא עשוי דווקא לסייע להבנת הטקסט אם הוא כולל מילות קישור ומילות יחס, שאומנם מאריכות אותו אך מבהירות לעיתים קרובות את הכוונה התקשורתית שבמשפט וקושרות היטב בין

רכיביו (שם: 291). הקשרים בין רכיבים בטקסט עוזרים לקוראים לגבש ידע חדש והם אינדיקטורים חשובים לקריאוּתו של טקסט – ואלה אינם מובאים בחשבון בנוסחאות הקריאות (קרוסלי ואחרים 2017).

לבסוף, קולינס-תומפסון (2017) מציין נקודת ביקורת נוספת על נוסחאות הקריאוּת בהקשר לסוג הטקסטים שעליהם הן חלות. מדדים מסורתיים דורשים דגימות טקסט משמעותיות, הוא טוען, ואינם אמינים בטקסטים בני פחות מ-300 מילים. נוסף על כך, נוסחאות קריאות מסורתיות אינן אמינות כשמדובר במדידת טקסטים בעמודי אינטרנט ובסוגים אחרים של מסמכים לא מסורתיים. בעיות המדידה אינן מסתיימות בכך: קרוסלי ואחרים (2017) מציינים כי כדי להשיג הערכה כוללנית (inclusive) של הבנת טקסט נדרש לאסוף נתונים על ביצועים הנוגעים להבנה בכמה רמות (זמן קריאה, שאלות על הבנת הטקסט ועוד), בכמה סוגות ובכמה אוכלוסיות, ולהוסיף מדדים אינדיווידואליים כמו מיומנויות קריאה וידע קודם. לטענתם, הדבר דורש משאבים מעבר לאלו הזמינים לרוב החוקרים. נוסף על כך, מבחני הבנה כגון Cloze ושאלות רב-ברירה אינם מקיפים לדעתם היבטים עמוקים יותר של הבנת טקסט, לכן הם אינם מדד תקף.

2.1.4.3 <u>רכיבי הקריאות והשפעתם על הקורא</u>

במחקרו על שפה משפטית בעברית בחן לוסטיגמן (2022: 69) מאפיינים לשוניים שנמצאו כמשפיעים על הקריאות או שנמצא מתאם משמעותי בינם ובין קריאות הטקסט: קושי המילים – שכיחותן, אורכן ומידת המופשטות שלהן; גיוון לקסיקלי בטקסט; שיעור שמות העצם ושיעור הפעלים; מרחק גרעין הנושא מראש המשפט; מרחק בין הנושא לנשוא; ריבוי שעבוד ועומק שעבוד; שלילה מרובה במשפט; מאזכרים – סוגיהם, מרחקם מהמאוזכרים והתפקיד התחבירי שלהם ושל המאוזכרים; אורך המשפטים; פעלים סבילים; מספר הנשואים במשפט; ושיעור מילות היחס בטקסט ובמשפט.

ספרות המחקר מתייחסת לחלק גדול מהרכיבים הללו ומבהירה את הקשר שלהם ליכולתו של הקורא להבין טקסט, וכמה מהם יוצגו בשלב זה לשם המחשה[1]. דאגלס (2015: 38), למשל, מציינת כי המוח של הקוראים מעבד משפטים במבנה פעיל ביעילות רבה יותר ביחס למשפטים במבנה סביל, כיוון שמבנה של סיבה ותוצאה תואם את התפיסה הקוגניטיבית שלנו באשר לנאמר ומשום שהמבנה הפעיל משקף טוב יותר את סדר האירועים המתוארים. ניסוח סביל ולצידו ריבוי שמות פעולה עשוי לגרום לקשיי עיבוד אצל הקורא בשל השמטה של מְבצע הפעולה, לפי ג'נסן (2012: 136), דבר המאלץ את הקורא להסיק בעצמו מי הגורם הפועל ולעיתים לנחש זאת בתהליך פרשני. התהליך הזה אינו קשה בהכרח, הוא מציין, אך תלוי בידע של הקורא על המודל המנטלי העולה מן הטקסט, בהקשר וביכולות ובניסיון שלו עצמו. קוראים מומחים או מקצועיים, למשל, יתקשו פחות לעשות זאת.

[1] נושאים אלו יובהרו לעומק בנפרד בפרקי המחקר הרלוונטיים ובצמוד לדוגמאות מהקורפוס.

שמות הפעולה, הוא מחדד, לא רק שאינם תורמים להבנה באמצעות סמנים לשוניים לזמן ולגוף אלא גם אינם מעניקים לקורא אפשרות לחשוב על ההקשרים העומדים מאחוריהם. שמות עצם, לעומת זאת, קשורים במוחנו לשמות עצם אחרים ולאיכויות מסוימות שלהם ובונים עולם קשרים עשיר יותר (שם: 133).

דאגלס (2015: 46) מוסיפה בהקשר שמות העצם והפעלים כי ככל שהמשפטים קונקרטיים וסיבתיים יותר כך הקורא עובר בקלות רבה יותר בין הרמות הלקסיקליות והתחביריות של הקריאה. שמות פעולה מסתירים את הפעולה, את הנושא ואפילו את המשמעות של המשפט ונוטים להיות מורכבים יותר, מופשטים וקשים לתיאור.

בניסוח על דרך השלילה, אשר לדבריה גם הוא רכיב אפשרי הפוגע בקריאות, נאלצים הקוראים להבין מה המשפט אומר בצורה חיובית על בסיס מה שנשלל. ניסוח כזה קשה יותר לעיבוד על ידי קוראים ואף מאט את הקריאה (שם: 132). פאר (2022: 87) מוסיפה כי שלילה נוספת במשפט, זאת אומרת שלילה כפולה, מקשה את עיבוד המידע גם בהיותה סותרת את ציפיות הקורא: משפט שהוא צפה לו משמעות שלילית נושא לפתע משמעות חיובית ודורש ממנו לארגן מחדש את האופן שבו הבין את הדברים.

ריבוי השעבודים ועומקם משפיע כאמור גם הוא על הקריאות, כפי שהראתה אלמגור-רמון (תשל"א: 96). היא מצאה שדרגת השעבוד, מספר החלקים המשועבדים ומספר המילים המשתתפות בחלקי השעבוד עומדים ביחס ישיר לדרגת הקריאות של טקסט. בהקשר זה, אומרים רנקמה ושוברט (2018: 305) כי את מקומו של הנתון הנוגע לאורך המשפטים המוכלל לרוב בנוסחאות קריאות מחליפה יחידת מידה נפוצה אחרת – Terminable Unit. יחידת T היא פסוקית עצמאית עם כל הפסוקיות המשועבדות לה, שאפשר לסיים בנקודה. משפט ארוך מאוד יכול לכלול כמה יחידות T. לדבריהם, כותבים מיומנים יותר נוטים לכתוב יחידות T ארוכות יותר. באופן כללי, הם גורסים, כותבים מנוסים נוטים לכתוב משפטים ארוכים מהממוצע, כיוון שהם נוטים לחשוב ב"נתחים" תחביריים גדולים יותר בעת שהם מתרגמים את הרעיונות שבראשם לפסוקיות ממשיות (שם: 302).

ג'נסן (2012: 137) מוסיף הסברים אפשריים לקשר בין פגיעה בתהליך הקריאה לריבוי פסוקיות. לדבריו, למנגנוני העיבוד של הקורא קשה להתחיל לעבד רעיון חדש מבלי לסגור את הקודם; אמור להיות בלתי אפשרי לעבד שתי פסוקיות באותו הזמן; והקורא צריך להמתין זמן רב לפני שהוא מקבל רמזים שיאפשרו לו לבנות את המודל המנטלי המוצג בטקסט. לטענתו, הסיבה האחרונה היא ההגיונית ביותר, כיוון שהקורא זקוק לפועל המרכזי כדי לבנות את המודל האמור, וככל שהוא מגיע מאוחר יותר במשפט כך המודל מתעכב. נושא זה קשור אף למרחק של גרעין הנושא והנשוא מתחילת המשפט שהציג לוסטיגמן (2022: 69).

קינטש וקינן (1973: 268) מראים כי מספר הפרופוזיציות במשפט משפיע על משך הקריאה, המתארך כתלות במספר הפרופוזיציות שצריך לעבד. הדבר מוכח לעומת משפטים הכוללים אותו מספר מילים אך פחות פרופוזיציות, ללא התחשבות במורכבות הטיעונים, הקשרים ביניהם, היבטים לקסיקליים ועוד.

בנוגע לקשר בין אוצר מילים מוכר ושכיח יותר לקריאות, אומרת פאר (2022: 74) כי כדי לחבר מילים במהלך הקריאה עלינו לשלוף קודם את משמעותן מתוך הזיכרון ארוך הטווח. אולם, כאשר מילה מסוימת אינה מוכרת לקורא, תהליך השליפה הופך בלתי אפשרי ועליו לפענח את המשמעות שלה מתוך ההקשר. תהליך זה, היא מציינת, עשוי לארוך זמן רב מהרגיל ואף להיכשל בשל חוסר הבנה מוחלט או הבנה שגויה. הקורא מעבד מילים נפוצות במהירות גדולה יותר ממילים נדירות, ולוסטיגמן (2022: 38) מוסיף כי ככל שמידת ה"הפתעה" בטקסט קטנה יותר כך היקף המידע בו קטן יותר, דבר הדורש פחות מקום אחסון בזיכרון ומכביד פחות על המערכת הקוגניטיבית בעת העיבוד. כפי שהוא מתאר, מידת ההפתעה הקשורה למילים שבטקסט קטנה יותר ככל שמספר המילים החלופיות שעשויות להופיע קטן יותר וככל שמילים אלה שכיחות ומוכרות (שם: 39).

2.1.4.4 <u>ויתור על רכיבי קריאות במסגרת שיתוף פעולה בשיח</u>

כותב עשוי לפגוע בקריאות באמצעות כל אלו שלא במכוון בשל כישורי כתיבה לקויים או חוסר מיומנות, אך אפשר להצביע על אפשרויות נוספות – אסטרטגיות יותר – שיובילו אותו לבחירות לשוניות כאלה, כגון ניסיון להגביה את משלב הטקסט, צורך להשתמש במינוח מקצועי או ניסיון לבטא רעיונות מורכבים.

ג'נסן (2012: 143) מציע כי ריבוי פסוקיות אכן נובע לעיתים קרובות מתוך חוסר יכולת של הכותבים וחוסר מודעות לכך שהדבר מקשה על הקוראים, אך בכל הנוגע לשימוש בסביל ובשמות פעולה הוא סובר כי מדובר בשימוש מומחה של הכותב. לדעתו, הכותב מבין שכאשר קוראים ירצו למתוח ביקורת על הטקסט או להגיב עליו הם לא יוכלו להשתמש בטקסט המקורי כפי שהוא אלא להבנות מחדש את המשמעות לפי הפרשנות שלהם, תוך השלמת הגורם הפועל – דבר המעמיד אותם בעמדת נחיתות מסוימת.

לוסטיגמן ואהרוני (2016: 131) מוסיפים סיבה לבחירה בשמות פעולה ובתצורת סביל – ניסיון של הכותב להגביה את השפה, לפי תחושתו, ולנקוט משלב רשמי יותר למרות הסרבול וההארכה הנגרמים מכך. הם כורכים את לשון הסביל ושמות הפעולה כצמד שמטרתו לעיתים להעלים את הגורם המבצע מהמשפט, אולם לרוב נועד להגבהה חסרת יסוד של הלשון, היוצרת משפט בעל היגיון הפוך – לא פועֵל, פעולה ומושא פעולה אלא מושא פעולה, פעולה ומבצע הפעולה (שם: 138). מטרה אחרת של שמות פעולה, לדבריהם, היא להפוך התרחשות נקודתית לכללית ולהדגיש קטגוריות (שם: 133). כפי שיוצג בהמשך, הדבר רלוונטי לכתיבה מודיעינית המבקשת לעשות סדר בתמונת המציאות ולהצביע על מגמות, תהליכים ואירועים, כך שהמתח בין

הפרטי לכללי, המאפיין את הדיון המשפטי לפי לוסטיגמן ואהרוני (שם), רלוונטי גם למקרה זה ושזור בסיבות נוספות שתוארו לבחירה בצורת סביל ובשמות פעולה, למשל ליצירת מצג אובייקטיביות.

הגבהת המשלב כפי שתיארו לוסטיגמן ואהרוני היא לעיתים סממן של כתיבה מקצועית, אף שפעמים רבות היא מובילה לשגיאות לשון ולסרבול הטקסט. טריגר ומאוטנר (תשע"ד: 141) מציינים כי אחד המאפיינים של החברה הישראלית ושל העברית העכשווית – ולא רק בתחום המשפטי שממנו הם יוצאים – הוא אימוץ של "מניירות" לשוניות, גינוני לשון שכותבים מזהים בטעות עם מלומדות וידענות. העברית הופכת בכך לסמל סטטוס, וכאשר לא עומד מאחוריה תוכן ממשי או כאשר השימוש בה שגוי מתקבלת תוצאה הפוכה. הדבר נפוץ גם בהקשר של כתיבה מודיעינית: הנדריקס ומייג'ור (2023: 154) טוענים כי כותבים רבים של דיווחי מודיעין חשים שלא השיגו את מטרתם אם לא הטביעו את הקוראים במילים גבוהות ובמשפטים מורכבים. אין סיבה שקורא יצטרך להיעזר במילון בקריאת דוח מודיעיני, הם אומרים, ובדרך כלל גם יהיה ברור לו מתי כותב פנה שלא לצורך למילים גבוהות.

באופן אידאלי, אומר קלייר (2000: 12–13), לכותב צריכה להיות תמונה ברורה של קהל היעד: הרקע, העניין, רמת ההשכלה, מטרת הקריאה ועוד. הרקע של הקוראים הוא שיקבע את מידת השימוש במינוח מיוחד ואת רמת הקשב המוקדשת – קורא המחויב לקרוא טקסט יהיה בדרך כלל בעל מוטיבציה גבוהה יותר להשקיע קשב לעומת קריאת רשות נינוחה. גם פלש (1949: 17) מדגיש כי טקסט כתוב צריך להיות מותאם לקהל היעד, כך שהגרסה הפשוטה ביותר אינה בהכרח תמיד זו המתאימה. אין זה גם אומר שצריך לכתוב אך ורק מה שהנמען רוצה לקרוא, אלא על הכותב ללמוד את הקהל שלו ולכתוב עבורו מה שהוא רוצה לומר ובצורה שסביר יותר שתמשוך אותו (שם: 18).

עם זאת, למידת הקהל אינה תמיד מלאכה קלה. הייז (1996: 25) מתאר כי כותבים נוטים לתאר את עצמם כמודל של הקהל שלהם, כך שהם עצמם הקורא המדומיין. לכן, בזכות הידע הקודם שלהם נוטים הכותבים פחות לזהות רכיבים שאולי לא יהיו ברורים בטקסט עבור אחרים ולאתר בעיות של חוסר בהירות.

2.2 מחקר השפה הצבאית

2.2.1 השפה הצבאית בעברית כהגוון לשוני

כפי שמתאר רוזנטל (2020: 13), עד המחצית השנייה של המאה העשרים לא הציע הדיון הבלשני דיסציפלינה מתאימה לחקר השפה הצבאית, אך מצב זה השתנה עם הצמיחה המהירה של הבלשנות החברתית (Sociolinguistics). ההתפתחות במקביל של חקר הסוציולוגיה הצבאית לאחר מלחמת העולם השנייה הביאה גם היא לתרומה חשובה לחקר השפה הצבאית, אשר לפי צ'לופסקי (2010: 52) היא לירית ועשירה ונוגעת

בכל היבט צבאי שהוא. צור (2010: 89) מציין כי הלשון היא רכיב חשוב ביותר בצבא, כיוון שבאמצעותה מוגדרות מטרותיו ומשימותיו ומתממשת התקשורת הפנים-ארגונית.

שמיר (1986: 2) רואה בשפה הצבאית את מקור כוחו המרכזי של הצבא, ביטוי למחשבה הצבאית וכלי המשרת אותה. למושג "שפה צבאית" הוא משייך את כל תוכנה ואופייה של התקשורת הפונקציונלית וההיררכית בצבא (שם: 3), ומחלק שפה זו לשפת הפקודות ולמה שאינו שפת פקודות. כל מה שאינו נכלל בשפת הפקודות הוא מציע לכנות "שפת החברה בצבא". רוזנטל (2020: 20), לעומת זאת, מבחין בין שלוש מערכות שפה צבאיות: "השפה הרשמית", הכוללת את הרכיבים והמנגנונים הלשוניים המתועדים ומשמשים בפקודות כתובות, מזכרים ועוד. שפה זו נקבעת לדבריו בהליכים פורמליים ומוטמעת בשרשרת ההיררכית מלמעלה למטה (Top-Down); "שפת החיילים", שפתם של אנשי הצבא בשיח החופשי במפגש החי ביניהם, שאינה בעלת מעמד רשמי; ו"שפת הפעילות", השפה המעשית של הפקודות והטלת המשימות, השפה הנהוגה בעת הפעילות הצבאית, במסדרים, בדיונים ועוד. לפי רוזנטל, שפת הפעילות כפופה לפיקוח ולהנחיות של מוסדות הצבא והיא נועדה לשרת את משימות הצבא ומטרותיו, כך שמעמדה היררכי אך היא בכל זאת נחשבת שפה טבעית ומגוונת המתממשת בעיקר בשיח בין מפקדים ופקודים.

ברגר (1945: 259) מפריד בין השפה הצבאית הרשמית לשפת השטח, אך מציין ששתיהן צריכות להיות מדויקות. השפה הרשמית, לטענתו, סטריאוטיפית מאוד ודפוסים מסוימים נקבעים עבורה על ידי רשויות הצבא ומתוך מאפיינים חוזרים בסיטואציות צבאיות. היא חייבת להיות אימפרסונלית, מדויקת ומפורטת בהוראותיה, ומובנת באותה צורה לכל מגוון האנשים המושפעים ממנה. גם בשפת השטח נדרש לדבריו כאמור דיוק, כיוון שבסופו של דבר היא עוסקת בתפעול כלי נשק ובסכנה. הביטויים מהמדריכים הרשמיים מחלחלים אל הקצינים בשדה המעבירים את ההוראות – ולעיתים הם משתמשים בהם באופן שגוי.

רומנוב ואחרים (2021: 2) מגדירים את השפה הצבאית כתת-מערכת מילונית המספקת מענה לצורכי התקשורת של הצבא, וכבעלת שני משלבים פונקציונליים: משלב רשמי, הכולל מינוח ומושגים צבאיים ומבטא את האינטרסים של הארגון, ערכיו, צרכיו וציפיותיו; ומשלב לא רשמי הכולל עגה הנובעת מהמקצוע הצבאי, מהתפקיד או מהיחידה. השימוש באוצר מילים צבאי ובמינוח מסוים מאפשר לטענתם להבחין בקבוצה המקצועית של המשרתים בצבא מקבוצות חברתיות אחרות, כך שהשפה הצבאית היא מכשיר להדגמת שייכות לקבוצה חברתית ולביטוי הייחודיות והנפרדות שלה.

בהתייחסו לשפה הצבאית באנגלית טען דובס (2017: 21) כי היא יכולה לנוע בין רמה טכנית נמוכה או גבוהה לשימושים כלליים בלשון בהקשרים צבאיים. מדובר במונח "מטרייה" רחב למדי, לדבריו, הכולל אוצר מילים ספציפי וטכני הנפוץ בשימוש צבאי. הוא מפריד בין אנגלית עבור הצבא – מיומנויות לשון

הנדרשות לתקשורת בסיטואציות או בהקשרים צבאיים מסוימים ; ובין אנגלית בהקשרים צבאיים – אנגלית כללית הנלמדת בהכשרות צבאיות (שם : 22).

רוזנטל (2020 : 443) מגדיר את השפה הצבאית בעברית כבעלת מעמד של הֶגוון (דיאלקט, וריאציה), תת-שפה המתאפיינת בלשון הדיבור ואינה קוראת תיגר על השפה-האם שהיא פועלת בתוכה. את השפה הצבאית בעברית הוא מכנה "צהלית", בעקבות חיון (תשכ"ו : 10) שהגדיר אותה "בת זקונים" שנולדה ללשון העברית עם לידתו של צה"ל וגדלה יחד איתו, כיוון שמראשית דרכו נזקק הצבא למילים ולמושגים כדי לבטא עצמים, תארים או פעולות ייחודיות שאינן מצויות בלשון הכללית.

עקביה (תשנ"ב : 9) מציין כי הלשון הצבאית העברית החלה להתפתח בשיטתיות בשנת 1936, כאשר הקים יעקב דורי את לשכת ההדרכה המרכזית (לה"ד) של ארגון "ההגנה". בעברית חסרו אז המונחים הצבאיים הפשוטים והרגילים ביותר, ונדרש לרוב לחדש אותם (שם : 10). כאשר לא היה מונח עברי מתאים השתמשו במילים בלעז, ולעיתים חודשה מילה באמצעות ביטוי מורכב יותר, אם לא נמצאה מילה אחת בעברית שתפסה את מלוא המשמעות של המושג המקורי (שם : 17). בשנת 1951 פורסם מילון אנגלי-עברי למונחי צבא, ראשון מסוגו בעברית, על בסיס מילון שהיה מוכן כבר ב-1944, ורק בשנת 1957 פרסמה מחלקת ההדרכה בצה"ל את התוצר הראשון בשם "מונחים צבאיים" (שם : 27).

חלק מהמונחים היו מקובלים בלשון העברית עוד לפני שהחלה לה"ד לפעול, אומר עקביה (שם : 11), והם נקלטו גם בארגונים אחרים כגון אצ"ל, עם הקשיים המובָנים הטמונים בזניחת מונחים מוכרים ובאימוץ מילים חדשות שעדיין לא נוצרו סביבן מגוון הקשרים ואסוציאציות. כיום, צעיר המתגייס לצבא מתעצב במידה רבה לתוך שפה קיימת, טוען סנדר (2015 : 45) – השפה הצבאית הייתה שם לפניו, תהיה גם בהמשך שירותו ותישאר אחריו, עד כדי כך שבמובן זה הוא משרת בשפה לא פחות מאשר בצבא. בשעה שאדם המשרת בצבא מתקשה לנסח אמירה ייחודית, אומר סנדר (2003 : 55), הוא משתמש בביטויים צבאיים קיימים וכמעט מדקלם אותם. סנדר (שם) מציע כי השפה מעצבת ממש את תודעתם של אנשי הארגון ובכך משפיעה על תהליכי קבלת ההחלטות ועל התנהלות הארגון.

לפי חיון (תשכ"ו : 10, 14), מילים מתחדשות תדיר בשפה הצבאית בעברית ומוטמעות במהרה בלשון הכתובה והמדוברת גם יחד, אך למרות כל חידושיה שומרת עדיין הצהלית על ריבוי מילים בלעז, הנוגעות בדרך כלל לענייני צבא מובהקים. השפה הצבאית בעברית נושאת בעיניו אופי ייחודי לא רק בתחום המילוני אלא גם בזה התחבירי, אך בהיבט זה קיים בעיניו מצב הפוך של קיפאון הגורם לסגנון יבש ונטול נימה אישית. צור (2010 : 90) מוסיף כי הצבא מאמץ אוצר מילים המייחד אותו מהלשון הכללית, וכי צמיחתן של המילים ואופן הגייתן מושפעים מצורכי הצבא ומאופי פעילותו.

רוזנטל (2020: 443) מתאר כי הצהלית פועלת במרחב העברית הישראלית ומשתמשת באוצרות הלשון שלה ובדרכי השיח, אך יש בה יצירה לשונית בדיבור (ולא רק) ותופעות ששיעורן ונוכחותן הופך אותה כאמור להגוון. הגוונים עשויים להתייחס להיבטים לשוניים רבים והם נתונים להשפעות של השפה-האם – והמחקר מזהה כמה סוגים שלהם. בין השאר, הבלשן השוודי האמרסטרום הציע את המונח "סוציולקט", הגוון חברתי, לתיאור שפה המאפיינת קבוצה חברתית, בדרך כלל על פי מעמד סוציו-אקונומי (אצל רוזנטל 2020: 23). לוונדובסקי (2010: 61) מתאר כי המונחים "סוציולקט" ו"דיאלקט חברתי" משמשים בַּמחקר זה לצד זה ומכוונים לשפה המדוברת על ידי קבוצה חברתית מסוימת, מעמד או תת-תרבות שמאפייניה נקבעים למשל על פי מגדר, גיל, מקצוע ועוד – זאת אומרת, הקשר חברתי ולא גאוגרפי. מה שמבחין בעיניו סוציולקט הוא בעיקר הרפרטואר המילוני המופעל בהקשרים חברתיים ספציפיים.

ווילקון מגדיר תנאי סף עיקרי לקיומו של סוציולקט ולפיו על החברים בקבוצה לנהל קשרים חזקים ותכופים – מקצועיים, חברתיים או תרבותיים (אצל לוונדובסקי 2010: 62). אם סוציולקט מתפתח, קבוצת המשתמשים בו חייבת להיות יציבה, בעלת מסורת מבוססת ותחושת נבדלות מקבוצות אחרות. לפי פרגוסון (1994: 19), קבוצה הפועלת באופן סדיר נוטה לפתח סממני שפה מזוהים בהיבטי המבנה ואופני השימוש בשפה, השונים מקבוצות חברתיות אחרות. הדסון (1978: 12) מוסיף כי גם ז'רגון מצביע על קבוצה חברתית או מקצועית מובחנת, והוא דרך לשפר את הלכידות והרעות בתוך קבוצה ולהתגונן מפני אלה השייכים לקבוצות אחרות. הז'רגון הצבאי הוא כזה של כוח, הוא טוען (שם: 50), לכן הוא זוכה ליוקרה רבה. לדברי הדסון, האליטה הצבאית צריכה אוצר מילים מומחה משל עצמה, כמו כל אליטה אקדמית – חלקית כדי לעגן קונספטים מקצועיים והרגלי חשיבה וחלקית כדי להשאיר את הציבור הכללי רחוק ומול מסתורין.

התלות ההדדית בין השפה לחברה, אומר הבלשן הפולני גרביאס (אצל לוונדובסקי 2010: 62), בולטת יותר בסוציולקטים מאשר בכל הגוון אחר של השפה, משום שהקבוצה החברתית מייצרת את השפה של עצמה ובה בעת הסוציולקט מעצב ומחזק את הקבוצה. לדבריו, לסוציולקט יש כמה פונקציות: הוא מחבר אינדיווידואלים לקבוצה, מקנה לה יוקרה, מבחין אותה מקבוצות אחרות וחשוב מכול – כמו כל שפה, הסוציולקט מספק כלים לפירוש המציאות וכופה על המשתמשים בו תמונה מסוימת של העולם באמצעות הדגשת ערכים החשובים במיוחד לקבוצה.

גרביאס מבסס את הסוציולקטים על שלוש איכויות: מקצועיות – המועילות של השפה בפעילות מקצועית של הקבוצה; סודיות – היכולת לקודד מידע ולהפוך אותו לנגיש לאינדיווידואלים נבחרים בלבד; ואקספרסיביות – אמצעי להעביר גישה מסוימת הנוגעת למציאות החוץ-לשונית. סוציולקטים מקצועיים, המכונים גם "פרופסיולקט", נוטים לדבריו להיות אקספרסיביים פחות ולהישען יותר על קיצורים.

לפי רוזנטל (2020: 25), הן סוציולקטים והן פרופסיולקטים מזוהים בדרך כלל כביטויים של שפה דבורה ואילו השפה הצבאית כוללת גם רכיבים מהותיים של שפה כתובה ותקן לשוני. רוזנטל מציע כי לשפה הצבאית יש מאפייני לשון המקיימים קשרי גומלין עם היבטים חברתיים ופסיכו-חברתיים האופייניים למציאות הצבאית, ומכאן שאפשר לראות בה סוציולקט, אך יש לשירות בצבא כמובן גם היבטים מקצועיים בתחומי פעולה מגוונים. רוזנטל הציג הצעה של פרופ' אורה שורצולד למונח משלים: "ארמילקט", הגוון לשוני המשמש בקהילת השיח הצבאית ונועד לענות על צרכיה (שם: 28).

קהילת שיח היא רשת סוציו-רטורית הנוצרת כדי לפעול עבור מטרות משותפות (לבנת תשע"א: 11), והיא בעלת כמה מאפיינים: מטרותיה ציבוריות ומוסכמות על הרוב, יש מנגנוני תקשורת בין חברי הקהילה ולחברים יש היכרות עם הסוגות המשמשות לקידום המטרות המשותפות והמאופיינות בלקסיקון ייחודי. תנאים אלה חלים על קהילת השיח הצבאית בכלל ועל קהילת השיח המודיעיני בפרט.

צור (2010: 100) גורס כי צה"ל הוא קהילת השיח הברורה והמזוהה ביותר בישראל, והשפה היא מנוע חיוני המפעיל אותה. הצבא לדעתו הוא קהילת שיח ייחודית בכל הקשור ללשון התקשורת בין הפרטים ביחידה אחת, בין פרטים ביחידות שונות, בין יחידה לזולתה ובין דרגי הפיקוד השונים במטות ובשדה (שם: 88). בהיותו ארגון בעל ייעוד המאגד אנשי מקצוע מיומנים, ובהיותו נטוע בתוך החברה הישראלית, הצבא הוא קהילת שיח המתקשרת בהגוון, במשלב ובעגה משלה. עם זאת, הוא טוען, מנקודת המבט של הלשון הצבא אינו קהילת דיבור טיפוסית כיוון שלמשרתים בו אין זהות חברתית, מאפייני תרבות ואזורי מגורים אחידים. קהילת השיח מתרקמת בהדרגה לאחר אימונים, לימודים ורכישת ניסיון לשוני או באמצעי שכנוע והשפעה של הפרטים בקבוצה, היוצרים אותה על פי מעמדם בקהילה (שם: 86).

הסוגה המשמשת בקהילת השיח היא סוגי טקסט או טיפוסי שיח בעלי מאפיינים קבועים, אירוע תקשורתי שאינו חד-פעמי או מקרי, והיא מבוססת על קיומו של מנגנון חברתי שהטקסט ממלא בו תפקיד (לבנת תשע"ד, ב: 298). על פי פרגוסון (1994: 21), סוג מסר שחוזר תדיר בהיבט של תוכן סמנטי, המשתתפים, האירוע שבו שהוא נכלל ועוד יִפתח עם הזמן מבנה פנימי מזוהה, השונה מסוגי מסר אחרים ברפרטואר של קהילת השיח.

סוולס (1987: 5–6) מתאר כי הסוגות המשמשות בקהילת השיח נוצרות מתוך ציפיות ונורמות שהקהילה מפתחת והקובעות את סוגי הנושאים הראויים לדיון או פרסום, הצורה שבה יאורגן המידע והתפקידים שהטקסטים נועדו למלא. הדינמיקה הפנימית הזו מובילה למינוח ייעודי משותף – ובעיניו הדוגמה הטובה ביותר היא ראשי תיבות וקיצורים המשמשים בסוגה, דבר הנפוץ מאוד בכתיבה צבאית.

לטענת רוזנטל (2020: 27), קהילת השיח הצבאית הישראלית כוללת את כל מי שמשתתף במנגנוני התקשורת והמידע שנהוגה בהם השפה הצבאית בזמן נתון או במשך חייו. לדברי מוצ'ניק (2022: 83), תת-הלשון הייחודית הנוצרת בצבא משמשת את החיילים רק כל עוד הם נמצאים במסגרת זו, וכאשר הם שבים לחברה האזרחית הם עוזבים את הסוציולקט הצבאי וחוזרים להשתמש בלשון הכללית. עם זאת, היא מציינת כי הז'רגון הצבאי הישראלי משפיע גם על השיח הפוליטי ומוכר לחברה כולה. רוזנטל (2020: 11), לעומתה, מתאר כיצד השפה הצבאית הישראלית מציפה גם את המרחב הלשוני הכללי בגל של מילים, ביטויים ואופני שיח ופוגשת את הדוברים והשומעים בכל צומתי השפה.

חיון (תשכ"ו: 14) מתאר כמה מהסיבות שבשלן אכן חודרים מונחים צבאיים בישראל ללשון הכללית, ובהן קיומו של קשר אמיץ בין צה"ל לעם; העובדה כי חלקים לא מבוטלים מהאוכלוסייה נמצאים בשירות מילואים פעיל בחלק מהשנה, כך שהאזרח במילואים הוא מעין צינור בין הצהלית שבבסיס הצבאי ללשון הנהוגה ברחוב הישראלי; העובדה שכל חייל סדיר בצה"ל הוא בעל קשרים חברתיים ומשפחתיים מחוץ לצבא, והוא מזרים את המונחים הצה"ליים אל מעבר לגבולות הבסיס; והעובדה שצה"ל עצמו נמצא במגע תדיר עם גופים אזרחיים.

2.2.2 שפת חיל המודיעין כתת-הגוון של שפה צבאית

הארמילקט, לפי רוזנטל (2020: 32), הוא מערכת לשונית רבגונית ורב-שכבתית, רבת מאפיינים לשוניים ורבת משלבים. הוא מציע כי בצהלית ישנם שני צירים רוחביים – ציר הפעילות (עולם התוכן הצבאי) וציר החילות, החטיבות והיחידות. לטענתו, הצהלית מציעה לָרוב עולם מונחים משותף לכל החילות, אך במקביל נוצרת בכל חיל שפה פנימית התואמת את עולם התוכן שלו, את צרכיו בתחום הפעילות הצבאית ואת המסורות שהתגבשו בה. הוא מציין במיוחד את חיל האוויר וחיל המודיעין, שבהם לטענתו נוצר ז'רגון מקצועי ייחודי שאין לו חפיפה או השקה לז'רגון הצבאי הכללי. הז'רגון בחיל המודיעין, לפי רוזנטל, משקף טיפול במידע בדרגות סודיות שונות ואת השימוש הנרחב במערכות ממוחשבות (שם: 62–63). כמה ממונחי המפתח בחיל, הוא מתאר, נשענים על נוטריקונים נפוצים כמו שו"ס (שותף סוד) וציי"ח (ציון ידיעה חיונית)[2]. דבר זה עשוי להציב את מעמדה של השפה המודיעינית כתת-הגוון של השפה הצבאית.

גם לפי הוסמן (2003: 74), ארגון ביורוקרטי גדול המבוסס על סמכות, דוגמת הצבא, מקיים בתוכו תרבויות השונות זו מזו במגוון רחב של מאפיינים ובהם אופן העברת המידע ורמות הפעילות. לטענתו, ההתפתחות הנפרדת של החילות בצבא תורמת ליצירת תת-תרבויות ארגוניות בו (שם: 76). סנדר (2003: 56)

[2] השאלות שמעבירים מקבלי ההחלטות בדרג המדיני והצבאי למערך המחקר בסוגיות העניין שלהם, או השאלות שמערך המחקר מעביר למערך האיסוף כדי להכווין את איסוף הנתונים. מהנוטריקון נגזר בקהיליית המודיעין פועל רווח – לצייח, צייח, צויח.

מתאר כי הלשון הנהוגה ביחידות שדה אינה דומה לזו הנהוגה ביחידות מטה, למשל, אך יש דמיון בין השפה ביחידות מטה שונות. במאמר מאוחר יותר טען כי השפה הדומיננטית בצבא, בעיקר ברמות הבכירות, היא "הדיבור הארגוני, הפסאודו-מדעי, הניהולי, הסדור" (סנדר 2015: 49). לדבריו, זו שפה בעלת לוגיקה פנימית משלה, המעדיפה להסתגר ולהסתכן בניתוק מהשטח. הדיבור של הלוחמים בחזית משקף באופן קרוב יותר את המציאות הכאוטית של הלחימה מאשר דיון על "פערים", "הפקת לקחים" ו"תוכנית עבודה".

שי (2000: 2) מתאר כי מאז הקמת צה"ל התקיימו בשורותיו "שפות" שונות כתוצאה מההטרוגניות ומהמורכבות של הארגון ומצרכיו השונים. מערכות מושגים נפרדות התפתחו בזרועות האוויר והים, וגם בכוחות היבשה ניכרת שונות רחבה וכל חיל מפתח שפה מקצועית (שם: 3). על פי שי, פיתוח שפה והמשגה אינם נחלתן של הרמות הבכירות בלבד והדבר ניכר גם ברמת החטיבה כביטוי לצרכים מקצועיים וכשיקוף הזהות היחידתית.

אלקין (1946: 416–417) מציין כי יש ביטויים צבאיים הרווחים יותר ביחידות ספציפיות ובקבוצות נתונות, המבטאים חוויות ייחודיות למשרתים באותה יחידה ומחזקים את הקשר ביניהם. לטענתו, מגויסים רבים מאמצים ביטויים צבאיים וסלנג כדי להיטמע במערכת הצבאית ולחזק את מקומם בקרב המשרתים. גם רומנוב ואחרים (2021: 2) מדגישים כי יחידות שונות בצבא יוצרות תרבויות ייחודיות. החיילים בהן הם חלק מקהילות הקושרות אותם יחד בתודעה קולקטיבית, בתנאי שירות מסוימים, בתפקידים מקצועיים, בערכים ובשפה מובחנת.

כפי שצוין קודם לכן, רוזנטל (2020) התייחס להבדל בין השפה הרשמית הצבאית, הנקבעת מלמעלה למטה בשרשרת הפיקוד, ובין שפת הפעילות, לשון הפקודות והטלת המשימות בשטח. מאמרי מחקר מודיעיניים, כפי שיתוארו בהמשך בהרחבה, עשויים להתאים חלקית לשתי מערכות השפה האלה ואולי להימצא בקו התפר ביניהן, כיוון שחלק ניכר מהפעילות במערך המחקר באמ"ן מתבצע באמצעות תוצרים כתובים ולא כפעילות צבאית קלאסית בשטח. תהליך גיבושם, הפקתם ומסירתם של המסמכים לנמענים תופס נפח רב במשימות היום-יום של חוקרים והוא אינו כולל אך ורק מונחים הנקבעים Top-Down אלא גם יוצר המשגות ומונחים חדשים כאשר הוא זקוק להם. שמיר-דונר (2009: 52) מתארת כי מתוקף היותו ארגון היררכי נעשה כל הזמן ניסיון בצה"ל להנחיל מערכת מושגים מהרמות הבכירות לכיוון מטה, אולם לרוב מדובר בתהליך שאי אפשר לשלוט עליו בצורה מלאה. לדבריה, השפה המושגית מתפתחת במידה רבה גם מלמטה, Bottom-Up, כאשר המושגים הרשמיים אינם מספקים.

פינקל (2015: 57) מזהה מתח קבוע בין השפה העדכנית המצויה אצל אלה הנמצאים בחזית פיתוח הידע בצבא לבין השרשתה בכוחות העיקריים של צה"ל. הצורך בפיתוח שפה מדויקת ו"כירורגית", לדבריו, גובר

ככל שעולה הצורך בפעולה צבאית ממוקדת בסביבה מורכבת (שם: 7). גם גיסמן (2015: 114) טוענת כי הנחיות הכתיבה הצבאית אינן יכולות להתאים לכל סוג של כתיבה צבאית, וכותבים צריכים להיות בקיאים בכללים הנוגעים למשימות הספציפיות שלהם.

רוזנטל אומנם מזהה (2020: 28) את לשון המסמך כקטגוריה נפרדת בדיון במשלבים בצהלית, אך מדגיש כי היא משקפת בכל זאת את השפה הרשמית הצבאית. המסמך הצבאי בעל אופי ייצוגי, לדבריו, ולא נעשה בו שימוש בסלנג או בז׳רגון אלא ניכר בו מאמץ לעצב שפה נקייה מכל סממן של לשון דבורה. קצין המנסח מסמך צבאי, הוא טוען, לא ישתמש במינוח שאינו תקני, אך בדיון או מול חייליו הוא יזדקק לשפה הרווחת. המשלב בשפה הרשמית הוא פונקציונלי-פורמלי, אוצר המילים כולל מינוח תקני ואופן השיח כולל פקודות כתובות, מסמכים וטקסטים אחרים (שם: 32). עם זאת, כפי שיוצג בהמשך, המסמך המודיעיני כולל תופעות כמו שימוש במטאפורות ובביטויים ציוריים והוא גם אמצעי תקשורת ומשוב בין חברי קהילת השיח ולא פירוט של פקודות או הנחיות פורמליות גרידא. גלבוע (1989: 31), למשל, מציין כי המוצר המודיעיני אומנם יבש וחסר ברק, ללא ״פכים קטנים״ ו״לחלוחית״, אך בכל זאת המודיעין משקיע מאמצים רבים כדי להפוך את המוצר שלו למושך יותר לעין, קל לקריאה ובעל מאפיינים טכניים שיקלו על מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני לקרוא אותו מהר יותר.

מעבר לכך, מאמרי המחקר המודיעיני עשויים לשאת אופי שונה מאוד זה מזה ולחלוק מאפיינים עם סוגות כתיבה נוספות. חלקם מתארים מצב מציאות נתון והם בעלי אופי דיווחי בדומה לכתיבה עיתונאית, חלקם מעלים לדיון כיווני התפתחות אפשריים ובוחנים את סבירותם וחלקם מציגים תזה מסוימת ומפרטים את המידע התומך בנכונותה כמו בכתיבה מדעית-אקדמית. מסמך מודיעיני אינו טקסט צבאי רגיל המפרט נתונים או פקודות, אלא הוא במידה רבה טקסט שכנועי המעביר עמדה או תפיסה באמצעות שיח טיעוני.

שיח טיעוני, כפי שמציגה לבנת (תשע״ד, ב: 327), מתאפיין במבנה הלוגי שלו ובכך שהוא נשען על טיעונים רציונליים. הנדריקס ומייג׳ור (2023: 21) מציעים שכל ניתוח מודיעיני הוא למעשה טיעון, אמירה שכנועית המחזיקה בעמדה בנושא מסוים ונתמכת בראיות. עם זאת, כתיבה מודיעינית שונה מכתיבה אקדמית משום שהיא מתמקדת בעתיד ובהשלכות האפשריות של התפתחויות אפשריות (שם: 3).

ברון (2015: 78–79) מזהה מאפיינים נוספים של כתיבה מודיעינית המבדילים אותה מכתיבה אקדמית: תחרות עם פרסומים אחרים על קשב הקורא וחובה לעורר בו עניין; לכרונולוגיית האירועים יש חשיבות משנית בלבד, ובדרך כלל עיקר המסר המודיעיני המובא בראשית הדברים מתייחס לסופו של ״הסיפור״ ולא לתחילתו; וחובה בסיסית לקצר בדברים. נוביק לוי ושלום (2020: 77) מראים כי מחקר אקדמי ומחקר מודיעין דומים בכך ששניהם מצריכים גישה אובייקטיבית ומדעית, אך המחקר המודיעיני חייב להיות

תכליתי ולספק מענה למשימות ולצרכים קונקרטיים; חייב להיות רצוף ומתמיד, להתבצע בתכיפות ובקבועי זמן קצרים; ויש לו אחריות לאומית וחוקית.

ההבדלים בין מחקר מודיעין לבין מדעי הטבע מהותיים יותר מכך, אומר הלר (2024: 24). לא מדובר רק בהבדלים הנוגעים להיותו של המדע מבוסס על מחקר מעמיק יותר או לכך שהטבע אינו מנסה להונות את החוקר, בניגוד לאויב – אלא גם הבדלים הנוגעים לעובדה שקצין מודיעין (קמ"ן) אינו יכול לבדוק שוב ושוב תהליכים שהובילו בהזדמנויות שונות למתקפות פתע, לדוגמה, ולהסיק מה צפוי להוביל להתקפה אפשרית כזו בעתיד. במחקר המדעי אפשר לחזור על ניסויים כדי לבדוק תיאוריה ולהשתמש בה כדי לחזות תופעות, אך אין דרך לבדוק פרטי מידע שיקרו בעתיד על סמך מקרי עבר, משום שהערכות המודיעין עוסקות בעיקר באירועים סינגולריים.

במקרים מסוימים הכתיבה המדעית והאקדמית אף מוצגת כתמונת ראי ארכנית ומסורבלת לכתיבה הצבאית, הנתפסת ככזו שצריכה להיות יעילה ותמציתית כמעט בכל מחיר. הנדריקס ומייג'ור (2023: 162), למשל, מציגים שאלון לבדיקת איכות הניסוח של התוצר המודיעיני הכולל את השאלה המפורשת "האם הכתיבה אקדמית מדי?". גם עמידרור (2005: 56) יצא נגד שימוש במושגים מעורפלים בכתיבה צבאית, "כאילו בעלי עומק אקדמי וברטוריקה הנשמעת מדעית ומכובדת".

ברון (2015: 79) מזהה מאפיינים משותפים גם לכתיבה מודיעינית ולכתיבה עיתונאית, עד גבול מסוים: כתיבה תחת לחץ זמן ועיסוק בנושאים העומדים בדרך כלל במרכז סדר היום המדיני-ביטחוני. עם זאת, נותר הבדל מהותי לטענתו ברמת המחויבות לעובדות בשתי הסוגות – העיתונאי יכול להשאיר נושאים פתוחים במאמריו ולהותיר סימני שאלה מבלי לברר היבטים נוספים, אך כותב התוצר המודיעיני חייב למצות את בירור העובדות והנתונים. גם אם הוא מציג סימני שאלה סביב הנושא (ואכן עליו לעשות כך) הוא מחויב בהצגת כל האפשרויות, ההסברים הרלוונטיים ופערי המידע הקיימים.

על פי האמור לעיל, נראה שהכתיבה המודיעינית שואבת את עיקר כוחה מהגוון השפה הצבאית וחולקת מאפיינים עם סוגות נוספות כגון כתיבה מדעית וכתיבה עיתונאית.

2.2.3 מסגור וכוח בשיח בהקשרים צבאיים

כפי שיוצג בהרחבה בהמשך, מאמרי מחקר ממלאים תפקיד מרכזי בקהיליית המודיעין בישראל ואף תפקיד פוליטי במידת מה, לאור היות אנשי הדרג המדיני בין נמעניו הישירים. בשל כך, ראוי להזכיר היבטים בלשון הקשורים לניתוח יחסי הכוח בשיח הצבאי.

הנסטון (1993: 57) מציינת כי ההפקה של טקסט כתוב היא תהליך חברתי, הן במובן זה שהיא מייצגת אינטראקציה בין הכותב לקורא הן במובן זה שהטקסט ממלא תפקיד במערכת חברתית מסוימת. האידאולוגיה שמאחורי כתיבת הטקסט, היא אומרת, מביאה לבחירות ספציפיות בארגון השיח, בתחביר ובאוצר המילים. גם שורצולד (תשס"ב: 163) מציעה כי השקפות אידאולוגיות מסוימות מכוונות את דרך הכתיבה וכי הגילויים לכך ניכרים באוצר המילים, בבחירות הדקדוקיות ובאופן שבו הכותב מנסה לשכנע את הקורא בצדקתו.

לפי מוצ'ניק (2022: 239), כל פעילות לשונית מבטאת באופן גלוי או נסתר כוונה כלשהי של המוענים. בין השאר, הלשון עשויה לשמש אמצעי להעברת אידאולוגיות – הן מבחינה אינפורמטיבית הן מניפולטיבית. דהיינו, ייתכן ניצול של הלשון כך שהשומע מאמין שהוא מקבל מידע אך למעשה מפעילים עליו השפעה מגמתית. לדבריה, הדבר עשוי לבוא לידי ביטוי בהגדרה של התרחשות מסוימת, בבחירה של פעלים ושמות תואר ואפילו במבנה המשפט.

מוסדות מַבנים את המשתתפים בהם בהיבט האידאולוגי במובן זה שהם משיתים עליהם מגבלות כתנאי להשתתפותם בשיח, אומר פיירקלוף (1995: 39). לאורך הדרך, פרקטיקות אידאולוגיות עלולות להתנתק במידה כזו או אחרת מהבסיס החברתי המסוים ומהאינטרסים המסוימים שיצרו אותן, ולהפוך "טבעיות" וכאלו הנראות הגיוניות ומבוססות בטבעם של דברים או אנשים – במקום באינטרסים של קבוצה מסוימת (שם: 35). באופן זה, האידאולוגיה הופכת לחלק ממאגר הידע המופעל באינטראקציה, ומכאן שהסדר החברתי תלוי בהמשך השמירה עליה. כיוון שכל מוסד חברתי הוא בין השאר מנגנון של אינטראקציה מילולית, הוא כולל ניסוחים וסמלים של ייצוגים אידאולוגיים מסוימים – דרכים ספציפיות לדבּר ולכתוב בהן, שהן גם דרכים ספציפיות "לראות" את העולם (שם: 38).

כיוון שהרבה מהתפיסה הקוגניטיבית שלנו מושגת באמצעות השפה, השליטה בה – ובכלל זאת משמעותן של מילים, מי יכול להשתמש באילו תצורות לשון ובאילו הקשרים – היא כוח, אומרת טולמך-לייקוף (2001: 42). היא סוברת שמי שמצליח לאכוף משמעות מסוימת על אירוע ולמסגר אותו (framing) שולט בַּחברה ובעתידה. לבנת (תשע"א, ב: 370) מציינת כי המסגור של אירוע כלשהו באמצעות השיח מעניק לאותו אירוע משמעות ופרשנות, ואחת הדרכים לעשות זאת היא בעזרת מטאפורה מושגית. לייקוף וג'ונסון (1980: 5) הגדירו את מהות המטאפורה כהבנה וחוויה של דבר אחד באמצעות מסגרת של דבר אחר, ולטענתם לא מדובר במאפיין לשוני גרידא אלא במאפיין של צורת החשיבה האנושית כולה. כאשר הקשר בין שתי המסגרות משמעותי יותר ובא לידי ביטוי בשורת ביטויים מטאפוריים, מדובר על המשגה של תחום אחד באמצעות האחר ולא על קשר של דמיון מקרי או נקודתי.

למטאפורות המושגיות יש כוח לייצר מציאות חדשה, טוענים לייקוף וג׳ונסון (שם: 145), כאשר הן חודרות למערכת התפיסתית שעליה אנחנו מבססים את פעולותינו ומביאות לאובדן של מסגרות חשיבה ישנות. המילים לבדן אינן משנות את המציאות, אך שינוי במערכת ההמשגה עושה זאת. למשל, לייקוף טען כי הנימוקים של הממשל האמריקני שעמדו מאחורי היציאה למלחמת המפרץ ב-1991 נסמכו במידה רבה על חשיבה מטאפורית (אצל גבריאלי-נורי 2013: XI). בשנת 2003, בזמן מלחמת המפרץ השנייה שהוזכרה בהקשרי עמימות בחלק 2.1.3.2, עסק לייקוף במטאפורת ״האומה כאדם״ שבמסגרתה התייחסו הממשל האמריקני והתקשורת אל עיראק כאל אדם יחיד – סדאם חוסיין – בעוד שהפצצות שהוטלו הרגו אלפי אזרחים (לייקוף 2003: 1). על פי לייקוף, כשהעובדות אינן מתאימות למסגרת המטאפורית שבראשנו אנו מתעלמים מהן ושומרים על המסגור, כיוון שהפרט מעדיף להמשיך להאמין במה שהאמין קודם במקום לשנות את המסגרת התפיסתית שלו.

צ׳ילטון (1987: 7) סובר שמטאפורות ויופמיזם הם שני מכשירים מרכזיים של שליטה בשיח בהיבטים הפוליטיים והחברתיים ובשני המקרים ישנה הסתרה, הדחקה או הסטה של המשמעות האמיתית אל תחומים אחרים. צ׳ילטון הציג את המונח Critical Discourse Moment (CDM), שמשמעו מהלכים בשיח הסותרים את הזכויות, האמונות של הערכים של הדובר או הנמען או שניהם (שם: 12). במקרים כאלה התפקיד של המבנה הלשוני הוא להפיג את הרגע הלא-נעים, וצ׳ילטון מזהה שימוש כזה למשל בשיח על נשק גרעיני, המעניק לו לגיטימציה באמצעות שימוש רווח במטאפורות מעולם הרפואה והחיסונים, הקשורות כולן למטאפורת התשתית ״מלחמה היא תרופה״.

גבריאלי-נורי (2013: 77) הראתה כי גם במלחמת לבנון השנייה השתמשו בשיח בישראל במונחים כמו ״תקיפה כירורגית״, מטאפורה מעולם הרפואה שלפיה המלחמה היא תרופה, הצלת חיים הכרחית, נקודתית ומתוכננת היטב. שנתיים קודם לכן היא טענה כי ניתוח של מטאפורות מלחמה הוא אמצעי יעיל לחשיפת תכנים אידאולוגיים סמויים (גבריאלי-נורי 2011: 91).

השיח על נשק גרעיני מכונה לעיתים Nukespeak[3], מונח המרפרר ל-Newspeak, השפה שהמציא הממשל בספר ״1984״ של ג׳ורג׳ אורוול כדי להגביל את מחשבות האזרחים, לבטל משמעויות שליליות של מילים ולמסך את המציאות. המטאפורות והיופמיזם בשיח הזה מדגישים או מערפלים את המציאות כרצון המוען, לכן השפה ממלאת בו תפקיד מרכזי (הוק 1985: 67). השפה היא גילוי כוח המופעל בדרך כלל על ידי אלה שבעמדות הכוח הפוליטיות, בתעשיות הצבאיות ועוד, כדי להפוך את הנשק לכזה שאפשר לחיות איתו ואולי

[3] המונח נטבע ב-1982 בספרם של הילגרטנר, בל ואוקונר הנושא אותו שם: *Nukespeak: Nuclear Language, Visions and Mindset* (הילגרטנר ושות׳ 1982). באותה שנה פורסם ספר מאמרים נוסף בנושא תחת השם *Nukespeak: The Media and the Bomb* (אוברי 1982).

להקל את השימוש בו פעם נוספת. הוק מציג בהקשר זה השוואה בין המונח "נזק אגבי" (Collateral damage), השגור בצה"ל כראשי התיבות נז"א, למילה "טבח". שני המושגים יכולים לתאר אותה סיטואציה אבל יוצרים מסגור שונה מאוד – הרג לא מכוון של אזרחים ובלתי מעורבים בעת מרדף אחרי מטרה מתוכננת לעומת רצח בקנה מידה נרחב (שם: 67).

הרעיון הבסיסי של Nukespeak, אומר צ'ילטון (1982: 95) הוא שהדיבור הרשמי והציבורי על הנשק הופך אותו לידידותי באמצעות שימוש באוצר מילים ייעודי, מטאפורות ואפילו מבנים תחביריים מסוימים. אין במקרה הזה גורם אחד האחראי על שכתוב השפה בסגנון אורוול, הוא טוען, אלא סימן לתרבות גרעין שנוצרה וחלחלה עמוק למנטליות הציבורית (שם: 94). לדבריו, אף שבדמוקרטיות מערביות לא נכלאים בדרך כלל על הבעת דעות המאתגרות את השלטון או עובדות לא נעימות, אין זה אומר שצנזורה ותעמולה לא פועלות בהן ביעילות באמצעות הגחכת דעות, אי-הדגשה וטשטוש. לאחר הירושימה נדרש לייצר אוצר מילים עדכני כדי להצליח לתפוס את הקונספט החדש והשונה כל כך – אך בה בעת להסתיר מהציבור את האימה שרק מעט חזו בה (שם: 98). הן המדענים הן העיתונאים הביעו את עצמם במונחים של חוסר יכולת להבין ולתאר את הדבר, ורק לעיתים נדירות התייחסו לפצצה במילים שליליות. יתרה מזאת, פוליטיקאים וגורמי צבא תיארו בפומבי את הפצצה והשפעותיה במילים מלהיבות ובעלות ערך חיובי (שם: 99). בסופו של דבר, לפי צ'ילטון, האזרחים קונים נשק למדינה באמצעות כספי המיסים שלהם והממשל שבחרו, והשלטון צריך למכור להם את הרעיון ולשווק אותו כ"מוצר" שיסייע לשמור על הדמוקרטיה (שם: 106).

פאולר ומרשל (1985: 4) טוענים כי האינטרס של הממשל הוא שהאוכלוסייה תתפוס את המציאות מתוך מערכת של אמונות חיוביות, כזו שתעניק לגיטימציה לפעולות שביצע. האמונות האלה אינן נוצרות באופן מודע ואז מפורסמות לציבור בצורה קונספירטיבית, הם אומרים, וייתכן שהקבוצה השלטת אף אינה מודעת למבנה של האידאולוגיה שלה. לדבריהם, יופמיזם הוא אכן מאפיין אחד של Nukespeak, למשל במתן הכינוי "טילי שיוט" לאמצעי לחימה קטלני, המתקשר כעת לנסיעה חלקה ונוחה, ומאפיין שני הוא ז'רגון טכני. עגה כזאת, הכוללת שימוש בראשי תיבות, נועדה להקנות סמכות מדעית או טכנית ובמקביל להפוך את מושא השיח ללא-נגיש למי שאינו מומחה. הז'רגון מכוון למסתורין – ובפועל בונה כוח (שם: 3).

אירועים כמו הטלת פצצת האטום על יפן או שליטה בריטית בהודו ניתנים להגנה מבחינה פוליטית, אומר אורוול עצמו (1946), אך נדרשים לכך טיעונים שיהיו אכזריים ובוטים מדי עבור רוב האנשים ואמירות שאינן מתיישבות עם המטרות המוצהרות של הפוליטיקאים ושל המפלגות. לכן, לטענתו, שפה פוליטית צריכה לכלול יופמיזם וערפול, הנדרשים כדי לתאר דבר מבלי להעלות את התמונה המנטלית שלו בעיני רוחם של הקוראים והשומעים. גם בוזמחיאן (1984: 1,147) טוען כי מנהיגים משתמשים במטאפורות וביופמיזם כדי להפוך קורבנות פוטנציאליים ללא-אנושיים ולהצדיק את הריגתם. עבור חלק מהאנשים, הוא סובר,

מטאפורות עשויות להיראות כאמצעים סגנוניים שאינם מזיקים או כקישוט רטורי בנאום, אבל כששפה כזו הופכת ממוסדת היא מקבלת את הסכמת הרשויות, בעלי הסמכות, הכוח וההשפעה הכופים את המטאפורות שלהם על אזרחים ומסירים מכשולים מוסריים הכרוכים במלחמה, בנשק ובמוות (שם: 1,149).

מעשי מלחמה עוטים לעיתים קרובות שפה המסווה את המטרה האמיתית ואת טבעם של המעשים, אומרים אלאן ובוריג' (2010: 235). בשימוש ב"שפה מבושמת", כהגדרתם, קל יותר לבצע את המעשים תוך יצירת מרחק פסיכולוגי ומזעור תחושת האחריות. באמצעות מטאפורות ויופמיזם מוחלפים מבעים שהם מועדפים פחות וטאבו ההרג מנסה לייצג את האויבים כאגרסיביים ולא מוסריים ואת הצד השני כהפך הגמור (שם: 32). פגיעה באזרחים מצד האויב תיחשב "נזק אגבי" ואילו פגיעה של האויב בנו תמוסגר כ"מעשי טרור" (שם: 230). בשפה הצבאית, הם טוענים, משתמשים ביופמיזם לעייפה – עד כדי הונאה – וגם הם כוללים בכך כתיבה בראשי תיבות (שם: 231). לדבריהם, גם הציבור עצמו יעדיף לעיתים לשמוע עגה מקצועית ויופמיזם, למשל ז'רגון רפואי כאשר הוא מסתיר נושאים הקשורים למוות או גורם לדובר להישמע מומחה ומקצועי יותר ונוסך ביטחון (אלאן ובוריג' 1991: 197).

בכל הנוגע לצבא ולמלחמה, לפי מוצ'ניק (2009), נמצא בעברית ביטויים חיוביים ותמימים לכאורה שלא רק שאינם מזכירים אלימות אלא נועדו להסוות אותה, באופן שעשוי להצביע על הַכְוונה פוליטית. הקודים הלשוניים האלה אינם משקפים מציאות ניטרלית אלא עשויים לייצג אידאולוגיה או פרשנות של המציאות, והם משמשים בידי בעלי אינטרס. הביטויים הלשוניים נתפסים כרשמיים, מקבלים לגיטימציה והופכים למוסכמה חברתית ולהרגל, אף שלא הדוברים הם שקבעו אותם ואף שהם אינם מודעים עוד למשמעותם. התופעה אינה מקרית, לדבריה, אלא משקפת קלות ראש ביחס לאלימות מלחמתית וניסיון לרכך אותה ולהסוותה.

שמיר-דונר (2009: 51) מציינת כי בארגונים שבהם המשימה מורכבת ומסוכנת ומחיר הטעות עצום, כמו הצבא, השפה מעניקה תכלית לסיכונים הכרוכים במשימות, מאפשרת להמשיג את עצמנו ואת האויב, לתעדף את האיומים ולייצר סדר. הגדרת "הצודק", "הטוב" ו"הרע", היא אומרת, מעניקה עומק ומשמעות לעשייה הצבאית תוך הבניה של נרטיב משותף.

לדעת פרוגל (2006: 94) אין פגם רטורי בניסיון לייפות את המבע באמצעות מטאפורות ודימויים, ולעיתים קרובות אנו נדרשים למבעים כאלה בחיי היום-יום כדי לתאר באופן אותנטי מחשבות ורגשות שאין לנו עבורם מילה מן המוכן. כיוון שגם הדיבור התמים והטבעי משתמש בכלים אלה, הם אינם "האויב" של החשיבה אלא האויב הוא הדיבור המוליך שולל. לדבריו, הדבר החשוב מבחינה רטורית-ביקורתית הוא לבחון את האפשרויות הרעיוניות שמטאפורה או דימוי מסוים מעלים, כדי להבין את השימוש שנעשה בהם כדי להצדיק או להפריך עמדה כלשהי.

2.3 קהיליית המודיעין בישראל והתוצר המודיעיני

2.3.1 מי נכלל בקהיליית המודיעין בישראל ומה תפקיד המודיעין

עד אמצע שנת 1948 התקיים בארץ מערך מודיעין מסורבל ומרובה גופים – שירות הידיעות (ש"י) של היישוב העברי, מערך המודיעין של "ההגנה" והמחלקה המדינית של הסוכנות היהודית (הרשקוביץ וסימן-טוב 2013: 33). לאחר שהחלה מלחמת העצמאות והמודיעין כָּשל מלספק מידע רלוונטי, התחוור הצורך בארגון שירותי המודיעין ובן גוריון הטיל את המשימה על יגאל ידין. בשלב זה הוקם המודיעין הצבאי כמחלקה בתוך המטה הכללי (המטכ"ל) והוא כונה "מחלקת המודיעין" – ממ"ן. בסוף 1953 קיבל ארגון המודיעין הצבאי את כינויו המוכר היום, "אגף המודיעין", אמ"ן. השינוי היה מבני, אך לא פחות מכך מעמדי.

קהיליית המודיעין בישראל כוללת כיום את אמ"ן בצה"ל, את המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים ("המוסד") ואת שירות הביטחון הכללי (שב"כ). לצידם פועלים גם המרכז למחקר מדיני במשרד החוץ (ממ"ד) ואגף המודיעין והחקירות במשטרה. הגופים נבדלים זה מזה בתחומי אחריותם ופעילותם, אך יש חפיפה מסוימת ביניהם, שיתופי פעולה ומחויבות לסיוע הדדי בחלק מסוגיות הליבה הקשורות לביטחון המדינה.

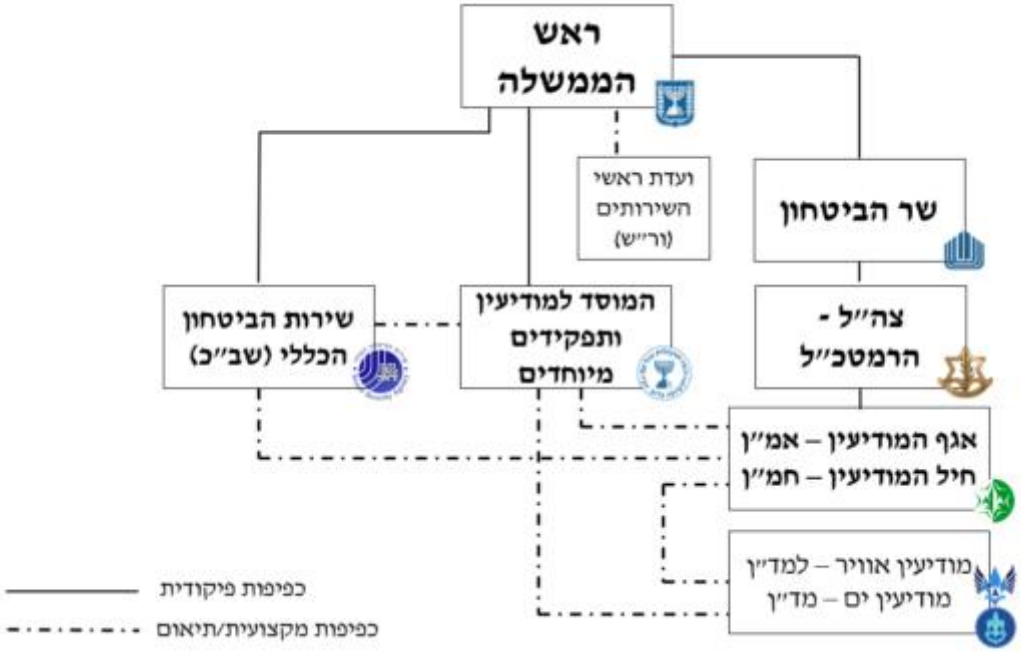
על פי לפיד (2017: 19), קהיליית מודיעין (Intelligence Community) הוא מושג מוכר בעולם לתיאור קבוצת ארגונים המהווים שירותי מודיעין, ולפי אבן וגרנית (2009: 13) יש לקהיליות אלו שלושה תפקידים עיקריים: איסוף מידע, מחקר והערכה על היריבים ועל הסביבה האסטרטגית בשביל צרכני המודיעין; זרוע חשאית הפועלת מחוץ לגבולות המדינה לקידום אינטרסים ומטרות אסטרטגיות של המדינה; והתמודדות עם איומים חתרניים-חשאיים במרחב הפנים-מדינתי.

לפי אבן וגרנית (שם: 7), קהיליית המודיעין הישראלית מוגדרת כקבוצה של ארגונים ממלכתיים העוסקים באיסוף מידע, במחקר ובמבצעים חשאיים לטובת הביטחון הלאומי של המדינה. לצד התיאום ושיתופי הפעולה בין הארגונים הושמעה ביקורת לאורך השנים על מבנה הקהילה הגורם לכפילויות, לחוסר תיאום ולבזבוז משאבים.

ראש חטיבת המחקר באמ"ן לשעבר, אלוף יעקב עמידרור (2006: 135), מציין כי קהיליית המודיעין התפתחה על בסיס המבנים הארגוניים שאיתם נכנסה המדינה למלחמת העצמאות, ללא מחשבה מעמיקה וסדורה שמטרתה ליצור מבנה מיטבי שישרת כהלכה את צורכי המדינה. מדובר בפרי התפתחות היסטורית מקרית, הוא טוען (שם: 128), והדבר בולט בעובדה שגוף ההערכה העיקרי הוא אומנם חטיבת המחקר באמ"ן, כפי שיפורט להלן, אך היא מופרדת מהממשלה בשלוש דרגות של בירוקרטיה – ראש אמ"ן, הרמטכ"ל ושר הביטחון – והתוצאה היא שלא תמיד מגיע דברו של מומחה המודיעין למקבל ההחלטות (שם: 129).

גם לפיד (2017 : 347) מתאר כי קהיליית המודיעין גובשה בצורה חפוזה ומאולתרת, כדי לתת מענה מהיר לצרכים שהתעוררו כתוצאה ממלחמת העצמאות. השיקולים היו קצרי טווח והוכתבו על ידי אילוצי משאבים וכוח אדם, בהם גם כאלה הנוגעים לרצון להימנע משבירה גורפת של הכלים הארגוניים הישנים מתקופת ה"מדינה בדרך" ומהחלפת האישים שצמחו בתוכה.

אבן וגרנית (2009 : 7–8) מוסיפים כי קהיליית המודיעין בישראל נותרה עם מבנה ארגוני רופף, שאינו מתאים להתמודדות עם אתגרי הביטחון העדכניים במדינה. לקהיליית המודיעין אין מרכז או מנגנונים קהילתיים, למעט ועדת ראשי השירותים[4], שהיא גוף תיאום וולונטרי ואינה בעלת סמכות ומנגנון הכרעה, וכתוצאה מכך אין לקהילייה תוכנית עבודה משותפת, אין תיאום בתחום בניין הכוח ואין ראייה כוללת של הקצאת המשאבים.

תרשים 1 – מבנה קהיליית המודיעין בישראל[5]

למונח "מודיעין" הגדרה משולשת מקובלת (גלבוע ולפיד 2008 : 266), הכוללת את המודיעין כמוצר הסופי של תהליך האיסוף[6], העיבוד וההפצה של מידע המשמש בסיס לקבלת החלטות בתחום המדיני והצבאי ולהפעלת היכולות המבצעיות של המדינה; את המודיעין כמערכת – המערכת הארגונית הממוסדת העוסקת

[4] ועדת ראשי השירותים (ור"ש) – פורום הכולל את ראשי הארגונים המרכזיים בקהיליית המודיעין בישראל : ראש המוסד, ראש השב"כ וראש אמ"ן. בפורום משתתפים גם המזכיר הצבאי של ראש הממשלה וראש המטה לביטחון לאומי. הוועדה אינה מקבלת החלטות אלא מתכנסת לשם עדכון, חשיבה ותיאום בנושאים מודיעיניים ומבצעיים (גלבוע ולפיד 2008 : 265).

[5] מבוסס על לפיד 2017 : 346 ; ייתכן כי ימשיכו לחול שינויים במבנה הקהילייה ובסמכויות של הגופים בה לאור לקחי מתקפת 7 באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל".

[6] איסוף מודיעין – הפעולות והתהליכים שמבצעות סוכנויות האיסוף של קהיליית המודיעין כדי להשיג ידיעות על גורם עוין, יריב או אויב (גלבוע ולפיד 2008 : 263).

בהפקת מידע לצרכים מדיניים וצבאיים; ואת המודיעין כפעילות – כלל הפעילות האיסופית, המחקרית והאחרת שמבצעים הגופים המוסמכים המופקדים על תחום זה.

לפי נוביק לוי ושלום (2020: 75), מטרתו של מחקר מודיעיני היא בירור המציאות הנוגעת לתחומי העניין של המפקדים ומקבלי ההחלטות בדרג המדיני והצבאי ותיאורה. המחקר מיועד לסייע לצרכני המודיעין לחשוב על העתיד ולתפקד ביעילות בהווה באמצעות הפחתת אי-הוודאות. תפקידו של המודיעין הוא להשלים את תמונת המציאות באותם חלקים חסרים ונסתרים שבחצר היריב או האויב, אומר עמידרור (2006: 13), אויב אשר בדרך כלל עושה כל שביכולתו להסתיר את כושרו ולהעצימו ולכסות על חולשותיו. בכל מקום שבו מתקבלות החלטות קשות נדרש מידע על יכולותיו של הצד השני: הכנותיו, תוכניותיו, יתרונותיו ומגבלותיו. המודיעין אינו מבטיח הגנה מפני טעות, אך הוא מגדיל את הסיכוי לקבל החלטות נכונות ולהעריך את הסיכון שבכל החלטה (שם: 12).

אל מערכי המחקר מתנקזים הנתונים והמידע המודיעיני שנאסף, ומהם יוצאות התובנות על האויב והסביבה. התהליך כולל עיבוד וניתוח של מידע גולמי או מעובד שהושג בצורה חשאית או גלויה, התכתו לידע תוך התגברות על פערי מידע ולאחר מכן הסברתו והנגשתו לצרכנים (נוביק לוי ושלום 2020: 75). על אף ההבדלים באופן שבו המחקר המודיעיני מוצג ברמות השונות, עמידרור (2006: 58–59) מאפיין אותו כעוסק בשלושה סוגים של תיאור המציאות: תיאור הדברים הקיימים, כגון אמצעי לחימה, תשתית, אימונים, אנשים, תוכניות ומחשבות של ההנהגות כפי שעולה מידיעות המגיעות מגורמי האיסוף; ניסיון להעריך משמעויות על בסיס המידע המצוי, כגון יכולתו של האויב לבצע פעולה מסוימת על בסיס אמצעי הלחימה שבידו וניתוח סוג האימונים וכמותם; וניסיון להעריך מה צפוי בעתיד, עוד לפני שחל שינוי במציאות. במקרה הזה המודיעין נדרש לתת מענה לשאלה "מה יהיה" כאשר לעיתים האויב בעצמו עדיין אינו יודע מה עומד להתרחש. במקרים רבים ההערכה אינה מבוססת על סוג אחד בלבד של מחקר מודיעיני והדברים אינם מתוחמים (שם: 60).

דרך אחרת דומה ומקובלת לחלק את העיסוק במודיעין היא לשלוש קבוצות של שאלות – "סודות", "חידות" ו"תעלומות" (ברון 2017: 58–59). ההבדלים העיקריים בין הקבוצות הם אופי השאלה המודיעינית והיכולת לענות עליה באמצעות מידע. זאת אומרת, אם מדובר בפרטים שיש לחשוף על המציאות הנוכחית והקיימת או באפשרויות הנוגעות לעתיד. "סודות" הם שאלה שיש עליה תשובה מחקרית מדויקת, שהאויב יודע או לפחות יכול לדעת, למשל מי ביצע פיגוע מסוים או מהו הטווח שאליו מגיע טיל כלשהו. רצוי שהתשובות לסודות יסופקו על בסיס נתונים, אך לעיתים נדרש גם בהן ממד של ניתוח והערכה; "חידות" הן שאלות שאין עליהן תשובה מוחלטת כיוון שהן נוגעות לעתיד, כגון איזה ממשל ייבחר בלבנון או אם הציבור באיראן יצא להפגין נגד המשטר. אפשר להשיג מידע הנוגע לרכיבים אלו, אך ההערכה הכוללת היא

חידה, כיוון שגם האויב אינו יודע בהכרח כיצד הוא יגיב בפועל בהקשר נתון; ולבסוף, "תעלומות" הן שאלות רחבות יותר הקשורות בתהליכים עמוקים, למשל אם ייפול המשטר באיראן. למידע המודיעיני בתחומים אלו יש ערך מועט ותפקידו של החוקר להציג תרחישים אפשריים הנוגעים להתפתחותם של תהליכים או מצבים ולהעריך את סבירותם. בכל מקרה, אין מדובר בהצגה חד-צדדית של אפשרויות והסתברויות אלא בהכנה למצע לדיון משותף עם מקבלי ההחלטות.

2.3.2 אמ"ן ותפקידיו

למודיעין תפקידים מרכזיים ביכולת של צה"ל לממש את תפיסת הביטחון, החל ברמה הטקטית וכלה ברמה האסטרטגית-מדינית (נוביק לוי ושלום 2020: 28). בין השאר, הוא אחראי לספק התרעה מפני מלחמות ופעולות איבה; להרתיע את האויב מפני יזימת מהלכי כוח או הכרזת מלחמה; להצביע על התפתחויות קיימות או אפשריות אצל האויבים והיריבים; להצביע על מרכזי הכובד, חולשות האויב ומטרות לתקיפה ובכך לעזור לכוחות המתכננים והלוחמים להכריע את היריב; ולהציף הזדמנויות, כולל בתחום המדיני.

אמ"ן הוא אגף במטה הכללי של צה"ל, ובראשו עומד קצין בדרגת אלוף. אמ"ן מופקד על מתן התרעה מפני מלחמה ופעולות איבה וטרור, על הערכת המודיעין הלאומית במישור הצבאי, המדיני והטכנולוגי ועל מתן מודיעין שוטף והפצתו לדרגי צה"ל, לשר הביטחון, לממשלה ולנשיא. אמ"ן הוא הגדול מבין שלושת הגופים המרכזיים בקהיליית המודיעין, ואמון על בנייתם והפעלתם של גופי המודיעין הצבאי ועל הנחייתם המקצועית. על פי נוביק לוי ושלום (2020: 32), הוא משרת את העשייה הלאומית, הביטחונית והצבאית בארבע רמות: מודיעין לאומי בעבור רמת האסטרטגיה-רבתי, הכוללת את הדרג המדיני; מודיעין אסטרטגי בעבור הרמטכ"ל והמטכ"ל, לשם גיבוש האסטרטגיה הצבאית וניהול זירת המלחמה; מודיעין אופרטיבי בעבור המטכ"ל והמפקדות הראשיות, לשם תכנון מערכות וניהולן; ומודיעין טקטי בעבור גורמי הפעלת הכוח, לרוב לצורך פעולה קונקרטית. הגבולות בין הרמות אינם חדים וישנה חפיפה חלקית ביניהן.

אחריות זו של אמ"ן אינה מעוגנת בחוק, מזכיר עמידרור (2006: 126), והיא פועל יוצא של המציאות, שיש מי שמערער עליה מדי פעם. עם זאת, לדבריו אין במדינת ישראל גוף המסוגל להחליף את חטיבת המחקר באמ"ן מבחינת היקף הפעילות והיכולת המחקרית, כפי שיתואר בהמשך, לכן אחריות זו מוטלת עליה. לפי אבן וגרנית (2009: 15), הגדרתו של אמ"ן כאגף במטכ"ל אינה משקפת במדויק את מהותו, בשל אחריותו הפיקודית על מערך גדול של יחידות איסוף, מחקר, מבצעים וטכנולוגיה. אף שאמ"ן הוא גוף צבאי הוא מספק גם מודיעין לאומי וממלא משימות גם מחוץ לצה"ל הודות ליכולותיו בתחומי האיסוף והמחקר. אמ"ן הוא הדומיננטי בהפקת הערכת המודיעין הלאומית, הערכת מודיעין העוסקת בסביבה האסטרטגית של ישראל ומוגשת לדרג המדיני לשם עיצוב מדיניות וקבלת החלטות בתחומי הביטחון והחוץ (שם: 21). בהיותו הגוף

היחיד החוקר את כל מרכיבי הערכת המודיעין, הדבר מאפשר לאמ״ן ליצור אינטגרציה ביניהם ולהציג הערכת מודיעין לאומית מלאה.

על פי עמית (1987 : 126), לאור משקלן של הבעיות הביטחוניות בישראל זוכה המודיעין הצבאי וכתוצאה מכך אמ״ן לחשיבות יתר בקהיליית המודיעין, אף שהיא מורכבת מאותם שירותים הקיימים בכל מדינות העולם. לבכירות זו אין אח ורע בעולם, הוא טוען, והיא נובעת גם מהעובדה שאמ״ן קיבל כאמור אחריות על הכנת הערכת המודיעין הלאומית, נוסף על תפקידיו בתחום הצבאי. הוא מדמה את המודיעין הצבאי למשחתת או אוניית מלחמה גדולה, שסביבה חגים שירותי המודיעין האחרים כסירות קלות. נוביק לוי ושלום (2020 : 19) מציגים את המחקר באמ״ן כ״תופס מקום ראשון בין שווים״ לצד גופים נוספים בקהיליית המודיעין, ובמקביל בכל זאת כ״חוד החנית בתמיכת העשייה הצבאית והמדינית״.

2.3.3 חטיבת המחקר ותפקידיה

בראש מערך המחקר באמ״ן עומדת חטיבת המחקר (חט״מ), הגוף המטכ״לי הנושא באחריות על הערכת המודיעין הכוללת מול ראש אמ״ן, הרמטכ״ל והדרג המדיני והגוף הנתפס כ״מעריך הלאומי״. חט״מ נותנת מענה לצי״ח (ציון ידיעה חיונית) של ראש הממשלה והקבינט, שר הביטחון, הרמטכ״ל והמטכ״ל, ומחקריה משרתים צרכנים רבים נוספים ובהם משרדי ממשלה, פיקודים מרחביים, גופי פיתוח טכנולוגי, קובעי מדיניות וגופי בניין כוח.

חט״מ כוללת כיום חמש זירות מחקר גאוגרפיות (פלסטינים, לבנון, צפון-מזרחית, איראן, מדינות האזור והמעצמות) וזירה דיסציפלינרית אחת (מודיעין טכנולוגי), ובראשה עומד קצין בדרגת תת-אלוף. הזירות והמבנה הפנימי בהן משתנה מעת לעת, על פי הערכת האיומים והמשימות שאליהן נדרשת החטיבה.

על אף היותה יחידה צבאית, אנשיה חוקרים כמעט בכל הדיסציפלינות הרלוונטיות לזירות המחקר – מדיני, יעדים, צבאי, כלכלי, טרור, טכנולוגיה ועוד. נוביק לוי ושלום (2020 : 43) מציינים שמומחיות זו מאפשרת לחטיבה לייצר ״שלם מודיעיני״, לאמץ זווית הסתכלות כוללת על האיומים וההזדמנויות ולזהות את הזיקות וההשפעות בין השחקנים והרכיבים במערכת היריבה. בכך מהווה חט״מ מודל חריג בקהילות המודיעין בעולם, כגוף מודיעין צבאי האחראי בפועל על הערכת המודיעין המרכזית במדינת ישראל.

לפיד (2017 : 52) מתאר כי חטיבת המחקר צברה עם השנים עוצמה ויוקרה והייתה לגוף ההערכה המוביל במדינת ישראל. במעמד זה היא זכתה לאו דווקא בזכות דיוק חיזוייה, הוא מסביר, אלא הודות לחלוקה המנהלית בין איסוף ומחקר, שהציבה את מחלקת המחקר בקודקוד של פירמידת אמ״ן והבטיחה כי המידע יזרום אליה מכל יחידות האיסוף.

לחשיבותה של חט״מ התייחס בין השאר הרמטכ״ל לשעבר רא״ל (מיל׳) גדי אייזנקוט באומרו כי ״חטיבת המחקר היא שחקן מרכזי בממד האסטרטגי של מדינת ישראל. בדיונים השונים מוצג המצרף של השכל המשותף של החטיבה. הניסיון להביא תמונה מדויקת ובהירה ככל האפשר, כולל המלצות אופרטיביות, הוא על בסיס יומי וזוכה למשקל גבוה מאוד בקבלת ההחלטות של הדרג המדיני של ישראל״ (קרייתי 2018).

לצד תפקידי המחקר שלה, החטיבה מובילה את ההכשרות המקצועיות והמודיעיניות ביחידות המודיעין בפיקודים, בעוצבות ובזרועות הים, האוויר והיבשה והיא משמשת עבורם מנחה מקצועית (נוביק לוי ושלום שם: 31).

2.4 התוצר הכתוב בחטיבת המחקר

2.4.1 מטרת התוצר הכתוב בחטיבת המחקר וחשיבותו

לפי ברון (2015: 78), כתיבת פרסומים מסוגים שונים היא אחת הפעילויות השגרתיות של אנשי המחקר והאמצעי הנפוץ ביותר להפצת המודיעין. גם בעידן של מעבר לפרסומים דיגיטליים, הוא קובע, ממשיכה הכתיבה להיות אמצעי התקשורת העיקרי של אנשי המחקר המודיעיני עם מקבלי ההחלטות בכל הרמות. התוצר הכתוב הוא אמצעי להעברת פרשנות והסבר למציאות הקיימת, המתפתחת או האפשרית, הוא תורם לדיוני קבלת ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני ועל פי נוביק לוי ושלום (2020: 127) יש לו חלק מרכזי בהשפעה על דיונים אלה. תוצר איכותי גורם לקורא להחליט החלטות באופן מושכל יותר או להבין שעליו להעמיק בסוגיה מסוימת, וכדי למלא את תכליתו עליו להיות מנוסח בבהירות, ברהיטות ובשפה מקצועית – ובעיקר להביא לידי ביטוי תהליכי חשיבה ולוגיקה סדורים (שם: 118). על פי הרמטכ״ל לשעבר, רא״ל (מיל׳) אביב כוכבי (2014: 122), הצגת מודיעין באופן בהיר ומדויק היא תנאי הכרחי להבנת המצב על ידי הקורא או השומע וליכולת שלו להעריך את המצב.

אדמירל ג׳יימס סטווריידיס, בכיר לשעבר בצבא ארצות הברית[7], סובר כי דיונים בצבא משפיעים מקומית בלבד ונשארים בגבולות היחידה, בעוד פרסום כתוב של אותן מחשבות מרחיב את הישג ידם של הרעיונות ומצית שיח מקצועי ודיון רחב יותר (סטווריידיס 2008: 16).

בדוח שהוגש בשנת 2005 לנשיא ג׳ורג׳ וו׳ בוש בהקשרי התרעה על נשק להשמדה המונית נאמר כי ״חוקרי מודיעין הם הקול של קהיליית המודיעין״ (דוח יכולות מודיעין 2005: 388). כישלונות מודיעיניים יכולים לנבוע מאיסוף מידע שאינו מספק, אך גם כאשר חוקרי מודיעין אינם מעריכים בצורה מועילה את כל המידע

[7] אדמירל בצי בדימוס ולשעבר מפקד פיקוד אירופה בצבא ארצות הברית (EUCOM) ומפקד הכוח הצבאי של נאט״ו באירופה.

ואינם מציגים אותו בצורה שתסייע למקבלי ההחלטות. הנדריקס ומייג'ור (2023: 6) הדגישו כי "חוקרי מודיעין יוצרים את עמוד השדרה של קהיליית המודיעין" וכי כתיבה ודיווח דורשים זמן ומאמץ רב כדי שיהיו באיכות טובה. לדבריהם, האופן שבו מעבירים את המודיעין למפקדים, ללוחמים, למקבלי ההחלטות, למתכנני התוכניות ולמפתחי בניין הכוח עשוי להיות המפתח להשלמת המשימה בהצלחה.

תהליך הכתיבה נתפס בחט"מ כמשפיע גם בכיוון ההפוך, על החוקר-המוען: הכתיבה מחדדת את תהליכי החשיבה של הכותב והופכת את התובנות שבראשו לתוצר סדור וקוהרנטי, כיוון שבעוד שהמידע שממנו נגזרת תמונת המודיעין עשוי להיות חלקי, הערכת המודיעין צריכה להגיש "סיפור" שלם ככל האפשר (נוביק לוי ושלום 2020: 104–105). חוקר הקוגניציה קלוג (1994: 13) סובר כי הכתיבה והחשיבה הן פעולות "תאומות" בעולם המנטלי של האדם, וכי כתיבה היא כשלעצמה כלי לחשיבה. באמצעות הכתיבה על נושא אנו לומדים לחשוב עליו, ותוך כדי ניסוח הטקסט מבצעים ארבע פעולות קוגניטיביות המשפרות את היכולת לחשוב באופן כללי – איסוף מידע, תכנון רעיונות, תרגום הרעיונות לטקסט כתוב ובקרה עליו (שם: 16).

זלמנוביץ (2013: 80) מציע שלכתיבה יש משמעות בעבור העשייה הצבאית והיא אכן אמצעי חשיבה של ממש. היא מחייבת את הכותב לסדר בצורה הגיונית, רצופה והדוקה את מחשבותיו, לבחון את תהליך החשיבה שעשה, לשאת באחריות על הדברים ולהעמיד את הנכתב לביקורת. את התפיסה הזו מחדד איש הצבא לשעבר ולימים חוקר ביאליק, שמואל אבנרי (1980: 63), באומרו כי כתיבה ראויה לשמה היא התבוננות מעמיקה, ניסיון לשקול דברים לפני הצגת הנושאים, מתן דין וחשבון אישי וציבורי ומאמץ לגבש את העיקר ולמצותו. המוותר על הכתיבה הצבאית, הוא אומר, מסתכן בוויתור על המחשבה המעמיקה עצמה ומצמצם בכך מאוד את סיכויו לנצח בקרב. הוא מציע לחנך לכך בבתי ספר צבאיים, "עד שידע כל קצין כי זניחת הכתיבה כמוה כהפקרת נשק. נוכח זיקת הגומלין ההדוקה שבין חשיבה, כתיבה ועשייה, וההשפעה המכרעת הנודעת לכל אחד מיסודות אלה על גורל המלחמה, מן הדין שנראה בכתיבה ציווי". גם סטווורידיס (2008: 17) מזהה את הכתיבה כמיומנות הכרחית בכל דרגה בצבא, כזו שעליה להיות מתורגלת, מוערכת ומתוגמלת כאשר היא מתבצעת כראוי.

2.4.2 סוגי התוצר הכתוב בחטיבת המחקר

התוצר המודיעיני הרשמי הכתוב בחטיבת המחקר (בשונה ממצגות לדיונים, סיכומי דיון ותוצרים אחרים) נחלק לשני סוגים: מסמכים הממוקדים בנושא ובשאלת מחקר מסוימים, ומסמכים עיתיים המעדכנים על התפתחויות בטווחי זמן מוסכמים, בדרך כלל יממה, שבוע או חודש. כפי שמתארים נוביק לוי ושלום (2020: 129), סוג המסמך הנפוץ ביותר בחט"מ יעדכן על התפתחות או על תופעה עכשווית והשלכותיה. לצידו נמצא תוצרים המעמיקים בסוגיה מודיעינית לשם פיתוח ידע, הטמעתו ושימורו, ותוצרים אחרים העוסקים

בשאלה שניתן להציב לה כמה תשובות מתחרות, מעמיקים בנתונים של אמצעי לחימה או של אישיות מסוימת בתחומי העניין המודיעיני ועוד.

את המסמכים כותבים החוקרים בחטיבה, לרוב מדרג המש״ק ועד קצינים בדרגת רס״ן. התוצרים עוברים שרשרת אישורים ותיקונים על ידי המפקדים ומאושרים להפצה בדרג אל״ם לפחות אם לא על ידי ראש חטיבת המחקר.

נוסף על כך, כחלק מבקרת האיכות של תוצרי החטיבה, כל מסמך עובר בשנים האחרונות תהליך שנועד להבטיח פרסום איכותי המנוסח בבהירות ובשפה מקצועית (נוביק לוי ושלום 2020: 132). התהליך כולל עימוד, עריכת לשון והוספת עזרים גרפיים. גם מסמכי מודיעין המופצים בדחיפות רבה עוברים את כל שלבי התהליך לטיוב התוצר, אך בקבועי זמן קצרים יותר ולעיתים תוך התאמות הכרחיות.

מסמכי החטיבה יכולים לכלול עמוד אחד בלבד ואף יותר מ-200 עמודים, כתלות ברוחב היריעה של הסוגיה המודיעינית ובסוג המסמך שנבחר עבור הפרסום, והם מופצים לגורמים המורשים לקרוא אותם על פי תפקידם ורמת הסיווג שלהם.

2.4.3 פקודות צה״ל הנוגעות לכתיבה

תחום הכתיבה והמינוח הרשמי בצה״ל נמצא באחריות אמ״ץ-תוה״ד[8] ומוסדר בהוראה 3.2, שעודכנה לאחרונה ב-21 במאי 2023. ההוראה קובעת כי המקצוע הצבאי מושתת על השפה הצבאית והמקצועית וכי ״אחדות השפה״ היא תנאי יסוד לתפקוד המערכת הצבאית ומוסדות הצבא ולאפקטיביות של יחסי הגומלין בין הדרגים, החילות והמערכים החיצוניים (אמ״ץ-תוה״ד 2023: 1). השפה המשותפת מוגדרת בהוראה זו כמערכת מונחים מוסכמת ואחידה המאפשרת לכוחות ולמְפקדות לתקשר באופן בהיר וחד-משמעי ומקילה את התיאום והסנכרון בתחומים רבים ובהם פיקוד ושליטה, משימות ומטרות, דיווח ועוד. אחדות השפה אינה מותרות, מצוין מפורשות, והיעדרה בחשיבה ובעשייה הצבאית עלול לעלות בחיי אדם (שם: 4).

נוסף על החשיבות הבסיסית לפעילות הצבא, אחדות השפה נתפסת כאמצעי ראשי לפיתוח ידע ולשיח מוכוון-תועלת החוצה רמות, דרגים ותחומים; וככלי לעידוד ביקורת והתחדשות בלתי פוסקות ואף לחידוש השפה עצמה (שם; אמ״ץ-תוה״ד 2016: 28).

הוראה 3.2 פורסמה לראשונה בשנת 1998 והחליפה פקודות מטכ״ל (פ״מ) היסטוריות בתחום הכתיבה והמינוח הצבאי ובהן פ״מ 14.0108 מאוקטובר 1955 (״המינוח בצבא״), הפ״ע[9] 2.0101 מאוקטובר 1966

[8] אמ״ץ – אגף המבצעים; תוה״ד – תורת ההדרכה.
[9] הפ״ע – הוראת הפיקוד העליון.

ופ"מ 30.0601 (פרק "כתיבה צבאית" בתוך פקודת "נוהלי משרד בצה"ל"). על פי הופמן (2014 : 24), הפקודות בוטלו לאור רצון לצמצם את מספר פקודות צה"ל. לטענתו, הורדת דרג ההנחיות ממעמד פקודה להוראה[10] פגעה ביכולת לאכוף סטנדרט כתיבה צה"לי ודרדרה בכך את איכות התוצר הצבאי.

ההוראה עוסקת בעיקר בהסדרת המינוח המקצועי בצה"ל, אך באשר לניסוח תוצרים היא קובעת כי מסרי השפה הכתובה צריכים להיות חד-משמעיים ומובנים בנקל בקריאה ראשונה, ולשמור על כללי כתיבה אחידים "כמתחייב מחוקי המדינה כגון חוק המוסד העליון ללשון העברית" (אמ"ץ-תוה"ד 2023 : 1). חוק זה מיסד את הקמת האקדמיה ללשון העברית ומפורט בו כי החלטותיה יחולו על מוסדות החינוך והמדע, על הממשלה, מחלקותיה ומוסדותיה ועל הרשויות המקומיות (חוק המוסד העליון לשפה העברית, תשי"ג–1953, סעיף 10). צה"ל אינו מוזכר מפורשות בחוק זה, אך בפקודת מטכ"ל הראשונה בתחום מ-1955 נאמר כי "חטיבת תוה"ד תחיל על צה"ל את החלטות האקדמיה ללשון העברית באוצר המילים, בדקדוק, בכתב ובתעתיק [...] לרבות מונחי צבא, ראשי תיבות צבאיים וכללי כתיבה צבאית – הכול כדי להשליט שפה משותפת בצה"ל. החלת החלטות האקדמיה תהיה בכל תחומי האות הכתובה" (פ"מ 1955 : 1). נוסח מפורט ומפורש זה לא נשמר בהוראה 3.2 התקפה כיום, אך ישנו כאמור אזכור מצומצם לעניין ברוח דומה.

לצד ההוראה הנוכחית שימש בעבר ספר היעץ "כתיבת המסמך הצבאי" (אמ"ץ-תוה"ד 2014), המחזיק כ-500 עמודים ושעדכן את מדריך הכתיבה הצה"לי שפורסם בשנת 1988. על פי ספר היעץ, בכתיבה צבאית "התוכן הוא העיקר (ולא המוען או הנמען), ויש לדייק בעובדות [...] בשפה מדויקת, בהירה ונקייה, מתוכננת ושקולה, נוטה לאובייקטיביות, לשפה תקנית וחד-משמעית [...] וגם שימוש מדויק, חסכוני והולם של מילים [...] על המוען הבקי להשקיע מאמץ מיוחד כדי שיבין אותו הנמען המצוי" (שם : 9). הספר מגדיר את מטרת הכתיבה כהעברת מסר בדרך ברורה, קצרה וחד-משמעית לצורך פעולה, יידוע, שכנוע ועוד (שם : 57), ומפרט את הדרכים לעשות זאת, ובהן (שם : 58):

א. דבריך יהיו מובנים בנקל, חד-משמעיים, תכליתיים ומנומקים.

ב. כתוב משפטים קצרים (כ-15 מילים או שתי שורות במשפט), והימנע מחזרות מיותרות.

ג. היה אדיב [...]

ד. הקפד על כללי הכתיבה האלה: כתיב, פיסוק, ראשי תיבות, תעתיק, כתיבת מספרים, תאריך ויידוע.

[10] הוראת צה"ל מוגדרת כ"פקודה אישית או כללית המגדירה את המטלה לביצוע בצורה כללית ורחבה. מקבל ההוראה הוא הקובע את המשימות הייחודיות לפי שיקול דעתו ועל סמך המידע שניתן לו בהוראה או כל מידע רלוונטי אחר שברשותו, ולאור המטרה" (אמ"ץ-תוה"ד 2016 : 105).

ה. מעט בהבעת רגשות עזים, בניבים ובפתגמים בארמית; התרחק מעגה (=סלנג), וכשאין ברירה – הקף את מילותיה במירכאות.

ו. נסח את דבריך במושגי הנמען, והנח שכל מה שנהיר לך, לא תמיד נהיר לנמען. נאלצת להשתמש במונח חדש, מקצועי או בראשי תיבות נדירים, באר את משמעותם בסוגריים [...]

ז. חתום את גוף המסמך בהמרצת הנמען לפעולה נדרשת [...]

ח. [...] מומלץ שתצניע את עצמך והמעט במילים כגון "אני", "הנני", "אנו".

המדריך עוסק במושג קריאות (Readability), שעליו הורחב בחלק 2.1.4, ומגדיר אותה כמידת המובנות של הטקסט. לשיפור הקריאות הוא מציע להקפיד על משפטים קצרים וחיסכון בתווים, ללא מילים שאינן מוסיפות להבנת המשפט אלא מעכבות את קליטת המסר, וכן על שימוש בפועל ולא בשמות פועל ובשמות פעולה, ניסוח פעיל ולא סביל, שימוש במילים מוכרות ושכיחות והפחתה בראשי תיבות לא ברורים, בעגה, בביטויים בארמית ועוד (שם: 357–365).

מדריך זה מוגדר כתורה צבאית מחייבת, אך כמעט שאינו זמין ונגיש לקריאה ביחידות הרלוונטיות.

מקורות מחייבים נוספים למונחי צה"ל על פי הוראה 3.2 הם מילון התורה הצבאית, מילון מונחי צה"ל, מילון הקיצורים וראשי התיבות הצה"ליים ומילונים מקצועיים של חילות, מערכים ותחומים (אמ"ץ-תוה"ד 2023: 8).

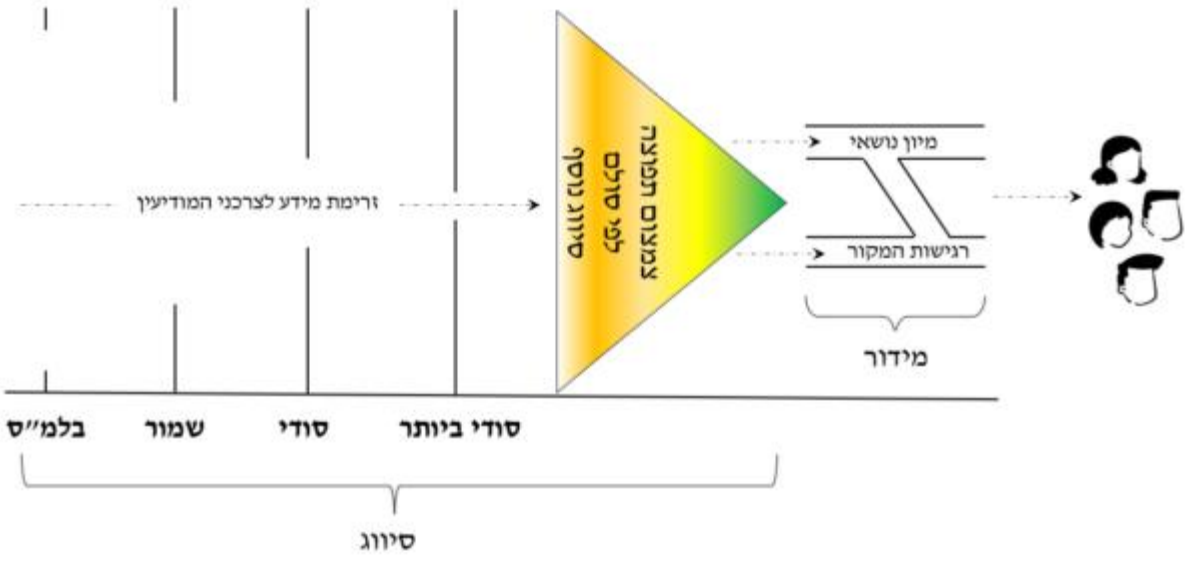
לפי הוראה 3.2, עריכת הלשון של רשומות צבאיות ביחידות היא באחריות גורמי המקצוע בהן והם שיפרסמו את הוראותיהם בנושא. בחטיבת המחקר באמ"ן ישנן הוראות מקצועיות נוספות וייעודיות בתחום הכתיבה עבור חוקרי מודיעין, לצד כלי הדרכה כגון הסכתים, הדרכות מצולמות, חוברות ללימוד עצמי, קורס כתיבה מקוון ועוד. בקורסי היסוד של חוקרים מוקדשות שעות מסוימות לשיפור מיומנויות הניסוח, והטיפוח של כישורים אלה נמשך בחניכה פנימית במדורי המחקר לאורך השירות, בסדנאות כתיבה פנים-אל-פנים ובהעברה תדירה של ידע הנוגע לתקן העברית ולכללי ניסוח. באפריל 2025 פורסמה לראשונה הוראה מקצועית מקיפה וייעודית לכתיבה מודיעינית, בספר המחזיק 216 עמודים ועוסק בנושאים רבים ובהם קריאות, כללי תקן בעברית, דרכים לשיפור תהליך הבדיקה של מסמכים על ידי המפקדים, חניכת פקודים לכתיבה מיטבית, שמירה על ביטחון המידע ועוד.

2.4.4 סיווג, מידור ופונקציות ההסתרה המכוונת של המאמר המודיעיני

תוצרי המודיעין מופצים לקבוצות מצומצמות של נמענים בקהילייה כדי למנוע חשיפת מידע רגיש, על פי שני עקרונות מרכזיים (נוביק לוי ושלום 2020: 96). העיקרון הראשון בצמצום ההפצה הוא סיווג המידע לפי מידת הסכנה שתישקף לביטחון המדינה ולמקורותיה אם ייחשף והנזק שעלול להיגרם. סולם הסיווגים הידוע והמקובל בקהיליית המודיעין כולה הוא בסדר עולה: בלתי מסווג (בלמ"ס), שמור, סודי וסודי ביותר.

כפי שמתאר לפיד (2017: 65), בשנות השישים הושגו יותר ויותר מקורות מידע רגישים עבור מדינת ישראל, ולא ניתן היה להסתפק עוד בסיווג הכללי "סודי ביותר". במחלקת האיסוף באמ"ן הוחלט על הקמת מדרג סיווג פנימי מפורט יותר, המביא בחשבון שיקולי רגישות נוספים. סיווג התוצר נקבע על פי המקור הרגיש ביותר שעליו התבססה הכתיבה, אפילו אם מדובר במקור בודד או במשפט בודד המופיע בו.

העיקרון השני המצמצם את תפוצת התוצרים הוא מידור – מתן גישה למידע על פי תחומי האחריות בתפקיד שהנמען ממלא. על פי עקרון המידור, למשל, חשיפה למידע בסיווג "סודי ביותר" בנושא אחד אינה מאפשרת בהכרח חשיפה למידע בסיווג זה בנושא אחר שאינו רלוונטי לאותו אדם. גם בכך לא די, ועל הסיווג והמידור נוספים אמצעים לצמצום התפוצה, בעיקר על פי מיון נושאי של הסוגיות הנדונות, למשל תוצרים בעלי רגישות מדינית מיוחדת.

תרשים 2 – צמצום תפוצתם של תוצרי מודיעין באמצעות כלי סיווג ומידור

2.4.4.1 נקיטת עמימות בכתיבה לשם שמירה על מקורות המודיעין

המודיעין הצבאי בעולם נאסף ממקורות רבים ומגוונים, הכוללים בין השאר מודיעין אותות[11], מודיעין חזותי[12], מודיעין גלוי[13] ומודיעין אנושי[14]. המאמץ לשמור על מקורות המידע מוגדר בקהיליית המודיעין כ"ביטחון מקורות" – ובקיצור ב"מ. לפי נוביק לוי ושלום (2000 : 134–135), פגיעה במקורות משמעה הורדה לטמיון של משאבים ושל מאמצים עצומים, פגיעה ביכולת איסוף המודיעין וביכולת ההתמודדות של המדינה עם סוגיות מודיעיניות נוכחיות ועתידיות. לפיד (2017 : 65) מתאר כי הניסיון בעולם ובאזורנו מלמד שלאחר פגיעה בודק האויב כיצד הגיע לידינו המידע המודיעיני, ולעיתים מצליח לאתר את המקור שממנו דלף. במקרים אחרים, הוא אומר, שימוש לא זהיר של המודיעין הישראלי במידע שמסר שירות מודיעין זר הוביל לצינון היחסים בין שני הגופים.

לכן, קהיליית המודיעין אינה מסתפקת בהגבלה של תפוצת המידע אלא שמה דגש גם על ניסוח התוצר באופן שישמור על ביטחון המקורות. ניסוח זה נועד להנגיש את המידע המודיעיני לקוראים ולאפשר להם שימוש מושכל בו תוך חשיפה של החלקים הרלוונטיים בלבד – המידע עצמו – מבלי להסגיר כיצד הושג. במסגרת זאת, ישנן שיטות ניסוח מקובלות שנועדו לממש את מה שמכונה בקהיליית המודיעין "כתיבה ב"מית" או "כתיבה לא חושפנית". למשל, אם הדבר אינו הכרחי להבנת הסוגיה, ההנחיות קובעות כי אין לציין במדויק מי היו הגורמים המעורבים בסוגיה העולה בחומר המודיעיני, כדי לא לחשוף את מקור המידע הנגיש. לכן, במקום שמות מפורשים נראה לא אחת ניסוח כללי ובלשון רבים כגון "גורמים בכירים", ובמקום פעלים המעידים על דיבור כגון "אמר" ו"דיווח" נראה ניסוח המביא את המידע בדרך עקיפה – וללא ציטוטים ישירים מתוך נוסח הידיעה המקורית שהגיעה ממערך האיסוף. לפיד (2017 : 65) מתאר כי אכן ככל שנאסף מידע רב יותר ממקורות רגישים בקהיליית המודיעין בישראל החלו להתפתח שיטות להגנה על המקור, למשל הפצת מידע באמצעות פרפרזה – ניסוח המטשטש את זהות המקור ומתרחק מנוסח הידיעה הראשונית.

לצד דוגמאות אלה ישנם כללים נוספים הנוגעים לכתיבה השומרת על ביטחון המידע והמקורות, הנלמדים בקורסי היסוד של חוקרי מודיעין ולאורך הכשרתם.

---

[11] מודיעין אותות, Signal Intelligence, מכונה בקיצור "סיגינט" ומחולק לכמה ענפי משנה. סיגינט יכול לכלול האזנה לתקשורת מדוברת וכתובה (Communication Intelligence ובקיצור "קומינט") וזיהוי אותות אלקטרוניים המשודרים מאמצעי לחימה (Electronic Intelligence ובקיצור "אלינט"),

[12] Visual Intelligence, ובקיצור "ויזינט", כולל מידע מתצפיות, תצלומי אוויר, תצלומי לוויין ועוד.

[13] Open Source Intelligence, ובקיצור "אוסינט", כולל מידע מערוצי טלוויזיה, עיתונות, אתרי אינטרנט, רשתות חברתיות ועוד.

[14] Human Intelligence, ובקיצור "יומינט", כולל מידע המושג באמצעות סוכנים, חקירות של גורמי אויב ועוד.

2.4.4.2 עמימות לשם הסתרת פעולות ישראל

הסתרת הנתונים הנדרשת אינה נוגעת למקורות המודיעין בלבד אלא מטרתה למנוע גם חשיפה של פעולות ישראל. חטיבת המחקר באמ"ן עוסקת במה שמכונה בקהיליית המודיעין "צד אדום", צד האויבים והיריבים, כדי לשקף את הנעשה בו ואת אופן ראייתם את ישראל בכלל וצה"ל בפרט. החטיבה אינה עוסקת ב"צד כחול", כוחות ישראליים ומדיניות ישראלית, ותוצרי המודיעין שלה אינם אמורים לחשוף תוכניות, מבצעים או נתונים אחרים של צה"ל. לכן, נורמות הכתיבה המודיעינית יוצרות עמימות סביב פעולות ישראל. למשל, פעולות שעשויות להיות מיוחסות לה יתוארו בתוצרי מודיעין באמצעות מבנה סביל – לְעולם ייכתב "הותקף אתר הלילה" ולא "ישראל תקפה אתר הלילה". צורת ניסוח זו תישמר גם בתוצרים בסיווג גבוה המיועדים לגורמים מדיניים וצבאיים בכירים, גם אם ברי לכול מי תקף את האתר וגם אם ישראל תיטול אחריות רשמית על האירוע. מוצ'ניק (2022 : 275) מציעה שהניסוח הסביל הוא אמצעי רטורי הגורם לעמימות באמצעות שינוי מבנה המידע ויחסי נתון-חידוש במשפט, ולבנת (תשע"א : 126) מציינת שהניסוח הסביל מאפשר לכותב להימנע מלייחס במפורש פעולות כלשהן למבצע מסוים. לבנת מתארת גם שהמשפט הסביל רווח בסוגות שאמורות להיות מרוחקות ואובייקטיביות משום שהוא מאפשר להביע רעיונות מבלי לשוות להבעה אופי אישי.

בספר היעץ לכתיבה צבאית אומנם אין דגשים מיוחדים לכתיבה מודיעינית, אך גם שם נאמר כי הבחירה בניסוח סביל נעשית בין השאר כאשר מעוניינים להסתיר את מבצע הפעולה, כאשר איננו יודעים מי המְבצע וכאשר העיקר הוא הדבר שנעשה ולא מי שעשה אותו (אמ"ץ-תוה"ד 2014 : 362). בהוראה דומה בצבא ארצות הברית הנוגעת לכתיבה נטען כי כותבים בתחומי הצבא בוחרים בקול הסביל כאשר ברצונם לשמור על ערפול (צבא ארה"ב 1986 : 7). גם הנדריקס ומייג'ור (2023 : 155) מציינים כי בעת הנגשת מידע מודיעיני אפשר לבחור בניסוח סביל כאשר רוצים להימנע מציון של עושה הפעולה.

אפשר להציע לראות בחלק מהמבעים המקודדים האלה, למשל בניסוחים הקבועים המסתירים את הדוברים בשיח המסווג או את פעולות ישראל, סוג של אקספליקטורה (Explicature) – מידע המשתמע מעבר למה שנמסר במבע עצמו (לבנת תשע"ד, ב : 260). ידע מקדים על נורמות הכתיבה המאפיינות טקסטים מודיעיניים יסייע לקורא לייצר את האקספליקטורות מתוך מה שנמסר באופן מקוצר וחלקי.

2.4.4.3 עמימות לשם שמירה על ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות

היבט שלישי שעשוי להוביל לבחירה בניסוח עמום נוגע לצורך בשמירה על ריחוק רגשי מהמתואר. רוזנטל (2020 : 395) טוען כי לשלטונות הצבא ולמערכת הפוליטית יש עניין להציג את פעולות הצבא ואירועי מלחמה באור חיובי או לפחות לא מאיים, בין השאר באמצעות יופמיזציה (לשון נקייה ומרככת) והעלמה של יסודות

בלתי רצויים. המונח "נזק אגבי" שהוזכר מוקדם יותר, לדוגמה, מתייחס להרג של אזרחים שאינם מעורבים בלחימה, בדרך שאין אפשרות להבין ללא היכרות מוקדמת עם המושג. במאמרי מודיעין נכתב המונח לרוב כאמור כראשי תיבות, נז"א, דבר המרחיק עוד יותר מהקורא את המשמעות האמיתית. לפי רוזנטל זו בחירה מכוונת במילים בעלות אפקט לא מאיים (שם: 405), וגם מוצ'ניק (2009: 119) גורסת כי דרך נפוצה לכנות כלי נשק ואירועי מלחמה היא באמצעות נוטריקונים שמרכיביהם ידועים לעוסקים בתחום אך מוכרים באופן עמום בלבד לאחרים. לטענתה, השימוש בנוטריקונים נועד לרכך ולעדן את המשמעות המקורית, גם באמצעות השכחת מובנם המקורי במשך הזמן.

אשד (2013) מציינת כי ראשי תיבות וקיצורים בצה"ל משמשים את הדוברים כדי להרחיק מעצמם מסומנים הקשורים בסכנה, פחד, הרג ומיתה. היא מביאה כדוגמה את שכפ"ץ, אשר הודות לראשי התיבות אינו נקלט לדבריה בתודעת החיילים המשתמשים בו כ"שכבת פיצוץ", וכך גם חנ"ם (חומר נפץ מרסק) ואב"כ (אטומי, ביולוגי, כימי). לכך אפשר לצרף נוטריקונים נוספים המקובלים בכתיבה מודיעינית ושעשויים להסתיר משמעות מטרידה או מאיימת, כגון סכו"ם (סיכול ממוקד), שו"ן (שבויים ונעדרים), נב"ק (נשק בלתי קונוונציונלי), חל"כ (חומרי לחימה כימיים), פח"ע (פעילות חבלנית עוינת), נז"ס (נזק סביבתי) ועוד רבים.

לבנת (תשע"ד, א: 231) מתארת כי מילים הנחשבות טאבו לשוני ספגו משמעויות ריגושיות חזקות, כך שעצם השימוש בהן עלול לגרום אי-נעימות. הפחד מפני מחלות, אסונות ומוות, היא מציינת, מביא אותנו להימנע מנקיטת מילים מפורשות ולהעדיף מילים טעונות פחות, כביכול הזכרתה של מילה מסוימת או דיבור על נושא כלשהו עשויים להשפיע על המציאות. ניר (1998) מתאר כי אכיפת נורמות חברתיות בתקשורת לשונית היא עתיקת יומין, למשל באמצעות שימוש במילים חלופיות בעת עריכת הקאנון המקראי והצבעה על "כתיב" ו"קרי" – המילה שיש לומר על פני זו הכתובה והטעונה בקונוטציות לא רצויות.

גבריאלי-נורי (2013: 1) טוענת כי ההיבטים השליליים של מלחמה והשפעתם על חיי היום-יום עשויים להיות מופחתים ואפילו מבוטלים באמצעות "שיח מנרמל מלחמה" (War-normalization discourse), המציג אותה כחלק שגרתי וניטרלי מהחיים. שיח כזה הוא מערכת של אמצעי לשון, שיח ותרבות שנועדה לטשטש את האפיון החריג של המלחמה ומשרתת שני צרכים: סיוע לממשל ולצבא להשיג קונצנזוס סביב פתיחת מלחמות וסיוע לאזרחי המדינה להתגבר על שגרת מלחמות (שם: XIV). לטענתה, שיח מנרמל מלחמה הפך חלק אורגני מהשיח על מלחמות בישראל ואף לחלק מובנה בזהות הישראלית. השיח המנרמל משתמש בכמה כלים ובהם יופמיזם להפקת משמעות חיובית, נטורליזציה ההופכת אירוע היסטורי וחברתי לכזה הנובע לכאורה ממאפיינים טבעיים, הענקת לגיטימציה והצדקה למלחמה וכן השמדה סימבולית – העלמה או טשטוש היבטים מסוימים של המלחמה כמו מוות, הרס הסביבה, נזקים כלכליים ומוסריים ועוד (שם: 2).

לפי גישה זו, מטאפורות בכתיבה צבאית כרוכות בהשמדה סימבולית. גבריאלי-נורי מציינת מטאפורה נפוצה המתייחסת למלחמה כאל ספורט ולגורמים המשתתפים בה כאל שחקנים (שם: 70) וטוענת כי היא משכיחה מאיתנו את המוות וההרס שהמלחמה מביאה איתה. המטאפורה הזו, הרווחת מאוד גם בתוצרי מחקר מודיעין עם ביטויים כמו "שחקני מפתח", "כללי המשחק" ו"קלפים", מציגה לדבריה את המלחמה כעיסוק שיש בו כללים הוגנים ומטרות ברורות בעוד שבמציאות אלה עמומים והמאבק אינו הוגן בין שני צדדים שקולים (שם: 78).

רכיב נפוץ בתוצרי מודיעין, הקשור גם הוא להעלמה סימבולית, מכונה "שמות פרשיות" – שם קוד בן שתי מילים בדרך כלל הניתן לכל מערכה, פרויקט שמפתח האויב, תוכנית פעולה שלו, התרעה על פיגוע וכדומה. המטרות המוצהרות של השימוש בשמות פרשיות הן שמירה על ביטחון המקורות, כדי לאפשר שיח בטוח יותר בנושאים מסווגים, ויצירת שפה משותפת קצרה ואחידה. לצד תפקידים אלו, שמות הפרשיות מאפשרים לכותבים להימנע מציון המהות האמיתית של מושא הדיון ולהשתמש בביטוי ניטרלי לכאורה.

העיתונאי רונן ברגמן (2024) מבקש להסיר את מעטה הניטרליות מעל השמות וטוען כי הם אינם ניתנים באקראי בקהיליית המודיעין אלא טמונה בהם משמעות אידאולוגית:

> פעם, כך לפי האגדה, סיפרו שיש מחשב אי שם במכלולים הנסתרים של קהילת המודיעין, שבתגובה לפקודה פולט כל פעם שם קוד אקראי, כדי שהדמיון של מישהו, האסוציאציות המיידיות שלו, לא ישפיעו על בחירת שם הקוד והוא לא יגלה על מה מדובר, כי זה העניין בשימוש בכינויים. אבל אגדות לחוד וככל הנראה רצון של חיילים וקצינים להטביע חותם יצירתי משלהם על לקסיקון השמות. [...] מנהרת "ארי ודבש" נקראת על שם פתרון החידה שחד שמשון הגיבור, זה שנולד כדי להביס את הפלישתים, "מַה מָּתוֹק מִדְּבַשׁ וּמֶה עַז מֵאֲרִי". הפתרון דלף לפלישתים בדרום, לרבות רצועת עזה של היום, שבהטיית שמם נקראים הפלסטינים, ובעקבות הדליפה יצא שמשון למסע עונשין, לפי המאמינים – אקט ראשון במערכה אלוהית מתוכננת היטב.

גבריאלי-נורי (2013: 37) חקרה 239 שמות של מבצעים צבאיים ומערכות אמל"ח בצה"ל מאז 1948 ומצאה שהשדות הסמנטיים הדומיננטיים ביותר בהם קשורים לטבע (כביכול המבצע טבעי ושגרתי וקשור בהיבטים אסתטיים וחיוביים) ולתנ"ך (קישור לכוח עליון, לזכות על הארץ ולערכים חיוביים), כמו במנהרת "ארי ודבש" שהזכיר ברגמן. לטענתה, השמות מסיטים את תשומת הלב מההיבטים הקשים והמטרידים הקשורים בהפעלת כוח צבאי ויוצרים רושם שמדובר בדבר יום-יומי (שם: 33). היא טוענת ששמות כאלה הם חוליה מקשרת חשובה בין הצבא לציבור וממסגרים את הציפיות ואת ההבנה שלו, אך במקרה של קהיליית המודיעין מדובר במינוח שנותר פנימי בדרך כלל ורק לעיתים רחוקות מובא בדיעבד לידיעת הציבור, למשל

במקרה של מבצע "חגורה שחורה" בשנת 2019 ו"שומר החומות" בשנת 2021. גם במקרים אלו אין מדובר באירוע שכולו פנימי בקהיליית המודיעין אלא בהתרחשות צה"לית רחבה יותר.

יצוין כי מדריך הכתיבה הצבאית (אמ"ץ-תוה"ד 2014 : 413) קובע כי מונח צבאי צריך להביע תוכן ניטרלי, כלומר "פטור ממשמעי לוואי (קונוטציות) מפורשים או משתמעים". בין השאר, אסור שיביע רעיון הפוגע בערכי המדינה וצה"ל או בביטחונם, בכבוד האדם או ברגשותיו ובטעם הטוב. לדוגמה, אסור שיביע דבר הנוגע לגזענות, עדתיות, פלגנות, דעה קדומה, גיל, צבע, נטייה מינית, לשון הרע, פוליטיקה, דת, מיננות, פגיעה רגשית, רעיון לא חוקי, לא מוסרי ואפילו הומור.

מעבר לריחוק מהיבטים צבאיים שעשויות להיות להם משמעויות רגשיות קשות, ישנו רצון בטקסט המודיעיני לשמור לכאורה על אובייקטיביות בתיאור הדברים. על פי מדריך הכתיבה הצבאית, כאמור, הכתיבה הצבאית כולה צריכה להיות נוטה לאובייקטיביות (אמ"ץ-תוה"ד 2014 : 9), וגם ברון (2015 : 77) מדגיש כי כתיבה מודיעינית מחקרית דומה לכתיבה אקדמית בכך ששתיהן מצריכות גישה אובייקטיבית ומדעית. עם זאת, לפי עמידרור (2006 : 66) מלכתחילה שזורים בהערכה המודיעינית מוטיבים אישיים כגון הגיונו של המעריך, אמונותיו הבסיסיות על העולם, הרקע התרבותי שלו וניסיונו האישי. לצד אלו הוא משתמש באינטואיציה וב"תחושת בטן", המעניקות לדבריו ממד של אומנות להערכה. לפי תפיסתו, מערך המחקר נסמך על שלושה נדבכים בבואו לתאר את תמונת המודיעין : מידע המתקבל מהאיסוף, ניסיון שנצבר על ידי אנשים באשר לתחום הנחקר – והיגיון. המשקל של כל אחד מהרכיבים משתנה בהתאם לנסיבות הנוגעות לנושא, לזמן ולמקום (שם : 57).

אומנם בכתיבה מודיעינית ישנה שאיפה להפריד בין הצגת המידע ובין ההערכה, אך הסובייקטיביות אינה שמורה לתחום ההערכה בלבד. נוביק לוי ושלום (2020 : 76) מציינים כי גם שלב תיאור המציאות אינו אובייקטיבי אלא פרשני, ומתבסס על ההבנות הקודמות שבהן מחזיקים החוקרים. קורן (תשנ"ז : 110) טוענת כי מלכתחילה אף שיח אינו יכול לשקף עובדות באופן מושלם, גם כזה השואף להיות ניטרלי, לכן דרישה זו מובילה בהכרח לרטוריקה פסאודו-אובייקטיבית. לטענתה, דיווח לשוני המתיימר להיות בבואה מדויקת של המציאות ודיווח אובייקטיבי לחלוטין הוא בגדר אשליה (שם : 111).

רטוריקה של אובייקטיביות היא בראש ובראשונה יצירת רושם של דיווח על עובדות, בלשון שאינה אישית, המציבה בקדמת הבמה את ה"מחקר" כישות עצמאית ולא את החוקר (לבנת תשע"א : 125). את נוכחותו של הדובר, על זהותו, אישיותו ונסיבותיו הייחודיות נעשה מאמץ לצמצם במקומות מסוימים בטקסט המדעי כדי להיראות בלתי תלויים בו ולהקטין את מעורבותו (שם : 120). פרוגל (2006 : 103) מציין כי טקסטים המובאים בגוף שלישי הם כאלה שמטרתם לטשטש את נוכחות הדובר ובאמצעות כך להקנות

לו סמכות "אובייקטיבית". עם זאת, רוב הטקסטים אינם נטולי דובר באופן מוחלט, והם מוצגים כבוקעים מפיו של דובר מהימן, גלוי או סמוי (שם: 101).

אסטרטגיה זו של הבעה אימפרסונלית היא מכשיר בידי הקהילייה המדעית כולה, גם בדיסציפלינות שבהן ערך האובייקטיביות חלש יותר (לבנת תשע"א: 123). דרך ההבעה הלא-אישית היא בעיקר מוסכמה לשונית וכשירות סגנונית הנרכשת בין השאר באמצעות חשיפה לטקסטים רבים הכתובים באותו סגנון (שם: 146). לדברי לבנת, ללשון האימפרסונלית תפקיד בביסוס האתוס של הכותב ובהצגתו כמקצוען. פרוגל (2006: 105) מוסיף כי אם הדובר ייתפס בעיני הנמען כבלתי מהימן, הוא יתקשה להתייחס לטיעונים המובעים בטקסט בצורה רצינית. לכן, דובר בלתי מהימן מייצר לדעתו בעיה רטורית גדולה יותר מאשר טיעונים שאינם מוצלחים.

אמצעים לשוניים שונים תורמים ליצירת טקסט בעל אופי אימפרסונלי, מראה לבנת (תשע"א: 126), ובהם הימנעות מציון מפורש של עושה הפעולה, למשל צורות סבילות, שימוש בשם הפועל, הצגת מסקנה העולה "מאליה", בחירה בפועל בצורת בינוני רבים ועוד. לוסטיגמן ואהרוני (2016: 134) מראים בין השאר כי גם שימוש בשמות פעולה נועד לשוות חזות אובייקטיבית לטקסט, תוך הפיכת הלשון לכללית יותר.

בכתיבה המודיעינית המחקרית מופיעים רכיבים לשוניים דומים לאלה ואחרים, ואף יש שהתרעמו על השימוש ברטוריקה מדעית ואקדמית לכאורה במאמרי מודיעין (למשל עמידרור 2005).

2.4.4.4 <u>עמימות לצורך סיוג הערכה</u>

לבנת (תשע"א: 206) מציינת כי הסקת מסקנות מהממצאים היא החלק הרגיש והפגיע ביותר בטיעון המדעי. במיוחד בכל הנוגע לעיסוק בעתיד, היא אומרת, חוסר הידיעה של הדובר מובָנה ונובע מהעובדה שהדברים שבהם עוסקים עדיין לא קרו, כך שניבויים באשר לעתיד הם בגדר ספק (שם: 164). במסמכי מודיעין המסקנות שלובות פעמים רבות בהערכה הנוגעת לעתיד, כפי שמתארים הנדריקס ומייג'ור (2003: 3). הכתיבה המודיעינית מתמקדת בעתיד, ואחת המטרות המשותפות לכל החוקרים בתחום היא לספק שיפוט בנוגע לזמן זה. הלר (2024: 15) מדגיש כי הערכת המודיעין צריכה לומר משהו על העתיד כדי לסייע בקבלת החלטות – אף שההערכה נשענת על מידע שמקורו בעבר, אף שכלל הנתונים הרלוונטיים אינם בידי החוקר (בשל מאמצי האויב ובשל נגישות מוגבלת למידע), אף שרכיבים מסוימים בהערכה הם פרשנות ולא נתונים ואף שהמודיעין עוסק בדרך כלל בתוצאות החלטותיהם של אנשים שלא ניתן לדעת בוודאות כיצד יבחרו לפעול ברגע האמת. בעולם רווי חוסר ודאות שהכללים בו אינם קבועים, קשה יותר להקיש מעובדות בהווה על העתיד (שם: 27).

נוסף על כך, אלאמרגוט ואחרים (2007 : XIV) סוברים כי מקום עבודה שבו נכתבים מסמכים מְסוגים שונים אינו מספק הקשר כתיבה ניטרלי. לדבריהם, סוגיות של כוח והיררכיה מייצרות אילוצים חברתיים המשפיעים על תהליכי הייצור הקוגניטיביים, וכתוצאה מכך חלק מהמסמכים הנכתבים בארגון נועדו להגן על מחבריהם מפני אחריות עתידית. היבט רביעי של הסתרה בכתיבה מודיעינית, אם כן, עשוי לנבוע מחוסר רצון של החוקר להתחייב להערכות המודיעין שהוא מבטא במאמר וליטול עליהן אחריות מוחלטת. על רצון זה אפשר ללמוד הן ממאמרים המתארים את עולם המודיעין מבפנים הן מביקורת המושמעת מבחוץ על ההערכות המוגשות.

אל״ם יצחק[15] (1987 : 151), לדוגמה, טוען כי מחיר הטעות בתחום המודיעין גבוה הן במישור המהותי הן האישי, לכן אנשי המודיעין נדחפים לזהירות יתר המתבטאת בהערכות קונוונציונליות ובחשש מהעלאת השערות נועזות – וגם בשימוש במשפטים מעורפלים המשאירים את כל האפשרויות פתוחות. על אלה הוא מוסיף את הזמן הדוחק והלחץ מהדרגים הבכירים לספק תשובות והערכות מיידיות, המובילים לדעתו למתן הערכות זהירות שאינן דורשות להתחייב יותר מדי.

איש המודיעין אינו יודע אם המידע שבידיו הוא שמינית, שלוש-שמיניות או שבע חלקי שש-עשרה מהשלם, אומר לרנר (1992 : 49), והוא מנסה להתמודד עם הערכת המידע שבידו לצד הכְוונה של אמצעי האיסוף למציאת המידע החסר. התיווך המודיעיני יתאפיין לעולם באי-ודאות, לכן מדובר בהעלאה מתמדת של אפשרויות ותיאוריות כדי למצוא את זו שהמידע מתאים לה ביותר. גם אם תימצא תיאוריה כזו, די יהיה בשבריר מידע חדש כדי להפריכה ולפתוח בחיפוש התיאוריה המתאימה יותר. אנשי המודיעין, מתאר לרנר, נדרשים לגשר בין שתי מערכות הפוכות כמעט – מצד אחד המערכת המודיעינית עם חוסר הוודאות המובנה ומצד שני מערכת קבלת ההחלטות של הקברניט השואפת לתכליתיות ונוטה לדיווחים קצרים ותמציתיים. רוב המשתתפים במעגל מקבלי ההחלטות מצוידים במידע בדוק ואמין על כוחות צה״ל ואילו איש המודיעין, שאמור להביא מידע דומה על האויב, מתייצב בפניהם עם התלבטויות וחוסר ודאות. איש המודיעין חריג בקרב מקבלי ההחלטות, ולא תמיד נוטים האחרים להשלים עם הדבר. לפי לרנר, כשאיש המודיעין אומר ״איני יודע״ הוא מוסר מידע חשוב – אין לו מידע או הערכה טובה בנושא מסוים, אך הלחץ על אנשי המודיעין הוא לתת ״שורה תחתונה״, אפשרות אחת להמשיך איתה ולא כמה אפשרויות – ולהפוך את אי-הוודאות לוודאות.

פרופ׳ יהושפט הרכבי, ראש אמ״ן בשנים 1955–1959, מציין כי מאמצי המודיעין להשיב על שאלותיו של מקבל ההחלטות הם הלוז של עבודת המודיעין, למרות האפשרות כי התשובות יתבססו על הערכה יותר מאשר על ידיעה וכי שתיקתו בדיון תתפרש כהסכמה עם הנאמר (הרכבי 1992 : 49). הדרישה ״לנבא״ היא

[15] שמו המלא אינו מצוין במאמר המקורי בשל תפקידו בקהיליית המודיעין.

משימה בלתי אפשרית, הוא אומר, ונבואותיו של איש המודיעין עלולות להופכו שעיר לעזאזל אם יתברר כי שגה (שם: 50). טעויות ייתכנו גם כאשר המידע נמצא בשפע, כיוון שקריאת המידע המודיעיני והערכתו נעשות על ידי בני אדם – ואלה חשופים להטיות אנושיות (יעלון 2017: 13).

חוסר ההתחייבות להערכה בא לידי ביטוי לעיתים בשימוש במונחי הסתברות מילוליים ולא מספריים, כגון "סביר", "ייתכן" ו"אפשרי". איש ה-CIA ומתודולוג בקהיליית המודיעין האמריקנית, ריצ'רד הוייר, אומר כי רוב הערכות המודיעין עוסקות במצבים חד-פעמיים שאי אפשר לחשב את הסתברותם הסטטיסטית, לכן ההערכה היא ביטוי לדעתו האישית של החוקר שלפיה הסבר מסוים או הערכה מסוימת הם הנכונים (הוייר 2005: 169). לפי הוייר, ביטויים אלה הם מקור לדו-משמעות ולחוסר הבנה, כיוון שלומר שדבר עשוי לקרות משמעו כל הסתברות בין 1% ל-99%. לביטויי אי-ודאות מילוליים אין משמעות ברורה כשלעצמם, אלא הקורא הוא שנותן להם משמעות באמצעות ההקשר וכזו שתהיה מוטה לטובת אמונותיו הקיימות (שם: 170). דיווח מודיעיני, הוא סובר, עלול להיות חסר השפעה על הקורא אם ינוסח בשפה דו-משמעית והקורא יוכל לפרשו בנקל כמתאים לדעותיו הקודמות (שם: 171)[16]. כדי להתבטא בבירור ולהימנע מפרשנות מוטעית, אומר הוייר, על חוקר המודיעין לנסח את אי-הוודאות במושגים מספריים של הסתברות סטטיסטית.

קרויטר (2015: 221) מתאר כי בכך אימץ הוייר את משנתו של שרמן קנט, איש CIA בולט שעסק רבות בתיאוריה ובפרקטיקה של הערכות מודיעין ונקט גישה שעל פיה תהליך הערכת המודיעין צריך להיות דומה למחקר במדעי הטבע. לפי קנט (1994), לאחר שקהיליית המודיעין החליטה מהן דרגות הוודאות העומדות מאחורי כל אמירה מרכזית שלה, היא צריכה להיות מסוגלת לבחור מילה או ביטוי שיתארו במדויק ודאות זו – ובאופן אידאלי זהו גם המסר המדויק שצריך לעבור לקורא. הוא דגל בביטוי מתמטי לסבירויות וחילק את חוקרי המודיעין ל"מתמטיקאים", שהאמינו שעם משמעת ותרגול ילמדו החוקרים לכתוב בשפה כה מדויקת וברורה עד שתהיה חסינה לפרשנות שגויה של קוראים, ול"משוררים", בלעג, המחזיקים לתפיסתו בגישה תבוסתנית מראש בנוגע לשאלת התקשורת מול צרכן המודיעין. קנט היה הראשון שהציג את רעיון הקישור של ביטויי הערכה לטווחי מספרים באחוזים – וזכה לאהדה בגופי המודיעין האמריקניים.

ה-NIC[17] בארה"ב, למשל, שחשש מעמימות בתקשורת, יצר מערכת תרגום סדורה ממושגי הסבירות האינטואיטיבית (המכונים בספרות המודיעין Estimative Probability) לערכים כמותיים. הוא הגדיר מילון

[16] ראו הרחבה בנושא זה בפרק 5.4.4 – סקאלת סבירויות ורמת סמך.
[17] גוף המחקר של Director of National Intelligence – DNI, משרד המודיעין הלאומי העומד בראש קהיליית המודיעין האמריקנית.

שצורף לכל מאמר מודיעין ולפיו, בין השאר, הערך הכמותי שמבטאות המילים likely או probable הוא 55%–80% והערך הכמותי של nearly certainly או very likely הוא 95%–99% (המודיעין הלאומי 2015 : 4).

לנספח הערכים המספריים הייתה מקבילה ישראלית. אבן (2002 : 13) מתאר כי בראשית שנות השמונים הוחלט ליישם באמ״ן רעיון זה של הערכות מספריות באמצעות נספח שצורף למסמכי חט״מ וכלל מילון קצר המציג את הערך המספרי של כל ביטויי אי-הוודאות. הנספח פורסם במשך תקופה קצרה בלבד[18], להערכתו מסיבות של נוחות המעריך ורצונו להמשיך ולהימנע מביטויי ודאות מדויקים. לפי גישתו, מגבלות השימוש בשפה ככלי ביטוי בנושאי אי-ודאות מחייבות את העוסקים בחיזוי לבחור בסימנים שאין להם ריבוי משמעויות או תלות במצב מסוים – ואלו הם המספרים. אם ייאלצו החוקרים לכמת את תחושותיהם הם יגלו שבידם לעשות זאת, הוא סובר, אך נוח להם להמשיך ולהסתתר תחת הערפל שמעניקים מושגי אי-הוודאות (שם : 8).

ועדיין, אומר הלר (2024 : 121), מושגים הקשורים בהערכת סבירות הם מהשימושיים ומהמבלבלים ביותר בדיאלוג בין קמ״ן למקבל ההחלטות וגם הגדרות מפורשות לא יפתרו את הקשיים, לאור היות ההערכות אינטואיטיביות, הפערים בתרגום הסבירות לאחוזים בקרב חוקרים שונים והטיות קוגניטיביות המעוותות את ההערכה, בפרט באזורי הקצוות של סבירויות גבוהות מאוד ונמוכות מאוד. גם קרויטר (2015 : 225) סובר שאין ודאות רבה יותר במספרים לעומת מונחים מילוליים. חוקרים לעולם אינם יכולים לספק סבירות חשבונאית או ודאות כשמעריכים לגבי עתיד גאו-פוליטי, והיא לעולם תישאר סובייקטיבית, ללא קשר לאופן שבו היא מבוטאת. לפי קרויטר, המספרים אינם מונעים את הסיכון שבעמימות ובהבנה שגויה אלא רק מסווים אותו, כיוון שגם הסטטיסטיקה והחישובים המשוקללים בה נעשים בראשם של אנשים, המספקים משקל מסוים וסובייקטיבי לכל טיעון וראיה – וניטרליות היא פיקציה.

פרידמן וזקהאוזר (2015) מציעים שחוקרי מודיעין יוצרים עמימות באופן מסורתי בהערכות שלהם כדי לציין את רמת הביטחון שיש להם במסקנות. לטענתם, כאשר חוקרים מטים את ההערכות שלהם מתוך זהירות הם מבלבלים מידע על סבירות עם מידע על התוצאות של ההחלטות או הפעולות שעל הפרק. כאשר הם דנים בתוצאה רצויה וחיובית הם ייטו להפחית בסיכויים שהם מבטאים, כדי להנמיך ציפיות וסיכון לאכזבה, אבל כאשר הם דנים בסיכויים של תוצאה לא רצויה (איום צבאי, למשל) הם ייטו מתוך זהירות להגדיל את הסבירות המבוטאת כדי להקטין את הסיכון שבהערכת-חסר של האיום המדובר.

עמידרור (2005 : 56) התייחס לשימוש במושגים מעורפלים בכתיבה מודיעינית-מחקרית ואמר כי דווקא בצבא שאמור להיות תכליתי יש בשפה הלא-ברורה בסיס להתחמקות משיפוט של התוצאה, שהרי בלשון

[18] סולם סבירויות עם ערכיים מספריים מופיע כיום בתוצרי מודיעין של גופים מסוימים מחוץ לחט״מ.

לא ברורה, בשפה מורכבת ועמומה, אפשר להפוך כל כישלון להישג ולהסביר כל טעות. הוא סובר כי קל יותר לאיש המחקר להביע דעה המקובלת על הסביבה ולא כזו הנוגדת את דעת מפקדיו או את דעת הצרכן שלו (עמידרור 2006: 66). אדם אף יכול להשביע את רצון כל השומעים מבלי להתחייב לעמדה כלשהי באמצעות אמירת דברים שעשויים להתפרש באופנים שונים, וברוב המקרים לא מדובר בהכרח בהעמדת אמת מול שקר אלא במקרי ביניים שבהם המציאות מוצגת באופן חלקי (מוצ'ניק 2022: 241). במסגרת זאת, פעמים רבות נבחרים המבעים הלשוניים במכוון כדי להבליע ולטשטש מידע (שם: 240).

ידידיה יערי (2023), לשעבר מפקד חיל הים ומנכ"ל רפא"ל, מזכיר כי לאורך השנים הצביעו מבקרים על שורה של חולשות באמ"ן, וחלקם התמקדו בניסוח ובאופי של דוחות ההערכה המוגשים לקברניטים על ידי חטיבת המחקר. לדבריו, ביקורת זו עוסקת בעיקר בהיעדר החלטיות בקביעות המודיעיניות ובזהירות יתר בניסוח, בטענה שדוחות המודיעין פתוחים מדי לפרשנות ומאפשרים למקבלי ההחלטות להסיק מתוכם את מה שהם רוצים. עם זאת, לדעת יערי חלק גדול מחריפות הביקורת הזו אינו מוצדק.

2.4.4.5 <u>עמימות לצורך קיצור המסרים</u>

היבט חמישי ואחרון של הסתרה מכוונת בכתיבה מחקרית-מודיעינית נובע ממאפיין רחב יותר של כתיבה צבאית בעברית – "השפה היעילה". רוזנטל (2020: 21) זיהה רכיב זה כנטייה אופיינית של הצבא לצמצום לשוני הנובע מהאופי המשימתי של הארגון הצבאי, המעדיף את צמצום הדיבור לטובת זמן פעולה. על פי טענה זו, השפה היא כלי לניהול הפעילות הצבאית, שיש להשתמש בו בדרך היעילה ביותר ומכאן שיש לוותר על פונקציות לשוניות ועל יסודות רטוריים שאינם רלוונטיים למשימה הצבאית ושעשויים לעכב את ביצועה. לשפה היעילה בצה"ל יש מגוון ביטויים כגון השמטת מילות יחס, ריבוי השימוש בנוטריקונים ובהשמטים (אליפסיס), שימוש רווח בשמות פעולה ובניסוח סביל ועוד (שם: 22, 444).

לפי אשד (2013), הקיצורים, ראשי התיבות וההלחמים הם המאפיין הבולט והמוכר ביותר של השפה הצה"לית ויוצרים תחושה של שפה מקודדת או סודית שזר לא יבינה – אף שמקור הנטייה מעשי לחלוטין וקשור בצורך להעביר בזמן קצר הוראות או מידע ולשמור על שפה מוצפנת. לוסטיגמן ואהרוני (2016: 168) מוסיפים כי אנשי הרפואה, הצבא והספרות הרבנית הם מהבולטים והפוריים שביצרני ראשי תיבות. ראשי התיבות באים לייעל ולקצר את התקשורת המקצועית, אך יש בהם גם פן רשמי ופורמלי. רוזנטל (2020: 92) מדגיש כי לנוטריקונים מעמד מרכזי בשפה הצבאית הרשמית, והמעמד מגובה במילון קיצורים וראשי תיבות שפרסם צה"ל[19].

[19] מילון הקיצורים וראשי התיבות, אמ"ץ-תוה"ד 2021, בלתי מסווג (מהדורה ראשונה פורסמה בשנת 2013).

סנדר (2015: 47) עוסק אף הוא בשפה החסכונית וה"רזה" בצה"ל בהשוואה לזו האזרחית, ומציע כי חלק ניכר ממשמעות הטקסט מצוי דווקא במה שהוא מסתיר בין השורות, במרווחים, ולעיתים חלקו אובד בשל שימוש למכביר בראשי תיבות. על פי סנדר, אובדן המשמעות המקורית של מונח צבאי כלשהו בשל קיצורו עשוי להיות מכוון.

מדריך אמריקני רשמי לכתיבה צבאית הגדיל לעשות וזיהה באופן מוחלט בין היות הכתיבה ברורה לבין אורך המשפטים ואורך המילים בטקסט (צבא ארה"ב 1986: 8). המדריך מציע "מדד בהירות" (Clarity Index) בחישוב מורכב[20] שסופו ערך מספרי בלבד, ללא שיפוט של רכיבים נוספים בלשון שעשויים להשפיע על הבהירות. אומנם המדריך מציין כי הכתיבה הופכת ברורה יותר רק אם הכותב מצליח להקטין את היקף המשפטים הארוכים והמילים הארוכות מבלי לשנות את משמעות הטקסט, אך בפועל מדד הבהירות המוצע מותיר בחוץ כל היבט אחר של אופן העברת המסר.

2.4.5 עמימות שאינה מכוונת וליקויים בכתיבה צבאית בעברית

הוראות הכתיבה בצה"ל ומונחים כמו "אחדות השפה" מבקשים לטפל באחת הבעיות הבולטות בכתיבה צבאית לאורך שנותיה של מדינת ישראל – שיבושים ועמימות בניסוח שאינם מכוונים ואשר מובילים לחוסר הבנה או להבנה לקויה של לשון הפקודות, של דוחות מודיעין ותוצרים צבאיים אחרים. שתיים מהדוגמאות הבולטות והכואבות בהיסטוריה הישראלית משתקפות בדוחות של ועדות החקירה לאחר מלחמת יום הכיפורים (אגרנט 1975) ולאחר מלחמת לבנון השנייה (וינוגרד 2008).

ועדת אגרנט תלתה חלק מהליקויים שהתגלו במערך המודיעין בדוחות שהפיצו בחטיבת המחקר ובמודיעין פיקוד הדרום במהלך המלחמה, וקבעה כי פשטו בהם "ביטויים וניסוחים מעורפלים, חסרי משמעות" אשר יכולים להזיק מאוד כאשר הקורא אינו מבין אותם או מבין אותם כראות עיניו (אגרנט 1975: 1,238). על פי הוועדה, נוסח תוצרי המודיעין קשור ישירות לתהליכי החשיבה עצמה והוא שיקף לקויות בנושאים כמו הבחנה בין עובדות והערכות והימנעות משיקולים שאינם רציונליים (שם: 1,239). לשון הפקודות ומערכת המינוח הצבאית הידרדרו לז'רגון מטעה ומעורפל, הכולל מושגים שאינם מוסברים בבהירות וש"אנשים שונים המשתמשים בהם מתכוונים לדברים שונים" (שם: 1,358).

הוועדה ציינה את חשיבותן של הערכת המודיעין והערכת המצב ליעילותה של הפעלת הכוח (שם: 1,373) וקבעה כי גם כשהמטרה הצבאית ברורה – ללא הערכת המודיעין אין תוכנית, שליטה ואפשרות להפתיע. הערכת המצב, נאמר בדוח, היא נקודה מוצא בחשיבה הצבאית.

---

[20] בכך נשען המדריך על מדד הקריאוּת של פלש מ-1962, כמתואר בחלק 2.1.4.1.

כעשור לאחר מלחמת יום הכיפורים הושמעה עדיין ביקורת על הלשון הצבאית המעורפלת, ובכלל זאת לשון המודיעין. תא"ל יואל בן-פורת, שבאותה מלחמה היה מפקד יחידת איסוף מודיעין האותות באמ"ן, כתב כבר בגיליון הראשון של ביטאון חיל המודיעין – בנימת הלצה ביקורתית – כי להתחדשות הלשון העברית בתקופת ההשכלה במאה ה-19 נוסף במאה ה-20 "אוצר לשוני ותחבירי חדש" והוא לשון הביון (בן-פורת 1984: 38). תחת הכותרת "משהו לא ברור כאן?" הציג בן-פורת טקסט מדומיין במשפט ארוך, מסורבל, עמוס לעז וחזרתי המייצג בעיניו את לשון המודיעין על בעיותיה. להלן חלקו:

> בדינמיקה של ההתפתחות הדיכוטומית האדירה בעיראנקיה, ובהתחשב בסחף הסובסטנטיבי המתמשך בעמדת מפלגת כעסתו מחד גיסא, והדיסוננס העצום הנובע מהתסיסה החריפה בקרב חלקי [כך במקור] מחוגי הצבא מאידך גיסא, ניתן להעריך אפשרות התגלעות משבר אמון חמור ביותר, אשר יבָא בעקבותיו להתרחבות הפער בין שני המחנות, דבר אשר יש להניח שימותן על ידי כוחות המרכז בהנהגת שולטאן מגיד א-לערפלי ומתוך ניטרול הדדי של הכוחות הצנטרפולוגיים, הקיצוניים, יביא לייצוב כלשהו של השלטון, וליצירת איזון בין הצדדים היריבים, אשר בסופו של דבר ייצב את המצב, תוך סכנה מתמשכת ומתמדת לפרוץ לחימה בין הפלגים [...]

שנים מאוחר יותר עשה עמידרור (2005) מעשה דומה מאוד בפתח מאמר שנשא את הכותרת המעורפלת במכוון "המהלומה כפרדיגמה קוגניטיבית של אפקטים". עמידרור טען כי באפקט המוכר של "בגדי המלך החדשים" נסחף ההמון אחרי ריקנות השפה רק משום שהוגדרה כבעלת ערך ובשל הצטרפותם של בעלי כוח במערכת אליה, וכי התופעה מקבלת עוצמה כפולה פי כמה וכמה בצה"ל (שם: 57). "הג'יבריש הזה", כדבריו, אינו מצריך ידע תאורטי מוקדם ולא ניסיון מעשי של ממש – לכן השפה העמומה וה"כאילו מדעית" משמשת לרבים תחליף להשקעה של זמן ואינטלקט בלימוד ההיסטוריה והתורה הצבאית. התופעה הזאת מוכרת ומובנת בארגונים היררכיים, אומר עמידרור, ומביאה אנשים ללכת בדרך המקובלת על ראשי המערכת.

ואכן, כשלושה עשורים לאחר ועדת אגרנט ציין אומנם דוח וינוגרד (2008: 261, 274) לטובה את השפה הברורה ואת איכות המידע והניתוח המודיעיני שהועבר במלחמת לבנון השנייה, הן בהצגות על-פה הן במסמכים הכתובים, אך מתח ביקורת קשה על סגנון כתיבת הפקודות במטכ"ל ובפיקוד, שכלל שפה גבוהה ובלתי מוכרת לחלק גדול מהמפקדים ושנועדה לבטא תפיסה צבאית חדשה שביקשו להנחיל בצה"ל. התפיסה החדשה לוותה בצורת התבטאות מיוחדת, שהשפיעה על הצורה שבה תיארו והִבָנו את תהליכי קבלת ההחלטות במטכ"ל ושחלחלה לעיתים עד דרגי השדה. הנהלים והפקודות אמורים היו ליצור תשתית להבנה ולפעולה משותפת – וזו לעיתים לא הייתה קיימת. לפי הוועדה, רבים סברו שהשפה הייתה מעורפלת, לא ברורה, מבלבלת וריקה מתוכן עד שתרמה גם לערפול המחשבה והכבידה על ראיית המציאות בשדה הקרב

(שם: 407). מה שהעצים את התמונה הקשה במלחמה, לפי הדוח, היה השילוב בין אי-בהירות המטרה מבחינת המחשבה והתכנון לבין שפה לא ברורה (שם: 371).

הוועדה לא תלתה את כל הליקויים בשפה כמובן, אך הדגישה את חשיבותה לפעולת הצבא בכל הרמות (שם: 275) וקבעה כי מוטב היה להשתמש במילים "רגילות" ולא להסתכן בהחדרת שפה חדשה שעלולה הייתה "לעורר חשש להיווצרותו של 'מגדל בבל'" (שם: 322).

צור (2010: 91) מציין כי עד מלחמת לבנון השנייה בשנת 2006 אכן ניכר בצה"ל שינוי יסודי בלשון – חדרו מונחים חדשים והתגבשה שפה חדשה שהייתה מובנת למעטים בלבד, בידלה יחידות זו מזו ויצרה בליל של פירושים והוראות. קהילת השיח הצה"לית, הוא אומר, התמודדה עם שיבושים באוצר המילים ובתחביר ועם כניעה לתקינות פוליטית ולשיח פוסט-מודרני. בין היתר, ניכר בה מעבר למשפטים ארוכים, מאוחים ומורכבים, שימוש מרובה בדימויים, במושגים בלתי תקניים בעברית ומעורפלים (בדרך כלל בלעז) ועוד. הכלי הבסיסי המאפשר לקבוצות לפעול בצוותא – הלשון – פוצל או בוזר ונפל קורבן לכשלים ארגוניים ולניסיונות לגבש תורת הפעלה מקורית מדי. קצינים בכירים יותר, אומר צור, אימצו שפה זו מסיבות אישיות ומערכתיות כדי להסיר מעצמם אחריות לפקודותיהם (שם: 99). המונחים החדשים יצרו מיסוך כבד שהקשה את קליטתם במובנם הצבאי-מקצועי, והכשל שהתבטא בהיעדר אחדות הלשון פגם בתפקוד המערכת וביחסי הגומלין בין דרכי הפיקוד. על פי צור מדובר ב"תוהו ובוהו ארגוני" ובהתפרקותה של קהילת השיח המובהקת ביותר בישראל (שם: 100).

מעבר לאירועי המלחמות המז'וריים הללו ניתן למצוא טענות לעמימות ולשיבושים בכתיבה הצבאית בצה"ל כמעט מקום המדינה. מחבר עלום שם בכתב העת הצבאי "מערכות" דחק כבר בשנת 1950 בכותבים להסביר את כוונתם "בכנות ובפשטות" ולהשתמש במילים פשוטות ובמשפטים קצרים (לשון צבאית 1950: 81). מאוחר יותר, ב-1962, התרעם קצין על זלזול בשפה העברית, בורות לשונית וחוסר רצון לחשוב על ניסוח המכתב או הפקודה, על מבנה המשפט ועל הנמען עצמו (נויבך 1962: 40). בהקשר של מבצע "חומת מגן" בשנת 2002 כתב וגמן (2005: 58) כי תחקירי צה"ל מיום הקמתו מעלים קשר הדוק בין הדרך הלא-נאותה שבה מנוסחות משימות על ידי הממונים ובין האיכות הירודה של הביצוע בפועל.

וגמן רואה בהידרדרות לשון הפקודות חלק בלתי נפרד מתהליך שהחל בעיניו בעקבות הצלחת צה"ל במלחמת ששת הימים ב-1967 ושבו הלכה ופחתה בצה"ל חשיבותם של כללי המקצוע הצבאי (שם: 62). משם פשתה תרבות של חוסר בהירות, עמימות וזלזול בכללי המקצוע – שהותירו את הכוחות חסרי אונים מול בעיות מבצעיות מורכבות במלחמת יום הכיפורים. וגמן טוען כי אי אפשר להפריד את רוח התקופה משפת הפקודות הניתנות בה, כיוון שכמו כל צבא גם צה"ל הוא ארגון הפועל בסביבה תרבותית משתנה והוא מושפע מהלכי רוח אזרחיים, מקומיים ועולמיים. לדבריו, הדבר בא לידי ביטוי בכל תחומי העשייה הצבאית

וגם בניסוח הפקודות, כיוון שהשפה היא הכלי העיקרי של התקשורת האנושית. לטענתו, השפה הצבאית היא "הביטוי האמיתי" של הלכי הרוח בארגון וגם המעצבת העיקרית שלהם (שם: 68).

ארז (1962: 38) טען ברוח דומה כי שיבושי לשון אינם נחלת צה"ל דווקא אלא יש להם אחיזה חזקה במוסדות ציבוריים-אזרחיים רבים. לדעתו, הצבא מצַווה על שפה בהירה ומובנת וחייב להימנע שבעתיים משיבושים. אין סגנון צבאי, הוא קובע, "יש רק סגנון עברי! השתמש בו".

עמידרור (2005: 56) כתב כאמור מעט לפני מלחמת לבנון השנייה מילים חריפות נגד אותם מושגים מעורפלים שהוזכרו בדיעבד בדוח וינוגרד, היוצרים אשליה של אמירה משמעותית בעוד מחשבתם של הדוברים מעורפלת והשומעים מבינים דברים שונים. כאשר דנים ומחליטים בנושאים הנוגעים לחיי אדם, הוא כתב, נדרש לדבר בשפה המובנת לכול (שם: 57). גם בימינו קובע אלבק (2017: 61) כי העמימות בשפה הצבאית המדוברת, אפילו כאשר המושגים מוגדרים היטב, מוכרת לכל קצין בצבא; ועל פי הופמן (2014: 52) המפקדים בצה"ל מבינים תיאורטית את חשיבות השפה המשותפת אך הדבר אינו עומד במבחן העשייה.

אם כן, גם כאשר אין הסתרה מכוונת בניסוח לצרכים מודיעיניים או צבאיים, לוקה הלשון הצבאית בעברית ובתוכה לשון המודיעין בשיבושים המובילים לעמימות ולערפול שתוצאותיהם קשות ביותר לעיתים. אלו חוטאים לתכלית השימוש בשפה הצבאית ככלי לביטוי משותף ומוסכם המאפשר בהירות בהבנת המטרות, המשימות והוראות הביצוע (שמיר-דונר 2009: 50).

עם זאת, נראה שהדבר אופייני לא רק ללשון העברית ולא רק לצה"ל. במדריך כתיבה צבאי אמריקני (צבא ארה"ב 1986: 7) מוסבר כי יותר מדי כתיבה צבאית אינה מתוקשרת היטב, יוצרת בלבול במקום להבהיר ורבת מלל במקום להיות תמציתית. הכתיבה הצבאית באנגלית, כך נטען, מסתירה לעיתים את הרעיון המרכזי במקום להגיע לעיקר. בדברי ההקדמה למדריך הכתיבה צוטט הגנרל פילדמרשל הגרמני הלמוט פון מולטקה (1800–1891), שטען כי "העיקרון הראשון של הפקודות" הוא שכל פקודה שניתן יהיה להבין לא נכון – אכן תובן לא נכון (שם: 3), וצוין כי תקשורת מדויקת, הוראות בזמן רלוונטי ומידע חיוניים לצבאות של ימינו כמו לצבאות של המאה ה-19.

3. מטרות המחקר ותרומתו

3.1 מטרות המחקר

המחקר הנוכחי בוחן את הדרכים שבהן חוקרי מודיעין בחטיבת המחקר באמ״ן נוקטים עמימות והסתרה מכוונות בשפה שבה הם מוסרים מידע והערכות, למימוש צרכים שונים כגון שמירה על ביטחון המידע, קיצור המסרים ויצירת ריחוק רגשי מהנאמר. במסגרת זאת, נבדקו הביטויים הלשוניים של הסתרה ועמימות במאמרים שהופצו בשני העשורים האחרונים על ידי חטיבת המחקר והוצגו כתופעות רווחות בכתיבה מודיעינית, המשרתות מטרות מקובלות ומוסכמות בקרב קהילת השיח בישראל.

אין מדובר במטרות שנועדו לעצב את התוצר כך שיגרום לקורא לנקוט פעולה כזו או אחרת או לקבל החלטה מסוימת, אלא באסטרטגיות הקשורות בתהליכי העבודה המודיעיניים, בחשיבה על הנגשה מיטבית לצרכן וברצון להימנע מהוספת פרשנויות ותפיסות אישיות במקום שאינן מקובלות ונדרשות.

לצד זאת, המחקר בדק במאמרים ביטויים לשוניים לעמימות שאינה מכוונת, הנובעת מצרכים אחרים של חוקרי המודיעין כגון רצון להגביה את משלב הטקסט וצורך לתאר מצב עניינים מורכב. מדובר ברכיבים הפוגעים ברמת הקריאות של הטקסטים וההופכים את המידע וההערכות המוצגים בהם לברורים וחדים פחות, בשל ניסיון לממש תכליות אחרות של הכותבים.

3.2 חשיבות המחקר

למחקר הנוכחי תרומה בעמידה על טיבם הלשוני הייחודי של מסמכי המודיעין של חטיבת המחקר – כלי תקשורת מרכזי של היחידה מול הדרג הצבאי והמדיני הבכיר במדינת ישראל, שבהם נמסרים מידע והערכות בהיקפים גדולים. המחקר פתח צוהר אל כתיבה מודיעינית בעברית כתת-הגוון של כתיבה צבאית והציג את הנסיבות שבהן פועלת קהילת השיח, את היות הטקסטים רכיב מכונן בפעילותה ואת המאפיינים הייחודיים שלהם. בכך, העבודה השלימה פער תיאורטי בהתייחסות ללשון הצבאית הכתובה ברמה החילית.

לצד זאת, המחקר תורם לדיון התיאורטי בסוגיית העמימות הטקסטואלית, באמצעות הצגת ניתוח מפורט של טקסטים בעלי ייחודיות ז׳אנרית שבהם לעמימות יש תפקיד ותכלית מוסכמת.

ממצאי המחקר מציעים גם היבט יישומי. היכולת של חטיבת המחקר לתקשר ישירות באמצעות המאמרים עם הדרג המדיני חריגה ביחס ליחידות צבאיות אחרות, ולאור מעמדם וחיוניותם של הטקסטים בכל הנוגע לביטחון ישראל ישנה חשיבות לאפיון הרכיבים שעשויים להשפיע על הבנה מדויקת של הנאמר בהם ועל תפיסת הקוראים את הסוגיות המוצגות בהם. זיהוי רכיבי העמימות בטקסטים והבנת הדרכים

שבהן הם עשויים לפגוע בקריאות עשויים לשרת בעתיד את שיפורה ופיתוחה של השפה המשותפת לחוקר המודיעין וצרכן המודיעין, בין השאר למשל באמצעות הסדרת השימוש בביטויי הערכה וסבירות, ולהיטיב את התקשורת בקרב קהיליית המודיעין ובינה לבין מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני.

האלבה (2011 : 315) מתארת קושי לערוך מחקר לשוני בארגון סגור כמו הצבא, שאינו שש להעניק נגישות לחוקרים מן החוץ. הדבר נכון אף יותר במקרה של יחידה מסווגת, ובמקרה הנוכחי הייתה נגישות ייחודית לתוצרי המודיעין והיכרות מעמיקה הן עם קהילת השיח הן עם היבטי הלשון.

4. שיטת המחקר

המחקר התבסס על ניתוח טקסטים שהופצו בחטיבת המחקר באמ״ן, בהתאם למטרות שהוגדרו בפרק הקודם, בשילוב ראיונות איכותניים עם גורמים רלוונטיים בקהילת השיח.

4.1 הקורפוס

4.1.1 דגימת המאמרים

המחקר כולל דגימה מתוצרי מודיעין רשמיים ומסווגים של חטיבת המחקר שפורסמו בשנים 2004–2023. מאגר הטקסטים הפוטנציאלי כולל כ-27,000 פריטים סך הכול הפרוסים על פני 20 שנה. מתוכו נדגמו עשרה מאמרים לפחות מכל שנת פרסום, כדי לבחון את התופעות העומדות במוקד המחקר הן במאמרים מהעת האחרונה והן במאמרים מוקדמים יותר. סך הכול נדגמו ונותחו 239 מאמרים.

מהמאגר הושמטו דוחות מודיעין עיתיים אשר הם דיווחיים במהותם ואינם כוללים לרוב טיעונים, תובנות והערכות מודיעין. ככל האפשר, המסמכים נותחו בגרסה הסופית שהועברה מהחוקרים אך לפני שעברו עריכת לשון, כדי להיצמד עד כמה שניתן לניסוח המקורי של חוקרי המודיעין לפני התערבות מקצועית שנועדה לשפר את התוצר.

4.1.2 בחירת המבעים וקידודם

מתוך דגימות המאמרים חולצו כ-1,000 מבעים אשר יש בהם תרומה לשונית להיבטי המחקר השונים. הקורפוס נבחן בהתאם למטרות המחקר הן בהיבט רוחבי של עולם התוכן והשפה הצבאיים הן בהיבטים הייחודיים הנוגעים לשפת המודיעין. המבעים נאספו תוך קטלוגם למאגר נתונים וציון פרטי המסגרת של הטקסט שממנו נלקחו, כולל תאריך, סימוכין צבאיים, סיווג ומספר העמוד.

כדי להתמודד עם שאלת הסיווג הביטחוני הוחלפו בקורפוס חלק משמות המדינות, הארגונים, האישים ופרטים נוספים שעלולים לחשוף מידע מודיעיני, על פי העקרונות הבאים:

א. ההחלפה נעשתה באופן המשתנה ממבע למבע ולא על פי מפתח סגור, כדי למנוע שחזור של המקור.

ב. ההחלפה נאמנה ככל האפשר לתבנית המשפט המקורי, כך ששם מדינה הוחלף בשם של מדינה אחרת, פועל הוחלף בפועל וכן הלאה.

ג. בהחלפה ניתנה עדיפות לשמות של מדינות וארגונים ניטרליים יחסית בהקשר הישראלי.

ד. לא הוחלפו חלקי משפט החיוניים למטרות המחקר. אם לא הייתה אפשרות להשתמש במבע ללא חשיפת מידע מודיעיני – הוא לא נכלל בדוגמאות שהובאו מהטקסטים.

ה. כל מילה שהוחלפה סומנה בעיגול עילי אחריה, כדי להצביע על שינוי מהתוכן המקורי. לדוגמה: במשפט צרפת ביטלה מפגש פסגה של מנהיגי האזור – שם המדינה "צרפת" אינו זה שהופיע במקור.

ו. כדי לוודא שלא נחשף מידע רגיש, כל הדוגמאות הועברו לאחר הקידוד לבדיקה במדור ביטחון מידע בחטיבת המחקר.

נקודת המבט של המחקר מתארת ולא ביקורתית. נקודת המוצא לבחינת הטקסטים והדגימות היא פונקציונלית, מלמעלה למטה (Top-Bottom). מטרות שונות של הכותבים במאמרים אלו אותרו מראש ולאורן נבחנו מגוון המבעים המשרתים אותן. למשל, השמירה על ביטחון המידע והמקורות הוצגה כערך מרכזי בכתיבה מודיעינית ולאחר מכן נבדקו הדרכים שבהן הכותבים מממשים ערך זה באמצעות בחירות לשוניות מסוימות. שיטה זו נבחרה כדי להציג את תופעות השפה בהקשר של קהילת השיח והאופן שבו היא פועלת. לכן, דנתי בעבודה זו אך ורק ברכיבים שאפשר לקשור לתכלית מוגדרת של הכותב ולהצביע על האופן שבו הם משרתים את מטרותיו. חלק מהרכיבים זוהו כמשרתים יותר ממטרה אחת של הכותב, והדבר הודגש עבור כל מאפיין לשוני רלוונטי.

בהתייחס לשאלה אם תפיסה כזו מייחסת לתהליך הכתיבה מידה רבה מדי של הנמקה מודעת ושל רציונליות מצד הכותב, טוענת לבנת (תשע"א: 14) שהבחירה היא ממהותה של הפעילות הלשונית ולכן מתרחשת גם אם הכותב אינו מודע לה בכל רגע. נוסף על כך, לדבריה, גם בחירה ברכיבים המקובלים בסוגה היא עודנה בחירה, המבטאת את העדפת המוסכמה על פני הפרתה.

4.2 ראיונות עומק

חילוץ התובנות מהקורפוס הושלם באמצעות ראיונות עומק מובנים למחצה עם 15 חוקרים וחוקרות בחטיבת המחקר בעבר ובהווה, שמונה גברים ושבע נשים מדרגת טוראי עד אל"ם, שעסקו בכתיבת תוצרי מודיעין ובתיקון מאמרים שכתבו אחרים. הראיונות בוצעו פנים אל פנים וסיפקו נקודת מבט נוספת המתמקדת במטרות שהכותבים מבקשים להשיג בתוצרים ומתארת את תפיסתם באשר לכתיבה מודיעינית. נקודת מבט זו אפשרה להשלים פערים בהבנה באשר לבחירה המודעת בניסוח מסוים ולשפוך אור נוסף על מאפייני הפעילות של קהילת השיח, על תפקידם וחשיבותם של התוצרים הכתובים ועל הקשיים והמגבלות העומדים בפני חוקרים.

הממצאים והתובנות שעלו מהראיונות שולבו בחלקים המתאימים בניתוח הלשוני, לעיתים בצורה מפורשת ולעיתים הוטמעו בניתוח, ולא הובאו כיחידה בפני עצמה.

מרואיינים חיילים מוזכרים בדבריהם בעבודה זו באות "ח" ובמספר הסודר של הריאיון, ומרואיינים הנושאים דרגות קצונה מוזכרים באות "ק" ובמספר הסודר של הריאיון.

5. עמימות מכוונת בתוצרי מודיעין

מטרתם של תוצרי מחקר מודיעיני בדמות מאמרים כתובים, כאמור בפרק 2.4.1, היא למסור לקורא מידע שיסייע לו לחשוב על המציאות הקיימת, המתפתחת או האפשרית והם אמצעי להעברת פרשנויות והסברים (ברון 2015: 78). התוצרים תורמים לקבלת החלטות בדרג הצבאי והמדיני ומשרטטים את פערי המידע בסוגיות שעל הפרק.

מתוך קריאה בספרות הצבאית והאזרחית העוסקת בתורת המודיעין ומשיחות עם חוקרים בחטיבת המחקר באמ"ן בעבר ובהווה עלו מספר מטרות-משנה הנוגעות לניסוח התוצרים, המביאות אותם לשנות לעיתים מדרך המלך של מסירת המידע השלם – להשמיט פרטי מידע מסוימים, לטשטש פרטי מידע אחרים, להשתמש בביטויים מסייגים ולהחליף נתונים מדויקים בהכללות. אין מדובר במטרות שנועדו לעצב את התוצר כך שיגרום לקורא לנקוט פעולה כזו או אחרת או לקבל החלטה מסוימת, אלא באסטרטגיות הקשורות בתהליכי העבודה המודיעיניים, בחשיבה על הנגשה מיטבית לצרכן וברצון להימנע מהוספת פרשנויות ותפיסות אישיות במקום שאינן מקובלות ונדרשות.

בחטיבה זו אדון בחמש מטרות-משנה המשפיעות על אופי הכתיבה המחקרית בקהיליית המודיעין ובאמצעים הלקסיקליים והתחביריים העומדים לרשות החוקרים לצורך מימושן – הגנה על מקורות המידע המודיעיני, הסתרת מִבצע הפעולה הנזכרת בתוצר, שמירה על מצג אובייקטיביות, סיוג הערכות המודיעין וקיצור המסרים.

5.1 הגנה על מקורות מידע מודיעיניים

המודיעין הצבאי נאסף ממקורות מידע רבים ומגוונים, כאמור בפרק 2.4.4.1, אשר המאמץ לשמור עליהם מוגדר בקהיליית המודיעין כ"ביטחון מקורות" או "ביטחון מידע" – ובקיצור ב"מ. שיטת התמודדות מרכזית בקהיליית המודיעין עם סוגיה זו היא הגבלת תפוצתו של המידע ושליטה הדוקה על ניתובו לקוראים הרלוונטיים בלבד. אפיק התמודדות נוסף, שיהיה עניינו של פרק זה, הוא ניסוח התוצר המודיעיני באופן שיספק לקוראים את המידע הנדרש להם לצורך קבלת החלטות, לתכנון מבצעים וכדומה מבלי לחשוף את האופן שבו הושג המידע שעליו מתבסס התוצר ומבלי למסור נתונים מעבר לאלו שהם זקוקים להם בעבור הצורך שלשמו נכתב המאמר.

עיקרון חשוב ומרכזי זה בניסוח של תוצר המחקר מוביל להשמטה של פרטי מידע, לטשטוש של נתונים מסוימים ולניסוח מחדש של מידע שהתקבל מגורמי איסוף המודיעין. מסביר זאת החוקר הבכיר ק15: "הכתיבה המודיעינית חייבת להעביר את המסר מבלי שמקבל המסר יבין איך השגתי את המידע. זה לא

צריך להיות ענייני. הוא צריך להבין את המסר. אם מתוך המסר הוא מבין מה היה המקור שלי, אז הייתה בעיה בכתיבה והיא הייתה חושפנית מדי״.

שיטות הניסוח המקובלות לעניין זה מכונות בקהיליית המודיעין ״כתיבה ב״מית״ או ״כתיבה לא חושפנית״, והן נלמדות בקורסי היסוד הצבאיים ותוך כדי הכשרת החוקרים על ידי מפקדיהם לאחר מכן. הקפדה בעניין זה הכרחית כאמור לפי לפיד (2017 : 65), שתיאר כי לאחר פגיעה בו בודק האויב כיצד הגיע המידע המודיעיני לידי הצבא – ולעיתים הוא מצליח לזהות את המקור שממנו דלף המידע כך שלא ניתן עוד להשתמש בו ואף נוקט אמצעי זהירות מוגברים. הכתיבה הב״מית, אם כן, נועדה לספק גדר הגנה נוספת לשם צמצום מלכתחילה של היקף הנתונים היוצא אל צינורות המידע המסווגים והממודרים ומשם אל הצרכנים. נוביק לוי ושלום (2020 : 134–135) מציינים בעניין זה כי בלהט הכתיבה אצל חוקרי המודיעין עולה פיתוי טבעי להביא את מלוא המידע הקיים, אך הדבר עלול לפגוע בביטחון המקורות ומכאן להזיק ליכולתה של מדינת ישראל להתמודד עם סוגיות מודיעיניות ולהוריד לטמיון משאבים ומאמצים רבים. על להט זה מעידה החוקרת ח8 : ״הרבה פעמים נורא קשה עם זה שאתה רוצה להגיד הכול אבל יש מקורות שאתה לא יכול לחשוף. [...] נורא מבאס שאתה לא יכול לדבר על התמונה השלמה בגלל שהקורא חשוף עד רמה מסוימת אבל למקור [הספציפי] הזה הוא לא חשוף״.

אצל נוביק לוי ושלום (שם) מפורטים מספר עקרונות לשמירה על ביטחון המידע והמקורות בעת פרסום מאמרי מחקר מודיעיני, אשר חלקם נוגעים לדרכי הניסוח ועולים שוב ושוב גם מתוך השיחות עם החוקרים. מסביר החוקר ק14 : ״יש לך מקורות שהם רגישים מאוד, שאתה לא יכול לחשוף אותם באופן מלא, אפילו לא במסמך שמיועד לאנשים שחשופים לאותו מידע. [...] אתה צריך להיות מסוגל לגדר את הסיכונים שנכללים בכתיבה של המסמך שלך והפוטנציאל שהמידע הזה יגיע לצד שלישי שלא אמור לראות אותו במלואו. כך שגם אם הוא יקרא את זה, הוא יקרא שקראתי חומר גלם X וניסחתי אותו באופן Y. הוא לא בהכרח ידע להסיק ש-Y נשען על X״.

החוקר ק12 תיאר את הכתיבה הב״מית ככזו המוטמעת בהרגליו באופן כה מלא עד שהוא מתקשה לזקק את הכללים הספציפיים ולהפרידם מתהליך הכתיבה כולו : ״זה כבר בִּילְד-אִין בך. [...] אני מנסה לאתגר את עצמי ולעשות עכשיו רשימה בראש של מה מותר לי ומה אסור – אני אפילו לא כל כך יודע, כי אני כבר יודע מה אסור לי ואני עושה את זה באוטומט״.

מבין הכללים המעשיים שהוצגו אצל נוביק לוי ושלום (2020 : 134–135) ונלמדים בהכשרות אדון כעת באלו המשפיעים על אופן הניסוח והצגת המידע ובאמצעים הלשוניים המאפשרים לכותבים ליישמם.

5.1.1 הסוואת אישים המוזכרים בשיח

שני כללים המעוגנים בתורת המודיעין (נוביק לוי ושלום 2020: 134–135) מובילים לכך שחוקרים נדרשים לטשטש בתוצרים את זהותם של בני אדם ספציפיים הקשורים לדיון באותה סוגיה מודיעינית ולא לנקוב בשמם, אלא אם כן הדבר חיוני לקורא לשם הבנת הנושא.

על פי הכלל הראשון והרחב יותר, על הכותבים להימנע מהכללת מידע שאינו רלוונטי או מידע מפורט מדי בתוצר. עליהם לוודא שנמסר אך ורק מידע התורם לקהל הקוראים המיועד ונדרש לו, מתוך תפיסה ולפיה עודף פרטים עשוי לפגוע הן במידור (למסור נתונים שאינם חיוניים לעיסוק המסוים של הקורא) והן במקורות המודיעין. הכלל השני קובע כי יש לנסח את המידע באופן כללי ולהשמיט ממנו פרטים קונקרטיים ובהם שמות פרטיים של גורמים המעורבים בסוגיה ותפקידיהם המדויקים, אם הדבר אפשרי. צירוף של שני הכללים האלה מוביל לכך שאם זהותו הספציפית של גורם מסוים אינה רלוונטית לדיון – עליה להיוותר מחוץ לתוצר ויש להעביר את המידע הנדרש לקורא מבלי לציין מפורשות את שמו או תפקידו.

על החשיבות של עיקרון זה מעידים החוקרים: "אני אגיד מה חשוב מאוד לטשטש", פירט החוקר ק1. "לפעמים קשה לעשות את זה, כי הפרסונות עצמן זה הענייין [...] אבל לפחות אם אפשר להוריד צד אחד [הקשור בסיטואציה] – אז לעשות את זה. במקום אישיות X נכתוב 'בכירים', כי אז מאוד ברור מה המקור". ומוסיף החוקר ק10: "דיוק יכול לסמן מאיפה המידע מגיע [...] ואתה צריך לדעת מתי זה חשוב, מתי זה לא חשוב. לפעמים חשוב לדעת שמישהו מסוים הביע משהו או לא, ולפעמים אפשר להגיד [בהכללה] 'האיראנים', למשל".

5.1.1.1 <u>אי-ציון שמות ומעבר ללשון רבים</u>

כדי להימנע מחשיפת גורמים שאין הכרח לדעת את זהותם המדויקת משתמשים הכותבים בשתי דרגות הרחקה – אי-ציון השם הפרטי ושם המשפחה הספציפיים, ומעבר מלשון יחיד לרבים.

נראה כמה דוגמאות מתוך הקורפוס[21]:

(1) על פי **בבירי נייקו'**, על הפרויקטים לייצר רווח כלכלי להמשך קיום והתרחבות הפרויקט בטווח הארוך [20: 3]

[21] המספור בסוגריים עגולים בתחילת כל דוגמה מסמן את מיקומה ברצף הדוגמאות לאורך העבודה, והמספור בסוגריים מרובעים בסוף הדוגמה כולל מימין את מספר המאמר בקורפוס שממנו היא לקוחה ומשמאל את מספר העמוד שבו היא מופיעה. ההדגשות של מילים וביטויים בדוגמאות הן שלי, אלא אם כן צוין אחרת. הסימן העילי ° לאחר מילה מעיד כי היא אינה זו המקורית שהופיעה במאמר אלא הוחלפה במילה דומה באופייה לשם שמירה על ביטחון המידע. לבסוף, למרות הרצון להביא את הדוגמה בשלמותה ככל האפשר ובהקשרה הרחב, לשם שמירה על ביטחון המידע הושמטו מהדוגמאות חלקים שאינם רלוונטיים לטיעון או להבנת המשפט והם מסומנים בשלוש נקודות בין סוגריים מרובעים.

(2) ...בימים האחרונים הנחתה **צמרת היחידה** בגליל על מעצרם של מספר מבריחים (בהם **משה כהן** [...]). **בבירי המנגנון**, מצידם, הביעו נכונות לפעול למעצר המבריחים ואף טענו כי מינו לצורך הטיפול בנושא מבריח אמל"ח המשולב ביחידה [183: 4]

(3) מסתמנת הבנה בקרב **הנהגת פיפ"א וגורמי התחקור** בחברה, כי הפעילות יועדה מול ההיערכות להעברת רכיבי ספורט לשווייץ [26: 3]

מהדוגמאות לעיל עולות שלוש צורות התייחסות לגורמים חשובים בהקשר הסוגיה המודיעינית הנדונה – "בכירים", "צמרת" ו"הנהגה" – אשר יכולות לייצג גם אדם בודד ספציפי שאינו מוזכר בשמו.

הדוגמאות ממחישות את שתי דרגות ההרחקה שמיישמים הכותבים: ראשית, אי-ציון השם הפרטי ושם המשפחה של אדם מסוים אלא התייחסות לישויות ארגוניות כלליות כמו יחידה, מנגנון או חברה. על שכבת ההגנה הראשונה הזו מספרת החוקרת ח11, באומרה כי "צריך לדבר על גורמים יותר בעמימות. לא כל גורם צריך לציין בשם שלו. לפעמים לא רלוונטי מי הוא ספציפית אלא פשוט מה התפקיד שלו". גם החוקרת ק13 מתארת כי הקו המנחה הוא רידוד הפרטים והתרחקות משמות קונקרטיים: "אני לא יורדת לעומק או לפרטים של מי האיש בדיוק, אלא אני אעלה ל[רמה] כמה שיותר של הגוף, הארגון, המדינה".

בדוגמה 2 ניתן לראות בחירה של הכותב להכליל את הנושא התחבירי במילה "צמרת" ובהמשך להתייחס ל"בכירי המנגנון" לעומת הספציפיות הננקטת בשם המבריח משה כהן, אשר כנראה חיוני לעניין הנדון ולכן אינו מוסווה.

בניסוח "בכירי המנגנון" בדוגמה זו באה לידי ביטוי גם שכבת ההרחקה השנייה – מעֲבר מלשון יחיד ללשון רבים. הכותב לא רק נמנע מציון השם הפרטי ומתייחס במקום זה לרמה הארגונית שאליה משתייך אותו אדם אלא הוא מתייחס לאותו גורם כאל כמה אנשים, כך שאי אפשר יהיה לאתרו מבין חברי הקבוצה. ייתכן שמדובר מלכתחילה בקבוצת אנשים ולא באדם אחד – אך לא ניתן לשחזר זאת ובכך טמונה הצלחת ההסתרה מול הקורא. אם כן, דרגת ההרחקה הראשונה גוזרת מעבר משמו של אדם מסוים לכינויו "בכיר בארגון", ודרגת ההפרדה השנייה גוזרת מעבר נוסף לכינוי "בכירים בארגון", בלשון רבים.

החוקרת ח5 מתארת שימוש מודע של הכותבים בשכבת ההגנה השנייה, מעֲבר ללשון רבים: "משתמשים ברבים כשמדובר על בן אדם ספציפי. מדברים על גוף [ארגוני] כשהגורם הוא המפקד של הגוף, וכותבים נגיד 'בכירי הארגון' ולא 'מישהו בארגון'". החוקר ק14 מציין כי יכנה לדוגמה את נשיא סוריה "בכיר סורי" או "גורמים בהנהגה הסורית", וגם הוא מתייחס לשכבת ההגנה השנייה: "הרבה פעמים אני עובר לרבים".

הצורות "צמרת", "הנהגה" ו"בכירים" נפוצות מאוד בקורפוס בכל הנוגע להתייחסות לגורמים בכירים. שימוש נוסף ב"צמרת" נראה בדוגמאות 4–5 ושימוש ב"הנהגה" יוצג בדוגמאות 6–7:

(4) **הצמרת היפנית** שבה ומביעה [...] את ציפייתה, כי ברזיל תפעל לביטול ההחלטה, ואף כורכת זאת בתמורות מצד יפן [...] [134: 1]

(5) כמו כן, כתוצאה מצבר השינויים **צמרת ההנהגה** של לגן הביעה בפני הצמרת הדנית תסכול [6: 5]

(6) **ההנהגה הספרדית** אף טענה כי חששה העיקרי הוא שתינטש על ידן, ולפיכך עליה להפנות את מרב מאמציה כדי לשמר את תמיכתן בה [161: 19]

(7) **הנהגת ברזיל** הבהירה בסוגיית התנהלות המפלגה בזירה הפוליטית, כי הג'אד הפוליטי אינו נופל בחשיבותו בשלב הנוכחי מזה הצבאי [166: 1]

לעומת שתי הצורות האלה, בשימוש בצורה השלישית "בכירים" ניתן להבחין בשני תת-סוגים של נוסחים, היכולים להעיד על מידת חשיבותו של אותו גורם או גורמים. נראה את הדוגמה הבאה:

(8) **בכירי התנועה** הביעו שביעות רצון מהסיוע שהועבר [177: 1]

בדוגמה זו ובדוגמה 1 לעיל מופיע נוסח מסוג אחד, "בכירי הַ-", והיידוע מצביע על כך שמדובר כנראה בגורמים הבכירים ביותר העומדים בראש אותה ישות ארגונית או מדינית. לעומת זאת, בווריאציה השנייה נראה את הנוסח "בכירים ב-", דבר המצביע על כך שאותם גורמים אומנם חשובים ומרכזיים אך הם אינם עומדים ככל הנראה בראש ההיררכיה; הם בכירים, אך אינם הבכירים ביותר:

(9) **בכירים בצבא** החוששים מצמצום ניכר בכוחו מעוניינים לשלב את הכוח בשינוי המתחולל בנפאל [...] [180: 2]

(10) **בכירים בארגון** אף הדגישו בפני הצרפתים כי בפועל הארגון אינו מעוניין להצטרף לממשלה הנוכחית [169: 1]

(11) בראיית **בכירים בסוף**, ניתן לשוב להשתמש במרכז השילוח במדריד [...] [208: 6]

כינוי נפוץ נוסף במאמר המודיעיני המאפשר להתייחס לאנשים הממלאים תפקיד בדרג נמוך יותר בארגון או במדינה הוא "גורמים", תוך שימוש בשתי שכבות ההגנה המוכרות – אי-ציון השם והפיכה לרבים:

(12) **גורמים בממסד הביטחוני** ובתקשורת הקנדית [...] העלו בימים האחרונים הצעות לתגבור פריסת כוחות [...] [178: 1]

(13) שלא בפומבי, העלו **גורמי ביטחון** קנדיים את הצורך בתגבור הכוחות כדי להתמודד עם אירועים עתידיים בגזרה [...] [178: 1]

בדוגמאות 12–13, הלקוחות מאותו מאמר בקורפוס, רואים הימנעות מציון שמות של בני אדם ספציפיים הפועלים במערכת הביטחון הקנדית והתייחסות אליהם בלשון רבים, כך שאין לדעת אם מלכתחילה מדובר באדם אחד או יותר. בדוגמה הראשונה הם מכונים "גורמים בממסד הביטחוני" ובשנייה יש שינוי נוסח קל והם נקראים "גורמי ביטחון", ככל הנראה לשם גיוון כיוון שמדובר באזכור נוסף לאנשים הללו באותו עמוד במאמר.

גם בדוגמה להלן ישנה התייחסות ל"גורמים" בחברה מסוימת שהיא נושא הדיון בפסקה, והכינוי מעיד על כך שאותו אדם או קבוצת בני אדם אינם משמשים בתפקיד בכיר בחברה וככל הנראה גם לא בתפקיד זוטר. כינוי זה אינו נושא עימו מטען סמנטי מיוחד המשויך לדרג ארגוני מסוים, כך שאפשרות אחת העולה מהניסוח היא שאותם גורמים אוחזים בתפקידים בדרג ביניים בחברה:

(14) במהלך השבועות האחרונים נראו מספר התייחסויות בקרב **גורמי החברה** לעיסוק מחודש בפרויקט בית המלאכה [...] [16: 2]

אפשרות נוספת היא שרמת בכירותם הספציפית של הגורמים בחברה אינה חשובה כלל לעניינו של הטקסט, לכן היא אינה מצוינת במפורש. גם בכך תורמים הכותבים לשמירה על ביטחון מידע, שבמסגרתה הם נדרשים כאמור לא למסור לקורא פרטים עודפים שאין צורך מקצועי בהם. עם זאת, על אף היותה של אפשרות זו סבירה, בכל האמור בעיסוק המודיעיני ניתן להניח שישנה בכל זאת חשיבות לדרג המסוים של הגורמים העוסקים בפרויקט המוזכר. עיסוק בפרויקט בקרב גורמים בכירים עשוי להעיד על כוונה קונקרטית לקדמו בהקדם, למשל, ואילו עיסוק של גורמים זוטרים בחברה עשוי להעיד על רעיון המתחיל רק לטפס בהיררכיה הניהולית, לקבל אישורים, תקציבים וכדומה. בדומה, גם בדוגמאות 12–13 לעיל אפשר היה לצפות להבדל בין האופן שבו מתקבלת הצעה לתגבור כוחות המושמעת על ידי גורמים בכירים במערכת הביטחון לבין האופן שבו נתפסת הצעה דומה המועלית על ידי גורמים זוטרים – מה שמחליש את האפשרות השנייה ולפיה הכינוי "גורמים" נכתב כאשר אין כל עניין בדרג הארגוני שלהם.

הדוגמה הבאה מתוך הקורפוס ממחישה את האפשרות העומדת בפני הכותבים להשתמש בכינוי "גורמים" תוך ציון מפורש דווקא של דרגת בכירותם, אם הם רוצים בכך:

(15) בתחום הביטחוני, פנו באחרונה (דצמבר 2004˚) **גורמים בכירים** במדינה לתאילנד, בבקשה כי זו תסייע למנגנוני הביטחון במדינה ותעביר כ-12 מיליוני דולרים [161: 25]

מעבר לכך שמדובר בדרג ביניים בארגון או שהדרג אינו פרט חשוב לדיון בסוגיה, אפשרות שלישית לתפיסת הכינוי "גורמים" היא שכותבי המאמר מלכתחילה אינם יודעים מהו הדרג הארגוני של אותם אנשים ומידת הבכירות של תפקידם, לכן הדבר אינו מצוין במפורש. עם זאת, נורמות הכתיבה המודיעינית יחייבו בדרך

כלל את הכותבים להצביע על פערי המידע שלהם, במיוחד אם פרט זה חשוב לקבלת ההחלטות בהמשך. ייתכן שבמקרה הזה היו נוקטים נוסח מרחיב כגון "גורמי החברה בדרג שאינו ידוע". על כן, אף שייתכן שאפשרות זו היא המתממשת במבע 14, גם בעבורה ישנו טיעון מחליש.

החוקרת ח5 ציינה שתי סיבות שבגינן תקפיד לציין במפורש את שמו או תפקידו של האדם המדובר: "או שהוא גורם מרכזי ולכן הוא מעניין באופן כללי, כי הוא רלוונטי לציי"ח, או שמשנה שדווקא הוא אמר את זה, לטיעון שאני מנסה לבנות". זאת אומרת, אם אותו גורם נחשב מרכזי יחסית בנושא המחקר ככלל, דבר זה כשלעצמו מקנה לו חשיבות ולכן יצוין שמו. לצד זאת, אם הגורם מרכזי לנושא המסוים שבו עוסקים במאמר – גם זו סיבה לציין במפורש את זהותו, כיוון שהשמירה על הנחיות ביטחון המידע תוביל במקרה זה למסירת מידע חלקי בלבד, באופן שאינו משרת את מטרת התוצר.

עניין זה מעלה שאלה עקרונית הנוגעת להסתרה מכוונת – מתי בוחרים הכותבים להסתיר במלואו שם של אדם בשל צירופם של שני הכללים הרלוונטיים בתחום ביטחון המידע (לא לחשוף את המקור ולא למסור מידע מיותר לקורא) ומתי הם מטשטשים פרטים מדויקים משום שהם אינם חשובים בעיניהם לדיון ועלולים להסיט את מיקוד הקורא מעיקר המסר, כאמור בפרק 2.1.3.2.

החוקר ק14 מדגיש כי השמטת הפרטים היא חלק מהמאמץ לשמור על ביטחון המקורות והמידע: "אם הקורא לא חייב לקרוא נתון ספציפי, הוא לא יקרא נתון ספציפי – חד, חלק וברור, כי זה ישרת את המאמץ הכללי של לגונן על מה שאנחנו יודעים ואיך שאנחנו יודעים". עם זאת, חוקרים אחרים מתייחסים גם לבחירה לא למסור נתונים שעשויים להלאות את הקורא או להרחיקו מהמידע החשוב המובא במאמר. מספרת החוקרת ק4: "אני יודעת שיש פרטים מסוימים שהם מאוד-מאוד חשובים לי במסגרת המחקר שאני עושה, אבל כשאני כותבת משהו שמגיע לתפוצה רחבה – זה פחות מעניין. [...] זה יכול להסיט מהמסר".

לצד שני אלו, החוקר ק12 מזהה היטב את ההבדל בין הסתרה מכוונת של נתונים מסוימים לבחירה לא להביאם לקורא מטעמי מיקוד המסר: "זה לא בהכרח הימנעות מדיוק בפרטים, אלא מירידה לפרטים שלא בהכרח מעניינים את הקורא". עם זאת, בהמשך הוא מסתייג מעט ומדגיש בכל זאת את הֶכְנֵיעה הב"מית לבחירה בהשמטה: "אני כן חושב שיש ענייני ב"מ. זאת אומרת, מי שקורא את המסמך חשוף לחומר שאתה מן הסתם קראת ועברת עליו, ואתם באותה רמת היכרות עם הדברים – אבל זה איזשהו דבר שהוא לא בהכרח צריך לדעת".

החוקרת ח3 מוסיפה כי הימנעות מציון של נתונים ספציפיים שאינם חשובים לקורא מסייעת גם לקיצור המסרים ומונעת הארכה מיותרת[22]: "כשמנסים לקצר לפעמים אומרים 'טוב, זה ממש לא משנה איפה הדבר

[22] על כך יורחב בפרק 5.5.

נאמר, למרות שזה לא סודי בכלל. [...] הם לא רלוונטיים, הם לא משנים. אני יודעת אותם והם לא סודיים בכלל, אבל זה סתם מאריך [...] כי הדיוק הוא לא רלוונטי". לכך התייחסה גם לבנת (תשע"ד, ב: 281) במונח "דיבור רופף" (loose talk, מונח שמקורו בתיאוריית הרלוונטיות; וילסון וספרבר 1995: 234; 2004: 619), בהקשר נטייתם של דוברים לעגל מספרים המציינים זמנים, מרחקים וסכומי כסף כדי להקטין את מאמץ העיבוד הנדרש מהשומע ובכך להפוך את המבע לרלוונטי יותר עבורו. אומנם אין מדובר פה בנתונים מספריים מדויקים אלא בנתונים שמְיים, ובכל זאת אפשר להבין את התועלת שעשויה להיות מופקת מהימנעות מנקיבה בשמות ובתפקידים מדויקים שאינם רלוונטיים במיוחד לסוגיה הנדונה.

הדוגמה הבאה מתוך הקורפוס מציגה היטב מצב שבו הכותבים נמנעו מציון של זהות האנשים כנראה מתוך רצון להימנע מפירוט יתר וארכנות, כיוון שזהותו המדויקת של אחד מהם מתבררת עד מהרה:

> (16) **צמרת המשטר**, המקנה חשיבות רבה להתקדמות בתהליך המדיני, תולה ברומניה את האשם לקיפאון (**הנשיא:** "על רומניה לשאת באחריות להפסקת האש"), ומביעה חשש מפני ההשלכות האזוריות [...] ובמיוחד מפני התפרצות אלימה בעיר [121: 1]

הכותבים מתייחסים בדוגמה זו תחילה לצמרת המשטר בכללותה ומסתירים את זהותם של הפרטים המשתייכים לקבוצה זו, אך מייד בהמשך המשפט מובא בסוגריים ציטוט מדויק של הנשיא של אותה מדינה, שברור שהוא חלק מצמרת המשטר האמורה. העובדה שמובא ציטוט מדויק במירכאות במאמר מודיעיני מעידה על כך שמדובר בהתבטאות פומבית (ועל כך בהמשך הפרק), כך ייתכן שהמטרה בכינוי הייתה להסתיר מקצת מחברי הקבוצה או רובה, וייתכן שהכותבים לא ראו טעם בפירוט של כל החברים בקבוצה זו ובחרו להדגים את טענתם על תליית האשם ברומניה באמצעות אדם אחד מתוכה.

עם זאת, דוגמה זו מביאה אותי לבסוף להציע בקצרה סיבה נוספת לנקיטת כינויים כוללניים ולשון רבים על ידי הכותבים: הטמעה של נורמות הכתיבה המודיעינית בקרב החוקרים והֶרגלי כתיבה אוטומטיים. זאת אומרת, ייתכן שכללי הכתיבה הב"מית המביאים את החוקר להעדיף נוסח כללי יותר על פני חשיפה של זהויות ספציפיות נשמרים גם שלא לצורך, מתוך הרגל או מתוך מחשבה שכך נדרש בתוצרי היחידה.

5.1.1.2 <u>חילוץ המידע באקספליקטורה ודמיון לפרקטיקה עיתונאית</u>

חרף ההסתרה באמצעות כינויים כמו "בכירים", "צמרת", "הנהגה" ו"גורמים", קוראים ותיקים ומיומנים בקהיליית המודיעין, המכירים את תבניות הכתיבה המאפיינות טקסטים מחקריים מהסוג הזה, יוכלו לשחזר לעיתים את המידע מתוך מה שעל פניו נמסר באופן חלקי. תיאוריית הרלוונטיות מציעה לראות במבעים מקודדים כאלה, כמו הניסוחים הקבועים והחוזרים המסתירים את מושאי השיח, סוג של

אקספליקטורה (Explicature) – מידע המשתמע מעבר למה שנמסר במבע עצמו אך נשען על המסר המפורש ולא על ההקשר הרחב (וילסון וספרבר 1995: 182).

מגוון הכינויים מאפשר רמות שונות של שחזור המידע. ככל שהמבע מכוון לדרג ארגוני מצומצם יותר ומְתחם אותו כך יהיה קל לקורא להשתמש בידע המקדים שברשותו ולהבין באילו גורמים הקשורים באותה סוגיה מודיעינית ייתכן שמדובר. למשל, השימוש ב"גורמים" הבלתי מסומן, כאמור לעיל, אינו מצביע בהכרח על דרג מסוים וייתכן שבני אדם רבים יענו על הגדרה זו, אך ככל שהכותבים בוחרים בניסוח כמו "בכירי ה-", "צמרת" או "ההנהגה" כך מצטמצם מעגל האפשרויות והאקספליקטורה הופכת אפשרית.

צמצום האפשרויות בולט במיוחד בדוגמה הבאה מתוך הקורפוס:

(17) **בכירים בהנהגה** המקסיקנית מסרו (בכל הנראה סביב חודש מאי) **לבכירים בהנהגת** נייק, כי שני המאורעות ההיסטוריים שהתרחשו בשני העשורים האחרונים הם [...] ולפיכך יש להגן ולשמור עליהם [166: 2]

בדוגמה זו תחמו הכותבים פעמיים את האפשרויות לא רק לאנשי "ההנהגה" אלא ל"בכירים בהנהגה", מה שעשוי להקל את מלאכת הפענוח עבור קוראים הבקיאים בסוגיה ומכירים את הכינויים הרווחים במאמרי מודיעין. אם מספר האנשים העומדים בהנהגה מצומצם לרוב ביחס למבנה הארגוני כולו, הרי שהיקף הבכירים מתוך הנהגה זו יהיה מצומצם עוד יותר ומספר האנשים היכולים לענות על הגדרה זו קטן יחסית.

הכותבים עצמם, יש לומר, מודעים לאפשרות זו של שחזור המידע וככל הנראה אף עושים זאת בעצמם בעת קריאת תוצרים שכתבו אחרים. אומר החוקר ק15: "עם השנים זה כבר היה ברור. כשכותבים 'בכירים ב-X' ברור שזה אדם Y. עם השנים הקורא כבר יֵדע לעשות את האחד ועוד אחד".

שיטת ההסתרה של מושאי הדיון באמצעות כינויים כמו "בכירים" ו"גורמים" והאפשרות לשחזר את המידע המוסתר מוכרות היטב כפרקטיקה עיתונאית. לימור ומן (2022: 156) מציינים כי זו טכניקה רווחת בקרב פוליטיקאים ומדינאים מול התקשורת, שבאמצעותה הם יכולים להעלות רעיונות מסוימים תוך הסתתרות מאחורי כינויים כמו "מקורות בכירים" כדי לבחון את תגובת הציבור או היריבים הפוליטיים. הכול ידעו מיהו "הפקיד הבכיר במטוסו של שר החוץ" שמסר מידע מסוים, הם אומרים, אך הכתבים שומרים בקפדנות על ההסתרה ואינם חושפים את מקורותיהם.

מעבר למשחק הפוליטי, ההגנה על מקורות עיתונאיים מזכירה כמובן את הצורך בהגנה על מקורות המידע המודיעיניים כדי שאפשר יהיה להמשיך להשתמש בהם וכדי לא לחשוף יכולות מבצעיות, והעיתונאי וחתן פרס פוליצר אלכס ס' ג'ונס טען כי "הבטחת חשאיות למקור מידע של עיתונאי היא השֶמן המסייע להניע את גלגלי העיתונות, במיוחד בעיתונות חוקרת" (אצל לימור ומן 2022: 157).

כפי שמתארים לימור ומן (שם: 158), סוכנות ההסברה האמריקנית הפיצה לכתבים כללי ציטוט המבחינים בין ארבע קטגוריות של מידע וייחוסו למקור: א) ציטוט מלא של הדובר בשמו ובתוארו (on record); ב) שימוש בנאמר ללא זיהוי הדובר בשמו או בתפקידו אלא ייחוס ל"פקיד ממשל" או ל"פקיד בפנטגון" (on background); ג) פרסום המידע ללא ייחוס כלל למקור אלא בצירוף ביטויים כמו "נודע ש..." או "מעריכים ש..." (on deep background); ד) מידע שאינו מיועד כלל לפרסום אלא מובא לידיעת הכתב בלבד (off the record). לענייננו רלוונטית השיטה שבה המידע מיוחס לגורם בדרג מסוים מארגון מסוים, ללא ציון שמו ותפקידו הספציפיים.

על פי מן (2014), התקשורת הישראלית נוטה לכנות את מקורותיה ב"שמות חיבה" – "בכיר ישראלי", "גורם בכיר", "מקור צבאי/מדיני/ביטחוני בכיר" או כל קוד צירופים אחר, וצרכן החדשות צריך לסמוך על כושר השיפוט של כלי התקשורת בהערכה של מידת בכירותו, אמינותו ורצינותו של אותו מקור ושל המידע והנתונים המועברים על ידו. לדבריו, אין הדבר פשוט כל כך ומדובר בסבך אינטרסים פוליטיים ועיתונאיים. גם דרור (2008) מתאר כי הכינויים "מקור בכיר" ו"גורם בכיר" הפכו למטבע לשון שחוק בעיתונות הישראלית ומציין כי "הניו יורק טיימס", למשל, מנהיג מדיניות שאינה מעודדת שימוש במקורות אנונימיים, ובמקרים שבהם הוא בוחר לנהוג אחרת הוא מסביר באריכות לקוראיו מדוע עשה זאת.

5.1.2 ניסוח מסקנה העולה "מאליה"

האפשרות השלישית שהציגה סוכנות ההסברה האמריקנית לייחוס מידע למקורות (לימור ומן 2022: 158), כפי שתואר לעיל, מביאה אותנו לשיטה נוספת שנוקטים חוקרי המודיעין לשמירה על ביטחון המידע והמקורות: פרסום המידע ללא ייחוס למקור כלל (on deep background).

בשיטה זו מוצגים לקורא במאמר המודיעין נתונים ומסקנות שכביכול הם "עולים מאליהם", והיא כוללת שימוש בשלושה אמצעי הגנה: אי-ייחוס המידע למקור מסוים, הימנעות מציון פעלים שעשויים להסגיר בצורה כלשהי את אופי המקור והימנעות מציטוטים ישירים מתוך נוסח המידע שהביאו גורמי איסוף המודיעין. אמצעי הגנה אלה מעוגנים בכללי תורת המודיעין (נוביק לוי ושלום 2020: 134–135), שלפיהם בין השאר אין להסגיר את אופן השגת החומר בתהליכי עיבוד המידע, כולל באמצעות מילים וביטויים שעשויים להסגיר את המקור, ויש להתרחק גם מלשון הידיעה המקורית שהגיעה מגורמי האיסוף ושבה הוזכרו הנתונים לראשונה. על כך עמד גם לפיד (2017: 54), בציינו כי ככל שנאסף במודיעין הישראלי מידע רב יותר ממקורות רגישים כך התפתחו שיטות לשמירה על המקור ובהן הפצת מידע בפרפרזה – לא בנוסח המקורי אלא בדרך שטשטשה את זהות המקור.

הצגת המידע ללא ייחוסו למקור כלל מוכרת גם מהרטוריקה של המאמר המדעי (לבנת תשע״א: 139), שם בולט השימוש בפועל ״עלה״ לציון מסקנה – כביכול הצגת הפרשנות של ממצאי המחקר אינה נעשית על ידי החוקר אלא מתחייבת מהנתונים. לפי לבנת, דרך הצגה זו של המידע נועדה לחזק את רושם האובייקטיביות המחקרית, כביכול זוהי אמת העולה מהמציאות ואינה נגזרת מהאופן שבו הדובר תופס אותה. עניין זה יוזכר שוב בפרק 5.3 העוסק באובייקטיביות במאמר המודיעיני, אך הוא חשוב במיוחד בכל האמור להגנה על ביטחון המידע והמקורות ובא לידי ביטוי בכמה דרכים, שעיקרן שימוש בצורות סבילות.

צורות סבילות, כפי שמתארת לבנת (שם: 126), משמשות בתפקיד פרגמטי של טשטוש מבצע הפעולה תוך הבלטה של הרעיונות עצמם[23]. מעבר לכך, צורות הסביל מרחיקות את הקורא מפרטים טכניים נוספים הנוגעים לשיטות ולכלים שבהם נאספו הנתונים, כפי שאדגים בשימושים הבאים מתוך הקורפוס, לצד שתי צורות נוספות של הצגת מסקנה העולה ״מאליה״ שאינן סבילות.

5.1.2.1 <u>צורות חג״ם – עולה, נודע, ניכר, נראה, מסתמן</u>

לבנת (תשע״א: 129) התייחסה לביטוי ״נמצא ש״ כרווח במאמר המדעי בתצורת נשוא חסר התאם לפסוקית נושא. בקורפוס עולות דוגמאות רבות לצורות חג״ם (חסר גוף ומין) הקפואות במבנים תחביריים קבועים, ובמיוחד רווח השימוש ב״עולה כי״ להצגת מידע ללא ייחוס למקור:

(18) **ממידע** עדכני **עולה כי** כוחות הביטחון הנפאליים ניסו לעצור (22 במרס) את ג'ורג' אורנג', אך הוא נמלט וממשיך בפעילות ההברחות. **מהמידע עולה, כי** בעת ניסיון המעצר היו ברשותו [...] [183: 2]

(19) לאחרונה **עולה כי** היחידה עתידה לפרוס מערך מחשוב נייד וחדשני [39: 6]

(20) **עולה כי** בפוג' 'קומנדו קרקע' [...] הועלתה (30 ביוני) הבוננות על רקע חג הפסח [170: 2]

(21) **ממידע** עדכני (מידע אחרון בנושא מה-14 במאי) **עולה כי** בבוונת אדם בעל אזרחות אנגלית לבצע פיגוע התנקשות [165: 2]

צורה זו של הביטוי מדגישה את היותן של המסקנות ״נובעות״ מאליהן, במטאפורה של עלייה פיזית מתוך הקיים, ללא הסבר באשר למקור המידע או לתהליך הפרשנות וההסקה אצל הכותב. כל שהקורא יכול לדעת במקרים האלה על האופן שבו הושגו הנתונים, למשל בדוגמה 21 ופעמיים בדוגמה 18, הוא שהם מובאים מתוך מידע אחר, לעיתים בציון עדכניותו.

[23] על הסתרת מבצע הפעולה יורחב בפרק 5.2.

לצד הצורה "עולה כי" רווחים בקורפוס ביטויי חג"ם נוספים, כפי שניתן לראות בדוגמאות הבאות:

(22) **נודע כי** בכוונת ונסה סמית' [...] להבריח, דרך מעבר הגבול, חומר נפץ מהולנד לצרפת [183: 2]

(23) **ניכר כי** בכירי המדינה מצביעים בצורה תכופה יותר על מגמות עומק מסוג זה בהערכות המצב [25: 7]

(24) **נראה, כי** גורמי היחידה עודכנו על המהלך ע"י בכירי הצבא והתבקשו לסייע בשינוע הציוד מנפאל לעבר הגבול [132: 6]

(25) **מסתמן, כי** השרים יחליטו לצאת בהודעה חריפה להולנד לחזור בה, ויקראו לכינוס "בורד" חירום בשבועות הקרובים [...] בשונה מעמדת צרפת, כי יש לקיימו לאלתר [174: 2]

הטקסט אינו מפרט למי הדבר נודע בדוגמה 22 או בעבור מי הוא נראה בדוגמה 24. גם כאן, המסקנות עולות ללא עיגון במקור כלשהו או בחשיפה של תהליך ההסקה.

לרוב, ביטוי החג"ם הוא הפותח את המשפט או מופיע מייד לאחר תיאור הפותח את המשפט, כפי שנראה בדוגמאות 26–27 מהקורפוס:

(26) בהיבט הספרדי, **ניכר כי** על אף שמתחדדת במדריד בשנתיים האחרונות ההכרה בסין כמעצמה עולה, זו טרם הבשילה לכדי מדיניות של ממש [...] [161: 22]

(27) החל משנת 2007, **נודע כי** ברשות הצבא קיים מידע טכני על אודות שלושה דגמים של מערכות שליטה ניידות לאמל"ח הבנויות מהיסוד [62: 2]

5.1.2.2 <u>נשוא פועלי סביל הנוגע לאיסוף הנתונים וההסקה, בשילוב שמות פעולה – ניכר, מסתמן, מזוהה, מאותר, נמצא</u>

הפעלים "ניכר" ו"מסתמן" שהוזכרו קודם לכן מופיעים בקורפוס לציון מסקנה גם כשהם אינם כבולים בצורות חג"ם, אלא כנשוא פועלי סביל המותאם לשם העצם:

(28) בחודשים האחרונים **ניכר עיסוק** מחודש בציר האווירי מצרפת לפורטוגל [...] [208: 3]

(29) בנוסף, אחרי קבלת דו"ח הודי בנושא, **מסתמנת הבנה** בקרב הנהגת אמזון וגורמי התחקור בארגון, כי הפעילות יועדה מול [...] [26: 3]

גם בדוגמאות אלה המידע מופיע "מעצמו" – העיסוק בציר האווירי בדוגמה 28 נוכח ללא דיון בפרטים הנוגעים לדרכי השגת המידע וההסקה. לשון הסביל שזורה בדוגמאות אלה ובבאות אחריהן עם שמות פעולה, בשילוב שעל פי לוסטיגמן ואהרוני (2016: 131) מסייע להעלים מהמשפט את עושה הפעולה ובכך אולי מאפשר לו להתנער מאחריות למעשה.

נראה מבעים נוספים ברוח זו מתוך הקורפוס, בשניים מהפעלים הנפוצים בו – "לזהות" ו"לאתר":

(30) עם תחילת עיסוק צמרת יחידה 200ֿ בנושא [...] **מזוהה** מוטיבציה רבה לקידום העיסוק בתיק האוסטרי˚ בזירות הפעולה השונות [206: 3]

(31) **טרם זוהתה** חשיבה בארגון˚ לגבי דרכים להתגבר על הקשיים [...] [208: 9]

(32) בחודשים האחרונים **מזוהה** רצון של מפקד הארגוֿן לפתח ולשפר יכולות [...] [96: 5]

(33) **זוהו** כוונות עקרוניות לתיאום ההתנהלות במלחמה מול אוסטריהֿ עם הגרמנים [41: 9]

(34) בחודשים האחרונים **ניתן לזהות** מאמץ הודֿ להדק את הקשרים עם שווייץ, בראש ובראשונה על מנת להציב לימינה ברית בעלת מעמד [...] [161: 27]

בדוגמאות 30–34 הכותבים אינם מפרטים דבר באשר לגורמים המבצעים את פעולות הזיהוי ולפעולות הקונקרטיות שהובילו לאותו זיהוי או אי-זיהוי של כוונות, רצונות ומוטיבציה בקרב צד היריב או האויב. מלבד היכרות כללית מוקדמת עם השיטות הנהוגות בקהיליית המודיעין, לקורא אין דרך לדעת אילו אמצעים מדויקים הופעלו ושבעזרתם הוסקו המסקנות באשר למתרחש בצד השני. בכך, "זיהוי" הופך למעין פועל-מטרייה כללי המסווה תחתיו פעולות קונקרטיות.

מלבד "זיהוי", הכותבים משתמשים רבות בפעולה הכללית "איתור", לרוב בשילוב שם פעולה, לציון נתונים שהושגו בדרכי איסוף שונות וייתכן שחשאיות:

(35) מנגד, יצוין כי בשבועות האחרונים **מאותרת חשיפה** של המידע לגורמים לא מורשים [207: 6]

(36) בפועל, מאז העברת ההנחיה, **מאותרת ירידה** משמעותית בהיקף השימוש בערוצי טלוויזיהֿ [...]. במסגרת זאת, **אותרו** במהלך חודש יונֿ, כ-15ֿ ערוצים בלבד [...]. במקביל, **אותרה עלייה** בשימוש בערוצי הטלוויזיהֿ החדשים [...] [187: 1]

(37) לצד זאת, בימים הראשונים **מאותרת תחילתו** של עיסוק בקרב גורמי הארגוֿן, באריזת ציוד [...] [95: 1]

גם במבעים אלו אין חשיפה של הקוראים לצדדים הנוגעים לשלבים המקדימים להסקת המסקנות – לא האמצעים שבאמצעותם הושג המידע, לא הפעולות שנכללו בהפקתו ולא זהות הגורמים שפעלו בעבור זאת.

עם זאת, אפשר להפריד בקורפוס בין נשואים פועליים סבילים שהם מחוסרי נושא לחלוטין (Zero subjects; ברמן 1979: 4–5), כגון "ניכר" ו"מסתמן" בדוגמאות 28–29, ובין נשואים פועליים סבילים שאפשר לשחזר בהם לכאורה את מבצע הפעולה או להוסיפו במשפט (Subject is unspecified; ברמן, שם), כגון "זוהה" ו"אותר" בדוגמאות 30–37. לפי ברמן (1979: 2), פעלים סבילים מהסוג הראשון מממשים את

ייעודם "המסורתי" במלואו ומתרחקים ככל האפשר מלהיות הנושא הנדון במשפט. מנגד, בדוגמה 30 אפשר היה לכאורה להשלים את הנושא כך: "מזוהה על ידי יחידות איסוף המודיעין בצה"ל מוטיבציה...". פעלים סבילים כאלו מתקרבים, לשיטתה, לקול הממוקם בין סביל לפעיל (Middle). נוסף על כך, לפעלים "זוהה" ו"אותר" ישנה מקבילה פעילה בבניין פיעל (זיהה, איתר) ואילו לשניים הראשונים אין מקבילה כזו והם בתצורת סביל בדרגה גבוהה יותר.

במקרים נדירים יותר, לצד פעלים אלו מופיע "נמצא" כנשוא פועלי סביל המותאם לשם העצם, שאותו כאמור ציינה במיוחד לבנת (תשע"א: 128) כמופיע דווקא בשכיחות גבוהה בטקסט המדעי. לדוגמה:

(38) במהלך מבצע "חרבֿ אור" **לא נמצאו עדויות** לשימוש במערכות שליטהֿ ניידותֿ על ידי הצבא [62: 1]

5.1.2.3 <u>נשוא פועלי סביל הנוגע למידע עצמו</u>

לצד תצורות הסביל הנוגעות לתהליכי עיבוד הנתונים וההסקה אצל הכותב, ישנם נשואים פועליים סבילים בעלי התאם לנושא העולה מתוך המידע עצמו. זאת אומרת, ישנם מקרים שבהם אין שימוש בכל ביטוי עזר הנוגע לאיתור המידע "מאליו", אלא הנתונים והמסקנות מוצגים ישירות לקורא. בכך אף מקצינה ההתעלמות הגורפת מהאופן שבו הושג המידע:

(39) בחודשים האחרונים, במסגרת פירוק אוגדה 240, **עלתה לדיון סוגיית תיק צ'אטֿ**, כשבתחילה לא היה ברור באיזה תצורה ימשיך לפעול והאם בכלל יש צורך בקיומו [206: 2]

(40) בנייקֿ, **הועלתה הצעה** לבצע ירי נרחבֿ כתגובה לתקיפות הצבא [...] [44: 6]

5.1.2.4 <u>יצוין כי</u>

דרך נוספת להציג מידע ללא חשיפת פרטי המסגרת הנוגעים לאיסוף הנתונים היא שימוש בביטוי החג"ם "יצוין כי", המשמש לקישור בין המשפטים ולארגון רצף הטיעון אך המאפשר גם במקרה הנוכחי להציג פרטי מידע מבלי לעסוק בשלב המקדים של השגת הנתונים ועיבודם.

שתי הדוגמאות הבאות מתוך הקורפוס משלבות את סוגי הסביל הראשונים שהוצגו וכוללות הן תצורת חג"ם בתחילת המשפט הן נשוא פועלי סביל המותאם לשם העצם:

(41) **יצוין, כי** בדומה לעסקת ה"טכנולוגיהֿ" (ראו לעיל), **ניבר רצון** איטלקיֿ וליטאֿ לקדם את העסקה במהירות ככל הנראה על רקע הצו הנשיאותי [...] [170: 12]

(42) במסגרת זו **יצוין, כי** במקרים של העברת סחורות חדשותֿ **לא נראו מגעים** ישירים בין חברת ABCֿ לבין הגורם המייצא [152: 3]

5.1.2.5 ביטויי הערכה – להבנתנו, בראייתנו

לבסוף, בכתיבה מודיעינית, כפי שניכר בבירור בקורפוס, רווח מאוד השימוש בביטויי הערכה שמטרתם בעיקר לשקף את מידת הביטחון של הכותב באמירות המובאות לאחר מכן. על כך יורחב בפרק העוסק בסיוג הערכות, אך לצורך עיסוקנו הנוכחי נתעכב על שניים מהביטויים הנפוצים – "להבנתנו" ו"בראייתנו". נבחן את הדוגמאות הבאות:

(43) **להבנתנו**, העיסוק בציר נמצא בשלבי תכנון ראשוניים [...] [205: 1]

(44) **להבנתנו**, בחינת השימוש בציר הפעילות נובעת מחשש של הצבא מהעברת ציוד דרך המתחם בברזיל [...] [205: 1]

(45) **להבנתנו**, משה מתווך חלק מעסקאות אלה עם חברות מאיטליה וכן מתווך תובלת משאיות שונות מאירופה לאפריקה [...] [19: 5]

(46) **להבנתנו**, עד כה לא בוצעה הפעלת כוח של נוקיה מול צ'כיה בתחום [...] [45: 8]

(47) **בראייתנו**, מעבר לצעדי הענישה בפן המדיני, אפשר שיתלקחו אירועי מחאה באירלנד, שייתכן שהמשטר יתקשה לשלוט בכל היבטיה [69: 5]

(48) **בראייתנו**, סביר כי המטען היה צפוי לשמש במסגרת ייצור מערכות [...] [152: 4]

השימוש בביטויים אלה מאפשר לכותבים להימנע מציון מקורות המידע שלהם ולהביא את המסקנות כביכול הן עולות מתוך "הבנת" החוקר, ללא פירוט הנוגע לתהליכים שאפשרו הבנה זו.

החוקר ק12 תיאר את השימוש במילות ההערכה האלו אכן כשכבת הגנה נוספת על מקורות המידע: "'להבנתנו' ו'בראייתנו' הן איזושהי מעטפת הגנה. [...] אני אומר במכוון [לקורא]: 'לא משנה לך איך הבנתי. אני הבנתי בשיטות איסוף המודיעין האלה, בדרכים אלו ואחרות, ואלה המסקנות'". ומתאר החוקר ק5 את העבודה בתחילת מלחמת "חרבות ברזל" והשימוש במסייגים: "במלחמה יצא לאחד הענפים פה להוציא המון מסמכים בסיווג נמוך יותר לכוחות בשטח. זה גרם לנו לאיזושהי גמישות בכתיבה והסברת התכלס בלי להסביר מאיפה זה הגיע, ועם הרבה הסתייגויות". ההסתייגות נועדו לאפשר להעביר נתונים תוך החלשת דרגת העובדתיות שלהם כדי לא לחשוף את המקור המדויק. החוקר העיד כי הרגיש שהנחיות הב"מ מגבילות את יכולתו לומר את הדברים כהווייתם, אך חשיבותן ברורה לו: "בסוף יש לזה שירות – להגן על המקורות שלנו".

5.1.2.6 הימנעות מפועלי אמירה ומציטוטים ישירים

לשם שמירה על ביטחון המידע נדרשים כאמור חוקרי המודיעין להימנע משימוש בפעלים שעשויים להסגיר את סוג המקור שבאמצעותו הושג המידע, ועליהם לנסח את תוצרי המחקר כך שלא יכללו ציטוטים מתוך המידע שהעבירו גורמי האיסוף. הדבר מוביל לכך שהמבעים בתוצרי מודיעין לעולם אינם מבוטאים מנקודת המבט של הדובר, אלא אם כן מדובר בהתבטאות פומבית שאפשר לחזור עליה ללא חשש:

(49) גורמים במערכת הביטחונית האנגלית עודכנו בפעילות, אך טרם זוהו התייחסויות מערכתיות למהות הפעילות [8: 1]

בדוגמה 49 ניתן לראות שהכותבים אינם מביאים מבע ישיר המשקף את עדכון הגורמים במערכת הביטחונית האנגלית והמצטט את נוסח הדברים אלא הדברים נמסרים לקורא מנקודת מבט שאינה של הדוברים עצמם. המבע בדוגמה זו לא רק שאינו משקף ישירות את הנאמר ואינו מאפשר לשחזר מה היה סוג התקשורת האמורה אלא הוא מתרחק כמה צעדים נוספים ומשתמש בשכבות ההגנה שתוארו עד כה – המבע מתאר צד אחד בלבד שהיה נוכח בפעולת התקשורת ולא שניים, בתצורת סביל ותוך הכללה וריבוי של המעורבים ("גורמים... עודכנו..."). במונחים של תיאוריית הרלוונטיות מדובר במטא-ייצוג ובאקספליקטורה מסדר גבוה יותר, אשר על הקורא להביא בחשבון בעת פענוח התוכן של הפרופוזיציה (וילסון וספרבר 2004: 622–623).

5.1.3 שמות פרשיות מודיעיניות

דרך שלישית של החוקרים להגן על המקורות שלהם ולשמור על ביטחון המידע המודיעיני, מעבר להסתרת האישים הנזכרים בשיח והצגת מסקנות העולות "מאליהן", היא שימוש במה שמכונה בקהיליית המודיעין "שמות פרשיות". כאמור בפרק 2.4.4.3, שם פרשייה מורכב בדרך כלל משתיים-שלוש מילים הממסגרות אירוע או אירועים כלשהם, ללא קשר תוכני מובהק בהכרח בין שם הפרשייה לתוכן המודיעיני שהוא מסמן. שמות כאלה הופכים מוכרים לציבור לעיתים בכל הנוגע למבצעי צה"ל, כגון "שומר החומות" מול חמאס בשנת 2021, "מגן צפוני" לחשיפת מנהרות חזבאללה בשנת 2018, "גשמי קיץ" ברצועת עזה בשנת 2006 ו"כדור הרעם" לשחרור חטופי אנטבה בשנת 1976. עם זאת, שמות כאלה ניתנים באופן יום-יומי בקהיליית המודיעין לתיאור אירועים רבים, חוליות ויחידות, מבנים, אתרים, פרויקטים ועוד.

לשמות הפרשיות שלושה שימושים עיקריים, אשר הראשון שבהם – ואולי דווקא הנפוץ פחות – יידון בפרק זה. ראשית, הם מאפשרים לחוקרי המודיעין להתייחס בצורה מוצפנת להתרחשויות מסוימות, מבלי למסור פרטים מדויקים ונרחבים למי שאינו בקי בנושא. שנית, השמות מאפשרים לעושים במלאכה לשמור על ריחוק רגשי וערכי מסוים מהאירועים ולחזק את מצג האובייקטיביות בתוצר. ושלישית, הם משמשים באופן נרחב לקיצור המסרים ולחיזוק השפה המשותפת בקהיליית המודיעין[24].

[24] שמירה על מצג אובייקטיביות וקיצור המסרים יידונו בפרקים 5.3 ו-5.5 בהתאמה.

נראה דוגמאות מתוך הקורפוס[25]:

(50) סין אף העבירה לפורטוגל דיווחים אוחרים בעקבות אירועי **"אדום עמוק"** [90: 3]

(51) במהלך השנה האחרונה (להבנתנו, עוד טרם מבצע **"עופרת יצוקה"**), פעלה המפקדה המבצעית של נינטנדו בברלין לקידום עסקת רכש גדולה של מחשבים (**פרשיית "סוד כמוס"**) מול איטליה [132: 1]

(52) הארגון הגיע למוכנות כמעט מלאה למימוש משלוח **"נשמה טהורה"** ואף סובם על מתווה הדואר [95: 1]

(53) נתקפו (10 בנובמבר, **"בראש הברוש"**) רכיבי מחשוב [...] [26: 1]

שמות הפרשיות נתונים תמיד בין מירכאות והשימוש בהם הוא נורמה רווחת מאוד בכתיבה מודיעינית, לרוב לצורך קיצור המסרים וכאמור דווקא פחות בהיבטי ביטחון מידע, כפי שמציין החוקר הבכיר ק10: "יש מקרים [שבהם], למשל בהיבטי סיווג, אני משתמש רק במילת קוד. זה גם ב"מ, אבל לדעתי – עניין של נוחות. במקום 'תקפנו בעקבות החיסול של ההוא', יותר קל להגיד 'חלומות 4'". וכפי שהודתה החוקרת ק13, התועלת בעבור ביטחון המידע אינה בהכרח זו הנמצאת בתודעת הכותבים עת הם משתמשים בשמות הפרשיות: "פחות תפסתי את זה ל[צורך] ב"מ, אבל תכלס זה גם עוזר לב"מ".

בדוגמאות 50 ו-51 לעיל מוצמד שם הפרשייה לשם עצם המנכיח את העובדה שמדובר במעין כותרת בעבור אותו רכיב – אירועי "אדום עמוק", מבצע "עופרת יצוקה", פרשיית "סוד כמוס". עם זאת, גם ללא מסגור מפורש כאירוע, כמבצע או כפרשייה יהיה ברור לקורא המיומן של תוצרי מודיעין שמדובר בקידוד המתייחס לרכיב מודיעיני מסוים, כיוון שהמשמעות הישירה של המילים אינה מתיישבת עם התוכן הפרופוזיציונלי. שימוש כזה יובן מייד, למשל, גם בדוגמה הבאה:

(54) כתוצאה מכך, תימשך מגמת צמצום העברות הציוד [...], למעט במקרה של צורך מבצעי קונקרטי (**"ארון קיר 2"**?) [208: 10]

כפי שמתארת לבנת (תשע"ד, ב: 256–257), על פי תיאוריית הרלוונטיות נדרש השומע או הקורא להעשיר ולהשלים את משמעות המשפט המקודדת באופן לשוני – עד שהפרשנות שתתקבל תענה על הציפייה שלו לרלוונטיות. השומע או הקורא מבקשים לעשות זאת במסלול המאמץ הקטן ביותר של עיבוד קוגניטיבי – הם ישקלו את הפרשנויות האפשריות לפי סדר הזמינות שלהן ויעצרו כאשר הציפייה לרלוונטיות מתמלאת (וילסון וספרבר 1995: 125; 2004: 613). במיוחד במקרה של שמות פרשיות, המשמעות הישירה של המילים

[25] לצורך הגנה על המקורות והמידע הוחלפו כל שמות הפרשיות בדוגמאות מהקורפוס, למעט כאלה המוכרים מכלי התקשורת כגון "עופרת יצוקה" בדוגמה 51. כפי שיוסבר בהמשך, המשמעות הישירה של השמות מלכתחילה אינה מתיישבת עם תוכן המשפט, כך שהשמות החדשים שניתנו כאן מבטאים את אופיָם זה.

אינה זו שצריכה בהכרח להישקל ראשונה והיא אינה הזמינה ביותר, אלא דווקא המשמעות העקיפה היא שתעלה בתודעת הקורא. בכל הנוגע לשמות פרשיות יידרש הקורא לפעולת היסק מגשר לצורך הפרשנות (וילסון וספרבר 2004: 615; לבנת תשע"ד, ב: 264) – הוא יסיק שאותן מילים הן שם פרשייה, ובכך ייחסך ממנו מאמץ קוגניטיבי גדול יותר שיידרש כדי ליישב את משמעותן באותו משפט. אם יחשוב הקורא ש"ארון קיר 2" הן מילים שמשמעותן הישירה אמורה להשתלב בתוכן הפרופוזיציה – הוא צפוי לעמוד בפני מבוכה עד מהרה.

בדוגמה הבאה, הקורא המיומן של תוצרי מודיעין יפריד ככל הנראה בקלות בין שם הפרשייה המופיע במירכאות לבין השימוש הנוסף במירכאות באותו מבע שנועד למסגר מילה בלעז, ויבין מתי אין טעם בהתמקדות במשמעות המילולית הישירה של הדברים ומדובר בקידוד:

(55) אירוע **"נדל"ן אפור"** העניק למפקד **"טריגר"** בעל לגיטימציה ציבורית להגברת עצימות הפרויקט [2: 6]

החוקרת ק9 מתארת כי גם כאן יכול קורא מיומן לחלץ באקספליקטורה מידע שהוסתר מתוך עצם השימוש בשם פרשייה במבע כלשהו: "לפעמים זה פותר את הבעיה של לנסות להסביר אם תקפנו משהו. זה קצת מסבך את כל העניין, ואם את כותבת את שם הפרשייה זה הכי קל. [...] כולם יודעים למה את מתכוונת".

עם זאת, לעיתים ברור מקריאת התוצר כי אין מדובר בשם פרשייה שנועד להסתיר מידע אלא הוא נועד למימוש צרכים אחרים בטקסט, משום שהנתונים שאליהם מתייחס השם מפורטים באותו מבע:

(56) בזירה הפנימית, הממשל מבקש להחזיר את המערכת ההולנדית לתצורתה מלפני גל המחאות והתפטרות הממשלה (**"נשיקת כסף"**), תוך מזעור הפגיעה בבוחו [...] [40: 7]

הפירוט הנוגע לשם הפרשייה בדוגמה זו מופיע בצמוד אליו, ללא העלמה של פרטי מידע, כך שנוכל להניח שמדובר במעין תזכורת לקורא על אותם אירועי "נשיקת כסף" או בעבור יצירת שפה משותפת וקיצור הטקסט בהמשך, עת ניתן יהיה להשתמש בשם הפרשייה בלבד ולא לחזור שוב ושוב על ההסבר המלא.

5.2 הסתרת המִבצע של פעולות ביטחוניות

תחום נוסף של הסתרה מכוונת שאליו נדרשים חוקרי המודיעין בעת כתיבת תוצר הוא זיהוי של מִבצעי פעולות ביטחוניות המיוחסות לישראל.

באופן בסיסי, הכותבים נדרשים להתמקד במאמריהם בתיאור מה שמכונה בקהיליית המודיעין "צד אדום" – כוונותיו, יכולותיו ופעולותיו של האויב או של היריב. תפקידו המוגדר הראשון של אגף

המודיעין הוא להשלים את תמונת המציאות החסרה והנסתרת הנוגעת לאויב או ליריב ולספק לקברניטי המדינה ולצה״ל מידע שיאפשר להם לקבל החלטות בנושאי ביטחון וחוץ (עמידרור 2006 ; אבן וגרנית 2009). לכן, על הכותבים להימנע ככל האפשר מהתייחסות לפעולות הצד הישראלי, ״צד כחול״, כדי לא לחרוג מגבולות תפקידם ומתחום העיסוק שהוקצה להם.

על כך נוספים שיקולים הנוגעים לביטחון המידע, שעודם רלוונטיים גם בהיבט זה. הנכחת הגורמים המעורבים בפעולות האיסוף והמחקר עלולה להוביל לחשיפה של תהליכים אלו ולשפוך עליהם אור שאינו מעניינו של הקורא, אשר אמור לקבל את מסרי המודיעין המעובדים והסופיים, וכן עשויה לחשוף פעילות מבצעית מתוכננת או כזו שלא ניטלה עליה אחריות ישראלית רשמית – דבר שעלול להזיק לישראל הן בהיבט הביטחוני הן בהיבט המדיני.

בפועל, חוקר המודיעין לא יספק לקוראים נתונים על מבצעי צה״ל או אחרים, גם אם ברי לקוראים מי אחראי לפעולה – הן כדי לא לצייד את הצרכנים במידע שאינו נחוץ להם מתוקף עיסוקם (מידור), הן כדי לא לחשוף פרטים מסווגים למי שאינו מורשה, הן כדי לא לייחס פעולה כלשהי לישראל מבלי שהדבר נעשה על ידי גורמים מדיניים רשמיים והן כדי לא לחרוג מגבולות תפקידם המקצועי כפי שהוגדר לאמ״ן.

החוקרים מודעים היטב לצורך זה ומקפידים לממש זאת בכתיבתם. אומרת החוקרת ק9 : ״זה משהו שהוא נורא במודעות שלנו. אנחנו ׳צד אדום׳, אנחנו לא ׳צד כחול׳״. ומיטיב לתאר זאת החוקר הבכיר ק15, בהתייחסו הן לגבולות העיסוק של חטיבת המחקר הן לצורך בהימנעות מחשיפת מידע : ״הרבה פעמים קיבלנו הנחיות שלא לכתוב בדוחות המודיעין פעולות אג״מיות, פעולות שצה״ל עשה. זה לא העניין שלנו. [...] והרבה פעמים גם [כדי] לא לחשוף, כי לפעמים אתה לא רוצה שכולם ידעו שזו פעולה שלך, כי ישראל לא לוקחת אחריות״. במענה לשאלה על חשאיותו של התוצר המודיעיני עצמו והצורך בכל זאת להימנע מפרטים גם בתוצר מסווג, אמר : ״המסמך מגיע לקהלים רחבים שלא בהכרח אמורים לדעת מי עשה או מה עשה, אבל חשוב שהם ידעו את ההשלכות. אם יש מבצע מאוד-מאוד חשאי [...] אני רוצה שהגורמים ידעו שיש עכשיו תגובה למבצע, אבל הם לא אמורים לדעת שזה בתגובה לפעולות כוחותינו״.

לעיתים גם החוקר עצמו אינו מכיר כלל את פרטי הפעולה בזמן שהוא מדווח על אירועים הקשורים אליה. מספר החוקר הבכיר ק10 : ״לפעמים זה לא עניין ב״מי כי לקמ״ן באמת אין מושג מה עשה ׳צד כחול׳. נדמה לו שהוא יודע, אבל הוא לא יודע. מישהו סיפר לו שיש מבצע – אבל מה עשו? זה אנחנו? זה השותפים שלנו?״.

החוקר ק2 מעלה את האפשרות שאופן ניסוח זה, המסתיר את מבצע הפעולה, הפך לתבנית הכתיבה המקובלת מקצועית במאמרי מודיעין ולנורמה שאין מערערים עליה, ולצד זאת מציע גם הוא את ההסבר ולפיו מדובר בשמירה על גבולות העיסוק המקצועיים של חטיבת המחקר : ״זה מסורות שנשארו בסוף.

[...] אבל הבעיה אחרת – זה נובע משאלה שעלתה באמת, והיא לא נסגרה אף פעם, מתי בחטיבת המחקר כותבים את הרקע האג״מי (=המבצעי)״.

בין שמדובר בתבניות כתיבה מכוח ההרגל ובין שבבחירה מודעת של החוקר הכותב, הסתרת מְבצע הפעולה היא מאפיין עקרוני של הכתיבה המודיעינית. בפרק זה אציג שתי אסטרטגיות לשוניות מרכזיות להימנעות מציון עושה הפעולה בהקשרי מבצעים ביטחוניים – שימוש רווח בפעלים סבילים ובפועל ״לבצע״ על הטיותיו.

5.2.1 פעלים סבילים

שימוש בפעלים סבילים נפוץ מאוד בטקסט המודיעיני מסיבות שונות הנדונות בעבודה זו, ובמיוחד בהקשר של רטוריקה אובייקטיבית וכתיבה אימפרסונלית (לבנת תשע״א: 130)[26]. לענייננו, אציג את השימוש של החוקרים בתצורות סביל לשם הסתרת הגורמים הפועלים בהקשרים של מבצעים ביטחוניים שעשויים להיות מיוחסים לישראל.

בעת דיווח במאמרי מחקר מודיעיני על פעולות ביטחוניות התקפיות ואחרות שעשויות להיות משויכות לישראל ישתמשו הכותבים בפעלים סבילים כדי להימנע מכל ייחוס של הפעולה לגורם מְבצע כלשהו. מבלי לדון כאן כלל בשאלת זהותו של מבצע הפעולה הקונקרטי ואם אכן ישנו קשר למדינת ישראל, נראה דוגמאות לצורה הרווחת ביותר בקורפוס בכל הנוגע לתיאור תקיפה של מטרות כלשהן, בשתי צורות הסביל של השורש ת-ק-פ – הותקף (הופעל) ונתקף (נפעל):

(57) **הותקפו** (30 במאי; 01:01) מסלולי הנסיעה [...] בתקיפה **נפגעו** מערכת הכספים ומחשב חדש; **טרם זוהו** אינדיקציות לטיב האירוע [...]. בבירים במערכת הביטחונית הצרפתית **עודכנו** [...], אך **טרם זוהתה** התייחסות [...]. בשלב זה **לא זוהה** כעס רב [...] [8: 1]

(58) בתגובה, **נתקף** אתר ייצור מחשבים ("ממבה ארוכה") ושלוש עמדות בגבול [14: 1]

(59) בחודשים שבין דצמבר 2013 עד פברואר 2015 האתר **נתקף** ארבע פעמים [35: 24]

(60) **הותקפו** ("נמלה עמלה", 11 בנובמבר) הנתיב הדרומי והצפוני [...] וכן **נהרגו** שני בריטים **ונפצעו** להבנתנו חמישה נוספים [3: 2]

(61) **נתקפו** (5 ביוני, 22:00) מתחם לוגיסטי ומבנים המשויכים לארגון במרחב [43: 1]

[26] על כך יורחב בפרק הבא, 5.3.

דוגמה 57 מציגה מבע שבו ישנה התייחסות הן לפעולה ביטחונית התקפית והן לפעולות הנוגעות לאיסוף הנתונים מבלי לייחסן לגורם מבצע כלשהו, במיוחד באמצעות "זוהה" שדנתי בו לעיל – בניסוח שכולו פעלים סבילים. כל הגורמים ובעלי התפקידים שעשויים להיות מעורבים במימוש הפעולה ובאיסוף המידע אחריה נעדרים מהדיווח, המתאר את האירועים מנקודת מבט חיצונית. באופן דומה, דוגמאות 58–61 מתארות פעולות התקפיות מנקודת מבט שאינה מעורבת ושאינה מתייחסת לזהותם של המְבצעים.

לצד זאת, גם פעולות מבצעיות שאינן תקיפת אתרים או יעדים אחרים מתוארות באופן סביל במבעים שנבדקו בקורפוס, למשל סיכול מבצעים של האויב, מעצר של בני אדם המעורבים באירועי טרור והשמדה של אמצעי האויב. גם כאן, פעלים אלה מאפשרים לכותבים להימנע מאזכור של עושה הפעולה:

(62) [...] במסגרת מערכת "קיץ שרב" נגד היחידה **סוכלו** חלק מצירי העברות הציוד לארגון **ובוצעו מעצרים** נרחבים [...] [225: 2]

(63) בחודש האחרון **הושמדו** 12 תוכנות ("לפיד המשפחה") וארבע מערכות מחשוב ("טיפול נעים"), במסגרת פרויקט [...] [218: 1]

(64) מסיקור ראשוני עולה כי במתחם ה"רונן" **הושמדו** מספר כלי רכב וכבה"נ ציוד המשמש לתכנון [...] [43: 2]

(65) בשבועות האחרונים **בוצע** רצף פעולות [...] בלפלנד, במסגרתו **הושמדו** מערכות מחשוב של מטא ואמזון. הרצף **נתפס** בצמרת הצבא כעליית מדרגה בפעילות ההולנדית בלפלנד ולראשונה **קושר** למאמץ ההולנדי לשיפור המוכנות [...] [6: 1]

הדוגמאות לעיל מדגימות יחד כמה מתופעות הלשון שהוצגו בשני הפרקים האחרונים – הסתרת אישים (כגון השימוש ב"צמרת הצבא" בדוגמה 65), שימוש בשמות פרשיות (כמו בדוגמאות 62 ו-63), הצגת מסקנה העולה "מאליה" (למשל באמצעות צורת החג"ם "עולה כי" בדוגמה 64) וכאמור ניסוח באמצעות פעלים סבילים להסתרת מבצע הפעולה.

הדוגמה האחרונה ברצף זה תביא אותנו מייד גם לעיסוק בשורש ב-צ-ע לשם הרחקה ממְבצע הפעולה, ובה אנו רואים גם שהפעלים הסבילים משמשים לא רק לתיאור הפעולות ההתקפיות שביצע גורם כלשהו אלא גם למה שמתרחש בצד האויב, אשר אינו מוסווה. המשפט הראשון בדוגמה זו כולל תיאור של הפעילות, ואילו השני עוסק באופן שבו רצף הפעולות נתפס ומקושר לאירועים אחרים בקרב צד היריב או האויב. שניהם, ללא קשר למי שמבצע את הפעולה ואם יש צורך בהסתרה שלו, מנוסחים באותו אופן סביל.

עם זאת, ניכר לעיתים שאין אחידות בעניין זה, כפי שנראה במבע הבא:

(66) **נתקפו** (30 במאֹ, "עצים צהובים") רכיבי מחשובֹ [...] **הושמדו** 3 מחשבים וניזוק רכבֹ, חייל מקסיקנֹ **נהרג** ו-5 **נפצעו**. [...] בכירי צבא מקסיקֹ ומטאֹ **קישרו** את התקיפה לכוונה להעביר מדפסותֹ [...] [26: 1]

בדוגמה זו מתוך הקורפוס, הגורם המבצע של הפעולות הביטחוניות מוסווה באמצעות פעלים סבילים והן אינן מיוחסות לאיש, אולם פעולות הנעשות בצד המותקף, האויב, מוצגות באופן פעיל.

באופן דומה, מעניין לראות בדוגמה הבאה, המתארת פיגוע ירי שבוצע בנובמבר 2003 במסוף "רבין", כי ההתייחסות לפעילות הישראלית מנוסחת בסביל ואילו פעולותיו של המפגע מוצגות באופן פעיל, אף שהפעילות הישראלית גלויה ואינה מסווגת ואף שבוצעה על ידי מאבטחים המשתייכים לחברה אזרחית:

(67) מחבל ירדני ממוצא פלסטיני **התקיף** (19 נובמבר) קבוצת תיירים מאקוודור במסוף הגבול ערבה (צפונית לאילת) **והרג** תיירת. הוא **נורה ונהרג** ע"י המאבטחים הישראלים [191: 3]

קשה לקבוע את המידה שבה אפשר לייחס בחירה מודעת של הכותב לצורת ניסוח זו, ולעיתים קרובות יותר בקורפוס איננו רואים הבחנה כזו אלא כתיבה גורפת כמעט בתצורת סביל, ייתכן שמתוך הרגל והיכרות עם תבניות הכתיבה במאמרי מודיעין. למשל, לאחר חיסולו בשנת 2020 של מפקד כוח קדס האיראני קאסם סולימאני, נכתבו הפרטים הגלויים והלא-מסווגים כך:

(68) הלילה (3 בינואר, 00:45) **נתקפו** שני רכבים שהסיעו בכירים [...] בשדה התעופה בבגדאד. בתקיפה **נהרגו** [...]. כנראה שגם גורמים נוספים **נהרגו**, וכל הפחות הנהגים. ארה"ב **נטלה אחריות** רשמית על ביצוע התקיפה [34: 2]

אף שהאירוע דווח מייד בכלי התקשורת ואף שארצות הברית נטלה אחריות פומבית על הפעולה – דבר המצוין במפורש במבע ובאמצעות פועל פעיל – בכל זאת תוארו הפעולות באמצעות פעלים סבילים. נראה שגם כאשר אין צורך בהסתרה ממשיכים הכותבים לפנות לתצורת הניסוח הזו. מניעים לַעשותם כן, ובהם רצון לשמור על רטוריקה של אובייקטיביות ולהשיג משלב גבוה בתוצר, יידונו בהמשך. לפני כן, מזכיר לנו החוקר הבכיר ק10 שני מניעים אחרים שתוארו לעיל – עיסוק ב"צד אדום" וידע מוגבל של החוקר על פעילות מבצעית – אך במיוחד הוא מדגיש את הניסוח השגור כאמור מכוח ההרגל לאורך שנים רבות בקהיליית המודיעין: "סיבה שתיים ושלוש הן תיאור מבעד עיני האויב והידע שבאמת יש לחוקר. אבל הסיבה הראשונה היא שכך עודכן הרמטכ"ל גם אתמול וגם שלשום, וזה מה שאני יודע אז זה מה שאני כותב. אם כותבים בסביל – אני כותב בסביל".

5.2.2 הפועל "לבצע"

רוזנטל (2020: 71) מצביע על היותם של "עשה" ו"ביצע" פעלים גנריים מובהקים ומרכזיים בשפה הצבאית בעברית, שעשויים לייצג מגוון פעולות בשפה נקייה. הפועל "ביצע" יעמוד גם במרכזו של הפרק שיעסוק ברטוריקה של אובייקטיביות במאמרי המודיעין, אך האופן שבו הוא עשוי להתפרש כמרחיק את המְבצע מפעולתו חיוני גם לעיסוק הנוכחי בהסתרה.

אשד (2013) מזהה במיוחד שימוש רווח בצה"ל בשם הפועל "לבצע" המוצמד לשם פעולה, כגון "לבצע ירי", ורואה בכך התרחקות מן הפעולה והחלשה של הזהות והמעורבות של הגורם המבצע. אם חייל "מבצע ירי", לדבריה, נחלשת המעורבות שלו כגוף ראשון יחיד בזמן הווה ספציפי. נוסף על כך, היא מתייחסת ל"לבצע" במשמעות של למלא אחר פקודה או הוראה, ורואה באדם המוגדר כמבצע כמי שמציית לדרישה של אדם אחר ואינו מקור הפעולה העצמאי. ציות זה הוא בעיניה תמצית ההוויה הצבאית במובנים רבים, ומה שמאפשר להסיר אחריות ממעשים מסוימים – כיוון שהכוונה העומדת מאחורי המעשה מותקת אל ערכאות גבוהות יותר.

אין הכוונה לטעון כי יש בשימוש בשורש ב-צ-ע במאמרי מחקר מודיעין כדי להרחיק את הדוברים מאחריות לפעולות המתוארות, אלא לציין ראשית כי תפוצתו הרחבה של הפועל בהגוון הצבאי בעברית מחלחלת באופן טבעי גם לתת-ההגוון המודיעיני, ושנית – ההחלשה של זהות הגורם המבצע עשויה לעלות בקנה אחד עם מטרות ההסתרה של מבצע הפעולה הביטחונית והצבאית כפי שתוארו עד כה.

בהקשר זה יוזכר מבע 65 לעיל: בשבועות האחרונים **בוצע** רצף פעולות [...] בלפלנד, במסגרתו **הושמדו** מערכות מחשוב של מטא ואמזון; **ודוגמה נוספת מהקורפוס**:

> (69) המחקר נעשה על ידי ניתוח מעמיק של [...]. בנוסף, **בוצעה** השוואה לתו"ל [...] וליעדי בניין כוח של הארגון [...]. המחקר **התבצע** בשיתוף [...] במטרה להעריך האם וכיצד הצבא יאתגר בפועל את המערכות ההולנדיות במהלך ימי מלחמה [7: 2]

רוב הדוגמאות מהקורפוס הכוללות הטיות של "לבצע", חשוב לציין, מתארות דווקא פעולות של אויבים ויריבים שונים ללא הבחנה ביניהם ובין הצד המבצע, ולעיתים גם כשאין צורך בפונקציית ההסתרה כיוון שזהות הגורם הפועל מצוינת במפורש. למשל:

> (70) בבירי לגן ודופל עודכנו על האירוע [...] והביעו חשש ראשוני כי דנמרק מעורבת באירוע וכן כי **תבצע** פעולה התקפית [...] [38: 15]

(71) במהלך נובמבר 2015, "מחוז סיני במדינה האסלאמית" החל **לבצע פעילות של אכיפת מוסר** ברוח דאעש. עם זאת, האכיפה **מתבצעת** רק בתחום מסוים [...] [78: 1]

(72) במהלך היציאה מרצועת הביטחון ומעט לפני מלחמת לבנון השנייה, **ביצע** חזבאללה **חטיפות** חיילים ואזרחים במרחב קו המגע [39: 9].

(73) **בוצעו מחאות** הזדהות ברצועה, בגדה ובפנים [17: 1]

(74) ההבנה כי **ביצוע בידוק** על תכולת משאיותֿ אלו עשויה למנוע חבלהֿ [...] יצמצם את החשש מפני סיכון כ"א [...] [3: 6]

(75) שלוחיו של הארגוֿן בפוליֿן משפרים כשירותם לקראת אפשרות **לביצוע פגיעה** בראש קהילה דתיתֿ ("טעמֿ מרֿ") [210: 1]

כאמור, המבעים הללו מציגים שימוש בשורש ב-צ-ע גם כאשר אין צורך בכך וגם במחיר של הארכת הניסוח (ואולי דווקא לשם כך, ועל כך אדון בהקשר של רצון החוקרים לכתוב במשלב רשמי גבוה). בדוגמה האחרונה, למשל, ההיגיון הלשוני אמור היה לכוון את החוקר לכתוב "אפשרות לפגוע בראש קהילה" ולא "לביצוע פגיעה", ובדוגמה שלפני כן, 74, אפשר היה לכתוב בקצרה "ההבנה כי בידוק של תכולת משאיות אלו..." ולא "ביצוע בידוק". בדוגמה 72, באופן דומה, ניתן היה לומר שחזבאללה "חטף חיילים ואזרחים" ולא "ביצע חטיפות" – וכן הלאה.

לטעמי, אף שקיימת האפשרות להשתמש בשורש זה לשם הסתרה של מְבצע פעולה צבאית או ביטחונית ישראלית, רבים יותר המקרים של שימוש בו לתיאור פעולות של כל הצדדים המעורבים בסוגיות של הפרק, גם כאשר אין צורך בהסתרה. זהו אחד הפעלים הנפוצים גם בקורפוס המודיעיני, ונראה שההסברים הרלוונטיים יותר להופעתו הם תפוצתו הרחבה בהגוון הצבאי בעברית (צהלית), הרחקה כללית מן הפעולה לשם יצירת מצג אובייקטיביות והארכת הניסוח בניסיון להגביה את המשלב – ועל כך בהמשך.

5.3 שמירה על ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות

מדריך הכתיבה הצבאית (אמ"ץ-תוה"ד 2014 : 413) קובע, כאמור בפרק 2.4.4.3, כי מונח צבאי צריך להביע תוכן ניטרלי, "פטור ממשמעי לוואי מפורשים או משתמעים", והכתיבה הצבאית כולה צריכה "להיות נוטה לאובייקטיביות" (שם : 9). המדריך מגדיר את דרך ההבעה השימושית לכתיבה צבאית כ"קצרה, פשוטה, ברורה, חד-משמעית ותכליתית", והדבר מכוון אותנו אל ההבחנה שעושה פרוכטמן (1990 : 17) בין שני טיפוסי טקסטים עיקריים מבחינת לשונם – טקסט ייצוגי המוסר אינפורמציה של אמת על העולם, הן הפיזי הן המחשבתי, והמשויך בעיקר לכתיבה העיונית; וטקסט ריגושי המכוון לרגשות הנמען ומשויך לתוצרים שמטרתם לשכנע כמו פרסומות, נאומים פוליטיים, הטפות דתיות וטקסטים ספרותיים.

על פי פרוכטמן, טקסט ייצוגי מתאפיין במילים ניטרליות, כפי שמְכוון מדריך הכתיבה הצבאית – ללא מטען רגשי מובחן ותוך שימוש בתארים הנחוצים בלבד לתיאור מדדים ותכונות יסוד. הטקסט הייצוגי נועד למסור מידע מדויק ובהיר באמצעות המבנה והלשון, והוא ייטה לכלול משפטים מלאים וברורים, קשר ברור בין משפטים עם ביטויי קישור המצביעים על יחס של סיבה ותוצאה, זמן, מקום וכן הלאה. יהיו בטקסט כזה קשרי שעבוד רבים ונושא הכתיבה יהיה מפורש וגלוי (שם: 18–19).

ברובד הראשון, אם כן, האובייקטיביות כדרישה מקצועית בדוחות המודיעין בחטיבת המחקר נובעת מהיות המאמרים טקסטים ייצוגיים, צבאיים וממלכתיים באופיים, הבאים ליידע את הנמענים בנתונים ובהערכות מבלי להוסיף ממד רגשי לפרשנות האירועים ומבלי לנקוט עמדה אישית[27]. מדגישה החוקרת ח3: "כשאתה כותב לא ניטרלי, או אם אתה כותב בשפה שהיא לא מאוד מקצועית, הדעה שלך מתבטאת בפנים. אתה בוחר מילים מסוימות והן מראות על גישה מסוימת. [...] בתוצר זה לא צריך להתבטא". ומחזקת זאת החוקרת ק9 בדבריה על "זיהום" המידע בנקודת המבט האישית: "לכל אחד יש את העוגנים שלו והרקע שלו, אבל אני חושבת שאנחנו עושים מאמץ מאוד גדול – וגם מצליחים ברוב הפעמים – לשקף פשוט את מה שעולה כמו שהוא עולה, בלי לזהם את זה עם כל מיני עמדות אישיות".

נוסף על כך, יוזכר כי מלכתחילה נדרשים חוקרי המודיעין לתאר את תמונת המצב בהתייחס ליריב בלבד וכמשתקף מנקודת המבט שלו, כך שנקודת המבט הישראלית – על עמדותיה האפשריות כלפי הסוגיה – אינה מיוצגת בגלוי בטקסט. החוקר ק2 התייחס לכך בהקשר האובייקטיביות הנדרשת: "אתה מתאר את הנרטיב של הצד השני ומוסיף אמירות התגוננות לפעמים – 'לטענת הפלסטינים', 'לכאורה', 'כביכול'". ומפרטת החוקרת ק4: "מאוד-מאוד חשוב לי להיצמד למודלים שמאפשרים לצמצם את מרחב הפרשנות ולהיצמד לכתיבה אובייקטיבית. מאוד חשוב לי לשקף דברים רק כפי שהם נאמרים ב'צד אדום'. [...] הכתיבה המודיעינית אמורה להיות אובייקטיבית ולא לבטא יכולת יצירתית של הכותב. היא אמורה לבטא מיומנות, אינטגריטי מודיעיני".

הנושאים שבהם עוסקים החוקרים בחטיבת המחקר הם לעיתים קרובות בעלי רגישות מדינית ופוליטית מיוחדת, ועליהם להציג את הנושא ללא הטיה. החוקר ק1 מתאר את הבעייתיות בכתיבה בהקשר זה: "אם משהו הוא 'הזדמנות' או 'סיכון' זה תלוי בראי המתבונן. אפילו בחירה בין 'עלול' ל'עשוי' היא נקיטת עמדה. [...] אני אחפש את הרגישויות ואמתן אותן, אנקה אותן [...] אנחנו רוצים להימנע מ-mindset לא נכון וגם לא לייצר mindset, כי זה גם יכול להיות עם איזושהי אג'נדה".

[27] עם זאת, נדרש לזכור את מקומו של מאמר מחקרי מודיעיני גם כטקסט טיעוני ולא רק ייצוגי, ועל כך יורחב בפרק 5.4 העוסק בסיוג הערכות.

החוקר הבכיר ק10 מיטיב לנסח את השאיפה לאובייקטיביות בקרב חוקרי מודיעין והקושי לממשה, ורואה בה "הימנעות משימוש במה שיכול להטות את דעתו של הנמען שלי. אובייקטיביות במובן מצמצם מאוד, להימנע מליפול לבורות. [...] כל תיאור יש בו קונוטציות, ואני לא יכול להימנע מזה. אני לא יכול להעביר הערכת מודיעין בלי מילים". גם החוקר ק14 מפקפק ביכולת להשיג אובייקטיביות מושלמת: "אתה לעולם תזריק את הדעה האישית שלך לתוך הטקסט. אין חוקר שהוא רובוט. [...] אתה יכול לנסות לנטרל את זה במידת מה, אבל אתה גם לא אמור. משלמים לך בשביל לחשוב, לא להקיא מחדש ידע מערכתי".

לאחר שראיין בכירים רבים בקהיליית המודיעין הישראלית ובצה"ל בכלל, מעיר גם שפירא (2024: 129) כי ישנו מתח מסוים בין הדרישה כי דיווחי מודיעין יישארו אובייקטיביים, עצמאיים ובעלי חשיבה ביקורתית ויציגו הערכות ללא קשר להיררכיה ובין הצורך לשמור על קרבה למקבלי ההחלטות, מתוך תפיסה ולפיה ידע יכול להיווצר בתהליך שיתופי בלבד.

על הניטרליות המתבקשת מטקסט צבאי בכלל וכזה העוסק בנושאים מדיניים רגישים בפרט נוסף רובד שני – האובייקטיביות כרטוריקה הרווחת בטקסט המדעי, תחום שגם אליו נושקים מאמרי המחקר המודיעיני כאמור בפרק 2.2.2. רטוריקה של אובייקטיביות בטקסט המדעי היא יצירת רושם של דיווח על עובדות, בלשון אימפרסונלית, המציבה בקדמת הבמה את המחקר עצמו כישות עצמאית ולא את החוקר (לבנת תשע"א: 123). האובייקטיביות מאפיינת את נקודת המבט של קהילת השיח המדעית ומשמשת ככלי גם בדיסציפלינות שבהן מעמדה של האובייקטיביות כערך חלש יותר. ייתכן שהאובייקטיביות היא מכשיר גם בידי קהיליית המודיעין בבואה לנסח טיעונים מחקריים, הן למטרת התקבלות מסקנות המחקר וההערכות הן מתוך התאמה למוסכמות הסוגה. כפי שמציינת לבנת (שם: 146), דרך ההבעה האימפרסונלית היא בעיקר מוסכמה לשונית, כשִׁירות סגנונית הנרכשת באמצעות חשיפה לטקסטים רבים הכתובים בסגנון זה. להפגנת כשירות זו יש תפקיד חשוב בהצגת הכותב כמקצוען, וסביר שגם היבט זה חשוב עבור חוקרי המודיעין הכותבים את מאמריהם, כפי שהובא בדברי המרואיינים לעיל.

לבסוף, לצד שמירה על מצג של לשון אובייקטיבית כדי להציג את הטיעונים והנתונים המקצועיים כהווייתם, ללא גוני פרשנות אישית או זליגה לנושאים שאינם בסמכות הגורמים הצבאיים, יוזכר כי רוזנטל (2020: 395) טוען שלשלטונות הצבא ולמערכת הפוליטית יש עניין להציג את פעולות הצבא ואירועי מלחמה באור חיובי או לפחות כזה שאינו מאיים ומאפשר לתפוס את מלוא המשמעות המטרידה של הדברים הנאמרים. יצירת מרחק כזה מהמשמעויות הריגושיות של הנאמר נעשית, בין השאר, באמצעות יופמיזציה והעלמה של יסודות בלתי רצויים, למשל באמצעות שמות קוד וראשי תיבות (רוזנטל 2020; גבריאלי-נורי 2013; מוצ'ניק 2009; אשד 2013). ייתכן שהדבר ניכר לא רק בבחירת המונחים והשמות היוצאים אל הציבור

אלא גם בלשון הפנימית המשמשת בקהילת השיח הצבאית ומאפשרת לגורמים המקצועיים לדון בנושאים קשים לעיתים מבלי להיות מושפעים מההיבטים הרגשיים הכרוכים בהם.

בפרק זה אדון באמצעים לשוניים התורמים לשיווי אופי אימפרסונלי וניטרלי לטקסט, ובהם תצורות סבילות, שימוש במטאפורות וביופמיזם, הצגת מסקנה העולה "מאליה" ועוד. השימוש באמצעים אלו יודגם מהקורפוס כדי להמחיש כיצד מצניעים הכותבים פרטים מסוימים מול הקורא או בוחרים דווקא בדרך הנגשה מסוימת לשם מימוש הצורך שלהם בשמירה על מצג אובייקטיביות וריחוק רגשי מהנושא.

5.3.1 העלמת ה"אני" המחבר

5.3.1.1 גוף ראשון רבים אקסקלוסיבי

העלמת המחבר בהקשרי אובייקטיביות טקסטואלית קשורה הדוקות להסתרת מבצע הפעולה כפי שהודגם בפרק 5.2. שתי האסטרטגיות מובילות לטשטוש בולט של נקודת המבט הישראלית במאמרי המודיעין, הן כגורם הפועל במבצעים ביטחוניים והן כגורם החוקר ומעריך, וישנו ניסיון להציג את ההתרחשויות, המסקנות והתחזיות כביכול הן מתקיימות בעולם בצורה נטולת פניות ואינן תלויות בזהותו של הדובר. העלמת אישיותו המסוימת של החוקר הכותב או של קבוצת החוקרים מוסיפה ליסוד ההסתרה בתת-ההגוון המודיעיני ומצטרפת לרכיבים שתוארו בפרקים הקודמים.

על פי לבנת (תשע"א: 155), המחבר של מאמר מדעי יכול לאזכר את קהיליית השיח הישירה שלו או קהילייה רחבה יותר באמצעות השימוש בגוף ראשון רבים. ואכן, צמצום נוכחותו של מחבר המאמר המודיעיני לצורך יצירת מצג אובייקטיביות בא לידי ביטוי בקורפוס תחילה בשימוש גורף בגוף ראשון רבים אקסקלוסיבי ("Exclusive "We; ספוקויני 2019: 135), שבו הדובר או הדוברים מתייחסים אל עצמם ואל הקהילייה שהם משתייכים אליה או מייצגים אותה כגוף אחד. זאת, לעומת גוף ראשון רבים אינקלוסיבי ("Inclusive "We) הכולל גם את הנמענים. נראה את הדוגמאות הבאות:

(76) מחישוב **שערכנו** עולה, כי משקל הציוד [...]. **ברשותנו** מידע חלקי אודות המערכות השונות [...]. על כן, היכן שאין מידע **הסתמכנו** על הערכות ועל האופן בו נעשה שימוש במערכות בגוף המחשב [145: 12]

(77) לטובת ביצוע המחקר נערכה סקירת ספרות של ניירות שפורסמו בנושא על ידי מספר גופים בינ"ל, ובראשם [...]. לאחר בחינת המידע, **מיפינו** את הפערים הקיימים במתווה הנוכחי בעזרת **היכרותנו** עם המערכת הכלכלית והחברתית בקנדה [11: 2]

(78) עפ"י המידע הקיים **ברשותנו**, היא רכשה 15 רקטות בעלות רש"ק קטן ו-15 רקטות בעלות רש"ק גדול [132: 7]

לעניין הכתיבה בגוף ראשון רבים, חשוב לציין כי חוקרי המודיעין בחטיבת המחקר מייצגים במאמריהם את עמדתה הרשמית של היחידה כולה, וגם במובן הקונקרטי – עבודתם אינה אישית לגמרי ופרי עמלו של אדם אחד בלבד; הם אינם חתומים בשמם על המאמרים והמִזכֶּה (קרדיט) הוא לזירה או לזירות המחקר בחטיבה שהובילו את תהליך הכתיבה[28]. כאמור בפרק 2.4, מאמרי המחקר עוברים שרשרת תיקונים, תיאומים ותוספות בין מדורים וזירות שונות ובין דרגים שונים, ויש לגבש הסכמה באשר למסקנות וההערכות המובאות בהם. מעידה על כך החוקרת ח7: "כל דבר שאנחנו מוציאים הוא מסמך רשמי של כולם. גם כל עבודה, נראה לי, היא של כולם ביחד. אם יש לי הערכה ולא מסכימים איתה פה – אני כנראה לא אכתוב אותה [באופן רשמי]". עבור ק9, כתיבה בגוף ראשון יחיד נראית עניין "לא מקצועי, כי אנחנו לא מדברים בשם עצמנו. אני לא כותבת את עמדתי האישית. אני כותבת את הערכת הזירה, ואז זה הופך למשהו חיצוני לי – למרות שאנחנו כן מכלילים את עצמנו וכותבים 'בראייתנו' ו'להבנתנו'".

מושגי ההערכה שהחוקרת ק9 מתייחסת אליהם הוצגו בפרקים קודמים בהקשרים שונים ואף יורחב עליהם בהמשך, ולעניינו של הפרק הנוכחי הם משקפים מסירת הערכות מודיעין מטעם חטיבת המחקר כגוף רשמי אחד ולא מטעמו של חוקר בודד:

(79) **להערכתנו**, החברהֿ ממשיכה ברכישת מספר פסי ייצור ומכונות, כדי להגיע למספר פסי ייצור, אשר יוכלו לתפקד במקביל (להגדלת תפוקה וליתירות) [114: 1]

(80) **להערכתנו**, מדובר במהלך מתוכנן מצד הממשלהֿ, ולא ברצון אזרחי אותנטי. **להבנתנו**, הנשיאֿ פועל להכשרת הקרקע למהלך באמצעות גיוס אנשי ציבור [...] [48: 4]

(81) מטרת הפעילותֿ הייתה **להבנתנו** גיבוש תמונת מודיעין מהירה ומקיפה בזמן אמת, לצד היערכות בשטח [...] [42: 14]

(82) **בראייתנו**, המערכותֿ מייצרות אתגר מבצעי [...], לצד אתגר מודיעיני באיתורן ובזיהויֿ [...] [216: 1]

השימוש בגוף ראשון רבים אקסקלוסיבי מופיע לכל אורכו של הקורפוס, גם בשנים שבהן ניתן מזכֶּה אישי עם שמו, דרגתו ותפקידו של החוקר שכתב את המאמר המודיעיני. דוגמה 79, למשל, היא משנת 2012 שבה חתום הכותב בשמו על התוצר, ודוגמה 77 פורסמה בקהיליית המודיעין בשנת 2022 שבה הייחוס הוא לזירה המובילה בלבד. באופן גורף, אין התייחסות של הכותבים לעצמם בגוף ראשון יחיד או בתצורה אחרת מלבד זו המודגמת בפרק זה.

[28] מתוך עשרים השנים שבהן דנה עבודה זו, 2004–2023, ניתן מזכה אישי לשמות הכותבים בשנים 2012–2014. בשאר השנים לא היה מזכה כלל (2005–2011) או שניתן כזה למדור המחקר שבו נכתב המסמך, לענף המחקר או לזירה בלבד. לצד זאת, מוזכר בתפקידו בלבד הגורם הבכיר ביותר המאשר את התוצר לפרסום, מלבד בשנים בקורפוס שבהן לא ניתן מזכה כלל. יחידות וגופים אחרים בקהיליית המודיעין הישראלית נוקטים גישות שונות בעניין זה.

השימוש בגוף ראשון רבים, "ריבוי מלכותי" (Pluralis majestatis), רווח בטקסטים מדעיים, שם מטרתו לטשטש את האינדיווידואליות של הכותב ואת הקשר הישיר שלו לגופי המידע; שימוש כזה מבקש להציג את הדברים כביכול הם נמסרים מאליהם ולא ממקור חיצוני, לכן אמיתותם פנימית (הורביץ 1994: 108). לוסטיגמן ואהרוני (2016: 141) מתייחסים גם הם לריבוי זה באומרם כי ב"אנחנו המלכותי" ("Royal "We") הדובר מזוהה כביכול עם הממלכה כולה ומייצגה, או כמעין "אנחנו עריכתי" ("Editorial "We") שבו הכותב מייצג במאמר מערכת את העיתון כולו. השניים מציינים כי שופטים נוקטים לעיתים שיטה זו כדי לנקות את הממד האישי והסובייקטיבי מפסקי דין שהם מנסחים. התועלת המופקת, אם כן, מהשימוש בלשון רבים על ידי הכותב – כפולה לפחות. הכותב נהנה מקישור לקהיליית השיח שבה הוא פועל ומחזק את השייכות שלו אליה, ומטשטש עקבות אישיים במאמר כך שמתחזק מצג האובייקטיביות שלו ובכך מתחזק כביכול המצע שבבסיס טענותיו.

ספוקויני (2019: 136) מזכירה כי הריבוי יכול לייצר גם מצג של צניעות (Pluralis modestiae), אולי גם כן לשם הגדלת סיכוייו של הדובר לקבלת טענותיו, ומציעה ששתי המטרות, כבוד וענווה, משתלבות יחד לתפיסת הכלל הפועל כגוף אחד ומשמשות אמצעי לבניית זהות קבוצתית. לדבריה, הניסוח בגוף ראשון רבים אקסקלוסיבי מדגיש את חברותו של הדובר בקהילייה מסוימת, מבדיל בינו ובין אחרים ומעצב את האתוס המוסדי שלו.

גוף ראשון רבים אקסקלוסיבי, לפי ספוקויני (שם: 143), משמש לשתי אסטרטגיות של הדובר – הן לצמצום נוכחותו והתרחקות מ"בעלות" על המידע הן להגדלת החובה המוטלת על המוען ולקיחת אחריות מטעם קבוצת ההשתייכות כולה. עם זאת, כפי שמתארת לבנת (תשע"א: 157), צורות אלה נושאות יותר מפונקציה רטורית אחת: הן מדגישות את היותו של הדובר חבר בעל ערך בקהיליית השיח, מרחיבות את האחריות שלו על טענותיו, קשורות בשכנוע ועוד.

בהמשך לטענתה של ספוקויני על הרחבת האחריות הקבוצתית של המוען, כותביהם של מאמרי המודיעין אכן מזהים בכך אפשרות לצמצם את מידת האחריות האישית המוטלת על כתפיהם ו"להיטמע" בקול הרבים. בהתייחס לעבודה המשותפת לגורמים רבים על תוצרי מודיעין, נשאלה החוקרת ק13 אם יש היבט נוח עבורה בעובדה ששמה אינו מופיע על המסמך ושהוא כתוב כולו בלשון רבים, וכך ענתה: "למרות שיותר כבד ככה להוציא מסמכים או לוקח יותר זמן, יש בזה משהו שלדעתי מנחם [...] נותן קצת כוח, כי זה עבר הרבה אנשים עם זוויות שונות והיה על זה יותר דיון ופינג-פונגים. אז כן, יש בזה משהו שנראה לי חיובי ממש".

5.3.1.2 נשוא סביל

מעטים יחסית המבעים בקורפוס הכוללים שימוש בגוף ראשון רבים בשילוב נשוא פעיל כמו בדוגמה 76 (״ערכנו״, ״הסתמכנו״) ובדוגמה 77 (״מיפינו״). רוב המבעים כוללים שימוש בנשוא סביל, כפי שעולה אף מאותה דוגמה 77, שבה לצד הנשואים הפעילים ישנו נשוא סביל יחיד (״נערכה סקירת ספרות״), ומהדוגמה הבאה שבה מודגש לקראת סופה הנשוא הסביל:

(83) המידע **שברשותנו** ביום מעיד על דחיפה של אוסטרליהֿ לקדם מגעים בתחום התקשובֿ עם איסלנדֿ; אין **בידינו** מידע חד משמעי על התגובה האיסלנדיתֿ להצעות. פרשנות סבירה של המידע הקיים **בידינו** היא ששיתוף פעולה כזה לא התקיים בעבר ולבאורה רק בשנה האחרונה הוצע ע"י אוסטרליהֿ לאיסלנדֿ. בעבר עלו חשדות לשת"פ בין המדינות, אולם, מגוון בדיקות **שנעשו** [...] לא הצליחו להניב ראיות לקיומו של שת"פ כזה טרם שנת 2010ֿ [92: 2]

על ריבוי הנשואים הסבילים בכלל במאמרי המודיעין בהקשר אובייקטיביות יורחב בהמשך, אך לענייננו של הפרק הנוכחי אדון בקשר שלהם להעלמת המחבר הפרסונלי. העלמתו של מבצע הפעולה הביטחונית כפי שהודגם בפרק 5.2 – ובכלל זאת פעולות הנוגעות לאיסוף המודיעין וניתוחו – משמשת אומנם לשמירה על ביטחון המידע אך גם להעלמת זהותו הספציפית של המחבר ולחיזוק הרושם האימפרסונלי של מאמר המודיעין המחקרי. בדוגמה הקודמת, למשל, נאמר כי ״עלו חשדות לשת״פ בין המדינות״ ולא הוזכר כי החוקרים הם שחשדו בצורה פעילה בקיומו של שיתוף פעולה כזה. כמו כן, לא ניתן לדעת בהכרח אם הכותב הוא שערך בעצמו את מגוון הבדיקות שהוזכרו בדוגמה 83 או שהוא מתייחס לבדיקות שערכו אחרים, וגם בכך יש תרומה להסתרת הדובר במאמר המודיעין ולטשטוש היחסים בין מבצע הפעולה, החוקר והכותב.

נראה את שלוש הדוגמאות הבאות מתוך הקורפוס:

(84) החל מתחילת השנה וביתר שאת מתחילת ה"רגיעה" **מאותרת** ירידה משמעותית בכמות פיגועי הירי על צירים בשטחי יהו"ש ו-אזח"ע[29] [190: 1]

(85) נוכח ההתפתחויות בשוק האנרגיה, לקראת סיום החורף **לא מזוהה** מגמה של התרופפות בלבידות המערבית ובנכונותו לתמוך באוקראינה [10: 12]

(86) מניתוח מעמיקֿ נוסף של המידע שהתקבל בעבר על אודות המתקן החדשֿ שתוכנן עבור הנשקֿ הבסיסי, ומניתוח משלים של המידע הקיים ברשותנו על [...] **מוערך**, כי ניתן להרכיבֿ את המתקן החדשֿ, תוך התאמות קלות [...] [145: 1]

[29] אזח״ע – אזור חבל עזה. המקף בין האות ו״ו לראשי התיבות מופיע במקור והוא שיטת כתיבה שהייתה נהוגה שנים רבות בקהיליית המודיעין הישראלית. הדבר מופיע לעיתים קרובות בדוגמאות המוצגות מהקורפוס.

הדוברים לא רק נמנעים מלהזדהות במבעים אלו בגוף ראשון רבים, אלא הנשוא הסביל מאפשר לצמצם עד מאוד את נוכחותם בטקסט ואת הבעת הקשר שלהם לתהליכי המחקר שקדמו לפרסום המסקנות במאמר.

5.3.1.3 <u>הפועל "לבצע"</u>

על לשון הרבים והנשוא הסביל נוספת לעיתים קרובות בקורפוס שכבת הרחקה שלישית של הדובר, באמצעות הפועל "לבצע". פועל זה הודגם בפרק 5.2 כנפוץ מאוד בשפה הצבאית בעברית וכמשמש להרחקה מהפעולה ולהחלשה של הזהות והמעורבות של הגורם המבצע כגוף ראשון (רוזנטל 2020 ; אשד 2013). נראה כעת דוגמאות מהקורפוס בהקשרי הדובר:

(87) עפ"י מאפיינים אלו, **בוצעה הערכה** לגבי תכנון הגוף החודר בנשק [...] [145: 7]

(88) בתכנון **שבוצע**, נעשה ניסיון לדמות תהליך פיתוח מוערך, שיוכל להתבצע באופן דומה מבחינה מחשובית גם בהודו [145: 8]

(89) המחקר **נעשה על ידי ניתוח** מעמיק של [...]. בנוסף, **בוצעה השוואה** לתו"ל [...] וליעדי בניין כוח של הארגון [...]. המחקר **התבצע** בשיתוף עם [...] במטרה להעריך האם וכיצד הצבא יאתגר בפועל את המערכות ההולנדיות במהלך ימי מלחמה [7: 2]

בדוגמה 87 אנו עדים לשימוש הן בנשוא סביל, הן בפועל "לבצע" והן בהצמדה לשם פעולה, רכיב שאדון בו בהמשך כאמצעי המשמש ליצירת רושם אימפרסונלי בטקסט. הדוברים במאמר זה אינם מוצגים כאילו "העריכו" באופן פעיל, אלא הם מוסתרים מאחורי שכבות ההרחקה האמורות. גם דוגמה 88, הלקוחה מאותו מאמר, משלבת נשוא סביל עם שורש ב-צ-ע והעלמה של יסוד המחבר מתהליכי החקר המתוארים, כביכול הוא מדווח על תהליך מחקר והסקה שמימשו אחרים, בעוד אין זה המצב בפועל. באופן דומה, דוגמה 89 מציגה נשוא סביל בשורש ע-ש-ה, נשוא סביל נוסף בשורש ב-צ-ע הצמוד לשם פעולה ונשוא סביל שני משורש זה – ואינה מראה מעורבות של החוקרים הספציפיים בתהליכי הניתוח המחקריים. הם אינם "מנתחים" ו"משווים" אלא ניצבים במרחק-מה מהמחקר, העומד בפני עצמו כישות שמופעלים עליה תהליכים שונים.

לבנת (תשע"א: 132–133) התייחסה בהקשר דומה להעמדת המחקר כנושא התחבירי במשפטים פעילים כיסוד נוסף לאימפרסונליות ולצמצום נוכחותו של החוקר בטקסט. אומנם במקרה של דוגמה 89 מדובר בפתיחה של משפטים סבילים ("המחקר נעשה... המחקר התבצע..."), אך גם בהם הפעולות הקוגניטיביות מבוצעות על ידי החוקר, שאינו נוכח בטקסט, והמחקר עומד כנושא. התוצאה היא הפרדה בין החוקר למחקר וחיזוק הטון האימפרסונלי במאמר.

5.3.1.4 העלאת מסקנה "מאליה" – צורות חג"ם

דרגת הרחקה אחרונה של המחבר מתהליכי המחקר, הנתונים והטיעונים המובאים במאמר מוציאה אותו לחלוטין מהתמונה ומביאה לקורא מידע כביכול הוא עולה מאליו, ללא מעורבות יד אדם. בביטוי "יצוין כי", למשל, מתעלם הכותב מתהליכי איסוף המידע בדרכים שעשויות להיות חשאיות ומציג מייד את המידע עצמו:

(90) **יצוין כי** ממשלת פורטוגל מפעילה מספר תכניות מצומצמות לתמיכה בכלל האוכלוסייה שמתבססת על תקציב המדינה בלבד [11: 5]

(91) **יצוין כי** החקיקה הנוכחית נוסחה ואושרה חודשים לפני פרוץ המלחמה באוקראינה, ולפיכך זו אינה משקללת תמורות בתפיסת האתגר הנשקף מרוסיה [13: 7]

(92) **יצוין, כי** עפ"י סימולציות שנערכו, הגדלת קוטרו של המקטע הגלילי [...] לא תביא לשינויים משמעותיים במאפיינים הייחודיים של הכל [...] [145: 11]

דוגמאות 90–92 נפתחות בצורת החג"ם "יצוין כי", המעלימה את המחבר ומביאה לקדמת הבמה את המידע בלבד, כביכול הוא אינו קשור בתהליכי מחקר מצד המחבר. נשואים סבילים נוספים ניכרים בשתי הדוגמאות האחרונות, ובדוגמה 92 נשוא זה אף מתייחס במפורש לתהליכי המחקר.

רווחות בקורפוס צורות חג"ם נוספות, כגון בדוגמאות 93–94, ועל כך הורחב בפרק 5.1.2.1:

(93) **נראה כי** הנהגות המפלגה ממשיכות להיטען בתחושות עוצמה ושביעות רצון, עד כדי בחינה חיובית של כניסה לממשלה לאחר הבחירות, ואף בחינת היבטים של תפקידה כגורם השליטה [171: 4]

(94) **ניכר, כי** הדבר גורם לתחרות בין תשתית זו לבין התשתית בצפון המדינה, שנהנתה עד כה מ"מונופול" על הובלת התחום בתוך הארגון [176: 3]

צורות אלה מחזקות את הרושם האימפרסונלי של הטקסט המודיעיני באמצעות העלמה גורפת של המחבר מהמשפט והצגת נתונים ואף מסקנות ללא הנכחה של זהותו המסוימת, אישיותו ותפיסותיו.

5.3.2 העלמת הקולקטיב הישראלי

אסטרטגיה נוספת של חוקרי המודיעין לשיווי רושם אובייקטיבי למאמריהם היא העלמה חלקית של השיוך הלאומי הישראלי של הדובר, והפעם גם של הנמענים. בכך יש המשך הסתרה מכוונת של חלקים מזהותו האישית של המחבר כפי שהודגם בחלק הקודם, אך האסטרטגיה הנוכחית מתעלמת במכוון במקרים מסוימים גם מזהותם של הנמענים ומהיכללותם בקבוצה משותפת להם ולדובר.

במסגרת אסטרטגיה זו מתייחסים הכותבים במאמרי המחקר המודיעיני לישראל, על כוונותיה, מטרותיה ופעילותה, מתוך ריחוק ובגוף שלישי, כביכול היא עוד שחקן על מגרש המשחקים האזורי והבין-לאומי שמתארים לנמענים את התנהלותו:

(95) בהסתבלות על איומים אלו בהקשר **לישראל**, שימוש בנשק בחירום מיועד בעיקר לאתגור ההגנה **הישראלית** באמצעות ירי [...], תוך הפתעת **ישראל** [...] [41: 6]

(96) התנהלות כלל השחקנים במהלך המבצע משקפת בהירות אסטרטגית ביחס לכוונות **ישראל** ושאיפתה להימנע מהסלמה [42: 2]

(97) להבנתנו, הניסיון **הישראלי** ליצירת בהירות אסטרטגית, אשר התבטא בהעברת מסרים פומביים [...] היווה משפיע מרכזי על הערכת המצב באמזן [42: 6]

(98) ...נערך ניתוח **ישראלי** עצמאי אשר נועד לבחון את הממצאים ולספק הערכה מדעית עצמאית לגביהם. [...] עם זאת, הניתוח **הישראלי** אישר את הערכת [...] [202: 8]

(99) עם זאת, על-רקע היכולת המחקרית **הישראלית** הנוכחית, אין ביכולתנו לשלול את קיומן של התקדמויות נקודתיות בפיתוח מתקן המחשוב [...] [214: 2]

דוגמאות 95–99 מהקורפוס מתייחסות לישראל כאל עוד מדינה הנמצאת בתחומי הכיסוי המודיעיני של הדוברים, ולא ניתן לזהות מהניסוח כל שיוך לאומי, דתי, רגשי או אחר לאובייקט המתואר. נוסף על כך, בדוגמאות אלה ניכר שלשון הריחוק של ציון השם "ישראל" במקום כינויי שייכות כמו "שלנו", "אלינו" ועוד ניצבת בינות רכיבי ריחוק נוספים שמטרתם לחזק את מצג האובייקטיביות בטקסט ולצמצם את מקומו האישי של הדובר. למשל, בדוגמאות מצוינים שמות פעולה רבים, אשר גם בהם יעסוק פרק זה: בדוגמה 97 מדובר על "הניסיון הישראלי ליצירת בהירות" ועל "העברת מסרים"; ובדוגמה 95 מדובר על "הסתכלות", "שימוש", "אתגור", "ירי" ו"הפתעת". לצידם, בדוגמה 98 ישנו שימוש בנשואים סבילים ("נערך ניתוח ישראלי") ושימוש בנושא שאינו המחבר ("הניתוח הישראלי אישר"). אם כן, הסביבה הטקסטואלית המעלימה את הקולקטיב הישראלי שאליו שייכים הן הדובר הן הנמען רוויה אמצעים לשוניים נוספים המאפיינים כתיבה אימפרסונלית.

ההסתרה של השיוך הלאומי הישראלי הן של הדוברים הן של הנמענים באה לידי ביטוי גם בהתייחסות לאישים ישראלים מובהקים, שהכול מכירים את זהותם המסוימת באותה עת:

(100) בראייתנו, ערב מבצע השלום התאפיינה הערכת המצב בהיעדר בהירות אסטרטגית וחוסר הבנה של הכוונות **הישראליות**, אשר פורשו כהיערכות לקראת פעולה [...]. זאת, בעקבות ההימנעות **הישראלית** מהסלמה במרחב; התפטרות **שר הביטחון הישראלי**; ורצף התבטאויות **גורמים בדרג המדיני**, ופרסומים תקשורתיים **בישראל** [...] [42: 6]

בדוגמה 100 משנת 2019 מתייחסים החוקרים לאירוע מוכר ופומבי הנוגע להתפטרותו בנובמבר 2018 של שר הביטחון דאז אביגדור ליברמן ופרישת סיעתו מהקואליציה. אף שאין עניין ביטחוני הדורש הסתרה במקרה זה, בכל זאת האירוע מתואר בצורה מרוחקת, ללא אזכור שמו של השר – כביכול מדובר בהתפטרותו של שר הביטחון הגרמני, הלבנוני או האמריקני. כמו כן, לצד שר הביטחון מוזכרות התבטאויות של "גורמים בדרג המדיני", גם כאן ללא פירוט של תפקידים ושמות או הנכחת זהות ספציפית יותר מאשר הכינוי הכללי "גורמים". ולצד זאת, כאמור בדוגמאות הקודמות, שמות פעולה רבים ובהם "היערכות", "הימנעות" ו"התפטרות". ייתכן שהרגישות הפוליטית האפשרית בתיאורים מסוג זה היא שמביאה את החוקרים להקפדה יתרה על ריחוק ושמירה על מצג אובייקטיביות, כפי שאפרט בהמשך.

מתארת החוקרת הצעירה ח7 דילמה כזו בתהליך הכתיבה של דוחות מודיעין: "נגיד שאני מנסה לתאר תגובה למשהו שישראל עשתה או לפעולה כלשהי, לבחירות, לפוליטיקה. כדי להסביר על מה אני מדברת אני צריכה לכתוב תגובה לְמה, אבל אני לא יכולה להתייחס. אני לא אכתוב 'ישראל' אף פעם, וכשאני כותבת 'ישראל' אז מוחקים ומוצאים ניסוח אחר [...] פשוט כי זה לא התפקיד שלי לדבר על ישראל".

יוזכר כי מבחינת חוקרי המודיעין, חלק מהאובייקטיביות המחקרית הנדרשת מהם היא אכן תיאור של תמונת המצב מעיני היריב או האויב, "צד אדום", וזהו רכיב חשוב במילוי מיטבי של תפקידם. כיוון שכך, והם מציגים לעיתים את הידוע למדינות אחרות על ישראל, הם ינסחו זאת כפי שרואות זאת אותן מדינות:

(101) גובר הדיוּן בארגוּן על אפשרות פעולה **ישראלית** נגדו בהולנדְ [60: 1]

(102) להבנתנו, בראיית פורטוגלְ השימוש באלכסנדרְ עשוי לסייע לה בטשטוש מעורבותה בפעילויות נגד **ישראל** ("מרחב הכחשה"), כדי להקשות על האחרונה להטיל עליה את האשמה בביצוע פיגועים [209: 1]

(103) להבנתנו, קידום הפעלת מחסוֹן הציודְ הישוֹן בשגרה, מעיד על ביטחון גובר של הארגוּן באשר ליכולתו לצפות את מדיניות **ישראל** וכן מלמד על הערכת הארגוּן כי זו אינה מעוניינת בהסלמה [211: 1]

(104) באשר **לישראל** – המחוז מייחס לה מעורבות במערכה נגדו בסיני, והוא רואה בה "אויב ודאי" [223: 1]

עיסוק בתפיסתו של ארגון יריב או אויב את כוונותיה של ישראל, כמו בדוגמה 101, אינו יכול להיות מתואר באמצעות ביטוי כמו "כוונותינו", כיוון שהוא מנכיח את נקודת המבט הישראלית בעוד שזהו יסוד שהמחברים מבקשים להצניע בטקסט, הן מתוקף גבולות תפקידם הן מתוך רצון לייצר מצג אובייקטיביות.

באופן דומה, דוגמה 102 משקפת את נקודת המבט של פורטוגל[30] על יריבתה ישראל ודוגמה 104 את תפיסתו של אחד ממחוזות ארגון דאעש באשר לישראל.

לדעתו של החוקר הבכיר ק15, אופן ניסוח זה מחלחל גם לתיאורים הנוגעים לישראל שאין בהם צורך בהרחקה נוספת של הדובר מההתרחשויות. לדבריו, חוקר המודיעין מסגל לעצמו נקודת מבט חיצונית לחלוטין, שאינה מעיני ישראל וגם לא מעיני האויב – "אנחנו כאילו עם איזו משקפת בעמדת הסתכלות. לא מתארים מעיניו [של האויב], אלא סוג של צופים שמעדכנים מה הוא עושה. מבחינתנו, הרבה פעמים כשאנחנו מסתכלים על 'צד כחול' אנחנו פתאום נכנסים לאותו שטנץ. אנחנו עדיין המשקיף, ואז כמו 'ראש ממשלת הרשות הפלסטינית אמר' יש 'ראש ממשלת ישראל אמר'".

חשוב לציין שהעלמה זו של הקולקטיב הישראלי אינה מוחלטת ואינה אחידה. אומנם לא נמצא בקורפוס כינויי שייכות מובהקים כמו "שלנו" ("שר הביטחון שלנו", "הכוונות שלנו"), אך בשני מקרים נמצאה בכל זאת התייחסות חוזרת בגוף ראשון רבים אינקלוסיבי לציון שייכות משותפת לדוברים ולנמענים – בביטויים "כוחותינו" ו"שטחנו":

(105) זעם המפלגה על פעילות **כוחותינו** דועך (אף שטרם שכך), ומולו בולטים עניינה בשימור השקט הביטחוני [...] [140: 1]

(106) למול פעילות **כוחותינו**, בכירים בארגון העבירו מסר חריף [...] [44: 3]

(107) במהלך מבצע הניקיון נוטרלו שתי פרצות מול **שטחנו** [42: 9]

בעניין זה אני מבקשת להציע שייתכן שאי-השימוש באסטרטגיית ההעלמה במקרים אלו נובע מההקשרים הצבאיים (כוחות, שטח). זאת אומרת, כאשר העיסוק של הדוברים הוא בהקשרים מקצועיים צבאיים "ניטרליים", שהם קרובים יותר לתחומי אחריותם הארגונית של חוקרי המודיעין, הם מאפשרים לעצמם להזדהות כחלק מקבוצת הייחוס הצה"לית ואולי אף לכלול בכך את הנמענים. מנגד, כאשר העיסוק נוגע בישראל כישות מדינתית – בהקשרי כוונותיה, האסטרטגיה שלה ובמיוחד בכל הנוגע לאישים פוליטיים כמו שרים וראש הממשלה – ינקטו המחברים ריחוק מכוון בתיאור ישראל ככל מדינה אחרת ויימנעו מהתקרבות לסוגיות מדיניות ופוליטיות רגישות החורגות מתחומי תפקידם.

עם זאת, כיוון שצורת ניסוח זו חוזרת על עצמה לאורך עשרים שנות הקורפוס, סביר שמדובר גם בנורמת כתיבה שהפכה שגורה ושהחוקרים אינם נותנים עליה את דעתם תוך הפרדה מודעת בהכרח בין המקרים.

[30] יוזכר כי זה אינו שם המדינה המופיע בטקסט המקורי וכי מילים מסוימות הוחלפו בדוגמאות לשם שמירה על ביטחון המידע. מילים שהוחלפו מסומנות בעיגול עילי ° לאורך העבודה.

ביטויים אלה, "כוחותינו" ו"שטחנו", רווחים זה עשורים בלשון הצבאית ובתקשורת הישראלית (כגון "כל כוחותינו שבו בשלום") וייתכן שהדבר מוביל לבחירת המילים מבלי משים.

5.3.3 ניסוח סביל

עד כה ראינו שימוש רווח בנשואים סבילים בהקשרי שמירה על ביטחון מידע, הסתרת המבצע של פעולות ביטחוניות, שיקוף העיסוק ב"צד אדום" ולא בצד הישראלי וגם כנורמה שגורה בתת-ההגוון המודיעיני של כתיבה צבאית. נוסף על כך, בפרק הנוכחי הדגמתי כי השימוש בסביל מסייע לצמצם את נוכחותו של הדובר במאמר המודיעיני כדי לשוות לו רושם אימפרסונלי יותר. כעת נראה כי השימוש בנשואים סבילים אינו שמור לעמדת המחבר בלבד אלא נפוץ מאוד במאמרי המחקר ככלל.

יוזכר כי בולט באופייה של העברית הדגם פוֹעֵל-פעולה, כבשפה האנגלית, על כן בחירה בצורות סבילות המשנות את סדר המסירה הטבעי לטובת מבנה אימפרסונלי אינה מתחייבת והיא בעלת משמעות (לבנת תשע"א: 126). הניסוח הסביל כאמצעי לשוני המשמש למטרה זו מאפיין מסמכים רשמיים ובהם טקסטים אקדמיים (ג'נסן 2012: 129; רנקמה ושוברט 2018: 234), כיוון שהוא נוטה להיות "יבש" ובלתי אישי בהשוואה לקול הפעיל (פאר 2022: 86).

בהתאם, הניסוח הסביל מאפיין טקסטים צבאיים בעברית (ואף באנגלית לכל הפחות), ועל כך יעידו הנחיות הכתיבה הרשמיות והמקצועיות הקוראות לכותבים של טקסטים אלו להימנע מכך (אמ"ץ-תוה"ד 2014: 361; צבא ארה"ב 1986; הנדריקס ומייג'ור 2023: 155). נטייה זו כה מושרשת בכתיבה צבאית עד כי הנדריקס ומייג'ור (שם) מציינים שעל הכותב יהיה "לעבוד קשה כדי להימנע מקול סביל".

ראינו בקורפוס דוגמאות לנשואים סבילים כאשר אין שיוך גלוי לפוֹעֵל מסיבות שייתכן שקשורות בביטחון מידע, כפי שנראה בדוגמה 108 להלן, וגם כאשר ישנו שיוך גלוי בטקסט לפוֹעֵל ובכל זאת בחרו המחברים לשנות את סדר המסירה, כפי שנראה בדוגמה 109:

(108) בתגובה להיקפי האלימות החריגים, **נתקפו** שתי עמדות שיגור [44: 2]

(109) בתוצאה מטיפול כוחותינו, **הושמד** המטען, והשריד היחיד **שנשאר** היה הדופנית [112: 2]

בדוגמה 109 ברי כי כוחות צה"ל הם שהשמידו את מטען החבלה, ולמרות זאת ננקט כאמור נשוא סביל במבנה לוגי של סיבה ותוצאה, לצד שם פעולה ("טיפול כוחותינו"), במקום לומר למשל "כוחותינו השמידו את המטען והותירו שריד יחיד...".

לצד דוגמאות כאלה ישנם ניסוחים סבילים המתייחסים גם לפעולות שנקטו גורמי אויב, יריב או ידיד והמתוארות במאמרי המודיעין, כגון המבעים הבאים:

(110) עד כה, **התקיימו** מספר ביקורים של בכירים גרמנים במקסיקו ובין שתי המדינות **נחתמו** מספר מזכרי הבנה כלליים [161: 35]

(111) במהלך השנה **התקיימה** פעילות מואצת של מנהלת הידע הצבאי לשדרוג יכולות מערכי הניהול השונים [155: 9]

(112) לאחרונה (המחצית השנייה של שנת 2010) נראה, כי **הושלמה** הקמת פס ייצור לארונות מתכת מודפסים במרחב ואף **החלה** הפעלתו הראשונית [114: 1]

גם בדוגמאות אלה מופיעים הנשואים הסבילים בסביבה רוויית שמות פעולה, כגון "התקיימו מספר ביקורים" בדוגמה 110 במקום "ביקרו מספר פעמים" האפשרי; "התקיימה פעילות מואצת" בדוגמה 111 במקום "פעלה במהירות" או "האיצה את פעילותה"; ובדוגמה 112 מופיעות "הקמה" ו"הפעלה".

באותו מאמר שממנו לקוחה הדוגמה האחרונה, כמה עמודים לאחר מכן מצוין מפורשות הנושא הפועל, אך מייד שבים הכותבים לבחירה השגורה בתצורת הסביל לצד ריבוי שמות פעולה:

(113) **אמזון** השלימה את <u>הקמתו</u> של לפחות פס ייצור אחד לארונות מתכתיים. כמו כן, **נערכו** <u>בדיקות</u> לתקינותו, **הועברו** <u>הכשרות</u> כוח אדם <u>להקמתו</u> הראשונית <u>ולאחזקתו</u> השוטפת ואף **החלו** <u>בייצור</u> ארונות [114: 5]

הנשוא האחרון, "החלו", עשוי להיקרא כפעיל – "[עובדי אמזון] החלו בייצור ארונות", אך בשמירה על המשכיות הנשואים הסבילים הקודמים נראה שנכון יהיה לקרוא אותו כהמשך הרצף – "נערכו בדיקות... הועברו הכשרות... ואף החלו בייצור ארונות [על ידי עובדי אמזון]".

הניסוח הסביל שעשוי לחזק את מצג האימפרסונליות במאמרי המחקר המודיעיניים משמש לתיאור אירועים ותהליכים שבמסגרתו החוקרים משמשים מעין "משקיפים" ומספקים מידע מנקודת מבט חיצונית וניטרלית לכאורה. גם בדוגמאות 114–117, לשם המחשה מתוך מבעים דומים רבים בקורפוס, נבחרו נשואים סבילים אף שמצוין הגורם המבצע את הפעולה:

(114) נוסף על כך, במחצית השנייה של 2013, **נעשה שימוש** במערכת התקשורת P9 או C3 על ידי **פעילי הצופים** במסגרת תרגילים ואימונים של התנועה [62: 4]

(115) אדידס הביעה מול מתווכות כוונה לפעול לשימור השקט; במקביל, נראה כי **נערכה** פגישה בין **בכירי נייק לאדידס והועברו** מסרי מורת רוח [17: 1]

(116) במהלך התקופה שחלפה, **נבחנו** בידי **המפקדת** מספר חלופות למימוש התכנית, המשלבות שני מרכיבים [...] [219: 2]

(117) הצמרת הבריטית עודכנה; המערכת הביטחונית מתכנסת להערכת מצב; בפגישות ההמשך **בדרג המדיני צפויה להיקבע מדיניות** התגובה [31: 4]

5.3.4 הפועל "לבצע"

בדומה לשימוש בנשוא סביל לצורך צמצום נוכחותו של המחבר בטקסט, גם בהקשר האובייקטיביות והריחוק הרגשי נראית בקרבתו תפוצה רחבה של הפועל "לבצע" על הטיותיו (ואף של שמות פעולה, שבהם אדון בהמשך הפרק). כזכור, השורש ב-צ-ע מאפשר לכותבים דרגת הרחקה נוספת מהפעולה הישירה והמפורשת, מעבר לדרגת ההרחקה של הסביל, והשימוש בו רווח מאוד בטקסטים צבאיים ובהם גם מאמרי מחקר מודיעיני.

נראה דוגמאות מתוך הקורפוס לשימוש בפועל זה, שאינן משויכות דווקא להסתרת המחבר (כיוון שאינן מתארות פעולות הנוגעות אליו) או להסתרת מידע מסווג (כיוון שהנתונים נמסרים לעיתים בצורה גלויה למדי) ואשר תורמות לאופיו האימפרסונלי של הטקסט. דוגמאות אלה כוללות ארבע אפשרויות תחביריות לשימוש בשורש ב-צ-ע: כנשוא המרכזי, כשם פועל בצירוף שם פעולה; כשם פעולה המובלע בדגם שם הפועל וגם לצידו שם פעולה; וכשם פעולה לבדו.

5.3.4.1 <u>נשוא מרכזי</u>

נביט בדוגמאות המשתייכות לאפשרות הראשונה:

(118) העיסוק בסוגיות החוץ היה מועט יחסית, ולרוב **התבצע** גם הוא תוך זיקה לשאלות הכלכליות [1: 81]

(119) תשתית היחידה בדרום המדינה **מבצעת** באחרונה שיפורים ביכולותיה [...] [176: 4]

(120) דיביזיית הגבולות הונחתה ע"י הצמרת ההולנדית להסב את חטיבה [...] לחי"ר ובעקבות זאת, **בוצעה** עבודת מטה בצמרת הצבא ליישום ההנחיה. מהלך זה צפוי **להתבצע** בדומה לתהליך שעברו במהלך 2005 [...]. בנוסף, מסתמנת אפשרות להסבת מסגרת נוספת ברמת הגדוד [...], מהלך שייתכן והחל **בביצועו** במאי 2006 [154: 1]

(121) עם זאת, תשלום מרבית הסכומים הנ"ל טרם **התבצע** (שולמו בעיקר מקדמות), והוא צפוי להיפרס על פני השנים הקרובות, בהתאם להתקדמות מימוש החוזים [155: 11]

(122) ...אחד מחמשת המשלוחים שהועבר לשוויץ **התבצע** על גבי משאית [...] [207: 3]

בדוגמאות לעיל מופיעים הפעלים בשורש ב-צ-ע כשלעצמם, בהיותם הנשוא המרכזי במשפט, ולא בתצורת שם פועל המצטרף לשם פעולה. במבט ביקורתי על טיב הניסוח, נראה שלפחות בחלק מהמבעים הייתה אפשרות לבחור בפועל מדויק יותר מאשר ב-צ-ע הכללי – או להשמיטו כלל. למשל, בדוגמה 118 ניתן היה לקצר ולכתוב "העיסוק בסוגיות החוץ היה מועט יחסית, ולרוב גם הוא בזיקה לשאלות הכלכליות"; בדוגמה

121 אפשר היה לציין כי "מרבית הסכומים הנ"ל טרם שולמו"; ובדוגמה 122 – "אחד מחמשת המשלוחים הועבר לשווייץ במשאית".

לעיתים השימוש בשורש ב-צ-ע עבור הנשוא המרכזי אינו תואם כלל את המושא על פי המתבקש בעברית:

(123) להבנתנו, פרויקט זה נמצא בבשלות בינונית-גבוהה, **כשהפערים למימוש עשויים להתבצע** באופן עצמאי ע"י היחידה ללא קישור לדנמרק [...] [210: 10]

"פערים" בעברית אפשר למשל "להשלים", "למלא" או "לפתור", וניסוח כגון "פערים למימוש" סביר פחות. לכך נוסף במבע השורש ב-צ-ע, שאינו מוסיף היגיון גם הוא כיוון שאין "מבצעים מימוש פערים".

דוגמאות מעין אלה מחזקות את היותו של ב-צ-ע מאפיין שגור ורווח בנורמות הכתיבה של מחקר מודיעיני, רכיב אשר הכותבים משלבים מכורח ההרגל והיכרותם עם הסוגה. ייתכן שהיישום השגוי מעת לעת של מאפיין זה בטקסט מעיד על היכרות עם מאפייני הסוגה ומימוש במיומנויות כתיבה שאינן מיטביות.

5.3.4.2 <u>שם פועל ולצידו שם פעולה</u>

בהיקרויות אחרות של השורש בקורפוס, בתצורה הנראית נפוצה במיוחד, הוא מופיע כשם פועל ולצידו שם פעולה. למשל:

(124) להערכתנו, תפחת הנכונות של צבא קנדה **לבצע העברות** של ציוד לאפריקה בעתיד הקרוב [26: 4]

(125) בשילוב עם היקף מלאי הנשק שפרוש בשטח, ביכולתה של היחידה **לבצע ירי** במטחים לעבר יעדים במזרח [139 :6]

(126) החלטתו **לבצע סיכול** של אישיות בכירה (מה שעלול להביא להסלמה רחבה יותר) מבטא שינוי ניכר מנטייתו עד כה [34: 7]

גם בדוגמאות אלה ניכר שאפשר היה לבחור פועל מדויק בן מילה אחת ולא להאריך את הניסוח באמצעות ב-צ-ע, דבר הנעשה בניגוד לנטייה הצבאית הבסיסית לקצר את המסרים לטובת יעילות התקשורת (ועל כך בהרחבה בפרק 5.5). במקרים שלפנינו, בדוגמה 124 אפשר היה לומר "להעביר ציוד", בדוגמה 125 "לירות מטחים" ובדוגמה 126 "לסכל אישיות בכירה".

5.3.4.3 <u>שם פעולה המובלע בדגם שם הפועל ולצידו שם פעולה</u>

בדרגת הרחקה נוספת של השימוש בשורש ב-צ-ע, האפשרות השלישית העולה מהקורפוס אך המופיעה בו לעיתים נדירות, הוא מוצג כשם פעולה המובלע בדגם שם הפועל, לאחר למ"ד שם הפועל, ולצידו שם פעולה נוסף:

(127) ...הוא מהווה שלב נוסף בבנייתה בשנתיים-שלוש האחרונות של היכולת **לביצוע מהלכי התקפה** נרחבים במרחב [189: 1]

בדוגמה לעיל, על פי היגיון העברית, לַשם "יכולת" צפוי היה להצטרף שם הפועל "לבצע" – "יכולת לבצע מהלכי התקפה". לטעמי, אפשר לראות בכך רמז לחלחול האחיזה החזקה של שמות הפעולה בטקסט המודיעיני, כפי שיורחב בחלק 5.3.5.

5.3.4.4 <u>שם פעולה</u>

בצורתו הרביעית מופיע ב-צ-ע כשם פעולה לבדו, כפי שנראה מהדוגמאות הבאות בקורפוס:

(128) חוליות מחשוּב – חוד החנית של היחידה, להערכתנו אמונות על **ביצוע פעולות מחשוּב** חשאיות, זאת בהינתן דירקטיבה מהמפקדים [39: 3]

(129) לצד זאת, ברשות היחידה יכולת **ביצוע תגובה** במתווה חבלה ממרחב איטליה נגד מטרות צרפתיות, להערכתנו בכשירות בינונית-נמוכה [39: 11]

(130) בשנת 2000, הוחדר סייען [...], במטרה לבצע משימות איסוף מל"מ על יעדי ממשל ועל אתרים אזרחיים מרכזיים בברזיל. זאת, להבנתנו, כהכנה **לביצוע פיגוע** ע"י הארגון בשטח ברזיל [191: 5]

מגוון ההיקרויות של השורש ב-צ-ע במאמרי המחקר המודיעיניים, על הטיותיו ותפקידיו התחביריים, מדגיש עד כמה נוטים הכותבים לשלבו בטקסטים ולהעצים בכך את הרושם האימפרסונלי בהם. לצד זאת, אפקט נוסף שעשוי להיות מושג בביטוי זה בחלק מהמקרים הוא חיזוק אינטנסיביות הפעולה והדגשתה.

5.3.5 שמות פעולה (נומינליזציות)

שייף (1982: 40) מראה כי שמות פעולה נפוצים פי 11.5 בטקסטים כתובים מאשר בדיבור על-פה, ומציין כי הם אמצעי לשוני נוסף המאפשר להשיג ריחוק ולהפחית את מעורבות הדובר בטקסט (שם: 46). ספציפית, בטקסטים עיוניים ואקדמיים ניכר שימוש רב בצירופים שמניים ומיעוט בתבניות פועליות, ושיעור גבוה של שמות מופשטים ובכלל זאת שמות פעולה (חרל"פ ושראל תשס"ז: 84).

בעזרת שמות פעולה יכולים הכותבים למסור הצהרות מרוחקות ואובייקטיביות יותר לכאורה, מציע היילנד (1998: 132), באמצעות הסוואת מקור המודאליות. שמות הפעולה מסתירים את הנושא שהוא מבצע הפעולה, את הפעולה עצמה ולעיתים אפילו את המשמעות של המשפט כולו (דאגלס 2015: 46) – ובכך הם תורמים לעמימות בטקסט. לעומת זאת, בשימוש בפעלים נטויים המשפטים קונקרטיים וסיבתיים יותר, והקורא עובר בקלות רבה יותר בין הרמות הלקסיקליות והתחביריות של הקריאה (שם).

בהקשר העיסוק של פרק זה, שמות הפעולה הם מאפיין של סגנון כתיבה אימפרסונלי במסמכים רשמיים, לצד הניסוח הסביל שבו דנו קודם לכן (ג׳נסן 2012: 128–129). על פי לוסטיגמן ואהרוני (2016: 132) הם גם מסרבלים בדרך כלל את הכתיבה ומאריכים אותה[31], אך היותם חסרי זמן ונעדרי גוף מאפשר להעלים מהמשפט את עושה הפעולה ולחזק בכך את הרושם האובייקטיבי של הטקסט.

שמות הפעולה נפוצים מאוד בכתיבה הצבאית בכלל, והדבר בא לידי ביטוי גם במאמרי המחקר המודיעיני. על ריבוי זה של שמות פעולה בלקסיקון הצבאי עמד רוזנטל (2020: 404), בציינו כי הם נועדו להרחיק את הפעולה מהמְבצע שלה, עד כדי ניתוק, ובכך להפוך את הפעולה למושג בפני עצמו ורכיב בשרשרת של מהלכים מתוכננים ומנומקים. שימוש זה מחזק לדבריו את אופיו של ההגוון הצבאי בעברית כשפה אינסטרומנטלית הבנויה על שרשרת של מטרות, משימות וביצוע.

בהתאם, שמות הפעולה נפוצים מאוד בקורפוס ובאים לידי ביטוי בכמה תצורות, כפי שיודגם להלן.

5.3.5.1 <u>פועל עזר ושם פעולה</u>

(131) ...המנגנון איננו **עושה שימוש** בשיטת ההעברה החדשה באופן קבוע [218: 5]

(132) ...בעקבות זאת, **החל שימוש** בחברות קש [...]. השינוי במתווה הפעולה **הביא להאטה** ניכרת בהעברות הכספים ליחידה ולפגיעה כלכלית בממשל [225: 3]

(133) מסמך זה מבקש לבחון את האם **חלה השתנות** במדיניות הפעלת הכוח של היחידה [2: 3]

(134) **פתיחת הציר שהתקיימה**, נעה תחילה מצפון לדרום. **הפגיעה בטנק אירעה** באשר הכוח חזר על עקבותיו (מדרום לצפון) [12: 3]

בדוגמאות לעיל (שבהן הודגשו שמות הפעולה הרלוונטיים בלבד) נראה הדגם הראשון והנפוץ מאוד של שימוש בשמות פעולה במאמרי המודיעין, הכולל פועל עזר צמוד לשם פעולה. גורמים שפועלם מתואר בקורפוס בדרך כלל אינם "נפגשים" אלא "מקיימים פגישה", הם אינם "מסיירים" אלא "עורכים סיור" וכדומה. באופן דומה, בדוגמה 131 המנגנון אינו "משתמש" בשיטת ההעברה אלא "עושה שימוש"; המסמך בדוגמה 133 אינו מבקש לבחון אם "השתנתה" מדיניות הפעלת הכוח אלא אם "חלה השתנות"; והטנק בדוגמה 134 לא "נפגע" אלא "אירעה פגיעה".

פועל העזר הצמוד לשם הפעולה יכול להיות נשוא פעיל, כבדוגמה 131 ("המנגנון אינו עושה שימוש"), או נשוא סביל, כפי שנראה בדוגמאות הבאות:

(135) להערכתנו, **שיבוש** תקשורת אזרחית בחירום **יופעל** על ידי מטה המפקדה (בכל הנראה על ידי המחלקה הרלוונטית) [45: 8]

[31] על כך יורחב בפרק 6.3.2, העוסק באסטרטגיות של חוקרי המודיעין המובילות בתפיסתם להגבהת המשלב במאמריהם.

(136) סונ' פעלה במהירות להבהרה **שהירי בוצע** בשוגג דרך העברת מסרים והצהרות תקשורתיות חריגות [14: 1]

הדוגמה האחרונה משלבת כמה שכבות הרחקה באמצעות שם הפעולה "ירי", פועל בשורש ב-צ-ע ובתצורת סביל וסביבה שבה שמות פעולה נוספים ובהם "הבהרה" ו"העברת".

5.3.5.2 <u>שמות פעולה המצטרפים למושג אחד</u>

תופעה רווחת נוספת בקורפוס ומאפיינת של הכתיבה המודיעינית בהקשר זה היא של שני שמות פעולה לפחות המצטרפים למושג אחד, מעין צירוף סמיכות כבול שאינו משתנה, גם כאשר אפשר היה לנסחו בצורה פועלית. נראה לדוגמה את שם הפעולה "יכולת", הנפוץ מאוד במאמרי המודיעין ושעשוי להתייחס ליכולות של ישראל או של האויב (למשל לשבש תדרי מערכות), למאפייני אמל"ח (למשל יכולת של רחפן לשאת משקל מסוים או להטיל חימוש אל הקרקע) ועוד:

(137) כיום ליחידה' **יכולת שיבוש רחפנים** מתקדמים' [45: 3]

(138) פרויקט מו"פ נוסף, גם הוא באחריות מדור 77 ביחידה', מיועד לפיתוח **יכולת הטעיית GPS**, שהיחידה' להבנתנו מייעדת מול רכבים' [45: 4]

(139) לצד זאת, ברשות היחידה **יכולת ביצוע תגובה** במתווה חבלני' ממרחב הונגריה' נגד מטרות צ'כיות', להערכתנו בכשירות בינונית-נמוכה [39: 11]

צירופים דומים בלקסיקון הצבאי בכלל הבאים לידי ביטוי גם בקורפוס הם למשל "הורדת פקודה", "העברת אמל"ח" ו"הפעלת כוח", שאינם מפורקים בשום מקרה ומוחזרים לצורת הפועלית אלא מובאים עם פועל עזר, לעיתים קרובות בשורש ב-צ-ע:

(140) קונקרטית, **בוצעה הורדת פקודה** רחבה לשטח במספר חטיבות במקביל [17: 2]

(141) להבנתנו, עד כה לא **בוצעה הפעלת כוח** של היחידה' מול אוסטריה' בתחום שיבוש ההתנהלות' האזרחית'; יתכן לשם שמירת היכולת כ"הפתעה אסטרטגית" לשעת כושר', או בשל אי-מבצעיות היכולת. להערכתנו, לא ייעשה בה שימוש בשגרה (קיימת אפשרות לשימוש באירועי מתיחות) [45: 8]

(142) באופן זה, הכוח' שואף להרחיב את **יכולות יחידותי' להפעלת כוח** בחירום ובמערכה שבין המלחמות [40: 5]

בדוגמה הבאה אף נראה ביטוי חריף מעט יותר (אך לא נדיר) לשרשרת סמיכויות הבנויה על שמות פעולה הכוללים "יכולת" ובה ארבעה איברים:

(143) מטה המודיעין והיחידה הימית' בצבא' מובילים בשנה האחרונה תהליך של **העברת יכולות איסוף מודיעין** חזותי טקטי ליחידות המטה' [...] [211: 1]

5.3.5.3 שמות פעולה במבנה שם פועל

בעודם מצטרפים ל"יכולת" המוזכרת לעיל, שמות הפעולה בקורפוס נדמים לעיתים קרובות לשם הפועל, תוך שימוש בלמ"ד שם הפועל, ייתכן שבשל קושי מסוים במיומנויות הכתיבה של החוקר. בדוגמה הבאה, למשל, אפשר היה לכתוב את שם הפועל הצפוי בטקסט: "מחזיקה ביכולות לייצר אמל"ח" או להפוך לשם פעולה רגיל כבדוגמאות הקודמות, "מחזיקה ביכולות ייצור אמל"ח":

(144) תשתית "יחידת התקיפה" [...] מחזיקה **ביכולות לייצור אמל"ח** תמ"ס ואף פועלת להעברת הידע המצוי ברשותה לשטחי המרכז [176: 9]

דוגמאות נוספות רבות לכך עולות בקורפוס, חלקן חריפות מבחינת שיבושן התחבירי:

(145) היחלשות ליבת המדינה האסלאמית אתגרה את **יכולתה למימון** המחוזות המרוחקים ובהם סיני, ועל כן פעל עצמאית להשגת מימונו [225: 1]

(146) המהלך צפוי להתפרש כניצחון נוסף של הנשיא לאחר שהצליח להכשיל את **הניסיון לגיבוש** הנהגה דו-מוקדית ולהדוף את האיום לגירושו [198: 3]

(147) בהינתן שאמזון או לחלופין סוני יתבקשו לספק הקצאות אלו, יכולתם לבצע זאת תלויה בתמורה שתתקבל. ייתכן ואלו יתקלו **בקשיים לאספקת הכמות** הנדרשת [...] [16: 5]

(148) **מאמצי הנשיא לחבלה בהעברת השלטון** והאירועים האלימים בעיר – משמעויות ראשוניות [22: 1]

בדוגמה 145 אפשר היה לבחור בניסוח "יכולתה לממן את המחוזות" או "יכולת מימון המחוזות" ולא במעין הכלאה בין שם הפועל לשם הפעולה; בדוגמה 146 אפשר היה לבחור בשם הפועל "לגבש"; בסוף דוגמה 147 אפשר היה לכתוב "בקשיים לספק את הכמות הנדרשת"; ובסוף דוגמה 148, שהיא כותרת הדוח המופיע בקורפוס, נדרש מצד התקן "לחבל" ולא "לחבלה".

שמות הפעולה, חשוב לציין, נפוצים מאוד בקורפוס לא רק בהקשר הפועלי. תפוצתם המספרית לא נבדקה במסגרת המחקר הנוכחי, אך אסיים חלק זה בכמה דוגמאות למבעים שימחישו את היקף נוכחותם:

(149) בעיראק, כולל החוק **נכונות** מטעם הקונגרס **להמשך מעורבות** אמריקנית בזירה, תוך **הקצאת** 10 מיליון דולר **לשיתוף פעולה** ביטחוני עם עיראק **וקריאה לגיבוש** תוכנית חומש **לסיוע** למנגנוני הביטחון העיראקיים. [...] ראשית, מצהיר הקונגרס שמדיניות ארה"ב בסוגיה היא להמשיך (יחד עם בעלות בריתה ושותפותיה) **במאמצים לסיום הלחימה ולמענה** על צרכי האוכלוסיה, לצד **וידוא** שאמצעים אמריקניים לא משמשים למבצעים שמביאים **לפגיעה** בבלתי מעורבים. בפועל ובהקשר זה, דורשים המחוקקים מהממשל

לדווח על היקף הנפגעים האזרחיים מהתקיפות הסעודיות בשנה האחרונה, תוך **פירוט** על האמל"ח בו נעשה **שימוש** בתקיפות אלה. נוסף על כך, החוק מאריך בשנתיים נוספות (עד סוף 2023) את **איסור התדלוק** באוויר של מטוסים לא-אמריקניים הלוקחים חלק במערכה בתימן (**בבוונה** מרומזת למטוסים סעודיים) [13: 6]

(150) **התקרבות** הבחירות התנועתיות בצופים מגבירה **פעלתנות** הנהגות התנועה ומציפה המתחים ביניהן [29: 1]

(151) לעת עתה, ניכר כי **ההשפעה** על גורמי הטרור הינה **הגבלת** חופש תנועה; **ירידה** למחתרת; **יציאה** מאזורים הכפריים; **צמצום** מרחבי פעילות; **חשיפת** מקומות מסתור; **והימנעות מפעולה** בקרבת מקומות מגוריהם [87: 14]

(152) ...כמו כן, במרחב העיר קיימת **היערכות** של כוחות הגנה [...]. בנוסף, במרחב העיר קיימת **פריסה** של צבא אוסטריה וגופי ביטחון הפנים [40: 20]

5.3.5.4 <u>שם פעולה כמוקד של משפט שמני משלים ומפרט</u>

שמות הפעולה נוכחים בקורפוס כמובן במשפטים שמניים רגילים, כגון בדוגמאות 153–155 להלן:

(153) להבנתנו, המטרה העיקרית שלשמה מוקם הארגון, הנה **יצירת גוף** אזרחי לגיטימי [...] [129: 2]

(154) הצבא בשלבי **בחינת דרך הפעולה** של יחידה 1111, וניכר כי העיסוק [...] נמצא עדיין בשלביו הראשוניים [59: 1]

(155) בבסיס **תפיסת המערכה** החדשה של המפקדה, **מאמץ לפגיעה** קשה ביכולות הצבא ובתפקוד המערך הספרדי, באמצעות מהלומה מהירה ועוצמתית כבר בתחילת המערכה [40: 3]

עם זאת, אני מבקשת להפנות את המבט לתופעה אחרת וייחודית יותר בהקשר תפוצתם הרחבה של שמות פעולה במאמרי המודיעין. במסגרת זאת, שמות הפעולה עומדים בליבו של משפט שמני, משלים ומפרט, הצמוד למשפט קודם המציג את עיקר המסר והכולל לרוב נשוא פעיל. נראה לדוגמה את המבע הבא:

(156) בנוסף, מקיימת התעשייה הצבאית האיטלקית שת"פ עם מספר חברות אלבניות. <u>במוקד</u>, **מעורבות** אלבנית **בפיתוח** מערכות "מנשה" [85: 5]

המשפט השני בדוגמה 156 מפרט באשר לנאמר במשפט הקודם – במקרה הזה מהות השת״פ האיטלקי-אלבני – באמצעות משפט שמני המתבסס על שמות פעולה. המשפט השני פותח במילה ״במוקד״ ואחריו פסיק ושמות פעולה, וזהו אחד הדגמים הנפוצים במאמרי המודיעין המשמשים להרחבה ולהוספת פרטים:

(157) שורשיה של גישה זו טמונים בעקרונות התרבותיים-דתיים של האסלאם, ובפרט היחס ל"אדמת פלסטין" ולירושלים. **במוקד**, **התפיסה** כי ישראל נוצרה ע"י האימפריאליזם המערבי ומהווה מכשול בפני איחוד כלל המוסלמים [...] [108: 3]

(158) השבועות שקדמו לסיום כהונת אובאמה עמדו בסימן טלטלות ביחסי ארה"ב-רוסיה. **במוקד**, **החלטת** אובאמה לגבות מחיר ממוסקבה על מעורבותה בבחירות [...], ללא תגובת נגד רוסית; **והדלפת** דו"ח על מנופי לחץ [...] [66: 1]

(159) ברזיל מגלה בשבועות האחרונים פעלתנות מדינית גוברת במדינה. **במוקד**, **פגישה** בין הנשיא חואן לשה"ח [...]; **ביקור** שה"ח אלחנדרו [...]. במקביל, ברזיל ממשיכה לספק לוונצואלה סיוע ולהפעיל חיילים בשטחה. **ברקע**, **התפיסה** הברזילאית הדואלית את המערכה בטרור [...] [90: 1]

נראה שהשימוש בדגם זה, הגורר עימו שמות פעולה רבים וחיזוק הרושם האימפרסונלי, מאפשר לכותבים לפצל משפטים ארוכים הכוללים מידע רב ולמסור מידע נוסף בחלק הבא. מעידה על כך החוקרת ח8: ״יש כל כך הרבה פרטים, שהמשפטים שאני מוציאה הם איזה ארבע שורות ואני לא יודעת איך לסדר את זה כדי שלקורא תהיה קריאה נעימה יותר והוא יבין. הרבה פעמים אני פשוט משתמשת במילות קישור – מחליטה איפה אני עוצרת את המשפט ואז משתמשת במילת קישור כמו ׳זאת׳, ׳בנוסף׳ או ׳כך׳ ופסיק, וממשיכה את המשפט״. תופעה זו של פיצול המשפטים באמצעות מילות קישור שכיחה בעברית הכללית, אך בכתיבה המודיעינית גוררת עימה את העצמת השימוש במשפטים שמניים ושמות פעולה.

הדוגמה האחרונה לעיל, 159, אף כוללת שימוש בדגם זה פעמיים ברציפות – משפט עיקרי המעביר את המסר; משפט שמני הפותח ב״במוקד״, אחריו פסיק ופירוט הפעלתנות הברזילאית באמצעות שמות פעולה; לאחר מכן משפט עיקרי שני המתאר את הפעילות מול ונצואלה; ומשפט שמני נוסף הפותח בביטוי ״ברקע״, אחריו פסיק ולאחר מכן שמות פעולה רבים. הדוגמה הבאה, בקטע מעט ארוך יותר הלקוח ממאמר משנת 2013, תמחיש אף היא כיצד מיושם דגם זה במאמרי המודיעין:

(160) מול אתגרי השעה, בולטת **הקצאת** התשומות הגוברת למרחב האירופאי, תוך מאמץ **לניהול** המשברים במרחב באופן שיבטיח **הימנעות** מ"הרפתקאות" צבאיות. **במוקד**: א. מול אירופה – **צבר** ביקורים של שורת בכירי ממשל, בהובלת הנשיא [...] **לביסוס** הזיקה הגרמנית למרחב ויחסי ברלין עם בעלות בריתה [...]. **ברקע**, **פרסום תפיסת ההפעלה** של הצבא, המעתיקה את מרחב פעילותו העיקרי בשנים הקרובות למרחב המדובר. ב. אסיה – עיקר הקשב נתון **לגידור** סיכונים הנשקפים מהמרחב [...]. **ברקע**, **המשך עיסוק** הולנדי בהודו [...]; **מכירות** ציוד לבעלות ברית [...] **ויישום** "לקח המערכה" [...] [110: 1]

בקורפוס נפוצים כמה ביטויים נוספים בדגם זה של משפט שמני מפרט, שעשויים להיות קונוונציה ייחודית לתת-הגוון זה של כתיבה מודיעינית, בעיקר לאחר "במוקד", "ברקע", "במסגרת זאת" ודומיהם ו"זאת":

(161) בפועל, הכוח הרב-לאומי שגובש כולל כ-3,000 חיילים מניז'ר וממדינות מערב אפריקה [...]. ברקע, **מאמץ** ספרד **לגיוס** אלג'יריה **למתן סיוע לקידום** המערכה במאלי, **ותכנונים** אופרטיביים ראשוניים בממשלה **למעורבות** צבאית עתידית במדינה [110: 10]

(162) ההתפתחות ביחסים מאפשרת לשווייץ לחזק את דימויה כמעצמה במזרח התיכון ובצפון אפריקה, ולאתגר את ההשפעה היפנית במרחב. ברקע, אי נוחות יפנית מסוימת **מהגברת** הנוכחות השווייצרית במזה"ת [...] [56: 3]

(163) במסגרת ההתאמות הארגוניות באמזון, ניכר כי בכירי החברה ממקדים מאמץ בהמשך טיוב הסיוע הצבאי לממשל ג'ורג'. **במסגרת זאת, הקמת** גוף חדש לצורך **מענה** לסוגיות בהן מזוהים פערים בהתנהלות, לצד **ביסוס ותגבור** פעילות הגופים הקיימים [96: 12]

(164) תאילנד ממשיכה להתמקד בבניין כוחה ובחיזוק נוכחותה המרתיעה מול נפאל [...]. ברקע, נמשכת עבודת המטה התאילנדית לתרחישי פעולה בנפאל, עם הפרסומים על בקשת תאילנד לקדם תכנון אופרטיבי עם מקסיקו בסוגיה. **במוקד האירועים**, תקריות ירי בגבול מצד נפאל נגד כטב"מים תאילנדים [110: 2]

(165) המערך הוא מהפעילים במסגרת הלחימה הנוכחית ולבן מצד אחד, נשחק מאוד במלאי המערכות ובאימונים ומצד שני, צבר ניסיון בהפעלת כוח ששיפר בעיקר את כשירות הפרט. **זאת**, יחד עם **חניכה** יפנית ששיפרה את **התאמת** הציוד ליעד **ולסגירת** מעגל הירי [40: 30]

(166) במקביל, סודאן החזירה את שגרירה מקהיר לצורך "התייעצות" וחידשה את התלונה למועבי"ט בעניין הסכסוך הטריטוריאלי עם מצרים על משולש חלאיב-שלאתין. ברקע, **תמיכתה** של סודאן בעמדת אתיופיה בסוגיית "סכר התחייה" שבפועל בודדה את מצרים במו"מ על חלוקת מי הנילוס [...] [53: 1]

(167) הממשל ממשיך לפעול לממש את תפיסתו האסטרטגית [...] תוך **הקדשת** מאמצים מדיניים [...] **והידוק** קשרים ביטחוניים עם בעלות ברית במרחב. **זאת**, לצד **פרסום** אסטרטגית הצבא המקסיקני, **שבמוקדה הסטת** כוחות ופעילויות למרחב המדברי, **קביעת** בסיסי אם חדשים, **פיתוח** טכנולוגיות מותאמות לצרכים החדשים **וחיזוק** שת"פ ע"י תרגילים ימיים [110: 11]

(168) החרם, שהחל ב-5 ביוני 2017, כלל הכרזה מתואמת על ניתוק יחסים מצד סעודיה, מאע"מ, בחרין ומצרים מול קטר. **בכלל זה, גירוש** שגרירים ואזרחים, **הפסקת טיסות** ותחבורה ימית **והחרפת השימוש** של הצדדים באמצעי התקשורת שבבעלותם [...] [23: 2]

(169) על פי החוק האמריקני לנשיא אין סמכות לפתוח במלחמה למול תאילנדּ ללא אישור של הקונגרס, לכן הנשיא עלול לספוג ביקורת על חריגה מסמכותו בפעולה זו. בהקשר לכך, **חשיבות** ההדגשה בהודעת הפנטגון כי הפעולה בוצעה לצורך הגנתי [...] [34: 8]

5.3.6 מירכאות סביב מילים וביטויים

מדריך הכתיבה הצבאי (אמ"ץ-תוה"ד 2014) מנחה את הכותבים לשמור על ניטרליות בטקסטים ככל האפשר, ובכלל זאת להימנע מהבעת רגשות עזים ומשימוש בניבים ובעגה (סלנג). "וכשאין ברירה", המדריך מייעץ להקיף במירכאות את מילות העגה. על פי ניר (2018 : 280), מירכאות הן מסימני הפיסוק הפוליסמיים ביותר, היכולות לציין דיבור ישיר, מילה או ביטוי הלקוחים ממשלב שונה, שם עצם פרטי ועוד. הכנסת מילה או צירוף למירכאות, הוא אומר, יכולה לשמש גם לשם הבעת הסתייגות אצל הכותב.

הסתייגות כזו נדרשת לעיתים עבור חוקר המודיעין כדי להימנע מנקיטת עמדה בטקסט ובכך לשמור על מצג אובייקטיביות וריחוק רגשי. בהקשרים שבהם עוסק הפרק הנוכחי[32] ועל פי נורמות הכתיבה הנהוגות בקהיליית המודיעין, סימון מילה או ביטוי במירכאות יעיד כי הוא משקף מושג או מונח כפי שהתייחס אליו צד האויב או שהכותב אינו מסכים בהכרח עם התפיסות הקשורות במושג זה. הסתייגויות של הגורם המצטט יכולות להיות מופנות כלפי נוסח המקור שאותו מהדהדים, כלפי תוכנו או כלפי שניהם (ויצמן 2020 : 132).

5.3.6.1 מושגים המתארים את תפיסת האויב

קבוצה ראשונה של מילים שיהיו נתונות בדרך כלל במירכאות במאמרי מודיעין בהקשרי אובייקטיביות כוללת מושגים המשמשים ב"צד אדום", צד היריב או האויב שאותו על החוקרים לתאר עבור הקוראים. למשל, המושג "שהיד" ייכתב כך, במירכאות, כדי לציין שמדובר במונח כפי שהוא נישא בפי האויב, כמעין ציטוט שלהם – ושחוקרי המודיעין הישראלים אינם חושבים שאותם אנשים אכן מילאו במותם חובה דתית נעלה. כך גם במושגים נוספים הנוגעים לצד האויב, כפי שנראה בדוגמאות הבאות מהקורפוס:

(170) שוודיהּ, הממשיכה לפעול מתוך ביטחון עצמי גובר, משלבת בהתנהלותה ניסיון לחזק את **"רוח ההתנגדות"** ו**"העמידה האיתנה"**, עם מאמץ עקבי לבניית **"מחנה ההתנגדות"** בהובלתה [167: 1]

(171) ה-"חמא"ס" – שהפגינה נחישות בהתנגדותה לדחיית הבחירות [...] פועלת נמרצות כדי לשווק את עצמה בציבור, לא רק כתנועת **"התנגדות"**, אלא גם כתנועת שלטון שיכולה לספק אג'נדה לאומית כוללת גם בנושאים חברתיים-כלכליים-מדיניים (למשל – **"התנתקות כלכלית"** מישראל, ביעור השחיתות, **"התנגדות"** כבחירה אסטרטגית) [171: 3]

[32] על שימוש במירכאות לצורך סימון המשגה פנימית, ניב, עגה ועוד יורחב בפרק 6.2.

(172) להערכתנו, ככל שהגמישות התקציבית של החברהْ תצטמצם, כך תגבר נכונותה לקדם פשרה בנושא התשלום למנהליْ ולמשפחות **"שהידים"** [228: 1]

(173) ...החברהْ נאלצה לתעדף את "אבני היסוד" שלה (משכורות, מענקיْ וקצבאות למשפחות גדולותْ ו**"שהידים"**) [...] באופן שהתבטא בתשלום משכורות חלקי לעובדיْ החברהْ ולפיגורים בתשלומים למנהליْ ולמשפחות **"שהידים"** [231: 7]

״העמידה האיתנה״ הנזכרת בדוגמה 170 היא תרגום המושג צֶמוּד בערבית, הקשור ביכולת להחזיק מעמד מול קשיים. זהו רעיון אידאולוגי ואסטרטגיה פוליטית שהתגבשו לאחר מלחמת ששת הימים בשנת 1967 בקריאת אש״ף לפלסטינים להיאבק בעקשנות בישראל, תוך החרמתה המוחלטת (כבהא 2010: 255). מושג זה, כמו מושגי ״ההתנגדות״ הפלסטינית, נתון במאמרי המודיעין בין מירכאות לא רק כדי לסמן לקורא שמדובר במושג פוליטי או מחקרי אלא גם שהמונח משקף תפיסת עולם של צד האויב ולא של הכותבים.

החוקר ק2 מספק הצצה אל נורמת כתיבה זו: ״הצד השני מספק לנו מורכבות עם ה׳אסתשהד׳, ה׳שהידים׳ וכל הדברים האלה. אתה צריך להשתמש במירכאות כל אימת שאתה רוצה לבטא את הביטוי של הצד השני. אני לא אומר את זה כמגבלה, אני אומר את זה כצורך, שצריך מאוד לדעת מתי לשבור לציטוט, זאת אומרת ׳ההתנגדות החמושה׳, ׳ההתנגדות׳״.

5.3.6.2 <u>מושגים שעשויים לשאת מטען פוליטי</u>

קבוצה שנייה של מושגים שיובאו במירכאות בהקשרי שמירה על מצג אובייקטיביות כוללת מונחים שעשויים להיות בעלי רגישות מדינית מיוחדת ולשקף תפיסת עולם ספציפית, למשל בין ״התנחלות״ ל״התיישבות״, בין ״הגדה המערבית״ ל״יהודה ושומרון״ ועוד, כפי שנראה בדוגמאות הבאות:

(174) מועבי"ט פרסמה (22 במרס) הצהרה בדבר אי-חוקיותן של **ה"התנחלויות"** וקראה לצדדים להימנע ממתיחות בתקופה הרגישה הקרובה [232: 4]

(175) להערכתנו, חוות הדעת תחשק את הממשלْ להתייחס לסוגיית **ה"התנחלויות"** ולפעילות השוטפת ביהו"ש [...] [229: 9]

(176) בפרט, הצביעה על הובלת יוזמת חקיקה [...] שכללה קריאה לממשל לבלימת הרחבת **ה"התנחלויות"** והריסת בנייה [....]; לצד חסימת ישראל משימוש בכספי סיוע אמריקניים באופן המסייע **ל"כיבוש"** [230: 45]

ויצמן (2020: 132) מתייחסת לציטוט שאינו ישיר אך כולל מירכאות סביב מושג מסוים, כפי שנראה בדוגמאות 174 ו-176 לעיל ובדוגמאות 177–178 להלן. היא מציינת כי זה עשוי להיות מטא-ייצוג המהדהד אמירה קודמת של הגורם המצוטט, מחשבה, אמונה או פרשנות שלו שמבחינת המצטט מוצגים כעת

בהסתייגות ובביקורת אירוניים הודות לסימונם המודגש במירכאות. תפקיד המירכאות כאן כפול, לדבריה: המירכאות השאובות מתחום הדיבור הישיר מבטאות ייצוג מדויק של הדברים שנאמרו והתחייבות לרמה גבוהה של דמיון אליהם, ומצד שני הן מאפשרות לדובר לנתק את עצמו מהתוכן המהודהד ולהביע יחס של ביקורת עליו או גנאי. מירכאות סביב ציטוט או חלק ממנו הן אחת הצורות המפורשות ביותר של הבניה מחדש של מבע טקסטואלי קודם, ובכל הנוגע לשיח פוליטי מדובר בהכרח בנקיטת עמדה של הדובר, בין שהוא מסכים עם התוכן המצוטט ובין שהוא מתנער ממנו (ויצמן 2024: 138).

ניתן לראות בקורפוס שגם כאשר מדובר מלכתחילה בציטוט של גורם שאינו ישראלי ישנה הקפדה להקיף במירכאות דווקא את הביטוי הרגיש מתוכו ולא את הציטוט כולו. לדוגמה:

(177) נשיא תורכיה קרא להעניש את ישראל; בעוד נשיא מאע"מ קרא לסיום **"הכיבוש הישראלי"**, ולהקמת מדינה פלסטינית עצמאית [233: 8]

(178) חברות הקונגרס [...] ביקרו את היחס של ישראל בלפי הפלסטינים וקראו להפסיק את **"הכיבוש"** [226: 5]

המירכאות משמשות עבור חוקרי המודיעין במקרה זה כאמצעי הרחקה ועמימות שבמסגרתו מטושטשת דעתם הפוליטית האישית והנושא נותר מחוץ לשיח המחקרי, כך שלא יעורר תרעומת בקרב מי מהקוראים בדרג הצבאי או המדיני. אפשר לראות שכאשר אין בכך צורך בעיניהם, אותו מושג יכול לשמש במאמרים ללא מירכאות:

(179) במרס 1989 הבריז על "מלחמת השחרור" נגד **הכיבוש הסורי** בלבנון. [...] בצרפת הקים עון את "הזרם הלאומי החופשי" והחרים את הבחירות שהתקיימו בשנים 1992-2000, כיוון שנערכו תחת **כיבוש סורי** [227: 14]

(180) ...ההישג המשמעותי היחידי שנרשם במהלך התקופה היה **כיבוש** העיירה סולדאר **ע"י הרוסים** [10: 3]

אומר על כך החוקר הבכיר ק15: "בקרב [קציני המודיעין] הבכירים תמיד יש רגישות, כי מטבע הדברים אתה מתחכך עם הצרכן ומבין זאת. אתה גם לא רוצה להיכנס למוקשים, שבעיניי הם פחות חשובים, כי אז תפספס את המסר שאתה רוצה להעביר ויסתכלו על המסמך כבר בעין עקומה".

המירכאות נועדו לנטרל את המטען הפוליטי והמדיני שעשויים לשאת עימם מושגים מסוימים המתוארים במאמרי המחקר, אך טולמן-לייקוף (2001: 42) מזכירה כי גם השארה או השמטה של מירכאות סביב "עובדות" מסוימות היא החלטה השמורה למנצח במאבק על מסגור של אירוע מסוים.

5.3.7 מטאפורות ויופמיזם

"בצה"ל כמו בצה"ל, לכל דבר ועניין יש מונח מכובס בלשון מקצועית", אמר העיתונאי רון בן ישי (2024), והוא כמובן אינו לבד בזיהוי זה. הדסון (1978 : 50) מציין כי פוליטיקאים ואנשי צבא משתמשים ביופמיזם כדי לרכך חדשות לא נעימות אך גם לצורכי הטעיה, וגם אלאן ובוריג' (1991 : 168) טוענים כי השפה הצבאית משתמשת ביופמיזם טעון עד כדי הונאה, כאמור בפרק 2.2.3, ובכך נכללים גם ראשי תיבות.

באותו פרק נכתב בהרחבה על מטאפורות ויופמיזם כמכשירים מרכזיים של שליטה פוליטית וחברתית בשיח ועל ההסתרה או ההסטה של המשמעות האמיתית לתחומים אחרים. כעת אבחן מתוך הקורפוס ארבע דרכים שבהן מממשים חוקרי המודיעין אסטרטגיה זו לשם שמירה על מצג אובייקטיביות והתרחקות ממשמעויות הנוגעות למלחמה, להרג ולמעשה הצבאי בכלל: מטאפורות, יופמיזם, ראשי תיבות ושמות פרשיות מודיעיניות. הדרכים שלובות אלו באלו, אך יודגמו בנפרד מתוך הקורפוס.

5.3.7.1 <u>מטאפורות</u>

באופן פורמלי, מטאפורות הן יסוד לא רצוי יחסית בכתיבה צבאית ככלל ובכתיבה מודיעינית בפרט. הן עשויות לפגוע בכלל האיכות במסגרת השיח, כיוון שאינן מעבירות את ערך האמת המדויק שהדובר רצה להביע אלא דמיון למאפיינים מסוימים בלבד (גרייס 1975 : 53). מטאפורות עשויות לדרוש מהקורא זמן עיבוד ממושך יותר ומאמץ, וגם לכך יש השלכות על שלמות ההבנה (צ'ילטון 1987 : 12). בעולם המודיעין, אומר הלר (2004 : 106), עודף יצירתיות בפיתוח של מטאפורות שאינן מבוררות דיין עלול להפוך את הערכת המודיעין ל"יצירת אומנות" וכלי לביטוי עצמי של הקמ"ן – במקום כלי יעיל לתמיכה בקבלת ההחלטות. עם זאת, הוא מציין, אי אפשר להתעלם מתפקידן של המטאפורות ככלי רטורי לשכנוע הנמען.

נראה כי גם חוקרי המודיעין עצמם מבינים את האתגרים ואת הבעייתיות שמטאפורות מציבות בפני צרכן המודיעין. "הפרשנות של מטאפורה היא משהו אישי", אומר החוקר ק14, "והכול קשור במטען שהאדם מגיע איתו אל הטקסט שכתבתי. אם אני רוצה להעלות משמעותית את הסיכוי שכל קורא יבין את הטקסט באותו אופן, כדאי להימנע ממונחים שהם דו-משמעיים או רב-משמעיים".

ובכל זאת, מהקורפוס עולה שימוש בכמה מטאפורות מרכזיות, ובראשן ייצוג הפעילות בשדה הצבאי ובשדה המדיני הבין-לאומי כמשחק ספורטיבי, בהשתתפות שחקנים הפועלים על מגרש מדומיין. המטאפורה של מלחמה כספורט ותחתיה תת-המטאפורה של מלחמה כמשחק נפוצה מאוד בישראל ובעולם, על פי גבריאלי-נורי (2013 : 70), כשיח מנרמל מלחמה המתאים למגוון צרכים ומטרות פוליטיות. באופן דומה, בלאק (1962 : 42) הראה כי תיאור קרב דרך מערכת מטאפורית של משחק שחמט מעלים את ההיבטים המטרידים יותר רגשית של המלחמה באמצעות הבחירות הלשוניות.

נראה תחילה דוגמאות לרכיב הראשון והנפוץ ביותר במסגרת המטאפורית הזו, ה״שחקנים״:

(181) לאור ההבנה הרווחת בקרב כלל **השחקנים** כי לא צפויה נסיגה של כוחות פולניים מהזירה, חרף ההצהרות על סיום המשימה, [...] [18: 8]

(182) התנהלות זאת מבטאת את עניינה של אירלנד לקיים איזון אסטרטגי בין **השחקנים** השונים הפועלים במדינה. **השחקן** האיר׳ פועל לתגמל את כל **השחקנים** במקביל, על מנת לשמר מעמד ושיח מולם ולצמצם את החיכוך ביניהם [...] [35: 5–6]

(183) התקיפה ממחישה את פוטנציאל הפגיעה בצבא צ׳אד לצמצום השת"פ עם המפקדה, וכן העמיקה את תפיסת היחידה כחדורה בקרב כלל **השחקנים** [26: 1]

(184) במימד המדיני, וחרף השת"פ הביטחוני עם מדינות באזור, צרפת ממשיכה לראות את אנגליה **כשחקן** חשוב במרחב [89: 3]

(185) מסמך זה יתאר את מאזן הביניים של **השחקנים**, הגורמים המשפיעים על הדינמיקה ביניהם, המשמעויות וביווני הפעולה המסתמנים [36: 2]

ההתייחסות בקורפוס לגורמים הפועלים כאל שחקנים רלוונטית כאמור הן לתחום הצבאי הן המדיני, ללא הבחנה מיוחדת בין המקרים. לעיתים זוכה התייחסות זו לאפיונים נוספים בטקסט, חלקם שאובים מאותו תחום של משחק ספורטיבי, כפי שנראה בביטוי ״שחקנים זרים״ בדוגמה 186 להלן, וחלקם נראים מעט זרים לו, כגון ״שחקנים אחראים״ בדוגמה 189:

(186) הסתלקות השו, ובפרט אם תלווה בהידרדרות המצב הפנימי במערכת המדינית, תזמן מעורבות גוברת של **"שחקנים זרים"** בענייני ההולנד׳ [172: 8]

(187) נראה שקיימת הסכמה רחבה מצד מרבית **השחקנים החיצוניים** (מאירלנד ועד איסלנד) באשר לצורך בשימור יציבותה של המדינה [88: 1]

(188) **השחקן המרכזי** הצפוי 'לזכות' בשטח המפונה הוא ממשלת ג׳ורג׳. קיימת הסכמה בקרב כלל **השחקנים** [...] בנוגע ללגיטימיות של הממשל האנגל להחיל את ריבונותו בשטח [46: 6]

(189) להערכתנו, מהלך רומנ מסלים [...] יסייע לרתום אותן לכל הפחות להימנעות מעיכוב המהלך בשל חששן מפגיעה בתדמיתן **בשחקניות אחראיות** בתחום ההו [15: 12]

(190) בראייתנו, הישג משמעותי נוסף בעבור הקנדים הוא הסטת הקשב של המערכת העולמית לעיסוק בעימות מול קנדה, באופן הממצב אותה **כשחקן מעצמתי משמעותי** שיש להתחשב בו בעת קביעת הסדר העולמי [12: 4]

מטאפורת המלחמה כמשחק מציגה את המלחמה כמעשה שיש בו מטרות וכללים ברורים והוגנים, בעוד במציאות אלה עמומים לעיתים, במיוחד בכל האמור לאירועי לחימה עצימים ולא בעימות מתמשך, ולא

מדובר במאבק הוגן בין שני צדדים שקולים (גבריאלי-נורי 2013: 78). ואכן, גם בקורפוס המודיעיני עולות התייחסויות ל"כללי משחק", כביכול מדובר בעיסוק מוסדר והוגן שמהלכיו צפויים:

(191) להערכתנו, על אף שבחלוף הזמן גוברת הסבירות שהתנהלותו של ראה"מ תקצין לעומת הנשיא, כדמות שהגיעה מלב המחנה השמרני והממסד המשטרי, סביר שראה"מ ימשיך לפעול במסגרת **"כללי המשחק"** מול הנשיא [33: 7]

(192) להתרשמותנו, ההודים תולים יהבם בערבויות הפוליטיות שהשיגו [...] וכל עוד ערוץ זה יתקדם לשביעות רצונם, ההודים אינם צפויים לשנות את **כללי המשחק** [175: 1]

(193) במסגרת פעילות פוליטית שמקדמים האסלאמיסטים במערב, ניכרת נחישות רבה ואף נכונות לעימות עם האו"ם. כך, לצד ניסיון להקפיד על **"כללי המשחק"** המקובלים במערב, ובפרט הצנעת קשרים לגורמי טרור ולאלימות, עדיין בולט הקו התקיף והבוטה של חלק מהם [...] [108: 4]

(194) הארגון ישאף, להערכתנו, לנצל את פרק הזמן [...] למיצוי ואף שכלול **"כללי המשחק"** מול אלסקה ולניצול הזדמנויות לפעילות טרור "לגיטימית" מקנדה [199: 4]

(195) עם זאת, נראה שאין בהבנה זו בכדי לדחוק את הנשיא "לשנות את **כללי המשחק"**, ולעת עתה תאילנד ונפאל שומרות על סיוע במאפיינים המוכרים עד כה [220: 5]

ניתן לראות שברוב הדוגמאות לעיל, מלבד 192, נתון הביטוי "כללי המשחק" במירכאות, דבר שעשוי לסמן את היותו זר לרובד המציאות שמתארים החוקרים באותו מאמר. עם זאת, הדבר אינו ניכר כלל בהתייחסות לשחקנים עצמם, כפי שהודגם קודם לכן, וכאמור בחלק 5.3.6 מירכאות הן סימנים פוליסמיים שעשויים לשמש בתפקידים שונים.

חלק מהחוקרים שרואיינו במסגרת מחקר זה מתנערים מאופיו המטאפורי של השימוש ב"משחק" על הטיותיו, או לפחות אינם מודעים לו. מבחינתם, "שחקן" היא מילה חלופית ל"גורם", המשמשת לגיוון הניסוח ויכולה להתייחס לארגון, למדינה, לאדם מסוים ועוד. "אנחנו משתמשים בשחקן לכל אחד", אומר החוקר ק14. "זה יכול להיות 'צד כחול', 'צד אדום' [...].לי אישית זה לא מפריע, זה נהיה לי טבעי. המטאפורה מושרשת כבר כל כך עמוק בשפה שאנחנו משתמשים בה והצרכנים נחשפים אליה באותו הקשר פעם אחרי פעם, באופן שייצר סטנדרטיזציה של הפרשנות. המטאפורה של שחקן היא לא השוואה של אל"ף לבי"ת [...] אלא שם קוד ב'חט"מית' לכל מיני דברים". גם החוקר ק12 מעיד כי מבחינתו מדובר דווקא בניסוח ניטרלי: "אתה אומר את זה אובייקטיבי, זה המצב הנתון. [...]. הייתי יכול להגיד באותה מידה 'גוף'".

עם זאת, החוקר הבכיר והוותיק יותר ק15 מתאר שבעבר התקבלה הערה על שימוש לשוני זה "מגורם מדיני בכיר מאוד, שאמר 'תפסיקו לקרוא לזה שחקנים, הם לא שחקנים, ומשחק פוליטי זה משהו אחר

לגמרי. גם אל תקראו להם בשמות מכובסים [...] השחקן האיראני הוא לא שחקן, זה אויב״. ובכל זאת, לדבריו מדובר מבחינתו ב״מטבע שגור״ ו״תורה מסיני לשונית״, נורמה השגורה מאוד בכתיבה מודיעינית. לדבריו, ״מבחינת האנשים פה הם לא באמת מתארים משחק, אלא 'שחקן' שווה 'גורם'. 'המגרש הבין-לאומי' זה במקום להגיד 'הזירה הבין-לאומית'. מה ההבדל בין זירה למגרש? זה לא בא מהמקומות האלה של לברוח״.

נראה כי החוקרים מתעלמים בדבריהם מהשימוש הקיים במטאפורה המפורטת והמורכבת ונצמדים לביטוי המילולי של רכיב מסוים בלבד. כיוון שכבר ראינו רכיב קודם במסגרת התפיסתית החלופית הזו, ״כללי המשחק״, נראה שניתן להצביע על מערכת של קשרים מטאפוריים ביניהם, אכן כמיפוי (mapping) של תחום היעד של התיאור המודיעיני באמצעות תחום המקור – המשחק.

נבחן בהמשך לדבריו של החוקר ק15 על ״מגרש״ את ההתייחסויות המעטות בקורפוס לרכיב שלישי במטאפורה – מיקום התרחשותו של אותו משחק. בדוגמאות 196 ו-198 מדובר על מגרש כללי או מגרש משחקים בפרט, ובדוגמה 197 מדובר על מעין זירת אגרוף, המזוהה גם אצל עבאדי (1999 : 63):

(196) המצוקה ההומניטרית מהווה כר **ל"מגרש משחקים"** פנימי, אזורי ובינ"ל [...] [106: 1]

(197) היעדר היכולת של המשטר לספק צרכים בסיסים לאוכלוסייה יצר **"זירת התגוששות"** נוספת בין המשטר לבין מתנגדיו [106: 7]

(198) עונת החורף משפיעה על ארבעה **"מגרשים"** מרכזיים של המערכה באוקראינה: המאמצים הקרקעיים; **התחרות** בין הצדדים להתארגנות מחדש של הכוחות הלוחמים; המאבק על אורך הרוח של העורף [...] והמאבק על הלכידות המערבית [...] [10: 2]

לאחר שראינו את המשחק, את השחקנים ומגרש אפשרי המשמש לפעילות, הדוגמה האחרונה מביאה אותנו לחיפוש אחר רכיב נוסף שייתכן שכלול במטאפורת המעשה הצבאי והמדיני כספורט ומשחק – מהותה של הפעילות. שתי אפשרויות עולות בניסיון לאתר מאפיינים קונקרטיים יותר של המשחק והבנה של ההקבלה הספורטיבית האפשרית בעיני הכותבים, אך ייתכן שהן עומדות בפני עצמן בטקסטים ואינן חלק מהמטאפורה המרכזית שבה עסקנו עד כה.

האפשרות הראשונה, כאמור בדוגמה 198, עודנה כללית ורחבה למדי ולפיה המשחק הוא תחרות:

(199) יוּן וליטא יעמדו, שתיהן, בפני דילמת **התחרות האסטרטגית:** יוּן תשאף לשמר את הישגיה ואחיזתה **בזירה**, תוך הימנעות מהסלמה; וליטא תבקש לשמר את נוכחותה והשפעתה [...]. דילמה זו עשויה **לשחק** לידי קפריסין [...] [36: 10]

(200) עד כה המערכת הצרפתית נרתעה מכניסה לעימות רחב מול שווייץ כדי לא לבזבז משאבים המיועדים **לתחרות הבין-מעצמתית** [34: 6]

(201) במרחב קיים מתח אתני משמעותי בין הכורדים לבין השבטים הערביים. זאת, בנוסף למתחים הבין-שבטיים עצמם. חיכוך אתני זה יוצר **תחרויות** על משענות [...] [46: 7]

(202) **בתחרות** על שיקום הבוח, החורף איפשר ארכה זהה לשני הצדדים הלוחמים לשקם את כוחם [10: 14]

(203) אפשר, כי נסיבות ההגעה להסכם [...] יעיבו על היחסים במחנה המחרימות-לשעבר. זאת, בהצטרף **לתחרות** (יריבות?) הסמויה בין יפן ואיטליה [23: 7]

עבאדי (1999: 58) מציגה את מושג התחרות כמכנה המשותף של "משפחת מטאפורות" המשמשת באופן נרחב בשיח הפוליטי בישראל – מלחמה, ספורט ומשחקים. התחרות, לדבריה, היא תכונה מהותית לפוליטיקאים, וגם מטאפורות מתחום הספורט בשיח הפוליטי נוגעות לעיתים קרובות לפעילויות שיש בהן תחרות. נראה שגם בקורפוס המודיעיני נפוצים תחומים אלה ומשמשים בצורה מתחלפת במבעים. בדוחות המודיעין הוא בא לידי ביטוי לעיתים קרובות בצירופים קבועים, במיוחד "תחרות למידה" (של מדינות וארגונים אלו ממעשי אלו) ו"תחרות בין-מעצמתית" כאמור בדוגמה 200, וייתכן גם שרכיב זה משמש בנפרד מהמשחק ואין קשר בין השניים.

אפשרות שנייה למהות המשחק העולה מהקורפוס היא משחקי קלפים, וסביר לטעמי שגם היא עומדת בפני עצמה כיוון שהיא משמשת בהקשרים שונים מעט, בעיקר של משא ומתן:

(204) רמת התיאום היא **"קלף"** שיהיה לסין נוח לנופף בו ויחד עם זאת גם לוותר עליו. [...] בראייתנו, ניתן לראות בבך ויתור נקודתי של הנשיא על צעד הפיך שגם נותן לו **"קלפי מיקוח"** למו"מ [27: 5]

(205) התבהרות הממצאים **ו"הקלפים הצרפתיים"** (הממצאים שצרפת עשויה להחזיק וטרם חשפה): להבנתנו, הנשיא העדיף להימנע מתגובה תקשורתית [...] [42: 4]

(206) איטליה עשויה לראות בפעילות הקנדית הזדמנות להרחיב את נוכחותה למרחבים נוספים בצרפת, ואף להשתמש בו **בקלף מיקוח** מול אירלנד או אוסטריה [46: 16]

(207) באשר לאפשרות לפריסת הצבא בדרום [...] עוד במהלך ה-מו"מ, מדובר להבנתנו **בקלף** נוסף שניתן לאותת בו [...] [194: 4]

(208) הגם שנדמה, כי המעצב האירופי מנופף גם הוא ב"מקל" הוצאת הכוחות הרומניים ממלטה, להבנתנו מדובר **בקלף** להשגת ויתורים בתחומים אחרים [...] [197: 2]

(209) הוצאת הכוחות הרומניים ממלטה תחליש אמנם את המדינה הרומנית ומלטה, אך לא תביא לצמצום השימוש **בקלף** ה-פח"ע [197: 3]

עבאדי (1999 : 64) מציינת כי ביטויים מטאפוריים הקשורים במשחק בשיח הפוליטי בישראל שאולים ברובם ממשחק הקלפים, אך נראה שהם אינם כלולים יחד באותם מבעים בקורפוס. זאת אומרת, המבעים אינם מקיימים את המסגרת התפיסתית של משחק תוך פירוט הנוגע לקלפים או לתחרות, ושימושים אלה נמצאים בצורה נפרדת בקורפוס. שנית, ניתן להצביע על הקשרים שונים מעט עבור כל רכיב – משחק משמש בדרך כלל לתיאור מהלכים מדיניים או צבאיים והשפעתם, ואילו קלפים משמשים כאמור בעיקר בהקשרי מיקוח, משא ומתן בין מדינות או ארגונים או ניסיון להשיג תמורות ממהלך כלשהו.

לצד המשחק, התחרות והקלפים, ניתן להצביע על שתי מטאפורות רווחות נוספות במאמרי המחקר המודיעיני, אשר הראשונה שבהן היא פתיחת חלון. בהגוון הצבאי בעברית יש שימוש רב במושג זה, לעיתים קרובות במסגרת ביטויים קבועים: "חלון זמנים", "חלון הזדמנויות", "חלון חושך", "צוהר איסופי" ועוד. ביטויים אלה באים לתאר בדרך כלל הזדמנות מבצעית מוגבלת בזמן – יכולת לממש מבצע ביטחוני, לאסוף מידע על מושא מחקר כלשהו וכן הלאה:

(210) פוטנציאל ההשפעה הגובר של שוודיה מול המדינות על רקע התהליכים האזוריים [...] עשוי לייצר לשוודיה **חלון להשפעה** על המלצות המועצה ויישומן [63: 1]

(211) בראייתה, נפתח **חלון הזדמנויות** שבמסגרתו יחתור צבא לוקסמבורג לקבל את כלל האמצעים והכלים שיותירו הכוחות [...] [46: 23]

(212) בראייתנו, יחידה 100 מהווה **צוהר איסופי** משמעותי ביותר לבוונות פח"ע [...] [57: 1]

(213) פעילותו של סטיבן סמית היא **צוהר** להתנהלות הבלבלית של הרמטכ"ל [...] [19: 1]

(214) חברת סמסונג מהווה, בראייתנו, יעד ערכי במסגרת תחום הרבישות הרגישות מאפריקה למדינות יעד במערב, העשוי להוות **צוהר** ייחודי לאיתור משלוחים רלוונטיים [152: 1]

מטאפורה רווחת נוספת במאמרי המודיעין היא של הטלת לחץ באמצעות "מנוף". השימוש במונח זה עשוי להטעות מעט, כיוון שאין מדובר בהרמת משא או משקל כלשהו בעזרת המנוף אלא להפך – השפעה באמצעות הורדת משקולת דמיונית על מדינה או גורם כלשהו, כאמצעי להגברת הלחץ. הביטוי המלא הוא בדרך כלל "מנוף לחץ" או "מנוף השפעה", אך הוא כה הושרש בתת-ההגוון המודיעיני עד שניתן למצוא מופעים שלו כ"מנוף" בלבד, במנותק מפירוט הפעולה המטאפורית שהוא אמור לבצע, ולעיתים במָקום שבו הוא עשוי להיות מוחלף במטאפורת הקלפים דווקא:

(215) בשורה התחתונה, עם "התאוששותן" מדחיית ועידת התיאום (2012), המדינות חותרות לחידוש המאמצים לבינוסה תוך התמקדות **במנופי לחץ** על הקהילה הבינ"ל [102: 1]

(216) אל מול גישה זו, ניצבת המערכת המקסיקנית שראתה בנוכחות הצבאית בספרד (בנוסף למאבק בטרור) **כקלף השפעה** משמעותי על תהליכים אזוריים ובינלאומיים בדגש על דחיקת צרפת **ומנוף** מול איטליה בהקשרי ספרד והמאזן הבין-מעצמתי [46: 2]

(217) לא ניתן להוריד מעל הפרק את האפשרות כי בעתיד המהלך יוכל להתפרש **כמנוף** בשיחות לקידום היחסים עם אוסטריה [46: 4]

(218) עם עזיבתה, איבדה פנמה חלק **ממנופי המיקוח וההשפעה** שלה על תהליך ההסדרה [46: 11]

(219) האירועים ממחישים את אפקטיביות **מנופי ההשפעה** של בכירי היחידה לריסון החייל חרף נטייתו להתבטאויות ניציות [30: 1]

במקרה זה, ייתכן קשר בין מנוף לקלף במובן זה ששניהם משמשים בהקשרי ניסיונות להשפיע על מדינות וגורמים אחרים, אך הם אינם שייכים לאותה מסגרת מטאפורית אלא בעלי קיום עצמאי. עם זאת, בדוגמאות 216 ו-218 לעיל נראה מעין שילוב של השניים. בדוגמה 218, למשל, במקום שבו צפוי היה שהכותבים ישתמשו במטאפורה "קלפי מיקוח" הם בחרו ב"מנוף" הן עבור משא ומתן הן עבור ההשפעה.

5.3.7.2 <u>יופמיזם</u>

מטאפורות ויופמיזם הם קטגוריות חופפות לעיתים קרובות, כיוון שמטאפורות מדחיקות תחומי חיים מסוימים בעודן מדגישות מסגרות אחרות ויופמיזם משתמש לעיתים קרובות במטאפורות והוא תמיד כלי אידאולוגי אפשרי של השפה (צ'ילטון 1987 : 14). יופמיזם הוא החלופה למבע מועדף-פחות, בדרך כלל למונחי טאבו, והוא יכול לכלול גם שימוש בראשי תיבות וז'רגון מקצועי (אלאן ובוריג' 1991 : 17, 21). יופמיזם מבקש לקשר אסוציאציות חיוביות לקונספטים שעשויים להיות קשים ומעוררי אימה, לעיתים עד כדי העלאת משמעות הפוכה (פאולר ומרשל 1985 : 3), וגם לכך יש ביטויים רבים בקורפוס הנוכחי.

הסתרת היבטים מסוימים של הפעילות הצבאית ושל משמעויותיה באמצעות יופמיזם מאפשרת לכותבים במאמרי המודיעין להעמיק את הריחוק הרגשי מהנאמר ולחזק את מצג הניטרליות והאובייקטיביות. בקורפוס נמצא שימוש בשלושה אמצעים לשוניים עיקריים לשם כך – כתיבה בראשי תיבות, שימוש בשמות פרשיות מודיעיניות וניסוח הכולל ז'רגון מקצועי.

באשר לאמצעי הראשון, לפי בוזמחיאן (1984 : 1,149) ראשי תיבות הם אמצעי להסתיר את האימה ונשק המלחמה, ותפקודם כיופמיזם הופך דברים לא נעימים ומביכים לכאלו הנראים נסבלים. ראשי תיבות, הוא טוען, מסתירים את תפקודם האמיתי של כלי הנשק. פאולר ומרשל (1985 : 3) הביאו כדוגמה ליופמיזם את המושג "טיל שיוט", המתקשר לכאורה לנסיעה חלקה ונוחה – ובכתיבה הצבאית בעברית הופך המונח לרוב לראשי התיבות טל"ש, מה שמייצר דרגת הרחקה נוספת מהמשמעות המקורית.

ראשי תיבות נפוצים במיוחד בקורפוס בכל הנוגע לאמצעי לחימה, בעיקר לשם קיצור המסרים (ועל כך יורחב בפרק 5.5), וההתייחסות אליהם כקבוצה נעשית גם היא באמצעות ראשי תיבות בלבד – אמל״ח:

(220) שילוב **אמל"ח** חדש בתוכנית הרכשׂ (רחפני נפץ, **נ"ט** דו-קני, **טק"ק** קצר טווח, רקטות **רע"מ**) [40: 10]

(221) היצרנׂ מוביל בחודשים האחרונים מספר פרויקטי **מו"פ** ורכשׂ נרחבׂ של **רק"ק רע"מ** (באנגליהׂ מוכר גם שימוש במונח "בריט" כשם כולל לסוג זה של **אמל"ח**) [212: 2]

(222) לטילי האיכותׂ יוצרו במקור מספר תצורות **רש"ק** (בכל הנראה מתאימות לשתי הגרסאות שצוינו): **רש"ק חנ"מ** אחוד המשלב מעטפת רסס, **רש"ק** מצרר, **רש"ק** לנשיאת **חל"כ/חלב"ג ורש"ק** המותאם לזיווד גרעין [93: 5]

(223) אמנם המשטר הפרואנׂ החל בעקבות לחץ מקסיקנׂ ובשל מחויבותו לאמנות **בינ"ל** להפסיק העברת מערכות **אמל"ח** מתקדמות לשוודיהׂ וכן רכיבים וטכנולוגיות שעלולים לסייע לה בתכניות **נב"ק וטק"ק**, אך [...] נמשך **השת"פ** הצבאי הרשמי בתחומים נוספים, בהם **הגנ"א** וים [161: 2]

(224) לרקטה מספר סוגי **רש"קים**: נפץ (30ׂ **ק"ג חנ"מ ברש"ק**), מצרר (12ׂ פצצונות **נ"א**), מיקוש פזיר **נ"ט** (12ׂ מוקשים), מיקוש פזיר **נ"א** (100ׂ מוקשים) [93: 7]

בין שלל ראשי התיבות המופיעים לעיל יש כאלה שעשויים להיות מוכרים יחסית לציבור הרחב, כגון טק״ק (טיל קרקע-קרקע) ונ״ט (נגד טנקים), אך לצידם מופיעים ראשי תיבות שככל הנראה מוכרים פחות מחוץ לקהיליית השיח המקצועית ואשר מסווים משמעויות קטלניות. למשל, ראשי התיבות נ״א החוזרים פעמיים בדוגמה האחרונה, 224, מייצגים ״נגד אדם״; חנ״מ הוא ״חומר נפץ מרסק״; חל״כ וחלב״ג בדוגמה 222 הם ״חומרי לחימה כימיים״ ו״חומרי לחימה ביולוגיים״ בהתאמה; ורע״מ בדוגמה 221 כולל ראשי תיבות בתוך ראשי תיבות – ראש קרב (רש״ק) של רקטה שהוא עתיר משקל ולכן בעל יכולת גדולה יותר להסב נזק.

לפי פאולר ומרשל (1985: 3), ראשי התיבות הם חלק מז׳רגון מקצועי המאפשר לדון בטילים ובחלקיהם, למשל, והם אופייניים גם למשלב טכני ולא רק ליופמיזם. ז׳רגון כזה נועד להקנות סמכות מדעית או טכנית לדובר ולהפוך את מושא השיח ללא-נגיש עבור מי שאינו מומחה, כך שההסתרה בונה את כוחו של הדובר. עם זאת, יש לציין שבקורפוס נפוץ שימוש בראשי תיבות גם עבור היבטים הנוגעים לפיקוח על תפוצת הנשק ולא רק לשימוש בו:

(225) כוח אדם שהכשרתו בעבודת הפיקוח כנראה תרוכז בעתיד בידי האיגוד השוודׂ **ל-בק"נ ול-פר"נ** שהיה עד כה בעל אופי אקדמי [181: 9]

(226) ...הנהיגה קו תקיף בוועידה הכללית של **סבא"א** (ספטמבר), שהוביל לקבלת החלטות [...] והסתייגה ממהלך [...] לגיבוש החלטת **מועבי"ט** 1887 בנושאי **בק"ן ופר"ן** [133: 1]

ראשי התיבות בק״ן משמעותם ״בקרת נשק״ וראשי התיבות ״פר״ן״ משמעותם פירוק מנשק. לצידם מופיעים בדוגמה 226 סבא״א – הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית, שתפקידה לקדם שימוש באנרגיה אטומית לצרכים אזרחיים ולמנוע שימוש צבאי בה; ומועבי״ט – מועצת הביטחון של האו״ם, שעל פי הגדרתה נועדה לקדם את השלום והביטחון בעולם.

ראשי התיבות משמשים בכתיבה הצבאית בכלל ובזו המודיעינית בפרט לא רק בהקשרי אמל״ח. כפי שהוצג בפרק 2.2.3, הוק (1985: 67) משווה בין המונח ״נזק אגבי״ (Collateral damage), נז״א בראשי תיבות בעברית, למונח ״טבח״ שעשוי לתאר אותה סיטואציה בדיוק אך יוצר מציאות מילולית שונה – נזק לא מכוון מתוך מטרה לפגוע במטרה מתוכננת לעומת רצח בקנה מידה רחב. הבדל זה עולה גם בקורפוס, עת ראשי התיבות נז״א יוצרים דרגת הרחקה שנייה מהמשמעות בפועל של הסיטואציה, לאחר דרגת ההרחקה הראשונה של עצם השימוש בביטוי ״מכובס״:

(227) קוסטהֿ ריקהֿ צפויה לגבות פעילות איטלקיתֿ בצרפתֿ לצד שאיפה לצמצום **הנז"א** והימנעות ככל הניתן מפגיעה בצבאֿ או מדינת צרפתֿ. זאת, תוך הפעלת לחץ על כלל השחקנים למניעת הרחבת המערכה לזירות נוספות [40: 6]

(228) בכל תרחיש, **נז"א** נרחב צפוי להאיץ את הלחץ האוסטרֿ לסגירה [40: 58]

דוגמה 227 מציגה יחד כמה מהתופעות שדנו בהן בפרק זה בהקשר מצג אובייקטיביות – שימוש בראשי התיבות נז״א, המטאפורה ״שחקנים״ ו״זירות״, ריבוי שמות פעולה (״שאיפה״, ״צמצום״, ״הימנעות״, ״הפעלת לחץ״ ועוד) ומשפט שמני מפרט הבא לאחר משפט עיקרי עם נשוא פעיל.

לעומת נז״א האמור, נראה גם בקורפוס הנוכחי שימוש בצורה הגלויה ״טבח״ בהקשרים שאינם ישראליים. בדוגמה 229, למשל, עוסקים הכותבים בשימוש של נשיא סוריה דאז אסד בשנת 2013 בחומרי לחימה כימיים נגד האוכלוסייה במסגרת מלחמת האזרחים במדינה:

(229) החרפת ממדי **הטבח** בסוריה עוררה (עוד במאי 2013) שיח ביקורתי ברומניהֿ באשר להמשך התמיכה באסד האיש [201: 6]

בדומה לעיסוק במטאפורות, נראה שחוקרי המודיעין אינם מייחסים משמעות מיוחדת גם לראשי תיבות המסתירים משמעויות שעבור הציבור הרחב עלולות להיות מטרידות. על המונח ״נזק אגבי״ לתיאור השלכות של תקיפה אומר החוקר הבכיר ק15: ״החוקר של יעדים [לתקיפה] בוודאי יודע מה כל המשמעות של זה, כי הוא ממש צריך לדבר במספרים של כמה ואיך. האמת, אני לא חושב שנתתי את דעתי על זה. אלה מושגים, המשגות, קיצורים שנוחים לנו. זה הז׳רגון להשתמש בו״. מנגד, אומר החוקר הבכיר ק10 כי ״ברור שלהגיד נז״א יותר נעים מאשר להגיד ׳ילדים הרוגים׳. ברור שלהגיד שו״ן יותר נעים מאשר להגיד ׳חטופים׳.

מכבסת מילים נועדה לאמצעי צריכה פרטית״. בהמשך, הוא ממקד בדבריו את השימוש בראשי תיבות, גם אם הם מסתירים משמעות קשה, ביכולת לקיים שפה משותפת עם הקוראים: ״צריך לראות בהיבט של כתיבה מודיעינית שמשתמשים במושגים כפי שמשתמש בהם הנמען, אחרת אתה מטעה אותו. [...] אם לכולם בקבוצה הזאת מוסכם מה פירוש נז״א, אז אשתמש בנז״א. אבל כדאי שיבין מה ההבדל בין נז״א לנז״ס, בין ׳נזק אגבי׳ ל׳נזק סביבתי׳. זו מכבסת מילים וזו מכבסת מילים, אבל כדאי להבין שמשתמשים בסוגים הנכונים״.

אמצעי לשוני נוסף לצורך יופמיזם, מלבד ראשי תיבות, הוא שימוש בשמות פרשיות מודיעיניות, שעליהם הורחב בהיבט שמירה על ביטחון מידע בפרק 5.1.3 ושעוד ידובר בהם בהקשר קיצור המסרים. בהקשר הנוכחי אציע שהשמות הללו משמשים להרחקה נוספת מהמהות הקונקרטית של המציאות המתוארת בדיווחי המודיעין:

(230) סיכול הפעילות (מבצע **"צילום פרופיל"**) הוריד לטמיון מאמץ תשתיתי של חצי שנה, והביא להתמשכות הקפאת רכש המחשוב החדש מבריטניה לכלל הזירות – הקפאה שנמשכת, למעשה, מאז ביטול משלוח **"קפיץ מתוח"** (מאי 2012) [208: 2]

(231) שורת מועמדים לנשיאות מטעם המפלגה הדמוקרטית פרסמו הודעות המתייחסות לאירועי **"דומינו לבן"**, אשר רובן ככולן התייחסו לאירועים באופן שלילי בשל פוטנציאל ההסלמה שלהם [32: 5]

(232) ארגון הטרור מגביר מאמציו להכוונת פח"ע למרכז, בשנה החולפת ובפרט על רקע אירועי **"מגדל שלמה"** [77: 1]

(233) אירועי **"משחק סופי"** הגבירו את הלחץ, הכבד ממילא, על תאילנד, ויחייבו אותה לבצע הערכת-מצב אסטרטגית מחודשת [36: 9]

שמות של מלחמות ומבצעים, כפי שהוצגו בדבריה של גבריאלי-נורי (2013 : 33) בפרק 2.4.4.3, נועדו להסיט את תשומת הלב הציבורית מהיבטים קשים ומטרידים הקשורים בהפעלת כוח צבאית. הענקת שמות השאובים מהקשרי טבע והתנ״ך, למשל, יוצרת לטענתה רושם ולפיו השימוש בכוח צבאי הוא בנאלי, יום-יומי ונפוץ. במסגרת העיסוק של הפרק הנוכחי אין אפשרות לנתח באופן דומה את השמות המסוימים שניתנו לאירועים צבאיים כאלה ואחרים, כיוון שהם הוחלפו בצירופים אקראיים לשם שמירה על ביטחון המידע. מדובר בשמות קוד פנימיים המשמשים בקהיליית המודיעין כשפה משותפת, והדבר החשוב בהיבט זה הוא ההבנה שמשמעותם הסמנטית הישירה של השמות אינה מתיישבת עם תוכן המשפט ואינה תופסת את המהות האמיתית של האירועים. בכך, שמות הפרשיות יוצרים הרחקה נוספת מהאפשרות להביע פרשנות אישית או רגש, כיוון שמלכתחילה אין צורך לבחור במילים קונקרטיות לתיאור הפעילות הצבאית.

עם זאת, לפי החוקר הבכיר ק10, שמות הפרשיות נושאים בכל זאת משמעויות מסוימות ואינם ניטרליים לחלוטין: "מובן שיש שמות משמחים ושמות מעציבים. גיחה [אווירית] שנקראה לצורך העניין 'המילה האחרונה', מתוך כוונה שהיא תהיה האחרונה, הייתה אחרונה בדיוק כמו זאת שבאה אחריה. [...] למילים יש משמעות. [...] השימוש במושגים האלה מרחיק מעבר למשמעות שהמושג נושא, ואתה יכול לתת שמות משמחים לדברים עצובים".

רכיב לשוני שלישי המאפשר יופמיזם הוא ניסוח הכולל ז'רגון מקצועי. במאמרי המודיעין מדובר לעיתים קרובות לאו דווקא במונחים טכניים כאלה ואחרים אלא בניסוח מעודן, נקי ועמום שממנו מבינים קוראים מיומנים את מהות הדברים. בדוגמה 234 להלן, למשל, מדובר על "פגיעה במוקדי ידע" ועל "שיבוש או הפסקת פעילותם", וקורא מיומן של תוצרי מודיעין (ולא רק) יבין כנראה מניסוח זה כי מדובר למעשה בהמלצה לפגוע במומחים בתחום מסוים בקרב האויב, שלא לומר להורגם:

(234) **פגיעה** במוקדי ידע – בתחום ההון, הדורש מומחיות מקצועית וניסיון, מוקדי הידע מעטים וחיוניים, כך שבראייתנו **שיבוש או הפסקת פעילותם** יסבו נזק רב לתחום [45: 17]

ניסוחים מעין אלו רווחים בחלקים שבהם ניתנות המלצות לפעולה במאמרי המחקר המודיעיני, אם ישנן כאלה. חשוב לציין כי מבחינת החוקרים, חלק מעידון הניסוח והזהירות במתן ההמלצה הוא תוצאה של רגישות ארגונית באשר לשאלה בסמכותו של איזה גוף צבאי לספק המלצות לפעולה עבור מקבלי ההחלטות. אתייחס לעניין זה ולאופן שבו הוא משפיע על ניסוח המסרים בפרק 5.4 העוסק בסיוג ההערכות, אך לענייננו של הפרק הנוכחי נראה כמה דוגמאות נוספות הממחישות את הזהירות המופלגת שנוקטים הכותבים ואת הריחוק ממילים המתארות פעולה ממשית:

(235) **יש לייצר לסטיב חוויה מעצבת** של יחסיו עם הולנד, על-ידי **פעולה בקנדה שתהווה חווית כישלון** הן במישור הטקטי, הן למעמדו [...] והן ביחסיו עם החברה, קנדה וסין. במישור רחב יותר, **נבון לייצר תחושת איום** שתגביל את ניידותו [...] [36: 12]

(236) מומלץ **לפעול למניעת הגעתו** של המחשב ליעדו באמצעות העברה מהירה של המידע למנהלים [153: 1]

(237) ...**ישנה חשיבות**, בעינינו, **לפיתוח יכולת פגיעה** הן בפעילים ובציוד והן בציר הפיקוד והשליטה של היחידה [...] [104: 5]

דוגמאות 235–237 כוללות ניסוחים מופשטים למדי ונקיים מאוד כמו המלצה לייצר "חוויה מעצבת", "חוויית כישלון" או "תחושת איום" וכן "פיתוח יכולת פגיעה" בפעילים של ארגון אויב. מי שאינו בקי בז'רגון המקצועי ונמצא בסוד העניינים יתקשה ככל הנראה לתרגם את ההמלצות הללו לפעולות קונקרטיות

שעשויות לכלול תקיפה באש ופציעה או הרג. הניסוחים הקיימים הם בעלי חזות ניטרלית ומובלעים גם הם במשפטים רוויי שמות פעולה ובביטויים המוכרים לנו כגון "פיתוח יכולת פגיעה", "מניעת הגעתו" וכן הלאה.

לבסוף, למונחים המקובלים בכתיבה צבאית ככלל ומודיעינית בפרט מצטרף המושג "סיכול", המשמש בכתיבה מודיעינית בהקשרים רבים ושונים, ביניהם כתיאור של הרג מכוון וממוקד של גורם אויב. המונח משמש בקורפוס גם במשמעותו המקורית של גרימה לביטול דבר, הכשלתו או מניעתו, כפי שנראה בדוגמה 238, והן במשמעותו המכוונת להרג כפי שנראה בדוגמאות 239–240:

(238) באופן חריג, בוצעה בציר זה העברת ארבעה מחשבים [...]. להבנתנו, מאז **סיכול משלוח מערכות** [...] לא התבצעה העברת ציוד חדש במסגרת בניין הכוח של הצבא [208: 2]

(239) ברקע להצלחה זו, צבר נסיבות שיצר **אווירה מאפשרת**, בראשן **סיכול** מייקל סמית, שהקל בהעברתו ואישורו של חוק ההון [...] [27: 5]

(240) ההחלטה **לבצע את הסיכול** מהווה סטייה משמעותית מהאסטרטגיה האמריקנית המובהרת: [...] הפעולה מהווה הפרה משמעותית של הריבונות העיראקית (תקיפה בשדה התעופה הבינ"ל בבגדאד), ובוצעה ללא עדכון ממשלת עיראק [34: 6]

גם הדוגמה האחרונה, המתייחסת להריגתו של מפקד כוח קדס האיראני בינואר 2020, שעליה ניטלה אחריות אמריקנית רשמית, מציגה את המונח "סיכול" כחלק ממשפט שבו ישנם אמצעי הרחקה נוספים כגון שימוש פעמיים בשורש ב-צ-ע ושמות פעולה רבים. גם בהקשר זה, החוקר הבכיר 15 אינו מקבל את האפשרות שמדובר בהסתרה באמצעות ביטויים מעודנים. לדבריו, הניסוחים האחרים נבחרים כיוון שהם מצביעים על התועלת הצפויה מהפעולה ולא על האופן שבו הגורם המבצעי בצה"ל יבחר לממשה: "זה כדי להבין את התרומה הפונקציונלית של הפעולה", הוא אומר. "אני מסביר למה זה כדאי. [...] שיש פה איזה רעיון, יש איזה רציונל. [...] אני לא חושב שזה מהמקום של מכבסת המילים, שאני מפחד להתעמת עם 'אמרתי להרוג את הבן אדם'".

לעומתו, החוקר ק2 משתף במחשבה הקיימת בכל זאת בעיניו על עידון הניסוח, שאינו מחייב בהכרח בחירה בין אמירת הדברים בצורה בוטה ובין הסתרה מוחלטת אלא מוביל את הכותב לבחור בין כמה דרגות ביניים של הרחקה: "מה קרה לשירין אבו עאקלה[33]? היא מצאה את מותה? היא מתה? היא נהרגה? אז למזלנו, במירכאות כפולות, יש לנו את המילה 'נהרג', שהיא מילה סבילה שמבטאת נסיבות".

עם זאת, הוא מתקשה בעצמו לבחור את המילים לתיאור הסוגיה הרגישה העולה מול הקוראים הבכירים בדרג המדיני והצבאי, ומגלה היסוס: "יש אילוצים [בניסוח] וגם התייחסות לדירקטיבות לאומיות

[33] עיתונאית אמריקנית-פלסטינית שעבדה עבור רשת אלג'זירה ונהרגה מירי במאי 2022 בעת שסיקרה פעילות צה"ל במחנה הפליטים ג'נין. על פי תחקירי צה"ל, בסבירות גבוהה היא נהרגה מירי של לוחם מיחידת דובדבן שחשב אותה לחמוש פלסטיני.

[...] וגם לחשוב על סוג של ה-PC הנוכחי בשיח הבכיר בישראל, וזה לא קשור לפוליטיקה. [...] יש פה מתח מסוים מול דרגים גבוהים. לפעמים צריך לבטא את הדברים בצורה... זה מצריך אותך לחזור... לתאר טוב יותר את המציאות, כדי שירגישו שאתה לא בא מאיזשהו...״. ניכר מדיבורו המקוטע כי הצורך בתיאור אובייקטיבי של הדברים אינו כה פשוט ליישום. הוא מציין כי תחום העיסוק המחקרי שלו מציף יותר רגישויות מנושאים אחרים, ומסיים בהלצה: ״תמיד אני אומר בצחוק שעדיף להביא איזו קבוצה סינית שתחקור את הנושא Out-source, כי הם באמת יהיו ניטרליים וימצאו את המילים. אבל לא הצלחתי למצוא מאיפה אני מביא קבוצה ניטרלית אמיתית... אם גם היא כבר עברה איזושהי מַגרסה אקדמית, סביר להניח שהיא כבר לא ניטרלית״.

5.4 סיוג הערכות מודיעיניות

משימתם של חוקרי המודיעין נראית לעיתים מאתגרת במיוחד – עליהם לספק תובנות באשר לעתיד כדי לסייע לדרג הצבאי והמדיני בקבלת החלטות בהווה, אף שתובנות והערכות אלו נשענות על מידע שמקורו בעבר, אף שלא כל הנתונים בידי החוקר, אף שרכיבים מסוימים בהערכה הם פרשנות בלבד ואף שהחוקרים עוסקים לרוב בתוצאות החלטות של גורמים אחרים, שלא ניתן לדעת בוודאות כיצד יפעלו (הלר 2024: 15). ״לפעמים הנמענים מצפים לאיזושהי מידת ודאות שלא מאפיינת את הידע״, אומר החוקר הבכיר ק10, ולצידו אומרת החוקרת הצעירה ח11: ״המידע שיש לי חלקי, ואני לא יכולה להעריך בלי הסתייגות בכלל. גם בחלק של התמ״א[34] אני צריכה בסוף להשלים פערים, ואני לא יכולה לעשות את זה בלי להסתייג״.

העיסוק בעתיד, כאמור לפי לבנת (תשע״א: 206), הופך את הסקת המסקנות מהממצאים לחלק רגיש ופגיע במיוחד בטיעון המדעי, שכן חוסר הידיעה של הדובר מובְנה והניבויים הקשורים לעתיד הם בגדר ספק (שם: 164). לכן, העמימות נפוצה מאוד בקרב דוברים העוסקים בתחזיות הנוגעות לעתיד והם משתמשים בה כמגן מפני טעויות שעשויות להתברר בהמשך (צ׳אנל 1994: 186, 188).

לאור זאת, ביססתי בפרק 2.4.4.4 את ההסתרה בכתיבה המודיעינית גם כאסטרטגיה של החוקרים המאפשרת להם להתרחק מהתחייבות להערכות שהם מבטאים במאמרי המחקר. צורך זה של העוסקים במודיעין והחשש ממחיר הטעות עלה בדבריהם של אנשי המודיעין בעבר, שטענו כי הם נדחפים לזהירות יתר ומשתמשים במשפטים מעורפלים המשאירים את כל האפשרויות פתוחות כדי לא להפוך לשעיר לעזאזל אם יתברר כי שגו בניסיונם למלא משימה בלתי אפשרית זו של ניבוי (אל״ם יצחק 1987: 151; הרכבי 1992: 50). באופן דומה, מביעים החוקרים כיום חשש מסוים ממתן הערכות: ״אם נהיה מאוד נחרצים ונגיד ׳זה וזה

[34] תמ״א – תמונת מודיעין אויב, החלק המתאר את הנתונים הידועים על המציאות הנוכחית בתחום מסוים בצד האויב או היריב.

יקרה', וזה לא יקרה – לא יאמינו לנו יותר", אומרת החוקרת ח3. "אבל אם אני אבטיח למישהו משהו ואגיד לו 'לא בטוח שאני אצליח' – האמינות שלי לא תיפגע כבן אדם. בסוף, באמת אף אחד לא יודע להגיד אם הדברים יקרו או לא, גם לא מושא המחקר עצמו".

"הרבה פעמים אני נוטה להסתייג בדברים שאני אומרת", מתארת החוקרת ח8. "גם מאז שבעה באוקטובר אני מרגישה שהרבה יותר חוששים בהערכות ומדקדקים בכול. נוצר נורא חשש לטעות, לתת הערכה שגויה, ואתה פחות רוצה להיות חלוט בעמדתך אלא לתת מקום לעוד מודיעין שיכול להיכנס ולשנות את התמונה לגמרי. אתה יודע שאף פעם אין לך את התמונה השלמה. [...] הרבה פעמים אנשים חוששים להגיד עמדה מוצקה והם כל הזמן רוצים להסתייג, שהאשמה לא תהיה עליהם". לדבריה, עם הזמן והניסיון נבנה לחוקרים ביטחון רב יותר ביכולתם להפריד בין מקורות אמינים ופחות, והנטייה להסתייג נחלשת מעט.

עם זאת, הצגת החשש האישי כמניע עיקרי להסתייגות עשויה לחטוא לתחושותיהם של רוב החוקרים, התופסים אותה כרכיב מובנה ובסיסי במלאכת המודיעין, מתוך תחושת אחריות עמוקה ורצון לשקף את היות המידע חלקי ונתון לשינויים. "זה הביזנס של המודיעין", אומרת החוקרת ק9. "יש פה הרבה דברים שאנחנו משלימים לגביהם מֵידע קודם, מהבנה שלנו את האויב או דברים שהם לא ממש מידע. נראה לי מוצדק לא להיות עם ביטחון יתר לגבי דברים שאנחנו אומרים". ומוסיף החוקר ק14: "יש חשש בסיסי בכתיבה החט"מית מדטרמיניזם, כי אז לפחות ב-state of mind אתה פוסל אופציות אחרות. אתה כל הזמן מסתייג כדי להעביר לקורא שיש סיכוי שלא חשבת על משהו".

היותה של ההסתייגות מובנית במחקר המודיעין נוגעת בנורמה נוספת של שיטות העבודה בקהילייה – הפרדה בין מידע והערכה והוספת ביטויים מילוליים והסתייגויות שיסמנו לקורא באיזה מבין שני סוגי המבעים מדובר. זהו תנאי יסוד לעבודת המודיעין וכנראה לעבודת המחקר המדעי כולה, שם אחד מסודות ההצלחה של הדיאלוג שמנהל החוקר עם קהילת השיח שלו, על פי לבנת (תשע"א: 222), טמון בהצגה אחראית ומחושבת של הטענות ובהפרדה זהירה בין עובדות, טענות וידע חדש. שייפין (1998: 102) מתאר כי כבר במאה ה-17 טען המדען האירי הנודע שתרם להתגבשות הכתיבה המדעית, רוברט בויל, כי הוא מעז לדבר בנחישות על מעט דברים בלבד מעבר לעניינים עובדתיים, שכן העובדות יוצרו באמצעות תצפיות או ניסויים. מנגד, בכל התייחסות מתחום הדעה הנוגעת לאותן עובדות, לתיאוריות ולהשערות שהובילו אליהן, המליץ בויל להתבטא בזהירות מרבית ובמבעים המבטאים ספק.

היבט זה מוביל אל טעם נוסף וחשוב לסיוג הערכות המודיעין – ההיבט הדיאלוגי של תוצרי המחקר המתפרסמים בקהילייה והאופן שבו מתקבלים בה טיעונים. המאמר שכותב חוקר המודיעין אינו קשר

חד-צדדי עם הנמען, כפי שמתאר זאת רח״ט מחקר לשעבר איתי ברון (אצל אסיף 2024 : 34) : ״אמון בין הדרגים הוא תנאי לבירור המציאות והבנתה. היחסים בין המודיעין למקבלי ההחלטות הם לא יחסים של ספק ולקוח, זה בעצם איזשהו דיאלוג״. גם הנדריקס ומייג׳ור (2023 : 21) קובעים כי כל ניתוח מודיעיני הוא טיעון וכי כל שיטות החשיבה וההנמקה המחוללות טיעון שוכנות בעולם הסבירויות ולא באמת מוחלטת. טיעון בכתיבה מודיעינית, לדבריהם, הוא אמירה שכנועית התופסת עמדה בנושא מסוים ונתמכת בראיות. הדברים הולמים את תפיסתו של חוקר הרטוריקה פרלמן (1983 : 14–15 ; 23), שלפיה תכליתה של העלאת טיעונים אינה להסיק מסקנות מסוימות הנוגעות לעובדות כלשהן אלא לעורר הסכמה של הנמענים למסקנות אלה או להגבירה. העלאת הטיעונים, לדבריו, אמורה להביא לתמורה בהכרותיו הפנימיות או בנטיותיו של הנמען. לצד אלו, הלר (2024 : 115) מציין כי הערכת מודיעין היא כמו כל דיאלוג, שבו אין אפשרות להפריד את תוכן ההערכה מהמרכיב הרטורי, כולל סדר הצגת הדברים ובחירת המילים – וגם הבחירה מה לציין ומה להשמיט.

ספויקויני ולבנת (2021 : 263) מגדירות את ביטויי ההסתייגות והריכוך למיניהם כמאפיינים מובהקים של השיח הטיעוני המזמין לדיאלוג, וכלי לשוני המשרת אסטרטגיות הכרחיות לעיצוב הטיעון ככזה. ביטויי הספק נפוצים מאוד בטקסטים המזמינים לדיאלוג, ובשילובם מבטא הדובר בעקיפין את הכרתו בקיומן הפוטנציאלי של דעות או הערכות אחרות ואת הערכתו אותן כראויות לדיון, את גבולות הידיעה שלו וכן בהקשרים הנוגעים לניתוח של התרחשויות עתידיות אפשריות, כולל ניתוח המקורות שעליהם מתבסס המהלך הטיעוני (שם : 265–266).

לבסוף, לצד החשש האישי מאחריות מלאה על הערכת המודיעין, הצורך לשקף את חלקיות המידע, ההפרדה בין מידע והערכה וההזמנה לדיאלוג, הוזכר סיוג הערכות המודיעין אצל החוקר ק5 כמסייע גם לשמירה על ביטחון המידע והמקורות (ראו בפרק 5.1.2.5). לדבריו, הוספת ביטויי ספק מאפשרת לכותבים להעביר מידע בסיווג נמוך יותר תוך החלשת היסוד העובדתי הקיים שלהם, ובכך היא מגינה על מקורות המידע.

לאור כל זאת, בפרק הנוכחי אדגים מתוך קורפוס המחקר את האמצעים הלשוניים המשמשים בידי החוקרים למימוש אסטרטגיה זו של הסתרה ועמימות לשם סיוג ההערכה, ובהם מסייגים לקסיקליים ואסטרטגיים, שימוש בביטויי סבירות, מבני ויתור ועוד.

5.4.1 מודאליות ראָייתית

מודאליות היא התייחסות של הדובר או של נושא המשפט אל התוכן המובע בפרופוזיציה, נוסף על המשמעות הראשית של הפרופוזיציה המתארת דבר בעולם. מודאליות עשויה להיות הבעת כוונה כלשהי ביחס לנדון,

הערכות בדבר האפשרות או ההכרח שמצבים יתקיימו, רצון מסוים ביחס לנאמר ועוד (עמבר 1989: א; האלידיי 2004: 620). המודאליות במובנה הרחב היא הבעת כל מידע שאינו תיאורי גרידא ואשר כולל דעה, עמדה או מעורבות מצד הדובר באשר לנושא המשפט (עמבר 1989: ב).

אף על פי שהקטגוריה של הרכיבים המודאליים רחבה מאוד וכוללת רכיבים לשוניים מסוגים שונים כגון פעלים, שמות עצם, צורות חג"ם ועוד, כולם נוגעים באופן כלשהו להבעת אפשרות או הכרחיות (עמבר 1989: א-ב; לבנת תשע"א: 161). בכל האמור להצבעה על סבירות שדבר כלשהו יקרה, הדובר מביע באמצעות הרכיבים המודאליים את נכונותו לטעון שהפרדיקציה אמיתית (לבנת תשנ"ט: 346), וחלקם מאפשרים לכותב להתגונן באמצעות "מטריית הספק", לכאורה הוא אינו טוען לאמיתות מוחלטת של דבריו (שם: 353).

במאמרים העוסקים בתהליכים הנוגעים לעתיד – כמו מאמרי מחקר מודיעיני – סביר למצוא רכיבים מודאליים רבים המסייגים את הטענה הקשורה בעתיד (לבנת תשע"א: 165), הנובעים מהקשר הטבעי שבין התייחסות לעתיד ובין הבעת הספק. חלק מהתפקידים של ביטויי הספק מיוחדים לטקסט הטיעוני ונוגעים בעוצמה השכנועית שלו (לבנת תשנ"ח: 49). בכתיבה העיונית מקובלים ביטויי הסתייגות המתחייבים מהשאיפה ליושר אינטלקטואלי או לדיוק מוחלט, אף שדוברים רבים משתמשים בהם גם כשהם בטוחים באמיתות טענתם, ובכך משמשים ביטויי הסתייגות אלה כסוגל סגנוני (שם: 48). ואכן, בטקסטים אקדמיים נמצאו יותר מבעי זהירות ממבעי נחרצות, וייתכן שיש בכך להעיד על כותבים הססניים במידה מסוימת, הרוצים לשוות למסקנותיהם ולהצעותיהם ממד של השתמעות וסבירות כדי לשכנע שהן משתמעות מהטקסט או "עולות" ממנו (חרל"פ ושראל תשס"ז: 94).

כאמור אצל לבנת (תשע"א: 189), תחום הבעת הספק נחקר באמצעות מסגרות שונות, שהובילו לריבוי מונחים לתופעות דומות ולמינוח בלתי אחיד, וגם חלוקת תחום המודאליות עצמו לקטגוריות סמנטיות אינה מוסכמת על כל החוקרים (שם: 171). בפרק זה אבחן את ביטויי הספק בעיקר דרך מסגרת הסיוג, אך מבין סוגי המודאליות המוזכרים בספרות המחקר יש טעם בהתייחסות למודאליות ראייתית, אשר במובנה הצר קשורה בציון מקור הידע ועל כן קרויה לעיתים גם מתווכת (mediative; לבנת תשע"א: 167). באמצעות המודאליות הראייתית מייצר הכותב שקיפות – מבהיר מהם מקורות המידע הישירים והבלתי ישירים שעליהם הוא מתבסס, מה מתוך דבריו נשען על דברי אחרים ומה נוגע בעמדות אישיות. מודאליות זו עשויה לייצר מצג אמינות מול הקורא ולהזמינו לדיאלוג, משום שהוא זוכה באמצעותה באפשרות לבדוק את הדברים בעצמו בהסתמך על המקורות המצוינים ולהפעיל שיקול דעת אישי (ספוקויני 2019: 30).

בניגוד מסוים למטרתה של מודאליות זו בטקסט העיוני והטיעוני, במאמרי מחקר מודיעיני נדרשים הכותבים להימנע מחשיפה של מקורות המידע שלהם, לשם הגנה עליהם ושימור האפשרות להמשיך

להשתמש בהם. עם זאת, לאור הצורך להפריד במאמרים בין המידע ובין ההערכה ולבסס את מהימנות טיעוניהם, הם יצטרכו בכל זאת למסור לקורא אם מדובר למשל על עדות חושית, על דיווח של גורם אחר או על הסקה. לכן, מעניין לבחון את ביטויי המודאליות הראייתית הייחודיים לתת-הגוון זה ואת האופן שבו מנסים החוקרים לתחם את מקורות הידיעה שלהם עבור הנמען לשם סיוג אך מבלי למסור פרטים מדויקים אלא לשמור על ההסתרה למען ביטחון המידע והמקורות.

5.4.1.1 <u>ציון מקור המידע</u>

בהתאם לכללי הכתיבה הב"מית שנועדה להגן על מקורות המידע המודיעיניים, במקרים רבים יציגו החוקרים את מסקנותיהם כ"עולות מאליהן", כאמור בפרק 5.1.2. על כן, נדירים יחסית בקורפוס המבעים המתייחסים מפורשות למקור המידע או לבסיס לטיעוניהם כגון בדוגמאות הבאות:

(241) קיימת אפשרות, כי המחשבים שנתפסו הנם מקינטוש אחר מייצור נפאל מסוג "בורג",
וזאת עפ"י **הדמיון החיצוני** בין המסכים והמערכות [132: 9]

(242) **מתיעוד האירוע,** עולה כי עוצמת הפיצוץ של המטען הייתה חריגה [...] [112: 1]

(243) להערכתנו, המתבססת על מידע מודיעיני מחדש **וניתוח טכנולוגי עצמאי,** עולה כי:
א. הערכת החוקר באשר לניסוי החדש – נסתרה בסבירות גבוהה [...] [202: 10]

לביטוי "מידע מודיעיני מחדש" המופיע בדוגמה 243 נתייחס בהמשך, אך לפני כן נראה כי נפוצים יותר המבעים המייחסים את הידיעה לשמיעה מפי גורם אחר, דבר שבמסגרת נורמות הכתיבה המודיעינית אינו מחייב את הכותב למסור פרטים מדויקים על מקור הדיווח:

(244) במקביל, **דווח** כי יוון תגברה את נוכחותה הימית במרחב, בשתי שולות מוקשים [162: 4]

(245) כתוצאה מכך, נרשמו **דיווחים רבים** על מבוטחים שהמתינו מספר חודשים לקבלת ההחזרים מהקרן, או שלא קיבלו אותם כלל [11: 16]

(246) **דיווח בודד** מגורמים במשרד ראמ"מ אוסטריה מצביע על כוונה לאמץ שורת צעדים נגד בלארוס כבר בשבועות הקרובים [148: 7]

(247) **מאזבור בודד** ניכר כי אריק מעדיף שפעילות התיק תתמקד בטווח הזמן הקרוב בפעילות יחידתית [...] [96: 7]

(248) יצוין, כי הבולגרים יכולים לטפל במצוקותיהם, גם באמצעות שימוש/משכון "נכסי המלוכה" [...] הנאמדים **לפי גורמים בולגריים** ב-200-250 מיליון דולר [...] [196: 2]

חשובה העובדה שבמסגרתה מצוין בדוגמאות 246–247 שמדובר בדיווח או באזכור "בודד", ובכך נדון בהמשך במסגרת העיסוק במסייגים אסטרטגיים. לפני כן, נראה שהחוקרים מקפידים לציין דווקא את מקור הדיווח כאשר מדובר במקור מידע גלוי ולא חשאי, כגון כלי תקשורת:

(249) **ממידע גלוי,** עולה, כי הפרלמנט בכל הנראה אישר את הצעת החוק להשבת גיוס החובה לצבא מקסיקו [165: 7]

(250) יישום רפורמה במשטר הסובסידיות [...] הביא כבר, **עפ"י דיווחי התקשורת,** לירידה משמעותית בצריכת החיטה המקסיקנית [123: 7]

(251) ...**בעיתונות הלבנונית דווח** כי תת עוזר שר ההגנה האמריקני למדיניות למול המזרח התיכון, ספנס הבהיר למפקד צל"ב, ג'אן קהוג'י (במהלך פגישתם המשותפת), כי בראיית ארה"ב, חזבאללה מזיק לתהליך בניין המדינה הלבנונית [...] [88: 4]

(252) **התובע הכללי של ניו-יורק, רוברט מורגנטאו, חשף** (7 באפריל), כי מספר בנקים בניו יורק היו מעורבים שלא בידיעתם בהעברת מוצרים המשמשים לייצור נשק בלתי קונבנציונאלי לאיראן. לפי **הדיווחים**, מנכ"ל חברת LIMMT הסינית [...] הקים מספר חברות קש [...] [148: 12]

(253) במקביל, גברו הקולות **בתקשורת המצרית** (כולל ע"י **כתבים מקורבים למשטר**) היוצאים נגד ישראל ("איננו יכולים לשכוח את איבתם הנוראה כלפינו") ואשר קוראים לפגוע בייצוג הדיפלומטי המצרי ובקשרי המסחר עם ישראל. בהתבטאות חריגה, **פרשן המקורב למשטר** אף קרא לחידוש "ההתנגדות" הפלסטינית (מול צה"ל) [121: 1]

לעומת דוגמאות אלו, בהקשר של מודאליות ראייתית נראה שבמקרים רבים יציינו הכותבים בצורה כללית למדי כי מסקנותיהם נסמכות על נתונים הנמצאים ברשותם, והם ישתמשו בקבוצת מילים משדה סמנטי הנוגע להוכחות – מבלי להשתמש במילה "הוכחה" עצמה, שיש בה רמת ודאות גבוהה מאוד:

(254) יש **ברשותנו מספר אינדיקציות** לקיומן של פעילויות העברה ורכישה [...] אם כי **אין לנו מידע** על הסטטוס שלהן [163: 4]

(255) כמו כן, יש **בידינו עדויות** על קשרים בין חברת הבת לבין גורמי מחשוב במדינות היעד [...] [152: 3]

(256) עפ"י **המידע הקיים ברשותנו**, החברה רכשה 15 רקטות בעלות רש"ק נפיץ ו-15 רקטות בעלות רש"ק מצרר [132: 7]

(257) ...**האינדיקטורים השונים המצויים בידינו** (ובכללם גם **סקרי דעת הקהל**) מעידים על צמצום גובר של הפער בין המפלגות [171: 4]

(258) **ממידע שקיים ברשותנו** עולה, כי קנדה מתכננת לשגר [...] לוויין לחלל [...]. בהקשר זה, נציין, כי **מובר במקורותינו מידע נוסף** המאשש את הצפי לשיגור בתקופה זו, וכן מוברות מספר **הצהרות של בכירים קנדים**, לפיהן משגר הלווינים הקנדי מובן וישוגר בקרוב [160: 3]

דוגמאות 257 ו-258 מציגות למשל שילוב בין ציון כללי להימצאותו של מידע מסוים בידי החוקרים ובין אזכור של מקור מידע ספציפי שהוא ככל הנראה גלוי ולא חשאי, כגון הצהרות וסקרי דעת קהל. עם זאת, חרף אותה כלליות של מודאליות ראייתית, נראה מתוך קורפוס המחקר כי לעיתים קרובות מוסיפים הכותבים מידע על טיבם של הנתונים, מהימנותם ועדכניותם. זאת אומרת, אומנם אין הם חושפים בפני הקוראים את האופן המדויק שבו השיגו את המידע, אך הם מוסיפים שיפוט מקצועי באשר לאיכותו:

(259) **ממידע מחדש** עולה כי בין 2007 ל-2008 התנהל במדינה [...] "פרויקט לאומי" מסווג לתכנון מפעל [...] [143: 3]

(260) **מידע מחדש** מצביע כי מחלקת הפיתוח [...] ממשיכה לקדם [...] נוהלי קרב לביצוע פיגוע נגד מטרות צבאיות (כלי רכב או עמדות) בגבול פורטוגל [5: 2]

(261) **ממידע העדכני לדצמבר 2007** עולה, כי סוני [...] פנתה לחברה הונגרית [...], בבקשה שייצרו עבורם, בכל שנה, גדרות מפלדת אלחלד [160: 4]

(262) **מידע מהימן, שהצטבר בחודשים האחרונים, והבנתנו המשופרת** את סטטוס המו"מ [...] מבסס את הערכתנו, שהיא עדיין רחוקה מרחק חודשים רבים מהשגת היכולת לתחזק מערכת בת 400 עובדים למשך מספר חודשים [163: 1]

(263) עפ"י **מידע המוערך כמהימן**, התשתית התפעולית הקיימת באתר עתידה לעבור למפעל "משה ובניו" שבכפר [158: 1]

(264) **מידע מהימן העומד לרשותנו**, סותר להבנתנו את מסקנות החוקר [202: 3]

דוגמאות 259–260 לעיל מדגישות כי התקבל מידע המוסיף על מה שהיה ידוע לחוקרים עד אותה עת, וזהו ביטוי חוזר ושגור במאמרי המחקר המודיעיני בקורפוס; דוגמה 261 מדגישה את המועד שנכון אליו המידע תקף (במאמר המסוים שממנו לקוח המבע מדובר על כשנה טרם כתיבתו); ודוגמאות 262–264 מוסיפות שיפוט פוזיטיבי על מהימנות המידע.

שיפוט אישי של הכותבים באשר לטיב המידע עשוי להיות גם שלילי ולהעיד גם על מגבלות הנתונים ופערים בהם, ועל כך יורחב בחלק 5.4.2 העוסק במסייגים אסטרטגיים.

5.4.1.2 להערכתנו, להבנתנו, בראייתנו

בכל הנוגע למודאליות ראייתית יש בכתיבה המודיעינית חשיבות מיוחדת לשלישיית הביטויים "להערכתנו", "להבנתנו" ו"בראייתנו", אשר אפשר למצוא בכל מאמר כמעט בקורפוס המחקר – אחד מהביטויים או כולם. באופן בסיסי, ביטויים אלה באים לסמן לקורא מבעים המכילים הערכות, תובנות ומסקנות, בניגוד למידע ולנתונים המובאים במאמר, לצורך הפרדה בין שני התחומים בעבור הקורא. ברובד נוסף, עמוק יותר, אמורים שלושת הביטויים להעיד על רמת ביסוס שונה וספציפית של הנתונים שבידי החוקרים. ראשית, נראה דוגמאות לכל אחד מהביטויים, אשר כאמור תפוצתם בקורפוס רחבה ביותר:

(265) **להערכתנו** חובות העתק של המדינה לקופת הביטוח הלאומי לצד עליית המחירים, גובים מחיר יקר מאוד מהביטוח הלאומי, ומכניסים אותו לחובות שבשלב זה לא ברור כיצד ישולמו [11: 17]

(266) עם זאת, **להערכתנו**, יפן עשויה להמשיך ולבצע פעולות כלכליות בהיגיון של "שיפור עמדות", ייתכן שגם תוך כדי המו"מ [12: 7]

(267) **להערכתנו**, בחירום צבא הולנד ישתף פעולה עם האו"ם לכל הפחות במודיעין, ואפשר כי יסייע בחשאי ב[...], זאת ככל שתמרון כוחותינו יעמיק ובמידה ותהיה פגיעה יפנית בצבא ובמוסדות לאומיים [40: 28]

(268) **להערכתנו**, בראייתם, הסיכון לעורר תגובות נזעמות מצד הממשל האמריקני, נופל בהרבה מסיוע דומה לפורטוגל ולפרו בשל היחסים בין מדינות אלו ל-ארה"ב [181: 7]

העובדה שהחוקרים מציבים ביטוי הערכה בתחילת המבע אינה חוסכת מהם שימוש במסייגים נוספים בהמשך המשפט. דוגמה 266, למשל, כוללת הסתייגות נוספת באמצעות שימוש בפועל "עשויה" – זוהי הערכה של החוקרים המתייחסת לעתיד ועליה הם מוסיפים הדגשה לכך שמדובר באפשרות בלבד; בדוגמה 267 מתווספים תנאים והסתייגויות להערכה הראשונית של החוקרים – "אפשר כי", "ככל ש" ו"במידה ו"; ובדוגמה 268 מודגש כי ההערכה אומנם של החוקרים אך הם מביאים אותה מנקודת המבט של האויב או היריב.

על פי הנלמד לעיתים באמ"ן, השימוש בביטוי "להערכתנו" אמור להעיד על הערכה הנוגעת להשלמת פערי מידע הקיימים אצל החוקר או כזו המספקת צפי בנוגע לעתיד. עם זאת, הגדרה זו אינה מעוגנת בתורת המחקר המודיעיני באמ"ן (כגון נוביק לוי ושלום 2020) או במסמכי מתודולוגיה אחרים. היא עוברת ככל הנראה בחלקה "מדור לדור" בחניכה פנימית במדורי המחקר, והתגבשה כנראה עם השנים בעיקר לאור הופעתם של שני הביטויים הנוספים, "בראייתנו" ו"להבנתנו", מתוך ניסיון לייצר או לכפות בידול רעיוני

ביניהם. על פי אותן הגדרות, הביטוי "להבנתנו" מסמן התבססות על מידע מוצק והביטוי "בראייתנו" מדגיש כי זו פרשנות על בסיס הניסיון והידע המקצועי של החוקר ולא מידע ישיר:

(269) **להבנתנו**, ארגון פשיעה מקומי, המופעל ע"י היחידה, ביצע (במועד לא ידוע) איסוף מל"מ מתקדם וזיהוי מלא של היעד [210: 1]

(270) תחילת ביצוע רכש של לוחות מתכת מעידה **להבנתנו** על עלייה במורכבות הלוחות אותם תייצר היחידה באופן עצמאי באמצעות פס הייצור שהיא מקימה [114: 5]

(271) **בראייתנו**, הישג משמעותי נוסף בעבור השוודים הוא הסטת הקשב של המערכת העולמית לעיסוק בעימות מול שוודיה, באופן הממצב אותה כשחקן מעצמתי משמעותי שיש להתחשב בו בעת קביעת הסדר העולמי [12: 4]

(272) מצד גורמי הצבא, בהינתן הסכמה על מאפייני הניהול האיטלקיים במחסן, לא יחול **בראייתנו** שינוי משמעותי במאפייני ההעברות [...] [3: 6]

תפוצתם של ביטויים אלה בקורפוס רחבה מאוד כאמור, ולעיתים קרובות מופיעים בטיעון אחד כמה ביטויי הערכה מתוך השלושה, גם במקרים שבהם אפשר היה אולי לנסח את המבע כהערכה אחת כוללת:

(273) **להערכתנו**, עיקר מעורבותה של החברה נסוב סביב תהליך השטעון המתבצע בנמל ההולנדי [...]. על כן, סביר **בראייתנו**, כי ברשות החברה מידע נקודתי רב וערכי אודות תובלות [...] [152: 2]

(274) **להערכתנו**, הפערים בין התנועות במרחבי המחלוקת עמוקים יחסית, וגם לחץ המתווכות לא יביא **להבנתנו** לפשרות מהותיות שיאפשרו את קיום התהליך בפועל [24: 5]

(275) **בראייתנו**, ההתפתחויות בטווח הקצר שלאחר עזיבת רונן יוכתבו מן השאיפה של הציבור ושל כלל השחקנים במערכת להימנע מזעזועים גדולים. זאת, נוכח האינטרס של גורמי הכוח המרכזיים [...] לשמר את המערכת הפוליטית הלאומית. **להערכתנו**, סביר שתתקיימנה בחירות מסודרות לנשיאות בעקבות הסתלקות רונן [172: 5]

(276) **בראייתנו**, לאחר שהשיגה את "תשומת הלב" העולמית לדרישותיה, גרמניה שואפת להגיע להישג מוחשי אותו ניתן להציג הן כלפי פנים [...] והן כלפי חוץ [...]. מכאן, **שלהערכתנו**, הגרמנים יבקשו להגיע בסיום המו"מ להבנות כתובות, שייתכן ויסווגו כ"הבנות ביניים", על אלמנטים בפעילות הכלכלית של האו"ם המכוונת כנגדה בראייתה, לצד התחייבויות ביחס לאי-צירופה של צרפת לבורסה והורדת דרגת היחסים בין הצדדים. **להבנתנו**, היעד המקסיקני המרכזי נותר מניעת מהלך פוליטי גרמני מול קנדה [...]. במקביל, **להבנתנו** הממשל מעוניין לנצל את ההזדמנות כדי לשקם את אמינותו [...]. **להערכתנו**, היעד האירופי הוא מניעת חיכוך פוליטי [12: 5–6]

לעיתים גם נמצא בקורפוס ביטויים הבנויים בדגם של השלשה הזו, אך שונים ממנו בתוכן המודאלי:

(277) **להתרשמותנו**, המהלך מהווה הסלמת מדיניות ה"הליבה על הסף" [...] [84: 1]

(278) **להתרשמותנו**, ההודים תולים יהבם בערבויות הפוליטיות שהשיגו בערוץ המרכזי להשגת השליטה על המחוז [175: 1]

(279) בפועל, **להתרשמותנו**, הערוץ הקרואטי אינו מהווה נתיב להתקדמות ממשית [148: 10]

הניסיון לתייג במובן מסוים את המבעים באמצעות שלישיית הביטויים הללו כדי להעיד על היותם משקפים עובדות, טענות או הערכות ולא נתונים עשוי להתקשר גם לחלוקתם של לאטור וּוֶלגאר (1979: 76–79) את המבעים בטקסט המדעי. השניים מסווגים את המבעים על סולם הנע מאחת עד חמש: מבעים מסוג חמש משקפים עובדות ופריטי ידע המוכרים לכל החברים בדיסציפלינה ונתפסים באותה עת כמובנים מאליהם; מבעים מסוג ארבע משקפים עובדות שאין לגביהן מחלוקת אך בכל זאת צריכות להיות מוצגות במפורש; מבעים מסוג שלוש משייכים את הטענה המושמעת לאדם אחר ולא למחבר, והם כוללים רכיבים מודאליים; מבעים מסוג שתיים מציגים טענות יותר מאשר עובדות, והם כוללים רכיבים מודאליים המאפשרים לדובר להסתייג מטענותיו שלו; ומבעים מסוג אחת מבטאים השערות או ספקולציות, והם מופיעים בדרך כלל בסוף המאמר. זהו הקצה ה"ספקולטיבי" יותר של הרצף, שמצידו המנוגד נמצאת ה"עובדתיות".

עם זאת, לאטור וּוֶלגאר טוענים כי הקשר בין תצורת המבע לדרגת העובדתיות בכל זאת אינו כה פשוט וישיר תמיד. לטעמי, אפשר להציע לראות במקרה של "להערכתנו", "להבנתנו" ו"בראייתנו" מודאליות פנימית עבור מבעים מסוג שתיים, או תגיות מוסכמות וקבועות המתווספות למבעים, לעיתים קרובות בתחילתם, כדי לסמן מבעים מסוג ארבע (עובדות שיש לציין שוב), שתיים (טענות עם רכיבים מודאליים) ואחת (הערכות "טהורות"). במקרה השני ניתן לשייך את "להערכתנו" כתגית למבעים מסוג אחת; את "בראייתנו" כתגית למבעים מסוג שתיים, כיוון שהביטוי נועד להצביע על פרשנות של הדובר, שהיא למעשה טיעון שהוא מבקש שיתקבל; ואת "להבנתנו" כתגית למבעים מסוג ארבע, כיוון שלדעת חוקרי המודיעין הביטוי נועד להצביע על אמירה המבוססת על מידע מוצק שבידיהם. ביטויי הערכה אלו, לצד מסייגים מסוגים נוספים שיידונו בהמשך, משמשים בכך כמעין "עַמְעֵם" בשירות הכותב לדירוג מידת הוודאות של מבעיו, חיזוקה או החלשתה.

מעבר לשאלת השימוש בביטויים אלה בפועל, שעליה נראה כי אין מחלוקת וניכר כי תפוצתם רחבה, עולות בהקשר של קהילת השיח המודיעינית שתי סוגיות חשובות: כיוון שההבדלים שנקבעו בין הביטויים מלאכותיים ואינם נעוצים בהכרח במשמעות המילונית שלהם – האם כל חוקרי המודיעין מכירים ומבינים את ההבדלים שבשימוש בין הביטויים הללו? ויתרה מכך, האם הנמענים שלהם מכירים ומבינים את

ההבדלים הקיימים לכאורה בין הביטויים בדוחות המודיעין שהם צורכים? האם במושג "להבנתנו", למשל, יש מטען סמנטי כלשהו המעיד באופן טבעי ללשון כי מדובר על "מידע מוצק"?

שאלת ההבנה של הקורא אינה כלולה בגבולות העיסוק של מחקר זה, אך באשר לאופן שבו החוקרים משתמשים בשלישיית ביטויי ההערכה ניתן לראות את הדברים שעלו מהשיחות עימם. החוקרת ק9, למשל, ציינה כי השימוש בביטויים אלה נועד להפריד בין מידע והערכה והוא נראה לה "חזרתי מאוד". היא אינה נצמדת להגדרות שהובאו קודם, וכך היא אומרת: "ב'להערכתנו' אני משתמשת כשזה באמת הערכה. 'להבנתנו' ו'בראייתנו' הם אותו הדבר מבחינתי, כשזה מבוסס על מידע". לצידה, אומרת החוקרת ק13 שהיא משתמשת ב"בראייתנו" כאשר היא "רוצה להביע דעה" ולסמן לקורא בבירור שלא מדובר בעובדות. באשר לשני הביטויים הנותרים היא אומרת: "'להבנתנו' זה איך אנחנו מבינים את האינדיקציות החלשות שעלו, ו'להערכתנו' זה מה אנחנו מעריכים, כשזה לא עולה מהמידע". כאשר נשאלה אם מדובר בחלוקה פנימית בלבד ואם לדעתה הקוראים מפרשים את הביטויים הללו באותו אופן, ענתה: "ככה למדתי בחפיפה, ככה הורגלתי. זה מה שנפוץ אצלנו בזירה אז הנחתי שגם למעלה [=הקוראים] יודעים את זה". החוקר ק1 בטוח יותר שמדובר ב"ניואנס פנימי שלנו, שאני מקווה שהצרכנים מבינים". אפילו החוקר הבכיר ק15, שחווה מקרוב יותר את צרכני המודיעין בדיונים ובפגישות, טען בנוגע להבנתם את ההבדלים כי הוא "מקווה שכן. אני לא יודע להגיד, אני חושב שכן. בתוך זה הרי גם יש דקויות, שאנשי מודיעין יודעים".

עד כמה נפוץ השימוש בשלושת הביטויים האלה וכמה הפך לחלק מנורמות הכתיבה של מאמרי מודיעין אפשר ללמוד גם מדבריו של החוקר ק12. הוא מעיד על כך שהטמיע לחלוטין את השימוש בתבנית הביטויים האלה עד שהיא משפיעה על אופן החשיבה שלו מלכתחילה: "לפעמים, כשאני חושב על מה שאני עומד להגיד אני מסתכל על זה דרך הכתיבה המודיעינית. יש לי כמו שבלונות בראש. אם זה 'בראייתנו', 'להערכתנו' – תמיד יש את התחביר של המשפט שיושב לי בראש". נוסף על כך, הוא מציין עד כמה התבנית הפכה מזוהה עם כתיבה מחקרית מודיעינית: "צוחקים על זה כל הזמן. אם אתה מחט"מ אתה תמיד אומר 'להערכתנו', 'בראייתנו', 'להבנתנו'. יש לך את ה'טיק' של להגיד את זה. אם אתה רואה משפט כזה באיזשהו מקום במסמך, תדע שהוא נכתב בחט"מ".

ולבסוף, יועיל לראות את הדברים גם מנקודת מבטו של החוקר ק14, שסיים את שירותו הסדיר בה כקצין וחזר לשירות לאחר כמה שנים במגזר האזרחי: "הדברים האלה לא כל כך היו כשהייתי פה בסדיר, ההבדל בין 'להערכתנו' ל'להבנתנו' ל'בראייתנו'. כשכתבתי בחט"מ אי שם ב-2014, 2015, 2016, השתמשתי בהן בצורה מתחלפת, כי רציתי לגוון את הכתיבה שלי [...] כל פעם מילת הערכה אחרת, והיה בהן שימוש שהוא חופף, מקביל, לפחות בתפיסתי כחוקר. [...] אבל היום, כשכתבתי תוצר חט"מ רשמי מההתחלה ועד

הסוף בפעם הראשונה בתוך המילואים, המפקד שלי החזיר לי אותו עם הערות – 'למה השתמשת פה בלהערכתנו ולא בראייתנו?'. אבל מה זאת אומרת? מה ההבדל?".

נראה, אם כן, שאף על פי שישנן הגדרות מסוימות הן אינן מעוגנות בתפיסת המחקר של אמ"ן, בקרב החוקרים יש תפיסות עמומות יחסית לגביהן והבחירה בביטוי הערכה כזה או אחר נשענת על חלוקה גסה יותר של מידע לעומת הערכה. כדי לדעת כיצד נתפסים ביטויים אלה בקרב הקוראים עצמם ואם הם מייחסים משמעות כלשהי להבדלים ביניהם נדרש ככל הנראה מחקר ייעודי.

5.4.2 מסייגים אסטרטגיים

מסייגים (Hedges) הם מילים וביטויים המשנים את דרגת ההשתייכות של אובייקט לקבוצה מסוימת, כאמור בפרק 2.1.3.1 (לייקוף 1973: 471). בתהליך התקשורת מייצגים המסייגים טנטטיביות ואפשרויות, ושימוש הולם בהם בשיח המדעי הוא קריטי, כיוון שבאמצעותם הדובר מבטא את כוונותיו במדויק, מבלי לומר יותר ממה שיש הוכחות זמינות עבורו (היילנד 1998: 1). המסייגים הם אמצעים רטוריים לשיקוף זהירות, צניעות וענווה כשמציגים טיעונים, וכשהם מוּסרים מהמבע הם אמצעי לשוני חשוב בהפיכת האמירה לוודאית יותר (שם: 79).

השימוש במסייגים נוגע במודאליות אפיסטמית והוא קשור לשיפוט אישי המבוסס על חוסר ידע (שם: 44), בניגוד אפשרי לרכיבי המודאליות הראייתית, המעידים פוזיטיבית על מקורות המידע של הדובר. מבין המסייגים שיידונו בפרק הזה, הסוג הרלוונטי הוא מעין תמונת ראי משלימה לרכיבי המודאליות הראייתית ומה שהיילנד מכנה "מסייגים אסטרטגיים" (שם: 103). מסייגים אלו עשויים להתייחס לתנאים שבהם הושג המידע, להעלות ספקות באשר למודל או לשיטה ולכלול הודאה בחוסר ידע.

5.4.2.1 מיעוט מידע ומהימנות המידע

קבוצה ראשונה של מסייגים אסטרטגיים מסיבה את תשומת ליבו של הקורא לכך שהטיעון מתבסס על מעט מידע בלבד, כפי שעלה מדוגמאות 246–247 לעיל ומובאות כאן שוב (במספור החדש 280–281), לצד נוספת:

(280) **דיווח בודד** מגורמים במשרד ראמ"מ אוסטריהֿ מצביע על כוונה לאמץ שורת צעדים נגד בלארוסֿ כבר בשבועות הקרובים [148: 7]

(281) **מאזכור בודד** ניכר כי אריקֿ מעדיף שפעילות התיק תתמקד בטווח הזמן הקרוב בפעילות יחידתיתֿ [...] [96: 7]

(282) **עדויות ספורדיות** במהלך שנת 2010, מורות על קיצוץ ניכר בתקציב חלק מיחידות אמזוֿן, עקב צמצום הסיוע הסינֿ [111: 4]

קבוצה נוספת של מסייגים אסטרטגיים מציינת אם מהימנות הנתונים שעליהם מתבסס הטיעון תקפה או מוטלת בספק, לצד התייחסות למיעוט המידע בנושא או בלעדיה, כפי שנראה בדוגמאות הבאות:

(283) **ממידע יחיד שמהימנותו אינה ברורה**, עולה כי שוויץ מעוניינת לרכוש 50 [...] ממדינה שזהותה אינה ידועה [165: 1]

(284) עפ"י **דיווח שטרם אומת**, נהרגו בפעילות גם אבו בציר אלוחישי, ראש הארגון בתימן, וסגנו סעיד אלשהרי [136: 1]

(285) מדובר **באינדיקציה ראשונה מסוגה, אך בלתי מאומתת**, למאמץ מאורגן שכזה מצד הארגון, שאפשר שאף נעשה בידיעת המושל [105: 6]

(286) ברקע, **פרסום שמהימנותו אינה ברורה** על אודות הצבת מנשה ביעד לחיסול ע"י אלקאעדה [91: 1]

(287) על סמך **מידע מהימן יחיד**, הבוחות דרשו, כי לטיל "רפיק" תהיה יכולת נשיאת כוון איכות [145: 23]

(288) **מידע מהימן** שהצטבר באחרונה, מחזק את <u>הערכתנו</u> באשר לדיפלומטיית הנשק הבריטית [127: 1]

(289) **אם המידע בנושא נכון,** התקנת מכשירים באתר "נחל יובלים" **עלולה** להתחיל **בתרחיש המחמיר,** במועד המוקדם ביותר עוד לפני אמצע 2011 [143: 2]

תוכנם הסמנטי של הרכיבים המופיעים בדוגמה 288 נראה כבעל אפקט מחזק דווקא ולא מסייג – המידע מוגדר "מהימן" ונאמר מפורשות שהוא מחזק את הערכת הכותבים באשר לדיפלומטיית הנשק הבריטית. עם זאת, על פי ליונס (2012: 808–809), עצם ההוספה של רכיב מודאלי למבע – גם אם הוא נראה כמחזק את טענת הדובר – גורם לכך שהמחויבות של הדובר לנאמר עשויה להיות מוגבלת, משום שהמבע המעיד על רמת הוודאות האפיסטמית הגבוהה ביותר יהיה כזה שאין בו כלל רכיבים כאלו. כתוצאה מכך, לרכיבים מחלישים ומחזקים עשוי להיות אפקט דומה מבחינת הפיכת הטיעון לכזה שאפשר לפקפק בו ולאי-הצגתו כעובדה. לבנת (תשע"א: 190) מציינת כי הדבר הולם במיוחד את השיח המדעי, שבו ישנה רגישות למעמדו העובדתי של כל מבע ולמקור הידע שלו.

הדוגמה שלאחר מכן והאחרונה מבין אלו שהוצגו לעיל, 289, מציגה גם היא מידע שמהימנותו אינה ידועה, בצורת תנאי הנפוצה פחות בקורפוס המחקר. המשך המבע כולל הסתייגויות נוספות שעליהן יורחב בהמשך בדיון במסייגים לקסיקליים, כגון הנשוא המעיד על אפשרות שאינה ודאית והאמירה כי מדובר בהערכה הנוגעת לתרחיש המחמיר יותר מבין האפשרויות שעל הפרק.

5.4.2.2 מידע נכון לשעתו

קבוצה נוספת של מסייגים אסטרטגיים, הנראית נפוצה למדי בקורפוס, היא הצבעה על פערי מידע. הדבר נעשה בדרך כלל בשתי צורות: הדגשה כי תיאור תמונת המצב או ההערכה תואמים למידע הנמצא בשלב זה בלבד בידי החוקרים – ובמשתמע, מידע שיגיע בהמשך עשוי לשנות את פני הדברים; והדגשה כי ישנם נתונים חסרים לכתחילה, לעיתים בציון המגבלה שהובילה לכך.

נראה דוגמאות מתוך קורפוס המחקר לשיטה הראשונה לסימון מידע שמודגש כי הוא נכון לזמן כתיבת המאמר בלבד:

(290) תשתית מושן באזור [...] הנה היחידה המחזיקה, **למיטב ידיעתנו**, ביכולות מבצעיות, אם כי ירודות באיכותן [176: 2]

(291) בשורה התחתונה, מדובר בעסקת רכש אמל"ח אסטרטגית ראשונה של הצבא **למיטב ידיעתנו**, מול שוויץ [132: 1]

(292) **ככל הידוע לנו**, צ'אד נמנעת מלסייע באופן רשמי למדינות באזור בתחומי נב"ק וטק"ק באופן שמפר את מחוייבויותיה הבינ"ל בתחומי בק"ן ובמניעת תפוצה [161: 7]

(293) **ככל הידוע לנו ולהערכתנו**, אוסטרליה ממשיכה לעמוד בהתחייבותה להסכם עם פנמה [161: 15]

(294) להערכתנו, המדינה עשויה לבבר להימנע מהעברה ל-מועבי"ט [...] ותשעה מחדש ובאופן מלא את מו"פ המט"ח (**לפי שעה, אין בידינו רמז לכך**) [179: 2]

(295) יצוין, כי **בשלב זה לא ניתן להצביע בוודאות** על ייעוד הכניסה, אם כי להערכתנו, עתידה זו לשמש להעברת אוכל לצד האיטלקי למטרה לא ברורה [...] [183: 3]

בהקשר זה נפוצים בקורפוס ביטויים כגון "למיטב ידיעתנו", "בשלב זה" ו"לפי שעה", המצביעים על מגבלות הידיעה בדגש על הקשר הזמן. דוגמה 296 להלן מציגה גם היא הדגשה כזו של החוקרים, בניסוח הפותח ב"המידע שברשותנו כיום", וכוללת ביטויים נוספים המצביעים על גבולות המידע הנתון בידיהם – "המידע הקיים בידינו", בדיקות נערכו אך "לא הצליחו להניב ראיות" וכן "אין מידע חד-משמעי", שלגביו לא מצוין במפורש אם חסר מידע, אם המידע הקיים אינו מהימן או אם ישנן עדויות סותרות:

(296) **המידע שברשותנו כיום** מעיד על דחיפה של אוסטרליה לקדם מגעים בתחום התקשוב עם איסלנד; **אין בידינו מידע חד משמעי** על התגובה האיסלנדית להצעות. **פרשנות סבירה של המידע הקיים בידינו** היא ששיתוף פעולה כזה לא התקיים בעבר **ולבאורה** רק בשנה האחרונה הוצע ע"י אוסטרליה לאיסלנד. בעבר עלו חשדות לשת"פ בין המדינות, אולם, **מגוון בדיקות שנעשו**, מחקרית ואיסופית [...] **לא הצליחו להניב ראיות** לקיומו של שת"פ כזה טרם שנת 2011 [92: 2]

5.4.2.3 חוסר במידע

כחלק מההקפדה על יושרה מחקרית ועל שקיפות, בהצגתם את תמונת המודיעין ואת הערכותיהם נדרשים הכותבים לשרטט בפני הנמענים גם את גבולות הידע בנושא האמור – היבטים שבאשר אליהם אין נתונים מהימנים – ולא להצניע זאת. מלכתחילה, יריעת הנתונים שיש בידי החוקרים על העבר ועל ההווה אינה יכולה להיות התמונה המלאה והאמינה של כל הנתונים הרלוונטיים, בגלל נגישות מוגבלת אליהם ובשל המאמץ של האויב להסתיר מידע ולבלבל את גורמי האיסוף והמחקר באמצעות מידע כוזב (הלר 2024 : 15). נוסף על כך, יש דברים החשובים לתמונת המודיעין השלמה שממילא אינם קיימים בנתונים עצמם אלא תלויים בפרשנות. ומדגיש ראש אמ״ן לשעבר, יהושפט הרכבי (1992 : 50), כי לרוע המזל דווקא הנושאים שלגביהם אין ידיעות בדוקות הם אלו הקריטיים למדיניות, ומתן חוות דעת לגביהם הוא אתגר מודיעיני.

בהערכת המודיעין, לפי נוביק לוי ושלום (2020 : 105–106), נוצרים מרחבי אי-ודאות בדרך כלל כתוצאה מחוסר מידע על מושא המחקר, כאשר המידע לא ברור או שניתן לפרשו במספר דרכים, כשהאירועים הנבחנים מושפעים מגורמים רבים שאין דרך לשקללם במדויק וכאשר התשובות לשאלות כלל אינן קיימות, למשל ביחס לאירועים עתידיים מסוימים. בכל מקרה, הם מדגישים, יש להציג לנמען הערכה הנוגעת למהימנות המידע עצמו ולרמת הסמך של ההערכה כולה.

בשלוש הדוגמאות הבאות מהקורפוס, למשל, מצוין כי המידע חלקי או שהיה חלקי טרם השלמתו (כבדוגמה 299), ומובהר לקורא כי ההערכה המובאת מתבססת על נתונים שאינם שלמים:

(297) דיאלוג מדיני והלכתי זה – **שרק לחלק מתכניו אנו חשופים** – הוא העמוק ביותר שמנהלת צרפת עם שותפותיה ל"מחנה החילוני" [166: 1]

(298) מסקנות אלו שוללות להערכתנו את מסקנת החוקר לגבי ההקשר הקונקרטי של הניסוי. עם זאת, ההערכה הנוכחית **מתבססת על מידע שאינו שלם**, משום שלא נמצאה התצורה המדויקת של הגוף המבצע אשר נבחנה בניסוי [202: 1]

(299) **להערכתנו עפ"י מידע קודם**, ה-k5 הוא דגם המבוסס על [...]. **עד עתה ידענו על קיומו של הפרויקט, אך לא היה ברשותנו מידע על הסטטוס** שלו. **המידע האחרון מעיד** על כך ששלבי התכנון הסתיימו וה-k5 מוכנה להפעלה [160: 2]

לעיתים מציינים החוקרים כי היקף המידע החסר גדול יותר ולא מדובר בפער חלקי בלבד. נראה ביטויים חזקים יותר להיעדר המידע בדוגמאות להלן מהקורפוס:

(300) קונקרטית, **אין בידינו מידע** האם נבחן נאום ייעודי או פרק משמעותי בנאום רחב (נאום מצב האומה?) [...] [75: 1]

(301) **אין בידנו לאמת או להפריך המידע הנ"ל**, הגם שלהבנתנו הנשיאָ אכן יעלה בביקורו בשווייץ רעיונות לחידוש המסלול הבולגרי [192: 3]

(302) ...ומכל מקום, **אין בידינו אינדיקציות חד משמעיות המאפשרות להכריע** בנוגע לייעודן של המערכות [212: 1]

(303) לאחרונה עלה כי "מנהלת השיקום" בסוני מקדמת מספר פרויקטים [...].. בפועל, עד כה **לא התקבלו עדויות** לשיקום ורכש ציוד מסוגים אלה, **ואין בידינו מידע נוסף** על מרבית הפרויקטים. על בסיס **תמונת המודיעין החלקית שברשותנו**, השיפור ביכולות השיקום של סוני [...] צפוי לצמצם את תלותו של הארגון בנורווגיה [...] [217: 7]

בקבוצה נוספת של מסייגים אסטרטגיים מצוין מפורשות הביטוי "פער מידע" או "פערי מידע" כדי להצביע בפני הקורא על אזור או תחום בהערכה שבו אין נתונים בידי החוקרים:

(304) כבל הנראה, אחד הדגמים נבחן בפולין כבר בשנת 1991, כשלב מקדים לרכש המערכת או מכלוליה. עם זאת, עובדת קיומם של מכשירים אלו בפולין **הנה פער מידע** [142: 2]

(305) קיימים **פערי מידע** לגבי השלב בו השתתף רביב הנ"ט בתרגיל ואילו משימות הוקצו לו [126: 32]

(306) נוכח **פערי המידע המשמעותיים** בכל הנוגע לצירי הרכש שמקורם בהונגריה, <u>לא מוברת</u> העברה של שמיכות מסוגים אלה לידי לגן, אך <u>ייתכן כי</u> חלקן אכן נמצאות ברשות הארגון והגיעו ליחידה [104: 10]

(307) על אף **פערי מידע רבים** בנושא, <u>להערכתנו</u>, ציר הפו"ש ביחידת "הפרשים" דומה, <u>ככל הנראה</u>, לזה של יחידות אחרות במפקדת המערכים הטקטיים בארגון [104: 12]

הדוגמה הראשונה לעיל, 304, עשויה להציב את הקורא בפני מבוכה מסוימת בשל הצירוף במבע אחד של הביטויים "עובדת קיומם" ו"פער מידע". אם אותם מכשירים המדוברים בדוגמה זו אכן קיימים בפולין כעובדה – הרי אין זה פער מידע. כוונת הכותב במקרה זה הייתה ככל הנראה לביטוי כגון "שאלת קיומם של מכשירים אלו בפולין" או "סוגיית הימצאותם" וכדומה. לצד זאת, בדוגמה 307 ניתן לראות שילוב של כמה ביטויי סיוג: הצבעה על קיומם של "פערי מידע רבים", הפרדה בין מידע ובין הערכה באמצעות הביטוי "להערכתנו" וריכוך נוסף באמצעות "ככל הנראה", שבו נדון בהמשך הפרק העוסק במסייגים לקסיקליים, כמו גם בתופעה זו של ריבוי מסייגים במבע אחד.

במקרים מסוימים בקורפוס מסבירים הכותבים את המקור לפערי המידע, ובדרך כלל תולים זאת בנגישות מוגבלת לנתונים הרלוונטיים לסוגיה, זאת אומרת בתחום איסוף המודיעין ולא מחקר המודיעין:

(308) בשל **פערי איסוף**, ישנו קושי משמעותי לקבוע אם מהלכי התיאום אכן הניבו הוראת משיכה [...] [103: 1]

(309) עם זאת, **על-רקע הנגישות האיסופית הבריטית המוגבלת**, אין ביכולתנו לשלול את קיומן של התקדמויות נקודתיות בפיתוח [...] [214: 2]

5.4.3 מסייגים לקסיקליים

מסייגים לקסיקליים הם קבוצה שנייה של רכיבים מסייגים בשיח המחקרי-מדעי, והאמצעי הנפוץ ביותר להבעת מודאליות אפיסטמית (היילנד 1998: 103). אלו יכולים לכלול פעלים, תוארי פועל, שמות תואר, שמות פעולה ושמות עצם, אך עמידה על משמעותם דורשת ניתוח של כל מבע בהקשרו המדויק, בשל אופיים הפוליסמי (שם: 104–105), ולעיתים קרובות קשה לקבוע בוודאות אם נעשה שימוש במסייג באותו מבע או שכוונת הדובר הייתה אחרת (שם: 133).

בטקסטים טיעוניים המזמינים לדיאלוג, כמאמרי המחקר המודיעיני, מספקים ביטויי הספק הכרה בקיומם של דעות, פרשנויות והיסקים אחרים, והם מאפשרים הצגה זהירה ומדויקת של הדברים כדעה ולא כעובדה. בכך יש התחשבות בסיסית בצורך של הנמען בהכרה ובהערכה, כולל בצורך שלו בשמירה על טריטוריה מחשבתית (ספוקויני 2019: 34). הנמען של מאמרי המחקר המודיעיני, שהוא פעמים רבות מקבל החלטות בדרג צבאי או מדיני, אמור לשמור על מחשבה עצמאית ויכולת לקבל או לדחות את ההערכה המוצגת בפניו, בדרך כלל מכמה גופי מחקר שעשויים להציג תפיסות ופרשנויות שונות אלה מאלה. על אופיו הדיאלוגי של השיח המודיעיני בין החוקר לקברניט עמדנו קודם לכן, ובהמשך הפרק אף יורחב על הרגישות המיוחדת מול הנמען בכל הנוגע למתן המלצות לפעולה על סמך המידע המודיעיני. נוסף על כך, במיוחד בכל הנוגע להתרחשויות עתידיות, ביטויי הסיוג והריכוך בכלל וביטויי הספק והאפשרות בפרט מדגישים את רצון הדובר בזהירות ובדיוק – הם מחלישים את מוחלטות הקביעה ומותירים מקום לאפשרויות אחרות (שם: 43). היבט זה רלוונטי במיוחד למאמרי המחקר המודיעיני, שמטבעם עוסקים רבות בחיזוי ובהערכות הנוגעות לעתיד.

נראה כעת דוגמאות לכמה סוגים מרכזיים של מסייגים לקסיקליים בקורפוס המודיעיני ולאחר מכן נדון בתופעה הרווחת מאוד בטקסטים אלו – סיוג יתר.

5.4.3.1 צורות חג"ם

קבוצה ראשונה ונפוצה בקורפוס של מסייגים לקסיקליים היא ביטויי חג"ם המעידים על סבירות ואפשרות, ובראשם "ייתכן ש", כפי שנראה בדוגמאות הבאות:

(310) להערכתנו, **ייתכן** והמכולות שבאתר מיועדות להעברת הציוד ותשתיות למפעל "אלומיניום ג'ק" [158: 1]

(311) להבנתנו, התקפות היעדים עשויות להתבצע, בין היתר, באמצעות כוחות מיוחדים, **ייתכן** בשילוב שריון, ספינות ומטוסים. **ייתכן** והתקפות היעדים ילוו בהסקות צוותי רפואה [...]. במקביל, כוחות [...] עשויים לבצע מאמצים דומים, אולם להבנתנו, חתימתם תהיה נמוכה יותר [126: 12]

(312) היקף הכוחות המצומצם ביחס להיקף השטח בו התנהל התרגיל (5X6 ק"מ), מעלה את האפשרות, כי **ייתכן ש**התרגיל היה שלדי או שבא לבחון את תו"ל התקפת הנגד המוגבלת ולא דימה מציאות [126: 27]

בדוגמאות לעיל ניכר שביטוי החג"ם אינו המסייג היחיד במבע, ובכולן מופיעים רכיבים נוספים המרחיקים את הדובר מוודאות – ביטויי הערכה כגון "להערכתנו" ו"להבנתנו", פעלים מודאליים כגון "עשויות" ו"עשויים" בדוגמה 311 והדגשת האפשרות כפי שנראה בדוגמה 312.

גם בדוגמאות הכוללות ביטויי חג"ם אחרים כמסייגים לקסיקליים, כגון "אפשר ש" ו"סביר ש", ניכר שהם אינם האמצעי היחיד המשמש בידי הכותבים לריכוך המבע. בדוגמה 313 להלן, למשל, אף שהכותב מצביע על אפשרות באמצעות המסייג "אפשר כי", הוא מדגיש במשפט כי אין לדבר אימות סופי. כיוון שמלכתחילה מדובר באפשרות, המסייג הנוסף נועד אולי להפחית עוד מרמת הוודאות, משום שאין לו תרומה תוכנית מיוחדת לטיעון. אם היה בידיו "אימות סופי" – הרי לא היה זה בגדר "אפשר" בלבד:

(313) **אפשר** – ללא אימות סופי – **כי** בחודשים האחרונים כבר הוחל בהתקנת התשתית הייעודית להכשרה, במקביל להתקנת התשתיות החשמליות התומכות באתר [143: 1]

(314) להבנתנו, משטר ג'ורג' יתקשה לאחוז ב"רצועה" זו נוכח פעילות המפלגות, **ואפשר ש**ייאלץ להצטמצם ל"מישור הטופוגרפי" [...]. בכך, עשויה להיווצר למעשה, התשתית לקנטון בדומיננטיות נוצרית [101: 1]

(315) בסוגיה התאילנדית, עשוי לגבור משקלה של גרמניה בקידום המהלכים, על רקע ההתפתחויות הצפויות, אך **סביר ש**היא תשאף בעיקר לשמור על אחדות השורות בזירה הבינ"ל [164: 3]

גם בדוגמאות 314–315 ביטוי החג"ם אינו המסייג היחיד, והוא כלול במבע רווי רכיבי ספק נוספים כגון פעלים מודאליים ("עשוי", "צפויות"), ביטויי הערכה ("להבנתנו"), כמתים ("בעיקר") ועוד.

תצורת חג"ם נוספת העולה מהקורפוס היא "לא מן הנמנע כי":

(316) **לא מן הנמנע, כי** הביקור יעסוק גם בקידום מגעים קונקרטיים לרכש ארונות [165: 5]

(317) ...כמו כן, חולקו מחשבים לחטיבה 85. להערכתנו, **לא מן הנמנע, ש**מחשבים נוספים יחולקו לכל חטיבות הדרג הדיביזיוני [...] [122: 1]

(318) מדיניותה העדכנית של אוסטריה בשלב זה אינה ברורה. [...] עם צמצום מנופיה בזירה, **לא מן הנמנע כי** הדבר יוביל להאצת הסכמתה לתהליכי הסדרה [46: 3–4]

(319) אפשר כי חלק מהכשירויות אשר נרכשו במהלך התרגיל מכוונות למעשה נגד רומניה. דוגמה לכך, היא התמודדות עם שדות מוקשים באמצעות טנקים ושרשרות מטענים. בהתאם לתכניותיו, **לא מן הנמנע, כי** בכוונתו לתקוף אתרי פו"ש ופריסה [...]. בתוך כך, לא ניתן לשלול כי עודכנו תכניותיו האופרטיביות, והן עשויות לכלול אף ריכוז מאמץ נקודתי כדי לכבוש מוצב צבא בגבול, בשטח רומניה. יודגש, כי להערכתנו, הסבירות לפעילות התקפית בשטח רומניה נמוכה [126: 41]

ביטוי זה מעורר לעיתים אי-נוחות בקרב חוקרי המודיעין, החשים שאפשר להצמידו לכל אפשרות שהיא. על כך מעיד החוקר ק14: "לא מן הנמנע' זו מילה מסוכנת ובעייתית שאני אישית כחוקר לא עושה בה שימוש. אם אני רוצה לסייג את מידת הביטחון שלי בהערכה מסוימת אני אשתמש בסבירויות. [...] מה זה 'לא מן הנמנע'? מה אמרת בזה? כמעט שום דבר לא מן הנמנע". ביטוי זה והנוסף לו בדוגמה 319, "לא ניתן לשלול", הם תצורות חג"ם המתייחסות לחוסר היכולת לקבוע בוודאות כי אפשרות מסוימת לא תתקיים. הדבר שונה במעט מתצורות החג"ם הפוזיטיביות שהוצגו קודם לכן, המעידות על קיומה של אפשרות כי תהיה התרחשות מסוימת, גם אם בצורה מוחלשת. עם זאת, על פי אנסקומבר ודוקרו (1976: 7) מאחורי כל משפט המנוסח בשלילה ניצב המשפט החיובי ההופכי לו, כך שאם אפשרות כלשהי מוגדרת כ"לא מן הנמנע" – הרי שבבסיסה עומדת הפרופוזיציה ולפיה אפשרות זו עשויה דווקא להישלל. לכן, אף שהחוקר ק14 מתייחס לביטוי השלילה הזה כמי שיכול להתאים לכל אפשרות שהיא במציאות ולכן הוא מתנער ממנו, בפועל מדובר כנראה על אפשרויות שבכל זאת עשויות לבוא בחשבון.

לביטוי הנוסף מדוגמה 319 יש היקרויות וגרסאות נוספות בקורפוס ובהן:

(320) שיוכה של פלגת הכספים אינו ברור בשלב זה – ייתכן שמדובר בבוח מגדוד הכספים מספר 100, אולם **לא ניתן לשלול כי** מדובר בחלק מגדוד 200 אשר נותר במטה [170: 4]

(321) בשורה התחתונה, להערכתנו טענות היחידה הנן שקריות ונועדו להעלות את קרנו של הארגון בעיני הראל. עם זאת, **אין אפשרות לשלול כי** לארגון יכולת מסוימת להוציא לפועל כנס במשרדים בפריז, לחומרה בשבועות הקרובים, הגם שהסבירות לכך מוערכת בעינינו כנמוכה [94: 1]

(322) עד כה, לא ברור האם הנשיא דרש תמורות מספרדּ, והסתפק בהבטחת הצד הספרדּ להמשך הלחימה נגד דאעש. אך, **לא ניתן להוריד מעל הפרק את האפשרות** כי בעתיד המהלך יובל להתפרש כמנוף בשיחות לקידום היחסים עם ספרדּ [46: 4–5]

5.4.3.2 שמות עצם מודאליים (היתכנות, אפשרות, סבירות)

צורות החג"ם הנפוצות שהוזכרו לעיל – "ייתכן ש", "אפשר ש" ו"סביר ש" – עולות בקורפוס גם בצורת שם עצם מודאלי – "היתכנות", "אפשרות" ו"סבירות" בהתאמה, כפי שנראה בדוגמאות הבאות:

(323) בהמשך, ומול אירועי קצה (בפרט נושאּ הכספים), תידרש ההנהגה המפלגתיתּ להכרעות פוליטיות כבדות משקל, שיבולות אף לאיים על המשך כהונתו של היו"ר עמנואלּ. סביר שבמקרים כאלה תנסה "להיעזר" באופוזיציה היריבה ובמחנה המתון במפלגה הגדולהּ כדי ש"יכפו" עליה פתרונות הידברותיים, אך לא ברור מה **היתכנות** פתרון שכזה באקלים הפוליטי הנוכחי [9: 11]

(324) ביום יחידה 30 עודנה מהווה "צוואר בקבוק" בנושא שדרוגּ המערכותּ, כאשר זו אף מעורבת באופן מסוים בנסיעותּ שמפעיל הכוח הרכובּ. להבנתנו, **קיימת אפשרות** כי היחידה מסייעת בקבלת כלל האישורים הנדרשים להוצאת נסיעהּ [...]. כמו כן, עד כה ניכר שהכוחּ הרכובּ הסתייע לעתים ביחידה 30 בהעמסת ציוד על גבי הטנדריםּ [72: 5]

(325) במישור הבין-מעצמתי – החלטת הנשיאּ מסירה משולחן הסוגיות שבמחלוקת בין הצדדים את הסוגיה שבה הייתה **אפשרות מסויימת** להגעה להסכמות [46: 4]

(326) בנוסף עלתה **אפשרות** לחוזה הכולל 2,000 טילים ו-100 מחשביםּ [170: 12]

(327) בתחום האמל"ח הייחודי: עד כה, טרם נעשה שימוש באמל"ח ייחודי (אף שישנה **אפשרות** שבוצע ירי רקטּ [...]) [141: 1]

(328) להערכתנו, ועל אף **שאפשרות** זו טרם עלתה בחומר, קיימת **סבירות מסוימת** שהעיסוק בחלק מהזירות הנ"ל יישוב לתחום אחריותה של יחידה 30 [...] [96: 7]

לעיתים מתווסף לשם הפעולה המסייג רכיב מסייג אחר, כגון תואר השם ב"אפשרות מסוימת" בדוגמה 325 ו"סבירות מסוימת" בדוגמה 328, ובכל מקרה שמות פעולה אלה ממוקמים בסביבה טקסטואלית רוויית מסייגים מסוגים שונים, בהתאם למה שראינו עד כה בקורפוס.

השימוש ב"סבירות" בהקשר זה מבין שמות הפעולה נראה נפוץ פחות כחלופה ל"אפשרות", ואילו תפוצתו רחבה מאוד בכל הנוגע לתיחום כמותי של הסיכויים להתממשותו של אירוע ובסקאלת סבירויות הנעה מסבירות נמוכה לגבוהה, כפי שיורחב בהמשך.

5.4.3.3 פעלים מודאליים (עשוי, צפוי, עלול)

אותם מבעים שכללו את "עשוי" ו"צפוי" שראינו בדוגמאות הראשונות למסייגים הלקסיקליים מביאים אותנו לשימוש נרחב בפעלים מודאליים בקורפוס לשם סיוג הערכות הנוגעות להתרחשויות עתידיות. גם פעלים אלו מופיעים לעיתים קרובות בטקסטים שהם רוויי רכיבים מסייגים מסוגים שונים:

(329) בשלב זה, ייעוד היחידה אינו ידוע. ניתן להניח, כי בדומה להבדלים בין מערכי האש השונים בארגון, בכל הנראה ליחידה תפיסת הפעלה שונה משאר המערכים [...]. הבדלים אלה **עשויים להתבטא** גם במטרות ירי שונות בשטח האויב, בעיתוי ההשתתפות במערכה ובפיקוד ריכוזי/ביזורי לעומת שאר המערכים [104: 4]

(330) להבנתנו, לפחות בטווח הזמן הקרוב-בינוני תהליך הסדרה בסוריה לא יביא להפסקת הלחימה במרחב, אלא **עשוי** לכל היותר להביא לאיחוד כוחות של המשטר והמורדים, בגיבוי אזורי ובינלאומי, נגד המדינה האסלאמית [73: 12]

(331) בתוך כך, מעבדת הכימיה של החברה, עומדת על סף השגת יכולת ייצור של [...], **העשוי** לאפשר למערך הייצור להגיע בעתיד (במקרה החמור – תוך מספר שבועות) לטווח של לפחות 11 ק"מ [176: 6]

דבר דומה נראה בפועל "צפוי", שמטרתו לתאר אירוע עתידי שהסתברות מימושו גבוהה בעיני הכותבים אך אינה ודאית:

(332) כבר כיום, מחצית מייבוא הנפט הסיני הנו מהמזה"ת, והוא **צפוי** לגדול לכ-70 אחוזים עד 2015 [161: 7]

(333) במהלך החודשיים הקרובים, מפקדת החירום **צפויה** לקבל סיוע חיצוני בהיקף של כמאה מיליוני דולרים ישירות לתקציבה, זאת, בנוסף לסכומים שמעביר מנגנון הסיוע הבינ"ל (TIM), הנאמדים בכ-40 מיליוני דולרים בחודש [157: 2]

(334) במידה והתכנית בהיקפה המורחב תצא לפועל, תקציב ההוצאות של מפקדת החירום (העומד היום על 11 מיליוני דולרים לחודש) **צפוי** להתרחב בהיקף משמעותי, ייתכן שאף בכעשרה מיליוני דולרים בחודש [157: 4]

(335) להערכתנו, בטווח הזמן הבינוני (לפחות) **לא צפוי** שינוי במגמת היציבות הביטחונית בשטח [140: 1]

הצורך בריכוך עולה במיוחד כאשר ההשלכה העתידית המתוארת בטקסטים טיעוניים אינה רצויה, ובהקשרים אלה שכיח מאוד השימוש ב"עלול" כרכיב מסייג (ספוקויני 2019 : 43), והוא אכן נמצא בקורפוס:

(336) ברקע, בשל הבנת פייסבוק כי העברת מערכות שמע שלמות לנורווגיה היא בעלת חתימה גבוהה ולפיכך **עלולה** להיחסם ע"י פורטוגל, נשקלת בחברה האפשרות להצטייד ברכיבים שישולבו במערכות שמע שלמות בנורווגיה [219: 1]

(337) בשלב זה, בהעדר שליטה ביטחונית בשטח, לא צפוי הארגון, להבנתנו, לפתח מוסדות משילותיים חלופיים במרחב. יש לסייג ולומר שהארגון **עלול** לבצע התאמות ייחודיות לזירה זו [87: 3]

(338) "הצלחת" פיגועים אלו, בדגש על הפוטנציאל לגביית קורבנות בריטים, **עלולה** להעלות את המוטיבציה של הארגונים לבצעם. להערכתנו, במידה ותימשך ה"רגיעה", **צפויים** ארגוני הטרור להמשיך לבצע פיגועי ירי בצירים [...] [190: 2]

גם בדוגמאות אלה, הכוללות מסייגים לקסיקליים בדמות פעלים מודאליים, ניכר מגוון של רכיבים מסייגים באותו טקסט, חלקם ממלאים את תפקידם זה במפורש – למשל "יש לסייג ולומר" בדוגמה 337.

5.4.3.4 תוארי פועל

תוארי פועל עשויים לשמש אף הם כמסייגים לקסיקליים, למשל כבעלי השפעה מחלישה על הפועל (מכונים Downtoners; היילנד 1998: 135), או הקשורים למבע בצורה מנותקת יחסית משאר המשפט (מכונים Disjuncts; שם: 136). נראה דוגמאות מקורפוס המחקר לשני הסוגים הללו ולהשפעתם על תוכן המבע.

מסייגים לקסיקליים מהסוג הראשון נמצאו מעט יחסית בקורפוס, כפי שנראה למשל במבעים הבאים, שבהם השתמשו הכותבים בתוארי פועל מחלישים כגון "יחסית" ו"במידה מסוימת":

(339) מרחבי גמישות אפשריים של המורדים: להערכתנו המורדים יסכימו על שמירת מגנוני שלטון (צבא, משרדי ממשלה) ויהיו **מוכנים במידה מסוימת** לוותר על "ניקוי אורוות". בנוסף להערכתנו המורדים יקבלו מעורבות בינ"ל-ערבית [73: 13]

(340) הולנד **החריפה** בשבועות האחרונים **במידה מסוימת** את הקו הפומבי ביחס לישראל [121: 1]

(341) מול העמקת לחצים אלו, פועלת לוקסמבורג במתווים שונים לגיבוש מענה ומנגנוני עקיפה. עם זאת נראה, כי מרבית הפעולות **כשלו יחסית** וניכר כי בידי לוקסמבורג מרחב פעולה מוגבל ביותר להתמודדות מול הלחצים [...] [116: 4]

(342) הארגון **הרחיב** בחודשים האחרונים **במידת מה** את פעולות המחאה האזרחיות שהוא יוזם בסמוך לגבול עם ארגנטינה [138: 1]

(343) במקביל, יחסי גרמניה-רוסיה **מהווים באופן מסורתי** נדבך משמעותי במדיניות החוץ הגרמנית [164: 7]

דוגמה 343 מציגה ביטוי מחליש רווח נוסף בקורפוס – "באופן מסורתי", שמשמעותו בהקשר זה היא "בדרך כלל", "לרוב". הביטוי משמש כאן כמעין כמת המצביע על תדירות, באופן היכול להגן על החוקר אם יתברר כי אין הדבר כך במקרה מסוים.

רכיבים מחלישים מנותקים, כך נראה, נפוצים יותר בקורפוס ובמיוחד בשני ביטויים עיקריים, אשר הראשון שבהם הוא "ככלל":

(344) **ככלל**, לא קיימת אווירה של "חגיגת דמוקרטיה" ברחוב האיסלנדי ביום, בין היתר, נוכח מוטרדותו מבעיית ה"פוצ'א" החריפה [171: 4]

(345) **ככלל**, ברמה הטקטית (תרגילי גייסות ברמת החטיבה – גדוד) נשמר היקף התרגילים כמוכר משנים קודמות [173: 2]

(346) **ככלל**, המעורבות הסינית בזירה הפלסטינית נמוכה ביותר [161: 24]

(347) אולם **ככלל**, ברלין מתאפיינת בגישתה ה"רכה" לתאילנדי ביחס לשותפותיה האירופיות [164: 2]

(348) **ככלל**, גא"פ תופס את סוגיית האסירים כסוגייה כלל-פלסטינית, וכסוגייה רגישה עבורו בפרט [17: 2]

(349) באשר לסוגיה היפנית – **ככלל**, קיימת הסכמה בין השתיים בדבר הצורך להרחיק את יפן מהיכולת לרכוש מערכות חדשות, ולעת עתה נשמרת הלכידות ביניהן [...]. עם זאת, להערכתנו, בתרחיש של החרפת העימות הבין-מעצמתי והסנקציות המוטלות על איטליה, זו עלולה לנקוט בגישה לעומתית יותר [...] [89: 5]

דומה לכך הוא השימוש בביטוי "עקרונית", המופיע פחות בקורפוס:

(350) **עקרונית**, "דור הביניים" ישאף להציב מועמד מטעמו (בסבירות גבוהה, טים בארנס), באשר סמית (ייתכן בשיתוף אחרים, כמו אלן) "ינהל את העניינים מאחורי הקלעים" [172: 6]

הביטוי השני הנפוץ כרכיב מסייג מנותק הוא "ככל הנראה", כפי שעולה בדוגמאות הבאות:

(351) הפרלמנט המקסיקני אישר **ככל הנראה** את הצעת החוק [...] [165: 1]

(352) מנכ"ל תאגיד ABC צפוי להגיע (13 במאי) לצרפת לצורך חתימה על חוזה, **ככל הנראה** של מערכות נ"ט (אפשר מסוג "קורנט"); המנכ"ל צפוי להישאר בצרפת יום אחד [170: 11]

(353) בחינה ראשונית של המערכת, מעלה כי אופן ייצורה שונה מהמוכר בגליל; להערכתנו, המערכת יוצרה בעיבוד פלסטי, **ככל הנראה**, באמצעות מנוף [112: 2]

(354) הגעת מערכות ראשונות צפויה לא לפני שנת 2010, בשנתיים לאחר העברת תשלום המקדמה לצד האיטלקי (שבוצע **ככל הנראה** בנובמבר) [155: 8]

5.4.3.5 שמות תואר

שמות תואר כמסייגים מופיעים בקורפוס, אם כי נראה שבתפוצה רחבה פחות מתוארי הפועל. קבוצה רווחת של שמות כאלה היא "אפשרי" על הטיותיו, שלבנת (תשע"א: 195) זיהתה כשכיח ביותר במאמר המדעי:

(355) להבנתנו, התרגיל מבטא יכולת טובה בניהול קרבות [...] לצד פער **אפשרי** בהפעלה טקטית דינמית בהתקפה או בחבירת כוח העתודה לכוח חובר במערכי ההגנה [159: 1]

(356) חשוב לציין, כי כבר בשלב זה, ניכרת מעורבות **אפשרית** של המכללה לתעשיות טכנולוגיות במספר פרויקטים [...] [129: 3]

(357) בהקשר **אפשרי** יצוין ביקורו הצפוי של מפקד הכוחות המיוחדים [...] [165: 3]

(358) בכלל זה: מימון **אפשרי** לעסקת נ"ט [...] [167: 1]

בדוגמה 356 לעיל הרכיב המסייג נראה כעומד בסתירה כמעט לנשוא. גם במבע זה המידע כמו "עולה מאליו", כפי שראינו בפרקים קודמים בעבודה זו, אך אם "ניכרת" אותה מעורבות של המכללה לתעשיות – מדוע היא "אפשרית" בלבד? ייתכן שמדובר בהצבעה על מעורבות חלקית או שלא ניתן לקבוע זאת חד-משמעית על פי הגורמים הספציפיים המעורבים בפרויקטים האמורים, אך הדבר אינו מוצג בצורה חדה לנמען.

ישנן דוגמאות למעט שמות תואר נוספים כמסייגים, ללא בולטות מיוחדת למי מהם. למשל:

(359) הדבר אמנם בולט בעיקר בקרב ההנהגה הפוליטית במדינה, אך קיימים סימנים **ראשוניים** לכך גם בהנהגת המפלגה, ואפילו בהנהגת הממשלה [171: 4]

5.4.3.6 כמתים

ישנם מסייגים הקשורים בעריכת מניפולציה על כמויות ומספרים, ובהם רכיבים הנוגעים להערכה, עיגול מספרים ואומדן (היילנד 1998: 139). המודאליות הקשורה בכמתים מאפשרת לדובר להביע דיוק וזהירות, לצמצם ולסייג ובכך אף להפחית נחרצות ולהתרחק מהכללות (ספוקויני ולבנת 2021: 271).

נראה כמה דוגמאות לסוגים שונים של כמתים המשמשים כמסייגים לקסיקליים בקורפוס. ראשית, נראה שמות תואר המתייחסים להיקף גדול או קטן של עצם כלשהו, כגון במבעים הבאים:

(360) על אף הקושי להעריך במדויק את עומק אחזקותיו ופעילותו הכלכלית של הצבא, הערכות שונות מצביעות על כך, שהוא עדיין מחזיק באופן ישיר נתח **מוגבל יחסית** (בין בעשר ל-13 מיליון אירו) של ההון והפעילות הכלכלית בליטא [105: 14]

(361) המערכים הלוחמים בשטח ממשיכים לפעול להשלמת הצעדים הנדרשים לכשירות מבצעית ללחימה, ומעלים כוננות באורח **תכוף יחסית**, בעיקר בתגובה לזיהוי פעילות כוחותינו [131: 1]

(362) "ג'וצ'" הממשיך לעודד גורמי טרור ארגנטינאיים לבצע פיגועים למרות ה"רגיעה" ומבסס את הקשר עם היחידה באמצעות ערוצי תקשורת מאובטחת תוך הקטנה **משמעותית** בהיקף השימוש בתקשורת הרגילה [187: 5]

(363) החל מתחילת השנה וביתר שאת מתחילת ה"רגיעה" מאותרת ירידה **משמעותית** בכמות פיגועי הירי על צירים בשטחי יהו"ש ו-אזח"ע. כך, מאז ה-21 בינואר מאותרת ירידה **משמעותית** בפיגועים אלו, בדגש על אזור הרצועה (בה אירעו מתחילת ה"רגיעה" 4 פיגועי ירי בצירים לעומת 13 בתקופה שקדמה ל"רגיעה"). בהתאם לירידה במספר האירועים, ניכרת ירידה **משמעותית** במספר הנפגעים הישראליים בפיגועים מסוג זה (19 נפגעים בתקופה שקדמה ל"רגיעה" לעומת 6 בלבד מתחילתה) [190: 1]

(364) מהלכי השינוי הפוליטיים מאז מחצית שנת 2009, אבן הגבירו עד כה **משמעותית** את הקשיים הכלכליים באיטליה, ומהווים מקור לדאגה בקרב מקבלי החלטות במדינה [123: 1]

כפי שניתן לראות בדוגמאות 362–364, הכותבים משתמשים בשם התואר "משמעותי" בצורה נרחבת לציון היקף כלשהו מבלי לנקוב מספרים מדויקים. הדבר נעשה גם במקרים שבהם ניתן לציין מספר מוחלט. למשל, בדוגמה 363 מתוארת ירידה במספר פיגועי הירי בצירים מסוימים ביהודה ושומרון ובמספר הנפגעים באירועים אלו. בשני המקרים במבע זה מתוארת "ירידה משמעותית" בנתון ומייד לאחר מכן מובאים בסוגריים הנתונים המספריים המוחלטים, שיכלו לאפשר ציון באחוזים, למשל, של היקף הירידה המספרית. גם בדוגמה 360 נכתב כי נתח אחזקותיו של הצבא "מוגבל יחסית" ומייד לאחר מכן מובאים בסוגריים נתונים מספריים, אם כי גם הם כוללים רכיבים מסייגים – כאלה המצביעים על טווח ("בין... ל...") ועל אומדן ("כעשר"). סוג זה של מסייגים נפוץ למדי בפני עצמו בקורפוס, כפי שעולה מהדוגמאות הבאות:

(365) מערכת הקשרים בין שתי המדינות מצומצמת ביותר ועומדת על **כ**מיליארד דולרים בשנה, **שרובו ככולו** נשען על ייבוא הודי מקנדה [161: 8]

(366) כמו כן, נרכשו **לפחות** 20 מרגמות 120 מ"מ מבריטניה והחלה הקמת פס ייצור בסיוע שוודי למרגמות מסוג זה [155: 6]

(367) במהלך מאי 2007, הועבר מטען של **כ-**300 טונות של חומרים (במאפיינים בלמ"ז) מנמל [...] [152: 4]

(368) כיום ביחידה **כ-**12 אנשים, וייתכן כי תקן החיילים ביחידה עומד על **כ-**30 אנשים. [...] לא ברור מהו היקף החיילים בחוליה, אך בשל הדמיון למערכי תקשוב אחרים בארגון, להערכתנו, חוליית תפעול תורכב **מ-2-4** טכנאים [104: 7]

(369) קונקרטית, במהלך שנת 2002 נחתמו חוזים בסכום כולל של **כ**שני מיליארדי דולרים **בקירוב** (מתוכם **כ**מיליארד דולרים עבור חוזה לרכש מערכות מחשוב מדגם AB) [...] [155: 3]

(370) "המספר היבש" של פעילי הטרור במזרח **נאמד בכ**-13,000 איש, מתוכם <u>להערכתנו</u>, **כ**-1,000-2,000 פעילים במרחב צפון המדינה [141: 2]

מלבד הרצון לסייג את ההערכה ולהימנע מנקיבה במספרים מדויקים אשר עשויים להתברר כשונים בהמשך, נראה שיש לצורת הניסוח הזו גם מניע שמקורו בשמירה על ביטחון המידע והמקורות. למשל, כאשר החוקרת ק13 מתארת את האמצעים המסייעים לה לשמור על ביטחון המידע בתוצר הכתוב היא מציינת כי דבר נוסף שעושים הכותבים הוא "לטשטש קצת פרטים. אצלי זה פוגש אותי בעיקר בכמויות. [...] אני לא אגיד חמישים וחמישה אלא עשרות או עשרות רבות". גם החוקר הבכיר ק10 מציין כי חלק מההקפדה על ביטחון המידע והמקורות כולל צורך "לטשטש דיוק. אם יש לי מסמך שכתוב בו 7.4 אז אני יכול לכתוב את זה כשבע או בין חמש לעשר, ועליי להבין שזה לא פוגע בהערכה. צריך להבין את הנמען, מה הוא עומד לעשות עם הנתון, למה זה חשוב". לעומתם, החוקר ק14 מציין כי "כשזה מגיע לנתונים שעולים מהחומר שם אני לא מסתיר, כי אני אחטא לעבודה שלי". עם זאת, הוא ציין כי בכל זאת יימנע גם הוא מנקיבת תאריכים מדויקים ונתונים אחרים אם הדבר אינו הכרחי.

לסיום העיסוק במסייגים לקסיקליים בפרק זה, נפנה את המבט בקצרה לתופעה רווחת בכתיבה המודיעינית – מה שנתפס גם בעיני הכותבים עצמם כשימוש יתר ברכיבים מסייגים בחלקים המתארים את הערכותיהם במאמר המודיעין:

(371) **נראה כי** ביחידת "הבוקרים", בדומה לשאר היחידות המנהלתיות בארגון, מתרגלים בשגרה פקידי היחידה הן בשוויין והן מחוצה לה [...]. **להבנתנו**, **לא מן הנמנע** כי היחידה מתנהלת עפ"י תכנית עבודה שנתית סדורה [104: 11]

(372) המידע אודות אופי הציוד המועבר שם **אינו ברור דיו**, **ואפשר ש**מועבר מטען נוסף, **ייתכן** אף מעילים. **בכל מקרה**, **להערכתנו**, **לעת עתה**, אין שימוש סדיר בבוט להעברות ציוד, כל שכן ציוד חדיש [207: 1]

(373) **להבנתנו**, **בטווח הזמן הקרוב צפוי** לעלות הצורך בחידוש העברות הציוד המתקדם לנפאל, תוך בחינת צירי העברות חדשים. **בהינתן תרחיש זה**, **להערכתנו**, **צפוי** להיבחן הציר שמפעיל הצבא, הפעיל כיום ונתפש כבטוח [72: 5–6]

עד כה ראינו שבדרך כלל ישנו יותר מרכיב מסייג אחד במבע ושהסביבה הטקסטואלית רוויה בהם. בדוגמה 371 לעיל, למשל, נכתב במשפט השני "לא מן הנמנע" באשר לאפשרות שהיחידה מתנהלת על פי תוכנית

עבודה שנתית אך גם מצוין הביטוי "להבנתנו" אשר אמור להחליש את המעמד העובדתי של הנאמר. לכאורה, ברור מהביטוי "לא מן הנמנע" כי מדובר באפשרות שרחוקה מלהיות נתון ודאי, והדבר עשוי לייתר את השימוש בביטוי הראשון. תופעה דומה חוזרת על עצמו במבעים רבים בקורפוס, למשל בשימוש באחד משלישיית ביטויי ההערכה ("להערכתנו", "להבנתנו", "בראייתנו") לצד פועל מודאלי, כפי שמופיע פעמיים בדוגמה 373 לעיל. כפי שאומרת החוקרת ק4, הדבר עשוי ליצור עמימות יתרה בטקסט המחקרי: "השימוש בהרבה מילות סיוג יכול לייצר סרבול במשפט, שבו הקורא לא מבין אם אני עומדת מאחורי האמירה או לא. אם אני לא עומדת מאחוריה – למה היא פה? [...] זה מייצר חוסר בהירות בנוגע למה הכוונה שלי ככלל, ולא רק באיזה הקשר אני אומרת אותה. וגם תחבירית קשה לקרוא משפט כזה".

חוקרי המודיעין הצביעו על כמה מקורות אפשריים לתופעה בהקשר של קהילת השיח המודיעינית בצה"ל. ראשית, אותה חוקרת הצביעה על מורכבות ההערכה בנושאים רגישים וכאשר המידע שבידי החוקר אינו שלם: "יש לפעמים הסתייגויות יתר, ובחלק מהמקרים זה מוצדק. [...] יש הרבה מקומות שבהם באמת צריך לתת הערכות מאוד-מאוד זהירות, לדוגמה כשיש נושא שהוא מאוד חשוב ונמצא על סדר היום של מפקדים והם צמאים להערכות בנושא כי הם צריכים לקבל החלטות. כשאני באה להזין אותם במידע, חשוב לי שהם ידעו שאני לא חותמת לחלוטין על האמירה הזו, בגלל שראינו אינדיקציות מאוד-מאוד בודדות או שהמקורות שמהם אני מביאה את המידע הם לא הכי אמינים בעולם או שהתופעה שקורית עכשיו היא אנומליה ביחס למושא המחקר".

לצד מורכבות ההערכה במקרים מסוימים, החוקר הבכיר ק10 מפנה את תשומת הלב לשתי סיבות אפשריות נוספות לריבוי המסייגים – חשש מלבטא פערי ידע ותחומי אי-ודאות במחקר, והיענות לנורמות הכתיבה הרווחות בקהילייה. באשר לסיבה הראשונה, הוא אומר: "הכתיבה צריכה לבטא את אי-הוודאות הגלומה – אם יש הרבה, אז הכתיבה תהיה מסתייגת [...]. אבל לא נכון להסתיר את אי-הוודאות באוסף מילים שהן הסתייגויות במסווה של אי-הסתייגות. בעיקר אפשר כך לקחת את זה לוועדת חקירה ולהראות 'אבל אמרנו'. [...] השפה חייבת להיות בהירה ככל האפשר, גם אם היא אומרת 'אני לא יודע'. לפעמים לא נעים להגיד 'אני לא יודע'. הרי [יגידו] 'שילמנו לכם כל כך הרבה לאורך השנים ואתם מספרים שאתם לא יודעים? אז למה אתם קיימים בכלל?'". הוא מציין כי חוקרים עלולים לעמוד גם בפני השלכות ברמה האישית על טעות שעשו ולעיתים גם ברמה הלאומית, אך סובר שלא בכל מבע שבו ניכרות הסתייגויות רבות יש בהכרח כוונה מיוחדת: "לפעמים השפה העמומה הופכת לעניין תרבותי. כמו שאומרים שלאסקימואים יש 37 מילים למשקעים, לאנשי מודיעין יש מגוון עשיר של חלופות לצמד 'לא יודע'. דווקא הצמד 'לא יודע' נדיר מדי. [...] המושגים האלה לפעמים הם סוג של אורנמנט בכתיבה המודיעינית". נורמת הכתיבה שק10 מתייחס אליה בסיום דבריו היא בבחינת מוסכמה סגנונית בקהיליית המודיעין שהחוקרים נוטים לאמץ.

5.4.4 סקאלת סבירויות ורמת סמך

בתהליך קבלת החלטות, פעמים רבות אדם אחד מוסר הערכה בנוגע לאירועים עתידיים אפשריים והשני מקבל את ההחלטה, ותנאי לתהליך קבלת החלטות מיטבי הוא תקשורת יעילה וטובה בין שני האנשים האלה; תקשורת גרועה הנובעת משימוש במושגים עמומים עלולה להוביל לאסון (צוויק וולסטן 1989: 72).

שני מושגים מרכזיים המשמשים את החוקרים בקהיליית המודיעין במסירת הערכות הם "סבירות" – הסיכוי להתממשות של אפשרות מסוימת; ו"רמת סמך" – מונח המתאר את מידת הביטחון של החוקר באיכות המודיעין שבידיו, כולל היבטים מתודולוגיים של תהליך המחקר (נוביק לוי ושלום 2020: 109–110). מידת הביטחון בהערכה אמורה להיקבע בהתאם לעדכניות, לעקביות ולהיקף המידע התומך בשיפוט, ולפי הטיעון המחקרי, העומק של המומחיות הרלוונטית, המידה שבה עומדות הנחות בבסיס הניתוח והיקף פערי המידע (דיוק 2024: 3).

בהתחשב בכך שמודיעין נגזר בדרך כלל מראיות לא שלמות ומעורפלות, חוקרים חייבים להעריך במדויק ולמסור לקוראים את רמת אי-הוודאות שלהם. צרכני המודיעין מצוידים בכלים טובים יותר לקבל החלטות כאשר הם מבינים את החוזק המתודולוגי והראייתי או את הדקויות של הערכות המודיעין (אירווין ומנדל 2019: 1). עם זאת, לא ברור שכך רמות הביטחון מובָנות בפועל, הן מצד החוקרים והן מצד הקוראים, ובמיוחד ניכר בלבול בין טווחי הסתברות שניתנו לבין רמת הביטחון המיוחסת להערכה (פרידמן וזקהאוזר 2015; וולפברג 2023: 21; דיוק 2024: 3). מקבלי החלטות עלולים לפרש בצורה שגויה את הקשר בין המושגים[35] וליצור פרשנות שאינה תואמת את אי-הוודאות המחקרית-מודיעינית (דיוק 2024: 1). כך מתארת החוקרת ק9 את הפער בפרשנות הסבירויות: "יש אנשים שמבינים אחרת [את הסבירויות], חד-משמעית. אם משהו בסבירות נמוכה, זה לא אומר שהוא לא יקרה. נניח, סבירות נמוכה יכולה להיות גם עשרים אחוז. זה אומר שפעם בחמש פעמים זה יקרה. נראה לי שמפקדים לא תמיד מבינים את השימוש הזה".

נפנה כעת לקורפוס ונראה כיצד בא לידי ביטוי השימוש במונחי הסבירות ורמת סמך וכיצד מתייחסים לכך החוקרים בחטיבת המחקר.

[35] דוגמה אחת לכשל בתקשורת המודיעין סביב מונחי הסבירות, שמשמעויותיו היו הרסניות, היא הפלישה האמריקנית למפרץ החזירים באפריל 1961 במטרה למוטט את שלטון קסטרו בקובה. הגנרל במטות המשולבים שהיה אחראי על ההערכה קבע שהסיכויים לפלישה מוצלחת באמצעות מתנגדי משטר גולים הם "fair" ("סביר"), והתכוון בכך ל-30%. בדוח לנשיא קנדי הושמט הציון המספרי ונותרה ההערכה המילולית ולפיה סיכוי ההצלחה של התוכנית הוא "fair". המבצע כשל, חיי רבים אבדו והלחימה הסתיימה יומיים אחרי שהחלה. שנים מאוחר יותר הדגיש אותו גנרל שהפרשנות השגויה של הסבירות המילולית הייתה אחת מאי-ההבנות המרכזיות של המבצע, והוא חש אי-נוחות על כך שלא התעקש לנקוב בהערכה מספרית: "חשבנו שאנשים אחרים יבינו שסיכויים המוגדרים כ-'fair' אינם טובים כל כך" (צוויק וולסטן 1989: 72).

5.4.4.1 <u>סקאלת סבירויות</u>

כפי שהוצג בהרחבה בפרק 2.4.4.4, חוסר ההתחייבות להערכה בא לידי ביטוי לעיתים בשימוש במונחי הסתברות מילוליים ולא מספריים, כגון "סביר", "ייתכן" ו"אפשרי", שעשויים להיות מקור לדו-משמעות ולחוסר הבנה משום שאין להם משמעות ברורה כשלעצמם, אלא הקורא הוא שנותן להם משמעות באמצעות ההקשר – וכזו שתהיה מוטה לטובת אמונותיו הקיימות (הוייר 2005: 170–171). כאמור באותו פרק, חלק מארגוני המודיעין בעולם אימצו מודלים סדורים המקשרים בין ביטויי ההערכה לטווחי מספרים באחוזים, ואף באמ"ן נהגו כך במשך תקופה מסוימת בלבד (אבן 2002: 13). כפי שמאשר החוקר ק5, "לא עובדים היום עם אחוזים. בכלל-בכלל לא. אם מזכירים את האחוזים, זה אולי ברבע שאלה בקורס קמ"נים".

אבן (שם: 8) גורס שהפסיקו להשתמש בטבלאות ההמרה בין ביטויים מילוליים לאחוזים מתוך נוחות שבהסתתרות מאחורי ה"ערפל" שמעניקים מושגי אי-הוודאות. בניגוד מסוים לכך, דיוק (2024: 2) מציעה שחוקרים מבטאים אי-ודאות בצורה מילולית ולא מספרית כדי להימנע מאשליה של דִיוק מדעי שעשוי להיות מיוחס להערכותיהם וליצור רושם שגוי, בעוד השיפוט של החוקרים קשור לעיתים קרובות להסתברות פנימית וסובייקטיבית עבור אירועים בשל המידע המוגבל הנגיש להם[36]. כימות של סבירות סובייקטיבית אומנם אפשרי ונעשה כאמור בחלק מארגוני המודיעין, אך אין הדבר יכול להיות מכויל לדיוק של סיכוי בהימורים או בטבלאות חשבונאיות, ומטרתו אינה להעמיד פנים כביכול האמונות של החוקר מדויקות בעת שאינן כאלה, אלא להבהיר במה כרוכה הסבירות הסובייקטיבית ואת היסודות העומדים בבסיסה (פרידמן וזקהאוזר 2015).

סבירות היא אחת מהפונקציות של המודאליות (האלידיי 2004: 620), וביטויי סבירות מילוליים קשורים לתיאוריית Fuzzy Set של לוטפי זאדה משום שהם מקור לאי-דיוק לשוני (צוויק וולסטן 1989). ביטויים אלה יכולים להיחשב כתת-קטגוריה של עמימות בכל הנוגע להשתייכות לקבוצה מסוימת, משום שהמרווחים ההסתברותיים מאפשרים להקצות לכל ביטוי דרגת חברות מסוימת בתוך תת-הקבוצה. ההנחה היא שכאשר מקבל ההחלטות יחליט לנקוט פעולה מדויקת בתגובה להסתברות לא מדויקת, הוא יגביל את תשומת ליבו להסתברויות מספריות העוברות סף מסוים בפונקציית החברות בקבוצה. מלכתחילה, כימות מדויק הוא מיותר עבור סוגי החלטות רבים ועשוי להיות אשליה כאשר הנתונים אינם אמינים (שם: 73).

ביטויי הסבירות המילוליים רווחים ביותר בקורפוס ונעים בתצורתם הבסיסית על סולם שבקצהו התחתון נמצאת סבירות "נמוכה מאוד", בקצהו העליון סבירות "גבוהה מאוד" ובאמצע שלוש דרגות

[36] כפי שאמר חוקר המודיעין ואיש הצבא לשעבר כריסטיאן גוסטפסון: "If it was certain, it wouldn't be intelligence" (11 בספטמבר 2024, הרצאה בכנס הישראלי השנתי ללימודי מודיעין, האוניברסיטה העברית, ירושלים).

מרכזיות (נמוכה, בינונית וגבוהה) ושתי דרגות ביניים (נמוכה-בינונית ובינונית-גבוהה). כך נראות, לדוגמה, שלוש הדרגות המרכזיות בסולם והנפוצות יותר בקורפוס:

(374) להבנתנו, **בסבירות נמוכה**, עשויה הכניסה לשמש כעמדת תופת כנגד אחד המוצבים בגזרה [...] [183: 3]

(375) להערכתנו, ההודים מייחסים כעת **סבירות נמוכה** יחסית לפעילות אוסטרית בטווח הקרוב [150: 1]

(376) להערכתנו, לאור זהות המוטב של הסחורה [...] ולאור מגעיה מהעת האחרונה לרכש הסחורה הרלוונטית – המערכת המועברת הנה **בסבירות בינונית** תוכנת מחשב [153: 1]

(377) יפן, **בסבירות גבוהה,** רוכשת מקרואטיה חומרי גלם לציוד ייעודי [...] [161: 21]

(378) נראה כי הקמת התשתיות ההיקפיות והייעודיות נמצאת כיום בשלבים מתקדמים, ועתידה להסתיים **בסבירות גבוהה**, בחודשים הקרובים (ייתכן כבר ביולי 2012) [149: 1]

ניתן לראות כי אכן אין במבעים לעיל מקבילה מספרית להסתברויות לצד הביטויים המילוליים, כך שההתייחסות היא למעין טווח אפשרי ולא לנתון מדויק. כפי שאומרת החוקרת ק9 בעניין זה, "כל אחת מהסבירויות היא מנעד, לא משהו ודאי, ולא אמור להיות איזשהו אלגוריתם שנותן לך את התשובה". כמו כן, ביטויי הסבירות בדוגמאות אלה מופיעים לצד מסייגים לקסיקליים נוספים, כפי שתוארו בפרק זה, ובהם ביטויי ההערכה "להערכתנו" ו"להבנתנו", פעלים מודאליים ועוד.

דרגות הקיצון ודרגות הביניים בסולם זה בקורפוס נתונות גם הן בסביבה טקסטואלית רוויית מסייגים דומים, כפי שניכר בדוגמאות להלן, ובהם אף מסייגים אסטרטגיים כפי שמופיע בדוגמה 381, המדגישה בעיות בטיב המידע. בהמשך, אטען כי כל התייחסות לרמת סמך היא בעצמה מסייג אסטרטגי:

(379) להבנתנו, יוזמה זו בעלת **סיכויים נמוכים מאוד** להתממש, בין היתר ביוון שאינה מספקת תמריץ כלשהו לאנגליה עם קבלתה [...] [135: 1]

(380) להערכתנו, **הסבירות** שצרפת תיענה בחיוב להצעות לשת"פ תעשייתי אזרחי הנה **בינונית-נמוכה והסבירות** שתיענה בחיוב להצעות לרכש ציוד מתקדם **נמוכה מאוד** [92: 1]

(381) בשורה התחתונה, להערכתנו **בסבירות בינונית-גבוהה** לא מועבר ציוד בציר "יפה נוף". עם זאת, לאור הסתירות במידע, רמת הסמך של הערכתנו הנ"ל הנה נמוכה, וקשה להכריע בסוגיה [207: 7]

(382) לפי שעה, לא נרשמה פריצת דרך, ונראה שאף חלה נסיגה בחלק מההבנות בסוגיות הפתוחות [...], באופן שלהבנתנו מקשה על ניסוח "מסמך הסכמות". עם זאת, סבב השיחות מתנהל באינטנסיביות רבה, ולהערכתנו **הסבירות** להגעה להסכם בחודשים הקרובים נותרה **בינונית-גבוהה** [215: 1]

כפי שיתואר בהמשך מפי חוקרי המודיעין, קביעת הסבירות מתבססת על ידע מוקדם על מושא המחקר, על היכרות עם מקרי עבר דומים וגם על תחושת בטן. אך לפני כן, בהקשר של שתי דרגות הביניים נראה שישנה מחלוקת פנימית בשאלה אם נכון מתודולוגית להשתמש בהן ואם חיבור של אותם מרווחים הסתברותיים מוסיף לדיוק בהערכה או דווקא לעמימות. החוקרת ק4 מציינת כי בזירת המחקר שבה היא משרתת "אין כזה דבר בינוני-גבוה, בינוני-נמוך. יש נמוך, בינוני וגבוה, בגלל שאותן מילים עם מקף נותנות המון מרחב להיות עמומים יתר על המידה ולהסתייג יתר על המידה, ואז מה ההבדל בין בינוני-נמוך לבינוני?". לעומת זאת, החוקרת ח8, המשרתת בזירת מחקר אחרת בחט"מ, מציינת כי הם משתמשים פעמים רבות בדרגות הביניים נמוך-בינוני ובינוני-גבוה משום שהם מבקשים אכן לסייג את ההערכה ולהותיר מעין מרווח ביטחון: "לא נרצה להגיד שזה נמוך בלבד, כי זה נורא מלחיץ. מה אם אכן קורה משהו? מה אם אנחנו טועים בהערכה? ה'בינוני' מאפשר לנו את מרחב ההתלבטות הזה בין גבוה לנמוך. [...] זה גם יכול לנבוע מכך שאין מספיק מודיעין בנושא ואז אנחנו ממש מתלבטים איפה לשים את ההערכה, כשאין לנו משהו שיכריע את הכף לצד השני".

ביטויי סבירות באים לידי ביטוי לעיתים רחוקות יותר בקורפוס בצורה החורגת מהסולם הנפוץ נמוכה-גבוהה ושעשויה להגדיל את העמימות סביב המרווח ההסתברותי. למשל:

(383) לסיכום, קיימת **סבירות ממשית** כי בתוך חודשים ספורים תוכל הולנד להתחיל בהתקנת מערכות באתר, בכפוף לזמינות הרכיבים הדרושים [149: 1]

(384) ממידע חדש ומהימן עולה עדות נוספת לעיסוק, נכון ליוני 2004, של גורמי רכש ובכירים בארגון [...] בפרויקט המכונה "נתן הגדול". לפי המידע אף הוקצה ציוד לטובת פרויקט. להבנתנו, הדבר **מעלה משמעותית את הסבירות** לקיומו של אתר פעילות נוסף, או לפחות לקיומם של תכנונים להקמתו. עם זאת, לא ניתן לשלול את האפשרות כי מדובר בפרויקט כלשהו בתוך מפעל [...] ולא במתקן נוסף [148: 2]

בדוגמה 383 לעיל מדובר על "סבירות ממשית", ללא מקבילה מספרית וללא מיקום על רצף מדומיין כלשהו של סבירויות. אם במונח "ממשית" המובן הוא כמשמעות המילונית "קיימת", "מציאותית" – הרי שלכאורה הן הסתברות של 1% יכולה לעמוד בהגדרה זו והן הסתברות של 99% (בשונה אולי בלבד מהקצוות "אפסית" ו"ודאית"). ייתכן שרוב הנמענים לא יפרשו אומנם את "סבירות ממשית" כעומדת על 1%, אך אין בביטוי זה עיגון לתת-הקבוצה של המרווח ההסתברותי. ייתכן שבעיני החוקר מדובר באפשרות שהיא שוות-ערך ל"סבירות בינונית" ואילו בעיני הנמען מדובר בביטוי מקביל ל"סבירות גבוהה" דווקא.

לצד זאת, בדוגמה 384 מדובר על סבירות העולה "משמעותית" בשל מידע מסוים, ובמקרה הזה לא ברור מה הייתה הסבירות קודם לכן לאפשרות קיומו של אתר פעילות נוסף ולאיזו רמה היא עלתה בעקבות המידע

החדש והמהימן שהגיע לידי החוקרים. ייתכן, תיאורטית, שהסבירות עלתה מ-10% ל-25% וזוהי עלייה ניכרת בעיני החוקרים, וייתכן שהיא עלתה מ-50% ל-80% – דבר שעשוי לשנות מאוד את תמונת המצב. ולמרות אותה עלייה משמעותית בהסתברות, המשפט הבא בדוגמה מבהיר כי לא ניתן לשלול עדיין אפשרות אחרת, שלפיה לא מדובר במתקן נוסף. הקורא עשוי להתקשות לחלץ במקרה זה את הסבירות המדויקת לקיומו של אתר פעילות נוסף, וייתכן מאוד שיתגלה פער בין הבנתו לבין כוונת הכותב. החוקר ק12 מתאר כי ניהל ויכוחים מקצועיים בעבר בקהיליית המודיעין בעניין הסבירויות ואכן גילה שונות רבה בתפיסת הביטויים המילוליים: "אנחנו ממש שונים בדעות לחלוטין. יש מישהו שיגיד 'בינונית-גבוהה זה 55%', כי זה 'בינונית', והנה אני רואה את זה כ-85% כי אמרת 'גבוהה'. באמת כל אחד יקרא את זה אחרת".

על פי מה, אם כן, קובעים החוקרים את רמת הסבירות בדוחות המודיעין שהם כותבים? שלושה מחוקרי המודיעין בחט"מ מתארים את החשיבות של היכרות מוקדמת עם מושא המחקר ואיסוף רמזים מודיעיניים באשר להתרחשויות, אך מתייחסים למעין "שטחים אפורים" שנותרים באופן שבו הם מחליטים בסופו של דבר על ביטוי מסוים. אומרת החוקרת ק4: "בסבירויות אנחנו פחות נצמדים למודל. [...] זה לא לחלוטין תחושת בטן. [אבל] כן, יש פה היבטים של תחושת בטן במובן שאני חוקרת אותו מושא מחקר כבר יותר משלוש שנים, ראיתי איך הוא מתנהל באירועים. ראיתי אירועים עם תוצאה מהסוג הזה וראיתי אירועים עם תוצאה מהסוג השני ולכן אני יודעת להעריך בגסות מה הוא יעשה. מעבר להערכה הזו, נכנסות אותן עדויות מהמציאות שנותנות לי רמזים מסוימים, ושיח פנים-חולייתי ופנים-מדורי כדי לפרק ולהעמיק את הסוגיה, כדי להבין מה בדיוק אנחנו חושבים שיקרה עכשיו".

החוקרים ק12 ו-ק14 מתייחסים ל"תחושת הבטן" הזו בכינוי פנימי חזק יותר – "תְּחוּשינט", על משקל שאר שיטות איסוף המודיעין המכונות בין השאר "סיגינט" (Signal Intelligence), "אוסינט" (Open Source Intelligence), "יומינט" (Human Intelligence) ועוד (וראו הערות שוליים 11–14). בכך הם הופכים אותה "תחושה" להנמקה קבילה בעיניהם המבוססת על ניסיון מחקרי. אומר למשל ק12: "זה לרוב הצד הלא-אובייקטיבי, הסובייקטיבי, שאתה כבר מרגיש וחושב שאתה יודע איך הגוף, היחידה או הארגון יפעל ולכן אתה גם מרגיש מאוד בנוח להגיד סבירות. אתה בא לזה גם עם איזשהו סימוכין [...]. 'תחושינט' כזה. [...] אתה מנסה כמה שיותר שזה יהיה מבוסס על דברים שיש בהם איזשהו היגיון. זאת אומרת, אם אני אומר 'סבירות בינונית-נמוכה, יש כמה דברים שמובילים לסבירות הבינונית-נמוכה". אותו חוקר מתאר כי הוא משתדל להביא לידי ביטוי במלל את ההסבר לסבירויות ואת ההבדלים בין הרמות השונות.

גם החוקר ק14 מתקשה להסביר כיצד הוא קובע רמת סבירות ספציפית: "זה יותר 'תחושינט'. להגיד לך שאני, עם כל הניסיון שלי וכל הרקע שלי, יודע להסביר לך למה ההערכה הזאת ברמת סבירות גבוהה וההיא ברמת סבירות בינונית? לא יודע לעשות איזו רציונליזציה שמעוגנת במתודולוגיה סדורה. אני אתקשה

להאמין שרוב החוקרים יודעים לעשות את התהליך הזה, כי פה נכנס הממד של מה אני מבין על החומר שלי. התובנות שלי, התחושות שלי; כל העולם הלא-מוגדר הזה שנע בין המוח והתפיסות שלי לבין החיכוך המתמיד שלי עם החומר״.

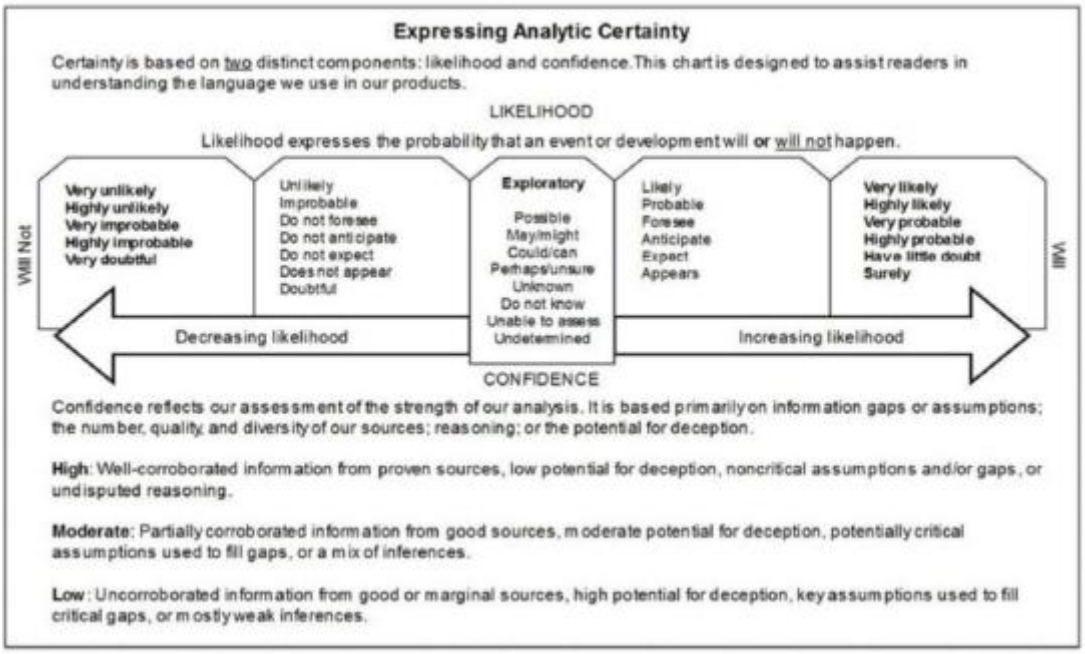
5.4.4.2 <u>רמת סמך</u>

רמת סמך היא הרכיב השני המשקף ודאות בתוצר המודיעיני, לצד ביטויי הסבירות, ומייצג את מידת הביטחון המקצועי של החוקר באשר לאיכות המודיעין המוצג.

שלושה משתנים עיקריים משפיעים על רמת הסמך: מורכבות הסוגיה, הידע המקדים שיש בידי החוקר הקשור לסוגיה ואיכות המידע הקונקרטי שהתקבל ביחס אליה, כולל המהימנות שלו, התאמה לפרטי מידע אחרים ועוד (נוביק לוי ושלום 2020: 109–110). רמת הסמך משמשת גם היא לסיוג הערכות המודיעין כאשר הדבר נדרש.

חלק מארגוני המודיעין בעולם פיתחו או אימצו מודלים לדירוג רמת הסמך של הערכות מודיעין על פי פרמטרים שונים, הן כדי לסייע לחוקריהם לקבוע את מידת הביטחון שיש להם בטיב המידע והן כדי להציג בפני הנמען עד כמה מהימן המצע שעליו מבוססות ההערכות. חלק מהמודלים נוגעים גם בטיב המתודולוגיה המחקרית. למשל, הגוף האחראי על סטנדרט מקצועי בקהיליית המודיעין הבריטית, PHIA, פיתח דירוג המתחשב בטיב המידע והמקורות שעליהם מתבססת ההערכה, בטיב תהליך המחקר ושיטת המחקר המיושמת (למשל, אם אפשר לשחזר את תהליך ההסקה של החוקר) ובמורכבות הנושא והסביבה הנחקרת והמידה שבה הם אינם צפויים (גוסטפסון 2024).

מודלים כאלה נראים ומנוסחים אחרת בכל גוף מודיעין, מטבע הדברים, וחלקם כוללים גם את ביטויי הסבירויות ורכיבים חזותיים שמטרתם לסייע לחוקר ולנמען להתמצא במודל. ראו לדוגמה את שני המודלים הבאים:

תרשים 3 – מודל רמת סמך של סוכנות ביון ההגנה האמריקנית, DIA (אירווין ומנדל 2019: 6)

Expressing Confidence in Analytic Judgment		
Low	**Moderate**	**High**
• Uncorroborated information from good or marginal sources • Many assumptions • Mostly weak logical inferences, minimal methods application • Glaring intelligence gaps exist	• Partially corroborated information from good sources • Several assumptions • Mix of strong and weak inferences and methods • Minimum intelligence gaps exist	• Well-corroborated information from proven sources • Minimal assumptions • Strong logical inferences and methods • No or minor intelligence gaps exist
Terms/Expressions	**Terms/Expressions**	**Terms/Expressions**
• Possible • Could, may, might • Cannot judge, unclear	• Likely, unlikely • Probably, improbable • Anticipate, appear	• Will, will not • Almost certainly, remote • Highly likely, highly unlikely • Expect, assert, affirm

תרשים 4 – מודל רמת סמך של פרסומי המטות המשולבים האמריקניים, JP (אירווין ומנדל 2019: 4)

אף על פי שרמת הסמך מוצמדת בדרך כלל לחלקים במאמר המציגים הערכות, חלק מהחוקרים בחט״מ מציינים כי רמת הסמך משמשת אותם לאפיין את איכות המקור המודיעיני ופחות את טיב המתודולוגיה שבה בחרו ואופן השימוש בה. למשל, החוקרת ק4 מציינת כי בסביבתה לא משתמשים במודל סדור המתייחס גם להיבטים הרחבים שהוזכרו קודם לכן: ״זה כלי שפחות משתמשים בו, כי כשמסתכלים על רמת סמך זה מאוד-מאוד נתפס כתגית שאני מצמידה למקור ולאו דווקא לאמירה [המודיעינית]״.

רמות הסמך בקורפוס באות לידי ביטוי בסולם דומה למודלים שהוצגו, הנע מנמוך לגבוה. למשל:

(385) בעת הקמתו הביעה ראשות אמזן כוונות להרחיק מעבר לכך ולהוביח רכיבים ממתקן הספורט החדש באמצעות ניסויים, כפי שהארגון עשה בעבר; עם זאת, להערכתנו, **וברמת סמך נמוכה בלבד,** ניסויים כאלו אינם מתקיימים כיום [214: 1]

(386) להערכתנו, המתבססת על מידע מודיעיני מחדש וניתוח טכנולוגי עצמאי, עולה כי: א. הערכת החוקן באשר לניסוי החדש – נסתרה בסבירות גבוהה. היקף החומר המודיעיני מעניק להערכה זו **רמת סמך גבוהה.** ב. הערכת החוקן לפיה ההסבר היחיד למאפייני פיזוי החלקים הוא מטען [...] – נסתרה בסבירות גבוהה. כיוון שההבנה הטכנית-פיסיקלית של מנגנוני היווצרות החלקים אינם ברורים עד תום, להערכה זו **רמת סמך נמוכה** [202: 10]

כיוון שרמת הסמך עשויה לשקף פגמים באיכות המידע, מדובר לטעמי במסייג אסטרטגי בולט מהסוג שדנו בו בראשית הפרק. רמת הסמך מגלמת אמירה של החוקר על מהימנות המידע, הקוהרנטיות שלו ועוד, ואם היא נקבעה כ"נמוכה" הרי שמסתתרים בקביעה זו פרטים המקטינים את רמת הביטחון של החוקר בהערכה ומסייגים אותה באופן דומה לאמירה מפורשת כי "המידע אינו מהימן".

5.4.5 מבני ויתור

ויתור הוא אחד מסוגי היחסים הסמנטיים-פרגמטיים היכולים להתקיים בין שני חלקי מבע, והוא כולל לוויין – החלק המשני מבחינת תוכן הדברים – ולאחריו גרעין, החלק העיקרי מבחינת התוכן (אזר תשנ"ט: 285). הסוג הנפוץ ביותר של מבנה ויתור, ויתור ישיר, מוגדר כהיפוכו של יחס הסיבה. זאת אומרת, יחס הוויתור קובע שאף שמצופה היה קשר סיבתי בין שני חלקי המבע – קשר כזה אינו מתקיים, ומתקיים דווקא ההפך מהמצופה (שם: 286).

הוויתור הוא מבנה תחבירי או טקסטואלי אך גם אסטרטגיה רטורית (לבנת תשע"א: 86), ובהקשר הנוכחי של סיוג ההערכה נצביע על שתי מטרות עיקריות לשימוש באסטרטגיה זו – סיוג לשם שכנוע הנמען וסיוג לשם יצירת תחושה של שיתוף וחברות במסגרת הקהילייה הדיסציפלינרית. לצד זאת, נציין מטרה נוספת שעשויה להיות קשורה בקהילת השיח המודיעינית והיא תיאור מצב הדברים במציאות החוץ-לשונית באופן שבו הקורא יבין אותם במלוא משמעותם ("ויתור נסיבתי").

ראשית, למבנה הוויתור חשיבות שכנועית, כדרך של הכותב להתמודד עם הסתייגויות או טענות-נגד שהנמען עשוי להשמיע. באמצעות הוויתור יכול הכותב להציב בעמדת הלוויין טענות מבלי להביא להחלשת הטיעון שלו עצמו ולדחות אותן (לבנת תשע"א: 86–87). זהו סיוג שאינו של הדובר בטקסט אלא קולו המובלע

של הנמען. בהיבט זה, הכותב מחזיק בעמדה חיובית באשר למה שנאמר בגרעין, אך הוא מזהה את הפוטנציאל לאי-התאמה בין הגרעין ללוויין ומתמודד עימו בדרך שאמורה לחזק בסופו של דבר גם את היחס החיובי של הקורא לנאמר בגרעין (מאן ותומפסון 1988 : 254–255).

בטקסט טיעוני-שכנועי כמו הטקסט המדעי, הכותב מניח את קיומו של יריב שיש לנצחו ולשם כך לצפות מראש את ההתנגדויות האפשריות ולהגן עליהן במסגרת בניית הטיעון (לבנת 2006 : 76). הדבר עשוי להיות נכון במיוחד עבור דוחות מודיעין, שבהם נתונים עתידיים עשויים לערער על תקפות האמירות הנוכחיות ותיאוריות מתחרות עשויות להתברר כעדיפות. כיוון שכותב המנסה לשכנע את נמעניו אינו יכול להרשות לעצמו להחליש את טיעוניו ישירות באמצעות העלאת אותן טענות-נגד, הוא יכול לעשות זאת באמצעות הצגת צמד של הסתייגות והצדקה – טיעון מחליש ולצידו תשובה אפשרית. בכך הוא דוחה את הטיעון המסייג ואינו מאפשר לו להשיג עמדת החלשה ממשית, והתוצאה הסופית היא חיזוק הטיעון של הכותב משום שנראה שהוא כבר בחן את ההתנגדויות האפשריות ומצא להן מענה (שם : 77–78).

מבני ויתור נפוצים מאוד בקורפוס, ונראה לדוגמה את המבעים הבאים :

(387) **הגם** שלפי שעה לא נראה, כי נשקפת סכנה מיידית ליציבות משטרו של ארנולד באוסטריה, הרי <u>שלהבנתנו</u>, יכולתו להתמודד עם מספר חזיתות בו-זמנית ללא סיוע חיצוני הנה מוגבלת ביותר [136: 1]

(388) <u>להבנתנו</u>, **הגם** ששני הצדדים מעדיפים להימנע משבירת כלים, הרי שנפאל צפויה להמשיך בבניית המתחם גם חרף מחאות התנועה [...] [137: 1]

(389) **למרות** העיסוק הציבורי המסיבי בסוגיה, <u>להערכתנו</u> היא צפויה להידחק (לפחות לאורך זמן) אל שולי השיח התקשורתי והפוליטי [...] [32: 4]

(390) <u>להבנתנו</u>, **על אף** האינטימיות בין הארגון לבין קפריסין, המסרים המועברים אינם משקפים באופן אובייקטיבי לחלוטין את הלכי הרוח בארגון [166: 1]

(391) **למרות** <u>שלהערכתנו</u> חל שיבוש בקידום ציר "דבש תמרים" לא ניתן לקבוע לפי שעה אם פעילי הטרור במרחב הונחו לעצירה מלאה בקידום הפיגוע [103: 1]

הקרבה לביטויי ההערכה הנפוצים בכתיבה מודיעינית, "להערכתנו" ו"להבנתנו", עשויה לחזק את האפשרות שהשימוש במבני ויתור במבעים אלו נועד לשמש אמצעי סיוג והתמודדות של הכותב עם פרטים נוספים מהמציאות, בהווה ובעתיד, שעשויים לא להתיישב עם אמירותיו. בחלק הלוויין של מבנה הוויתור במבעים אלו מציין הכותב נתונים ידועים, כגון קיומו של "עיסוק ציבורי מסיבי בסוגיה" בדוגמה 389, או הערכה קיימת אחרת של החוקרים, כגון הערכתם כי "חל שיבוש בקידום ציר 'דבש תמרים'" בדוגמה 391, ובחלק הגרעין מובאת הערכה נוספת שהכותב מבקש לשכנע בה את הנמען. הערכותיו עשויות להתברר

כשגויות או לא מדויקות, ובאמצעות מבנה הוויתור הוא מראה כי הוא מודע לקיומם של פרטי מידע שעשויים להיות סותרים או מחלישים ומביא אותם בחשבון בעת שקלול טיעוניו.

בכך אפשר לכלול גם מבני ויתור עקיף של "אומנם... אבל/אך...", אשר לפי אזר (תשנ"ט: 288) משמשים גם הם להצגת תוצאה או טענה שעשויה הייתה לעלות ולהיות מצופה ומייד לאחר מכן להבאת נימוק שממנו משתמעת דחייה של אותה תוצאה, אף שאי אפשר ליצור במשפט כזה מבנה סיבתי ישיר שיהיה ההופכי לוויתור. לדוגמה, מתוך הקורפוס:

(392) **אמנם**, להבנתנו ההתרחבות בהיקף הפעלתנות הקנדית מול מדינות האזור אינה מעידה על שינוי מהותי במדיניות החוץ הקנדית, **אך** היא מבשרת על נתיב ההליבה העתידי של קנדה [...] [161: 6]

אפשרות שנייה שעשויה הייתה להביא את הכותב להשתמש במבני הוויתור בדוגמאות לעיל היא תרומתם הפוטנציאלית להיבט הדיאלוגי בקהילת השיח. מבני הוויתור מעניקים לנמענים תחושה של שיתוף גובר, מאשרים את ההסכמות הקיימות בקהילה הדיסציפלינרית ומדגישים את חברותו של הכותב באותה קהילה (לבנת תשע"א: 89). הוויתור מנכיח את עמדת הנמען או מרכיבים ממנה במסגרת הלוויין, ומבטא את ההכרה של הכותב בקיומה של עמדה זו וברלוונטיות שלה, גם ללא ביטוי של הערכה מפורשת כלפיה (ספוקויני ולבנת 2021: 261).

במבעים אחרים בקורפוס ניתן למצוא מבני ויתור שאינם סמוכים לביטויי הערכה, למשל:

(393) במימד המדיני, **וחרף** השת"פ הביטחוני עם מדינות באזור, אקוודור ממשיכה לראות את פרו כשחקן חשוב במרחב [...] [89: 5]

(394) **על אף** היעדרותן של מערכות המחשוב המתקדמות בשטח, בשנת 2014, כחלק ממסקנות היחידה ממבצע "צוק איתן", עלה מספר פעמים הצורך בשימוש ובפיתוח מערכת חלונות 15 או 16 [62: 4]

(395) **חרף** מתיחות בסיסית ופערי עמדות מהותיים, ימשיכו שווייץ ושוודיה בשיח סביב פתרון מדיני בארגנטינה [97: 1]

מבעים אלו עשויים לכוון לאפשרות שלישית של שימוש במבני ויתור בטקסטים טיעוניים – ויתור נסיבתי שמטרתו לתאר את הדברים באופן שבו הקורא יבין את מלוא משמעותם (אזר תשנ"ט: 290). במסגרת אפשרות זו, הכותב מתאר בחלק הלוויין את מצב הדברים כפי שהוא במציאות החוץ-לשונית ומפרש מצב דברים זה בחלק הגרעין. ויתור נסיבתי אינו מביע עמדה שיש החולקים עליה ואינו מנסה לחזק את היחס החיובי של הקורא כלפיה, אלא מטרתו להסביר את הדברים המתוארים (שם: 293).

5.4.6 הערכות המנוסחות כשאלות ישירות בסוגריים

אמצעי לשוני נוסף המאפשר לכותבים בחט״מ להציג הערכות מסויגות הוא הצבתן בין סוגריים וסיומן בסימן שאלה, ללא שימוש במילת שאלה, כבדוגמאות הבאות מתוך הקורפוס:

(396) זאת, בחלק מהמאמצים להשיג בעתיד **(הקרוב?)** טווח של לפחות 13 ק"מ [176: 1]

(397) בימים הקרובים **(9 באפריל?)** צפויה, להבנתנו, נסיעה נוספת הנושאת ציוד [...] [148: 17]

(398) צמרת הארגון הזהירה את הציבור **(ואת המושל?)** מפני כוונותיו ארוכות הטווח של הנשיא [105: 5]

(399) במקביל, נמשכת **(ואף מתחזקת?)** מגמת העומק של הניכור הציבורי מהמשטר [25: 10]

(400) המהלך עשוי לדרבן אותו לפעילות משמעותית יותר **(תכנית ביטחונית?)** ואף יגביר את תמיכתו במהלכי ג'ורג' [...] [198: 2]

צורה זו רווחת מאוד בקורפוס והיא חלק מנורמות הכתיבה במאמרי המחקר המודיעיני בחט״מ. הערכות הנתונות כשאלה בין סוגריים מאפשרות לחוקרים גם לקצר בטקסט את האפשרויות שהם רוצים להעלות במסגרת דיווחיהם, ועל כך בפרק 5.5, אך לעניין סיוג ההערכה נעלה אפשרויות רלוונטיות אחרות.

ראשית, כפי שמציינת החוקרת ק9, ״כשאנחנו מוסיפים משהו כזה עם סימן שאלה אנחנו רוצים להגיד שזאת אופציה. צריך לשמור אותה רגע בראש, אבל שלא יחשבו שאנחנו חושבים שזה בהכרח יקרה. [...] זה לא משהו שאנחנו רוצים לתת הערכה לגביו, אבל צריך לקחת בחשבון שיש אופציה שמה שיהיה בסוגריים הוא אפשרי״. זאת אומרת, מבחינת החוקרים מדובר בהערכה שמעמדה חלש יותר, כזו שאינם רוצים שתתפוס את מלוא הקשב של הנמען או שישתמע שהיא עדיפה על פני אפשרויות מובילות אחרות. בדוגמה האחרונה לעיל, 400, מדובר למשל על אפשרות ל״פעילות משמעותית יותר״ ובסוגריים מועלית האפשרות שפעילות זו תבוא לידי ביטוי בצורת ״תוכנית ביטחונית״. במקרה זה, אם כן, הכותב מבקש להציג את גיבושה של תוכנית ביטחונית כאפשרות – אך לא להעניק לה בכורה וחוזק מיוחד, ולכך משמשים הסוגריים המצביעים על חשיבות פחותה של חלק הטקסט המדובר.

היילנד (2002) מציע כי שאלות בכתיבה אקדמית ממלאות פונקציות רטוריות שונות מאשר במבעי השיח המוכרים ומדגישות את האופי הדיאלוגי של השיח, שכן הן מאפשרות לכותבים ״להפעיל״ את הקוראים תוך התייחסות לתפיסות, לתחומי העניין ולצרכים שלהם. שאלות ישירות מופיעות פחות בכתיבה אקדמית, לדבריו, אך הן קיימות כאשר הכותבים מבקשים להנכיח את הקוראים שלהם בטקסט, כהזמנה למעורבות. בניגוד לכך, השאלות המופיעות בקורפוס במתכונת שהוצגה לעיל בדוגמאות 396–400 אומנם נושאות סימן שאלה, אך אינן יכולות להיחשב שאלה ישירה במובנה הבסיסי והן לא נועדו לערב את הקורא בצורה שבה הוא עצמו נדרש כמובן לענות עליהן, שכן הדבר אינו אפשרי. שאלות המצפות לתשובה אמיתית ומפורשת

של הנמען מלכתחילה אינן שכיחות בשיח הטיעוני הכתוב, שבו הכתיבה היא מעין טקסט הסגור המפורסם ללא מעורבות ישירה של בני שיח נוספים (ספוקויני 2019 : 245).

ייתכן שהשימוש בשאלות המוצגות בסוגריים עונה על פונקציה רטורית אחרת שמתאר היילנד (2002), והיא הובלת הקורא בכיוון מסוים ושליטה בשיח, עת הכותב "מגייס" את הקורא כשותף שווה לסקרנותו ומזמין אותו לעקוב עימו אחר ההתפתחויות בטיעון או באירועים. השאלות המופיעות בדוגמה 401 להלן, למשל, כמו עשויות להזמין את הנמען לחזות עם הדובר במתרחש, במיוחד בחלק האחרון של המבע הנוגע להתפתחויות עתידיות:

(401) עזיבת מקסיקו את הוד (**ואוזבקיסטאן?**) עשויה לחזק בטווח הזמן הקצר את תומכי הארגון ושלוחותיו, באופן שיגביר את כמות הפיגועים בעולם, ישפר איכותם וירחיבם למחוזות נוספים (**דרום אמריקה? מרכז אסיה?**) [47: 8]

שאלות מסוג זה עשויות אף להציג סוגיות בלתי פתורות הנוגעות לעתיד, שיש להמשיך לברר או לעקוב אחריהן, באופן שאינו מחליש את מעמדו של הכותב בשל הצגת שאלות שהוא אינו יודע להשיב עליהן (לבנת תשע"א: 83). במובן זה, אפשר לראות בחלקים אלה של המבעים מעין שאלת-טענה או שאלת-הערכה שהמציאות החוץ-לשונית היא שעתידה להשיב עליה ברבות הימים ולא הנמען.

5.4.7 סיוג רכיב ההמלצה

בפרק 5.3.7.2 העוסק ביופמיזם הוזכר הניסוח ב'רגון מקצועי בחלקים שבהם ניתנות המלצות לפעולה במאמרי המחקר המודיעיני, ובמיוחד ניסוח מעודן ועמום שממנו אמורים להבין קוראים מיומנים לאן באמת מכוון הכותב בדבריו. צורת כתיבה זו רלוונטית גם לענייננו של פרק זה, כיוון שמדובר בניסוח מסויג במכוון ולא-ישיר במסגרת ניסוח ההערכות הכולל, הפעם כתוצאה מרגישות ארגונית הנוגעת לשאלת הסמכות לספק המלצות לפעולה עבור מקבלי ההחלטות. בשל הרגישות האפשרית וההבדלים בתפיסות הנוגעות לסמכויות ההמלצה, חלק זה של דוח המודיעין עשוי להיות פגיע במיוחד לביקורת ולאי-התקבלות על ידי הנמענים.

החוקר הבכיר ק15 מתאר את הרגישות הקיימת בהקשר זה בקהיליית השיח המודיעינית: "היו לנו עליות ומורדות של שנים. היו שנים שאמרו 'בלי שום המלצה' והיו שנים שאמרו 'אנחנו רוצים להשפיע, אנחנו לא באים רק לספר על האויב'. וגם אנחנו נענו בין הדבר הזה, בין פה לפה. קודם כול בדברים שנוגעים לבית, כלומר המגרש האמ"ני, ההמלצות היו יחסית חדות וברורות, ובהמלצות שהן יותר לדרג מדיני היה חשוב לא לבוא מהמקום של 'אני יודע ואני מייעץ'". הוא מייחס גישה זו לא רק להבדלים שהזכיר בתפיסות

הנוגעות לתפקידיה של חט״מ במסירת המלצות לאורך השנים אלא גם לצניעות בדיאלוג בין הכותב לנמען. ״זה בא מהמקום היותר צנוע״, הוא מסביר, ״שאומר ׳אני לא רואה את כל התמונה. אני לא יודע את כל מארג השיקולים שלך, לכן אני לא אומר לך – תעשה ככה׳. זה גם פטרוני. [...] אני רק חושב שנכון או חושב שכדאי, ועכשיו אתה תחליט. אני חושב שפחות נעים שירשמו לך ׳צריך לעשות ככה וככה׳. הרבה יותר נעים לשמוע מישהו שנותן לך עצה ולא פקודה״.

במסגרת שיח המזמין לדיאלוג, ספוקויני (2019: 64–65) מציגה שני מבנים תחביריים עיקריים המשמשים להבעה של פעולת הנחיה מרוככת, כגון כזו המציגה המלצה או הצעה – ביטויים מודאליים כגון ״עדיף״ ו״כדאי״, וביטויים המצטרפים לכינוי גוף ראשון כגון ״אני ממליץ״. לדבריה, אלה מכבדים את הצורך של הנמען בעצמאות מחשבתית ומעשית ונמנעים מהכבדה עליו. ביטויי המלצה ישירים כאלה נראה מעט יחסית בקורפוס, כגון בדוגמאות הבאות:

(402) מול אמזון: **פוטנציאל** להעמקת מעורבות אמזון ורוברט בנעשה בהולנד, והגברת הרסנים על פעילות הארגון [...]. לשם כך, **מומלץ** לנסות ליצור "מפגש שלילי" בין רוברט לג'ייקוב. בנוסף, **מומלץ** להפעיל לחץ על רוברט לבחינת (עד כדי זניחת) רעיונות הפיתוח [...] [13 :36]

(403) לאור זאת, **מומלץ** לפעול למען השגת נגישות [...] ולצד זאת, לבחון השגת יכולת "השפעה" אופרטיבית על פעילותה של החברה [152: 7]

דוגמה 403 ושני החלקים האחרונים של דוגמה 402 לפניה מביעים המלצה ישירה באמצעות החג״ם ״מומלץ ל...״. עם זאת, החלק הראשון של דוגמה 402 מביע גם הוא המלצה, סמויה יותר, העולה בקנה אחד עם רוב הדוגמאות בקורפוס, המתרחקות ממבני המלצה ברורים וישירים. בפתיחת מבע זה הכותב אינו ממליץ להעמיק את המעורבות של אמזון ורוברט בנעשה בהולנד, אלא מתאר לנמען כי יש ״פוטנציאל״ לעשות זאת. הקורא המיומן של דוחות מודיעין יבין מבין השורות כי אין מדובר בהצגת נתונים רגילה אלא בהעלאת התועלת שעשויה להתקבל מפעולה כזו או אחרת.

כדאי לשים לב שגם כאשר הכותב משתמש במבנה המלצה ישיר, כבדוגמאות 402–403, החלק העוסק במהות הפעולה עודנו מעורפל יחסית. בדוגמה 402 מדובר על ״יצירת ׳מפגש שלילי׳״ בין שני גורמים, ללא הסבר ופירוט של הכוונה הקונקרטית, וכי יש ״להפעיל לחץ״ על רוברט עד שיבחן מחדש רעיונות מסוימים (ושליליים לישראל) שבהם הוא עוסק, עד כדי כך שיבחר לזנוח אותם. כיצד יופעל לחץ על רוברט? אין לכך מענה במסגרת ההמלצה שמספק הדובר. גם בדוגמה 403 ברור אומנם כי מדובר על המלצה, אך מהותה מרוככת – הכותב יכול היה לבחור, למשל, ניסוח ישיר כגון ״מומלץ להשיג נגישות למקורות״ ו״להשיג יכולת

להשפיע", אך הוא בחר בניסוח מעודן יותר הכולל שמות פעולה רבים ("השגת נגישות", "השגת יכולת השפעה").

נראה בקורפוס לעיתים קרובות ניסוחים ברוח דומה, שאף אינם כוללים מבנה המלצה מובהק – לא ביטויים מודאליים ולא שימוש מפורש בשורש מ-ל-צ:

(404) נוכח כל זאת, **מובלטת חשיבות המענה האיסופי** למחקר היחידה, להבנת מאפייניה, תפיסת הפעלתה, פריסתה בשטח והמכשירים שברשותה [104: 16]

(405) להבנתנו, החרדה הגוברת במערך האבטחה של הארגון ובצמרת הצבא מהווה **הזדמנות להעמקה נוספת של תחושת החדירות** לגבי כלל פעילות הכוח ובפרט פעילותו בתאילנד, עד כדי יצירת שיבוש מסוים בה [91: 1]

(406) **להערכתנו, חיזוק תחושת חוסר האונים** של הפיקוד מול העיסוק הגרמני עשוי לדחוק אותו בהמשך להסרת מגבלות שהשית על השותפים [...] [3: 5]

(407) **המשך התכתבות מול גופי המודיעין בזירה** עשוי להעמיק את תחושת הנרדפות בגופי המרכז [...] ואף לצמצם את נוכחותם בזירה. [...] לכן, מסתמן כי **נותר מרחב מאפשר למול המשטר ההודי להמשך להתכתבות** עם מערך המרכז הקבוע בהודו [6: 8]

מנקודת המבט של קורא מיומן, במיוחד בדרגים בכירים העוסקים בקבלת החלטות, יובן מייד מדוגמה 404 לעיל שהדובר ממליץ להרחיב את המענה של יחידות איסוף המודיעין בסוגיה שעל הפרק, אך הוא אינו עושה זאת בצורה ישירה של דרישת משאבים אלא מבליט את "חשיבות המענה האיסופי"; בדוגמה 405 דן הכותב ב"הזדמנות" להשיג תוצאה כלשהי, אך גם כאן אינו ממליץ ישירות לבחור בפעולה זו אלא רק מניח אותה כביכול על השולחן – והקורא המיומן יפענח את המסר; ובדוגמאות 406 ו-407 נוקטים מבנה דומה של הצגת פעולה, ללא המלצה מפורשת, והסבר של התוצאה שהדבר "עשוי" להוביל אליו.

הסיום של דוגמה 407 מציג גם הוא הזדמנות למעשים כלשהם, כמו בדוגמה 405, אך במילים עמומות עוד יותר – "נותר מרחב מאפשר... להמשך התכתבות". המרחב המאפשר, במקרה זה, מייצג הזדמנות שאמורה להיות חיובית בעיני הכותב בהקשר היכולת לפעול.

בהקשר זה של סיוג, אם כן, נוקטים הכותבים בדרך כלל לשון מרוחקת מאוד מהמציאות הממשית שאליה הם מכוונים. גם החוקר ק2 מציע, כמו ק15, כי מדובר בריכוך הנובע מרצון להימנע מהתנגשות פוליטית-ארגונית: "יש קונפליקט מסוים, מתי לא להיכנס למשמעויות אופרטיביות והמלצות. וכאשר כן, איך עושים את זה בצורה שהיא קבילה". עם זאת, חשוב לציין כי חוקרי מודיעין אחרים העלו נקודות מבט שונות מתפיסה זו. ק6, למשל, ציין כי בחלק של ההמלצות הוא משתדל במיוחד לא להסתייג אלא להיות נחרץ, "כי לרוב מי שקורא את זה בסוף שואל את עצמו 'טוב, מה אני עושה עם זה?'". באופן דומה, עבור

החוקר הבכיר ק10 ברור תפקידו של הקמ"ן גם במתן המלצות עבור מקבלי ההחלטות: "שם אסור שתהיה עמימות בכלל. אם אתה לא יודע – אל תכתוב; אבל אם אתה יודע אז תכתוב בצורה ברורה". כאשר נשאל על ניסוחים מרוככים ועקיפים להמלצות כגון אלו שהוצגו לעיל, הוא היה חד-משמעי: "זאת חרטטנות לשמה. זה חוסר מקצועיות בעיניי. [...] אם יש כאן רגישות פוליטית, אז אני מקריב את המקצועיות לטובת ההשפעה. אבל אני חושב שהרבה פעמים זה לא מגיע משם. זה חוסר מקצועיות. זה הבנה שצריך להגיד משהו אבל אין לי אומץ, אז נצבע את זה באיזושהי צורה. [...] אני מציע לאנשים שאם אין להם את האומץ הזה, שלא יעשו את התפקיד הזה".

ולבסוף, כבמקרים אחרים של ניסוח רווח בדוחות המודיעין, מציעה החוקרת ק13 כי מדובר בנורמת כתיבה שלעיתים אין נותנים עליה את הדעת: "סתם נטייה. [...] נראה לי שזה קצת נורמה". במענה לשאלה אם לדעתה הקורא מבין מהניסוחים כי מדובר בקריאה לפעולה מסוימת אמרה: "אנחנו מניחים שכן".

5.5 קיצור המסרים

הסתרה מכוונת בכתיבה מודיעינית עשויה לנבוע ממאפיין רחב יותר של כתיבה צבאית בעברית – "השפה היעילה", ובכך יעסוק פרק זה. כאמור בפרק 2.4.4.5, מדובר בנטייה אופיינית של הצבא לצמצום לשוני, הנובע מהאופי המשימתי המעדיף את צמצום הדיבור לטובת זמן פעולה (רוזנטל 2020: 21). הדבר כולל ויתור על פונקציות לשוניות ויסודות רטוריים שאינם רלוונטיים למשימה הצבאית, ובשפה הצה"לית הדבר בא לידי ביטוי במגוון דרכים כגון השמטת מילות יחס, ריבוי נוטריקונים והשמטים (אליפסיס), שימוש רווח בשמות פעולה ובניסוח סביל ועוד (שם: 22, 444). חלק מתופעות אלה הודגמו עד כה כאמצעי לשון המשמשים למטרות שונות של כותבי דוחות המודיעין, כגון שימוש בראשי תיבות עבור יצירת מצג אובייקטיביות ובניסוח סביל כדי להסתיר את המבצע של פעולות ביטחוניות הנוגעות לישראל.

בהקשר של ייעול התקשורת והחיסכון בזמן, כך מתאר החוקר הבכיר ק15 את הנמענים של מאמרי המודיעין בדרג המדיני והצבאי הבכיר בישראל: "אלה אנשים שאין להם זמן, אין להם קשב". הוא מסביר כי התקבלו בעבר בקשות מפורשות מדרגים בכירים לכתוב "מלל קצר, לא יותר ממשפט-שניים [עבור כל מסר] ושקפי מצגות לא עמוסים". החוקרת ק9 מכירה זאת אף היא, וכשנשאלה מה משַנה עבורה הידיעה שקוראיה הם בדרג בכיר היא העלתה כנקודה ראשונה את קיצור המסרים: "זה גורם לי מאוד לרצות לקצר, כדי שזה לא יהיה מַלאֶה אלא משהו שבאמת יקראו ושבאמת יבינו את המסרים". גם ברון (2015: 78) קבע כי העיקרון הראשון של הכתיבה המודיעינית הוא החובה לקצר.

החוקרת הצעירה ח11 ציינה כי בין הדברים שנדרשה להתרגל אליהם בכתיבה המודיעינית הוא התמצות: "לכתוב ממש קצר ועניני ובלי מילות תיאור ויותר מדי דברים לקשט את הטקסט". עם זאת, קיצור המסרים אינו מלאכה קלה כלל ועיקר בעיני החוקר ק15: "יש נטייה לחוקר שקורא כל כך הרבה ויודע כל כך הרבה לשפוך את הכול, כי כל דבר נראה לו חשוב בתמונה השלמה והוא חייב שגם הגורם השני ידע הכול. זו עבודה מאוד-מאוד קשה, לזקק את זה רעיונית ולשונית". החוקרת הצעירה ח7 מסכימה עם התיאור ואומרת כך: "זה צריך להיות מאוד קצר וקולע, אבל גם לכלול הרבה פרטים. [...] אני זוכרת שהיה לי ממש קשה. כל דבר צריך להיות כתוב נורא מדויק ונורא קצר, כי אולי נאבד את תשומת הלב של מי שקורא. [...] יכולים להגביל אותך לשתי שורות, ובשתי שורות האלה את צריכה לספר עולם".

באופן מעניין, הצורך לאזן בין מסירת מלוא הפרטים הנדרשים ובין תמציתיות הוא מה שהחוקרת ק4 ציינה דווקא כאהוב עליה בכתיבה המודיעינית: "מצד אחד זו כתיבה שדורשת ממני להיות מעמיקה ולהסביר. [...] מצד שני, היא מכריחה אותי להיות ענייניית ומתומצתת ולא לחפור ולא לסרבל, כי אני יודעת למי זה מגיע וכמה זמן יש להם לקרוא".

כפי שהציג לרנר (1992: 49), בבואם להציג את הערכות המודיעין נדרשים החוקרים לגשר בין שתי מערכות בעלות דפוסי התנהגות שונים: מצד אחד המערכת המודיעינית עם חוסר הוודאות המובנה, ומצד שני מערכת קבלת ההחלטות השואפת לתכליתיות ונוטה לדיווחים קצרים ותמציתיים. קיצור זה נדרש גם על ידי מדריך הכתיבה הצבאית בעברית (אמ"ץ-תוה"ד 2014) שבו מוזכרים "הבעה קצרה" (שם: 9) והנחיה להעביר מסר אל הנמען בדרך "קצרה וחד-משמעית" (שם: 57).

לצד החיסכון בזמן, ובהתאם לאותו קשב מוגבל שהזכירו ק15 וח7, העלו חוקרי מודיעין נוספים כי אכן מדובר גם בניסיון להתאים את היקף התוצר כך שישפר את היענות הנמען לקריאה. מתארת החוקרת ח3: "אנחנו תמיד בלחץ של מקום. [...] אם זה לא יהיה מספיק מדויק ומספיק מכוון, הקורא יקרא את העמוד הראשון ואת פרק המשמעויות וכל מה שבאמצע לא ייקרא". קיצור המסרים, אם כן, נועד גם לשפר את הסיכוי שאותו מאמר ייקרא על ידי הנמען. "לפעמים קריאה של מסמכים ארוכים מתישה", אומר החוקר ק6. "אתה מקבל מסמך של ארבעים עמודים ואומר 'בפעם הבאה שתהיה לי תורנות לילה וכמה שעות מתות אני אקרא אותו'. אבל בשבועיים הקרובים אין לי תורנות לילה, אז אני לא אקרא אותו, כי כרגע יש לי דברים יותר דחופים לעשות".

דברים אלה מהדהדים את אמירותיו של זלמנוביץ (2013: 80) ולפיהן צורת החשיבה של הנמענים ככלל השתנתה בעקבות צריכת המידע באינטרנט, כך שאינם מסוגלים עוד לקרוא מסמכים ארוכים אלא "סורקים" אותם ומדלגים לפריט הבא. גם ללא השינוי הזה, הוא קובע, הכתיבה הצבאית חייבת להיות ממוקדת וקצרה.

לבסוף, מלבד ייעול תהליך התקשורת והתאמה לטווח הקשב של הנמענים העסוקים יותר, לקיצור המסרים יש גם תרומה מסוימת לשמירה על ביטחון המידע והמקורות. כפי שקבעו כללי הכתיבה הבי״מית (נוביק לוי ושלום 2020: 135), כתיבה תמציתית המתייחסת לעובדות ולהערכה בלבד תקטין את האפשרות לחשיפת מקורות אגב עיסוק בפרטים עודפים.

בחלק זה יודגמו האמצעים הלשוניים שבאמצעותם מקצרים הכותבים את הטקסט והאופייניים למאמרי המחקר המודיעיני, ובהם ראשי תיבות, שימוש בשמות פרשיות מודיעיניות, השמטים, השמטת מילת היחס ״את״, שרשרות סמיכויות והצגת הערכות מודיעין בין סוגריים ואחריהן סימן שאלה.

5.5.1 ראשי תיבות

עוד בראשית התקופה התלמודית ניכרה נטייה לייצר ראשי תיבות ולצרף קיצורים למילים, כמין ״חולשה לאומית עתיקת-יומין לנוטריקון אצל היהודים״ (רבקאי תרצ״ז: 156), ומלכתחילה המילים העבריות עושות רושם חזותי כשל ראשי תיבות בשל מיעוט התנועות בהן (שם: 158). חרף נטייה אפשרית זו של השפה, בכל הנוגע לכתיבה צבאית אנו עדים לפער בין הרצוי למצוי – מדריך הכתיבה הצבאית בעברית מספק המלצות לניסוח ענייני ובהן בין השאר הימנעות מראשי תיבות, במיוחד כאלה שעשויים להיות לא נהירים לקורא (אמ״יץ-תוה״ד 2014: 356–357). בפועל, קיצורים הם דבר מועדף בצבא, מאומצים במהירות בכל יחידה ורבים מהם אינם מוכרים מחוץ למסגרת זו (ברגר 1945: 262). כאמור בפרק 2.4.4.5, גם אשד (2013) ציינה כי קיצורים וראשי תיבות הם המאפיין הבולט ביותר של השפה הצבאית בעברית ויוצרים תחושה של שפה סודית או מקודדת המובנת ליודעי ח״ן בלבד, ורוזנטל (2020: 92) הדגיש כי לנוטריקונים מעמד מרכזי בשפה הצבאית הרשמית, המגובה במילון ראשי התיבות שפרסם צה״ל (אמ״יץ-תוה״ד 2021).

עסקנו בראשי תיבות בהקשר של יופמיזם והסתרת המשמעות המאיימת לעיתים של מונחים צבאיים, אך בשימושם הבסיסי הם נועדו לקצר ולייעל את התקשורת בין הקורא לנמען ואף את תהליך הכתיבה עצמו. בהקשר השפה היעילה בצבא, מובנת תפוצתם הרחבה גם בקורפוס הנוכחי, במיוחד כאמור בכל האמור באמצעי לחימה (המיוצגים אף הם בראשי תיבות – אמל״ח) ובמערכות צבאיות. למשל:

(408) הפנייה הנורווגית [...] הנה, להערכתנו, על רקע יכולתן לספק מענה איכותי באספקת דגמים משודרגים של מערכות אירופיות/מערביות ולחילופין אספקת מערכות ופסי ייצור פרי **מו"פ** וייצור עצמי, בתחומי **הגנ"א**, **מכ"ם** ו**ל"א**, אוויר, **רק"ם**, **נ"ט** ו**נק"ל** [129: 1]

(409) **עפ"י** הנקודות שנקבעו [...] מובחנים שני שלבים: שלב העברת ה**רש"קים** ממנהלת הרכש ליחידות תפעול **אמל"ח** ה**ב"כ** לצורך זיווד ובהמשך, שלב המסירה של ה**רש"קים** המזוודים בחזרה לידי הצוותים [...] [144: 1]

(410) ...אם עד כה גופי הצבא הברזילאיים בוונצואלה הסתמכו בין היתר על **תמונ"א** ברזילאית עצמאית המבוססת על סיכומי **אלינט**, **זע"ט** ו**מכ"מ** ("מרשמלן"; תואר ב**פ"מ** "ריקוד ניסיון"), כיום הם מסתמכים במעט בלעדית על ה**תמונ"א** הוונצואלית [6: 3]

(411) במסגרת זו, הועברו 30 **מרנ"טי RPG 7** עם 100 כוונות תואמות, תחמושת בקוטר 10 **מ"מ** לתותחי **נ"מ** ישנים, תחמושת **נק"ל**, 71 רימוני הלם, ותחמושת ל**תול"רים** 105 **מ"מ** [165: 3]

תחום נוסף שבו נפוצים ראשי תיבות בקורפוס הם בשמות של יחידות וארגונים ביטחוניים, למשל:

(412) לרשותו של צבא נפאל עומדת גם מערכת מסועפת של מחסני תחמושת ומאגרי דלק "נייחים" ב-**גדמ"ע** וב-**גדמ"ז** ברמת הדיביזיה, הארמיה וה-**מפכ"ל**[37] [189: 3]

(413) בגופי ביטחון הפנים (**בטח"צ**, **בטכ"ל**, **בטפ"ל** ו**בטח"א**) הועלתה הכוננות (30 בדצמבר) לשלושה אחוז (פרט ל**בטח"א**, בה, קונקרטית לפחות בענפי מרכז ומזרח, הועלתה הכוננות למלאה) על רקע חג הקורבן [170: 6]

לעיתים נראה במבע אחד כמה ראשי תיבות השאובים מתחומים שונים, אשר חלקם משמשים אף בהקשרים אזרחיים:

(414) ניכר הידוק ב-**שת"פ** בין גורמי **ל"א** לבין גורמי ה-**בט"ש** בגזרת פיקוד צפון הצרפתי, על רקע ריכוז מאמץ [...] לצורך מניעת **פח"ע** והברחות מול המדינה [191: 7]

ראשי התיבות מסתירים מעצם תצורתם את המונח המלא שהם מייצגים, שגם הוא עצמו אינו משקף תמיד נאמנה את משמעות הפעולה או התופעה (וראו הדיון בפרק 5.3 בהקשר נז״א וטל״ש). שנית, בהקשר העמימות במאמרי מודיעין, ראשי התיבות הופכים לא אחת לעגה מקצועית (ז׳רגון) שעשויה להקשות את ההבנה בקרב הנמענים. במיוחד בכל הקשור באמל״ח, יוזכר כי לפי פאולר ומרשל (1985: 3) ראשי תיבות הם חלק מז׳רגון האופייני למשלב טכני, שנועד להקנות סמכות לדובר המומחה ולהפוך את מושא השיח לבלתי נגיש עבור אחרים, כך שההסתרה בונה את כוחו של הדובר.

שאלת העמימות מול הקורא מוכרת היטב לחוקרי המודיעין. החוקר הבכיר ק15, למשל, מתאר עד כמה ראשי התיבות רווחים בעבודת החוקרים וכיצד קיבל הערה על כך מגורם בדרג מדיני בכיר מאוד: ״הכתיבה המודיעינית חיה שמות פרשיות, שמות קוד, קיצורים. ככה כותבים וככה מדברים, עם ראשי תיבות ודברים כאלה שהקורא לא בהכרח... [מבין]. קיבלנו הרבה פעמים הערות על הדבר הזה. בדיון אצל [...] דיברתי על

[37] הפרדה בין ראשי התיבות לאות השימוש באמצעות מקף הייתה נוהג רווח שנים רבות בחט״מ, כפי שניתן לראות בדוגמה 412 משנת 2005 ובדוגמה 414 משנת 2004.

המעמ״ל[38] והוא העיר לי. אמרתי לו, ׳זה כמו מעמו״ל׳, והוא צחק. אתה מבין שאנחנו כל הזמן חיים פה את המילים האלה, את השפה הזאת. [...] זו כתיבה צבאית, הז׳רגון לא הסלנגי אלא הקיצורי״.

ראשי התיבות כה רווחים בכתיבה המודיעינית עד שנגזרים מהם לעיתים פעלים, שמות וכינויים חבורים, כפי שנראה לדוגמה מהקורפוס:

(415) הצמרת הצרפתית הנחתה את הצבא להסב את חטיבה מתקדמת 203 ("חטיבת הדגל" של דיביזיית ההגנה ההיקפית) ל**חי״ר**; הנחיה זו הנה בהמשך למגמת **"החי"ריזציה"** המתרחבת בצבא [...] [154: 1]

(416) בכל מקרה, תהליך **המשה"מיזציה** שלוב בטרנספורמציה ההדרגתית במאזן הבוחות הפנימי במשטר האיראני [105: 15]

(417) לצד זאת, מסתמן כי גם כיום **צי"חו** העיקרי ותחום אחריותו הוא לחימה פנימית, ואזור המזרח והצפון [6: 10]

בדוגמה 415 לעיל הפכו ראשי התיבות המוכרים חי״ר (חיל רגלים) להמשגה של תופעה – חי״ריזציה; גם בדוגמה 416 הפך הקיצור המקובל בכתיבה מודיעינית משה״מ (משמרות המהפכה באיראן) לשם של מגמה, משה״מיזציה; ובדוגמה 417 הפך המונח המקובל בקהיליית המודיעין צי״ח (ציון ידיעה חיונית) לכינוי החבור צי״חו, הצי״ח שלו. מראשי התיבות צי״ח נגזר גם זה מכבר פועל רווח בקהילייה – לצַייחַ, צְייחַ, צויח וכן הלאה.

חוקרי המודיעין מודעים לאפשרות שראשי תיבות המוכרים להם ומשמשים בעבודתם היום-יומית עשויים להיות זרים עבור הקורא, והם משתדלים להתייחס לסוגיית העמימות הזו ולפזר לעיתים את הערפל באמצעות צירוף הסבר בטקסט לראשי התיבות. החוקר ק5, למשל, מציין כי הוא עושה זאת לפעמים גם בהקשר של ראשי תיבות נפוצים יחסית ולא מסווגים: ״כתבתי מסמך שיש בו ראשי תיבות שאת ממש יכולה להקליד באינטרנט ולמצוא. אבל אני יודע שזה דבר שלא כל כך נפוץ בקהילה שלנו אז צריך עדיין להסביר אותו, למרות שכל בן אדם יכול לחפש. התפקיד שלי זה ליצור תמונה שלמה״.

החוקרת ח11 מציגה גם היא את הדילמה באשר לגבולות הידע של הקורא, ואומרת כך: ״לוקח זמן להבין מה כולם יודעים ומה לא. אני לומדת את הצי״ח שלי ברגע שאני מגיעה לתפקיד, אבל לא כולם למדו אותו יחד איתי. אני ספציפית בצי״ח שהוא יחסית יותר נישתי, אז את רוב הדברים צריך להסביר״. החוקרת מפרטת כי היא מחליטה אם להסביר את ראשי התיבות גם כתלות בזהות הנמען: ״בדברים שאני יודעת

[38] מעמ״ל – תהליך המעבר משגרה לחירום בקרב יחידות וארגונים.

שאני מוציאה לקבוצה מסוימת שאני עובדת איתה הרבה, רוב הדברים יהיו בראשי תיבות ובמושגים שאני מניחה שאנשים יכירו. וכשזה מסמך רשמי או משהו שעולה לדרגים יותר גבוהים – מסבירים״.

לעומתה, החוקר ק6 מותיר את האחריות על הנמען בלבד, גם במחיר של מונח שעשוי להיות לא מוכר עבורו, וגורס כך: ״כשאני מדמיין קצין בכיר שהולך לקרוא את התוצר אני יוצא מנקודת הנחה שהוא עבר כמה דברים בחיים שלו שהכינו אותו לקרוא את המסמך. אם יש ראשי תיבות בתחומו המקצועי שהוא לא מבין, אז הבעיה שלו חמורה מאוד״.

5.5.2 שמות פרשיות מודיעיניות

כפי שראינו עד כה, שמות פרשיות הם שם קוד של שתי מילים בדרך כלל הניתן בקהיליית המודיעין עבור מבצעים ומערכות, פרויקטים, תוכניות פעולה, התרעות על פיגועים וכדומה. שמות אלה משמשים בקהילייה לכמה מטרות ובהן שמירה על ביטחון מידע ושיח בטוח יותר בנושאים מסווגים, יצירת מצג ניטרליות ביחס לאירועים מסוימים ויצירת שפה משותפת קצרה ואחידה.

שמות הפרשיות ממסגרים אירוע או אירועים מסוימים, הם נתונים תמיד בין מירכאות ותוכנם הסמנטי אינו מתיישב בצורתו הישירה עם המבע כולו. לדוגמה, מתוך הקורפוס[39]:

(418) בין היתר, סיוע זה מתבטא בתכלול העברות הכספים מהולנד לגרמניה בציר **"זמן הזמיר"** בהובלת היחידה. [...] נוסף על כך, ג'ורג' מרכז העברות כספים מציר **"צמרת הברוש"** המתקבלים באירן [...] [19: 4]

(419) גדוד [...] שב להיערכותו השגרתית [...] לאחר שגדוד האבטחה מספר 306, אשר נערך בשטח מאז אירועי **"מזרח הנפש"**, שב למחנה הקבע [...] [170: 4]

(420) בהמשך לכך, היעדר התגובה ההודית [...] חיזקו את תפיסתו כי ניתן להרחיב את השיח גם לסוגיות לאומיות כגון **"עיקול ימינה"** או **"משפט אפייה"** מבלי להגדיל באופן משמעותי את הסיכון להסלמה [2: 12]

(421) להערכתנו, בעקבות אירועי **"בעירת הלב"**, וההבנה באמזון כי הכישלון נבע מהתרופפות הנהלים שהוטמעו לאחר "**הים הכחול**", הארגון ישאף להחמיר מחדש את הנהלים, באופן שיקשה על מעקב ותיעוד המשלוח העתידיים [218: 5]

חוקרי המודיעין מעידים על כך שהשימוש בשמות הפרשיות עוזר לקצר את התוצרים הכתובים. כך מסבירה החוקרת ק9: ״יש מגבלה על כמות המילים שאת יכולה לכתוב נניח בכותרת. כשמגבילים אותך, הרבה יותר

[39] לצורך הגנה על המקורות והמידע הוחלפו כל שמות הפרשיות בדוגמאות, למעט כאלה המוכרים מכלי התקשורת. כאמור, המשמעות הישירה של השמות מלכתחילה אינה מתיישבת עם תוכן המשפט, כך שאלו החדשים מבטאים את אופיָם זה.

קצר לכתוב את שם הפרשייה מאשר לכתוב מה קרה ובאיזה תאריך. מבחינתם של חיילים צעירים ככה קוראים את זה אז הם כותבים ככה באופן טבעי, בלי לחשוב על מי קורא והאם הם מובָנים או לא״.

החוקרת ק9 מתייחסת לאורכן המוגבל של הכותרות במאמרי המודיעין בחטיבת המחקר, המסתכם בדרך כלל בשתי שורות לכל היותר; מגבלת מקום כזו מוטלת לעיתים גם בחלקים אחרים במאמרים, על פי תבנית העיצוב שנקבעה ביחידה. בהתאם, דוגמאות 422–423 המוצגות להלן הן הכותרות של שני מסמכים, הנדון, ובהן מופיעים שמות פרשיות – ייתכן שאכן מטעמי חיסכון במקום ובשל מגבלת התווים:

(422) לצד נטילת אחריות שקרית על הפיגוע בעיר (**"קווים מקבילים"**), עדכנו בבירי היחידה על כוונתם להוציא פיגוע בבירה בקרוב [94: 1]

(423) אירועי **"צילום סלפי"** מייצרים מוטרדות אופרטיבית ואסטרטגית בצמרת הצבא [99: 1]

על פי דברי החוקרים, נראה שמדובר לא רק בקיצור של הטקסט במסמך כדי שיהיה מהיר יותר לקריאה אלא גם מעין קיצור מחשבתי המשמש אותם מטעמי נוחות בהתייחסות לאירועים שעשויים להיות מורכבים וארוכים לפירוט. החוקרת ח11 מסבירה כי השימוש בשמות הפרשיות ״פשוט מקצר לשתי מילים אירוע יותר ארוך ומורכב. זה נוח פשוט. זה רפרנס בשתי מילים״. פירוט מלא של האירועים, היא מסבירה, ״לוקח יותר מקום בטקסט, יוצר לפעמים משפטים יותר ארוכים״.

בחלק מהדוגמאות בקורפוס אפשר למצוא עדות מחלישה לשימוש בשמות לשם קיצור בלבד, כיוון שלצידם מופיע הסבר למהות האירוע:

(424) למרות הבקשה הספרדית לאסור על נחיתות בשדה במסגרת **"גבות מורמות"** (העברת שמיכות מהאו"ם למחסה; יוני 2016), אפשרו המקסיקנים בספרד נחיתות בש"ת [35: 18]

בדוגמה 424 מפורט בסוגריים מהי פרשיית ״גבות מורמות״ ובאיזה מועד אירעה, כך שהתוצאה הכללית היא דווקא בחירה בהארכת הטקסט באותה נקודה והפגת העמימות. ההשערה שאולי בהמשך ישתמש הכותב בשם הפרשייה בלבד לשם הקיצור, לאחר ההסבר הראשוני, הופרכה בהמשך המאמר, אז הוסבר שוב הנושא בהרחבה ושם הפרשייה הוזכר שנית. במקרה הזה שם הפרשייה לא שימש לקיצור הכתיבה אלא ייתכן שלקיצור תהליכי מחשבה הנוגעים למסגור האירועים והבנתם הן מצד המוען הן מצד הנמען.

מסבירה החוקרת ק4 מתי תבחר להאריך ולהסביר לאילו אירועים קשור שם הפרשייה: ״פרשיות מודיעיניות שהן נורא נקודתיות לזירה שלי או לצי״ח שלי או שקרו לפני חמש שנים אני אסביר ליתר ביטחון, גם אם הרוב המוחלט של האנשים בדיעבד ידעו מה זה ולא יצטרכו להסתכל בהערה״.

כדאי לשים לב לכך שהבחירה בהארכת הטקסט לשם הסבר הפרשייה מפזרת אומנם את הערפל סביב השם, אך אפשר היה לבחור לקצר באמצעות ויתור דווקא על שם הפרשייה וציון פרטי האירוע עצמו. בהקשר זה, חיזוק לכך שמדובר בנוחות מחשבתית נמצא בדברי החוקר ק15, המסביר עד כמה שמות הפרשיות נוכחים בתהליכי העבודה של חוקרי המודיעין: "אנחנו חיים את זה. אנחנו בטוחים שכל העולם מדבר בזה, וכל העולם לא מדבר בזה. רק אנחנו. זה נועד לתת מין שם לקבוצה שתוכל לתחם את הידיעות ולשייך אותן לאותו משהו מסוים. [...] [גם] כשאנחנו רואים משהו שכבר כולם יודעים וזה גלוי – אנחנו עדיין חושבים בשם פרשיות. זה מהנוחות שלנו". החוקר מתאר כי לא רק שהשמות עשויים להיות לא מוכרים במעגלים רחבים יותר בקהיליית המודיעין, הם לעיתים אינם מובנים כהלכה לחוקרים עצמם: "תשאלו מישהו 'רגע, מה זה השם הזה?', והוא יצטרך לחשוב פעמיים איך להגדיר בדיוק את מה שהשם מייצג".

5.5.3 השמטים (אליפסיס)

בתופעת ההשמט ("אליפסיס"; מהמילה היוונית élleipsis שמשמעותה השמטה) חסר רכיב במבנה הלשוני, שניתן לשחזר אותו או להסיקו מההקשר (לפין ופוקס 2015: 114; פרוכטמן 1990: 75).

השמטים הם אחד הגילויים של השפה היעילה הצבאית, על פי רוזנטל (2020: 22), לצד תופעות כמו ריבוי ראשי תיבות שבה דנו קודם והשמטת מילות יחס שבה נדון בהמשך. ההשמט מאפשר לקצר את הטקסט או הדיבור, מתוך הנחה שהנמען יכול לשחזר את הרכיב החסר ולהבין את המסר בשלמותו. עם זאת, בהקשר העמימות, כל עוד הרכיב שהושמט אינו משוחזר על ידי הקורא מדובר במסר חלקי וחסר, שאף עשוי להתפענח בסופו של דבר בצורה שגויה בשל השלמה באמצעות רכיב שאינו מתאים.

מהקורפוס עולים שלושה השמטים נפוצים וקבועים, כפי שיפורט להלן.

5.5.3.1 <u>השמט מושא – תחום/נושא/היבט</u>

השמט ראשון זה מופיע לאורך הקורפוס בהקשר זהה של עיסוק בתחום הנשק הגרעיני. לדוגמה:

(425) נוכח הימשכות המגעים והתקדמות נפאל **בגרעין**, האו"ם בוחן צעדי לחץ [15: 1]

(426) פוטנציאל להעמקת הרסנים והמורתעות, הן באזור והן **בגרעין**; פוטנציאל לפגיעה ביציבתה האזורית, בשילוב כלים מתקדמים ומדיניים; ולערעור דימויה ויחסיה המדיניים, בפרט עם **האירופאיות** [36: 12]

(427) להערכתנו, מהלך [...] מסלים **בגרעין** אשר "יביך" את [...], עם או ללא קשר להפעלת סנקציות על ידי **האירופאיות**, יסייע לרתום אותן לכל הפחות [...] בשל חששן מפגיעה בתדמיתן כשחקניות אחראיות בעולם הבק"ן והערכתן כי נתיב המגעים <u>מיצה עצמו</u> בשלב כזה [15: 2]

את מקום הביטוי החסר בדוגמאות 425–427 אפשר היה להשלים באותו אופן, למשל "התקדמות נפאל בתחום הגרעין" בדוגמה 425; "הן באזור והן בתחום הגרעין" בדוגמה 426; ו"מהלך מסלים בתחום הגרעין" בדוגמה 427. בדוגמה זו אפשר לראות שתי דרכי קיצור נוספות שבהן השתמש הכותב – ראשי תיבות (בק"ן) והשמטה של מילת יחס ("מיצה עצמו"). כמו כן, בדוגמאות 426–427 נראה השמט נוסף, זהה בשתיהן, של המילה "המדינות" לפני "האירופאיות" ולכך אתייחס בהמשך.

גם המילים "נושא" או "היבט" יכלו לשמש במשפטים אלו כרכיב המשלים, אם היה בוחר בכך הכותב, כך ששלושת המבעים לעיל כוללים מבנה דומה של השמט מבחינת תוכנו הסמנטי.

הביטוי "בגרעין" רווח מאוד בקורפוס, ונראה שבצירוף זה בלבד ננקט ההשמט המתייחס לרכיב "תחום" או "נושא". זאת אומרת, הרכיב אינו מושמט בהקשרים שאינם גרעין והוא נוכח במבעים אחרים בקורפוס, למשל:

(428) ספק אם מתווה זה בר יישום, ביוון שאוסטריהֿ לא הוביחה שליטה **בתחום** ייצור עמודֿ תמךֿ ובסבירות גבוהה תסתייג מכל עסקה שתטיל מגבלות ממשיות [...] [135: 1]

(429) בשנה האחרונה ניכר מאמץ צרפתֿ לקדם <u>שת"פ</u> **בתחום** האופנהֿ עם הולנדֿ, וייתכן שעם מדינות נוספות (<u>ספרדֿ?</u>), להבנתנו בעיקר משיקולים כלכליים [92: 1]

בדוגמה 429 ננקטו דרכים אחרות לקיצור המסר, ובהן ראשי תיבות והצבת הערכות בתוך סוגריים בליווי סימן שאלה, ובכל זאת בחר הכותב כאן שלא להשתמש בדרך ההשמט.

העובדה שמדובר בתופעה חוזרת בהקשר קבוע מרמזת על כך שמדובר לא רק בדרך לייעל את התקשורת בין חוקר המודיעין לנמען אלא גם בנורמת כתיבה ספציפית שהתקבעה. אם המבע המקוצר בנוי בתבנית מסוימת לצורך תקשורתי מסוים, יש לו יחס מסוים להקשר והשילוב נפוץ וחוזר – מדובר בהשמט בדרגת התמסדות גבוהה, ואפשר לשער שהכותב שלף אותו ממאגר הידע הדקדוקי או הלקסיקלי שלו (בורוכובסקי בר-אבא 2008: 588). ייתכן שניתן לראות בהשמט זה של המושא, כמו בשני סוגי ההשמטים הקבועים הבאים שעליהם יורחב, כהשמט בדרגת התמסדות גבוהה המאפיין את תת-ההגוון של הכתיבה המודיעינית.

5.5.3.2 <u>השמט נושא – מדינות</u>

בדוגמאות 426 ו-427 לעיל, שהציגו את ההשמט בצירוף "בתחום הגרעין", בא לידי ביטוי השמט נוסף שגם הוא ננקט בהקשרים זהים בקורפוס – השמטת המילה "מדינות" בשלושת הצירופים הבאים: "המדינות האירופאיות" (או "האירופיות"), "המדינות הסוניות" ו"המדינות הערביות". מלבד שתי הדוגמאות האמורות, נראה מבעים נוספים המדגימים תופעה זו באשר ל"מדינות האירופיות":

(430) במישור הפומבי, **האירופיות** ממשיכות להפגין תמיכה במאמצי הדיאלוג ההונגריים [148: 7]

(431) במסגרת זאת, ומתוך שאיפתן להתמקד באמצעים דיפלומטיים למניעת החיכוך, **האירופיות** נאלצות להתמודד עם מאזן עדין שנע בין מחוייבות לשכנות הקרובה לבין שאיפתן לשימור היחסים עם איטליה (ומניעת הידרדרותם) [12: 6]

(432) אנו סבורים שהצדדים יעדיפו **שהאירופיות** יעמדו בחזית המהלך אם זה יתממש [...] [15: 10]

הדוגמה הבאה, 433, לקוחה מתוך הנדון של מאמר מסוים בקורפוס, מה שמחזק את ההשערה ולפיה האליפסיס משמש לקיצור כיוון שהמקום המוקדש לכותרת מוגבל במסמכים כאלו:

(433) **הסוניות "המתונות"** מאזנות בין חששן מהפגנה שתקרין על ביטחונן לבין רצונן בפגיעה משמעותית בארגון [235: 1]

השערת הקיצור מתחזקת בקריאת המסמך עצמו, שבו בשלוש ההיקרויות הבאות נמצא הביטוי המלא "המדינות הסוניות". עם זאת, בהיקרות הרביעית לאחר הנדון חוזר שוב הקיצור, עת אין הגבלת מקום:

(434) לטווח הבינוני-ארוך, **הסוניות** חותרות לחזק את היציבות האזורית על-בסיס שלושה עקרונות [235: 2]

גם בביטוי השלישי הנוטה להיות מקוצר בקורפוס, "המדינות הערביות", ניתן לראות את ההשמט בחלק של המאמר המוגבל במקום, לצד השמטה של מילת היחס "את":

(435) לקראת הוועידה הכללית של האו"ם, להערכתנו, **הערביות** <u>ימקדו מאמציהן</u> בוועידת הכספים ובסבירות נמוכה יותר בהעלאת סוגיית האקלים להצבעה [236: 1]

עם זאת, ההשמט נותר גם בהיקרויות הבאות של הביטוי במאמר, בחלקים בו שאינם מגבילים את הכותב בהיקף הטקסט:

(436) בהתאם לתפקידה המסורתי בנושא, גם הפעם הובילה לונדון תהליך לגיבוש נוסח מול **הערביות** בטיוטת המסמך המסכם בנושא הכלכלה [236: 5]

(437) חרף התנגדות [...] בתום הוועידה **הערביות** ותאילנד הסכימו על נוסח המסמך המסכם [236: 6]

כפי שראינו עבור ההשמט של "תחום", גם המילה "מדינות" אינה מושמטת בהקשרים אחרים בקורפוס שאינם שלושת הביטויים הללו, והיא נוכחת במבעים רבים. נראה לדוגמה וריאציה על "הערביות" שאינה אותו ביטוי מדויק ושבו לא חל ההשמט:

(438) סביר, כי הממשל יקיים הערכת מצב בנושא לאחר ביקורה הצפוי של שה"ח קייט באזור במחצית חודש מאי ובתיאום עם ישראל **ומדינות ערב** [162: 1]

התמסדות ההשמטים במקרים המסוימים הללו, כפי שראינו עד כה באשר ל"בגרעין" ולמדינות האירופיות, הסוניות והערביות, עשויה לחזק את הפיכתם למעין ז'רגון המקובל בקהיליית השיח ונורמת כתיבה רווחת.

כאשר נשאלה החוקרת ק9 על תופעה זו היא חיזקה את קיצור המסרים כמניע לשימוש בהשמטים, אך גם הבהירה כי אכן מדובר בתבנית ניסוח אשר הקורא המיומן של תוצרי מודיעין אמור להצליח להבין את תוכנה ללא קושי, על אף חלקיות המסר. וכך אמרה: "נראה לי שזה גם כקיצור, ומתוך הבנה שכולם יודעים על מה מדובר. זה מין מושג שמאוד מקצר, ולא משהו אמורפי שמישהו יכול להתלבט לגביו על מה מדברים. כנראה שכשאומרים 'אירופאיות' לא מתכוונים לצ'כיה. זה נראה לי ברור".

שאלת ההבנה של הנמענים והיכולת שלהם לפענח נכונה את החלק החסר במשפט אינה בגבולות העיסוק של המחקר הנוכחי, ויש לזכור כי נקודת המבט של החוקרת ק9 נובעת מעשייה יום-יומית בהקשרים אלו ומהיכרות טובה עם החומר, אך בכל זאת ניתן לשער שרוב הקוראים ישלימו בנקל את הרכיבים החסרים במבעים אלו, בהיותם מילים מוכרות ופשוטות. כפי שמציינת בורוכובסקי בר-אבא (2008: 577), לעיתים הנמען יכול לשחזר לא רק את הרכיב החסר אלא את המילים המדויקות שהושמטו. השאלה אם גם יבינו לאילו מדינות אירופה בדיוק מתייחס הכינוי "האירופאיות", כפי שציינה ק9, תוכל להתברר במסגרת אחרת.

5.5.3.3 <u>השמט נושא – גורמים</u>

תחום שלישי ואחרון שבו נפוצים השמטים בקורפוס נוגע למילה "גורמים", אשר יכולים להיות "מעצבים" או "משפיעים" על סיטואציה מסוימת ויכולים להיות "מאיצים" או "מעכבים" התפתחויות. נראה, למשל, את שני המבעים הבאים הלקוחים מאותו מאמר בקורפוס:

(439) בראייתנו, **משפיע** מרכזי על הבהונה הוא השסעים [...] ונובח חולשתה הפוליטית של ההנהגה הנבנסת [9: 1]

(440) בראייתנו, **המעצב** המרכזי בבהונת המשטר הוא השסעים הפנימיים [...] [9: 11]

בשני המקרים מתואר אותו גורם, שסעים, באמצעות השמט – פעם השסעים הם גורם משפיע ופעם גורם מעצב. גם בדוגמאות הבאות מושמטת המילה "גורמים" או חלופות דומות לה:

(441) **המשפיעים** על אפקטיביות הפעילות ההולנדית – התאמתה לאינטרס ההולנדי; יחס עלות-תועלת, פירוט המסר, תעדוף וחזרה עליו [35: 1]

(442) ההתפתחויות והתמורות המתהוות בזירה ההודית לרבות סוגיות כגון הסדרה [...] ושיקום מהוות **משפיע** משמעותי על עמדות המערכת הבינ"ל בכלל ואירופה בפרט גם כלפי אירועי הלחימה בברזיל [40: 60]

(443) **המעצבים** המרכזיים את המדיניות הרומנית הם: דימוי ההישג; החשש מהסלמה; אתגרי הזירה הפנימית; והרצון לשדר עמידה איתנה והמשכיות [36: 4]

(444) עזיבת אירלנד את ברזיל מאיצה את חזרת הח'ליפות הפיזית של המדינה האסלאמית [...]. **המאיצים** האפשריים העיקריים להתחזקות המדינה האסלאמית עם עזיבת אירלנד: א. ירידה בלחץ (בעיקר האווירי) על הארגון מצד הקואליציה הבינ"ל וה-SDF. ב. ירידה בלכידות ה-SDF [...]. **המעכבים** המרכזיים: א. הגעת כוחות קרקעיים גדולים [...] [46: 12]

לפחות חלק מהדוגמאות להשמטים הללו מופיעות בחלקים במאמרים שבהם אין הגבלת מקום, ובכל זאת בחר הכותב בהשמט, בין שמתוך רצון לקצר את הטקסט ובין שמתוך היענות לנורמת הכתיבה שהתמסדה בהקשרים אלו בתוצרי מודיעין.

5.5.4 השמטת מילת היחס "את"

מילת היחס "את" נחוצה בתחביר העברי לפני מושא ישיר מיודע לשם הבחנה בין עושה הפעולה ומקבלה וכהקפדה על בהירות ודיוק; בהתאם, השמטתה עלולה להוביל לדו-משמעות (אבינרי 1964: 57). מילת היחס הזו כה הכרחית לבהירות, לפשטות ולטבעיות של השפה העברית, עד שאבינרי המשיל דוברים המשמיטים אותה "בכוונה ומדעת" למי שעוקרים שן בריאה והדגיש כי זוהי דרך משובשת בעברית (שם: 58–59).

ובכל זאת, בשפה הכתובה נעשה שימוש נרחב במושאים מיודעים ללא "את", אף שבעברית המדוברת של מרבית דוברי העברית הילידים היא אינה מושמטת (דנון תשס"ו). גם בקורפוס הנוכחי ישנן היקרויות רבות של מבעים שבהם נדרש מצד התקן לשבץ את מילת היחס "את" אך היא חסרה בהם. ייתכן שיש בכך ניסיון ללכת בדרכם של דוד בן-גוריון, מקורות משנאיים מסוימים, מדרשים ואף פירוש רש"י, כפי שמתאר אבינרי (1964: 57–59), ולשוות לכתוב נופך ארכאי שמטרתו להגביה את המשלב של הטקסט. סביר שהניסיון המלאכותי בעבר להימנע מהמילה "את" (כאמור, כמנהג דוד בן-גוריון) הוביל לכך שהשמטתה אינה נתפסת כבלתי אפשרית עבור הדוברים (דנון תשס"ו).

בפרק 6.3 נעסוק באמצעים הלשוניים המשמשים את חוקרי המודיעין להגבהת המשלב, ובכלל זאת השמטת "את", אך לעניינו של פרק זה נבחן את העדויות בקורפוס להשמטת מילת היחס במקומות שבהם אפשר לשער את קיומו של רצון הכותבים לקצר את המבע, גם על חשבון הבהירות התחבירית.

כמובן, לא ניתן לדעת מה הייתה כוונת הכותב בכל היקרות כזו של השמטת "את" ואם העמיק בשיקוליו בבחירה זו, אך מהקורפוס עולים כמה מבעים כאלה המצויים בחלקים של מאמרי המודיעין שהם מוגבלים במקום, כך שמספר המילים והתווים שהכותב יכול לכלול בהם מצומצם יחסית. במבעים אלו אפשר להעלות כאפשרות שמילת היחס הושמטה לשם קיצור, כפי שזיהה רוזנטל (2020: 22) כאחד המאפיינים של השפה היעילה הצבאית. למשל:

(445) היחידה **הבילה האירוע** והגיבה מתחת לרף התגובה המתבקש בירי נ"מ לים [14: 1]
(446) היחידה פעלה במהירות להבהרה שהירי בוצע בשוגג דרך העברת מסרים והצהרות תקשורתיות חריגות. במקביל, ממשיכה **לתחקר נסיבות האירוע** [14: 1]

דוגמאות 445–446 לקוחות מתוך אותו עמוד במאמר בקורפוס שבו נדרשו הכותבים לתמצת את עיקר מסריהם לחמישה סעיפים, כל אחד מהם של שתי שורות לכל היותר. הכותבים נדרשים לעמוד בדרישות נוספות של תבנית המסמך שבמסגרתן מוגדרים להם מלכתחילה הגופן וגודלו, רוחב השוליים וכן הלאה, כך שהם פונים לעיתים לשימוש באמצעים לשוניים לשם קיצור המסר ועמידה במגבלות. כיוון שכך, ייתכן שהכותבים בחרו להשמיט את מילת היחס "את" לשם קיצור וכדי להימנע מהשמטת צירופים או רעיונות מהותיים יותר, באופן שדנון (תשס"ו) ציין שנתפס כאפשרי בעיני הדוברים.

אומנם נקודת המבט המתארת של מחקר זה סינכרונית ולא דיאכרונית, אך כיוון שתופעה זו נשענת בחלקה על לשון המקורות ועשויה ליצור רושם של כתיבה השואבת את מבניה משכבות קדומות יותר של העברית, נראה כי השמטות כאלה מצויות דווקא לכל אורכו של הקורפוס[40]:

(447) אדוארד נחלץ **להפעיל השפעתו** על גורמי הארגון בדרום המדינה, כך שלא יחבלו בקיום הבחירות והוא אף מקדם תכנית לאבטחתן [171: 3]
(448) ברקע, פועלים גורמי הליע"ר **לתאם הסוגיה** עם שחקנים נוספים (מדינות הבלמ"ז, רוסיה, או"ם) [102: 1]
(449) הצמרת השוודית **הדגישה דבקותה** בהחלטות מועבי"ט, אך הביעה נכונות עמומה לדון בקידום חשאי של בקשות צרפתיות [51: 1]

[40] כדי לבחון את היקפי התופעה והבדלים אפשריים בין דורות הכותבים יהיה צורך לנתח מאמרי מודיעין מראשית שנותיה של מדינת ישראל ולהשוותם למאמרים מאוחרים יותר לאורך העשורים.

(450) להערכתנו, היחידה תשאף **לרתום הצבא** למדיניות הכלכלית אך תתקשה לרסנו בהינתן מות הנשיא; תשאף **לבדל עצמה** מהשתלבות בעימות [17: 1]

דוגמה 447 לעיל לקוחה ממאמר משנת 2006, דוגמה 448 לקוחה ממאמר משנת 2013, דוגמה 449 לקוחה ממאמר משנת 2018 והדוגמה האחרונה, 450, הופיעה במאמר משנת 2022. התופעה ניכרת, אם כן, גם בשנים מוקדמות יותר בקורפוס וגם באחרונות שבהן.

בפרק 6.3, כאמור, נראה דוגמאות נוספות למבעים שבהם הושמטה מילת היחס "את" ושם נציע סימנים נוספים לכך שמטרת הכותבים עשויה הייתה להיות הגבהת המשלב ולאו דווקא קיצור.

5.5.5 שרשרת סמיכויות

בהמשך לתופעת ההשמט (אליפסיס) ולהשמטת מילת היחס "את", מילות יחס נוספות נושלות כאשר הכותבים יוצרים שרשרת סמיכויות של צירופים שמניים. בכך יוצרים הכותבים מבעים קצרים ודחוסים יותר, המצמצמים את המקום הנדרש לטקסט לו היו בוחרים לפרק את השרשרות. למשל:

(451) בתוך כך, **הליך הרכבת גופי ניהול הבחירות** מתקרב לסיום, והממשלה נערכת להתנעת הבחירות באופן רשמי [29: 2]

(452) **בשאלת עיתוי מימוש תכנית ההתקפה** ואופן מימושה, עומדים בפני הארגון מספר שיקולים [40: 3]

בדוגמה 451, למשל, הכותב יכול היה לבחור בצורה מלאה וארוכה יותר, תוך שימוש במילות יחס ויידוע לשם פירוק שרשרת הכוללת חמישה איברים לצירופי סמיכות קצרים יותר – "הליך ההרכבה של גופי ניהול הבחירות" או "הליך הרכבתם של גופי הניהול של הבחירות". בדומה, בדוגמה 452 אפשר היה לבחור בצורה כגון "בשאלת העיתוי של מימושה של תוכנית ההתקפה" במקום שרשרת שגם היא כוללת חמישה איברים.

כפי שמציינת רוזנהויז (תשמ"ט: 93), בטקסטים כתובים מדעיים, עיתונאיים וטכנולוגיים יש נטייה להשתמש במבנים תחביריים שיאפשרו חיסכון במקום או בנייר עבור הדפסה ובו-בזמן ישמרו על משמעותם. חלק נכבד ממבנים אלו, לדבריה, הם מבנים שמניים שאחד מהם הוא הסמיכות על כל סוגיה – וניכרת כיום הימצאותן בשפע של שרשרות סמיכויות בטקסטים מהסוגים האלו לעומת טקסטים כתובים אחרים ומבעים דיבוריים.

אופיים השמני של הצירופים עשוי להתקשר גם לרצון אפשרי של הכותבים להגביה את המשלב בטקסט, ועל כך בפרק 6.3, אך בכל מקרה מדובר בדגם רווח בקורפוס המצמצם את מספר המילים בדוחות המודיעין, לעיתים על חשבון בהירות שמילות היחס תורמות לה בהיותן מבארות את הקשרים בין חלקי הצירופים:

(453) במסגרת זו, ניתן למנות את **הקמת סדנת הרכבת המערכות** וסיום **התקנת מערכות החשמל** והבקרה של אזור תהליך הבדיקה [149: 1]

(454) **הרחבת מימדי משוואת הפעלת כוח** קיימת – למשל **בהחלת תרחישי התגובה** על הפרות הסכם "נקודתיות" [2: 17]

(455) בשורה התחתונה, [...] הרי **שהפסקת העברת כספי המסים** משוויית לא תשיג בהכרח מטרה זו [196: 4]

(456) מכל מקום, במסגרת **תהליך סיום משימת הלחימה**, ארה"ב ובריטניה כבר פינו (26 באוקטובר) את כוחותיהן הצבאיים מבסיס [...] [82: 3]

(457) באיראן מתרחב **תהליך התחזקות מעמד "משמרות המהפכה"**, המתבססים כאליטה הדומיננטית במשטר [105: 1]

(458) מהומות הדמים בקפיטול **וניסיון שינוי תוצאות הבחירות** מהווים תקדים היסטורי במסורת חילופי השלטון בארה"ב ומקרינים עליה באופן שלילי [22: 1]

שרשרות הסמיכויות יוצרות מבנים לשוניים קומפקטיים כך שדי במעט מילים כדי להביע רעיונות מורכבים שהיו מצריכים מספר מילים גדול יותר אם היו מופיעים במבנים פועליים. עם זאת, הדחיסות עשויה ליצור במקרים מסוימים גם דו-משמעות, שלא תמיד אפשר לפתור אפילו בסיוע ההקשר (רוזנהויז תשמ״ט: 94).

5.5.6 הערכות המנוסחות כשאלות ישירות בסוגריים

כפי שראינו, חוקרי מודיעין מציגים לעיתים במאמריהם הערכות הנתונות בין סוגריים ובסופן סימן שאלה, למשל בדוגמאות הבאות מתוך הקורפוס:

(459) עם זאת, בשל הרווחים הצפויים לסקוטלנד **(ולארגון?)** ובשל הלחץ מטעם גורמי הכוח בסקוטלנד, הלה בסבירות גבוהה יבחר "להעלים עין" אם ההסדר יובל על ידי צד שלישי [65: 11]

(460) קונקרטית, ייתכן שביטחונו הגובר חיזק אצלו את ההערכה כי [...] לא תוביל בהכרח לכעס וכי הוא ידע לתחם את התגובה מבלי להידרדר לפעולה רחבה **(ימי קרב?)** [4: 5]

(461) עם זאת, במידה ותמשכנה ותתגברנה ההשפעות השליליות מכיוון אנגליה מחד, ומהסכסוך ההודי-סיני מאידך תיתכן עליה ביוזמות טרור מקומיות, בצד פיגועים **("מגה פיגוע"?)** המכוונים נגד מוסדות השלטון [191: 8]

(462) כנגזרת מכך, הנושא צפוי להמשיך ולעמוד במוקד השיח בפראג ולכלות קשב רב מהנשיא, מקהילת המודיעין **("עריפת ראשים"?)** מהצבא ואף ממשה"ח, על חשבון סוגיות אחרות [136: 4]

כאמור בפרק 5.4.6, מדובר בנורמת כתיבה רווחת בדוחות המודיעין של חט״מ, המאפשרת לכותבים לקצר את ההצגה בטקסט של אפשרויות שהם רוצים להעלות במסגרת הדיווחים מבלי להרחיב עליהן או להקדיש להן מקום מיוחד. במסגרת זאת, הכותב משמיט חלקים מהמשפט אשר יהפכו אותו להערכה שלמה באשר לקיומה של אפשרות מסוימת, כגון ״ייתכן ש״. בדוגמה 459 לעיל, למשל, הכותב יכול היה לבחור לכתוב בהרחבה ולא לכווץ את המלל, כגון בניסוח הבא: ״בשל הרווחים הצפויים לסקוטלנד וייתכן שגם לארגון, ובשל הלחץ של...״. ובדוגמה 462 ייתכן שהכותב היה נדרש להרחיב אף יותר כדי להסביר את המושג הנתון בין המירכאות שבתוך הסוגריים, למשל ״...ולכלות קשב רב מהנשיא, מקהיליית המודיעין (ייתכן שבאמצעות פיטורים נרחבים), מהצבא ואף ממשה״ח...״.

סימן השאלה הישיר עלול לעורר תהייה מסוימת אצל הנמען באשר לתפקידו של משפט השאלה שמולו, כאמור בפרק 5.4.6, כיוון שלא ממנו מצופה לענות על השאלה שבטקסט וגם אין זו שאלה רטורית. עם זאת, סביר שהמבנה הטקסטואלי הזה הופך מוכר לאורך זמן לקוראים המיומנים בקהילת השיח המודיעינית, כך שהמשמעות המקודדת בשאלה המקוצרת ברורה להם.

6. פגיעה בקריאותם של תוצרי מודיעין

בעידן שבו כמויות המידע הולכות וגדלות – גם אלו הנערמות על שולחנם של מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני בישראל – ישנה חשיבות למהירות הקריאה של טקסטים וליעילות התהליך עבור כל פלח של קוראים, מכל רקע שהוא (קלייר 2000: 14). כאמור בפרק 2.1.4, שורשיו של מושג הקריאות (readability) המודרני, שעניינו עד כמה עשויה קבוצת קוראים מסוימת להבין בהצלחה ובקלות טקסט מסוים, מגיעים לפחות עד הרטוריקה של אריסטו, שבה נבחנו אסטרטגיות להפיכת טקסטים לאמצעי שיתווך טיעונים ביעילות (ביילין וגרפשטיין 2001: 285). לאורך השנים הוצעו יותר מ-200 נוסחאות לניבוי הקריאות של טקסטים, ורבות מהן התבססו על אורך המשפטים ואורך המילים (דובאי 2004; קרוסלי ואחרים 2017).

על אף ההתמקדות של רבות מהנוסחאות בהיבטים הכמותיים של הטקסט, מנו דייל וצ'ול (1949: 20) שלושה היבטים רחבים יותר המשפיעים על הקריאות: נושא הטקסט ומידת האטרקטיביות שלו לקורא; צורת ההבעה ההופכת את הטקסט למעניין וברור; והפורמט וארגון הטקסט המקילים את המעקב אחר הלוגיקה של המסרים המועברים. הבנת הנאמר בטקסט, מהירות הקריאה והמידה שבה הקורא תופס אותו כמעניין תלויים כמובן גם בכישורי הקריאה שלו, במטרת הקריאה, בניסיונו האישי והמקצועי ועוד; טקסט שיהיה קריא לקורא מיומן עשוי להיות בלתי קריא לאחר.

עבור טקסטים בעברית בתחום המשפטים, למשל, בחן לוסטיגמן (2022: 69) מאפיינים לשוניים שנמצאו כמשפיעים על הקריאות או שנמצא מתאם משמעותי בינם ובין קריאות הטקסט, ובהם שכיחות המילים, אורכן ומידת המופשטות שלהן; גיוון לקסיקלי; שיעור שמות העצם ושיעור הפעלים; מרחק גרעין הנושא מראש המשפט; מרחק בין הנושא לנשוא; ריבוי שעבוד ועומק שעבוד; שלילה מרובה במשפט; מאזכרים – סוגיהם, מרחקם מהמאוזכרים והתפקיד התחבירי שלהם ושל המאוזכרים; אורך המשפטים; פעלים סבילים; מספר הנשואים במשפט; ושיעור מילות היחס בטקסט ובמשפט.

כותבים המבקשים שהמסרים שבתוצריהם ייקלטו ביעילות ישתדלו להשתמש באמצעים המצביעים על העיקר בטקסט ומכוונים אליו את הקורא (שמרון 1989: 89), וככל שהמידע יועבר בצורה קולחת יותר כך הנמען לא רק יבין אותו טוב יותר אלא גם ישפוט אותו לחיוב, יאמין בנאמר ויסמוך עליו (בייקר 2011: 5). כותב עשוי לפגוע בקריאות שלא במכוון בשל כישורי כתיבה לקויים או חוסר מיומנות, אך אפשר גם להצביע על מטרות אסטרטגיות יותר שיובילו אותו לבחירות לשוניות כאלה.

מתוך קריאה בספרות העוסקת בתורת המודיעין ומשיחות העומק עם חוקרים בחטיבת המחקר באמ"ן בעבר ובהווה עלו מספר מטרות-משנה הנוגעות לניסוח התוצרים המביאות את החוקרים לפגוע לעיתים בקריאות התוצרים שלא מתוך כוונה להקשות את הקריאה או לפגוע בתהליכים הקוגניטיביים אצל הקורא

הנוגעים לקליטת המסרים. בחטיבה זו אדון בארבע מטרות-משנה כאלו המשפיעות על אופי הכתיבה המחקרית בקהיליית המודיעין בשל שימוש באמצעים לקסיקליים ותחביריים מסוימים, אשר חלקם זוהו כמשפיעים על רמת הקריאות. ארבע המטרות הן: לעמוד במשימתם של חוקרי המודיעין בתיאור מציאות מורכבת ורבת-התפתחויות, להמשיג תובנות מחקר באשר למציאות באמצעות מינוח מתאים, לכתוב במשלב הנתפס כרשמי ו"גבוה" יותר ולשלב עגה מקצועית.

6.1 תיאור מציאות מורכבת ורבת-התפתחויות

במסגרת אחריותו של אמ"ן על הערכת המודיעין הלאומית בישראל נדרשת חטיבת המחקר לספק תמונת מצב של האויב והיריב בכל ההיבטים הרלוונטיים לביטחון המדינה והערכת ההתפתחויות הנובעות ממנה (עמידרור 2006: 126). במסגרת בירור המציאות הזה, הכולל חלקים חסרים ונסתרים ואזורי אי-ודאות, על חוקרי המודיעין לייצר רצף טענות המסודרות באופן לוגי, שבו כל חלק בהערכה מתכתב עם החלקים שבאו לפניו ושעליהם הוא מתבסס. המציאות – ודאי בכל הנוגע למודיעין הנדרש עבור מדינה כגון ישראל – מורכבת ומשתנה במהירות, ועל כך נוספים קשיים ובהם חוסר מידע על מושא המחקר, מידע לא ברור או שאפשר לפרשו בכמה דרכים, אירועים המושפעים ממספר רב של גורמים שאין שיטה לשקללם במדויק, תשובות לשאלות המחקר שעדיין אינן קיימות כיוון שמדובר באירועים עתידיים ועוד (נוביק לוי ושלום 2020: 105–106). כתיבה מודיעינית "נכונה", אומר רח"ט מחקר לשעבר איתי ברון (2015: 78), צריכה לתווך לצרכני המודיעין את המורכבות העצומה הקיימת בתהליך המחקרי.

בהציעה דרכים לשיפור מיומנויות הכתיבה באמצעות היכרות עם התהליכים הקוגניטיביים הנוגעים להבנת טקסט, אומרת דאגלס (2015: 46) כי אין לשקף את מורכבות הנושא שעליו כותבים באמצעות ניסוח מורכב. על חוקרי המודיעין לפשט את המורכבויות החיצוניות באמצעות הקפדה על כתיבה תמציתית, מדויקת ובהירה (נוביק לוי ושלום 2020: 118), אך עבור חלק מהחוקרים לפחות אין מדובר במשימה קלה. "הסוגיות מורכבות וצריך להכניס לפעמים כל מיני אנשים שמתייחסים אליהם וסוגיות נוספות ורצף התפתחויות", מתארת החוקרת ק9. "את מנסה לתאר איזושהי התפתחות בעולם, והתפתחות היא דבר מורכב. זה דבר ארוך ודי מסורבל הרבה פעמים, שכל מיני גורמים משפיעים עליו ולוקחים בו חלק. לא כל כך קל להפריד בין תיאור של מה שקרה לבין תיאור המסרים שאת רוצה להעביר". החוקרת קושרת בין מורכבות המציאות לבין הקושי להעלות את הדברים על הכתב בבהירות, ואומרת כי "לפעמים יש סרבול והארכת יתר. [...] מורכב להוציא מסרים מודיעיניים במסמך כתוב, כי המציאות מאוד-מאוד מורכבת".

חוקרים נוספים בחט״מ מעלים גם הם קושי דומה בהגיעם לפרוט את המציאות לפסקאות. אומר החוקר ק2, בעל ניסיון רב-שנים בכתיבה מודיעינית: ״אני בעיקר חוטא בזה שאני מתחיל בדברים נורא עמוסים וארוכים. הקושי שלי הוא לעשות רידוד לצורה שגם מעבירה מסר מסוים וגם הֶקשר מסוים בלי שאני מקשה יותר מדי את המסר. [...] בדרך כלל זה הקושי – רצון לספר הרבה גם על הֶקשר, גם על סיבה וגם על מהות״. לצידו, החוקרת הצעירה ח3 מציגה גם היא כאתגר את המורכבות שחוקרי מודיעין בישראל נדרשים לתאר: ״דברים שאתה הבנת, קשה להביע בכתב הרבה פעמים. קשה לפעמים לסדר את הרעיון כי יש תהליכים שהם אחד בתוך השני. לפעמים התהליך לא מאוד לינארי, ומאוד קשה לבטא תהליך לא-לינארי בכתיבה. אתה רוצה לחזור למשהו אבל גם לא רוצה לבלבל, וזה לפעמים יכול לסבך״. לחוסר הלינאריות מתייחסת גם החוקרת ח7 ומתארת כי בזמן הכתיבה ״אני צריכה להסביר מה קרה, ובשביל להסביר מה קרה אני צריכה להגיד מה היה לפני שנתיים, כשכל זה לא הפואנטה שלי בכלל ועוד לא הגעתי אליה״.

בפרק זה אדון בכמה תופעות לשוניות ובמבנים שבהם משתמשים החוקרים אשר עשויים לפגוע ברמת הקריאות של תוצרי המודיעין שלא במכוון ובעודם משמרים את שיתוף הפעולה שלהם בשיח, והכרוכים במלאכת התיאור של המציאות הסבוכה והמסועפת שבה נתונה לעיתים מדינת ישראל.

6.1.1 משפטים ארוכים

התיאורים המורכבים שאליהם נדרשים חוקרי המודיעין, כפי שעולה מדבריהם עד כה, מובילים לעיתים לניסוח משפטים ארוכים באופן בולט במאמריהם. על פי שכביץ (תש״ל: 214), משפטים ארוכים הם מאפיין של כתיבה עיונית ככלל, המבקשת ״להחזיק את המרובה״ – להתייחס לכמה עניינים ולעמוד על היחסים שלהם – כך שמעצם טיבה היא זקוקה למרחב שיתאפשר באמצעות מספר מילים גדול יותר במשפטים.

המשפטים הארוכים, על פי שכביץ (שם: 212–213), הם אחד הרכיבים הקובעים את אופיו של הטקסט, והדבר מושפע לא רק מרצון הכותב ומבחירות הניסוח שלו אלא גם מסוג התוצר הכתוב, מקהל הקוראים המיועד, מאופי השפה ומרוח התקופה. בכל הנוגע לקריאות הטקסט, לדעתו ישנה חשיבות רבה יותר למבנה המשפט מאשר לאורכו – למידת הסיבוך או הפשטות שבו, ליחס שבין הנאמר לאופן שבו הוא נאמר. עם זאת, הוא מציין, ככל שמספר המילים במשפט הולך וגדל כך בכל זאת קשה יותר לקרוא אותו, כיוון שהקורא יתקשה לזכור עד סוף המבע את כל הנאמר בו מתחילתו (שם: 213), בהתחשב בידוע לנו על מגבלות זיכרון העבודה כאמור בפרק 2.1.4. כשהמשפטים ארוכים, הוא טוען, הכתיבה בדרך כלל מסובכת ומעייפת יותר בעבור הקורא.

כאמור, מגבלות אלו של זיכרון העבודה ושל קצב הנשימה בקריאה הפכו את אורך המשפטים למדד נפוץ מאוד במגוון נוסחאות הקריאות שחוברו החל משנות ה-70 במאה ה-20 (דובאי 2004; קרוסלי ואחרים

2017), כיוון שהעומס הקוגניטיבי המוגבר עלול להוביל להשמטה של חלק מפריטי המידע מזיכרונו של הקורא ובכך לפגוע בהבנתו את הטקסט (פאר 2022: 74).

מעבר לעומס הפרטים, משפטים ארוכים עשויים לייצר אתגרים נוספים להבנת הטקסט ולקריאות: ככל שמשפט ארוך יותר כך אפשר לצפות שיהיו בו יותר פסוקיות משועבדות שיהפכו את המשפט למורכב (פרוכטמן 1990: 70; ועל כך בהמשך הפרק), שיתגלעו בו הפרות של כללי כתיבה מסוימים שיקשו את הקריאה (מייג'ור והנדריקס 2023: 122) ושייפלו בו טעויות פיסוק (לשון צבאית 1950).

אורך המשפטים עשוי להיות סוגל סגנוני משום שכל אדם נוטה לבנות משפטים באורך שונה (פרוכטמן 1990: 70), וכותבים מנוסים אף נוטים לכתוב משפטים ארוכים מהממוצע כיוון שהם מתכננים את טיעוניהם בדרך כלל ב"נתחים" תחביריים גדולים (רנקמה ושוברט 2018: 302). מחקרים הראו כי משפטים ארוכים אכן אופייניים לשיח העיוני בהשוואה לשיח הסיפורי (חרל"פ ושראל תשס"ז: 83), וניכר כי הדבר רווח גם בלשון הצבאית – חרף ביטויי "השפה היעילה". במסגרת השינויים שחלו בלשון הצבאית בתקופה שטרם מלחמת לבנון השנייה, חוותה בשנת 2006 קהילת השיח הצה"לית לא רק שיבושים באוצר המילים וחדירתם של מונחים חדשים אלא גם מעבר ממשפטים פשוטים למשפטים ארוכים, מאוחים ומורכבים (צור 2010: 91).

הטקסט הייצוגי מתאפיין באורך קבוע של משפטים – שש-שבע מילים בממוצע במשפט פשוט ועד 13–14 מילים במשפט מורכב (פרוכטמן 1990: 18–19). מדריך הכתיבה הצבאית בעברית הגדיר משפטים בעלי כ-15 מילים כ"קצרים" והמליץ לדבוק באורך זה (אמ"ץ-תוה"ד 2014: 58), אך אין הגדרה כמותית רשמית למשפט ארוך בעברית. בהקשר הצבאי באנגלית, מדריכי כתיבה מודיעינית מתייחסים למשפטים בעלי 25 מילים ומעלה כארוכים מדי (מייג'ור והנדריקס 2023: 122). ביחס לנתונים אלו, מתוך הקורפוס עולות דוגמאות רבות למשפטים ארוכים באופן יוצא דופן, וניכר כי אין זו תופעה שולית. ישנן דוגמאות רבות למשפטים ארוכים פי שניים ואף פי שלושה ביחס לנקודת המוצא של האנגלית, ופי שלושה-ארבעה ואף יותר ביחס לנקודת המוצא בעברית שהוזכרה לעיל. נראה ביטויים שונים לכך ואת הקשר שהעלו חוקרי המודיעין בדבריהם למורכבות המציאות או האפשרויות שהם נדרשים לתאר.

6.1.1.1 משפטים מפרטים

מבנה ראשון של מסירת מידע שעשוי להאריך את המשפט באופן טבעי כולל הצגת פריטים ברשימה. המשפט שבדוגמה 463 להלן, למשל, כולל 55 מילים[41] ושתי רשימות – האחת בעלת שני פריטים ומתארת את המסר שהעבירו ממשלת ליטא ורומניה (מסומנת באותיות מודגשות) והאחת בעלת שלושה פריטים ומתארת את הנושאים שבהם תתמקד מעתה הקואליציה הצבאית של שתי המדינות (מסומנת בקו תחתון):

[41] המילים בחלק זה נספרו ידנית, כיוון שאלגוריתם הספירה של מעבד התמלילים word חורג לעיתים מסך המילים המדויק.

(463) שינוי זה מתכתב עם תוצאות הדיאלוג האסטרטגי בין ממשלת ליטא לבין הממשל הרומני (המתקיים מאז יוני 1998) – שכבר בתחילת דרכו (אוגוסט 1998) מסרו הממשלות במשותף כי **הן מחויבות להמשך שיתוף הפעולה להבסת האויב, וכי לאור הצלחות הצבא הרומני יכולה הקואליציה החזקה לשנות את ייעודה ולמקד את פעילותה באימון, אספקת ציוד ומתן סיוע למנגנוני הביטחון הרומניים** [18: 2]

על שתי הרשימות שבמבע זה נוספים פריטי מידע בסוגריים המציינים תאריכים רלוונטיים, דבר המגדיל עוד את מורכבות המשפט.

משפט ארוך נוסף, הכולל 59 מילים ושלוש רשימות, נראה בדוגמה הבאה:

(464) דינמיקה זו יצרה חששות כבדים בקרב הממסד הנוכחי – ששליטתו נותרה איתנה בעמדות הכוח האמיתיות במשטר – ובמיוחד מאז בחירתו לכהונה רביעית של הנשיא ג'ייקוב (2003), הצליח המחנה השולט לסכל כל ניסיון ממשי לשינוי, **הן באמצעים חוקתיים (פסילת חוקים ומועמדים חדשים, מעצר מתנגדי משטר וסגירת כלי תקשורת ביקורתיים) והן באמצעי דיכוי כוחני (כוחות קיצוניים הנאמנים למשטר שמהלכים אימים על מתנגדים "ברחוב")** [182: 8]

הרשימה המרכזית בדוגמה זו (מסומנת באותיות מודגשות) כלולה בביטוי המפרט את האמצעים שבהם הצליח המחנה השולט לסכל ניסיונות שינוי – "הן באמצעים חוקתיים... והן באמצעי דיכוי כוחני". עבור כל אחד מסוגי האמצעים הללו ישנו פירוט נוסף המובא בסוגריים, והראשון שבהם הוא רשימה. הרשימות מחזיקות כמעט 50% מהמבע (27 מילים מתוך 60), והפתיחה מציגה תמונת מציאות מורכבת ובה קיטועים נוספים. תחילה מוסרים החוקרים שדינמיקה מסוימת, שתוארה במבעים שקדמו למשפט זה באותו מאמר, יצרה חששות כבדים בקרב הממסד; לאחר מכן ישנה פסוקית שעבוד שבה מצוין שימור שליטתו של הממסד; משם חוזרים הכותבים לרצף האירועים הקשור לחששות – הם עוברים לבחירתו של הנשיא לכהונה רביעית ולבסוף לפירוט צעדים שנקט כנראה בשל אותם חששות שהוזכרו בפתיחת המשפט. המסר המרכזי של הכותבים בפסקה זו ("הממסד חושש אך מצליח לסכל ניסיונות לשינוי") מפוצל לשני חלקים העטופים בפרטים רבים נוספים. נוסף על כך, גם כאן מצוין תאריך בסוגריים, הראשונים במשפט מבין שלושה. שליש מהטקסט כולו בדוגמה זו נתון בסוגריים, מה שמוסיף למורכבות הקריאה, ועל כך בהמשך.

בהמשך לדבריהם של חוקרי המודיעין על מורכבות המציאות שהם מתארים, מציינת החוקרת ח11 כי הצורך במשפטים מפרטים עולה במסגרת כתיבת התוצר המודיעיני וכי עשויים להיות "הרבה גורמים או הרבה דברים שמעורבים באותו דבר ואת מנסה להכניס את כולם באותו המשפט". לדבריה, "רצף המחשבה פשוט הופך להיות משפט אחד, במקום להבין איך הוא בנוי ולפרק אותו לחלקים. זה עוד עבודת מחשבה,

אז אם אני לא עושה אותה בראש – אני פשוט אכתוב משפט אחד״. תיאור זה עשוי להלום את טיעונם של רנקמה ושוברט (2018: 302) שצוין לעיל ולפיו כותבים מנוסים נוטים לחשוב מלכתחילה ביחידות תחביריות גדולות יותר. החוקרת ח11 מציינת כי כתיבת משפטים ארוכים נוחה יותר עבורה ככותבת, אך היא מודעת למחיר האפשרי שמשלמים בקריאות: ״הרצף יותר נוח כשזה ארוך״, היא אומרת. ״אין נטייה לעצור את הטקסט, אבל זה לא עובד [טוב] בכתיבה כי המשפט יוצא מסובך מדי״. גם החוקרת ח3 מתייחסת ליתרון שמקנה לה המשפט הארוך בכתיבה ולמחיר שהנמען עלול לשלם על כך בהבנת הנקרא: ״לפעמים יש משהו במשפט ארוך. הוא מביע משהו שלפעמים קשה להביע בדרך אחרת, וכשאתה מחלק אותו לשניים אתה מרגיש שזה נהיה קצר מדי, פשוט מדי ואין חיבוריות. [...] מוסיפים שם כל מיני מילים כדי שיעזרו לדבר הזה לעבוד [...] ואז צריך מאוד להתרכז במשפט כדי להבין״.

הרשימה המרכיבה חלק גדול של המשפט עשויה להיות פירוט באמצעו, כבדוגמה הבאה הכוללת 53 מילים שמתוכן 26 הן הרשימה. גם כאן מדובר בהרחבה של המשפט כמעט פי שניים באמצעות רשימה:

(465) בכלל, סדרי העדיפויות אותם משקף החוק – **אירלנד תחילה, מחויבות עמוקה לחיזוק הברית הטרנס-אטלנטית להרתעת רומניה, ורק לאחר מכן כל יתר המרחבים (לרבות אפריקה), לצד דגש לחיזוק שותפויות באמצעות בניין כוח והכשרות** – מלמדים בראייתנו על הסכמה רחבה בין הממשל והציבור, ובין המפלגות בבירה, על אופי האתגרים הביטחוניים הניצבים בפני ליטא בעת הנוכחית וחשיבותם [13: 13]

הרשימה הארוכה במקרה זה אינה רק מוסיפה פרטים על חשבון הארכת המשפט ופגיעה בקריאות, אלא גם ממוקמת באופן הקוטע לשני חלקים את המסר המרכזי (״סדרי העדיפויות שאותם משקף החוק... מלמדים״). כפי שמציינת פאר (2022: 84), משפטים שהרעיון העיקרי שלהם נקטע באמצעות פסוקיות דורשים מהקורא זמן עיבוד ממושך יותר מאשר משפטים שבהם הרעיון מופיע באופן רציף. פיצול המסר באמצעות פירוט ארוך, כפי שמופיע בדוגמה לעיל, עשוי גם הוא לפגוע בקריאות הטקסט.

ארבע הדוגמאות הבאות מציגות גם הן כמה חלקים מפרטים המאריכים את המשפט ל-69 מילים, ל-58 מילים, ל-57 מילים ול-57 מילים (על פי סדר המבעים):

(466) יוזכר, כי ארבעת גדודי מערך האש (**גדוד טילים 10/חטיבת טק"א 12, גדוד P-100 13/חטיבת רק"ם 14, גדוד L-100 15/חטיבת נ"ט 17 וגדוד 18 N-100/חוליית רק"ק 19**) נפרסו (אפריל 2009) על רקע המתיחות מול המדינה, נוכח הפרסום בתקשורת על אודות העברת אמל"ח משווייץ לשוודיה ("יעקב ורבקה"), וכן לאור מידע מחדש שקיבלה ההנהגה השווייצרית, אשר גרם לחשש שווייצרית מתקיפה הודית של העברות האמל"ח ושל מטרות במערך האש [125: 1]

(467) יכולת זו **תשפר משמעותית את הדיוק של מערכות מט"ח שונות בסקוטלנד, תגדיל את היתירות ותשפר את העמידות לחסימות של סייבר סקוט המבוסס על שתי המערכות** – "נואל" ו"ניאה" **ותאפשר לסקוטים לפעול במרחבים בהם ישנן חסימות סייבר**, כדוגמת מרחב הדרום בו מפעילה סקוטלנד חוסמי סייבר בשגרה במקביל לפעילות כלכלית נגד הטרור (להערכתנו חסימות אלו מגבילות את הפעילות הכלכלית הסקוטית במרחב) [61: 2–3]

(468) מרחב אפשרי להשפעה על התפתחויות אלה טמון **בהקלת עוצמת המצוקה האזרחית (תוך שימת לב לצעדים שעשויים להוביל את הממשלה להעמיק את הסנקציות שלה נגד המרחב), קידום מעורבות רומנית ופולנית בסיוע אזרחי ובריסון צעדי הצבא, ניהול מושכל של הפעלת הכוח מול המרחב, מסרי הרתעה מול הציבור במרחב ממחאות אזרחיות והגברת המוכנות להידרדרות להסלמה ו/או למחאות המונים על המצב** [224: 3]

(469) בשתי ערי הבוחן נוכל לראות כי הארגון פעל להסדרת המערכת השלטונית לאחר ביבוש השטח, בדרך הכוללת **הקמת מועצות מקומיות ומוסדות שלטון שונים** (בתי משפט, מערכות שיטור, מוסדות דת ומוסדות קיימים לרבות בתי-חולים ובתי-ספר), **אספקת משאבים בסיסיים מסובסדים לאזרחים** (מזון, מים, תרופות, דלקים) **ונקיטת צעדים שונים לרווחת חיי האזרח** – כל אלו במטרה לקיים חיי שגרה תקינים [87: 5]

אפשר להציע עבור דוגמאות אלה וקודמותיהן שמורכבות המציאות ותמונת המצב המודיעין שעל החוקרים לתאר לנמעניהם מחייבת שימוש בחלקים מפרטים רבים – בעבור תיאור של כמה השלכות אפשריות, כמה גורמים אפשריים לאותו מצב, כמה יחידות או אנשים הקשורים באירוע, כמה מקורות מידע שעליהם נשענים הטיעונים וכן הלאה. אפשר להניח שככל שמדובר באירועים פשוטים יותר, מעוטי סיבות ותוצאות ועם מספר גורמים רלוונטיים קטן כך היו מנסחים הכותבים משפטים קצרים יותר כיוון שהטקסט היה נדרש להחזיק פחות מידע. החוקר ק6, למשל, מעיד על עצמו כי הוא "כותב משפטים ארוכים, מסורבלים, מסועפים, עם פסיקים ומקפים בפנים" וכי מעירים לו על כך. את האשם הוא תולה אכן גם ב"רעיונות מורכבים שלפעמים קשה לי אולי לבטא אותם יותר בקלות. אני לא תמיד עוצר את עצמי לשים נקודה. כשאני עובר על זה שוב, אני לוקח את ה'משפטי-פלצת' ומפרק אותם לכמה משפטים".

הדוגמה הבאה בעניין זה מתוך הקורפוס מציגה הארכה קיצונית למדי, במשפט המחזיק 93 מילים:

(470) בחינת הפעילות של הצבא במהלך החודשים האחרונים, מראה שבשל המערכה הביטחונית הצרפתית שלא אפשרה כמעט פעילות צבאית גלויה בפריז, התמקדה הפעילות הצבאית בפגיעה בכוחות הביטחון בשני מאמצים עיקריים: **מול השלטון – תוך דגש על הגבלת תנועת כוחות הביטחון במרחב** (הנחת מטענים על הצירים; התנקשות

בבכירים; הפלת מסוק) ומול האוכלוסייה – *הרתעת חשודים בשיתוף פעולה (הוצאות להורג; כרוזים; פריסת מחסומים לאיתור מבוקשים); פעילות מול סמלים של הנצרות האדוקה (הרס קברים קדושים; הרס בתי תפילה); מערכה תודעתית שנועדה להסית נגד השלטון (הבלטת הפגיעה באוכלוסיה במהלך המערכה הביטחונית; הדגשת הזנחת פריפריה; והעצמת שיתוף הפעולה של השלטון עם גרמניה)* [87: 8–9]

המשפט כולל שלוש רמות של רשימות (מסומנות באותיות מודגשות, באותיות נטויות ובקו תחתון), אשר חלקן מפרידות בין הפריטים בנקודה ופסיק, בתוך סוגריים ומחוץ להם. כמעט 40% מהמבע בדוגמה זו נתונים בין סוגריים, בארבעה מקטעים. הצורך של הכותבים להביא תמונה שלמה יותר של המתרחש ולפרט באשר לצעדים קונקרטיים בעבור כל סעיף פעילות שמוזכר מוביל בסופו של דבר למשפט שאורכו עשוי להקשות מאוד על זיכרון העבודה של הקורא.

6.1.1.2 משפטים המציגים כמה התפתחויות אפשריות

מבנה נוסף שעשוי להוביל לניסוח משפטים ארוכים כולל הצגה של כמה אפשרויות עתידיות הנוגעות לאירועים המתוארים, בהתאם להגדרת תפקידם של תוצרי המודיעין ככלי המסייע בין השאר למקבלי ההחלטות לחשוב על המציאות הקיימת, המתפתחת או האפשרית (נוביק לוי ושלום 2020 : 104). נראה למשל את שתי הדוגמאות הבאות מתוך הקורפוס :

(471) להערכתנו, אופן הפעלת המנגנון ומידת התמיכה היפנית-הודית בצעד ישפיעו עמוקות על אופי התגובה הברזילאית: ככל שברזיל תחוש כי יפן והודו אינן מגבות אותה, וכי הקהילה הבינ"ל מציבה בפניה תאריך יעד ברור וקרוב לביטול הוועידה (למשל, בפנייה ישירה למועבי"ט), היא תפנה יותר לוויתורים ופשרות; וככל שתחוש שהגיבוי מהמזרח נשמר ומועד היעד לפירוק המסגרת הבינוסית רחוק וערטילאי יחסית (למשל, בהפעלת וטו קלאסית), ברזיל תמשיך לדבוק בגישתה הנוקשה וייתכן שאף תנקוט צעדי התרסה – לחומרא (להערכתנו בסבירות נמוכה) אפשר אף במימוש המשוואה שהציבה אירופה בסדר הפוך: הפחתה ל-14% עבור הפעלת (והשלמת) המעבר [15: 11]

(472) היה ומהלך זה יכשל, ספק אם ברלין תחזור בה מכוונתה בלא שתוצב בפני איום מוחשי וכואב, ובכל מקרה היא עשויה לשוב ולהציף את איומיה במטרה להרתיע מקבלת החלטות מהירה נגדה, ובתוך כך לסגת הדרגתית ממחוייבויותיה לאו"ם ("הסכם חדש"), תוך רמיזה על נכונות להאצת הפעילות ללא פיקוח, ונקיטת צעדים שיאותתו על ניסיון לערער את היציבות באירופה [174: 4]

כל אחת מהדוגמאות היא משפט אחד מלא; הראשונה כוללת לא פחות מ-89 מילים והשנייה 55 מילים. דוגמה 471 מציגה שתי אפשרויות באשר לאופי התגובה הצפויה של ברזיל, וכל אפשרות מתוארת במה שיכול היה לעמוד כמשפט בפני עצמו ואף כוללת הרחבה של פרטים בסוגריים. גם דוגמה 472 מציגה כמה התפתחויות שעשויות להתממש, במבנה מעט אחר ולא אפשרות כנגד אפשרות. על פי מבע זה, גרמניה עשויה לאיים כדי להרתיע מקבלת החלטות בין-לאומיות נגדה וכן לסגת ממחויבויותיה לאו״ם, לרמוז על נכונות להאיץ פעילות מסוימת ללא פיקוח האו״ם ולנקוט צעדים ממשיים בניסיון לערער את היציבות באירופה כולה. משתמע מהמשפט כי מדובר במנעד אפשרויות העומדות על הפרק, שאינן בהכרח סותרות זו את זו ושעשויות להתממש במקביל, חלקן או כולן. כיוון שיש צורך לציין כמה אפשרויות, ובמקרה של דוגמה 471 אף להרחיב על כל אחת מהן – מתארך המשפט והוא נדרש להחזיק יותר מידע.

גם בדוגמה 473 מתוארות אפשרויות שאינן בהכרח סותרות זו את זו, חרף השימוש בביטוי ״מחד גיסא... ומאידך גיסא״, והצגתן מאריכה את המשפט עד כדי 65 מילים:

> (473) להבנתנו, פולʼ יורש זירה שתאפשר לו מחד גיסא לנסות ולנהל דיאלוג חיובי יחסית עם לונדוֹן (ייתכן שניצניו יחלו כבר בוועידה בטוקיוֹ, ב-23 במאיʼ) תוך אפשרות לשוב למרכז הבמה ולרקום עסקאות "צרות" (הסדרות חלקיות בנפאלʼ; מאמצים משותפים נגד המדינה האסלאמית וכו') או "רחבות" (נפאלʼ-הודוֹ?; נפאלʼ-צפון אפריקהʼ?); ומאידך גיסא, לשמר (ואף להעצים) את המערכה נגד המדינה האסלאמית בשטח הנפאלʼ על מנת להפגין את "העוצמה המקסיקניתʼ" [68: 9]

תיאור האפשרויות אינו הגורם היחיד להארכת המשפט במקרה זה, ועליו נוספים פרטים רבים בסוגריים. במשפט זה ישנם ארבעה קטעי מבע בסוגריים, התופסים יחד יותר משליש מהטקסט – כמעט 37%. הקיטוע הראשון מוסיף לקורא הערכה ולפיה התהליך שבו מדובר באפשרות הראשונה כבר החל להתממש, ובכלל זאת פרטים הנוגעים למיקום ולתאריך; הקיטוע השני מפרט רשימה קצרה; השלישי מציג אפשרויות מסועפות נוספות עם סימן שאלה אחריהן; והרביעי מוסיף אפשרות על אפשרות – לא רק ייעשה ניסיון לשמר את המערכה נגד המדינה האסלאמית (ארגון דאעש) אלא ייתכן כי היא אף תועצם.

כל אלה מוסיפים למורכבות ההבנה של המצב המתואר ועשויים לפגוע ביכולת של הנמען להחזיק בזיכרון העבודה שלו את מלוא המידע הנמסר לאורך המשפט.

6.1.1.3 משפטים המתארים כמה גורמים משפיעים

בקורפוס נמצאו משפטים ארוכים המתייחסים לא רק לאפשרויות עתידיות אלא לגורמים המשפיעים על המצב הנוכחי או על היבטים מסוימים בו. גם במקרים אלו, תיאור הגורמים אינו הרכיב היחיד התורם להארכת המשפט, ובדרך כלל נוספים לכל אורכם חלקים מפרטים בסוגריים, כפי שנראה בדוגמאות הבאות:

(474) מדיניות הבידול (הבחנה ברורה בין המשך הפעילות מול גורמי הטרור ותשתיותיהם לבין הניסיון למזער ככל הניתן את הפגיעה באוכלוסיה המקסיקנית, שאינה מעורבת בטרור, ואף להקל על מרקם חייה) תורמת, להבנתנו, לחיזוק "מגמת הנורמליזציה" בקרב הציבור המקסיקני, שיש בה (גם אם עדיין לא בשלב זה) כדי להשפיע על נכונות האוכלוסיה לתמוך בהמשך הטרור, אולם לשם כך עליה להיות רציפה וקבועה [193: 2]

(475) ההולנדים מסכימים אמנם עם טענות הודו בדבר מעורבות ההנהגה הסיקית במימון טרור והשחיתות המאפיינת אותה, אולם, הממשל דורש ממשלת הודו (ובראייתו אף קיבל לכך התחייבות מראש ממשלת הודו) לדאוג לשיפור מצבה ההומניטרי של האוכלוסיה הסיקית, ומשום כך, אי העברת הכספים המגיעים לעירית באופן שישפיע בהכרח על מצב האוכלוסיה, יחייב את הודו בראייה הולנדית (ובוודאי אירופית וגרמנית) למצוא מנגנון חילופי לדאגה לאוכלוסיה, עד כדי החזרת האחריות לסוגיות האזרחיות בעירית להודו [196: 4]

דוגמה 474 כוללת משפט אחד בן 59 מילים המסביר מה תורם לדעת חוקרי המודיעין לחיזוק מגמה מסוימת בקרב הציבור המקסיקני, תוך פירוט בסוגריים של אותו גורם. לצד זאת, הכותבים כוללים באותו משפט פירוט באשר להשלכות של חיזוק אותה מגמה (נכונות האוכלוסייה לתמוך בטרור) ולתנאי שיאפשר את קיומה של אותה תוצאה (היות המגמה קבועה ורציפה). דיון מורכב זה בתופעה נעשה במשפט אחד ארוך הכולל הן את הסיבה הן את התוצאה, התפתחות אפשרית עתידית ותנאים להתממשותה.

דוגמה 475 כוללת משפט אחד ארוך אף יותר, בן 69 מילים, המתאר מצב עניינים מורכב וכולל הן הצגה של הגורמים המשפיעים עליו הן השלכות עתידיות אפשריות, וגם כאן פירוט נוסף בשני מקטעים בסוגריים.

גם הדוגמה הבאה להלן, 476, מציגה בשני משפטים ארוכים יחסית – 44 מילים ו-49 מילים – תמונת מציאות מסועפת. נראה שאורך המשפט הראשון אינו אחראי לבדו לפגיעה בקריאות ומצטרפים לכך רכיבים נוספים שעליהם יורחב בהמשך הפרק, כמו פתיחה בפסוקית ויתור, צורת שלילה ארוכה (26 מילים, החל מ"בהיעדר שינוי"), פיצול המסר המרכזי ("על אף שקיים... קיימת סבירות נמוכה לשינוי עומק") ודחיקת עיקר המסר במשפט אל סופו:

(476) על אף שקיים ברצף הפעולות פוטנציאל להשפעה מרסנת על מדיניות המט"ח, בהיעדר שינוי מדיניות אוסטרית באופן שיוביל את אוסטריה להעריך כי הממשל פוסל חזרה למו"מ, וכי הדרג המדיני ההולנדי מעדיף לקדם מהלכי הרתעה לפעילות בנקאית של אוסטריה, קיימת סבירות נמוכה לשינוי עומק במדיניות הכלכלית. לאור זאת, בהינתן המשך המגמה הנוכחית אצל השחקן ההולנדי, המעצבים המרכזיים של מדיניות המט"ח בחודשים הקרובים יוסיפו להיות הלחצים הבינ"ל סביב סוגיות המחאות והתמיכה בצרפת, וכן כינוס ועידת האו"ם במרץ, במסגרתו הוועידה צפויה להודיע על פער אוסטרי במתן תשובות לסוגיית "החשבונות הזרים", ובהעברת החלטה נגד אוסטריה במסגרת מועצת הבנקים [1: 6]

המשפט השני בדוגמה זו ארוך כאמור אף יותר ומציג את הגורמים המשפיעים המרכזיים על המצב המדובר. מדובר במשפט המפרט רשימה מהסוג שתואר לעיל, אך כאן הדגש הוא על ניתוח של הכותבים את מה שעשוי להשפיע על המצב הקיים.

6.1.1.4 <u>משפטים המציגים פרטי משנה רבים</u>

לקיטוע המשפטים באמצעות סוגריים ייוחד דיון בהמשך הפרק, אך ראוי לציין כי הם קשורים הדוקות גם להארכת המשפטים בכתיבה המודיעינית. נראה לעיתים קרובות כי המשפט בתת-הגוון זה של כתיבה מודיעינית הופך ארוך ומפותל יותר משום שהכותב עוצר אחרי פרט מידע מסוים ומרחיב עוד באשר אליו:

(477) ברקע לאירוע הכוננות, מידע התרעתי שהגיע לידי ליטא מפולין, המבוסס על פרשנות שגויה אודות פעילות חה"א, לפיו אפשר שכלי טיס הודיים **(מטוסי תדלוק, שו"ב ול"א ועמם כנראה מטוסי קרב)** יצאו **(19 באוקטובר)** דרך סין ליפן **(בסיס קונג'ו יאן שבדרום המדינה)** כנראה במשימת תקיפה במרחב הצפון [143: 18]

(478) במהלך השנה מומשו מרבית החוזים הקיימים לרכש מאות מערכות מחשוב מתקדמות מאוסטריה **(מקינטוש, ווינדוס ואופרה)** וקודמו חוזים חדשים לרכש מערכות מחשוב נוספות, כולל מערכת PC **(אם כי לא ברור איך אמורה להשתלב המערכת הכבדה הזו בהיגיון הגרמני של מערכות קלות ומהירות ואכן נראה, כי לאחרונה הגרמנים נסוגים מביצוע החוזה והודיעו ככל הנראה, לצד האוסטרי על ביטולו)**, ו-LENOVO-19 [155: 6]

(479) מעורבותה של ABC במשלוחים הרלוונטיים הנה במסגרת תפקודה כמשלח **(גורם המתאם בין הלקוחות (<u>יבואנים ויצואנים</u>) לבין חברות התובלה עצמן)** ונסובה סביב תכנון מסעותיהם של המטענים מנמלי צרפת **(אליהם המטענים מגיעים מברזיל, בדרך כלל, על סיפונן של אניות ברזילאיות)** לנמלי ספרד, לרוב, תוך שימוש באניות של חברות הספנות MJ ההולנדית ו-POR היפנית [152: 1]

דוגמה 477 מציגה משפט המחזיק 45 מילים ובו שלוש עצירות לסוגריים, התופסים שליש מהטקסט כולו (15 מילים). הכותב מבקש לתאר מידע הקשור להתרעה על אירוע מסוים ולפרט כי כלי טיס עברו במועד מסוים בדרך מסוימת – כנראה במשימת תקיפה. אחרי ציון כלי הטיס עוצר הכותב כדי לפרט על הסוגים הקונקרטיים שלהם, אחרי הפועל "יצאו" הוא עוצר לציין תאריך מדויק ואחרי ציון הכיוון הוא עוצר לעדכן בפרטי הבסיס האמור. כל הפרטים נכללים בתיאור הרצף של האירוע ומעבים אותו מכמה כיוונים.

באופן דומה, דוגמה 478 היא משפט אחד המחזיק 57 מילים ושתי עצירות להוספת מידע בסוגריים, התופסים יחד 60% מהטקסט (34 מילים). בסוגריים הראשונים מוסיפים הכותבים פירוט ברשימה, ובשניים הם מעלים הסתייגות מהנאמר באשר למערכת שבה מדובר ומציינים פרטים נוספים באשר לקיום החוזה – ויחד הדבר הופך לטיעון רחב בתוך משפט קיים. במקרה הזה מחריפה הפגיעה בקריאות משום שהסוגריים השניים כוללים מה שעשוי היה לעמוד כמשפט בפני עצמו ואחריהם חוזרים לרצף המשפט עבור מילה אחת בלבד.

הדוגמה האחרונה, 479, כוללת 51 מילים במשפט ושתי עצירות לסוגריים, אשר בתוך הראשונה שבהן כלולים סוגריים נוספים. גם במבע זה עוצרים הכותבים כדי לפרט עוד על נתון או אמירה מסוימים, מה שבהכרח מאריך את הניסוח ומוסיף לכמות המידע המוחזקת על גבי המשפט הבודד.

בדוגמה הבאה והאחרונה לעניין זה בולט הדבר במיוחד, ברצף של שלושה משפטים ארוכים (50, 51 ו-52 מילים) אשר בכל אחד מהם קיטועים רבים לשם הוספת פירוט קונקרטי בסוגריים – חמישה קיטועים, שלושה קיטועים וארבעה קיטועים בהתאמה המגדילים את כמות הנתונים בטקסט ומאריכים אותו:

> (480) במקביל, נמשכים תהליכי בניין הכוח היפניים באמצעות פיתוח וייצור עצמי של מערכות **(בייחוד בתחום המחשוב)** בסיוע ידע זר **(בעיקר מברזיל והודו)**, לצד המשך חימוש היחידה **(הנתפסת כמאבטחת האגף המערבי היפני-סיני)**, הן במערכות אשר נרכשות על ידה **(בדגש על מערכות תקשורת מתקדמות)**, והן במערכות המיוצרות ביפן **(תוכנית ארוכת שנים ומדויקת)**. להבנתנו, ההשקעה חסרת התקדים בתחום הרכש הנה חלק ממימוש תכנית "ההפעלה השלמה" **(בלימה ושחיקה יעילה לצד תקיפה עמוקה באוויר)** על בסיס תכנית עבודה רב-שנתית שתוכננה להסתיים בשנת 2012, ובמוקדה בניין כוח כלבלי המכוון שרידות, יכולת נטרול עליונות טכנולוגית תאילנדית **(אוויר ויבשה)** עם יכולת פעילות משמעותית **(שרידה ומדויקת)** בעומק מדינת תאילנד. להערכתנו, מימוש העסקאות המשמעותיות העומדות על הפרק **(בדגש על מערכות מחשוב מתקדמות)** והבשלת התהליכים להטמעת המסוף החדש, אשר כבר תרמו לשיפור ניכר ביכולות היפניות **(רובים)**, יביאו לקפיצת מדרגה נוספת ביכולת כבר החל מסוף שנת 2008 **(קשתות וחיצים)**, ולכל המאוחר בתוך שנת 2009 **(מגינים)**, בייחוד ברכיבים המיועדים לצמצום יתרונות הצבא באוויר, ביבשה ובים [155: 3]

6.1.1.5 משפטים המוסיפים תנאים מסייגים להערכות

בחלק מהמשפטים הארוכים שעלו בקורפוס, במבנה שנראה נפוץ פחות בו, ניכר כי הכותבים מוסיפים נדבכים להערכותיהם אשר אינם בהכרח חלק מהמסר המרכזי, ומאריכים בכך את הטקסט. למשל, דוגמה 481 להלן כוללת 39 מילים ושני קיטועים בסוגריים, אך מעבר לכך גם תוספת של תנאים והסתייגויות להערכתם המרכזית – היעדר טריגר למחאה והאפשרות כי בכל זאת יתקיימו מעט מחאות:

(481) להערכתנו, בטווח הזמן הקרוב (חודשים ספורים, עד לבחירות בצרפת), **בהיעדר טריגר משמעותי למחאה, שקט יחסי זה עשוי להישמר – גם אם יתקיימו מחאות בהיקף מצומצם** – במסגרת ההמתנה לשינוי בעקבות כניסת ממשל אלחנדרו לתפקיד (זהירות הן מצד המשטר והן מצד הציבור) [25: 10]

הדוגמה הבאה מציגה אף היא תנאי מסייג להערכת הכותבים, במשפט הכולל 48 מילים סך הכול ואשר חלק לא מבוטל ממנו מוקדש להצגת שינוי אפשרי במצב:

(482) במתאר של איגוף צבאי בהודו, להערכתנו, עיקר ייעודה של העתודה הראשונה, בדגש על מערך הכ"מ, לסייע לכוחות הנלחמים במזרח לפי המתאר שפורט לעיל, ועל כן לא יופנו, ככל הנראה, להתמודדות עם פלישות, **אלא אם כן טרם יתקדמו במזרח (בשונה מפלישות שעיקר ייעודו של פוג' התרגול האוויר הוא למניעתן)** [126: 15]

6.1.1.6 משפטים המציגים פירוט באשר למקור המידע

לבסוף, מבנה נוסף של משפטים ארוכים בכתיבה מודיעינית נובע לעיתים מהצורך של הכותבים למסור מידע מדויק באשר למקור הדיווח (בניגוד למקרים שבהם הם מבקשים להסתירו) – ומקור זה עשוי להתגלות כמורכב ומסועף, באופן המאריך את הטקסט. דוגמה 483 להלן כוללת 60 מילים במשפט אחד ששרשרת הדיווח בו ארוכה ומפותלת: היא מתחילה בעיתונות הלבנונית, עוברת לתת-העוזר של שר ההגנה האמריקני למדיניות מול המזרח התיכון (בציון שמו), ממשיכה במפקד צבא לבנון (בציון שמו ומתי נאמר הדבר) ומשם חוזרים הכותבים להסביר שהאמירה מתארת את תפיסת ארה"ב באשר לארגון חזבאללה. זאת אומרת, מדובר באמירה אמריקנית על חזבאללה שתווכה דרך פרסום בעיתונות הלבנונית, גורם ממשל אמריקני ומפקד צבא לבנון:

(483) התנגדות אמריקאית לשת"פ בין צל"ב לחזבאללה – חרף השיפור במעמד הארגון, **בעיתונות הלבנונית דווח כי תת עוזר שר ההגנה האמריקני למדיניות למול המזרח התיכון, ספנס הבהיר למפקד צל"ב, ג'אן קהוג'י (במהלך פגישתם המשותפת), כי בראיית ארה"ב, חזבאללה** מזיק לתהליך בניין המדינה הלבנונית; ורמז כי הצלחת

המאבק של צל"ב בגורמי הג'האד העולמי תלויה בסיוע האמריקני, אשר אליו הרוסים והאיראנים לא יכולים להשתוות [88: 4]

(484) בתוך כך, **דיפלומטים אמריקניים בבירים מסרו בפומבי, כי שה"ח הרוסי לברוב התחייב בשיחת טלפון עם עמיתתו האמריקנית רייס,** כי רוסיה, המגלה מורת רוח גוברת מההתנהלות האיראנית, תימנע בהצבעה ב-סבא"א על העברת ה"תיק" האיראני ל-מועבי"ט [179: 2]

אחריה, דוגמה 484 כוללת אומנם 34 מילים בלבד, מה שעשוי להיראות קצר ביחס לדוגמאות שהוצגו עד כה, אך גם בה ניכר כי ישנו רכיב מאריך בשל התייחסות לשרשרת הדיווח. הדבר מתחיל בהתבטאות פומבית של דיפלומטים אמריקנים, ממשיך בשר החוץ הרוסי ועובר לשרת החוץ האמריקנית. האמירה עצמה עוסקת בכלל בגישתה של רוסיה כלפי איראן, מה שמוסיף לסיעוף העניינים.

6.1.2 ריבוי שעבוד

כפי שמשפטים ארוכים אופייניים לכל סוגי השיח העיוני כך גם משפטים בעלי דרגת שעבוד גבוהה (חרל״פ ושראל תשס״ז: 83), כיוון שהשעבוד מייצג לעיתים מבנים מחשבתיים מורכבים ומסובכים (רנאן, אצל פרוכטמן 1990: 108). וממילא, ככל שמשפט ארוך יותר כך אפשר כאמור לצפות שיהיו בו יותר פסוקיות משועבדות (שם: 70). ניתן, אם כן, לצפות שיימצאו גם בקורפוס הנוכחי משפטים הכוללים דרגת שעבוד גבוהה.

דרגת השעבוד, מספר החלקים המשועבדים ומספר המילים הכלולות בחלקי השעבוד נמצאו עומדים ביחס ישיר לדרגת הקריאות של טקסט (אלמגור-רמון תשל״א: 96). מעבר לסרבול הקריאה ולצורך של הנמען להבין את הקישור בין כל פסוקית אל קודמותיה, הדובר המאריך במשפטים מורכבים עלול להסתיר את עיקר המסר בשל ריבוי השעבוד, משום שהקורא ממהר בו אל החידוש במשפט ומחמיץ חלק מהאמור בפסוקיות המשועבדות (פרוכטמן 1990: 95).

ענבר (2019: 35) מתארת את החלוקה הקיימת בספרות המחקר (למשל אצל כוזר תשנ״ג) באשר לקטגוריה הרחבה של מיליות שעבוד (subordinators) למיליות זיקה (relative pronouns) כמו ״אשר״ ו״ה״ ולמיליות השלמה (complementizers) כמו ״ש״ ו״כי״, הרלוונטיות במיוחד למבעים בקורפוס הנוכחי היות שהן פותחות פסוקיות תוכן אחרי פועלי אמירה או פעלים מנטליים אחרים. עם זאת, היא סוברת שההבחנה אינה קיימת בצורתה זו בעברית החדשה המדוברת ושיש לבחון כל מבע בהקשרו.

אומנם נמצאו בקורפוס משפטים ארוכים ואף ארוכים מאוד, בני 50–60 מילים ולמעלה מכך, אך לא נמצאו באותו אופן דרגות גבוהות של שעבוד הבולטות באופן חריג. נראה למשל שנית את הדוגמה שחתמה את העיסוק במשפטים ארוכים:

(485) בתוך כך, דיפלומטים אמריקניים בכירים מסרו בפומבי, **כי** שה"ח הרוסי לברוב התחייב בשיחת טלפון עם עמיתתו האמריקנית רייס, **כי** רוסיה, **המגלה** מורת רוח גוברת מההתנהלות האיראנית, תימנע בהצבעה ב-סבא"א על העברת ה"תיק" האיראני ל-מועבי"ט [179: 2]

מורכבות התיאור של שרשרת הדיווח של המידע המתואר הובילה להארכת המשפט, אך היא מסובכת יותר להבנה משום שהיא כוללת שלושה שעבודים, שניים במילת ההשלמה "כי" ואחד במילת הזיקה "ה". השימוש במילת השעבוד "כי" קשור גם למשלב על פי כוזר (תשנ"ג: 71), שהראה כי בעיתונות בעברית נמצא שימוש רב יותר ב"כי" לעומת "ש" בעיתונים שבהם ניכרה נטייה ללשון מקושטת יותר מאשר בעיתונים שנקטו לשון מרוחקת יותר ודיווחית.

שלוש הדוגמאות הבאות מהקורפוס, 486–488, כוללות משפטים ארוכים יחסית של 44 מילים, 51 מילים ו-41 מילים ובהם ארבעה, חמישה ושלושה שעבודים בהתאמה. לרמות השעבוד הללו, הנוספות על אורך המשפטים, עשויה להיות תרומה לפגיעה בקריאות משום שהקורא נדרש כעת הן להחזיק משפט ארוך הן מידע מורכב המסתעף לשעבודים ולתת-תיאורים בתוך תיאור תמונת המציאות הכוללת:

(486) בבסיס המהלך – **המשקף** את תחושת הביטחון העצמי **הנלווית** לשיפור במצבה המדיני של נפאל – ניסיונה לנצל את הלגיטימציה המחודשת **שקיבלה** למעורבותה "הבונה" בוויאטנם כדי להסיר את החלטה 1119, **המהווה** בראייתה שריד לתקופה **בה** מעורבותה "השלילית" בוויאטנם היוותה גורם מרכזי לבידודה ומטילה עליה צל גם כיום [134: 1]

(487) סביר, אפוא, **כי** גם ב"שטח" תימשך מגמת הפעלתנות **בה** החל כבר יוניפי"ל, **השואף** בארגון להסתגל למציאות החדשה בלבנון, ובהיותו זרוע של ה-או"ם להציג רעיונות לקידום החלטה 1559 בדרום ובעיקר לתפקיד **שימלא** במסגרת פריסה הדרגתית בעתיד של צל"ב באזור (למרות חוסר אמון **שהביעו** בכירים בעבר בנכונות ממשלת לבנון לשתף פעולה בסוגיה זו) [180: 4]

(488) התאגיד מוטרד מביטויי הפעלתנות של חלק מכוחות האו"ם לאחרונה במסגרת ניסיונות להחרמת אמל"ח, על סמך מידע **שמועבר** לידיהם – בראיית התאגיד – מאוסטריה. בהקשר זה, עולה האפשרות **שהתאגיד** מעדיף בשלב זה שלא לבצע שינויים – לפחות בתחום הפריסה (בניגוד לתחום הנ"ט) – בשטח **שמדרום** לים [168: 1].

כאמור, לא עלה מן הקורפוס היקף חריג של שעבוד בטקסטים, ואציע שההיקרויות של התופעה קשורות קשר הדוק לאורך המשפטים. זאת אומרת, ריבוי שעבוד אינו מאפיין בהכרח כשלעצמו את תת-ההגוון המודיעיני אלא הוא נגזרת של נטיית הכותבים לנסח משפטים ארוכים שיאפשרו להם להביע רעיונות מורכבים ומרובי-פרטים.

6.1.3 ריבוי סוגריים

כפי שעולה מהקורפוס, ריבוי סוגריים בטקסט מסתמן כנגזרת נוספת של מורכבות המציאות והרעיונות המתוארים במאמרי המודיעין, אשר ראינו כי היא מובילה למשפטים ארוכים הנדרשים להחזיק מידע רב. אחת השיטות שנוקטים הכותבים כדי להתמודד עם עומס הפרטים שהם מבקשים להוסיף למסר המרכזי במשפט היא להציב את חלקם בין סוגריים. בפרט, הדבר מאפשר להם להוסיף נתונים נקודתיים המתייחסים לפרטים ספציפיים במשפט כמו תאריכים ומיקומים:

(489) המשלוח הראשון (15 טונות של פריטי אמל"ח) שהועמס ויצא מפולין, נתפס (12 במאי) בשדה התעופה בפריז (במהלך עצירת ביניים מתוכננת) ע"י שלטונות צרפת [132: 1]

בדוגמה 489 בחר הכותב להוסיף פרטי מידע באמצעות סוגריים בשלוש עצירות לאורך המשפט התופסות כמעט מחצית מהטקסט (47%), ולא לשלבם ברצף המשפט. פרט המידע הראשון נוגע לתכולת המשלוח, השני נוגע לתאריך שבו התרחש האירוע והשלישי לנסיבות הקשורות למיקום. ציון התאריך בסוגריים הוא השיטה הנהוגה בתוצרי חט״מ, כיוון שלעיתים קרובות הם מתארים במשפט אחד כמה התרחשויות ולפעמים צפי לאירועים עתידיים או תזכורת לאירועי עבר. לכן, בדוחות אלה מוצג התאריך בדרך כלל בסוגריים לאחר הנשוא הקשור באירוע או אחרי רכיב לשוני אחר רלוונטי, באופן הבא:

(490) הודף העבירה (13 בדצמבר) לידי צבא יוון (במסגרת רצונו של המשטר ההודי לחזק את מחנה הנשיא) ציוד צבאי רב [165: 1]

(491) לאחרונה, רוסיה אף הודיעה (דצמבר 2017) כי תחדש את הטיסות האזרחיות לקהיר (ובאפריל 2018 אף יתקיים דיון באשר להחזרת הטיסות לאתרי הנופש במצרים) [56: 4]

(492) בהמשך לתחקור אירוע חדירת המחבלים לשטח תאילנד (5 באפריל), מתגבשת לאחרונה, בשיתוף היחידה הסינית, תכנית לאפיון יכולות ופערים במערך [...] [155: 9]

ניתן למצוא שימוש שיטתי דומה בסוגריים לשם הוספת פרטים מסוג מסוים בכתיבה עיתונאית, שם נהוג לציין בסוגריים פרטי רקע הנוגעים לשמות בני אדם שהוזכרו ובעיקר לעיסוקם (לבנת תש״ס: 76); הדבר נפוץ למדי גם בכל הנוגע לציון גילם של האישים המדוברים. השימוש בסוגריים, אם כן, יכול להיות סוגל גם

של הכתיבה המודיעינית כתת-הגוון, כיוון שסימני פיסוק מסוימים עשויים להיות אופייניים למשלבים שונים ולסוגות שונות (ניר 2018: 280). יש סוגות שיעדיפו להשתמש בסימן פיסוק מסוים עבור פונקציה כלשהי בעוד אחרות יעדיפו סימן אחר עבור אותה פונקציה (שם). לצד השימוש האופייני בתת-ההגוון המודיעיני בסוגריים עבור ציון תאריכים במיקום מסוים במשפט, יוזכר גם השילוב הרווח בסוגריים של הערכות שלאחריהן סימן שאלה.

עם זאת, שכיחותו של מבנה הסוגריים בעיתונות, למשל, מביאה לכך שחלק מהכותבים מוסיפים ביניהם פרטים כה רבים עד שהם פוגעים בקריאות המשפט (לבנת תש"ס: 76). על האופן שבו סוגריים עלולים לפגוע בקריאות עמד גם מירסקי (1978: 51–52), בתארו את הקושי של הקורא לחזור מההפסקה שיצרו הסוגריים אל רצף המשפט, לזכור את העניין שדובר בו לפניהם ולהמשיך מאותה נקודה ללא בלבול ואובדן המשמעות, עד ש"נמצאת קריאתו מקולקלת". הדבר לא נעלם מעיני הכותבים של דוחות המודיעין, ואומרת החוקרת ח3: "אם יש סוגריים באמצע משפט והוא משפט עם הרבה תוכן – זה מקשה".

מהקורפוס עולות ארבע דרכים שבהן סוגריים עשויים לתרום לפגיעה בקריאות, כתלות במספר הקיטועים הנוצרים במשפט, באורכם (מספר המילים הנתונות בין סוגריים), באורכם הכולל של הקיטועים מתוך סך המילים במשפט ובמיקום הקיטועים. כל מאפיין כזה של השימוש בסוגריים עשוי לפגוע בקריאות הטקסט כשלעצמו – והשיבוש מתעצם בשילוב של שניים או יותר מהם, כפי שיוצג בהמשך.

6.1.3.1 <u>מספר הסוגריים במשפט</u>

אחד הקשיים שמעוררים הסוגריים בתהליך הקריאה הוא כאמור הצורך לחזור אל רצף הרעיון שנמסר בטקסט לפני העצירה ולהמשיך בו ללא בלבול, לכן הדעת נותנת שככל שיהיו יותר עצירות במשפט בשל סוגריים כך עלול הקורא להתקשות לאחוז ברצף הרעיוני. נראה כמה דוגמאות מהקורפוס לריבוי קיטועים כזה:

(493) יודגש, כי ההתפתחויות האחרונות בארה"ב **(הדומיננטיות הדמוקרטית בקונגרס; הפגיעה האנושה בלגיטימציית הממשל והעיסוק במשבר הפנימי בעקבות אירועי הקפיטול)**, מציבים ספק רב באשר ליכולת **(ממשל טראמפ)** ולכוונה **(ממשל ביידן)** בארה"ב לקדם תמורות אלה [23: 5]

(494) בשטח, מאז ינואר 2020 **(מחאות המטוס האוקראיני)** תופעת מחאות הרחוב מצומצמת מאוד. אלו שמתקיימות סקטוריאליות **(פועלים, אנשי הוראה, משקיעים בבורסה)** ומצומצמות בהיקפן **(מוקד בודד, עשרות אנשים)**. להבנתנו, מדובר בתקופה השקטה ביותר ברחוב האיראני מאז פרוץ המחאות המוכרות בדצמבר 2012 **("לילה קצר")**. ברקע לאלו, נמשכים סממני הניכור הגובר מהמשטר **("מחאה שקטה")**: הביקורת הציבורית

התבטאה בצורה חריפה בעיקר ברשתות החברתיות **(מול ניהול משבר הקורונה ועל המצב הכלכלי)** ובנתוני ההצבעה הנמוכים **(הנמוכים ביותר מאז המהפכה)** בסבבי הבחירות למג'לס **(בפברואר ובספטמבר 2020)** [25: 7]

(495) בה בעת, ולמול האפשרות, המוחשית מבעבר להעברת הסוגיה ל-מועבי"ט, מדגישים היפנים את כוח עמידתם **(גם כלפי פנים)**, מנסים **(שוב)** לגייס לעזרתם את מדינות ה-בלמ"ז ומזהירים **(ברמיזה)** – מפני אמצעי התגובה העומדים לרשותם **(במשתמע היכולת לייצר אי-יציבות במרחב, והאפשרות לנסיגה ממחוייבותם להכפיף את פעילותם לפיקוח האו"ם)** [179: 2]

הדוגמה הראשונה, 493, כוללת שלוש עצירות לסוגריים המחזיקות יחד יותר ממחצית מהטקסט (53%). הדוגמה השנייה, 494, כוללת שלושה משפטים ובהם שלוש עצירות, עצירה אחת וארבע עצירות. דוגמה 495 כוללת גם היא ארבע עצירות במשפט אחד, המחזיקות יחד כ-41% מהטקסט. ללא קשר לאורך הקיטוע ולמיקום שלו ברצף הלוגי והתחבירי במשפט – רכיבים שבהם נעסוק מייד – עצירת הרצף הרעיוני שלוש או ארבע פעמים במהלך הקריאה מחייבת את הקורא לשחזר כמה וכמה פעמים את הנקודה שבה עצר לפני הסוגריים ולהצליח לייצר המשכיות בטקסט. לעיתים הסוגריים כוללים פרטים טכניים כאלה ואחרים שייתכן שמסיטים פחות מהמסר, כגון התאריך בסוף דוגמה 494, אך לעיתים הם כוללים פירוט מורכב כגון בתחילת דוגמה 493 אשר לאחריו עשוי הקורא להתקשות לאחוז בחלק המשפט שבו עצר קודם לכן.

6.1.3.2 <u>אורך הסוגריים במשפט</u>

ככל שהקיטוע עבור המידע הנתון בסוגריים ארוך יותר כך אפשר להניח שהקורא מוסט יותר מהמסר המרכזי של המשפט, כיוון שהוא מקדיש זמן רב לאמירה הצדדית והפרטים שנשמרו בזיכרון העבודה שלו קודם לכן עשויים להיעלם. נראה לדוגמה מתוך הקורפוס:

(496) נדגיש, כי להבנתנו, המאפיינים התובלתיים החריגים של המשלוח **(אי-פריקת 20 הארגזים במחסן בניגוד לשטר המטען המקורי, הנפקת שטר מטען חדש ל-30 הארגזים וזיוף הרישום על גביו ל-40 ארגזים)** מייצרים אצל המוביל הבנה כי הוא מעורב בפעילות חריגה **(אשר תסייע להפללתו באופן משפטי כמעורב באירוע)** [98: 3]

הקורא של דוגמה 496 ייאלץ לעצור לפירוט ארוך המובא בסוגריים הראשונים הכוללים 20 מילים, כמעט מחצית מאורך המשפט כולו (45%). במקרה זה יש חשיבות גם למיקום הקיטוע, כפי שיפורט בהמשך, כיוון שהסוגריים מפרידים במשפט זה להפוגה ארוכה בין הנושא ("המאפיינים התובלתיים החריגים של המשלוח") לבין הנשוא ("מייצרים"). המרחק בין גרעין הנושא לגרעין הנשוא הוא אחד המאפיינים הלשוניים שנמצא כמשפיע על רמת הקריאות (כפי שתואר אצל לוסטיגמן 2022: 69), כך שכמה היבטים הנוגעים

לסוגריים חוברים במבע זה יחד ועלולים לפגוע בקריאות – שתי עצירות במשפט, עצירה ראשונה ארוכה ומיקום היוצר מרחק בין הנושא לנשוא.

הסוגריים השניים בדוגמה זו מוסיפים לתמונה גם את הרכיב הרביעי – אורך הסוגריים מתוך מספר המילים הכולל במשפט, כיוון ששתי העצירות תופסות יחד את רוב הטקסט, 61% ממנו. עם זאת, הסוגריים השניים במשפט זה ככל הנראה לא יפריעו באותה מידה כשלעצמם, כיוון שהם משובצים בסופו ולכן יכולים על פניו להמשיך להיקרא ברצף הרעיוני, ללא צורך לחזור לאחור.

המבע בדוגמה 497 מציג מצב חריף אף יותר בהיבט אורכה של העצירה:

(497) למול הסוכנות (שהדיאלוג עמה נתפס כמשענת מרכזית בחתירה ללגיטימציה ואולי אף כשליחה של "רצון טוב" למול המערכת ה-בינ"ל, למרות ההתבטאויות האחרונות של ג'ל, לפיהן "פקעה סבלנותו" בנושא), ניכר ניסיון לעמעם ולמתן את השלכותיו הראשוניות של המהלך עליו הבריזו [174: 3]

במשפט לעיל הקורא עוצר אחרי שתי מילים בלבד למבע צדדי של 25 מילים. זהו קיטוע ארוך למדי, הממוקם בתחילת המשפט ועוד לפני שהקורא הספיק לאחוז במסר המרכזי – והוא תופס כ-66% מסך הטקסט. מאפיינים אלה עשויים להשתלב יחד לכדי פגיעה בקריאות המשפט.

6.1.3.3 <u>אורכם הכולל של הסוגריים מתוך המשפט</u>

כפי שראינו, אורכם של הסוגריים בדוחות המודיעין אינו שולי והוא תופס לעיתים נתח גדול מהטקסט ולפעמים אף את רובו. ככל שחלקים גדולים יותר מן הטקסט מופרדים מהרצף של המסר המרכזי ניתן לשער שהם תורמים להבלעתו ופוגעים בקריאות. נראה את הדוגמאות הבאות מתוך הקורפוס:

(498) במקביל, היפנים מבקשים לשמר את שליטת מנגנוני הביטחון במעבר הצבאי בין המדינות (במשתמע, על מנת להותיר ערוצים פתוחים להעברת ציוד ו-אמל"ח באופן עצמאי). אפשר שהחלה היערכות מחודשת של חלק מהכוחות בגבול יפן-סין מצדו היפני של הגבול (עד כה, יפן הסיגה את כוחותיה בהתאם ל"הסכם קינזו" ואף החלה בהוצאת כוחות נ"מ מהצפון) [188: 1]

(499) במהלך שנת 2007 נמשך (בהכוונתם של בכירי הצמרת הקרואטית) העיסוק הקרואטי האינטנסיבי בקידום עסקאות לרכש ציוד מגוון בתחומי האבטחה, המחשוב (לצד ייצור עצמי מפותח), האוויר, הל"א, המודיעין, הים והיבשה. זאת, תוך נכונות להשקעה כספית ניכרת ומתמשכת (חתימת חוזים במיליארדי דולרים מאז שנת 2001 אשר התאפשרה

בעקבות מחיקת החוב מול נפאל בשנת 2000, הזינוק במחירי הנפט וכתוצאה מכך, עליית יתרות המט"ח הקרואטיות עד לכשלושת מיליארדי דולרים בשנת 2003) [155: 1]

(500) עם כניסתו, הורה עמנואל ניימן על צמצום משמעותי בפעילות היחידה בשטח, ועל הותרת הפעילות למשטרה. זאת, מחשש שנוכחות פעילי היחידה (הגוף הצבאי יותר בקרב הכוחות) ברחובות, תוביל ל"זילות" הכוח בעיני הציבור (ולהערכתנו, ייתכן גם מחשש להקרנת דימוי בעייתי לכוח בעידן הטלטלה האזורית) [118: 1]

דוגמה 498 כוללת שני משפטים, אשר בראשון שבהם תופסים הסוגריים כ-48% מהטקסט ובשני כמעט 52%. דוגמה 499 שאחריה כוללת גם היא שני משפטים, אשר בראשון שבהם הסוגריים מחזיקים 31% מהטקסט ובמשפט השני מחזיקים לא פחות מ-81%. ובדוגמה האחרונה, 500, הם תופסים במשפט השני כ-60% בשתי עצירות לאורכו. דוגמאות כאלה רווחות מאוד בקורפוס וייתכן שהן משקפות כאמור ניסיון התמודדות של הכותבים עם עומס הפרטים והמידע שהם מבקשים להעביר לנמען, בשל מורכבות הרעיונות שהם נדרשים לתאר. המחיר האפשרי של בחירה כזו בדרך ההבניה של הפרטים היא פגיעה בקריאות בשל הבלעת המסר המרכזי ודחיקתו לשולי תשומת הלב.

6.1.3.4 <u>מיקום הסוגריים במשפט</u>

כפי שראינו בדוגמה 496, שבה הסוגריים הרחיקו בין הנושא לנשוא, ובדוגמה 497 שבה הסוגריים מוקמו כבר בתחילת המשפט – מיקום הסוגריים עשוי גם הוא להשפיע על הקריאות כיוון שהם עלולים לקטוע את הרצף הלוגי והתחבירי באופן שיקשה על הקורא לאחוז בו. נראה למשל את המבע הבא מהקורפוס:

(501) שוודיה והודו סיכמו על חוזים לייבוא אורן (בהיקף של כ-3 מיליוני חביות אורן בחודש למשך שנה) וחיטה (150 אלף טונות למשך שנה) לשוודיה [90: 3]

בדוגמה זו תופסים הסוגריים בשני קיטועים 60% מהטקסט כולו, ובהקשר הנוכחי נשים לב גם למיקומם. על פירוט החוזים המוזכר במשפט מוסיפים הסוגריים פירוט ארוך נוסף – הראשון שבהם מחזיק 39% מהטקסט כולו והשני 21% נוספים – ואחרי כל אחד מהם חוזר הקורא אל הרצף של המסר המרכזי עבור מילה אחת בלבד. אחרי הסוגריים הראשונים הוא חוזר אל המילה "וחיטה", הממשיכה לפרט את חוזי הייבוא המדוברים, ומייד הוא עומד בפני קיטוע נוסף ואחריו חוזר למילה אחת בלבד נוספת – "לשוודיה". חלוקה זו של המשפט עשויה להקשות עליו לאחוז ברעיון המרכזי ולהכיל את מלוא הפרטים והנתונים הנמסרים לו.

גם בשתי הדוגמאות הבאות עשויים הסוגריים לפגוע בקריאות בשל מיקומם:

(502) המעצר כבר הביא **(למרות שחרור חלק מהעצורים)** ליתר זהירות בפעילות הקפריסאית בזירה זו [167: 1]

(503) מקסיק משקיעה קשב מדיני בשיפור היחסים עם מדינות באירופה, כשבמוקד, ביקורו של חורחה **(24-27 במאי)**, לראשונה בנשיא, בצרפת ובאיטליה, אשר היווה ביטוי למגעים מתמשכים בין המדינות לקידום שת"פ כלכלי **(השקעה בתשתיות תחבורה, אנרגיה ומיזם התעלה החדש)** וצבאי [85: 1]

בדוגמה 502 הסוגריים מפרידים בין הנשוא למושא, אף על פי שזהו המשלים שהקורא אולי מצפה לו ברצף הלוגי. במקום לדעת לְמה הביא המעצר הוא נתקל בעצירה למאמר מוסגר ובו פסוקית ויתור, והדבר עשוי לקטוע את רצף ההבנה.

בהמשך, בדוגמה 503 יש שתי עצירות לסוגריים – הראשונה מספקת מידע על מועד ביקורו הצפוי של חורחה, על פי השיטה הנהוגה בחטיבת המחקר, והשנייה קוטעת פירוט עבור פירוט נוסף בסוגריים, ומחזירה את הקורא אל הרצף עבור מילה אחת בלבד החותמת את המשפט, בדומה לדוגמה 501 לעיל.

דוגמאות אלו, לצד האחרות לעיל אשר יצרו ריחוק בין הנושא והנשוא, מראות כי הרצף הרעיוני של המשפט עלול להיקטע בנקודות חשובות עבור תהליך העיבוד של הקורא או להקשות עליו לאחוז בחלק המשפט שבו עצר לפני הסוגריים. כפי שמתאר ניר (2018: 209), סימני הפיסוק המתפקדים כמסמני הפסקות ברצף הקריאה מציינים בדרך כלל גם גבולות בין יחידות לוגיות. כאשר ההפסקות ברצף הקריאה נעשות באופן המפריד בין יחידות לוגיות הקשורות זו לזו והמוסיף נתונים ופרטים רבים ביניהן – הדבר עלול לפגוע בקריאות הטקסט ולמנוע עיבוד מיטבי שלו.

6.1.4 ריבוי פסיקים

באמצעות סימני הפיסוק מבקש הכותב לסמן לקורא את כוונותיו בטקסט וכיצד עליו לקרוא את המבעים המילוליים (ניר 2018: 282), ובדרך כלל הוא נוקט פיסוק אינטואיטיבי המונחה משיקולים לוגיים ורטוריים ולא מהמבנה התחבירי של הטקסט (שם: 212). עם זאת, תביעות המבנה התחבירי הן מיסודות הפיסוק על פי אורנן (תשנ"ג: 174–175), ועליהן נוספות דרישות הנשימה של הנמען לאורך הקריאה. אורנן קובע כי על סימני הפיסוק להיקבע בנקודות המפנה המתאימות של המבנה התחבירי בלבד, וגם זאת כל עוד המרחק מסימן הפיסוק הקודם המצוין במבע אינו קטן מדי – מקרה שבו ראוי לוותר על הצבת סימן נוסף.

בהט (1991: 154–155) סוברת כי ריבוי פסיקים במשפט עשוי לקטוע את שטף הקריאה ולהפריע לריכוז הטבעי של האדם הקורא. אם אין הפסיק מסייע להבנת הנקרא – הרי הוא מיותר. לדבריה, מערכת הפיסוק המודרנית לא נועדה לכתחילה ללשון העברית אלא ללשונות אירופה, ויש הטוענים שמשפטים הבנויים היטב בעברית אפשר לקרוא ללא סימני פיסוק כלל. אחד מאלה הוא מירסקי (1978: 8), הטוען שכל צורכי ניגון הטקסט בעברית – הפסקות במשפט, הבאת דברים במאמר מוסגר ומסירת ציטוטים – מתמלאים מכוחו של הניסוח עצמו ואין צורך בהוראות חיצוניות עבור הקורא שלפיהן יקרא וישמיע את הדברים הכתובים.

על כוחה של הצבת פסיקים רבים במשפט לפגוע בקריאות עמדו לא רק בעברית: בשנת 1906 קבע איש הלשון והמילונאי הנרי ווטסון פאולר (1958: 225) כי בכל טקסט מודפס צריך להיות מספר העצירות העוזר לקורא בלבד, לא יותר ולא פחות, ודימה עצירות לא נכונות לאורך המשפט למשיכות נרגזות של רוכב ברסן הסוס. בהמשך, אף כינה הוספת פסיקים שאינם נדרשים מצד התחביר "High Crime" (שם: 234).

חרף ההנחיות במדריכי הכתיבה הצבאית הקוראות להקפיד על פיסוק תקין (אמ"ץ-תוה"ד 2014: 58, 391), ניכרת בקורפוס תופעה רווחת של ריבוי פסיקים בטקסטים, גם במקומות שאינם נדרשים תחבירית. אפשר להציע כי ריבוי הפסיקים, בדומה לריבוי הסוגריים, עשוי להעיד בחלק מהמקרים על מורכבות המידע שהכותב מבקש להעביר. כיוון שעליו להוסיף פרטים רבים לתמונת המצב המתוארת הוא עשוי לייצר הפסקות בקריאה בין יחידות לוגיות מסוימות, אך לא בהכרח תחביריות. למשל:

(504) גורמים בלגיים מסרו כי דיון בסוגיה הנפאלית, בדרגי עבודה, שהיה אמור להתקיים ב-3 במרץ, בהמשך לדיון שנערך בעניין, יידחה, ככה"נ, נוכח הקושי להגיע להישגים משמעותיים כל עוד נמשכת ההמתנה לגיבוש מדיניות צרפתית בסוגיה [143: 9]

(505) בהעדר דחיפה חיצונית, הדיאלוג הצבאי בין המדינות וההתנהלות הצבאית היפנית במרחב הגבול ימשיכו, להערכתנו, "לצלוע", ולא יובילו לשיפור מערכתי בטיפול בהברחות [147: 1]

(506) ברקע, יוזכר, כי גם יועץ שה"ח האמריקנית למפרץ ולדרום אסיה, דניס רוס, האחראי על התיק האיראני בממשל, החל (28 באפריל) בסבב ביקורים במפרץ ונפגש עם בכירים בסעודיה, בקטר ובמאע"מ [148: 9]

בדוגמה 504 לעיל מבקש הכותב להוסיף פרטים רבים על הדיון המדובר – איזה דרג של משתתפים הוא צפוי לכלול, מתי אמור היה להיערך, מדוע אמור היה להתקיים, מהי סיבת הדחייה ועוד. תיאור כל ההיבטים הנוגעים לדיון על גבי משפט אחד הוביל ככל הנראה לקיטועים הרבים בפסיקים כדי לסמן את היחידות הלוגיות הרבות. באופן דומה, המבע בדוגמה 505 מבקש לכלול הערכה מורכבת ובה תנאי להתפתחות

המסוימת המתוארת. בשתי הדוגמאות ישנם ביטויים מסייגים הנתונים בין פסיקים – "ככה"נ" (ככל הנראה) בראשונה ו"להערכתנו" בשנייה – ייתכן שבשל היכרות של הכותב עם היותם חלק המשפט המכונה הסגר.

בדוגמה השלישית, 506, מתואר עניין הקשור לנושא שבו דובר במשפטים הקודמים למבע זה ושהכותב מבקש להזכיר לקוראים. הוא משתמש בתחילת המשפט בשני ביטויים לצורך זה, "ברקע" ו"יוזכר", וכל אחד מהם מופרד בפסיק. בהמשך ישנה תמורה מפוצלת – תיאור התפקיד של יועץ שרת החוץ האמריקנית, שמו ותיאור של תחום אחריות נוסף שלו – וגם כל החלקים הללו מופרדים בפסיקים. בסוף המבע מופיעה רשימה של מדינות שבהן ביקר דניס רוס, ואחרי הפריט הראשון ברשימה ישנו פסיק, כנדרש מצד התחביר.

בשלוש הדוגמאות הללו יוצר הפיסוק הרב קיטועים ברצף המשמעות של המשפט, דבר שעלול להוביל לזמן עיבוד ממושך יותר. לעיתים ההפסקות באמצעות פסיקים נוספות על עצירות ברצף באמצעים נוספים כגון סוגריים, שבהם דנו קודם. נראה את הדוגמה הבאה מהקורפוס:

(507) עצרת שארגנה חמאס (6 בינואר) ברפיח, גלשה, להבנתנו, באורח לא מתוכנן, לעימות אלים שכלל חילופי אש עם כוחות הביטחון המצריים (מפגין פלסטיני וחייל מצרי שנורה ע"י צלף באזור נהרגו ועשרות נפצעו) [137: 1]

החלק הראשון של המשפט כולל ארבע עצירות בפסיקים ואחת בסוגריים, לפני סוגריים נוספים החותמים את המשפט. גם כאן ישנו ביטוי מסייג הנתון בין פסיקים – "להבנתנו" – באופן המקשה את ההבנה כיוון שעל הקורא להחליט אם הביטוי מתייחס למה שנאמר קודם במשפט ("העצרת גלשה") או למה שנאמר לאחר מכן ("באורח לא מתוכנן"). אם יעמיק במשפט ייטה כנראה להבין שהביטוי קשור להמשך, אך בחירה בהצבת הפיסוק אחרת יכולה הייתה לקצר את תהליך העיבוד הנדרש לשם כך ולא לאפשר בחירה בין כמה השתמעויות.

מבעים רבים בקורפוס מדגימים את עודף הפסיקים הרווח בדוחות המודיעין, לעיתים במקומות שאינם מתאימים לתחביר המשפט או לפחות אינם מתחייבים על ידו. לדוגמה:

(508) שדרוג מערך הכוחות ושיפור כשירותו באופן תמידי, מגדילים את הסבירות, כי בחירום, אם תתקבל החלטה לממש את תכנית ההתקפה, יוטלו כוחות אלו במרכז, בעיקר העתודה הצבאית [126: 5]

(509) בשנה האחרונה, חלה הסלמה במערכת היחסים, הטעונה ממילא, בין רוסיה לארצות-הברית, בעקבות המשבר האוקראיני [89: 2]

(510) כתוצאה מכך, מינה (13 בנובמבר) נשיא איטליה, נפוליטאנו, את מריו מונטי, כלכלן מוערך ואיש אקדמיה, לתפקיד ראה"מ, כדי לייעד את פעילות הממשלה לטיפול בתחלואי

הכלכלה. לשם כך, מונטי, שמינה עצמו גם לתפקיד שר האוצר, הקים (16 בנובמבר) סביבו ממשלת מומחים המורכבת מאנשי מקצוע חסרי רקע פוליטי, בהבהירו כי ברצונו לשמור על הרכב הממשלה לפחות עד הבחירות בשנת 2013. כחלק מהמהלך, מונה ג'וליו טרצי די סנט'אגאתה, דיפלומט ותיק במשה"ח האיטלקי, אשר כיהן בין היתר, כשגריר איטליה לישראל, לתפקיד שה"ח החדש במדינה [113: 4]

לצד אלה, גם כאשר אפשר למצוא לכך צידוק תחבירי – בעיקר בהקשר של הסגרים – נראה שעודף הפסיקים פוגע בשטף המשפט ועלול לפגוע בקריאות, כפי שנראה בדוגמאות הבאות:

(511) במסגרת הפולמוס המתרחב באמסטרדם בסוגיית תקיפת איטליה, גורמי ממשל מציבים באופן חריג, ולראשונה בפומבי, "קווים אדומים", שחצייתם עשויה לגרור, במשתמע, התערבות צבאית [119: 1]

(512) מימוש צעדים אלה, עשוי להביא לזעזוע פוליטי וכלכלי, כשברקע התעצמות האתגרים האסטרטגיים של צרפת, בדגש על הבחירות לממשלה ביוני. בה בעת, להערכתנו, כשלעצמה, אין בהרעה במצב הכלכלי בכדי להביא בשלב זה לשינוי מהותי בהתנהלות הצרפתית בסוגיית הפנסיות [116: 1]

ייתכן כמובן שלפחות חלק מהבחירה בצורות הפיסוק האלו קשור במיומנויות הכותבים, אך גם עומס הפרטים שהם נדרשים להתמודד עימו בדוחות המודיעין עשוי להוביל לשימוש באמצעי נוסף זה לעצירות עבור הוספת מידע. אם הפסיקים המוצבים במשפט נועדו להפריד בין יחידות לוגיות בו, כנטייתם של כותבים רבים (ניר 2018: 209), הרי שפסיקים רבים עשויים להעיד על יחידות משמעות רבות שהכותבים מבקשים לשלב ברצף התיאור המודיעיני.

6.1.5 המרחק בין גרעין הנושא לנשוא

בדומה לסוגריים ולפסיקים היוצרים עצירות במשפט לשם הכללת מידע, תופעת חציצה נפוצה נוספת העולה מהקורפוס בהקשר זה היא הוספת פרטים הנוגעים לתמונת המודיעין המתוארת באופן המרחיק בין גרעין הנושא לנשוא:

(513) **דו"ח ג'ייקוב** (והעיסוק האוסטר בשאלת הפלת המשטר הרומני) הממצב את המשטר הרומני וארנולד צ'ינקן אישית, בעומק "ציר הכלכלה" (גם אם פומבית הנשיא צ'ינקן מקדם "מתקפת נגד" הסברתית וטוען כי ה-דו"ח פוליטי) **מזרז**, להערכתנו, את נסיגת הכוחות הרומניים מהמדינה [186: 1]

(514) **ה-"חמא"ס"** – שהפגינה נחישות בהתנגדותה לדחיית הבחירות (גם כשנראה, כי הסדר הפשרה עם ישראל יכלול הגבלת פעילותה התעמולתית במזרח ירושלים) – **פועלת** נמרצות כדי לשווק את עצמה בציבור, לא רק כתנועת "התנגדות", אלא גם כתנועת שלטון שיכולה לספק אג'נדה לאומית כוללת גם בנושאים חברתיים-כלכליים-מדיניים (למשל – "התנתקות כלכלית" מישראל, ביעור השחיתות, "התנגדות" כבחירה אסטרטגית) [171: 3]

(515) **כינונה של ממשלה** בורדית מאוחדת השולטת על מערכת ביטחון מרכזית (ב-סד"כ כולל של כ-160 אלף איש לטענת הכורדים), דווקא בעיצומם של ה-מו"מ הקואליציוני להרכבת הממשלה והיערכות השיעים לקידום פדרציה בדרום, **יגביר** את האתגר הצפוי מבית – תהליך "יצירת אומה", ואת חששותיהן של שכנותיה של עיראק בהן מיעוט כורדי [175: 1]

(516) להבנתם, **הקניית סילוניות** לרקטה, בין אם ע"י התבססות על מנוע מיוצב סילון או בין אם ע"י הוספת מנוע סילון (כפי שקיים ברק"ק מדגם $\overrightarrow{AB}$ או $\overrightarrow{AC}$), **תשפר** את רמת הדיוק [212: 5]

בדוגמאות לעיל מהקורפוס מופרד גרעין הנושא מהנשוא ב-18–30 מילים, ובכולן אף במקטע סוגריים ואפילו שניים (דוגמה 513). מבחינת הנמען אלו קיטועים לא צפויים במסר שעליו לעבד, משום שהוא מצפה לקרבה המרבית האפשרית בין גרעין הנושא לנשוא ובין משלימים לגרעיניהם – ללא חציצה בין רכיבים הקשורים זה בזה (ליו ואחרים 2017). שפות טבעיות שואפות לצמצם למינימום את המרחק בין הרכיבים הללו (dependency distance) כדי להקל על זיכרון העבודה ולקצר את זמן הקריאה, משום שהקורא אינו נדרש כך לעצור את רצף העיבוד של המסר הראשי ולהחזיק בראשו מקבץ פרטים נוספים עד שיוכל להמשיך (שם).

המרחק בין הנושא לנשוא נבדק בטקסטים משפטיים בעברית כרכיב המזוהה עם פגיעה בקריאות, ובטקסטים המשפטיים הוא גדול בהרבה מהמרחק הממוצע בטקסטים כלליים, שבהם במבנה העיוני השכיח יימצאו הנושא והנשוא קרוב ככל האפשר זה לזה (לוסטיגמן 2022 : 75).

על המרחק בין הנושא והנשוא נוספים לעיתים בדוגמאות בקורפוס רכיבים אחרים התורמים לפגיעה בקריאות אך הקשורים גם הם בצורך של הכותב להכביר פרטים הנוגעים לתמונת המצב שהוא מתאר. ראשית, כפי שראינו בחלק מהדוגמאות לעיל, הדבר קשור במיוחד לסוגריים המשובצים במשפט:

(517) **משלוח** שמיכות, אשר מוטבו הנו חברת PA הגרמנית (החברה האחראית על ייצור השמיכות המיועדות לאתר הטקסטיל בברלין) **היה צפוי** לצאת בימים האחרונים (ככל הנראה, החל מה-24 ביולי) ממקום מוצאו (ככל הנראה ברזיל) לכיוון גרמניה [153: 1]

(518) **התרגיל**, שזכה לקשב רב של צמרת הצבא (ביקרה בהצגת תכלית ביומו השני של התרגיל, ב-18 בינואר), **ממחיש** את היכולות והמגבלות של יחידת כוחות השיטור (בעל

סגולות טקטיות של נשק משופר) שתרגל, כמובר, ללא כל חבירה לבוחות מטה שכנים, תקשורת או לוגיסטיקה [159: 1]

אומנם לא כל קיטועי הסוגריים שבשתי הדוגמאות שלעיל מפרידים בין הנושא והנשוא אלא חלקם מופיעים לאחר הנשוא, אך הפגיעה בקריאות המשפט עשויה להיות מצטברת. בדוגמה 518, למשל, אף מצטרפים למרחק בין הנושא לנשוא ולסוגריים שני רכיבים נוספים הפוגעים בקריאות – אורך המשפט (42 מילים, 35% מתוכן נתונות בסוגריים) וריבוי פסיקים. השילוב של מאפיינים אלו במשפט עשוי להאריך את זמן העיבוד הנדרש לנמען ולהקשות את התהליך.

שילוב זה של חציצה בין הנושא והנשוא בשל הוספת מידע בסוגריים או בין קווים מפרידים ושל משפטים ארוכים נראה בדוגמאות רבות נוספות בקורפוס, למשל:

(519) עם זאת, **התנהלות הממשל** במסגרת המשבר עד כה – ובפרט הבהרתו הנחרצת בפומבי כי יימנע בכל תרחיש מהתערבות צבאית להגנה על איסלנד – **מחזקת** את התפיסה במערכת הבינ"ל לפיה שוודיה נרתעת מעימותים צבאיים, ועשויה לפגוע בדימוי העוצמה השוודי ולהקרין על יחסיה עם שותפות אחרות [12: 5]

(520) **התסכול** המתמשך מהמצב הכלכלי ומשבר הציפיות (לאחר הסכם הגרעין, ולאחר מכן – בחירתו מחדש של רוחאני במאי 2017 שעוררה מחדש תקוות) **היה**, ככל הנראה, המניע הראשוני למחאה והוציא לרחובות אלפי איראנים ממעמד הפועלים מכל רחבי המדינה, שלא בהכרח מחזיקים בסדר יום פוליטי [52: 2]

דוגמה 519 כוללת 42 מילים ודוגמה 520 כוללת 41 מילים, ובשתיהן מרוחק גרעין הנושא מהנשוא (18 ו-19 מילים בהתאמה). בשתי הדוגמאות נוצר המרחק בשל הוספת נתונים בסוגריים או בין קווים מפרידים.

עוד עולה מהקורפוס כי לעיתים נוצרת חציצה לא רק בין הנושא לנשוא אלא גם בין הפועל למשלים שלו, דבר שגם אותו זיהו ליו ואחרים (2017) כקיטוע לא צפוי במסר הדורש מהנמען עיבוד מאומץ וממושך יותר:

(521) בצמרת המפלגה **עורר** הפיגוע, בעיקר בשל עיתויו ערב הדיון ה-בינ"ל בהאג בסוגיית הכספים, **תגובות** חריפות מכרגיל [200: 2]

(522) אולם להערכתנו, בהינתן שיושבו סנקציות מועבי"ט, **צפויה** הקהילה הבינ"ל (בתוכה אף איסלנד ורוסיה), המחויבת לציית לסנקציות מועבי"ט, **לצמצם** את קשרי הסחר שלה עם הולנד (הגם שלא ברור באיזו מידה) [15: 9]

(523) הצבא **מעורב**, בעזרת מפקדת השיקום והבינוי שלו "בנייה ותיקונים", אשר כפופה ישירות למפקד הצבא, **בשורה של פרויקטים** תשתיתיים בתחומי התחבורה, הבניין, הנפט והמים [105: 12]

גם במקרים אלו נוצר המרחק בשל בחירת הכותבים לשבץ מידע נוסף באותם מיקומים במשפט ולא לאחר המשלים, ובאחת הדוגמאות (522) הדבר אף כולל שימוש בסוגריים. מורכבות המידע המודיעיני ועומס הנתונים והפרטים שעל הכותב לשקף לנמען עשויים להוביל אם כן להפרדה בין רכיבים מצטרפים שונים במשפט ולהרחיק ביניהם כך שהקריאות נפגעת בשל העומס על זיכרון העבודה והקושי שנוצר בתהליך העיבוד של רצף הטקסט.

6.1.6 מרחק גרעין הנושא מתחילת המשפט

רכיב נוסף שנבדק בהקשר של פגיעה בקריאות בטקסטים משפטיים בעברית הוא מרחק גדול יחסית של גרעין הנושא מראש המשפט (לוסטיגמן 2022 : 69), וגם הוא עשוי להיות קשור בפגיעה בקריאותם של דוחות מודיעין בשל מורכבות המידע הנמסר לקורא.

6.1.6.1 דחיקת גרעין הנושא מראש המשפט

סדר המילים המקובל במשפט המאפיין את הטקסט הייצוגי הוא נושא, נשוא ומושא – והנושא בדרך כלל ברור בו (פרוכטמן 1990 : 18–19). כיוון שהצירוף השמני הראשון המופיע במשפט בעברית ובשפות רבות נוספות מתאר בדרך כלל את עושה הפעולה, הנושא התחבירי, צפוי הקורא לפענח רכיבים הממוקמים בתחילת המשפט כנושא כברירת המחדל (פאר 2022 : 75 ; לוסטיגמן 2022 : 40). בטקסטים משפטיים בעברית נמצא גרעין הנושא רחוק בממוצע בהרבה מאשר בטקסטים כלליים, והדבר מוביל למשפטים המצריכים את הקורא להחזיק בזיכרון העבודה שלו פרטים רבים עד שהוא מגיע לנושא התחבירי אשר יסייע לו לפענח את המסר המרכזי (שם : 74–75).

דוגמאות רבות מאוד ברוח זו ניתן למצוא גם בקורפוס דוחות המודיעין :

(524) ללא מציאת פתרונות נוספים בתחומי החשמל כמו למשל הכנסת דלקים נוספים לתחנת הכוח, הסבתה למקור יעיל יותר כגון גז טבעי, הגדלת אספקת החשמל מתאילנדֿ, פתיחה מחדש של קווי החשמל מנפאלֿ ושימוש באנרגיה מתחדשת, **הביקוש** הגובר באספקת החשמל יוביל לירידה בשעות החשמל במרחבֿ [21: 6]

(525) למול הסוכנותֿ (שהדיאלוג עמה נתפס כמשענת מרכזית בחתירה ללגיטימציה ואולי אף כשליחה של "רצון טוב" למול המערכת ה-בינ"ל, למרות ההתבטאויות האחרונות של ג'ן, לפיהן "פקעה סבלנותו" בנושא), ניכר **ניסיון** לעמעם ולמתן את השלכותיו הראשוניות של המהלך עליו הבריזו [174: 3]

(526) בעקבות טקס "חניכת" המפעל בברלין ב-25 באוגוסט (הניסוי הראשוני להפעלת המפעל עם מכונות אקולוגיות – שלב מקדים להפעלתו של המפעל, שאמורה להתרחש בתוך מספר חודשים), משתבחת **גרמניה** בהישגה ה"עצום" [143: 3]

בדוגמה 524, למשל, מופיע גרעין הנושא במילה ה-34 במשפט מתוך 42 מילים – לאחר קריאה של 80% מהמשפט. לפגיעה בקריאות מתווספים כאן אורך המשפט הכולל (חלקו בשל פירוט רשימה מייד בתחילתו, כאמור בסעיף 6.1.1.1) ופתיחה בשלילה, שעליה יורחב בהמשך. בדוגמה 525 מופיע הנושא במילה ה-29 מתוך 38 – לאחר קריאה של 76% מהמשפט; ובדוגמה 526 הוא ממוקם במילה ה-26 מתוך 28 – לאחר קריאה של 92% מהמשפט.

בהקשר הכתיבה המודיעינית, יוזכר כי חוקרי המודיעין התייחסו למורכבות הסוגיות שעליהם לתאר כאל אחד הגורמים להארכת המשפט, גם לפני שמגיעים לעיקר המסר בו. כך אמרה החוקרת ח7, כפי שצוטטה בתחילת חטיבה זו – "אני צריכה להסביר מה קרה, ובשביל להסביר מה קרה אני צריכה להגיד מה היה לפני שנתיים, כשכל זה לא הפואנטה שלי בכלל ועוד לא הגעתי אליה". הצורך להסביר לעיתים את הרקע להתרחשויות, את נסיבות האירוע, הערכות מקדימות ועוד עשוי להוביל בהקשר זה לדחיקת הנושא לשלבים מאוחרים יותר במשפט:

(527) בשורה התחתונה, להערכתנו, בתרחיש בו יגובשו סנקציות נגד הודו, **שוודיה** תימנע מהטלת וטו אם תבין כי היא ניצבת לבדה במערכה [181: 5]

(528) שלא כמו בחנ"מ "סטנדרטי" (בדוגמת חנ"מ מסוג T.N.T) שבעת ייזומו מתפתחים לחץ גבוה מאוד וטמפרטורה גבוהה לזמן קצר מאוד (הנמדד במיליוניות השנייה) ולאחריו ישנה דעיבה מהירה, **חנ"מ** בעל אפקט תרמובארי מתאפיין בטמפרטורה גבוהה יותר ובלחץ נמוך יותר, אך למשך זמן ארוך יותר (נמדד באלפיות השנייה) שבו נשמר שיא הלחץ [132: 11]

(529) בהקשר זה יצוין, כי ממידע אשר מהימנותו אינה ברורה, שנתקבל לאחרונה מחוקר ידוע, עולה כי **מועד "ההפעלה"** העדכני של האתר מתוארך למאי-אפריל 2007. לאור מידע זה, נראה כי החל מסיום עבודות החברה APOR באתר, אירוע האמור עפ"י הלו"ז העדכני בסוף יוני 2008, יושלמו **מרבית השלבים** הדרושים לשם קליטת המחשבים באתר [149: 5]

בבחינה של שלוש הדוגמאות לעיל אפשר לראות כי חוקרי המודיעין עשויים לפתוח את המשפט בתיאור נסיבות הנוגעות לתרחיש המתואר (527); בפסוקית ויתור המדגישה כי המידע שעומד להימסר עשוי להיות מנוגד לנתון הידוע לקורא (528); או בפרטים אחרים הנוגעים למקור המידע או לנסיבות האירוע שבו עוסקים (המשפט הראשון והשני בדוגמה 529 בהתאמה). כל אלה דוחקים את הנושא מראש המשפט.

גם במקרה של מאפיין זה נמצאו לצידו לעיתים מאפיינים אחרים הפוגעים בקריאות. בדוגמה 528 למשל, מדובר על משפט ארוך בן 49 מילים, הכולל שלושה קיטועים בסוגריים – שניים מהם לפני הופעת הנושא – כמה שעבודים ודחיקת הנושא למילה ה-27 ולאחר קריאה של 55% מהמשפט.

6.1.6.2 דחיקת עיקר המסר לסוף המשפט

מהפגיעה בקריאות הנגרמת בשל חוסר המענה על הציפייה הלשונית של הקורא שלפיה הוא יקבל את הנושא התחבירי בראש המשפט נגזרת לעיתים פגיעה נוספת, הקשורה למבנה העומק של המשפט ולזיקוק המסר המרכזי בו בתהליך הקריאה. כיוון שהנושא התחבירי נדחק מראש המשפט אל חלקים מאוחרים יותר בו, הדבר גורר לעיתים באופן טבעי שיבוץ של עיקר המסר לקראת סופו. נראה, למשל, את עיקרי המסרים כפי שמודגשים בדוגמאות הבאות ובמסגרתם גם הנושא התחבירי:

(530) מכל מקום, להערכתנו, בהינתן שיבושׁ חסוי, ובהיעדר נרטיב תקשורתי המקשר בין מנשהׁ חסוֹן ליחידהׁ, **עולה הסבירות להכלה מצד היחידהׁ** [50: 18]

(531) בחלק ממאמציה של רוסיה לשנות את מאזן הכוחות בינה לבין נאט"ו ולהציג את "קוויה האדומים" ביחס לפעילות הברית, **נמשך המשבר בין הצדדים בסוגיית אוקראינה** [12: 2]

(532) בשבועות האחרונים, מאז הבחשת גורמי המפלגה את מעורבותם בקידום המתווה שנחשף, **דעך העיסוק התנועתי בסוגיה** [5: 3]

(533) בבל מקרה, יודגש, כי להערכתנו, גם במצב של מצוקה תקציבית חמורה – כפי שקרה לאורך חודשים ארוכים במהלך העימות – **המושלׁ**, אשר ישאף לשמר את "נשק הכלכלהׁ" כבלי משמעותי במאבק מול המערבׁ, **ימצא לצורך כך את המשאבים הכספיים**, בסך של מאות אלפי עד מיליוני דולרים בודדים בחודש [196: 4]

בדוגמאות אלה נדרש הקורא להחזיק פרטים רבים בזיכרון העבודה שלו לא רק עד שיגיע לנושא ויזהה אותו בתפקידו התחבירי אלא עד שיוכל להפיק את מבנה ההיגדים השלם במשפט ולזהות את ההיגד העומד בראשו, כפי שמתרחש בתהליך הקריאה (שמרון 1989: 68). דחיקת עיקר המסר לסוף המשפט, כפי שנראה בבירור בדוגמאות לעיל, עשויה להקשות גם היא את תהליך העיבוד הקוגניטיבי.

גם בדוגמאות אלה מתווספים לעיתים רכיבים הקשורים במורכבות הנושא המתואר ופוגעים בקריאות. בדוגמה 533, למשל, מדובר על משפט ארוך בן 45 מילים; על משפט אשר הנושא מופיע בו במילה ה-19 (לאחר קריאה של 42% מהמשפט); על משפט הכולל קיטועים רבים בפסיקים ובקווים מפרידים, במיוחד בחלקים הראשונים של המשפט עד הופעת הנושא; על חציצה וריחוק בין הנושא והנשוא בפסוקית שעבוד בת 11 מילים; ועל השלמת עיקר המסר לקראת סוף המשפט. כל זה נראה כתואם את תחושותיהם של חוקרי

המודיעין כפי שהובאו עד כה ולפיהן הם מציגים בפני הקורא פרטים רבים המסבירים את הרקע המורכב לאירועים עוד לפני המסר המרכזי שלשמו נכתב המשפט.

6.1.6.3 מבני ויתור

דנו עד כה במבני ויתור בהקשר של סיוג הערכות מודיעיניות בפרק 5.4.5, שם ראינו כי הם יכולים לשמש כאסטרטגיה רטורית לשם שכנוע הנמען ויצירת תחושה של שיתוף וחברות בקהילייה הדיסציפלינרית. בהקשר של פגיעה בקריאות בשל ייצוג תמונת מודיעין מורכבת ורבת-פרטים נתייחס בעיקר לוויתור נסיבתי, שמטרתו לתאר את הדברים כך שהקורא יבין את מלוא משמעותם (אזר תשנ"ט: 290). במבנה ויתור זה הכותב מתאר בחלק הלוויין את מצב הדברים כפי שהוא במציאות החוץ-לשונית ומפרש אותו בחלק הגרעין. הפרטים המופיעים בלוויין במקרה זה אינם קשורים בעמדה שהכותב מבקש לחזק את היחס החיובי כלפיה אלא מטרתם לעבות את תיאור המצב ולהסביר את הדברים המוצגים (שם: 293).

פתיחת המשפט בפסוקית ויתור נסיבתי מאפשרת לכותב לכלול בו פרטים נוספים ולספק באמצעות הפסוקית אותם רקע או הסברים שהכותב נדרש אליהם לפני הגיעו למידע החדש. המבנה מספק מענה לצורך של חוקר המודיעין לתאר תמונת מצב סבוכה לעיתים ומפותלת, אך הדבר גורר הרחקה של הנושא התחבירי מראש המשפט ודחיקה של עיקר המסר לסופו, כיוון שהחלק העיקרי המובא בגרעין המשפט אינו זה הפותח.

נראה דוגמאות לשימוש כזה של הכותבים (המסר המרכזי מודגש והנושא מסומן בקו תחתון):

(534) כך, חרף תזמון שבועות האמונים ומיתוגן כהתרחבות לח'ליפות של דאעש (שינוי שמות הארגונים למחוזות ב"מדינה האסלאמית"), היקף התהודה, בעיקר התקשורתי, **נותר מוגבל** [86: 1]

(535) למרות שהדרום מהווה מרחב מאתגר יותר (ביחס לאזורי ספר ונעדרי משילות דוגמת סוריה ועיראק) עבור דאעש, **עלול הארגון להשתלט על יישוב או יישובים ספורים** (התמקדות באזורים קטנים וממוקדים), **ולנסות ולהחיל שם מוסדות משילות חלופיים** [87: 10]

(536) להערכתנו, אף שמדובר ב"שבירת כלים", שצפויה לגרור ענישה סינית ויפנית, **המפלגה בחרה לממש המהלך מתוך הערכה**, יתכן שגויה, **שביכולתה לשלוט במשבר**, יתכן על ידי התחייבות שקטה לממשל שלא תפנה לערכאות [84: 1]

(537) על אף מספר עימותים על רקע דתי (בעיקר סביב לימודי האסלאם בבתי הספר) העיסוק באסלאם **בזירה הפנימית לא נמצא גבוה בסדר היום הגרמני** (בהשוואה לחברות גדולות אחרות באיחוד – צרפת ובריטניה) [164: 5]

חלק הלוויין בפסוקיות הוויתור בדוגמאות שלעיל כולל פרטים הקשורים לתמונת המצב הרחבה והמורכבת יותר, ובמקרים אלו בחרו הכותבים למקם את הלוויין בפתיחת המשפט. התוצאה התחבירית הטבעית היא דחיקת הנושא – המופיע בחלק הגרעין של המבנה – מראש המשפט אל חלקים מאוחרים יותר בו ועימו את החידוש במשפט, ההיגד המרכזי בו.

לצד זאת, כמו במקרה של רכיבים אחרים הפוגעים בקריאות בהקשר זה, גם פסוקיות הוויתור משובצות לעיתים בסביבה טקסטואלית הרוויה מאפיינים נוספים מסוג זה. לדוגמה, מבעים 535 ו-537 לעיל כוללים שני קיטועים בסוגריים, התופסים יחד 35% ו-43% מהמשפט כולו בהתאמה, ומבע 536 כולל פסיקים רבים היוצרים קיטועים במשפט שאינם מתחייבים בהכרח.

סיבה נוספת שעשויה לקשור את מבני הוויתור לפגיעה בקריאות, כאשר חלק הלוויין ממוקם בראש המשפט, היא רכיב השלילה שבהם. כפי שיורחב בהמשך, ניסוח על דרך השלילה מקשה על הקורא בתהליך העיבוד הקוגניטיבי של הטקסט ולכן פוגע בקריאות. כאשר הכותב פותח את דבריו בחלק הלוויין של מבנה ויתור הוא מציג בכך מייד בתחילת המשפט שלילה מסוימת של המצב הקיים, ויתור על השפעתו האפשרית בתמונת המציאות המתוארת – דבר המוסיף אתגר לתהליך העיבוד. למשל:

(538) **חרף חתימת החוק ע"י הנשיא**, תקציב הביטחון טרם הועבר למסגרת השונות – בשל עיכוב מתמשך בהעברת חקיקת ההקצבות (Appropriations), המהווה תנאי יסוד לשם כך [13: 1]

(539) להבנתנו, **חרף הרצון של הצדדים להכיל את המתיחות ולמנוע הסלמה**, החיכוך הגובר, היעדר פתרון באופק לבעיית הכספים, חילופי המהלומות הרטוריים והשיח הפוחת בין הצדדים, עלולים להקשות על קידום שיתופי-פעולה בין המדינות בשורה של סוגיות גלובאליות (ובכלל זאת בתחום הבק"ן והפר"ן, בואכה ועידת הסקר) ואזוריות [89: 4]

(540) **הגם שלפי שעה לא נראה, כי נשקפת סכנה מידית ליציבות משטרו של סטיבן בהולנד**, הרי שלהבנתנו, יכולתו להתמודד עם מספר חזיתות בו-זמנית ללא סיוע חיצוני הנה מוגבלת ביותר [136: 1]

בדוגמה 538 מתאר הכותב באמצעות פסוקית הוויתור כי אירע דבר – הנשיא חתם על החוק – אך עוד לפני כן שולל את השפעתו של האירוע על המצב הקיים ומוסר לקורא כי התקציב בכל זאת לא הועבר עדיין למסגרות השונות. באופן דומה, בדוגמה 539 נמסר לנמען כי הצדדים אכן רוצים בהכלת המתיחות – אך הרלוונטיות של הדבר לתמונת המצב נשללת מייד בפסוקית הוויתור, בטענה שאתגרי מציאות נוספים עלולים להקשות את קידום שיתוף הפעולה. יתר על כן, הדוגמה האחרונה, 540, מציבה קושי נוסף בתהליך העיבוד הקשור בשלילה: היא כוללת כאמור ויתור על המצב הקיים ושלילתו באמצעות "הגם ש..." אך גם

שלילה פנימית נוספת באמצעות "לא נראה כי". כפי שיוסבר בהמשך, במבע זה על הקורא לייצר ראשית את תמונת הראי הנוגעת ליציבות משטרו של סטיבן ולהבין כי היציבות נשמרת, בצורה פוזיטיבית. לאחר מכן עליו להבין את הפרטים בחלק הלוויין שנשללו על ידי הכותב ולהתקדם אל המסר המרכזי המצוי בחלק הגרעין.

בקורפוס ישנן דוגמאות נוספות לשילוב של שלילה בתוך פסוקית ויתור אשר עשוי להציב קושי רב יותר בפני הקורא, למשל:

(541) **הגם שתומאס אירווינג אינו מעוניין לממש את איומיו**, אפשר שהמשך הסלמה מול אנגליה (שטוקהולם; או"ם; אמנות) והמתיחות מול נורווגיה (כולל כתלות בתגובותיה להצהרות), ידחקו בו לממשם באופן חלקי (כפי שקרה סביב הקפאת השת"פ הבלבל באירועי החודש שעבר) [51: 4]

(542) **על אף שטרם פרצה מחאה נוספת**, מגמת הנפיצות הציבורית נשמרת גם במהלך השנה האחרונה [25: 8]

6.1.7 משפטים בשלילה

כאשר קורא מפענח משפט המנוסח על דרך השלילה הוא נדרש כאמור להבין מתוכו מה ביקש הכותב למסור פוזיטיבית, על בסיס מה שנשלל – תוך הבניה של מעין תמונת ראי, כיוון שבבסיס המשפט בשלילה ניצב המשפט החיובי ההופכי לו (אנסקומבר ודוקרו 1976: 7). הדבר מאט את מהירות הקריאה ומקשה על הקורא בתהליך עיבוד הטקסט (דאגלס 2015: 132). משפטים המנוסחים על דרך השלילה פוגעים בקריאות, אם כן, כפי שנבדק גם בעברית בטקסטים משפטיים (לוסטיגמן 2022: 69).

הבחירה של הכותבים לנסח משפטים בשלילה עשויה להיות קשורה למורכבות המציאות המתוארת בכמה מובנים. ראשית, חוקרי המודיעין נדרשים לתאר לעיתים כמה אפשרויות העומדות על הפרק או הנחות יסוד הקיימות בהקשר המתואר ולהסביר מדוע להערכתם אפשרות מסוימת לא תתממש או מדוע המציאות המוכרת אינה צפויה להשפיע על המתרחש (במיוחד לאור העיסוק התדיר באירועים עתידיים). שנית, הכותבים נדרשים להוסיף לתמונת המצב המתוארת מידע על מגבלות הנוגעות לנתונים שבידיהם, והדבר נעשה לעיתים קרובות על דרך השלילה. שלישית, ייתכן שנטייה זו של הכותבים, שבחלקה קשורה כאמור לאופי העיסוק שלהם (התפתחויות עתידיות מסועפות, ידע מוגבל), מחלחלת אל מבעים שבהם השלילה אינה מתחייבת, כנורמת כתיבה בתת-הגוון זה.

נראה דוגמאות מתוך הקורפוס למשפטים המנוסחים על דרך השלילה:

(543) להערכתנו, ההחלטה הצפויה ב-מועבי"ט להארכת מנדט יוניפי"ל **לא צפויה** לשנות במהות את הגדרת משימות או הרכב הכוח, אלא תדגיש את הצורך כי זה ימלא את משימותיו, בדגש על סיוע פעיל לממשלת לבנון להחיל את ריבונותה בדרום, ייתכן תוך אזכור בלשהו של החלטה 1559 [180: 3]

(544) לפי שעה, **לא נראה, כי קיימת** מדיניות יוונית סדורה כלפי הולנד וזו מובוונת (כמו במקרים רבים אחרים של פעילות יוונית מדינית) לחידוש השת"פ הכלכלי שהיה קיים בין שתי המדינות בתקופת שלטונו של אנדראס קאסיס [161: 35]

בדוגמה 543 על הקורא לייצר את התמונה ההופכית לזו המתוארת לו כדי לחלץ את המסר במבע: מתוך כך שהחלטת מועבי"ט הצפויה לא תשנה את הגדרת המשימות של הכוח או את הרכבו, על הקורא להבין בצורה פוזיטיבית כי הגדרת המשימות של הכוח והרכבו יישמרו כפי שהם. באופן דומה, בדוגמה 544 על הקורא להסיק כי נראה – בצורה פוזיטיבית – שאין מדיניות יוונית סדורה כלפי הולנד.

הקושי הקוגניטיבי בעיבוד המשפט גובר כאשר יש ריבוי שלילה במשפט, כפי שנראה בדוגמאות הרבות הבאות מהקורפוס:

(545) להבנתנו, איסלנד **אינה רואה** את האיום המערבי בהפעלת המנגנון כאמין בעת הנוכחית, וסבורה שהוא כלי להגברת הלחץ עליה, ולכן מסרבת לפשרות **ואינה משנה** את גישתה במגעים [15: 4]

(546) **היעדר העברת התקציב** מצד הממשלה לצד הפסדים בענפי הבריאות והחינוך מייצרים פערים במאזן התשלומים של הקרן, אך הפער המדויק **אינו ידוע** משום שהקרן **לא מפרסמת** את הנתונים הכלכליים שלה [11: 11]

(547) נוכח **היעדר** הנשיא בשנתיים וחצי האחרונות, **לא התאפשר** קידום סוגיות חקיקתיות כלשהן בסינגפור, ובכלל זאת בסוגיית הדולר באופן שמנע התקדמות בתהליך [65: 3]

(548) עם זאת, **טרם ניתן לקבוע** איך **היעדרו** של ג'ובאני ישפיע על האפשרות להפעלת כוח ממדינות אפריקה בעת מערכה באיטליה [40: 5–6]

(549) להבנתנו, על אף שהתמונה הגרמנית **אינה בהכרח פחותה** באיכותה מהתמונה הספרדית, בראיית הגורמים המפקדים היא **אינה יציבה**, חווה ניתוקים ושיבושים, **ואינה מובוונת** להתרעה מאירוע בספרד מכיוון **שאינה נשלטת** על ידי הספרדים [6: 3]

בעבור כל רכיב שלילה המופיע במשפט על הקורא להבנות בתהליך הקוגניטיבי את תמונת הראי החיובית, ומתוך כך לחלץ את משמעות המבע. נוסף על כך, לצד היקרויות השלילה המפורשת של פעלים באמצעות "לא" או "אינו", בחלק מהדוגמאות ניכרת גם שלילה שהיא חלק ממשמעותו של הפועל או של שם העצם.

למשל, "מסרבת" בדוגמה 545 משמעותה "אינה מסכימה"; "מנע" בדוגמה 547 משמעותו "לא אִפשר"; ו"היעדר" המופיעה בדוגמאות 546–548 משמעה "אינו נמצא" או "אינו קיים". הדבר עשוי להוסיף למורכבות העיבוד ולרכיבי השלילה הנדרשים להתפענח על ידי הקורא.

6.2 המשגת תובנות מחקר

חוקרי מודיעין נדרשים לעיתים קרובות לתאר תופעות חדשות מסוגים שונים המתרחשות בעולם: התהוותם של ארגונים; מחאה ציבורית במדינות אויב הצוברת תאוצה; סכסוכים ומלחמות ולחלופין בריתות; חזון פוליטי, כלכלי או חברתי של מנהיג מסוים; פיתוחים טכנולוגיים ובתחום הנשק; תצורות לחימה חדשות ועוד. שימוש במונחים ובהמשגה מדויקים ועשירים מאפשר לחוקר המודיעין לתאר לנמען ניואנסים עדינים בתופעות אלו ולגבש באמצעותם הערכת מודיעין איכותית יותר, וגם מאפשר לחשוב בבהירות רבה יותר על התופעות והקשרן (הלר 2024: 103). ולהפך – מושגים שאינם מדויקים לא רק הופכים את תמונת המצב המתוארת בהערכה לעמומה אלא גם עלולים לשנות ממש את המשמעות שאליה כיוון המעריך, בשל שינוי של משמעויות הלוואי (קונוטציות) שנושאים עימם המושגים (שם).

דוגמה לשינוי בהמשגה בתחום המודיעין אפשר לראות בהתייחסות לקבוצות שנלחמו נגד משטר אסד בסוריה ממרץ 2011, במה שהתפתח למלחמת אזרחים עקובה מדם. הלר (2024: 103) מציין כי השימוש במושג הכולל "מורדים" בתחילת המלחמה פישט אומנם את תיאור המאבק בין הצדדים אך היה לא מדויק, כיוון שלא הציג לנמען את השיקולים המורכבים שעמדו מאחורי הפעולות של כוחות האופוזיציה השונים. עם נפילת המשטר בדצמבר 2024 והקמתה של ממשלת המעבר לא נותר למעשה עוד במי למרוד, וחלק מקהיליית המודיעין פנה להמשגה חדשה של הכוחות העולים בסוריה כ"מהפכנים". לצד זאת, יוזכר כי מושגים יכולים לשאת גם מטען פוליטי או אחר שעשוי להטות את דעתו של הנמען, כפי שהראיתי בפרק 5.3.

עולם המושגים הצבאי-ביטחוני משתנה במאמץ מתמיד להגדיר את הסביבה ואת אופן הפעולה הצבאי העדכניים, והמשגה מדויקת היא אמצעי לחימה לכל דבר – במיוחד בסביבה מורכבת (פינקל 2017: 7). מושגים רב-משמעיים, טיעונים שאינם מבוררים עד תום והנחות סמויות גורמים לכך שאפשר להבין את הנתונים ביותר מדרך אחת, כתלות בנקודת המבט ובהקשר, והעמימות המאפיינת את הידע ואת השפה היא אחד הגורמים המרכזיים המשפיעים על היכולת לפתח ידע סדור ושיטתי (הלר 2024: 81). כאשר לדוברים אין מילים או ביטויים מתאימים לרעיונות שהם מבקשים לבטא הם משתמשים לעיתים בעמימות כדי להעביר משמעות מסוימת, ולעיתים יש קושי לדון בצורה קונקרטית ברעיונות מסוימים (צ'אנל 1994: 180).

גם וולפברג (2023 : 41) מציג את השימוש בשפה כאחד המקורות לעמימות בתהליך המחקר המודיעיני ומדגיש כי יש לוודא שההמשגה משותפת ואינה תלויה בנקודת המבט של החוקר. בהקשר זה, על הקמ״ן (קצין המודיעין) לברר מהם המושגים הרלוונטיים עבור הנמען ומה משמעותם מעבר להגדרה המילונית הבסיסית, להבהיר אותם מנקודת המבט של הנמען ולדון בהם באופן ביקורתי (הלר 2024 : 121). ישנם מושגים המקובלים לכתחילה כעמומים יחסית, כמו ״הכרעה״ או ״ניצחון״, והם זוכים לדיון מחודש מדי פעם בפעם, ואחרים עמומים מבלי ששמים לב לכך והדבר פותח פתח ליציקת משמעות במושג שלא על פי כוונתו המקורית של הקמ״ן. הבהרת המושגים חשובה במיוחד בקהיליית המודיעין, הנדרשת לתאר עולם דינמי (שם : 105).

החוקר הבכיר ק10 הזכיר בהקשר זה את גל המחאה וההתקוממויות בעולם הערבי שהחל בדצמבר 2010 וזכה לכינוי ״האביב הערבי״, ותיאר כי ״אחרי שנה התחלנו לקרוא לזה בקהיליית המודיעין 'החורף האסלאמי'. למושגים יש משמעות. כשאומרים 'אביב ערבי' לא חושבים על המהומות האלה אלא על פריחה, מתחבר ל'אביב העמים' – אז זה בטח גם ליברליזם, זריקת המלוכה, התיאוקרטיה והדיקטטורות. אבל לא, זה התקוממות על דברים מסוימים ובכל מדינה זה תפס גוונים אחרים. [...]. לפעמים במודיעין מחפשים את ההמשגה החדשה שתהיה יותר מתאימה, ולפעמים מחפשים את ההמשגה החדשה שתהיה יותר חדשה״.

הקושי של חוקרי המודיעין למצוא את ההמשגות המתאימות באשר למציאות הקיימת, המתפתחת או העתידית שהם נדרשים לתאר עולה בבירור מדבריו של החוקר הבכיר ק15 : ״אצלנו הרבה פעמים ההמשגות מכסות על קושי לתאר דברים בצורה מפורטת. אני לא יודע בדיוק איך הדבר נראה, אז אני נותן לזה איזה שֵם וזה כאילו מכסה אותי. וכשאומרים לך 'תפרום את זה', פתאום אתה מתחיל לחשוב מה זה אומר בדיוק ואז אתה נמצא בדילמות מול כל מיני נתונים״.

בפרק זה אדון בארבע תופעות במאמרי המודיעין המחקריים הנוגעות להמשגה במסגרת ניסיון לתאר את המציאות ואת ההתפתחויות האפשריות בה, תופעות אשר עשויות להוביל לפגיעה ברמת הקריאות של תוצרי המודיעין שלא במכוון ותוך רצון הכותבים לשמר את שיתוף הפעולה שלהם בשיח.

6.2.1 שימוש בביטויים פיגורטיביים

ביטויים פיגורטיביים יכולים להיות מקרים של מטאפורה כללית – להמשיך את אותם חלקים במטאפורה שהלשון מתייחסת אליהם או להמשיך חלקים שהמטאפורה אינה משתמשת בהם (לייקוף וג׳ונסון 1980 : 53). בבחינה של הקורפוס נראה שחלק מהביטויים שבהם בוחרים הכותבים להשתמש מוכרים ונפוצים יחסית, וסביר שלא יעוררו קושי מיוחד בהבנה אצל רבים מהקוראים. למשל:

(550) הממשל הסקוט׳ **סתם** למעשה, בשלב זה, **את הגולל** על עסקת הפשרה׳ עם אוסטריה׳ וממוקד בבניית תמיכה בהחרמת הסנקציות [135: 1]

(551) עם זאת, ברובד הפומבי, שואפות לבדל עצמן מהאירועים מתוך חשש **מפגיעה בבטן הרכה** שלהן (תשתיות פיזיות ונזק כלכלי) [36: 7]

(552) בראייה רחבה, להערכתנו, ההתנהלות הקרואטית׳ (המשגת התקיפה, עוצמת וכלי התגובה, האפקט התודעתי) תשפיע בהמשך על עיצוב מרחב הסייבר, ועשויה להגדיר למדינות את **"גבולות הגזרה"** באירועים מסוג זה [83: 1]

(553) עוד יצוין, כי המפלגה׳ יכולה לטפל במצוקותיה גם באמצעות שימוש ב"נכסי הנשיא׳" – חשבונות בנקים ב-חו"ל בהם מוחזקים סכומים משמעותיים – אך היא ממשיבה לשמור כספים אלה **ל"יום סגריר"** [196: 2]

עם זאת, גם ביטויים מוכרים אלו נטועים לעיתים קרובות בסביבה טקסטואלית שבה ישנם רכיבים שעשויים לפגוע בקריאות, כפי שראינו בניתוח הקורפוס עד כה. למשל, הביטוי "סתם את הגולל" בדוגמה 550 קטוע וכולל חציצה של שלוש מילים ושני הסגרים בין הפועל למושא; ודוגמה 552 כוללת חציצה בין הנושא לנשוא באמצעות רשימה בסוגריים.

יתר על כן, הקורא של מאמרי המודיעין עשוי להיתקל לעיתים בריבוי ביטויים פיגורטיביים במבע אחד, שאף שהם מוכרים למדי הצטברותם עשויה להקשות את הקריאה, משני טעמים. ראשית, על הקורא לפענח את המשמעות של הביטוי במסגרת המשפט הכולל; ושנית, לעיתים קרובות ביטויים אלה נתונים בין מירכאות, דבר שעשוי ליצור עצירות בטקסט המצביעות על זרות לשונית שיש ליישב ברצף הטקסט, כפי שנראה בהמשך הפרק. נראה כמה דוגמאות מהקורפוס לריבוי ביטויים כזה, שעשוי להצטבר לכדי פגיעה בקריאות:

(554) הנשיא׳ **"מהמר"** שבדלנותו תשתלם בטווח הזמן הארוך על אף הנזק שהיא מסבה לו כיום [...]. אם המדינה׳ תגיע בעתיד לפשרה עם יריבותיה׳ או שמדיניות "ההסברה׳ העמוקה׳" תיכשל, הוא ייזכר כדמות שהציגה חלופה. בראייתנו, ההתבצרות של הנשיא׳ מועילה לראש מפלגתו׳, שיכול להשתמש בו׳ הן כ**"פנים המחייכות"** של המדינה׳ מול הקהילה הבינ"ל [...] והן כ**"שעיר לעזאזל"** מול הממסד והציבור. [...] סביר שהנשיא׳ ימשיך לפעול במסגרת **"כללי המשחק"** מול מפלגתו׳. כמו כן, ייתכן שכבר כעת השניים מתואמים יותר משנגלה כלפי חוץ ומתאמים מדיניות **"השוטר הטוב והשוטר הרע"** בלגית׳ [33: 7]

(555) עדיין קיימת האפשרות כי **"דור הביניים"** יתכנס (גם אם זמנית) סביב **"אחרון המוהיקנים"** של **"הגווארדיה הוותיקה"**, או מאחורי דמות ביניים מקובלת אחרת (דניאל׳

כהן? יוסי לוי?). בתרחיש זה, **"האיש בחזית"** יהיה **"בובה" ו"דור הביניים"** יחזיק במרבית הבוח הפוליטי [172: 6]

(556) מציאות כזו – **כשחרב ההשלכות מתהפכת** מעל ראשה של צרפת – עשויה להציב לבאורה את הממשל **ב"נקודת זינוק"** נוחה יותר לצעדים נוקשים בהמשך, **לשבירת השיתוק** שאפיין את המערכת ה-ביג"ל עד כה [...] [179: 2]

(557) הסתלקות הנשיא צפויה, להערכתנו, לסמל **סיומו של פרק** היסטורי במערכת השוודית, **ופתיחתו של פרק** אחר, שראשיתו **אפופה ענני אי ודאות**. הסתלקותו העתידית תציין השלמה של העתקת מוקד המערכת ל"פנים" והעברת **"לפיד ההובלה"** שלה לידי דור צעיר יותר שצמח ב"שטח" [172: 1]

בדוגמה 554 לעיל אנו עדים לריבוי ביטויים במירכאות, חלקם במסגרת מטאפורית מובהקת – הימור וכללי משחק, שדנו בהם בפרק 5.3.7.1 ; אחרים כוללים ניבים שמקורם במקרא (״שעיר לעזאזל״), רפרור לתחומי הפסיכולוגיה והתרבות (״השוטר הטוב והשוטר הרע״) ועוד (״פנים מחייכות״, למשל). בפסקה זו מהקורפוס על הקורא לפענח שלל ביטויים בתצורות שונות ולייישבם לכדי רעיון קוהרנטי אחד.

באופן דומה, גם דוגמאות 555–557 מציגות כמה סוגים של ביטויים פיגורטיביים, חלקם מקראיים (״חרב מתהפכת״ בדוגמה 556) וחלקם תרבותיים (״אחרון המוהיקנים״ בדוגמה 555 ; ״לפיד ההובלה״ בדוגמה 557). ייתכן מאוד שרוב הביטויים לא יציבו קושי כשלעצמם בפני הקורא, אך עצם הריבוי עשוי להוסיף עומס לתהליך העיבוד עת יידרש הנמען לעבור בין מסגרות מחשבה כדי לפענח את המשמעות הכוללת של המבע. לצד זאת, כאמור, העובדה שהביטויים נתונים בין מירכאות בדוגמאות 554 ו-555 עשויה גם היא להאט את תהליך הקריאה והעיבוד בשל היותן מסמנות חלקים זרים לטקסט ועל כן מעין איתות לקורא לעצור ולהבין את משמעות הביטוי מעבר לזו המילולית והמיידית.

תמונת הקריאות הופכת סבוכה יותר כאשר אין מדובר עוד בביטויים שגורים ומוכרים לרוב הקוראים אלא בצירופים שכיחים פחות, במיוחד כאלה שייתכן שמקורם בהמשגה פנימית של קבוצת חוקרי מודיעין ספציפית ואינם נחלת הכלל. ביטויים מהקבוצה הראשונה, כאלה הקיימים אומנם בשיח מחוץ לקהיליית המודיעין אך ככל הנראה נפוצים פחות בעברית, עשויים להיות כדוגמת הבאים:

(558) על פי החלופה הזו, האישור של הנשיא מגלם ניסיון **"להוריד את הקוף היוון מהגב"**, בשעה שממילא יידרש אישור נוסף ופרטני לפני פעולה [4: 6]

(559) יתרה מזאת, בשנתיים האחרונות מזוהה ירידה עקבית במעמדו נוכח **"מפל הציפיות"** (בציבור ובמערכת הפוליטית) שנובע, להבנתנו, מכישלון הדרך שהתווה במהלך כהונתו [...] [33: 2]

משמעותו של הביטוי "להוריד את הקוף מהגב" המופיע בדוגמה 558 היא להיפטר מבעיה או מנטל כלשהו, והשימוש בו בעברית כפי הנראה אינו רווח כמו הביטויים הרבים שהוצגו קודם לכן. לצידו, "מפל ציפיות" שבדוגמה 559 מופיע מדי פעם בפעם גם בכלי התקשורת הישראליים אך בעיקר בהקשרים ביטחוניים – וייתכן שמקורו בקהיליית השיח הצבאית בכלל והמודיעינית בפרט ומשם הוא חלחל לשיח הכללי.[42]

עם זאת, המכשול העיקרי לקריאות בהיבט זה הוא ביטויים מהקבוצה השנייה, המשגות מקצועיות פנימיות המוכרות לקבוצה של חוקרי המודיעין בתחום ומשמשות אותם לשיח בנושא מסוים. לעיתים ההמשגות מתקבלות והופכות רווחות בקרב מעגלים רחבים יותר בקהילייה ולעיתים הן נותרות לא מפוענחות עבור נמענים רבים. על כך יורחב כעת במסגרת העיסוק בריבוי מירכאות בטקסט, כיוון שהקשר לסוגיית ההמשגה הדוק.

6.2.2 ריבוי מירכאות סביב מילים וביטויים

בטרם נביט בדוגמאות רלוונטיות מהקורפוס, יוזכר כי בפרק 2.4.5 הוצגה בעיית המשגה דומה שעלתה בקהיליית המודיעין כבר לאחר מלחמת יום הכיפורים, אז קבעה ועדת החקירה כי בין הליקויים שנמצאו בדוחות המודיעין בתקופה שלפני המלחמה היו "ביטויים וניסוחים מעורפלים, חסרי משמעות, שאינם מקובלים בצה"ל" (אגרנט 1975: 1,238). שנים מאוחר יותר, לאחר מלחמת לבנון השנייה, קבעה ועדת החקירה כי בצה"ל נעשה שימוש בשפה "בלתי ברורה" – שפה לא בהירה שהצטרפה לאי-בהירות מחשבתית (וינוגרד 2008: 275). הוועדה קבעה כי עדיף היה להשתמש במילים "רגילות" שמשמעותן מובנת וברורה לכולם ולא להסתכן בהחדרת שפה חדשה שעלולה להכביד על פעולה משותפת בשעת מבחן (שם: 322). יצירת ביטויים שנועדו לתאר תופעות במציאות אינה פעולה זרה לקהיליית המודיעין, ונראה כי לאורך השנים היא נזקקה לעיתים למענה לשוני חדש לצורך העברת מידע לנמעניה.

השימוש בהמשגות מקצועיות פנימיות אינו שמור לדוחות מודיעין בתקופות מלחמה בלבד והוא נראה נפוץ גם בעיתות שגרה. שפירא (2009) מתאר כי חוקרי מודיעין מנסים לייצא קודים לשוניים פנימיים לבני שיח המצויים מחוץ למעגל המחקר המודיעיני כיוון שהם נדרשים להעשיר את הבנתם בנושא ואת יכולתם לדון בו באמצעות שפה ועולם מושגים מסוימים. במסגרת זאת הם משתמשים במירכאות, כדי לסמן לקוראים שצירוף המילים טומן בחובו תכנים מורכבים המשקפים הבנות חברתיות, צבאיות, כלכליות ואחרות. חוקרי המודיעין, לדבריו, מתקשים להעביר את כל היבטי התכנים המגולמים למושגים כתובים, והמירכאות מבשרות לנמען כי משמעות המושג רחבה ועמוקה יותר מאותן מילים מפורשות.

[42] לשם המחשה, שני הביטויים אינם מתועדים במאגרי ביטויים מקיפים בעברית כגון מילון "אבן-שושן" (2003), "ספר הניבים הגדול" של נפתלי ארבל (2009) ו"מילון הצירופים" של ד"ר רוביק רוזנטל (2009).

נראה דוגמאות מהקורפוס להמשגה פנימית המסומנת במירכאות:

(560) חזבאללה שימר את **"הסדר הלבנוני"** וחיזק מעמדו כ**"מגן לבנון"** ו**"מגן השיעה"** [40: 15]

(561) החרפה במצב הכלכלי בקרואטיהֿ מביאה את המשטר לרכז מאמצים לשימור **"הסממנים הלאומיים במשק"** – המטבע המקומי ואספקת מוצרי יסוד [106: 1]

(562) הדבר פוגע באזרח, ממחיש את חולשת המשטר ואובדן משילותו, ומביא לתפקיד בולט יותר של מתנגדי המשטר (כולל חתרניֿ וג'יהאד עולמי) – שמפתחים **"ניצני משילות חלופית"** [106: 1]

(563) ברקע, המשך עיסוק אמריקני בבלגיהֿ [...] ויישום **"לקחי עיראק"** במערכה באפגניסטאן, בדמות מאמץ לגיבוש הסכם מסגרת שיבטיח נוכחות אמריקנית "ביום שאחרי" הנסיגה (שנת 2014) [110: 1]

(564) במסגרת מאמציה, המפלגהֿ מעוניינת לייצא את **"תודעת המשבר"** ולמנפה לגריפת סיוע חיצוני, תוך נכונות גוברת לנטילת סיכונים [224: 5]

הצירופים הנתונים בין מירכאות אינם מוּכרים בהכרח בתצורתם זו מחוץ להקשר הביטחוני-מודיעיני ואינם משמשים בשיח הכללי. לאור אופיין הפוליסמי, המירכאות עשויות להעיד בחלק מהדוגמאות על תפיסת האויב או לצטט אותו חלקית. למשל, המונחים "מגן לבנון" ו"מגן השיעה" בדוגמה 560 מהדהדים את תפיסתו העצמית של ארגון חזבאללה אך אינם בהכרח ציטוט ישיר של התבטאויות פומביות בנושא, והם ככל הנראה המשגה מקצועית של הכותבים לצורך תמצות התפיסה. בהמשך, המונח "הסממנים הלאומיים במשק" בדוגמה 561 עשוי לבטא הערכה של הכותב באשר לכיוון שבו פועל המשטר או ניסיון לכלול בקבוצה מושגית אחת את רכיבי הכלכלה השונים אשר להם דואג המשטר, וכנראה לא ציטוט ישיר של התבטאות שלו (אשר סביר שלא ידון מפורשות ב"שימור סממנים לאומיים" אלא יתאר זאת במושגים כגון "דאגה לרווחת האזרח").

המירכאות מעידות כאמור על רוחב יריעה שאמור להיות מגולם במושג – אך הן אינן יכולות להביע את כולו, ועל פי שפירא (2009) הן מספקות מענה חלקי לאי-נוחות מסוימת של החוקרים בתיאור המציאות המסועפת ולעמימות הקיימת בה. הקורא, לעומת זאת, נותר לטענתו עם פרשנות הפשט כאופן ההבנה היחיד של המושגים, כיוון שלא ניתן להעביר את מלוא המשמעויות, והדבר מפוגג דווקא את המורכבות שביקש הכותב להעביר. בהקשר זה, משמעותם של ביטויים פיגורטיביים ברורה לנמענים כאשר הם מייצגים תכונות הדומות לאלו הקיימות במילים המקוריות, אולם כשהמילים מייצגות תכונות שעשויות להיות שונות מאלה שבמקור – הדבר עלול למנוע מהקוראים מלהבין את המשמעות האמיתית (מוצ'ניק 2009).

למרות זאת, החוקרת ח3 ציינה בדבריה כי היא "חושבת שהמשגות עוזרות הרבה פעמים, ועוזרות גם לקורא לקלוט. זה מסר מסוים בצורה תמציתית וקצרה, וההמשגות זכירות יותר, אם כי יש בהן סיכון".

כפי שעולה מהקורפוס וכפי שראינו בפרק 5.3.6 בהקשר של יצירת מצג אובייקטיביות, השימוש במירכאות בכתיבה המחקרית המודיעינית אינו שמור להמשגות בלבד. שפירא (2009) סבור שהתופעה מאפיינת במיוחד את חטיבת המחקר באמ"ן וכי אין לה מקבילה בהיקפה בקרב קהילות אחרות שעיקר עיסוקן במילה הכתובה, כגון אנשי אקדמיה ועיתונאים. לדבריו, מירכאות משמשות בדוחות מודיעין "לציון כל שבב דימוי, רמז למטאפורה, שם ארגון, בדל סלנג, שפה מליצית לכאורה ועוד". כפי שיודגם להלן, נראה שהדבר נובע גם ממורכבות המידע שחוקרי המודיעין נדרשים לתאר, כיוון שעליהם לסמן עבור נמעניהם סוגים שונים של המשגות (מונחים ישראליים לעומת מונחים שטבע האויב, כמו "שהידים"), ציטוטים, שמות ארגונים וכלי תקשורת, שמות פרשיות מודיעיניות ועוד. כפי שמציין ניר (2018 : 279–280), מירכאות הן מסימני הפיסוק הפוליסמיים ביותר ויכולות להעיד על חריגה מהמשלב, על דיבור ישיר, על שם עצם פרטי ואף על הבעת הסתייגות של הכותב מהתוכן.

בדוגמאות הבאות מהקורפוס, למשל, נדרשים הקוראים להתמודד עם אותה פוליסמיות ולהבדיל בין סוגי התכנים שהמירכאות נועדו לסמן, תוך עצירות חוזרות ונשנות ברצף הקריאה ופתח להבנה שגויה ולבלבול – דבר שעשוי לפגוע בקריאות:

(565) מצב זה פוגע בסיכויי ה-**"פת"ח"**, אף שבמידה ותתרחש בה התגייסות כוללת של הרגע האחרון היא עדיין יכולה **"לקזז נזקים"**, תוך ניצול משאבי **"הרשות"** (בעיקר את מנגנוני הביטחון) ואת **"הדור הצעיר"** לטובתה [171: 3]

(566) [...] מחוז לוב כבר איבד בעבר **"עיר-דגל"** (דרנה; יוני 2015), ולבן אבדנה של **"עיר-דגל"** נוספת מסב נזק ליוקרתו [...]. נפילת סרת גם מצטרפת לשורת ההפסדים המשמעותיים שספגה המדינה האסלאמית ב**"ליבה"** (מרחב סוריה-עיראק) ונראה שהפגיעה התודעתית היא לא רק בדימוי של **"מחוז לוב"** אלא בדימוי עוצמתה של **"המדינה האסלאמית"** בכלל (העמקת הפגיעה ב**"מותג"** המדינה האסלאמית ובזרוע ה**"חוץ"** שלה) [70: 5]

בשתי הדוגמאות לעיל נדרשים הנמענים להתעכב על ריבוי מירכאות – ארבעה סימונים במשפט הכלול בדוגמה 565, ושני סימונים ולאחר מכן חמישה בשני המשפטים שבדוגמה 566. בכל אחד מהטקסטים על הקורא להחליט מהו תפקיד המירכאות באותו הקשר ולפענח לאור זאת את המידע המועבר לו. ארבעת סימוני המירכאות בדוגמה 565, למשל, מצביעים על שמות ארגונים (תנועת פתח, הרשות הפלסטינית), על ביטוי במשלב אחר, מעין סלנג ("לקזז נזקים") ועל המשגה מקצועית ("הדור הצעיר"). גם בדוגמה שלאחר

מכן ניכר ריבוי התפקידים של המירכאות – שמות ארגונים (מחוז לוב, המדינה האסלאמית), המשגה מקצועית (עיר דגל, ליבת המדינה האסלאמית, זרוע החוץ) ומעין סלנג (״מותג״). ריבוי המירכאות עשוי לעכב את הקורא בתהליך העיבוד של הטקסט ולהוביל להבנה שאינה מלאה או מדויקת.

באופן מורכב אף יותר, בדוגמאות 567–568 להלן נדרשים הקוראים להבדיל בין מירכאות המסמנות שמות פרשיות מודיעיניות או מבצעים ביטחוניים (״תפוחים אדומים״, ״חומת מגן״) ובין כאלה המעידות על סלנג (״לגנוב״), המשגה פנימית (״בוגרי אפגניסטאן״), ציטוט (״עוד מלחמה הרסנית במזה״ת״), מונח שעשוי לשאת מטען פוליטי (״שטחים״) או שימוש במונח שלא במובנו המילולי (״פלטפורמה״):

(567) להבנתנו, אירועי **"תפוחים אדומים"** מציבים את ביידן במתח בין ההתנגדות שלו לסגנון קבלת ההחלטות של הנשיא טראמפ, לבין רצונו לשמר את מעמדו כמועמד מתון ומרכזי אשר מסוגל **"לגנוב"** קולות מהמחנה היריב. הסנאטור (ע'-ורמונט) ברני סנדרס הצהיר כי טראמפ מביא את ארה"ב אל סיפה של **"עוד מלחמה הרסנית במזה"ת"** והתייחס לעלויות שלה בדם ובכסף [32: 6]

(568) ירדן משמשת תקופה ממושכת זירת פעולה מועדפת לגורמי טרור אסלאמיים שונים, נוכח [...] ריכוז גבוה של **"בוגרי אפגניסטאן"** הנמצאים בתחומה [...] ולהשתמש בה כ**"פלטפורמה"** לפעולות בשטח ישראל. [...] יוזכר, כי במהלך שנת 2002 בלט המתאם בין היקף הניסיונות להסתנן לישראל לבין ההתרחשויות ב**"שטחים"**. כך, בעקבות מבצע **"חומת מגן"** נרשם מספר שיא של אירועים [...] [191: 2]

נטייתם של חוקרי המודיעין להשתמש במירכאות כה חזקה ונטועה עמוק בנורמות הכתיבה בחטיבת המחקר, עד שהם מוסיפים אותן לעיתים סביב מונחים שאין בהם כל חריגה מההקשר ושלא ייווצר כל קושי להבין את המשפט אם הן יוסרו (שפירא 2009). נראה לדוגמה מבעים מתוך הקורפוס שבהם המירכאות אינן חיוניות במיוחד להבנת הטקסט:

(569) בתוך כך, ניתן לזהות שתי **"קבוצות"** בקרב המועמדים הדמוקרטים: א. ה-**"ביקורתיים"**, שהבהירו כי סלימאני היה גורם מערער יציבות ומסוכן במזה"ת [...]. ב. ה-**"מתנגדים"**, שביקרו את חיסולו של סלימאני [...] [32: 2]

(570) כתוצאה מכך, מדיניות החוץ היפנית **"משועבדת"** במידה רבה לסילוק **"מכשולים"** אפשריים העלולים לבלום את תנופת הפיתוח הכלכלי [181: 2]

(571) ג'ורג' מסתמן כ**"כוח עולה"** בצמרת [...]. להערכתנו, בדומה לתפקידו ב-או"מ, ישאף ג'ורג' להוביל קו אקטיביסטי ו**"תוקפני"** מול ישראל, תוך ניסיון **"לגרור"** אותה למאבקים בזירה הדיפלומטית [184: 4]

בדוגמה 569 לעיל מובן למדי שמדובר אכן על קבוצות בקרב המועמדים הדמוקרטים ושהכינויים "ביקורתיים" ו"מתנגדים" הם המשגה פנימית – וייתכן שהמירכאות נועדו להדגיש שאין מדובר בקבוצות או בהתארגנויות רשמיות. אחריה, בדוגמה 570 אין קושי להבין כי השעבוד של המדיניות היפנית אינו כפשוטו וכי המכשולים המוזכרים הם קשיים הניצבים בדרכה, והמירכאות המסומנות סביב מילים אלה אינן תורמות להבנה ועלולות דווקא לפגוע בקריאות כיוון שהן גורמות לקורא לחפש את המשמעות הנסתרת או העמדה של הכותב שאליה הוא מכוון. לצד אלו, בדוגמה 571 ישנן מטאפורות שחוקות למדי כגון "כוח עולה" ו"לגרור למאבקים", שסביר שהקורא יבין היטב גם ללא סימון המירכאות. גם המילה "תוקפני" הנתונה בין מירכאות ככל הנראה אינה מחייבת את הסימון, וייתכן שאכן מדובר בקו תוקפני כפשוטו. נראה כי מורכבות המידע שהכותבים נדרשים לתאר בפני הנמענים והסיבות הרבות שלהם לרמוז על חריגה מהמשמעות הפשוטה של מילה או ביטוי מובילות אותם לעיתים לייצר נקודות האטה רבות בטקסט הדורשות פענוח מצד הנמען – באופן שאינו נדרש תמיד.

6.2.3 הכללת אירועים במסגרת מושגית אחת

המחקר המודיעיני נדרש לספק לנמעניו תובנות עמוקות על המציאות הקיימת ועל זו המתפתחת, לצד המלצות לפעולה במצבי שגרה, חירום ומלחמה (נוביק לוי ושלום 2020: 19). מלאכת המודיעין היא תהליך מורכב לבירור המציאות ולתיאורה באמצעות השגת מידע, הפיכתו לידע והטמעת הידע בקרב צרכני המודיעין (שם: 27). כיוון שכך, חוקרי המודיעין נדרשים פעמים רבות למסגר עבור הקוראים אירועים או התפתחויות שזיהו במידע ולארגן אותם תחת מסגרת מושגית אחת כדי להסביר כיצד הם משתלבים בתמונת המציאות הידועה עד כה.

מן הקורפוס עולה כי חוקרי המודיעין נוטים לארגן התפתחויות בתמונת המצב בשתי מסגרות עיקריות – המשגה בשם עצם כולל ושימוש בשמות פרשיות, כפי שיודגם להלן.

6.2.3.1 <u>מסגור בשמות עצם – תופעה, תהליך, מגמה, אירוע</u>

אחת המטרות של שמות פעולה היא להפוך התרחשות נקודתית לתופעה כללית ולהדגיש קטגוריות. המתח בין האירוע הפרטי לכללי מאפיין את הדיון המשפטי, למשל, שבו מחפשים אנשי המקצוע את הכלל הרלוונטי וחוזרים אל המקרה הפרטני כדי לראות כיצד הדברים מתיישבים (לוסטיגמן ואהרוני 2016: 133). באופן דומה, נראה כי חוקרי המודיעין מבקשים להשליט לעיתים קרובות סדר בנתונים הנקודתיים והפרטניים שבידיהם, לעיתים רסיסי מידע, ולשייכם למסגרות מארגנות רחבות יותר באמצעות שמות עצם קטגוריאליים כגון תופעות, תהליכים ומגמות.

מצד אחד, המשגה כזו עשויה להיטיב עם הנמען של תוצרי המודיעין כיוון שהיא משייכת פרטי ידע חדשים לתבניות שמטרתן אכן לסייע לו להבין טוב יותר את המציאות. בהקשר קהילת השיח, היא גם עשויה לתרום לתחושת הכותב כי מילא את תפקידו כראוי בביאור המציאות המורכבת והמסועפת עבור צרכן המודיעין. מצד שני, בבחינה של מבעים ספציפיים בטקסטים המודיעיניים נראה שעשויות להיות לכך השלכות על קריאותם, משום שההמשגה מאריכה לעיתים את הניסוח ומוסיפה לקורא חלקי משפט שעליו לפענח ולהחזיק בזיכרון העבודה.

נראה דוגמאות כאלו, הקשורות תחילה למסגור אירועים תחת השם הקטגוריאלי "תופעה":

(572) ...לאחרונה, ניבר מאמץ ממשלתי לשלוט **בתופעת ה"שמועות"** (לעיתים גם השקריות) המופצות ברשתות החברתיות במקסיקו, אשר מזינות את אווירת המחאות [...] [69: 3]

(573) בטווח הארוך (בואכה חורף 2024), **תופעת החורף** תמשיך להשפיע על שיקולי השחקנים [10: 15]

(574) המפקדה עצרה פעילי הארגון שהטמינו כבלי מחשוב שנגנבו ממנה; העצורים שוחררו לאחר שהארגון הסגיר מעורבים **בתופעת הגניבה** [30: 1]

בשלוש הדוגמאות שלעיל, "תופעה" היא חלק מצירוף סמיכות שבו שם העצם שבתפקיד הסומך יכול היה לעמוד בפני עצמו באותו משפט מבלי לשנות בהכרח את משמעותו. למשל, בדוגמה 573 אפשר היה לבחור לומר "החורף ימשיך להשפיע על שיקולי השחקנים" – ואולי "עונת החורף", אם הדבר נחוץ לשם הדגשה. במסגור החורף כ"תופעה" אין בהכרח רווח עבור הבנת הקורא את המשפט, ומנגד הוא נדרש להוסיף חלק תחבירי לתהליך העיבוד הקוגניטיבי ובכך להאריכו ואולי לסרבלו. נוסף על כך, בצירוף "תופעת החורף" נוצרת מוזרות מסוימת שאינה צפויה בהקשר המשפט והדורשת מהקורא זמן פענוח נוסף. באופן דומה, בדוגמה 574 מדובר על גניבת כבלים ומעצר של "מעורבים בתופעת הגניבה", במקום שבו הכותב יכול היה לבחור לא להשתמש בצירוף סמיכות אלא בשם עצם יחיד: "מעורבים בגניבה". גם במקרה זה נוצר ניסוח חריג מעט שעל הקורא לעבד, כיוון שהצורה הצפויה לתיאור "תופעה" היא ברבים – "תופעת הגניבות", ולא ביחיד.

הבחירה של הכותבים להתמקד בארגון המציאות המורכבת עבור הנמען בתבניות מסוימות על חשבון הארכת הטקסט ותהליך העיבוד באה לידי ביטוי בקורפוס בשלוש מילים נוספות – תהליך, מגמה ואירוע.

נראה כמה דוגמאות לכך:

(575) בהתאם **לתהליך הפקת הלקחים** שביצעה, ניברת עשייה רבה להכשרת היקף נרחב של מגרשי אחסון בשטחים הבנויים [139: 5]

(576) העיר היא מקום מוצב הפיקוד המקומי של הארגון, ובה צפויים להתקיים **תהליכי קבלת ההחלטות** המשמעותיים לניהול המו"מ [40: 23–24]

(577) הצבא מצוי בעיצומו של **תהליך הקמתה של מפקדה** למערך הכ"מ [126: 7]

(578) עם זאת, ככל שתתרחב **מגמת ההתקרבות** גם מצידה של נינטנדו, זו עשויה להעלות הסבירות לשת"פ ולצמצם הסיכוי לבידול נינטנדו במערכה מול סוני [30: 3]

(579) בעקבות האירוע הופעל לחץ רב על המערכת הביטחונית הן מהזירה הבינ"ל והן מהציבור האוסטרי. בנוסף, **אירוע הפלת המטוס** הוביל לחילופי האשמות בין בכירי המערכת האווירית [237: 27]

(580) נפאל סיימה את התחקור הראשוני שערכה **לאירוע התרסקות מטוס** הנוסעים ההודי (6 באוגוסט) [238: 4]

בדוגמה 575 אפשר היה לבחור לקצר את הניסוח ולהפחית את העומס על זיכרון העבודה ולכתוב, למשל, "בהתאם ללקחים שהפיקה, ניכרת עשייה" – שתי מילים להבעת הרכיב במשפט ולא ארבע. באופן דומה, בדוגמה 577 אפשר היה לבחור בניסוח "בעיצומה של הקמת מפקדה" ולא "תהליך הקמתה של מפקדה". בשלוש הדוגמאות הנוגעות למילה "תהליך", 575–577, השימוש בה מייצר אף שרשרת סמיכויות בעלת אופי שמני שעשויה להקשות את הקריאה, כפי שראינו בפרק 5.5.5. המבע הדחוס עשוי לפגוע בבהירות בשל השמטת מילות היחס – ומכאן שגם לפגוע בקריאות.

גם בדוגמאות 579–580 ישנה בחירה להוסיף מסגור כ"אירוע" לצד ציון שם הפעולה עצמו (הפלה, התרסקות) ולא לכתוב "הפלת המטוס הובילה לחילופי האשמות" ו"התחקור הראשוני שערכה להתרסקות מטוס הנוסעים". הדבר מאריך מצד אחד את הניסוח ואת הדרישות מזיכרון העבודה של הנמען, ומכאן שעשוי להוביל לפגיעה בקריאות, אך מצד שני עשוי לשרת את מטרת הכותב בארגון ההתפתחויות בתבניות.

6.2.3.2 מסגור בשמות פרשיות מודיעיניות

צירוף סמיכות הכולל את המילה "אירוע", כפי שראינו בדוגמאות לעיל, קשור פעמים רבות לשימוש במה שמכונה בקהיליית המודיעין "שמות פרשיות"[43], שבהם דנו בהרחבה בפרקים 5.1.4 ו-5.5.1. "אירוע" בדוגמאות אלה היא חלק מצירוף סמיכות שמטרתו דומה לזו שראינו עד כה – שיוך התפתחויות ונתונים מסוימים למסגרת מושגית אחת. למשל:

(581) **אירועי "צילום סלפי"** מייצרים מוטרדות אופרטיבית ואסטרטגית בצמרת הצבא [99: 1]

[43] יוזכר כי לצורך הגנה על המקורות והמידע הוחלפו כל שמות הפרשיות בדוגמאות, למעט כאלה המוכרים מכלי התקשורת. המשמעות הישירה של השמות מלכתחילה אינה מתיישבת עם תוכן המשפט, ואלו החדשים מבטאים את אופיָם זה.

(582) **אירוע "שקיעה ורודה"** העניק לנשיא עילה, שמגובה על ידי דעת הקהל האיטלקי, להגברת עצימות הפרויקט [4: 2]

(583) בתרחיש זה, לא ברור אם ייצרן נעשה על רקע פעילות מבצעית הנמצאת "על השולחן" כתגובה שוודית **לאירועי "עונת החתונות"** [212: 1]

השימוש בשמות פרשיות נמצא לעיתים קרובות גם ללא המילה "אירוע", למשל:

(584) שלושת הגדודים הנוספים נותרו פרוסים (בנוסף למערכים נוספים שנפרסו במסגרת **"דומינו שחור"**) במקומם [...] [125: 1]

(585) כבלל, לאירוע ניתן קשב מוגבל יחסית מצד בכירי הארגון, אשר התמקדו, ברמות משתנות, בעיסוקי שגרה ותשתית (**"טיול שחרור", "הבוס הכחולה"**, הרכבת הממשלה) [42: 7]

(586) הצדדים הביעו שביעות רצון מהישגי היחידה בסבב ההסלמה האחרון (**"אופק בוגר"**), ועמדו על חשיבות המשך הפעילות [203: 1]

לאור מורכבות המציאות שחוקרי המודיעין נדרשים לתווך לנמענים, שמות הפרשיות מאפשרים לכותבים לאגד יחד ידיעות ונתונים בקבוצה מסוימת ובכך לארגן באופן שיטתי יותר את תמונת המצב. הדבר מסייע ככל הנראה בידי החוקרים להתקדם במלאכת ביאור המציאות ומאפשר לקורא לנווט בין ההתפתחויות המסועפות, אך הוא גם עשוי להוביל לפיצול יתר לקטגוריות ולפגום דווקא בהבנת ההקשר. אמר החוקר הבכיר ק10: "השימוש במושג שמתרחק מהתוכן שהוא מתאר גורם לזה שאי אפשר להשתמש בידע הזה בהקשרים אחרים, כאילו כל אירוע הוא נפרד, ומפספסים את היכולת לבנות תמונת עולם שלמה. זה פרגמנטציה להמון דברים קטנים, שכל אחד מהם הוא פינה ולא ברור איך הוא מתחבר לאחרים. השמות יכולים להיות קרובים זה לזה אך עבור פעילויות שונות או רחוקים לפעילויות דומות, ורק מי שהיה בתוך האירוע באמת יודע להבין". החוקר ק2 חיזק זאת באומרו כי כיום "כל דבר הוא פרשייה" והוא אף כינה זאת "תרבות שמות הפרשיות" בקהיליית השיח המודיעינית.

השימוש בשמות הפרשיות להכללה של אירועים במסגרת מושגית אחת עשוי לפגוע בקריאות הטקסט בשני מובנים. ראשית, שם הפרשייה אינו כולל בהכרח קשר מובהק לתוכן המודיעיני שהוא מסמן, והמשמעות הישירה של המילים אינה מתיישבת עם התוכן הפרופוזיציונלי. על כן, בתהליך העיבוד הקוגניטיבי המתרחש בעת הקריאה יידרש הקורא לפעולת היסק מגשר לצורך הפרשנות, כפי שתואר בפרק 5.1.3. הוא יסיק שאותן מילים הן שם פרשייה, ובכך ייחסך ממנו מאמץ קוגניטיבי גדול עוד יותר שיידרש כדי לפענח את משמעות השם הישירה במשפט הנתון.

שנית, פגיעה בקריאות עשויה להיות קשורה בשליפת שם הפרשייה מהזיכרון ארוך הטווח של הנמענים וביכולתם להכיל שמות כה רבים ולקשר אותם לאירועים ספציפיים. קוראים מעבדים מילים נפוצות יותר במהירות גדולה יותר ממילים נדירות, ואם מילה אינה מוכרת עליהם לפענח את משמעותה מתוך ההקשר (פאר 2022: 74). חלק מנוסחאות הקריאות מתייחסות גם לאוצר המילים (פלש 1948: 45; קרוסלי ואחרים 2017), ושמות הפרשיות המודיעיניות הופכים חלק מהתחום הלקסיקלי שעל הקורא לפענח ועלולים לפגום בהבנת הטקסט. ייתכן שמדובר בשם רווח מאוד שחוזרים עליו שוב ושוב בתקופה מסוימת (גם בכלי התקשורת האזרחיים) והוא לא יציב בעיה מיוחדת, כגון "חרבות ברזל", וייתכן שהשם מתייחס לאירועים נקודתיים מאוד או להתרחשויות מהעבר הרחוק, כך שמבחינת הקורא מדובר בשם נדיר או חדש לחלוטין.

חוקרי המודיעין מודעים לבעייתיות שבזכירת שמות הפרשיות ואף מתמודדים עימה בעצמם. לדוגמה, אמרה החוקרת ק9: "לפעמים מופיעים שמות של פרשיות ובסוף למי שקורא אין מושג מה שם הקוד שנתת לזה, כי הוא לא מהארגון שלך או כי יש מיליארד שמות ומי זוכר את כולם".

6.2.4 עמימות לקסיקלית

תופעה לשונית נוספת העולה מהקורפוס וקשורה בהמשגה של מציאות מורכבת היא שימוש נפוץ מאוד בשם התואר "משמעותי", עד כדי קיצוניות לעיתים (כמה היקרויות במשפט אחד; עשרות היקרויות במאמר). דנו בשם תואר זה בהקשר של כמתים כמסייגים לקסיקליים בפרק 5.4.3.6, אך בדוחות המודיעין משמש "משמעותי" כתחליף לא רק למספרים מדויקים אלא גם לתיאורים שעשויים להיות רלוונטיים ומדויקים יותר לנושא, כגון "גדול", "חשוב" או "רחב".

שורשי השימוש ב"משמעותי" בהקשר זה מגיעים עד לפני מלחמת יום הכיפורים לפחות, עת ועדת החקירה הממלכתית התייחסה כאמור ל"ביטויים וניסוחים מעורפלים" (אגרנט 1975: 1,238) וציינה כדוגמה גם את המשפט "להערכתנו מנסים המצרים לחדור ולהשיג תפיסה קרקעית משמעותית". דוח הוועדה הוסיף על כך הערה בנוסח "מה פירוש תפישה קרקעית משמעותית?" (שם: 1,248; השוני בין "תפיסה" ו"תפישה" בשני הציטוטים במקור).

צ'אנל (1985: 12) מציינת כי דוברים משתמשים לעיתים בעמימות כדי להביע דבר שאין באמתחתם מילה או ביטוי מדויקים היכולים להיקשר לרעיון שהם מבנים, כאשר הם חושבים על דבר כלשהו ברמה קוגניטיבית הקודמת לביטוי המילולי המתאים. בהקשר זה, ייתכן שמורכבות האירועים והנתונים שעל חוקרי המודיעין לשקף לקוראיהם מביאה אותם לבחור לעיתים בשם תואר רחב יחסית כגון "משמעותי":

(587) בראייתנו, הישג **משמעותי** נוסף בעבור הקוריאנים הוא הסטת הקשב של המערכת הקנדית לעיסוק בעימות מול קוריאה, באופן הממצב אותה כשחקן מעצמתי **משמעותי** שיש להתחשב בו בעת קביעת הסדר העולמי. [...] בבחינת ביניים, לצד המערבי בהובלת ממשל רוברט שני הישגים **משמעותיים**: [...] גיבש קואליציה רחבה ומתואמת של מדינות הפועלות כחזית אחידה ונטולת בקיעים **משמעותיים** לעת עתה [12: 5–6]

(588) בתרחיש שכזה, הקהילה הבינ"ל עשויה למצוא עצמה ללא כלים דיפלומטיים **משמעותיים** נוספים ובמצב בו היא נאלצת לבחור בין הסלמה ושימוש בכלים קינטיים לבין הכלה וויתורים **משמעותיים** [15: 12–13]

(589) במידה שבית הזיקוק יזקק את סוג הדלק הדרוש להפעלת תחנות הכוח הקרואטית, העסקה תוכל להקל **משמעותית** על משבר האנרגיה במדינה. יצוין כי להערכתנו בית הזיקוק לא יביא להוזלה **משמעותית** במחירי הדלק בקרואטיה, משום שכיום הם נמוכים בכ-20% מהממוצע העולמי [16: 6]

(590) כניסתן של רקטות [...] מהווה איום חדש **ומשמעותי** שנמצא באמתחתה [...] בנוסף, לשם שיגור הרקטה נדרשת הבנה לוגיסטית **משמעותית**, בשל אורכן [....]. אלה מאפשרות הרחבה **משמעותית** של ארסנל [139: 22]

השימוש ב"משמעותי" במאמרי המודיעין אינו שמור לדוגמאות הנקודתיות שלעיל. במאמר 139 שממנו לקוחה דוגמה 590, למשל, מופיע שם התואר הזה 38 פעמים במאמר המחזיק 55 עמודים; ובמאמר 12 שממנו לקוחה דוגמה 587 מופיעה המילה "משמעותי" חמש פעמים במאמר בן שבעה עמודים וחצי. כפי שנראה לעיל, שם התואר יכול להופיע כמה פעמים במשפט אחד או לחזור על עצמו בכמה משפטים רצופים.

תפוצתו הרחבה של שם התואר "משמעותי" עשויה לפגוע בקריאות בשל היותו עמום ופתוח יחסית לפרשנות. הוא עשוי להיות קשור בקטגוריית העמימות Open texture, הרלוונטית לא רק לפעלים שיש בהם דירוג אלא כאלה שיש קושי לספק עבורם את התנאים ההכרחיים והמספקים ליישומם (אגרה ואייקרד 2018: 6). הקורא הנתקל ב"משמעותי" עשוי לייחס לו תכונות הנוגעות בהיבטים שונים כמו חשיבות, היקף ובולטות – ועליו לקבוע בכל היקרות את היישום המתאים לאותו משפט, דבר שעשוי להוביל להבנה שאינה מדויקת או מלאה. עבור הכותבים, ייתכן שמדובר לא רק בקושי בהמשגה ובתיאור מדויק של המציאות אלא גם ברצון מכוון לשמור על פרשנות אפשרית רחבה, כיוון שלשימוש במושג העמום יש יותר סיכוי להיות נכון משום שיש יותר עובדות שיכולות לאשש אותו (ראסל 1923: 39).

עם זאת, ההסבר הנוגע למורכבות המציאות הוא אינו היחיד הרלוונטי לשימוש הרווח ב"משמעותי", וייתכן כי ישנו קשר למיומנויות הכתיבה של חוקרי המודיעין ואף לתפוצת שם התואר כז'רגון (עגה)

בתת-ההגוון של כתיבה מודיעינית. הדסון (1978 : 12) הצביע על שני היבטים אלה באומרו כי כותבים מעדיפים לעיתים להשתמש בביטויי ז׳רגון מן המוכן, שהם מהירים ופשוטים יותר, גם אם שחוקים או חסרי משמעות, מאשר לטרוח לחשוב בעצמם על מילה מדויקת. לדבריו, זוהי גם דרך להשתייך לקבוצה חברתית או מקצועית מובחנת ואף לשפר את הלכידות בתוך הקבוצה. ייתכן שהניסוח הרווח הכולל את ״משמעותי״ הפך לנורמת כתיבה והשימוש בו מאפשר לכותבים הן להפגין השתייכות לקהיליית השיח, הן להיעזר בביטוי זמין ופשוט והן לשמור על עמימות מול תמונת מציאות סבוכה ומורכבת לתיאור.

6.3 השגת משלב גבוה בתוצר

המשלב ממלא מטרה תקשורתית ייחודית הנוגעת להקשר השיח ולנסיבות הספציפיות שבהן הוא מתקיים, וחלק מהכשירות התקשורתית של הדוברים היא להתאים את גון הלשון באופן אינטואיטיבי לנסיבות המשתנות (לבנת תשע״ד, א : 85 ; מוצ׳ניק 2002 : 129). זוהי התנהגות תקשורתית שבמסגרתה הדוברים או הכותבים מתייחסים אל החברה ואל מקומם בתוכה ומשנים את הלשון גם בהתאם ליחסים החברתיים של המשתתפים בשיח (מוצ׳ניק 2002 : 129).

כפי שהורחב בפרק 2.1.4.4, כותבים נוקטים לעיתים משלב גבוה מהנדרש כמעין ״סמל סטטוס״ או מתוך תפיסה כי זהו סממן לכתיבה מקצועית ולידענות, אף שלעיתים הדבר מוביל לסרבול הטקסט ולשגיאות לשון (לוסטיגמן ואהרוני 2016 : 53 ; טריגר ומאוטנר תשע״ד : 141). כאשר השימוש בשפה שגוי כתוצאה מניסיון להגביה את המשלב, עלולה להתקבל תוצאה הפוכה שתפגום גם בתהליך העיבוד של הטקסט בשל מילים שאינן מתאימות בהקשר המשפט, חלקי תחביר חסרים ועוד.

הגבהת המשלב היא תופעה רווחת גם בתת-ההגוון המודיעיני, ומעידים עליה אנשי חטיבת המחקר בעצמם, מכל הדרגים. אומרת החוקרת ח3 : ״יש אנשים שאוהבים את המילים הגבוהות. זה גורם לתוצר להיראות יותר מתוחכם, אז בטח גם מי שכתב את זה מאוד מתוחכם״. החוקרת ק4 מחזקת זאת בדבריה : ״יש נטייה בחטיבה לנסות להישמע כמה שיותר חכם. לאו דווקא מילים מפוצצות, אלא לנסח את המשפט באופן שיוציא אותי הכי חכם שיש, גם אם זה לא תמיד הכי ברור״. החוקר ק2 אף מזהה באופן מוחלט בין המשלב הגבוה לבין אופי הכתיבה ביחידה : ״יש כתיבה שאנחנו מתבקשים לכתוב בה וקוראים לזה ׳השפה החט״מית׳, אבל זה בעצם עברית במשלב גבוה״.

מדבריהם של חוקרי המודיעין ולאור מאפייניה של קהילת השיח המודיעינית בכלל ושל חטיבת המחקר בפרט אפשר להצביע על שלוש סיבות אפשריות המובילות אותם לנסות ולהגביה את המשלב בכתיבתם : ראשית, רצון להותיר על הנמענים, במיוחד על הבכירים שבהם, רושם רציני וידעני – כפי שהשתקף בדבריהם

של חוקרי המודיעין לעיל; שנית, נורמות כתיבה ארוכות שנים שהוטמעו בחטיבה ורצון הכותבים לפעול במסגרתן; ושלישית, מיומנויות השפה שעימן מגיעים המשרתים לחטיבת המחקר, לאור מאפייני האיתור של המועמדים לשירות ביחידה.

רצון הכותבים שתוצריהם ישקפו איכות ורצינות קשור כאמור גם בהבנה שהם נקראים על ידי בעלי תפקידים בכירים מאוד במדינת ישראל, הן בדרג הצבאי הן בדרג המדיני. החוקרת הצעירה ח7 ציינה כי היא חושבת על הגורמים הבכירים הקוראים את הטקסטים שהיא שותפה בכתיבתם, ושבדרך כלל המחשבות האלה הופכות את הטקסט ל"פחות טוב, מהלחץ והניסיון לכתוב כמה שיותר מדויק וכמה שיותר בשפה גבוהה ושייראה רהוט ובו-זמנית נורא קצר". גם חוקרים ותיקים ומנוסים יותר מתמודדים עם המתח הזה, כפי שתיאר החוקר ק12: "הייתי רוצה להשאיר את הרושם שמדובר במשלב גבוה ובמסמך שהוא לא פשוט, אבל יש את הדבר הנגדי – שאתה רוצה שבסופו של יום יבינו את המסר שלך ולא לעשות דברים מסובכים מדי ובמשלב גבוה מדי".

באשר להיות המשלב הגבוה חלק מנורמות הכתיבה, אומרת החוקרת ק9 כי "יחסית מוטבע עמוק מאוד פה בעיניי שהשפה צריכה להיות גבוהה בכל תוצר רשמי. זה סוג של תרבות. [...] בהיבט הטוב, אני חושבת שזה אומר כתיבה ענייינית, שמשתדלת להיות קצרה וברורה, במשלב גבוה יחסית". ומוסיף החוקר ק1 שלדעתו משרתים המגיעים אל חטיבת המחקר מזהים שכתיבה במשלב גבוה היא מאפיין של העשייה בה ושעליהם לעמוד בסטנדרט מסוים: "כשחבר'ה צעירים מגיעים למקום שהוא הליגה של הגדולים, הבריכה האולימפית ו-high end תוצרים – קל ליפול לכתיבה הגבוהה כי פה צריך כביכול את הדבר הזה".

אותם חוקרי מודיעין המשובצים בחטיבת המחקר, מציע החוקר ק15, הם בעלי מיומנויות שפה גבוהות יותר מלכתחילה, שכן הן חלק ממאפייני האיתור של המועמדים. הוא מתאר כי נושא המשלב בחטיבה "היה מאוד מובהק במשך השנים, והמשלב היה מאוד-מאוד גבוה. עד היום, יחסית, הכתיבה החט"מית מקבלת אמירות של 'כתיבה גבוהה'. [...] אני לא יודע אם זה קשור רק בלכוון לקהל היעד הבכיר או שזה גם סוג אוכלוסייה שמגיעה ממקומות שמדברים בהם במשלבים קצת יותר גבוהים ממשלבים אחרים שאפשר למצוא באוכלוסיות בצבא".

בפרק זה אדון בתופעות תחביריות ולקסיקליות במאמרי המודיעין המחקריים הנוגעות להגבהת המשלב ואשר עשויות לפגוע ברמת הקריאות שלהם שלא במכוון ותוך רצון הכותבים לשמר את שיתוף הפעולה שלהם בשיח.

6.3.1 ניסוח סביל

עסקנו עד כה במבנים סבילים בכתיבה מודיעינית בפרק 5.2.1 שעסק בהסתרת המְבצע של פעולות ביטחוניות באמצעות השמטה של מבצע הפעולה במשפט, ובפרק 5.3.3 שעסק ביצירת מצג אובייקטיביות וריחוק רגשי. סיבה אפשרית נוספת לבחירה של כותבים להשתמש בתצורת סביל היא ניסיונם להגביה את המשלב, לפי תחושתם, ולנקוט שפה גבוהה יותר – אף שהדבר עשוי לגרום לסרבול ולהארכת הטקסט (לוסטיגמן ואהרוני 2016: 131).

שימוש רב בניסוח סביל עשוי להוביל לפגיעה בקריאות בשל הקשיים שהוא מציב לתהליך העיבוד הקוגניטיבי. השמטה של מְבצע הפעולה מהטקסט מאלצת את הקורא להסיק בעצמו מי הגורם הפועל, ולעיתים אף לנחש זאת בתהליך פרשני. התהליך תלוי בידע של הקורא על המודל המנטלי העולה מהטקסט, בהקשר וביכולות ובניסיון של הקורא (ג'ינסן 2012: 136). מבנה פעיל משקף טוב יותר את סדר האירועים המתוארים, ומוחם של הקוראים מעבד משפטים במבנה זה ביעילות רבה יותר לעומת משפטים במבנה סביל (דאגלס 2015: 38).

כפי שראינו בפרקים שהוזכרו לעיל, תצורה זו רווחת מאוד בקורפוס. למשל בדוגמה הבאה:

> (591) במהלך השנה, **הושם דגש** על שיפור תחום ציוד הלחימה, בהובלת בכירי מערכת הביטחון, שכלל חתימה מואצת על מגוון חוזים, תוך עמידה על זמני אספקה קצרים ומעקב מתמשך עד חלוקתם [...]. במסגרת זו, **נרכשו** עשרות אלפי אמצעי לחימה חדשים [...], אשר חלקם כבר **סופקו** לתאילנד, לצד המשך אספקת מערכות [...] ומגעים לרכש ארונות [...]. בנוסף **נרכש**, ואף **חולק** ליחידות הצבא, ציוד רב [...] לצד רכש רכבים [...]. כמו כן, **נמשכים מגעים** לרכש אמצעי חימום [...]. בהקשר זה, **ניכר קשב** מטכ"לי לנושא [...] שאף נכחו בהצגת תכלית מטכ"לית בנושא [...]. בתחום ההתקפה – לאחר מו"מ ארוך **נחתמה ואושרה** ע"י הצד התאילנדי (אפריל 2005) העסקה לרכש מערכות [...] בעלות של כמיליון דולרים. אישור העסקה ע"י הצד ההודי **עוכב** עד תחילת אוגוסט (ייתכן, כי **אושר** עקב אירוע חדירת המחבלים לשטח תאילנד) [155: 7]

פסקה 591 רוויה בתצורות סביל (באותיות מודגשות) ולצידן שמות פעולה רבים (מסומנים בקו), אשר גם הם עשויים לגרום לקשיי עיבוד של הטקסט ואף להיות קשורים לניסיון להגביה את המשלב. אומנם קוראים מקצועיים או מומחים עשויים לכאורה להתקשות פחות בעיבוד של תצורות סביל (ג'ינסן 2012: 136), אך להצטברותן הרבה במקטע אחד עשויה להיות השפעה על תהליך הקריאה והיא עלולה לפחות להאט אותו, משום שמשפט אחַר משפט נדרש הקורא להבנות מחדש את הדגם פועֵל-פעולה ולהבין מיהו הגורם הפועל בסיטואציה המתוארת.

כמובן, לא ניתן לקבוע עבור כל מבע בקורפוס מה הייתה מטרתו של הכותב בניסוח הסביל, אך לעיתים תצורות אלו נטועות בסביבה טקסטואלית שבה ישנם סממנים נוספים המעידים על ניסיון להגביה את המשלב. נראה את הדוגמאות הבאות מהקורפוס:

(592) במסגרת זאת יצויין כי קידום המפגש בין ג'ונסון לסמית' **התבצע** ע"י היו"ר, ולהבנתנו צעד זה מעיד על רצונו למיסוד שת"פ היחידה עם הארגון [39: 10]

(593) בשנה האחרונה, **התקבלו** עדויות לניסיון פולני לקדם שת"פ עם צרפת בתחום ההגנה, בהן: .א הצעה פולנית (ינואר 2012) ש**נשלחה** לצרפת וכללה, לפחות, מבירת מערבות וייתכן נושאים נוספים. ההצעה **אושרה** עקרונית ע"י נשיא צרפת הקודם, אשר ביקש לפקח אישית על המגעים מחשש לחשיפת הקשר. באוגוסט 2012 **אוזברה** ההצעה שנית בצרפת ללא סימן להתקדמות [92: 1]

(594) הפעולה **התרחשה** בשבמרחב היקף כוחות נרחב ש**נצבר** מאז חודש ינואר 2018, לרבות תגבורים בשבוע האחרון על רקע המתיחות במרחב (ויתכן גם כהכנה לאירוע הפריסה) [34: 7]

(595) מצד אפריקה, **נראית** נכונות להמשיך בשליחת הסיוע הצבאי, והיא מתמקדת בשליחת מערבות תקשורת וכוחות אימון לצבא נפאל על מנת להבינו ללחימה ארוכת טווח [10: 13]

ברוב הדוגמאות שלעיל תצורת הסביל אינה מסתירה את עושה הפעולה והוא מוזכר במפורש, כך שלרוב אפשר לקבוע כי מטרתה אינה להסתיר את הגורם המְבצע של פעולות ביטחוניות ישראליות. יתר על כן, לצד תצורות הסביל ניכר שימוש רב בשמות פעולה (מסומנים בקו תחתון) ואף ניתן לזהות סימני הגבהה נוספים, תחביריים ולקסיקליים. למשל, בדוגמה 593 ישנה פסוקית זיקה ללא חיבור בשי"ן הזיקה – "...בתחום ההגנה, בהן" – דבר המזוהה כקשור בהעלאת המשלב בעברית, כפי שיפורט בהמשך. לצד זאת, באותה דוגמה חסרה השי"ן בביטוי הקישור בחלק המשפט "וייתכן נושאים נוספים". שי"ן זו חסרה באופן דומה גם בביטוי הקישור בדוגמה 594: "וייתכן גם כהכנה...".

בצד הלקסיקלי, מלבד הבחירה בשמות הפעולה אפשר להבחין בביטוי "על מנת" להבעת תכלית בדוגמה 595, שעשוי להיחשב כשייך למשלב גבוה יותר, ובכינוי החבור "להכינו". באופן דומה, נראה כינוי חבור בדוגמה 592 ("רצונו") ומייד אחריו בחירה בשם פעולה תוך שימוש במילת יחס שלא על פי התקן – "רצונו למיסוד" – במקום "רצונו במיסוד" או במקום שימוש בשם הפועל, "רצונו למסד". אלו עשויים לתרום לפרשנות ולפיה לפחות חלק מהשימושים בתצורת הסביל במבעים אלה נועדו להגבהת המשלב, מסיבותיו של הכותב.

6.3.2 שמות פעולה (נומינליזציות) ושרשרת סמיכויות

שמות פעולה הם אמצעי אינטגרציה הדוחס יותר מידע ליחידת משמעות אחת, והם נפוצים הרבה יותר בטקסטים כתובים מאשר בדיבור על-פה (שייף 1982: 39–40). ריבוי שמות הפעולה בולט גם בלקסיקון הצבאי, במטרה לנתק את הפעולה מהמבצע שלה ולהפוך את הפעולה למושג, לרכיב נוסף בשרשרת של מהלכים מתוכננים ומנומקים (רוזנטל 2020: 404). בהתאם, השימוש בשמות הפעולה בולט בתת-ההגוון של כתיבה מודיעינית, ודנו בהם בהרחבה בפרק 5.3.5 כאמצעי ליצירת ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות.

לצד זאת, שמות הפעולה עשויים לשמש כותבים מסוימים להגבהת המשלב, אך גם לפגוע בקריאות באמצעות סרבול הטקסט והארכתו (לוסטיגמן ואהרוני 2016: 131). לא רק ששמות הפעולה אינם מסייעים לפענוח הטקסט באמצעות מתן סמנים לשוניים לזמן ולגוף, הם גם אינם מאפשרים לקורא לחשוב על ההקשרים המורכבים העומדים מאחוריהם ואינם מתקשרים היטב לשמות עצם אחרים (ג'ינסן 2012: 133). נוסף על כך, ככל שהמשפטים בטקסט קונקרטיים וסיבתיים יותר כך הקורא עובר בקלות רבה יותר בין הרמות התחביריות והלקסיקליות של הקריאה, ואילו שמות פעולה נוטים להיות מורכבים יותר, מופשטים וקשים לתיאור (דאגלס 2015: 46).

נראה דוגמאות לשימוש הרווח בשמות פעולה בקורפוס:

(596) אחד הצעדים הראשונים אותם נקט הארגון בשטחים לאחר **השגת** שליטה ביטחונית הוא **כפיית** משנתו האידיאולוגית – ההלכה האסלאמית (השריעה) – על האוכלוסייה המקומית, ואורח חיים דתי נלווה אליה, תוך **הקמת** מערכות דת, בתי דין שרעיים ומערכת ל**הטמעת** חוקי השריעה ו**התאמת** תכני מוסדות החינוך. לצד זאת, הוא החל ב**ניסיון** ל**מחיקת** זהויות קודמות (תוך דגש על שבטיות ולאומיות) [87: 5]

(597) ליחידה תיק העוסק בתחפושות ו**שינוי** חזות פנים, ולהערכתנו פעילי היחידה עושים בו **שימוש** בעת פעילות רגישה, ואף ב**שימוש** פעילי היחידה המבוקשים ע"י השלטונות, לצורך **התחמקות** מהרשויות המקומיות בוונצואלה [39: 6]

(598) בקרב מפקדי היחידות הפרו-צרפתיות המרכזיות [...] נראית **נכונות לפעולה** מול יעדים איטלקיים בטווח הזמן המידי, כאשר להערכתנו לא צפוי **סירוב** צרפתי ל**ביצוע** פעולות מסוג זה [34: 4]

(599) התשתיות המבצעיות של החברה בצפון ממשיכות ב**מאמציהן להשגת** ידע ל**ייצור** חלונות [177: 7]

דוגמה 596, למשל, כוללת שמות פעולה רבים שעשויים כאמור להקשות על תהליך העיבוד הקוגניטיבי של הטקסט. לצידם, מופיעים במבע זה רכיבים נוספים שעשויים לפגוע בקריאות או לפגום במידה מסוימת

בהבנה, ובהם היעדר מילת זיקה בחלק הראשון של הדוגמה ("הצעדים הראשונים אותם נקט הארגון"), הנדרשת מצד התחביר והקשורה גם היא בהגבהת המשלב, כפי שיורחב בהמשך; משפט ראשון ארוך בן 42 מילים, הכולל כמה קיטועים באמצעות קווים מפרידים, סוגריים ופסיקים; ואף העדפת שם הפעולה גם במקום שבו שם הפועל צפוי יותר, כמו במשפט השני ("ניסיון למחיקת זהויות"). גם בהיבט הלקסיקלי אפשר לראות לעיתים עדויות לניסיון להגביה את המשלב. למשל, בדוגמה 598 משתמשים הכותבים בביטוי הזמן "כאשר" במקום וי"ו החיבור – תופעה נפוצה שיורחב עליה בהמשך, הכוללת במהותה בחירה של הכותבים בביטוי קישור ארוך יותר ואשר רווח פחות בדיבור אך אינו מתאים לחיבור הרכיבים של אותו משפט.

מריבוי שמות הפעולה נגזרת תופעה נוספת שעשויה לפגוע בקריאות ואשר הצגתי בפרק 5.5.5 – יצירת שרשרת סמיכויות, מבעים קצרים ודחוסים יותר ללא מילות יחס. מבנים אלו נפוצים יותר בטקסטים כתובים מדעיים, טכנולוגיים ועיתונאיים לצורך צמצום הטקסט (רוזנהויז תשמ"ט: 93), אך ייתכן שאופיים השמני ותפוצתם הנמוכה יותר בדיבור מתקשרים אצל הכותבים גם להגבהת המשלב ומובילים אותם לבחור בהם גם שלא לשם קיצור בלבד. לדוגמה, מתוך הקורפוס:

(600) בשורה התחתונה, **לקחי התפרקות כוחות הביטחון** בעיראק מעצבים את מדיניות ארה"ב למול אפגניסטאן, תוך שאיפה לשמר נוכחות אמריקנית בהיקפים קטנים לתמיכה ביציבות במדינה **ולמניעת התחזקות גורמי ג'האד** עולמי [82: 1]

(601) לא זוהה עיסוק יפנ' **בסוגיית העברות רכיבי המחשוב** לפיפ"א [26: 3]

(602) בהמשך לעבודת מטה בדרג בכיר במועצה בנושא התגובה **לדחיית ועידת פירוז המזה"ת** מנשק להשמדה המונית, הועברה (28 בדצמבר) המלצה להצהרה של שה"ח של הליגה [102: 1]

(603) סבירות לשימוש בתיקון החוק היא בעת בראייתנו נמוכה מאוד עקב **מורכבות בינוס ההליך** ומה שנראה כתום מאמציו של המועמד **לשיבוש העברת סדרי השלטון**. עם זאת, הסבירות לכך תעלה במידה ותחמיר **מגמת חוסר הלגיטימציה** ו"נטישת המועמד" [22: 4]

שרשרות הסמיכויות כדוגמת אלו המודגשות לעיל יוצרות מבעים לשוניים דחוסים, המביעים רעיונות מורכבים יחסית במבנה מצומצם ותוך השמטת מילות היחס. כאמור, אופיין השמני של השרשרות, הכוללות שמות פעולה ושמות עצם, עשוי להוביל את הכותבים לשייכן למשלב גבוה יותר בעברית – ולתפיסה זו עשויה לתרום גם תפוצתן הקטנה יותר בדיבור לעומת טקסטים כתובים. עם זאת, ריבוי שרשרות סמיכויות עשוי להקשות על הקורא בפענוח הטקסט ולפגוע בקריאות בשל השמטת מילות היחס המבארות את הקשרים בין הרכיבים. כמו כן, הקורא נדרש להחזיק בזיכרון העבודה שלו כמה רכיבים מצטברים עד שיוכל לפענחם כצירוף אחד – לעיתים גם ארבעה איברים, כפי שנמצאו בכל הדוגמאות לעיל.

6.3.3 הארכת הניסוח וקשרים ריקים

בחיקוי של דיאלוג או שיחה בטקסטים נוטים הכותבים ליצור באופן טבעי משפטים קצרים, אך כאשר הם מבקשים לשוות רושם של רצינות ומכובדות לטקסט הם נוטים לנסח משפטים ארוכים יותר, בעלי מבנה שאינו נהוג בדיבור על-פה (פלש 1949: 109). השפעה סגנונית נוספת של הרצון להגביה את המשלב בתוצרי המודיעין עשויה לבוא לידי ביטוי, אם כן, בהארכת הניסוח שלא לצורך הכרחי הקשור בהעברת המסר.

בפרק 6.1.1 הראיתי כיצד הצורך לשקף תמונת מציאות מורכבת ומסועפת מביא לעיתים חוקרי מודיעין לנסח משפטים ארוכים מאוד, חלקם בני יותר מ-50–60 מילים – ונראה שלדעת הכותבים הדבר קשור גם במשלב. למשל, החוקר ק15 מאפיין את הכתיבה הנהוגה בחט״מ כ״כללית מדי, גבוהה מדי וטרחנית מדי״, ובמיוחד מקשר זאת ל״מסורבלות, טרחנות, לדחוף הכול ולשים במשפטים מאוד-מאוד ארוכים. [...] חשבו שלמודיעין יש איזו הילה, ושאם המודיעין יכתוב בשפה גבוהה וכאילו אינטלקטואלית זה יישמע יותר טוב״.

מעבר להכללת רעיונות רבים ומורכבים במשפט ולניסוח של פסוקיות רבות בו, התורמים להגדלת מספר המילים הכולל במשפט, הניסוח עשוי להיות מוארך באמצעים נקודתיים כגון שימוש בשמות פעולה, חזרה על חלקי משפט, הוספת קְשָׁרים ריקים ועוד. כל תופעה כזו עשויה כשלעצמה לפגום בקריאות בשל הוספת עומס על זיכרון העבודה של הקורא או מסיבות נוספות, כפי שיודגם להלן.

6.3.3.1 שמות פעולה (נומינליזציות)

כפי שראינו לעיל, שמות פעולה נקשרים בהגבהת המשלב לאור אופיים השמני, ובהקשר הנוכחי אציע שהם תורמים להגבהה זו גם בשל תצורתם הארוכה יותר משימוש בפועל רגיל. למשל:

(604) ...נדגיש כי על אף שבעבר הארגון הצהיר כי יפעיל כוח כתגובה לפגיעה משמעותית באסיריו, איומים אלו לא **באו לכדי מימוש** בשנים האחרונות לאור מציאת פתרונות לסוגיות האסירים שהיו על הפרק [17: 3]

(605) על אף מידורה ממרבית יחידות הארגון, יחידה 980 **מקיימת שיתופי פעולה הדדיים** עם מספר יחידות שונות בארגון [39: 9]

(606) לאופן הטיפול בשפכים במרחב **קיימות השפעות** גם על רומניה. ברבעון הראשון של שנת 2012 נסגר מפעל ההתפלה בבוקרשט עקב זיהום שהגיע מכיוון העיר. באותה התקופה, **חלה התמוטטות** מוחלטת של מערכת הביוב במרחב [...] [21: 10]

בדוגמה 604 ישנם כמה שמות פעולה, ולפחות אחד מהם מאריך את הניסוח באופן בולט – במקום תצורת הפועל הקצרה ״מומשו״ בחר הכותב להאריך פי שלושה באמצעות שם הפעולה: ״באו לכדי מימוש״.

באופן דומה, בדוגמה 605 יכול היה הכותב לבחור בצורה קצרה יותר ולומר "יחידה 980 משתפת פעולה...". כאן ישנה הארכה הן באמצעות שם הפעולה הן באמצעות התוספת "הדדיים", שאינה תורמת בהכרח למסר, שהרי שיתופי פעולה הם בהגדרתם הפקת תועלת הדדית. כמו כן, אפשר להצביע בדוגמה זו על שתי בחירות נוספות המאריכות את הניסוח – המילים "מספר" ו"שונות" המקיפות את המילה "יחידות" משני צדדיה. אם הכותב היה בוחר לכתוב "מקיימת שיתופי פעולה הדדיים עם יחידות בארגון", די היה בכך כדי להעביר את התוכן הרלוונטי לנמען. ייתכן שבחר לכתוב "מספר יחידות" לשם הדגשה, אך לפחות למילה "שונות" אין תרומה תחבירית או תוכנית, כיוון שאם מדובר בכמה יחידות בארגון – ודאי שהן שונות. בסופו של דבר, הניסוח הקצר ביותר במבע זה יכול היה לכאורה לכלול חמש מילים – "משתפת פעולה עם יחידות בארגון", בעוד הניסוח הנוכחי ארוך פי שניים כמעט ומסתכם בתשע מילים. יתרה מכך, הכותב יכול היה לבחור בניסוח הדוק אף יותר המביא בחשבון את האזכור של יחידות הארגון בתחילת המשפט, ולכתוב כך: "חרף מידורה ממרבית יחידות הארגון, יחידה 980 משתפת פעולה עם חלקן" – 11 מילים סך הכול עבור המבע כולו במקום 17, ללא ויתור על פרטים הנוגעים למשמעות המשפט.

6.3.3.2 חזרה על מילים וחלקי משפט

כותבים עשויים להאריך את המשפט באמצעות חזרה על חלקי דיבר ולאו דווקא באמצעות הוספת תוכן ופרטים חדשים. למשל, מתוך הקורפוס:

(607) **מתקן ההתפלה בעזה:** פרויקט הקמת **מתקן ההתפלה ברצועה** הינו פרויקט בעלות של 650 מיליון דולרים **ומובל** על ידי צוות בין לאומי **בהובלת** הקוורטט [21: 33]

(608) בניגוד **למדינות אחרות**, בנפאל אין ענפים האחראים על תחומים שמקבלים מענה **במדינות אחרות**, למשל דמי אבטלה או ביטוח סיעוד [11: 9]

(609) לאור **פעילותה** החשאית של היחידה, **פעילותה** השגרתית מבוצעת באופן חשאי, המתבטאת במספר היבטים [39: 6]

(610) שלושת הגדודים **הנוספים** נותרו פרוסים (**בנוסף** למערכים **נוספים** שנפרסו במסגרת "מבצע קרול") במקומם, ולהבנתנו, בשלב זה אין בכוונת הרומנים להחזירם למחנות הקבע [125: 1]

בדוגמה 607 לעיל ניכרת חזרה על שלושה חלקים במשפט – מתקן ההתפלה בעזה/ברצועה מוזכר פעמיים, המילה "פרויקט" חוזרת אף היא פעמיים וכך גם ציון העומד בראש הפרויקט באמצעות "מובל" ו"בהובלת". ייתכן שחזרות אלה, שאפשר היה להימנע מהן בהעברת המסר ובכך להקל על זיכרון העבודה של הקורא, קשורות במיומנות הכתיבה של חוקרי המודיעין המסוימים. לצד זאת, יש יסוד להניח שהדבר אף קשור

ברצון הכותבים להגביה את המשלב בתוצר, מתוך תפיסה ולפיה משפטים ארוכים משווים נופך רציני, רשמי או מרשים יותר לתוצר כולו.

חזרות ברוח דומה ניכרות בדוגמאות 608–610 והן כוללות חזרה על צירופי מילים, כמו "מדינות אחרות" בדוגמה 608, או על וריאציות שונות של אותו שורש, למשל "הנוספים", "בנוסף" ו"נוספים" בדוגמה 610, לצד "פרוסים" ו"שנפרסו" באותו משפט. בדוגמה 609 ישנה חזרה על המילה "פעילותה" ועל כך שהיא נעשית בחשאי, באמצעות המילים "חשאית" ו"חשאי". הארכות אלה מוסיפות למשפט חלקים שאינם נראים הכרחיים מצד המסר שהכותב מבקש להעביר לנמען.

6.3.3.3 <u>בחירה לקסיקלית בצורות ארוכות</u>

בקורפוס ניכרת העדפה של הכותבים לצורות ניסוח ארוכות יותר של מילים או ביטויים שיש להם צורה מקבילה קצרה. בהט (תשמ"ז) מזהה צורך זה עם הגבהת המשלב בטקסט, מתוך תפיסה של הכותבים ולפיה חלופות ארוכות יותר מבין אלה האפשריות משוות חשיבות ו"מכובדות" לכתיבתם. למשל:

(611) <u>נציין כי</u> להערכתנו, הצמיחה השלילית בז'נבה **הינה** גבוהה יותר מזו המאפיינת את **כלל** המשק האוסטר. **יחד עם זאת**, בשוק התעסוקה, נרשמה ברבעון השני של השנה עלייה משמעותית באבטלה לצד יציאה משוק העבודה [21: 19]

(612) בנוסף לכך, אחוזי האבטלה במדינה גבוהים, בעיקר בקרב הדור הצעיר (61%), **וקיים מספר רב של** משפחות החיות מתחת לקו העוני [21: 29]

(613) נראה, כי הדבר יאפשר לחוליה היורה לשאת עמה **כמות רבה יותר של** רקטות ולקצר את זמן הפריסה, השיגור וה"התקפלות" ממקום השיגור [176: 4]

(614) להבנתנו, צמצום המימון התאילנדי **לכדי היקף של** 400–500 מיליוני דולרים בשנה, נבע מהקשיים הכלכליים אשר פקדו את תאילנד [111: 3]

(615) להבנתם, המגננה כוללת **בתוכה** נסיעה לעומק של עד 3 ק"מ לשטח פרי בכדי לסמן שטחי מפתח תוך 4–11 שעות. [...] מאמץ ההגנה נכלל בכל שלבי המערכה וישלב **בתוכו** אש קרקעית [...] וכן תקיפות מהים [40: 13]

בדוגמה הראשונה לעיל, 611, בחר הכותב להאריך בכמה מקומות ולהשתמש למשל ב"הינה" בתפקיד אוגד, במקום הצורה הקצרה והפשוטה יותר "היא" – שאף יכול היה לבחור לוותר עליה לחלוטין ולכתוב "הצמיחה השלילית בז'נבה גבוהה יותר...". בהמשך, בחר ב"כלל" במקום "כל" ובביטוי "יחד עם זאת" שיש בו כפילות מסוימת במקום "עם זאת". לצד אלו, הכותב פתח בביטוי "נציין כי", אשר אינו תורם בהכרח לתוכן המבע ועשוי להיות קשר ריק, כפי שיודגם בהמשך.

בדוגמה 612 בחר הכותב להאריך באמצעות "וקיים מספר רב של משפחות החיות מתחת לקו העוני" ולא בניסוח אפשרי חלופי קצר יותר, כגון "ומשפחות רבות חיות מתחת לקו העוני", שבו אותו תוכן מובע במילה אחת, "רבות", במקום בארבע מילים. דוגמה 613 כוללת הארכה דומה, שבמסגרתה בחר הכותב לכתוב "לשאת עמה כמות רבה יותר של רקטות" ולא הסתפק ב"לשאת עמה יותר רקטות" או לפחות "לשאת עמה רקטות רבות יותר". לצד אלו, בדוגמה 614 נבחר הניסוח הארוך יותר "צמצום... לכדי היקף של 400–500 מיליוני דולרים" לעומת ניסוח אפשרי קצר יותר כגון "צמצום... ל-400–500 מיליוני דולרים" תוך שימוש במילית היחס "ל" במקום שלוש מילים. ובדוגמה 615 מופיעה פעמיים הווריאציה "בתוכה"/"בתוכו" לאחר פעלים שאינם מצריכים זאת – "כוללת" ו"ישלב" בהתאמה.

במקרים מסוימים ניכר כי הכותבים נוטים לבחור בצורות הארוכות יותר גם כאשר הן מייצרות שגיאות לקסיקליות בטקסט. שגיאות לקסיקליות בהקשר של הגבהת המשלב עשויות להיגרם מכמה סיבות, על פי גלצר (2023: 91–93): כאשר כותבים מנסים להשתמש בביטוי הנראה להם מרשים אך אינם מכירים או זוכרים כהלכה את צורת השימוש בו, לכן הם נוקטים מילה או ביטוי משובשים או שגויים; כאשר כותבים משתמשים במילה בהקשר שאינו מתאים, כיוון שאינם מכירים או זוכרים את משמעותה המדויקת; כאשר הם משבצים מילה ממשלב גבוה סמוך למילים ממשלב נמוך, לטעות דקדוקית או לניסוח מסורבל; וכאשר הם משתמשים במילה הנפוצה בסוגה ספרותית בלבד ולא בזו העיונית. כל אלה עלולים לפגוע בקריאות בשל שיבוש המשמעות בטקסט או סרבול של תהליך הפענוח, ולפני הכול להאריך את משך הקריאה ובכך את תהליך העיבוד.

החוקרת הצעירה ח11 מעידה בהקשר זה כי היא מכוונת בכתיבתה לשפה אקדמית "גבוהה אבל לא ציורית מדי", ובהקשר של בחירת המילים משתדלת להימנע מ"מילים מסובכות מדי" אך גם להתרחק מאלו המדוברות: "יש מילים שנראות לא מתאימות. אני לא אכתוב 'וגם', למשל, אלא דברים כמו 'נוסף על כך' או 'משום ש'. מילים שהן קצת יותר... לא תמיד המילים המדוברות".

נראה שתי דוגמאות מתוך הקורפוס לשגיאות או "צרימות" לקסיקליות אשר עשויות לנבוע מהרצון לנסח טקסט במשלב גבוה יותר מתוך בחירה בצורות ארוכות. ראשית, יוצג השימוש השגוי הרווח בנטיות הפועל "מהווה", שמשמעותו היא מייצר, מחולל ומוליד. בקורפוס ניתן למצוא היקרויות רבות מאוד לשימוש בפועל זה בהקשרים שאינם נוגעים למשמעות זו, בעיקר בתפקיד אוגד ולעיתים במקום פועל אחר המתאים יותר למסר העולה מהמבע. תופעה זו רווחת גם בטקסטים משפטיים בעברית (לוסטיגמן ואהרוני 2016: 53) ונראה שאף בתפוצה רחבה הרבה יותר – עד כי הוגדרה כ"מכת מדינה" כבר ב-1971 (פורת תשל"ב: 197). פועל זה דוחק לעיתים קרובות את מקומן של מילים המתאימות יותר בהקשר הנתון, מפני שהן נראות לכותבים פשוטות וקלות מדי (שם: 198):

(616) תחת קבוצת הרכשׂ מאוגדות חברות הנמצאות בשליטתם החלקית או המלאה של גורמי הארגוּן ומקורבים לארגון, בראשם אברהׂם מנשהׂ, **המהווה** גם אחד השותפים בקבוצה [19: 10]

(617) הממשלה עודנה **מהווה** המממן העיקרי של הערבהׂ, זאת לצורך שימור התפיסה כי היא עודנה הריבון בערבהׂ [...] [21: 24]

(618) עקב מעמדו המיוחד בצבאׂ, ג'ורגׂ **מהווה** גורם מעורב ומשפיע על תהליכי תחקור הדלף המתקיימים בצבאׂ. כך, ג'ורגׂ **מהווה** "יד ימינו" של אליוטׂ בהעברות פנים סקוטיותׂ לבדיקת דלף [...] [221: 9]

בהיבט הלקסיקלי, בדוגמה 616 אפשר היה לכתוב "שהוא גם אחד השותפים בקבוצה", ללא שימוש בפועל "מהווה", ובדוגמה 617 אף אפשר היה לוותר כלל על המילה ולכתוב "הממשלה עודנה המממן העיקרי". במאמר 21 שממנו לקוח מבע זה מופיעה "מהווה" על נטיותיה 16 פעמים לאורך 34 עמודים. בדוגמה האחרונה, 618, הפועל מופיע פעמיים. בהיקרות הראשונה אפשר היה להחליפו ב"הוא", וגם בפעם השנייה ב"הוא" או בפועל כגון "משמש" או "מתפקד כ-".

לצד זאת, דוגמה שנייה לצירוף ארוך יותר שעשוי להיחשב שגיאה לקסיקלית בעיני מתקני לשון הוא הביטוי "על מנת" להבעת תכלית:

(619) נתׂן <u>מהווה</u> הגורם הבלעדי אשר מתקשר עם הגורמים השונים בזירה הדרומית [...]. <u>בתוך כך</u>, נתׂן נסע באופן אישי לאלסקהׂ ולטיבטׂ, בין השאר **על מנת** להיפגש עם מפקד יחידה 100ׂ [...] [221: 8]

משמעו של "על מנת" הוא על גבול התנאי, ולדעת מתקני הלשון הוא אינו מתאים להבעת תכלית כמו חלופות אחרות ובהן "כדי" (בהט תשמ"ז). כפי שכותבים בוחרים לעיתים להאריך את הצורה הפשוטה "כדי" ל"בכדי" ויוצרים בכך שגיאה, כך הם עשויים ליצור שגיאה בשימוש בביטוי הארוך יותר והדיבורי פחות "על מנת". חוסר היכרות של הכותבים עם ניואנסים לשוניים מסוימים הטמונים בביטוי מביא אותם לעיתים לבחור בצורה שעשויה להיות שגויה, אף שבמקרה זה הביטוי תקין ביסודו (גלצר 2023 : 91–93).

6.3.3.4 <u>הוספת קשרים ריקים</u>

נתיב נוסף ואחרון בהקשר זה שבאמצעותו בוחרים הכותבים להאריך את הניסוח, לעיתים תוך סיכון בפגיעה בקריאות, הוא הוספת מילות קישור שאין להן תרומה ניכרת למשפט מצד התחביר או התוכן. לדוגמה:

(620) להבנתנו, הודעת משה"ח הרוסי משקפת את עמדת רוסיה בסוגיה, לפיה ההעשרה ל-20% אינה נתפסת כ"קו אדום", **זאת** להבדיל מסוגיית פיקוח סבא"א [27: 6]

(621) להבנתנו, מנהלת הבינוי מתחילה בעבודות השיקום באתר "חלומות", **זאת** על אף שתשתיות האתר עדיין לא מוכנות באופן סופי [28: 4]

(622) מספר אמנות ברשימה עלולות להוות פוטנציאל לאתגר עבור אוזבקיסטאן. **כך** למשל, אמנת UNCLOS (העוסקת ב"חוקי הים"), שהיא בעלת מנגנון בוררות וחתימה עליה תאפשר לממשל לדרוש הכרה בזכאותה למים טריטוריאליים לחוף המדינה ובגבולותיה הימיים. **כך**, זו עלולה לאתגר את יחסי אירלנד-אוזבקיסטאן [...] [84: 3]

(623) **כך**, לטענתו, מאז שנות ה-60, פעלה גרמניה לקדם מדיניות רכה ופייסנית [...]. **כך**, לטענת טרנין, לאור מעמדה החדש, גרמניה בחרה לבצע הערכה מחודשת של מדיניות החוץ שלה [...]. **כך**, האיחוד האירופי הפגין אחדות ונחישות יוצאת דופן בטיפול שלו במשבר [...]. **כך**, לטענתו, בעוד שגם פתרון המשבר באוקראינה לא יביא לנורמליזציה של היחסים מול וושינגטון, במקרה של בריסל, גם שיפור נקודתי יכול להועיל [...] [81: 5]

השימוש במילים "זאת" ו"כך", כפי שעולה בדוגמאות 620–623, מאריך את הניסוח שלא לצורך חיוני הקשור בהעברת המסר, כיוון שלצידן נמצאת בדרך כלל מילת קישור המעידה היטב על הקשר הלוגי בין חלקי המשפט, כגון "על אף ש" המעידה על ויתור בדוגמה 621 (אם כי בשגיאה מצד התקן בעברית) ו"למשל" המעידה על דוגמה במשפט השני במבע 622. כיוון שנוצר חיבור חזק וברור בין החלקים, ההארכה מסתמנת כמיותרת, אף שאלו עשויים להיות ניסוחים שגורים ונוסחתיים.

השימוש הרווח בקורפוס במילה "כך" לפתיחת משפט חדש, כפי שנראה בבירור בדוגמאות 622 ו-623, עשוי להעיד גם על קושי אפשרי בתהליך הכתיבה ועל כך שהשימוש בה מסייע לכותב להתקדם אל המשפט הבא ולכאורה לקשור את הדברים יחד. במאמר 81 שממנו לקוחה דוגמה 623, למשל, מופיעה "כך" בפתיחה של 17 משפטים לאורך 11 עמודים. עם זאת, עצם המחשבה ולפיה יש לחבר בין כל משפט ומשפט בביטוי קישור עשויה להיות קשורה בהגבהת המשלב ובתפיסות שייתכן שהכותבים מחזיקים בהן באשר להנכחת היחס הלוגי בין המשפטים והחיבור ביניהם. החוקר ק1 התייחס לתפיסה זו כשתיאר את המרכיבים שהוא נדרש לתקן ולשכתב לפקודיו בטקסט: "לפעמים אני כותב לאנשים שלא הכול צריך להיות 'נאמר כי...'. צריך בעיקר שהמשפט יהיה לו Flow טוב. לא תמיד הוא בכלל חייב מילת קישור בהתחלה, לא חייב 'בהמשך ל...' או 'בנוסף ל...'".

הגבהת המשלב באה לידי ביטוי בעיניו גם בביטויים כגון אלו שראינו בדוגמה 623, כפי שהעיד על הטקסטים המגיעים לבדיקתו, שבהם "כל דבר הוא 'כי', כל דבר 'כך'". הוספת המילים או הארכת הצורות הקיימות מביאה לעיתים לסרבול רצף המשפט, מאריכה את זמן הקריאה ועשויה לפגוע בתהליך העיבוד.

6.3.4 השמטת מילת היחס "את"

לעומת ההארכה שדנו בה בחלק הקודם, להגבהת המשלב קשור גם מבנה מקוצר הכולל את השמטת מילת היחס "את" הנחוצה לפני מושא ישיר מיודע, כפי שראינו בפרק 5.5.4 שעסק בקיצור המסרים. בשפה הכתובה נעשה שימוש נרחב במושאים מיודעים ללא "את", אף שבעברית המדוברת של מרבית דוברי העברית הילידים מילת היחס הזו אינה מושמטת (דנון תשס"ו).

בקורפוס ניכרות השמטות רבות של מילת היחס "את" במקומות שבהם היא נדרשת מצד התקן, וייתכן שהדבר נעשה כדי לשוות לכתוּב נופך ארכאי שמטרתו הגבהת המשלב – כדרכם של דוד בן-גוריון, מקורות משנאיים מסוימים, מדרשים ואף פירוש רש"י, כפי שמתאר אבינרי (1964: 57–59). בהקשר הקריאות, השמטתה של מילת היחס עלולה להוביל לדו-משמעות, והיא הכרחית לבהירות, לדיוק ולטבעיות של השפה העברית (שם).

אומנם לא ניתן לקבוע בדיעבד מה הייתה כוונת הכותב בכל היקרות של השמטת "את" ואם הייתה בכך בחירה מודעת, אך בבחינה של דוגמאות מהקורפוס אפשר להצביע על רכיבים נוספים בהן שעשויים לחזק את האפשרות שמדובר בחלק מניסיון להגביה את המשלב ולאו דווקא לקצר את המסרים עבור יעילות התקשורת הצבאית:

(624) המדינהְ מסיימת את האירוע בחוויית הצלחה – מחד, **חיזקה הרתעתה** באזור והוסיפה איום צבאי אמין (במיוחד לאחר רצף האירועים האחרונים עליהם הבליגה: הפגיעה במשאיותְ בדרךְ, התקיפה במפעלְ, הפלת המבצעְ) ליתר מרכיבי מדיניות הדיפלומטיהְ [3 :36]

(625) מידע מהימן **מחזק ההערכה** כי מכלול הפיתוחְ במשרד הטכנולוגיהְ הינו הגורם היחיד בצ'ילהְ העוסק כיום באופן משמעותי בתחום הסייבוּרְ, גם אם באינטנסיביות נמוכה ותחת הגבלות, ובי לא קיימת קבוצת סייבוּרְ נוספת [148: 1]

(626) ...הארגון מתמקד במטרה לשמה הוקם, הלחימה במשטר הרודנִיְ. רואה ברומניהְ מטרה עתידית אך בשלב זה מעדיף לשמר "גבול שקט" עם רומניהְ ואף **לנצל הסיוע** ההומניטרי הרומנִיְ [74: 1]

בדוגמה 624 חסרה מילת היחס "את" לפני "הרתעתה", ולצד זאת אפשר להצביע על סימנים נוספים להגבהת המשלב בסביבה הטקסטואלית. למשל, לפני חלק המשפט שבו חסרה מילת היחס ישנו החלק הראשון של הביטוי בארמית "מחד גיסא... ומאידך גיסא" – וגם הוא קטוע ואינו כולל את המילה "גיסא" המתחייבת. ההישענות על הביטוי בארמית מגביהה את המשלב, והטעות שבקיצורו שקופה לדוברי העברית וההשמטה אינה צורמת להם בהכרח. שימוש בניבים ארמיים, בין השאר, מבלי להבין אותם היטב עשוי דווקא ליצור

רושם הפוך מזה שביקשו הכותבים בשל טעויות חדשות המתגלות בטקסט (לוסטיגמן ואהרוני 2016: 191). בהמשך הדוגמה ישנה פסוקית זיקה ללא חיבור בשי"ן הזיקה – תופעה המזוהה אף היא עם הגבהת המשלב, כפי שיודגם בהמשך. לצד אלה, אפשר להצביע גם על ריבוי שמות פעולה ובכלל זאת גם שרשרת הסמיכויות "מרכיבי מדיניות הדיפלומטיה".

לאחר מכן, בדוגמה 625 חסרה מילת היחס "את" בצירוף "מחזק ההערכה", וגם כאן היעדרה נטוע בסביבה טקסטואלית שאפשר לזהות בה תופעות נוספות שעשויות להיות קשורות בהגבהת המשלב. למשל, ניכרת הבחירה במילה "הינו" בתפקיד אוגד ובהמשך ההארכה בביטוי "לא קיימת קבוצת סייבר נוספת" במָקום שבו אפשר היה לנקוט נוסח קצר וברור יותר באמצעות מילת השלילה "אין", כגון "אין קבוצת סייבר נוספת".

לבסוף, גם בדוגמה 626 ישנה פסוקית זיקה ללא חיבור בשי"ן הזיקה בחלק "במטרה לשמה הוקם", ולאחר מכן מורגש חסרונה של מילת היחס "את" בחלק "לנצל הסיוע". היעדר שי"ן הזיקה והתופעות האחרות שהודגמו מחזקים את האפשרות ולפיה הכותבים היו מודעים להשפעה של בחירות תחביריות ולקסיקליות מסוימות על המשלב בזמן שהשמיטו את מילת היחס "את" – וייתכן שבחרו בניסוחים אלה כדי להגביהו.

6.3.5 לעז

ההמלצות הרשמיות להשגת "ניסוח ענייני" במסמכים כתובים בצה"ל מבקשות לשמור על הטקסט, בין השאר, חף ממילים קשות או נדירות ובהן "לעז, ראשי תיבות ועגה" (אמ"ץ-תוה"ד 2014: 356). עם זאת, וחרף החידושים הרבים במינוח הנזקפים לזכות השפה הצהלית, היא שומרת עדיין על מילים רבות בלעז, בדרך כלל כאלה הנוגעות לענייני צבא מובהקים, כמונחים מקבילים לאלה המשמשים בצבאות העולם (חיון תשכ"ו: 14).

על השימוש במונחים מקצועיים בלעז יורחב בפרק 6.4, אך בהקשרו של פרק זה ארחיב על מילים בלעז שאינן בהכרח עגה מקצועית נדרשת ואשר ייתכן שקשורות לניסיון הכותבים להגביה את המשלב.

הקשר בין לעז, הגבהת המשלב ופגיעה בקריאות אינו ייחודי לעברית. אורוול (1946) ציין כי "כותבים גרועים" נוטים לחשוב שמילים בלטינית או ביוונית נראות מרשימות יותר מאנגלית, והם אינם מקדישים זמן לחפש את המונחים המתאימים באנגלית שיתאימו למשמעות המבוקשת. התוצאה, לדבריו, היא עמימות וטקסט רשלני שעלול לפגוע בתהליך העיבוד ובהבנה מהירה ומדויקת של הטקסט. בקרב הכותבים בעברית, אבינרי (1964: 340) טוען כי "שוחרי לועזית" מעדיפים מילים זרות המותירות רושם רב יותר

לדעתם והם מתהדרים בהן בטקסט. במיוחד הוא מזהה זאת בטקסטים אקדמיים ובעיתונות. כאמור, מונחים רבים בלעז נמצאים גם בטקסטים בצה"ל, ומאמרי המודיעין אינם יוצאים מכלל זה. רח"ט מחקר לשעבר, אלוף עמידרור (2005: 56), ציין כי בטקסטים אלו ניכר שימוש במושגים מעורפלים, בדרך כלל בלועזית, היוצרים בעיני הכותבים אמירה "מכובדת", מדעית ומשמעותית. עם זאת, הוא אומר, מדובר באשליה שעלולה לפגוע בהבנת הטקסטים ולהוביל לכך שקוראים שונים יפענחו אותם בצורות שונות ולפגיעה בתהליך התקשורת. בהתייחס למשלב הרווח בחט"מ, החוקרת ק4 מעידה שאכן יש "הרבה מילים באנגלית. [...] נגיד 'אינדיקציה', שזו מילה שכולם משתמשים בה. גם אני משתמשת בה די הרבה, אבל אם אני מרגישה שאני משתמשת בה יותר מדי אחליף אותה, נגיד ב'עדויות'".

מניתוח הקורפוס עולה כי ההיקרויות של מונחים בלעז שלא במסגרת המשגה מקצועית הכרחית אינן רבות במיוחד, אך נראה להלן כמה דוגמאות מהן:

(627) עם זאת, במזיגה זו, שהשתקפה בחוקה האינדונזית, ניתן יתרון ברור **ואינהרנטי** למרכיב האסלאמי, שהוא **אבסולוטי** מהגדרתו ולשלטון אנשי הדת, **כאליטה** השולטת מתוקף סמכות "אלוהית", לכאורה, שאף היא, מטבע הדברים, איננה ניתנת לערעור [182: 6]

(628) **אליטת** הצבא אינה <u>מהווה</u> **סקטור מונוליתי**, ומיוצגים בה דורות שונים, מעמדות **סוציו-אקונומיים** שונים והשקפות עולם מגוונות [105: 18]

(629) הנהגת הארגון מובכת ומוטרדת – הסתגרה בפני התקשורת <u>ועשתה שימוש</u> **ברטוריקה אפולוגטית** מול שותפיה **הפוליטיים** [42: 2]

(630) להערכתנו, איטליה <u>תיאות</u> לשיח **קונסטרוקטיבי** ברוח זו, <u>ותהא</u> נכונה להציע ויתורים מתוחמים בכל שאלה יהיו מצומצמים, לא יפגעו **באינטרסי** יסוד של בעלות בריתה ושותפותיה ויהיו סמליים **ופורמליים** במהותם [12: 7]

בדוגמאות אלה הדגשתי מילים שמקורן בלעז, אך לחלקן חסרה חלופה קולעת בעברית, כגון "רטוריקה" ו"פוליטיים" בדוגמה 629 ו"אינטרסים" בדוגמה 630. עם זאת, עבור האחרות אפשר לספק לרוב חלופה מוכרת ופשוטה בעברית, כגון "מובנה" ו"מוחלט" ולא "אינהרנטי" ו"אבסולוטי" בהתאמה בדוגמה 627; "מגזר" ולא "סקטור" בדוגמה 628 וכן "חברתי-כלכלתי" ולא "סוציו-אקונומיים"; "מצטדקת" או "מתגוננת" ולא "אפולוגטית" בדוגמה 629; ו"בונה" ו"רשמיים" ולא "קונסטרוקטיבי" ו"פורמליים" בדוגמה 630.

כמובן, לא ניתן לקבוע אם הכותב בחר במונחים אלה במודע בכלל ולשם הגבהת המשלב בפרט, אך אפשר להצביע על סממנים נוספים במבעים אלו שעשויים להעיד על כוונה הנוגעת למשלב. למשל, בדוגמה 628 בחר הכותב להשתמש ב"מהווה" שלא במשמעות המילונית של הפועל אלא בתפקיד אוגד; אחריה,

בדוגמה 629 בחר הכותב בשם פעולה שלצידו פועל עזר – "ועשתה שימוש"; ובדוגמה 630 נבחרו הפעלים "תיאות" ו"תהא". הצורה "תהא" מקורה בארמית והיא רווחת בימינו גם בלשון המשפטית.

נוסף על הקושי האפשרי בפענוח, המילים בלעז בדרך כלל ארוכות יותר מאלו העבריות ולכן מאריכות את משך הקריאה של הנמען, ולעיתים הן עשויות להציב קושי בהיבט אוצר המילים ובכך לפגוע בתהליך הפענוח של הטקסט ובקריאותו.

6.3.6 שגיאות תחביר

בתארם טקסטים משפטיים בעברית טענו לוסטיגמן ואהרוני (2016: 53) כי כותבים נוטים לכתוב במשלב גבוה כמעין סמל סטטוס, וכי לא נדיר למצוא בטקסטים שלהם שיבושים הרווחים בכתיבת משכילים, אשר רק מעטים מודעים לכך שאינם תואמים את התקן בעברית. גם גלצר (2023: 88) מצא כי הניסיון להגביה את המשלב יכול להוביל לשני סוגים של טעויות בעברית – שגיאות דקדוק ושגיאות מתחום אוצר המילים.

גלצר (שם: 89–91) תיאר שבע טעויות תחביר נפוצות שמצא כקשורות בהגבהת המשלב: פסוקיות זיקה ללא כינוי זיקה; שעבוד באמצעות ה"א הזיקה של פסוקית זיקה הנפתחת בפועל בזמן עבר או בפועל בזמן עתיד; שלילת פועל בזמן עבר או בזמן עתיד באמצעות "אין"; אוגד המובע באמצעות נטיות של "הינה"; תנאי המובע באמצעות "באם"; תנאי המובע באמצעות "במידה ו"; ותכלית המובעת באמצעות "בכדי". רוב שגיאות התחביר האלו מצוינות גם אצל לוסטיגמן ואהרוני (2016: 53), ועליהן הם הוסיפו שימוש במילת הקישור "כאשר" שלא במשמעות זמן ושגיאות כגון "אודות" ללא מילת היחס "על" ו"נקט ב...".

בהקשר הפגיעה בקריאות, שגיאות בתחביר עשויות להוביל להבנה שגויה או מעוכבת של הטקסט, להאריך את משך הקריאה ואף למשוך את תשומת ליבו של הקורא מעיקר המסר אל אופן הניסוח.

בקורפוס המודיעיני אפשר למצוא את מגוון השגיאות שפורטו לעיל, ונראה דוגמאות לחלקן.

6.3.6.1 <u>השמטת שי"ן הזיקה</u>

על פי בנדויד (תשכ"ה: 68–69), השמטת שי"ן הזיקה היא "הסגנון העברי הנחשב בימינו אלגנטי ביותר" אך הוא מדגיש כי היא מנוגדת לתקן בעברית ואף פוגמת במשפט ועשויה להפוך אותו למבע שקשה יותר להבנה. על הקשר בין השמטה זו להגבהת המשלב עומדת בין השאר בהט (תשמ"ז), המציינת כי ניסוחים מעין אלה אינם נפוצים בקרב כותבים רגילים ואף לא בקרב יודעי לשון אלא שייכים למעין "מעמד ביניים" כגון עיתונאים וסטודנטים וכל "בעלי היומרות לעברית 'יפה'". ניסוחים כאלו אומנם השתרשו בשפה והפכו רווחים מאוד, אך עודם מסמנים הגבהה של המשלב. דוגמאות רבות לכך עולות בקורפוס ובהן:

(631) איסלנדˀ ופינלנדˀ מהוות את שתי המדינות באזור **בהן** ממקדת אירלנד את מאמציה להרחבת קשריה באזור, וזאת במטרה להציב לימינה בעלות ברית חזקות [..] [161: 9]

(632) ...דיון זה נתקל במבוי סתום בשל מחלוקות בשל דרישה מפלגתיתˀ לאפשר הצבעות על תיקונים רבים לחוק (כנהוג לאורך השנים), **לו** התנגדה ההנהגה הירִיבהˀ [...] [13: 10]

(633) כך, למשל, התניע הקונגרס האמריקני באחרונה יוזמה, **במסגרתה** חתמו 70 חברי סנאט על איגרת לנשיא בוש **בו** [כך במקור] קראו לו "לשקול מחדש" את יחסי ארה"ב עם "הרשות" במידה ש-"חמא"ס" או ארגוני טרור אחרים ישולבו בממשלה [...] [177: 1]

מלבד הפתיחה בפסוקיות זיקה ללא ש״ן הזיקה ניתן לראות סימנים נוספים להגבהת המשלב בדוגמאות 631 ו-633. בדוגמה הראשונה השתמש הכותב ב״מהווה״ בתפקיד אוגד, שלא במשמעותו המילונית של הפועל ועם מילת יחס שגויה אחריו. בהמשך, האריך את הניסוח כשהשתמש בקשר הריק ״וזאת״ לפני מילת הקישור המציינת בבירור תכלית (״במטרה ל״). בדוגמה 633 אפשר לראות פסוקית תנאי הפותחת ב״מידה ש״ שלא על פי תקן התחביר בעברית – שגיאה המתקשרת אף היא להגבהת המשלב, וגם כאן שימוש בקשר הריק ״כך״ לפני מילת הקישור המציינת בפירוש דוגמה (״למשל״).

6.3.6.2 שימוש ב״כאשר״ שלא במשמעות זמן

שימוש בביטוי קישור שגוי עלול להוביל להבנה שגויה של המבע, כיוון שהוא משנה את הקשר הלוגי שנוצר בין חלקי המשפט. שגיאה רווחת בקורפוס בהקשר זה היא חיבור של חלקי משפט באמצעות ״כאשר״, מילה המכוונת ליחסים לוגיים מתחום הזמן, שלא בהקשר רלוונטי. למשל:

(634) ניתן לבחור בין תשלום יחיד בעת הפרישה או בתשלום חודשי, **כאשר** התשלום החודשי יהיה לכל היותר 85% מהמשכורת האחרונה [11: 18]

(635) הבחירות להנהגות המקומיותˀ צפויות להיערך בין פברואר ליונˀ **כאשר** להבנתנו, מתרחשות בקבועי זמן שונים בכל הנהגה [29: 2]

(636) תלות גדלה בפו"ש תקין נוכח מוטת שליטה רחבה וריכוזית, **כאשר** המפקדים ומערכי התקשורת רגישים לפגיעה [40: 24]

6.3.6.3 נטיות של ״הינה״ בתפקיד אוגדי

תופעה רווחת אצל כותבים שנועדה להגביה את המשלב ולשוות לטקסט נופך רשמי ומליצי היא שימוש במילה ״הינה״ על הטיותיה בתפקיד אוגד, חוליית המעבר בין הנושא לנשוא במשפט שמני. מילה מקראית זו מספקת הדגשה וחגיגיות ולצורך כך היא ממוקמת לרוב בתחילת משפט. לתופעה זו היקרויות רבות גם בקורפוס שלפנינו, למשל:

(637) חשיבותו העיקרית של פסק ההלכה **הנה** בכך שהוא מצביע – דווקא בתקופה בה המשטר הסעודי נוקט צעדים אגרסיביים נגד תאי הטרור [...] – על כך שהברית ההיסטורית בין בית המלוכה הסעודי לבין הממסד הדתי עומדת בעינה [...] [195: 2]

(638) היתרונות הטמונים בהיערכות זו, להבנתנו, **הנם** משמעותיים [139: 16]

בדוגמה 637 אף אפשר לראות סימן נוסף להגבהת המשלב – השמטת שי"ן הזיקה בפסוקית הפותחת במילה "בה". הן בדוגמה זו והן בבאה אחריה מדובר לא רק בהעלאת המשלב באמצעות ביטוי שביסודו הדגשה וחגיגיות אלא גם בהארכה, כיוון שבדוגמה 637 הכותב יכול היה לבחור לוותר על רכיב האוגד ולומר "חשיבותו העיקרית של פסק ההלכה בכך שהוא..."; ובדוגמה 638 לכתוב "להבנתנו, היתרונות הטמונים בהיערכות זו משמעותיים".

6.3.6.4 הבעת תנאי באמצעות "באם" או "במידה ו"

(639) נציין כי **באם** יקודמו, הדבר יעיד על שינוי בדירקטיבת האמל"ח בזירה [...] [239: 10]

(640) שיקול זה ישפיע על החלטתו של הנשיא, **ובמידה ו**אכן יבחר להתפטר, הוא יבקש, להערכתנו, שלא לעזוב בפתאומיות גמורה אלא להבשיר את הקרקע לכך ולצמצם את הזעזועים (**במידה ו**האירועים ב"שטח" יתירו לו) [172: 4]

(641) עם זאת הדגיש כי איראן ערוכה לכל אפשרות, ואיים כי **במידה ו**ישראל תנסה לתקוף, איראן "תלמד אותה לקח אותו לא תשכח" [143: 18]

מור (תשע"ו: 306) מראה כי ספרות התקן בעברית מסתייגת מהצורה "באם", אף שהופיעה בספרות הרבנית, ומחשיבה אותה לבלתי רצויה אם לא שיבוש ממש. צורה זו חדרה גם ללשון העיתונות האירופית מאות שנים מאוחר יותר והייתה חלופה זמינה בקרב כותבים במזרח אירופה, אך מבחינה סגנונית היא נחשבה פחותה מהצורה הקלאסית "אם" ומזוהה עם ספרות תורנית ועם כתיבה עממית (שם: 310). גלצר (שם: 89–91) כולל אותה ואת "במידה ו" כחלופות שגויות עבור הבעת תנאי, וקושר אותן להגבהת המשלב, ככל הנראה בשל ארכאיותה של "באם" וההארכה שהיא מאפשרת לצורה "אם", ובשל ההארכה הניכרת עוד יותר בצורה "במידה ו".

באשר ל"באם", טוענת בהט (תשמ"ז) כי דווקא שימושיה בספרות הרבנית הופכים אותה לזרה דקדוקית ותחבירית בעברית של ימינו. היא מזהה את הצורך של הכותבים לבחור בצורות ארוכות יותר על פני "אם" כדי להגביה את המשלב, כאמור מתוך תפיסה ולפיה החלופות הארוכות "מכובדות" יותר ומשוות חשיבות לכתיבתם.

6.3.6.5 <u>הבעת תכלית באמצעות "בכדי"</u>

מור (תשע"ו: 315) מציין כי ספרות התקן מוצאת גם את הצורה "בכדי" כפסולה להוראת תכלית, בעיקר כדי להבדיל מההתייחסות לשימוש באותה מילה בהוראת מידה. גם להארכה זו יש היקרויות רבות בקורפוס, ובהן:

(642) במצב זה, הגמלאים תלויים בסיוע נוסף **בכדי** לשרוד, על פי רוב מבני משפחתם הצעירים [11: 5]

(643) בכירי המשרדֿ פועלים להשגת תמיכת בכירי הארגוֿן, בדגש על בכירי הנהגת המרחבֿ, **בכדי** לוודא הצלחת המהלך [29: 4]

ניתן למצוא מופעים של "בכדי" להבעת תכלית בספרות התורנית באירופה ולאחר מכן בעיתונות האירופית (מור תשע"ו: 317–319), וייתכן שעל אף הסתייגות התקן ממנה בוחרים בה הכותבים כחלופה ארוכה יותר ל"אם" הקצרה וכמילה שייתכן שמורגש בה שמץ ארכאיות – שייתכן שקשור בעיניהם למשלב גבוה יותר.

6.4 שילוב עגה מקצועית

ההמלצות בספרות ההדרכה הצה"לית הנוגעות ל"ניסוח ענייני" כוללות הנחיה לשמור על הטקסטים, בין השאר, חפים ממילים נדירות או קשות ובכלל זאת לעז (כפי שראינו בפרק הקודם), ראשי תיבות ועגה (אמ"ץ-תוה"ד 2014: 356). עם זאת, כדי לספק מענה לצורכי התקשורת שלו מְאמץ הצבא אוצר מילים המייחד אותו מהלשון הכללית, וצמיחתן של המילים ואופן הגייתן מושפעים מצורכי הצבא ומאופי פעילותו (צור 2010: 90).

השפה הצבאית כוללת שני משלבים פונקציונליים, אשר שניהם משתמשים במינוח ובעגה מקצועיים: משלב רשמי המבטא את האינטרסים של הארגון, ערכיו, צרכיו וציפיותיו וכולל מינוח ומושגים צבאיים; ומשלב לא רשמי הכולל עגה הנובעת מייחודיות המקצוע הצבאי, התפקיד או היחידה (רומנוב ואחרים 2021: 2). במסגרת זאת, בחיל המודיעין נוצר ז'רגון מקצועי שאינו חופף או משיק לז'רגון הצבאי הכללי, והוא משקף טיפול במידע בדרגות סודיות שונות ושימוש נרחב באמצעים טכנולוגיים, ובמיוחד נשענים כמה ממונחי המפתח על נוטריקונים (רוזנטל 2020: 62–63).

העגה המקצועית מאפשרת תקשורת יעילה, חסכונית ולעיתים קריטית משום שהיא מאפשרת לתפוס הבחנות החסרות בשפה הרגילה (אלאן ובוריג' 1991: 201). עבור אנשי המקצוע מדובר בביטויים מהירים ופשוטים "מן המוכן", גם אם שחוקים, אשר קל יותר להשתמש בהם מאשר לחפש מונחים מדויקים אחרים (הדסון 1978: 12).

נוסף על תפקיד העגה בהעברת מסרים מקצועיים, היא מאפשרת לבדל את קבוצת המשרתים בצבא מקבוצות חברתיות אחרות, כך שהיא אמצעי להדגמת שייכות ולביטוי הייחודיות והנפרדות של הקבוצה (רומנוב ואחרים 2021: 2). בכך, מאפייני הלשון הייחודיים, ובהם מונחים טכניים, מאפשרים לעובדים בתחום לשפר את הלכידות ואת הכוח של המקצוע (הדסון 1978: 1). עבור איש המקצוע החבר בקבוצה עשוי השימוש בז׳רגון להיות כרוך ביוקרה מסוימת – ויהיה אף בוטה מצידו אם לא יעשה זאת כמצופה (אלאן ובוריג׳ 1991: 202). בשל יוקרה מקצועית זו, ייתכן שהשימוש בז׳רגון אף תורם בעיני הכותב להגבהת המשלב בטקסט, כפי שדנו בו בפרק הקודם.

עם זאת, הצורך של הכותב להשתמש בעגה מקצועית עשוי להוביל לפגיעה במבנה של הטקסט ולהפוך אותו קשה יותר לקריאה, עד שהקורא יכול לחוש שמופר כלל האופן (Manner) של גרייס, שלפיו על הדובר להימנע מסרבול, מערפול המבע ומדו-משמעות (אלאן ובוריג׳ 1991: 202). השימוש בז׳רגון לא מוסבר, מדגיש ג׳נסן (2012: 128), עשוי לספק לקורא מודל מנטלי לא שלם או לא מדויק דיו כדי שיבין בעזרתו את הטקסט, כולו או חלקו. כאשר מילה מסוימת אינה מוכרת לקורא הוא נדרש לנסות לפענח את משמעותה מתוך ההקשר – תהליך קוגניטיבי שעשוי לארוך זמן רב בהרבה מתהליך השליפה הרגיל (פאר 2022: 74). מעבר לכך, התהליך עשוי להיכשל אם הקורא לא יצליח להבין כלל את המילה או יעניק לה פרשנות שגויה (שם).

הכותבים בשפה מקצועית מומחית נדרשים, אם כן, לבחור מתי להשתמש בעגה שתייעל את תהליך התקשורת ותפשט את השיח עם נמעניהם ומתי להשתמש בחלופות פשוטות יותר כדי לא לפגוע באותו תהליך ממש. החוקר ק10 מתאר בדבריו כי הדילמה הזאת ניצבת בפני חוקרי המודיעין בעבודתם היום-יומית: ״אם אני מכיר היטב את הצרכן, לצורך העניין נמצא בדיאלוג קבוע עם מקבל ההחלטות, נפגש איתו פעם בשבוע ומדברים על כל מיני נושאים, אז אני מניח שאחרי כמה פעמים אדע יותר טוב באילו מושגים להשתמש כך שהוא יבין. זה לא מובטח, אבל יש לי יסוד סביר לשער שזה יעבוד, כי אני מכיר אותו. [...] צריך לראות שמשתמשים במושגים כפי שמשתמש בהם הנמען, אחרת אתה מטעה אותו״.

מדריכי הכתיבה הצבאית בעברית נתנו על כך את הדעת, כאמור, ומצד אחד מציעים לכותבים לא לחשוש מלסגל מונחים חדשים לאור המציאות המשתנה אך מצד שני להיות מוכווני-נמען ולכל הפחות להסביר עבורו מונחים מקצועיים בהיקרות הראשונה שלהם בטקסט (אמ״ץ-תוה״ד 2014: 365). ספציפית עבור כתיבה מודיעינית, מדריך הכתיבה של סוכנות ביון ההגנה האמריקני (DIA) דורש למשל מחוקרי המודיעין ״לחשוב פעמיים״ אם להשתמש במונח מקצועי רק כי ראו אותו בתוצרים אחרים, ולוודא שהמונח הולם ומדויק לצורכיהם ומוכר לקהל היעד כולו (סוכנות ביון ההגנה 2015). נוסף על כך, בשאלון לבדיקת טיב הניסוח בתוצר מודיעיני שמציגים הנדריקס ומייג׳ור (2023: 162–163) הם מציעים לבדוק אם נדרש להוסיף מילון מונחים עבור הקורא, ולהימנע מז׳רגון ומראשי תיבות שאינם מוכרים.

בפרק זה אציג כיצד הצורך של חוקרי המודיעין להשתמש בעגה מקצועית עשוי להוביל לפגיעה בקריאות הטקסטים, בין השאר בשל שימוש רב בראשי תיבות ובשמות פרשיות. עם זאת, יודגש כי היבט השפה המשותפת לכותב ולקורא והצורך במושגים מוסכמים עשוי להיות קשור ככלל באמצעים לשוניים נוספים שדנו בהם עד כה, כגון ביטויי סבירות ואף השמטים. כמו כן, יוזכר כי ההצלחה בפענוח טקסט תלויה לא רק ברכיביו השונים אלא גם בכישורי הקריאה של הקורא, בניסיון ובידע הקודם שלו, ברמת העניין שלו בחומר ואפילו במצב הרוח שלו (שמרון 1989 : 16). עגה מקצועית שעשויה להיות ברורה לקורא המיומן עלולה להיות בלתי קריאה עבור אחר.

6.4.1 ראשי תיבות

דנו עד כה בשימוש בראשי תיבות במאמרי המודיעין בצה״ל בהקשר של קיצור המסרים (בפרק 5.5.1) ושל יופמיזם והסתרת המשמעות המלאה של מונחים (בפרק 5.3.7.2), והראיתי כי אף שמדריכי הכתיבה הצבאית בעברית מציעים להמעיט בראשי תיבות, במיוחד כאלה שעשויים להיות זרים לקורא, בפועל הכתיבה המודיעינית רוויה בהם.

בהקשר הנוכחי, ראשי התיבות הם חלק מעגה מקצועית שהכותבים עשויים לשבץ בטקסטים המחקריים ואשר עשויים להיות מובנים ללא קושי לחלק מהקוראים אך סתומים עבור אחרים – ובכך לפגוע בקריאות הטקסטים. ראינו עד כה כי חוקרי המודיעין מודעים לדילמה באשר לשימוש בראשי תיבות ולשאלת הידע המוקדם של הקורא וכי הציגו גישות שונות לכך. רובם תיארו כי הם משתדלים לפזר את העמימות סביב ראשי התיבות ולצרף הסבר למונח המלא, לפחות בהיקרות הראשונה שלהם בטקסט, ומיעוטם ציינו כי האחריות על ההבנה מוטלת בעיניהם על הקורא וכי עליו להיות בקי בכל הקשור בתחום המקצועי שבו עוסק התוצר.

נראה פסקה לדוגמה מתוך הקורפוס, הכוללת חמישה משפטים ובהם 19 היקרויות סך הכול של ראשי תיבות בעברית, חלקן חוזרות; שתי היקרויות של ראשי תיבות באנגלית; וקיצור אחד בעברית (במשפט השני):

> (644) בעברו שירת בארם כשגריר מצרים ביפן, **נאט"ו**, בלגיה, לוקסמבורג והאיחוד האירופי. בארם הקים את מחלקת **הפר"ן במשה"ח** המצרי בשנת 1992 ושימש כ-**ע' שה"ח לפר"ן** עד שנת 1999. כמו כן, שימש כחבר בוועדה המייעצת **למזכ"ל האו"ם** לענייני **פר"ן**, בוועדה **הבינ"ל** לנושא "מעגל **הדל"ג**" מטעם **מנכ"ל סבא"א** וכיהן בראש מספר ועדות לנושאי שלום, ביטחון ומניעת-תפוצה **באו"ם**. נוסף על כך, ניהל בארם **מו"מ** מספר אמנות והחלטות, בהן האמנה הבימית (CWC) והחלטת יישום פיקוח **סבא"א**

במזה"ת במסגרת הוועידה הכללית של סבא"א. בשנת 2010 מונה כארם כמנכ"ל הוועדה המצרית לזכויות אדם (NCHR), משרה שאליה נבחר בשנית ע"י הנשיא עבד אל-פתח אלסיסי לאחר המהפיכה במצרים ב-2011 [63: 8]

רוב ראשי התיבות המופיעים בדוגמה יהיו מוכרים כנראה גם לקורא מן השורה שאינו משתייך לקהיליית המודיעין, ובהם נאט״ו, משה״ח, מזכ״ל, או״ם, בינ״ל, מו״מ ועוד. חלקם, לעומת זאת, עשויים להיות זרים יחסית למי שאינו בקי ספציפית בשיח בתחום הנשק הבלתי קונוונציונלי, ובהם פר״ן (פירוק מנשק), סבא״א (הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית) ודל״ג (דלק גרעיני בהקשר זה, אך משמש גם עבור דה-לגיטימציה). המילה ״גרעין״ כלל אינה מוזכרת במפורש בפסקה, כך שאת המונחים המוכרים פחות יהיה על הקורא לנסות ולפענח מתוך ההקשר הכללי ומתוך היכרות אפשרית עם ביטויים אחרים כגון ״מניעת תפוצה״ ו״האמנה הכימית״. הדבר עשוי לפגום בהבנתו את הטקסט ולפחות להאט את התהליך.

לצד זאת, נראה שראשי התיבות באנגלית המופיעים בפסקה מבוארים יחסית גם אם אינם ידועים לקורא מלכתחילה, כיוון שהם מופיעים מייד לאחר המונח בעברית.

ראשי תיבות הם חלק מיוחד מז׳רגון האופייני למשלב טכני (פאולר ומרשל 1985 : 3), כך שהם נפוצים מאוד בכל הנוגע לשיח על אמצעי לחימה – אמל״ח – ומערכות טכנולוגיות. נראה למשל את המבע הבא, שהוצג גם קודם לכן בהקשר של ראשי תיבות (במספור המקורי 408):

(645) הפנייה הנורווגית [...] הנה, להערכתנו, על רקע יכולתן לספק מענה איכותי באספקת דגמים משודרגים של מערכות אירופיות/מערביות ולחילופין אספקת מערכות ופסי ייצור פרי מו"פ וייצור עצמי, בתחומי הגנ"א, מכ"ם ול"א, אוויר, רק"ם, נ"ט ונק"ל [129: 1]

כמו בדוגמה 644, גם במקרה זה סביר שחלק מראשי התיבות יהיו מוכרים דיים לקוראים רבים – במיוחד לאור תפוצתו הרחבה של השיח הביטחוני באמצעי התקשורת הישראליים האזרחיים וחדירת המושגים הצבאיים דרכם אל הציבור. עם זאת, חלקם עשויים להציב קושי גדול יותר בפני הקורא, כגון רק״ם (רכב קרבי משוריין). יוזכר כי חלק מנמעניהם של תוצרי חטיבת המחקר באמ״ן משתייכים למעגלי הדרג המדיני, כך שייתכן שיתקשו לפענח את משמעותם של חלק מראשי התיבות הצבאיים והם יצטרכו להשקיע זמן נוסף בתהליך הקריאה וההבנה.

6.4.2 מונחים מקצועיים

סוג נוסף של עגה, וכנראה הבסיסי ביותר, הוא מינוח מקצועי מהתחומים השונים שבהם עוסקת חטיבת המחקר, שאינו מופיע כראשי תיבות. חרף היותה של חטיבת המחקר יחידה צבאית, המשרתים בה חוקרים

כאמור כמעט בכל הדיסציפלינות הרלוונטיות למדינת ישראל, לכן העגה כוללת מנעד רחב מאוד של מושגים מקצועיים, החל במינוח צבאי, עבור במינוחים מתחום איסוף המודיעין וחקר המודיעין וכלה בנישות הצרות שבהן מתמחים החוקרים – מושגים מדיניים, כלכליים, טכנולוגיים, משפטיים, מתחום הנשק הבלתי קונוונציונלי ועוד. בכל אלה עשויים הקוראים להיתקל בתוצרי המחקר, לעיתים בליווי הסבר ולעיתים קרובות בלעדיו.

נראה כמה דוגמאות למונחים מהקורפוס:

(646) **מחשב קבוצת העבודה** של הליע"ר לבחינת מדיניות הבק"ן במזה"ת עלול להוביל לניסיונות מחודשים לאתגור מדיניות הגרעין הישראלית ב-2017 [63: 1]

(647) בתוך כך, נפגעו היכולת הברזילאית **לאיכון כוחות וכלים אוויריים וימיים** [...] [6: 2]

(648) עם זאת, בראייתנו, קיים פתח לנתיב **דה-אסקלציה**, משום ששני הצדדים שואפים להביא להישגים שיאפשרו להם להציג "תמונת ניצחון" [...] [12: 7]

(649) להערכתנו, התנועה תמשיך במאמציה לרכש ציוד איכותי ו"שובר שוויון" להכנת מערכיה הלוחמים בערבה לקראת עימות עתידי עם הודו, תוך ביזור **צירי ההתעצמות** כבל הניתן [132: 1]

(650) בואכה 2016, ניכר חשש בקרב **ארגוני דה-לגיטימציה** ממספר תופעות המטילות צל גובר על פעילותם [76: 1]

המונח הראשון המופיע בדוגמה 646, "מֻחְשָׁב", הוא חידוש ככל הנראה של קהיליית המודיעין, ומשמעותו "חשיבה מחודשת", דיונים אסטרטגיים לקביעת מדיניות אחרת מהקיימת או מסלול פעולה שונה. המונח אינו מופיע במילונים בעברית ואף לא במילוני המונחים הצה"ליים, אך הוא נפוץ מאוד בתוצרי חט"מ. הנמען נדרש להכיר את המונח כדי להבין את המשפט וכדי להבדילו מהמילה הנפוצה "מַחְשֵׁב", שאינה מתאימה בהקשר ככל שמתקדמים בקריאה.

בהמשך הדוגמאות עולים מונחים מתחומי פעילות שונים של חטיבת המחקר, כגון "איכון" בדוגמה 647 הקשור באיסוף מודיעין; "דה-אסקלציה" בדוגמה 648 שמשמעה פעילות להפחתת המתיחות ולמניעת הסלמה בין מדינות או בין קבוצות יריבות; "צירי התעצמות" בדוגמה 649 שמשמעם בניין כוח צבאי והצטיידות באמל"ח; והמושג "ארגוני דה-לגיטימציה" בדוגמה 650 המתייחס לארגונים הפועלים בעולם להנחלת תפיסה ולפיה קיומה של מדינת ישראל אינו לגיטימי. הדבר יהיה מוכר לציבור הרחב ככל הנראה בעיקר תחת השם של תנועת החרם על ישראל, BDS, שהיא חלק ממערכת זו.

אין הכוונה בהצגת מונחים אלה כדי לקבוע שהם מוכרים ליודעי ח"ן בלבד ובקהיליית המודיעין, אלא להדגים מאוצר המילים והביטויים הרווח בתחום עיסוק זה, אשר עשוי להציב קושי בהבנה בפני נמען שאינו

בקי בו, ולפחות להאט את תהליך הקריאה בשל הצורך בפענוח המילים מתוך ההקשר הרחב של הטקסט. קהיליית המודיעין שואבת כאמור את מונחיה המקצועיים הן מהעולם הצבאי, הן מעולם המודיעין והן מתחומי המחקר המגוונים שבהם היא עוסקת, דבר שעשוי להרחיב את האתגר הניצב בפני מעגלי הנמענים השונים וההטרוגניים שלה ובהם הדרג הצבאי והמדיני, דרגי קבלת החלטות ודרגים אופרטיביים.

6.4.3 שמות פרשיות מודיעיניות

נחתום את העיסוק בעגה המקצועית בהדגמה נוספת של השימוש הרב בקורפוס בשמות פרשיות מודיעיניות, שדנו בהם עד כה בהקשרי הגנה על מקורות מסווגים (פרק 5.1.3), יצירת מרחק רגשי ומצג אובייקטיביות (פרק 5.3.7.2) וקיצור המסרים ויעילות השפה (פרק 5.5.2).

יוזכר כי שם פרשייה הוא מעין שם קוד המורכב משתי מילים בדרך כלל הממסגרות אירוע כלשהו, תוכנית פעולה, פרויקט וכן הלאה – ללא קשר תוכני מובהק בהכרח בין השם לתוכן המודיעיני שהוא מסמן, כפי שנראה בדוגמאות הבאות מהקורפוס:

(651) בשבוע האחרון קודמו מספר מהלכים תודעתיים מול ראשי התארגנות **"פגישת אריות"** של ועדות המפלגה, שלהערכתנו, גרמו לשיבוש בקידום פעילות **"רעמה ארוכה"** [103: 1]

(652) בחודשים האחרונים עוסקים גורמי נינטנדו וסוני ברכש טבק בקולומביה, לטובת העברתו לצרפת, בין השאר על-גבי ציר **"עשן סמיך"** [207: 2]

(653) הבנה זו מתחזקת גם לאור שיפור שבוצע לאחרונה בתשתיות ווידוא בשירות ומובנות של כוחות אלו ושל כוחות כוננים נוספים בשבועות אחרונים **("כובע אדום")** [125: 1]

שמות הפרשיות הופכים לעיתים מוכרים לציבור בדיעבד, ועבור חוקרי המודיעין הם חלק ממה שאמור להיות שפה מוסכמת להם, לעמיתיהם ולמעגל נמעניהם. עם זאת, ההיכרות של הקוראים עם כל השמות – הרבים מספור ומיכולת הזיכרון האנושי – מוטלת בספק. אומרת על כך החוקרת ק9: "חיילים צעירים כותבים שמות פרשיות באופן טבעי, בלי לחשוב רגע מי קורא את זה ואם הם מובנים או לא מובנים. בקטע של ז'רגון". לצד דבריה, יוזכר כי החוקר הבכיר ק15 תיאר כיצד "הכתיבה המודיעינית חיה שמות פרשיות, שמות קוד, קיצורים. ככה כותבים וככה מדברים, עם ראשי תיבות ודברים כאלה שהקורא לא בהכרח... [מבין]".

שמות הפרשיות הופכים למונחים מקצועיים בפני עצמם המאפשרים לחוקרי המודיעין להתייחס אליהם בתוצרים שונים ובהקשרים שונים, מתוך הנחה שהקורא תופס באמצעותם את מלוא המשמעויות הנוגעות בעניין זה. מנקודת המבט של הקורא, לעומת זאת, שימוש בשם פרשייה עשוי לפגוע בקריאות הטקסט ולהאט את תהליך העיבוד הקוגניטיבי של המידע הנמסר. כיוון שהמשמעות הישירה של שם הפרשייה אינה

מתיישבת עם המתואר במשפט, הקורא נדרש ראשית לפעולת היסק מגשר ולבחון פרשנות אפשרית אחרת (וילסון וספרבר 2004 : 615 ; לבנת תשע״ד, ב : 264). כאשר הוא יסיק שאותן מילים הן שם פרשייה, ייחסך ממנו המשך מאמץ קוגניטיבי שיידרש ליישב את משמעותן המילולית עם תוכן שנראה לא תואם. מעבר לכך, בניגוד למונחים מקצועיים אחרים, בכל האמור בשמות פרשיות אין לקורא כל יכולת לפענח את המושג מתוך ההקשר המלא של המשפט, כיוון שאין קשר כאמור בין תוכן השם לתוכן המודיעיני המתואר. לכן, הקוראים של תוצרי המודיעין, מנוסים ומיומנים ככל שיהיו, נדרשים לזכור כמה עשרות שמות קוד בכל פרק זמן נתון – ומאות שמות לפחות לאורך שנים של שירות בקהיליית המודיעין או בתפקידים הקשורים בתקשורת עימה – אשר הקשר בינם לבין התוכן המיוצג שרירותי בדרגות משתנות. הדבר הופך את שמות הפרשיות לאוצר מילים מקצועי שעשוי להיות קשה לזכירה ושחלקים ממנו מופיעים לעיתים נדירות יחסית בטקסטים המודיעיניים. ללא תוספת הסבר של הכותב באותו מקום בטקסט יתקשה הנמען מאוד לשלוף את הפרשנות המתאימה לשם הקוד – והקריאות תיפגע.

7. דיון וסיכום

מחקר זה ביקש לבחון את הדרכים שבהן חוקרי מודיעין בחטיבת המחקר באמ"ן, הנחשבת "המעריך הלאומי" במדינת ישראל, נוקטים עמימות והסתרה מכוונות בשפה שבה הם מוסרים מידע והערכות לנמענים בדרג הצבאי והמדיני הבכיר, למימוש צרכים שונים ובהם הגנה על מקורות המידע, סיוג הערכות, קיצור המסרים, יצירת ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות והסתרת המִבצע של פעולות ישראליות. מטרות-משנה אלה של הכותבים, הנוספות על התכלית הבסיסית של מסירת הנתונים וההערכות עצמם בטקסטים, אופיינו מתוך ספרות המחקר, מתוך ספרות הדרכה ויעץ צבאית בארץ ובעולם ומתוך ראיונות עומק עם 15 חוקרי מודיעין בעבר ובהווה.

אין מדובר במטרות שנועדו לעצב את התוצר כך שיוביל את הקורא לנקוט פעולה כזו או אחרת או לקבל החלטה מסוימת, אלא באסטרטגיות הקשורות בתהליכי העבודה המודיעיניים, בחשיבה על הנגשה מיטבית לצרכן וברצון להימנע מהוספת פרשנויות ותפיסות אישיות במקום שאינן מקובלות ונדרשות. בסופו של דבר, הטקסט מעוצב לאור הצורך של הכותב לאזן בין כמה מטרות מתחרות, מעבר להעברת התוכן.

באמצעות ניתוח מדוקדק של 239 דוחות שהופצו בחטיבת המחקר בשני העשורים האחרונים, בשנים 2004–2023, מציג המחקר הנוכחי את ההסתרה והעמימות כתופעות לשוניות רווחות בכתיבה מודיעינית, המשרתות מטרות מוסכמות ומקובלות בקרב קהילת השיח בישראל.

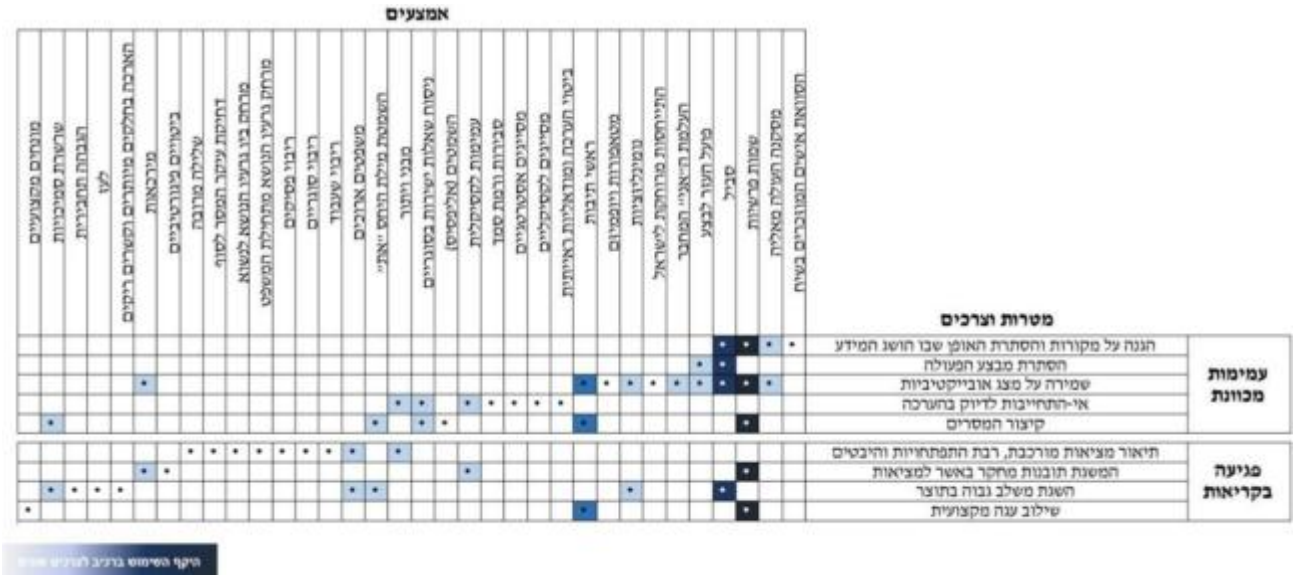
לצד זאת, בעבודה זו נבדקו באותם מאמרים ביטויים לשוניים לעמימות שאינה מכוונת, הנובעת מצרכים אחרים של חוקרי המודיעין ובהם רצון לכתוב במשלב גבוה ורשמי, צורך לתאר תמונת מציאות מורכבת ומסועפת, צורך להמשיג תופעות חדשות ורצון להשתמש בעגה מקצועית כדי להעביר מסרים מסוימים ולהביע שייכות לקהילת השיח. לעיתים קרובות מדובר ברכיבים שעשויים לפגוע ברמת הקריאות של הטקסטים – הם הופכים את המידע וההערכות המוצגים בהם לברורים וחדים פחות, מכבידים על תהליך העיבוד הקוגניטיבי של הקורא בעת פענוח הטקסט ולכל הפחות מאיטים אותו.

ממצאי המחקר, הנטוע בשדה חקר השיח, הראו כי חוקרי המודיעין משתמשים בכ-34 אמצעים לשוניים מרכזיים – תחביריים ולקסיקליים – למימוש אסטרטגיות התקשורת שלהם במאמרים הכתובים, ובהם ניסוח סביל, ריבוי מסייגים, שימוש במטאפורות ויופמיזם, ריבוי ראשי תיבות ונומינליזציות וניסוח של משפטים ארוכים, לעיתים מרובי שעבוד וקיטועים אחרים.

כל אמצעי הודגם בהרחבה מתוך הקורפוס, והוצג כיצד הוא עשוי לטשטש רכיבי תוכן מסוימים ולעיתים אף לפגום כאמור ביכולתו של הקורא לפענח את הטקסט במהירות ובקריאה ראשונה, כפי שדורשות פקודות צה"ל הנוגעות לכתיבה וכפי שמתבקש בקהילת השיח המודיעינית.

רב-תפקודיות של רכיבי העמימות בתת-ההגוון המודיעיני

מניתוח המאמרים עולה שחלק גדול מהאמצעים הלשוניים שזוהו משרת את הכותבים ליותר ממטרה אחת, ובמיוחד הדבר אמור בניסוח סביל, ריבוי ראשי תיבות ושימוש בשמות פרשיות מודיעיניות, כפי שנראה בסיכום הבא:

תרשים 5 – סיכום אמצעי עמימות והסתרה במאמרי מודיעין

חלק מהרכיבים הלשוניים הללו ממלאים לעיתים קרובות כמה פונקציות או עשויים לשאת כמה משמעויות, כגון מירכאות ומסייגים, ומהמחקר עולה שכך הדבר גם בתת-ההגוון המודיעיני. ניסוח סביל, לדוגמה, שזוהה כאמור כאחד האמצעים המשמשים את הכותבים להשגת מגוון המטרות הגדול ביותר, מאפשר להסתיר את הגורם הפועֵל ובזכות כך הופך לרכיב עמימות רווח בכתיבה מודיעינית. הסתרת הגורם הפועל מסייעת לכותב להגן על מקורות המידע המסווגים לאור טשטוש זהותם של המעורבים בסיטואציה המתוארת והיכולת למסור את המידע עצמו ללא התייחסות לאופן שבו הושג. נוסף על כך, יסוד הסתרה זה העומד בבסיס הניסוח הסביל מאפשר לחוקרי המודיעין לא רק לעסוק במתרחש בצד האויב אלא גם להתייחס מנקודת מבט מרוחקת לפעילויות ביטחוניות שעשויות להיתפס כישראליות ולהימנע מחשיפה של פרטים הנוגעים אליהן.

ההסוואה של פעולות ישראל משיגה כשלעצמה כמה מטרות עבור הכותבים – היא מפחיתה העברה של מידע שאינו נחוץ לצרכנים, מונעת סכנה ביטחונית או רגישות מדינית שעלולה להיגרם לאור ייחוס פעולה לישראל ללא החלטה רשמית וממקדת את עיסוק הכותבים בתחומי האחריות המקצועיים כפי שהוגדרו להם באמ״ן ובקהיליית המודיעין כולה.

הניסוח הסביל, אם כן, מאפשר להסוות ישויות ספציפיות וקונקרטיות המעורבות בפעולות המתוארות, הן מצד האויב הן מצד ישראל, ובכך מסייע לממש שתיים ממטרות-המשנה של הכותבים בטקסטים המודיעיניים.

הניסוח הסביל אף מאפשר לכותבים להשיג שתי מטרות-משנה נוספות – הגבהת המשלב ויצירת ריחוק רגשי ומצג אובייקטיביות – גם ללא הסתרה של אדם או פרט מסוימים בהכרח. הניסוח הסביל מאפשר להביע רעיונות וטיעונים מבלי לשוות להבעה אופי אישי, תוך העלמת זהותם של המחברים, שינוי סדר המסירה הטבעי של הדברים וחיזוק הרושם האימפרסונלי של הכתיבה המחקרית. פונקציונליות זו של הניסוח הסביל כרכיב עמימות אינה ייחודית לתת-ההגוון של כתיבה מודיעינית, אך במסגרתו היא מאפשרת מימוש של כמה אסטרטגיות.

הבחירה בניסוח הסביל אינה הכרחית והיא בעלת משמעות, גם אם הכותב אינו מודע לה בכל רגע ובכל מבע שבו בחר להשתמש בו. נוסף על כך, מהמחקר עלה כי פעמים רבות הכותבים בוחרים בצורת ניסוח זו גם שלא בהקשרי עמימות, כיוון שעל פי ניסיונם היא המקובלת בקהילת השיח המודיעינית שאליה הם רוצים להתקבל ולהביע שייכות. הבחירה ברכיבים המקובלים בסוגה היא עודנה בחירה ומבטאת את העדפתה של המוסכמה על פני אפשרויות אחרות.

בדומה לניסוח הסביל, גם הרב-תפקודיות של ראשי תיבות בתת-ההגוון של הכתיבה המודיעינית מאפשרת לכותבים לממש כמה מטרות בטקסטים, וכמו בניסוח הסביל גם כאן הדבר נובע ממאפיין יסוד מרכזי של הרכיב – במקרה הזה, יצירת מונח מקוצר משתי מילים או יותר. אין מדובר בפוליסמיות של הרכיב שבמסגרתה הוא מתפקד באופן שונה לחלוטין בהקשרים שונים, אלא באותו מאפיין בסיסי שלו המאפשר לו למלא תפקידים פרגמטיים שונים.

למשל, במחקר נמצא כי ראשי התיבות רווחים מאוד בכתיבה הצבאית והמודיעינית לצורך קיצור מסרים מכוון וייעול התקשורת בין הכותב לנמען – לעיתים גם על חשבון רמת הקריאות של הטקסט. מעבר למימוש מטרת-משנה זו, אותו קיצור מאפשר בהקשר של מטרת-משנה אחרת: העלמה סימבולית של היבטים שעשויים להיות קשים או מאיימים בהקשרים הצבאיים והמודיעיניים, כגון כאלה הקשורים במוות ובכלי נשק. שלישית, ראשי התיבות גם הם חלק מבחירתם של הכותבים להיענות למוסכמות של תת-ההגוון המודיעיני, כיוון שהם משתמשים בהם לעיתים קרובות עבור מינוח מקצועי ועגה שאמורים להיות משותפים בקהילת השיח. מתוך העובדה שהכותב משתמש בקיצור המקובל ולא במונח המלא הוא מציג השתייכות לקהיליית המודיעין ומבטא את היכרותו עם קודי הניסוח שלה והטמעת השימוש בהם.

רכיב העמימות השלישי שנמצא במחקר כמשמש במיוחד את הכותבים עבור רבות ממטרות-המשנה שלהם בכתיבה הוא שמות הפרשיות המודיעיניות, אותו קוד בן שתי מילים בדרך כלל הניתן למבצעים, לפרויקטים, לצירי פעילות ועוד. מאפיין היסוד של שם הפרשייה הוא הסתרה וקידוד של טבעה האמיתי של ההתרחשות המתוארת, והוא מאפשר לכותבים למלא פונקציות שונות מעבר למסירת המידע עצמו לנמען. לדוגמה, כמו ראשי התיבות גם שמות הפרשיות משמשים לקיצור המסרים ולייעול התקשורת עם הקורא הודות לכך שהם יכולים לתפוס מושגים ואירועים מורכבים באמצעות ביטוי הדורש זמן קריאה קצר יותר. הדבר אף מאפשר לכותבים לממש מטרה שנייה – המשגת תופעות המתרחשות במציאות והכללתן תחת מונח-גג אחד.

שלישית, שמות הפרשיות מאפשרים להגן על מקורות המידע המסווגים בכך שהם מעניקים כינוי שאין לו קשר מחייב סמנטית לאירועים האמיתיים. רביעית, בזכות ניתוק הקשר בין המשמעות המילולית של שם הקוד לבין ההתרחשות בפועל הוא מאפשר לכותב להשיג מטרה נוספת בכתיבה – שמירה על ניטרליות כביכול ועל ריחוק רגשי, משום שבעזרתו ניתן לדון באירועים מבלי לייחס להם מטען פרשני כלשהו או עמדה אישית. לבסוף, מטרה חמישית ואחרונה שעבורה משמשים שמות הפרשיות היא שילוב של עגה מקצועית בנוסח הדוחות והיענות לשפה המשותפת של חוקרי המודיעין ונמעניהם. כמו במקרה של ראשי התיבות, הניסוח הסביל ורכיבים רבים אחרים שזוהו במחקר הנוכחי, גם כאן מדובר על היענות של הכותבים למאפיינים המקובלים בקהילת השיח ועל חזרה עליהם כמכשיר להתקבלות בקבוצה המקצועית והחברתית. הכותבים המגיעים לחטיבת המחקר מתעצבים מקצועית במידה רבה לתוך שפה קיימת, ועשויים להעדיף לעיתים קרובות ניסוחים מקובלים או ביטויים רווחים "מן המוכן", אף אם יש בהם סיכון לעמימות או לפגיעה בתהליך הבנת הטקסט אצל הקורא.

למרות המתואר לעיל, בשימוש קונקרטי בשפה עשוי להתגלע קושי בקביעת מהותו המדויקת של כל רכיב בודד, ובהקשרים שונים ועבור קוראים שונים הוא עשוי לשאת משמעויות אחרות. בפרט, בכל הנוגע לפרשנות הקורא את מהותם של רכיבי העמימות נדרש מחקר המשך שיעסוק בתפיסתם הסובייקטיבית את מטרת הניסוח הנבחר ואת האופן שבו הוא משיג בעיניהם מטרות מסוימות או נכשל בכך.

כמו כן, יודגש שאין בעובדה שרכיבים אלו משמשים כמה מטרות בטקסטים המודיעיניים כדי להעיד על תפוצתם בקורפוס לעומת רכיבי עמימות אחרים, וגם לצורך כך יידרש מחקר נוסף שיבחן את שכיחותם המספרית.

קשרים מסתמנים להגוון הצבאי, המדעי והעיתונאי

הכתיבה המחקרית-מודיעינית מתאפיינת במחקר הנוכחי כתת-הגוון של כתיבה צבאית ("צהלית" בעברית), החולק עימה את תחומי העיסוק הביטחוניים ומאפיינים כגון קיצור המלל וריחוק רגשי. עם זאת, תת-ההגוון מוצג במחקר גם כבעל מאפיינים ייחודיים החורגים מהכתיבה הצבאית הקלאסית, במיוחד בכל האמור בהיבט הטיעוני-שכנועי, קיומה של עגה חילית פנימית ונורמות כתיבה האופייניות לקהיליית המודיעין הישראלית כולה ולא רק לחלקיה הצבאיים. בתוך המערכת הלשונית הצבאית הרבגונית, תת-ההגוון המודיעיני תואם את ציר הפעילות הספציפי שלו ואת הציר החילי-ארגוני, כך שנוצרת שפה פנימית משותפת התואמת את עולם התוכן שלו, את צרכיו המקצועיים ואת הנורמות שהתגבשו בתחום זה.

לצד זאת, תת-ההגוון של כתיבה מודיעינית מתואר במחקר כקשור בשני הגוונים אחרים, מושפע מהם ושואב מהם רכיבים – כתיבה מדעית-אקדמית וכתיבה עיתונאית. מאמרי המחקר המודיעיניים הם במהותם כאמור טקסט טיעוני שנועד לשכנע את הנמענים בתקפות המידע וההערכות, אך גם טקסט המדווח על התפתחויות ואירועים עדכניים, הקשורים כולם בנסיבות צבאיות וביטחוניות. לכן, ניתן להציע תיאור בסיסי של הקשר בין הֶגוונים הללו ובין תת-ההגוון המודיעיני באופן הבא:

תרשים 6 – קשרים אפשריים בין תת-ההגוון של כתיבה מודיעינית והגוונים אחרים

ישנם כמובן רכיבים שבהם נבדלים ההגוונים אלו מאלו, כדוגמת המיקוד של תת-ההגוון המודיעיני בצפוי בעתיד ובהשלכות האפשריות של התפתחויות מסוימות, שחלקן טרם אירעו. כמו כן, בניגוד אפשרי לכתיבה עיתונאית, בתת-ההגוון המודיעיני יש חשיבות משנית בלבד לכרונולוגיית האירועים ובדרך כלל עיקר המסר מוצג כבר בראשית הדברים, גם אם זוהי נקודת הסיום של ההתרחשויות בפועל.

לאור קשרים אלו ואחרים, אשר ניתן לברר לעומקם במחקר המשך, עשויים הכותבים של דוחות המודיעין לחלוק מטרות משותפות עם כותבים משלוש הסוגות האחרות. לדוגמה, רצונם לקצר את המסרים כדי לייעל את תהליך התקשורת הוא מאפיין נדרש כאמור בכתיבה הצבאית הכללית; שמירה על ריחוק רגשי ואימפרסונליות מתחייבת בכתיבה מדעית ונחשבת ערך עיתונאי; ההגנה על המקורות בכתיבה מודיעינית דומה לפרקטיקה העיתונאית; וסיוג המידע וההשערות בהתאם למידת הביטחון של הכותב מוכר היטב מהכתיבה המדעית.

שימוש דומה ושונה ברכיבי העמימות בהגוונים

המחקר מראה כי ההיבטים המשותפים של ההגוונים שתוארו לעיל באים לידי ביטוי גם בשימוש בכמה מרכיבי העמימות שזוהו, חלקם לשם מימוש פונקציות דומות וחלקם למילוי תפקידים שונים. למשל, הניסוח הסביל מייצר הן עבור הטקסט המודיעיני הן עבור הטקסט המדעי דרגת ריחוק מהנאמר ומצג אובייקטיביות, והוא מאפשר להסתיר את זהות המקורות הן עבור הטקסט המודיעיני הן עבור הטקסט העיתונאי.

בהקשר של מצג האובייקטיביות, הן בכתיבה המודיעינית הן בכתיבה המדעית נפוץ השימוש בגוף ראשון אקסקלוסיבי לצמצום נוכחותו הספציפית של מחבר הטקסטים. באופן דומה, גם בהגוון העיתונאי עשויים להשתמש בגוף זה במסגרת מאמרי מערכת שמטרתם לשקף את העמדה הכוללת של כלי התקשורת ולא של עיתונאי בודד – ובכל המקרים מדובר באמצעי שאף עשוי לחזק את השייכות לקהילת השיח ואת חברותו של הדובר בקבוצה מסוימת.

עוד בתפקודים הדומים של רכיבי העמימות, השימוש במודאליות ובכלל זאת במסייגים אסטרטגיים ולקסיקליים עשוי למלא בכל ההגוונים האמורים צורך משותף של הכותב לבטא את כוונותיו מבלי לומר יותר ממה שיש לו הוכחות זמינות עבורו. כרכיב עמימות, מסייגים חיוניים למחברי הטקסט המודיעיני, המדעי והעיתונאי כאחד.

לעומת זאת, מהמחקר עולה כי חלק מהאמצעים הלשוניים שזוהו עשויים לשרת מטרות מסוימות באחד ההגוונים אך לא באחרים. מטאפורות וראשי תיבות, למשל, עשויים לשמש בתת-ההגוון המודיעיני להסוואת יסודות מאיימים או מטרידים הקשורים במלחמה ובהקשרים הצבאיים ככלל, אך הדבר נדרש פחות בכתיבה המדעית ובכתיבה העיתונאית, הנוטה לעיתים קרובות דווקא להמחשה חיה ומאיימת של הנעשה, ואפילו להגזמה וליצירת פאניקה בקרב ציבור הקוראים כאמצעי להגברת המכירות.

באופן דומה, אותם ראשי תיבות משמשים לעיתים כעגה בהגוון המדעי ובתת-ההגוון המודיעיני, אך הדבר בא לידי ביטוי פחות בהגוון העיתונאי, הנדרש להסביר מונחים מקצועיים לקהל קוראים רחב. ראשי התיבות אף משרתים את חוקרי המודיעין בקיצור המסרים – דבר שאינו מתחייב בהגוונים האחרים.

כוחה של קהילת השיח המודיעינית

על אף הקשיים הכרוכים בעריכת מחקר בקרב קבוצות צבאיות סגורות, ודאי כאלה העוסקות בנושאים מסווגים, מהמחקר הנוכחי משתקף כוחה של קהילת השיח המודיעינית בכל הנוגע לביסוס נורמות כתיבה המלוות את המשרתים בה מרגע כניסתם לתפקיד, והדבר עולה שוב ושוב מדבריהם של החוקרים המרואיינים. הדבר עשוי להיות קשור במיוחד לחניכה המקצועית הצמודה שמספקים המפקדים, בשונה אולי מהמתרחש בקהילות שיח אחרות.

כדי להעמיק במאפיינים אלו של קהילת השיח ובסוגי התקשורת האחרים המבוססים בה, כגון דיונים ומצגות, יש טעם במחקר המשך שיעמוד על טיב קשרי הגומלין בין המוענים לנמענים ועל האופן שבו מוצגים ומתקבלים מידע וטיעונים.

תרומתו של המחקר

למחקר הנוכחי תרומה בעמידה על טיבם הלשוני הייחודי של מסמכי המודיעין של חטיבת המחקר – כלי תקשורת מרכזי של היחידה מול הדרג הצבאי והמדיני הבכיר במדינת ישראל, שבאמצעותו נמסרים מידע והערכות בהיקפים גדולים. המחקר פתח צוהר אל כתיבה מודיעינית בעברית כתת-הגוון של כתיבה צבאית והציג את הנסיבות שבהן פועלת קהילת השיח, את היות הטקסטים רכיב מכונן בפעילותה ואת המאפיינים הייחודיים שלהם. בכך, העבודה השלימה פער תיאורטי בהתייחסות ללשון הצבאית הכתובה ברמה החילית.

לצד זאת, המחקר תרם לדיון התיאורטי בסוגיית העמימות הטקסטואלית, באמצעות הצגת ניתוח מפורט של טקסטים בעלי ייחודיות ז׳אנרית שבהם לעמימות יש תפקיד ותכלית מוסכמת.

ממצאי המחקר מציעים גם היבט יישומי. היכולת של חטיבת המחקר לתקשר עם הדרג המדיני באופן ישיר באמצעות המאמרים חריגה ביחס ליחידות צבאיות אחרות, ולאור מעמדם וחיוניותם של הטקסטים בכל הנוגע לביטחון ישראל ישנה חשיבות לאפיון הרכיבים שעשויים להשפיע על הבנה מדויקת של הנאמר בהם ועל תפיסת הקוראים את הסוגיות המוצגות בהם. דוגמאות להשפעת העמימות בהקשרים ביטחוניים על חייהם של בני אדם ניתן לראות בהיסטוריה הכאובה של מלחמות ישראל, כפי שהשתקף בדוחות של ועדות החקירה לאחר מלחמת יום הכיפורים (1973) ומלחמת לבנון השנייה (2006), ובאירועים דומים בעולם

כגון הפלישה האמריקנית לעיראק (2003) והכישלון מול שלטון קסטרו במפרץ החזירים בקובה (1961). זיהוי של רכיבי העמימות בטקסטים והבנת הדרכים שבהן הם עשויים לפגוע בקריאות עשויים לשרת בעתיד את שיפורה ופיתוחה של השפה המשותפת לחוקר המודיעין וצרכן המודיעין, בין השאר למשל באמצעות הסדרת השימוש בביטויי הערכה וסבירות, ולהיטיב את התקשורת בקרב קהיליית המודיעין ובינה לבין מקבלי ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני.

8. רשימת המקורות

אבינרי 1964 אבינרי, י׳. (1964). **יד הלשון**. תל אביב: הוצאת יזרעאל.

אבן וגרנית 2009 אבן, ש׳ וגרנית, ע׳. (2009). **קהילת המודיעין הישראלית – לאן? ניתוח, מגמות והמלצות**. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי.

אבנרי 1980 אבנרי, ש׳. (1980). ספרא וסייפא – בין מליצה לציווי. **מערכות**. 273–274, עמ׳ 63.

אבן-שושן 2003 אבן-שושן, א׳. (2003). **מילון אבן-שושן**. תל אביב: המילון החדש בע״מ.

אגרה 2023 Égré, P. et al. (2023). On the Optimality of Vagueness: "Around", "Between" and the Gricean Maxims. *Linguistics and Philosophy*. 46, pp. 1,075–1,130.

אגרה ואייקרד 2018 Égré, P. & Icard, B. (2018). Lying and Vagueness. In: Meibauer, J. (ed.). *The Oxford Handbook of Lying*. Oxford University Press (Online Edition).

אגרנט 1975 דוח אגרנט. (1975). **ועדת החקירה – מלחמת יום הכיפורים – דין וחשבון**. כרך ד, פרק ״מודיעין״ עמ׳ 1,200–1,267 ; פרק ״ההדרכה״, תת-פרק ״תורת הלחימה – ׳התורה שבעל-פה׳״, עמ׳ 1,347–1,361 ; תת-פרק ״ההדרכה במבחן המלחמה – המפקד״, עמ׳ 1,362–1,384 ; ארכיון צה״ל ומערכת הביטחון.

אוברי 1982 Aubrey, C. (ed.). (1982). *Nukespeak: The Media and the Bomb*. London: Comedia Publishing Group.

אורוול 1946 Orwell, G. (1946). *Politics and the English Language*. Horizon. 13 (76), pp. 252–265.

אורנן תשנ״ג אורנן, ע׳. (תשנ״ג). נשימה, תחביר וקצב (מענייני הפיסוק). **לשוננו לעם**. מ״ד, עמ׳ 174–178.

אזר תשנ״ט אזר, מ׳. (תשנ״ט). על הוויתור בעברית בת זמננו. בתוך: שרביט, ש׳ (עורך). **מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן, עמ׳ 285–303.

אירווין ומנדל 2019 Irwin, D. & Mandel, D. (2019). How Intelligence Organizations Communicate Confidence (Unclearly). *Assessment and Communication of Uncertainty in Intelligence to Support Decision Making: Final Report of Research Task Group SAS-114*. Brussels, Belgium: NATO Science and Technology Organization.

אלאמרגוט ואחרים 2007 Alamargot, D., Terrier, P. & Cellier, J.M. (eds.). (2007). *Written Documents in the Workplace*. Emerald Group Publishing.

אלאן ובוריג׳ 1991 Allan, K. & Burridge, K. (1991). *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*. Oxford: Oxford University Press.

אלאן ובוריג׳ 2010 Allan, K. & Burridge, K. (2010). *Forbidden Words – Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

אלבק 2017 אלבק, י׳. (2017). עברית צה״לית שפה קשה. **מערכות**. 415, עמ׳ 60–63.

אל״ם יצחק 1987 אל״ם יצחק. (1987). הפילוסופיה של המודיעין: הלוגיקה של תהליך ההערכה. בתוך: עופר, צ׳ וקובר, א׳ (עורכים). **מודיעין וביטחון לאומי**. תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, עמ׳ 145–182.

אלמגור-רמון תשל״א אלמגור-רמון, ר׳. (תשל״א). השעבוד התחבירי כמודד הקריאות. **בלשנות עברית חפ״שית**. 3, עמ׳ 83–104.

אלקחטאני 2017 Alkhatnai, M. (2017). Vague Language and Its Social Role. *Theory and Practice in Language Studies*. 7 (2), pp. 122–127.

אלקין 1946 Elkin, F. (1946). The Soldier's Language. *American Journal of Sociology*. 51 (5), pp. 414–422.

אנסקומבר ודוקרו 1976 Anscombre, J.C & Ducrot, O. (1976). L'Argumentation dans la langue. *Langages*. 10, pp. 5–27.

אסיף 2024 אסיף, ג׳. (11 באוקטובר 2024). הספקן. **ידיעות אחרונות**. עמ׳ 26–34.

ארבל 2010 ארבל, נ׳. (2009). **ספר הניבים הגדול**. ספרים זה אנחנו.

ארז 1962 ארז, מ׳. (1962). עוד על שיבושים בלשון הצבאית. **מערכות**. 144, עמ׳ 38.

אשד 2013 אשד, ה׳. (2013). צהלית שוטפת. **ארץ אחרת**. 67, https://eretzacheret.com/צהלית-שוטפת

בהט תשמ״ז בהט, ש׳. (תשמ״ז). על ענייני ניסוח או ניסוח ענייני. **לשוננו לעם**. לח, ט–י, עמ׳ 532–551.

בהט 1991 בהט, ש׳. (1991). הפסיק. **לשוננו לעם**. מ״ב, עמ׳ 154–155.

בורוכובסקי בר-אבא 2008 בורוכובסקי בר-אבא, א׳. (2008). מבעים מקוצרים בעברית המדוברת. **לשוננו**. 70, עמ׳ 573–595.

בולר 2021 Buhler, T. (2021). When Vagueness is a Strategic Resource for Planning Actors. *Planning Theory*. 20 (4), pp. 325–349.

בוסמחיאן 1984 Bosmajian, H. (1984). Dehumanizing People and Euphemizing War. *The Christian Century*. 101, pp. 1,147–1,150.

בורמות׳ 1966 Bormuth, J.R. (1966). Readability: A New Approach. *Reading Research Quarterly*. 1 (3), pp 79–132.

ביילין וגרפשטיין 2001 Bailin, A. & Grafstein, A. (2001). The Linguistic Assumptions Underlying Readability Formulae: A Critique. *Language & Communication*. 21, pp. 285–301.

בייקר 2011 Baker, J.A. (2011). And the Winner is: How Principles of Cognitive Science Resolve the Plain Language Debate. *Suffolk University Law School Research Paper*. pp. 11–33.

בלאק 1962 Black, M. (1962). *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Cornell University Press.

בנדויד תשכ״ה בנדויד, א׳. (תשכ״ה). שי״נים תותבות ושי״נים עקודות. **לשוננו לעם**. טז (ג), עמ׳ 65–75.

בן ישי 2024 בן ישי, ר׳. (11 ביולי 2024). הכשלים האמיתיים לא היו בבארי אלא במקום אחר. **ynet**. https://www.ynet.co.il/news/article/by5fce6v0

בן-פורת 1984 בן-פורת, י׳. (1984). **חמ״נית – ביטאון חיל המודיעין**. 1, עמ׳ 38.

בראון וייל 1983 Brown, G. & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

ברגמן 2024 ברגמן, ר׳. (17 במרץ 2024). ״המוח״ של חמאס: מערכת תקשורת אדירת יכולות של חברת נוקיה, 20 מטר מתחת למטה אונר״א, **ynet**.

https://www.ynet.co.il/news/article/yokra13797033

ברגר 1945 Berger, M. (1945). Army Language. *American Speech*. 20 (4), pp. 258–264.

ברון 2015 ברון, א׳. (2015). **המחקר המודיעיני – בירור המציאות בעידן של תמורות ושינויים**. מכבים-רעות: המרכז למורשת המודיעין – המכון לחקר מודיעין ומדיניות.

ברמן 1979 Berman, R.A. (1979). Form and Function: Passives, Middles, and Impersonals in Modern Hebrew. *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 5. pp. 1–39.

גבריאלי-נורי 2011 גבריאלי-נורי, ד׳. (2011). מטאפורות מלחמה כעסקי נשים. **פנים**. 56, עמ׳ 90–93.

גבריאלי-נורי 2013 Gavriely-Nuri, D. (2013). *The Normalization of War in Israeli Discourse, 1967–2008*. Lanham, Maryland: Lexington Books.

גוסטפסון 2024 Gustafson, K. (2024, September 11). *Analytical Confidence Expressions in Key Judgments* [Conference presentation]. The Annual Israeli Conference for Intelligence Studies. Jerusalem, Israel.

ג׳וקר ואחרים 2003 Jucker, A.H., Smith. S.W. & Lüdge, T. (2003). Interactive Aspects of Vagueness in Conversation. *Journal of Pragmatics*. 35, pp. 1,737–1,769.

גיסמן 2015 Gieseman, D. (2015). Effective Writing for Army Leaders – The Army Writing Standard Redefined. *Military Review*, pp. 106–118.

גלבוע 1989 גלבוע, ע׳. (1989). הכבוד למילה הכתובה. **חמ״נית – ביטאון חיל המודיעין**. 14, עמ׳ 29–31.

גלבוע ולפיד 2008 גלבוע, ע׳ ולפיד, א׳ (עורכים). (2008). **מלאכת מחשבת: 60 שנות מודיעין ישראלי – מבט מבפנים**. תל אביב: המרכז למורשת המודיעין, ידיעות אחרונות, ספרי חמד.

גלצר 2023 גלצר, א׳. (2023). ״תלך לתימהון״: שגיאות סמנטיות ולקסיקליות הנגרמות בשל הגבהת משלב הכתיבה. **דעת לשון**. ד, עמ׳ 87–102.

ג׳נסן 2012 Jansen, F. (2012). The Lack of Clarity in a Sentence: The Style of Official Documents in Dutch. In: Janssen, D. & Neutelings, R. (eds.). *Reading and Writing Public Documents: Problems, Solutions and Characteristics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. pp. 125–145.

גרייס 1975 Grice, H.P. (1975). Logic and Conversation. In: Cole, P. & Morgan, J.L. (eds). *Syntax and Semantics,* Vol. 3: Speech Acts. New York: Academic Press, pp. 41–58.

דאגלס 2015 Douglas, J.Y. (2015*). The Reader's Brain – How Neuroscience Can Make You a Better Writer*. Cambridge: Cambridge University Press.

דובאי 2004 DuBay, W.H. (2004). *The Principles of Readability*. ERIC Clearinghouse.

דובס 2017 Dobbs, B. (2017). In the Minefield: What Exactly is Military English? *Modern English Teacher*. 26 (2), pp. 20–23.

דוח יכולות מודיעין 2005 *The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction, Report to the President of the United States*. (2005). https://www.govinfo.gov/app/details/GPO-WMD

דיוק 2024 Duke, M.C. (2024). Probability and Confidence: How to Improve Communication of Uncertainty about Uncertainty in Intelligence Analysis. *Behavioral Decision Making*. 37 (1), e2364.

דייל וצ'ול 1949 Dale, E. & Chall, J.S. (1949). The Concept of Readability. *Elementary English*. 26 (1), pp. 19–26.

דנון תשס"ו דנון, ג. (תשס"ו). משלימים שמניים והשמטת מילות יחס. **בלשנות עברית**. 58, עמ' 27–44.

דרור 2008 דרור, י'. (26 באוקטובר 2008). בכיר נולד. **העין השביעית**. https://www.the7eye.org.il/20065

האלבה 2011 Halbe, D. (2011). Language in the Military Workplace – Between Hierarchy and Politeness. *Text & Talk*. 31 (3), pp. 315–334.

האלידיי 2004 Halliday, M.A.K., (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold (Third Edition).

הדסון 1978 Hudson, K. (1978). *The Jargon of the Professions*. Guildford Worcester & London: Billing & Sons LTD.

הוייר 2005 הווייר, ר'. (2005). **הפסיכולוגיה של המחקר המודיעיני**. מערכות/ משרד הביטחון – ההוצאה לאור.

הוסמן 2003 הוסמן, א'. (2003). הזירה הלשונית כסימפטום. **מערכות**. 390, עמ' 74–76.

הוק 1985 Hook, G.D. (1985). Making Nuclear Weapons Easier to Live With: The Political Role of Language in Nuclearization. *Bulletin of Peace Proposals*. 16 (1), pp. 67–77.

הורביץ 1994 הורביץ, מ' (1994). **אמצעים לשוניים להזרמת מידע בשיח – עיון בשיח המאמרני** [עבודת דוקטורט]. אוניברסיטת בר-אילן.

הייז 1996 Hayes, J.R. (1996). A New Framework for Understanding Cognition and Affect in Writing. In: Levy, C.M. & Ransdell, S. (eds.). *The Science of Writing: Theories, Methods, Individual Differences, and Applications*. pp. 1–27.

היילנד 1998 Hyland, K. (1998). *Hedging in Scientific Research Articles*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

היילנד 2002 Hyland, K. (2002). What do they mean? Questions in Academic Writing. *Text*. 22 (4), pp. 529–557.

הילגרטנר ואחרים 1982 Hilgartner, S., Bell, R.C & O'Connor, R. (1982). *Nukespeak: Nuclear Language, Visions and Mindset*. Penguin.

הלר 2024 הלר, א'. (2024). **לדעת להשפיע – מתודולוגיה להערכת מודיעין**. המל"מ – המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין.

המודיעין הלאומי 2015 Intelligence Community Directive (ICD), 203. (2015). Analytic Standards. https://www.odni.gov/files/documents/ICD/ICD-203_TA_Analytic_Standards_21_Dec_2022.pdf

הנדריקס ומייג'ור 2023 Hendrix, M.P. & Major, J.S. (2023). *Communicating with Intelligence – Writing and Briefing for National Security*. Rowman & Littlefield Publishing Group: Maryland (Third edition).

הנסטון 1993 Hunston, S. (1993). Evaluation and Ideology in Scientific Writing. In: Ghadessy, M. (ed.). *Register Analysis: Theory and Practice*. London & New York: Pinter Publishers. pp. 57–74.

הנסטון ותומפסון 2000 Hunston, S. & Thompson, G. (2000). *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford University Press.

הרכבי 1992 הרכבי, י'. (1992). ראש המודיעין כעזר לקברניט. **מערכות**. 326, עמ' 48–53.

הרשקוביץ וסימן-טוב 2013 הרשקוביץ, ש' וסימן-טוב, ד'. (2013). **אמ"ן יוצא לאור: העשור הראשון לאגף המודיעין בצה"ל**. תל אביב: מערכות.

ואן דימטר 2009 Van Deemter, K. (2009). Utility and Language Generation: The Case of Vagueness. *Journal of Philosophical Logic*. 38, pp. 607–632.

וגמן 2005 וגמן, י'. (2005). מה בעצם הייתה המשימה?. **מערכות**. 403–404, עמ' 58–69.

וולפברג 2023 Wolfberg, A. (2023). *In the Face of Ambiguity: How Intelligence Analysts Experience Threats to Rigor*. National Intelligence University.

וילסון וספרבר 1995 Wilson, D. & Sperber, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford and Cambridge: Blackwell. Second edition (first published 1986).

וילסון וספרבר 2004 Wilson, D. & Sperber, D. (2004). Relevance Theory. In: Horn, L.R. & Ward, G. (eds.). *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell. pp. 607–632.

וינוגרד 2008 דוח וינוגרד. (2008). **מלחמת לבנון השנייה – דין וחשבון סופי: הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006**. כרך ב, פרק 6 – "המודיעין הצבאי במלחמה", עמ' 255–264; פרק 7 – "תפיסת ההפעלה, תוכניות ומוכנות ערב המלחמה", עמ' 267–280.

ויצמן 2020 Weizman, E. (2020). The Discursive Pattern 'Claim+ Indirect Quotation in Quotation Marks': Strategic Uses in French and Hebrew Online Journalism. *Journal of Pragmatics*, 157, pp. 131–141.

ויצמן 2024 Weizman, E. (2024). Conveying Irony through Minimally-contextualized Quotations and their Textual Environments. *Wiener Linguistische Gazette*, 97, pp. 135–153.

ונזונג וג'ינגי 2013 Wenzhong, Z. & Jingyi, L. (2013). A Pragmatic Study on the Functions of Vague Language in Commercial Advertising. *English Language Teaching*. 6 (6), pp. 103–112.

זאדה 1965 Zadeh, L.A. (1965). Fuzzy Sets. *Information and Control*. 8, pp. 338–353.

זאדה 1972 Zadeh, L.A. (1972). Fuzzy-Set-Theoretic Interpretation of Linguistic Hedges. *Journal of Cybernetics*. 2 (1), pp. 4–34.

זלמנוביץ 2013 זלמנוביץ, ב'. (2013). הפקודה לכתוב. **מערכות**. 451, עמ' 80–82.

חיון תשכ״ו חיון, י׳. (תשכ״ו). ה״צהלית״ – לשון חיילים ומפקדים בצה״ל. **עם וספר**. לא–לב, עמ׳ 10–15.

חליל 2017 Khalil, H.H. (2017). A Pragmatic Analysis of Vague Language in the News Articles on the Iraqi Security Crisis. *Theory and Practice in Language Studies*. 7 (5), pp. 327–335.

חרל״פ ושראל תשס״ז חרל״פ, ל׳ ושראל, צ׳. (תשס״ז-תשס״ח). שפה ושמה ״אקדמית״: מאפיינים לשוניים ורטוריים של השיח האקדמי הכתוב באורו של חקר השיח הביקורתי. **חלקת לשון**. 39, עמ׳ 83–98.

טולמך-לייקוף 2001 Tolmach-Lakoff, R. (2001). *The Language Wars*. University of California Press.

טריגר ומאוטנר תשע״ד טריגר, צ׳ ומאוטנר, מ׳. (תשע״ד). דיאלוג על החינוך המשפטי. **המשפט**. יט, עמ׳ 79–144.

יו וואנג 2014 Yue, S. & Wang, X. (2014). Hedges Used in Business Emails: A Corpus Study on the Language Strategy of International Business Communication Online. *Higher Education Studies*. 4 (6), pp.49–57.

יעלון 2017 יעלון, מ׳. (2017). המודיעין מנקודת המבט של הקברניט. בתוך: אבן, ש׳, וסימן טוב, ד׳. (עורכים). **אתגרי קהילת המודיעין בישראל**. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ׳ 13–16.

יערי 2023 יערי, י׳. (5 בדצמבר 2023). הסידור הביזארי של אמ״ן חייב להשתנות. **ynet**. https://www.ynet.co.il/news/article/yokra13696943

כבהא 2010 כבהא, מ׳. (2010). **המזרח התיכון בימינו: הפלסטינים – עם בפזורתו**. האוניברסיטה הפתוחה.

כוזר תשנ״ג כוזר, ר׳. (תשנ״ג). פסוקיות נומינליזציה בעברית הישראלית. **בלשנות עברית**. 36, עמ׳ 71–89.

לאטור וּולגאר 1979 Latour, B. & Woolgar, S. (1979). *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*. Beverly Hills: Sage Publications.

לבנת תשנ״ח לבנת, ז׳. (תשנ״ח). בין עובדות לשקרים: מודאליות בשיח העיתונאי הארגומנטטיבי. **חלקת לשון**. 26, עמ׳ 48–55.

לבנת תשנ״ט לבנת, ז׳. (תשנ״ט). המודאליות של הספק, ביטוייה הלשוניים וכוחה הרטורי. בתוך: שרביט, ש׳ (עורך). **מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן, עמ׳ 345–354.

לבנת תש״ס לבנת, ז׳. (תש״ס). הפיסוק כאמצעי רטורי. **בלשנות עברית**. 46, עמ׳ 69–79.

לבנת 2006 לבנת, ז׳. (2006). הארגומנטציה בשיח המדעי: תפקידם של מבני ויתור. **חלקת לשון**. 37–38, עמ׳ 75–84.

לבנת 2009 לבנת, ז׳. (2009). אנטומיה של עמימות ממלכתית: מבט לשוני-רטורי על ״נאום ההתנתקות״. בתוך: גתי, י׳. (עורך). **מילה בסלע**. מכללת עמק יזרעאל, עמ׳ 65–87.

לבנת תשע״א לבנת, ז׳. (תשע״א). **הרטוריקה של המאמר המדעי – הלשון וקהיליית השיח**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.

לבנת תשע״ד לבנת, ז׳. (תשע״ד). **יסודות תורת המשמעות – סמנטיקה ופרגמטיקה**. כרכים א–ב. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

לוונדובסקי 2010 Lewandowski, M. (2010). Sociolects and Registers – a Contrastive Analysis of Two Kinds of Linguistic Variation. *Investigationes Linguisticae*. 20, pp. 60–79.

לוסטיגמן 2022 לוסטיגמן, ר׳. (2022). **קריאותם של טקסטים משפטיים המיועדים לציבור הרחב ובחינת התועלת בפישוטם** [עבודת דוקטורט]. אוניברסיטת בר-אילן.

לוסטיגמן ואהרוני 2016 לוסטיגמן, ר׳ ואהרוני, מ׳. (2016). **זאת ועו״ד! דיוקן העברית המשפטית בישראל**. תל אביב: הוצאה לאור של ספרות משפטית.

ליו ואחרים 2017 Liu, H., Xu, C. & Liang, J. (2017). Dependency Distance: a New Perspective on Syntactic Patterns in Natural Languages. *Physics of Life Reviews*. 21, pp.171–193.

ליונס 2012 Lyons, J. (2012). *Semantics*. Cambridge University Press.

לייקוף 1973 Lakoff, G. (1973). Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts. *Journal of Philosophical Logic*. 2 (4), pp. 458–508.

לייקוף 2003 Lakoff, G. (2003). *Metaphor and War, Again*. UC Berkeley. Retrieved from: https://escholarship.org/uc/item/32b962zb

לייקוף וג׳ונסון 1980 Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

לימור ומן 2022 לימור, י׳ ומן, ר׳. (2022). **עיתונות בעידן הדיגיטלי**. האוניברסיטה הפתוחה.

לפיד 2017 לפיד, א׳. (2017). **לוחמי הסתר: המודיעין הישראלי – מבט מבפנים**. ידיעות אחרונות, ספרי חמד.

לפין ופוקס 2015 Lappin, S. & Fox, C. (eds.). (2015). *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. Chichester, West Sussex: Wiley.

לרנר 1992 לרנר, י׳. (1992). להחליט במקום הקברניט. **מערכות**. 323, עמ׳ 48–51.

לשון צבאית 1950 מחבר לא ידוע. (1950). הלשון הצבאית: כתיבה צבאית – כיצד?. **מערכות**. 61, עמ׳ 80–81.

מאן ותומפסון 1988 Mann, W.C. & Thompson, S.A. (1988). Rhetorical Structure Theory: Toward a Functional Theory of Text Organization. *Text*. 3, pp. 243–281.

מוצ׳ניק 2009 מוצ׳ניק, מ׳. (2009). ״פצצה חכמה״ ו״אש ידידותית״ – השימוש בלשון להסוואת האלימות. בתוך: גתי, י׳ (עורך). **מילה בסלע**. מכללת עמק יזרעאל, עמ׳ 114–129.

מוצ׳ניק 2022 מוצ׳ניק, מ׳. (2022). **שפה, חברה, תרבות – השפעות הדדיות.** חלק א. רעננה: למדא, האוניברסיטה הפתוחה.

מור תשע״ו מור, א׳. (תשע״ו). שלוש ביי״תין מפוקפקות: באם, בכדי, נקט ב-. **לשוננו לעם**. עח, עמ׳ 305–333.

מירסקי 1978 מירסקי, א׳. (1978). **הסגנון של הפיסוק העברי**. מוסד הרב קוק.

מן 2014 מן, א׳. (12 במאי 2014). גורם ביטחוני בכיר. **העין השביעית**. https://www.the7eye.org.il/108356

נויבך 1962 נויבך, מ׳. (1962). עברית זו שיבשנו. **מערכות**. 141, עמ׳ 40, 43.

ניר 1998 ניר, ר׳. (1998). תקינות פוליטית, לשון נקייה והזניית השפה. **פנים**. 7, עמ׳ 19–26.

ניר 2018 ניר, ר׳. (2018). סימני פיסוק כמערכת תקשורת פארא-מילולית: היבטים סמיוטיים והשתמעויות דידקטיות. **שפה באור חדש**. עמ׳ 277–287.

סוולס 1987 Swales J. (1987). *Approaching the Concept of Discourse Community*. Paper presented at the 38th Annual Meeting of the Conference on College Composition and Communication, Atlanta, GA.

סוכנות ביון ההגנה 2015 Defense Intelligence Agency. (2015). DIA Style Manual for Intelligence Production. DIA-01-1309-510. Retrieved online from:

www.dia.mil/Portals/110/Documents/FOIA/All%20PDFs/DIA-Instructions/DIA_Style_Manual_for_Intelligence_Production.pdf

סטווריידיס 2008 Stavridis, J. (2008). Read, Think, Write, and Publish. *Proceedings*. 134/8/1 (266), pp. 16–19.

סטרנר 2022 Sterner, B. (2022). Explaining Ambiguity in Scientific Language. *Synthese*. 200 (5), article 354, pp. 1–27.

סנדר 2003 סנדר, ע׳. (2003). זירה לשונית בפסיכולוגיה הצבאית. **מערכות**. 389, עמ׳ 55–61.

סנדר 2015 סנדר, ע׳. (2015). לכודים בשפה – על הגלוי ועל הסמוי בשפה הצבאית. **מערכות**. 461, עמ׳ 44–49.

סנפורד וגארוד 1981 Sanford, A.J. & Garrod, S.C. (1981). *Understanding Written Language*. John Wiley & Sons.

ספאדורצ׳יה 2005 Spadorcia, S.A. (2005). Examining The Text Demands Of High-interest, Low-Level Books. *Reading & Writing Quarterly*. 21 (1), pp. 33–59.

ספוקויני 2019 ספוקויני, א׳ (2019). **שיח טיעוני המזמין לדיאלוג – אסטרטגיות ומאפיינים לשוניים-רטוריים** [עבודת דוקטורט]. אוניברסיטת בר-אילן.

ספוקויני ולבנת 2021 ספוקויני, א׳ ולבנת ז׳ (2021). מודליות של ריכוך וסיוג בשיח טיעוני המזמין לדיאלוג. **העברית שפה חיה**. ט, עמ׳ 259–279.

סקוטו די קרלו 2013 Scotto di Carlo, G. (2013). Vagueness in Progress: A Linguistic and Legal Comparative Analysis Between UN and U.S. Official Documents and Drafts Relating to the Second Gulf War. *International Journal for the Semiotics of Law.* 26, pp. 487–507.

עבאדי 1999 עבאדי, ע׳. (1999). מטפורות בשיח הפוליטי בישראל. **חלקת לשון**. 26, עמ׳ 56–67.

עמבר 1989 עמבר, א׳. (1989). **דרכים להבעת המודאליות בעברית של ימינו – עיון תחבירי, סמנטי, פרגמטי** [עבודת דוקטורט]. אוניברסיטת תל אביב.

עמידרור 2005 עמידרור, י׳. (2005). המהלומה כפרדיגמה קוגניטיבית של אפקטים. **מערכות**. 403–404, עמ׳ 54–57.

עמידרור 2006 עמידרור, י׳. (2006). **מודיעין – הלכה למעשה**. משרד הביטחון – ההוצאה לאור.

עמית 1987 עמית, מ׳. (1987). קהילת המודיעין בישראל. בתוך: עופר, צ׳ וקובר, א׳ (עורכים). **מודיעין וביטחון לאומי**. תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, עמ׳ 123–132.

ענבר 2019 ענבר, א׳. (2019). **שעבוד וחיבור? תפקידיהן השונים של המיליות ׳ש׳ ו-׳ו׳ בעברית מדוברת בת זמננו** [עבודת דוקטורט]. אוניברסיטת תל אביב.

עקביה תשנ״ב עקביה, א׳. (תשנ״ב). **לשון נולדה: הלשון הצבאית העברית והתפתחותה**. חיפה: מגן.

פאולר 1958 Fowler, H.W. (1958). *The King's English*. Oxford: Oxford University Press.

פאולר ומרשל 1985 Fowler, R. & Marshall, T. (1985). The War Against Peacemongering: Language and Ideology. In: Chilton, P. (ed.). *Language and the Nuclear Arms Debate: Nukespeak Today*. London: Frances Pinter. pp. 3–22.

פאן 2012 Pan, W. (2021). An Analysis of Vagueness in English News from Grice's Cooperative Principles. *Theory and Practice in Language Studies*. 2 (12), pp. 2,530–2,534.

פאר 2022 פאר, ד׳. (2022). זכות הציבור להבין: קריאה לרפורמה בכתיבה המשפטית בישראל – מ״משפטאית״ לשפה משפטית פשוטה. **עיוני משפט**. מ״ה, עמ׳ 55–116.

פורת תשל״ב פורת, א׳. (תשל״ב). האם יש צורך במילה ״מהווה״? **לשוננו לעם**. כג (ז–ח), עמ׳ 197–202.

פיירקלוף 1995 Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis*. London & New York: Longman.

פלש 1949 Flesch, R. (1949). *The Art of Readable Writing*. New York & Evanston: Harper & Row Publishers.

פרגוסון 1994 Ferguson, C.A. (1994). Dialect, Register, and Genre: Working Assumptions about Conventionalization. In: Biber, D. & Finegan, E. (1994). *Sociolinguistics Perspectives on Register*. New York & Oxford: Oxford University Press. pp, 15–30.

פרוגל 2006 פרוגל, ש׳. (2006). **רטוריקה**. אור יהודה: כנרת, זמורה ביתן, דביר.

פרוכטמן 1990 פרוכטמן, מ׳. (1990). **לשונה של הספרות – עיוני סגנון ותחביר בספרות העברית**. אבן יהודה: רכס הוצאה לאור.

פרידמן וזקהאוזר 2015 Fridman, J.A. & Zeckhauser R.A. (2015). Handling and Mishandling Estimative Probability: Likelihood, Confidence, and the Search for Bin Laden. *Intelligence and National Security*. 30, pp. 77–99.

פרינס ואחרים 1982 Prince, E.F., Frader, J. & Bosk, C. (1982). On Hedging in Physician-Physician Discourse. In: Di Pietro, R.J. (ed.). *Linguistics and the Professions*. Proceedings of the Second Annual Delaware Symposium on Language Studies. Norwood (NJ): Ablex. pp. 83–97.

פרלמן 1983 פרלמן, ח׳. (1983). **ממלכת הרטוריקה: רטוריקה והעלאת טיעונים**. ירושלים: מאגנס.

צ׳אנל 1985 Channell, J. (1985). Vagueness as a Conversational Strategy. *Nottingham Linguistic Circular*. 14, pp. 3–24.

צ׳אנל 1994 Channell, J. (1994). *Vague Language*. Oxford: Oxford University Press.

צבא ארה״ב 1986 Department of the Army Pamphlet 600–67. (2 June 1986). *Effective Writing for Army Leaders*. Headquarters Department of the Army Washington, DC.

צוויק וולסטן 1989 Zwik, R. & Wallsten, T.S. (1989). Combining Stochastic Uncertainty and Linguistic Inexactness: Theory and Experimental Evaluation of Four Fuzzy Probability Models. *International Journal of Man-Machine Studies*. 30, pp.69–111.

צור 2010 צור, נ׳. (2010). כיצד דשדש צה״ל במלחמת הנחילים הראשונה: אוצר המילים של מלחמת לבנון השנייה. **חלקת לשון**. 41, עמ׳ 85–105.

צ׳ילטון 1982 Chilton, P. (1982). Nukespeak: Nuclear Language, Culture and Propaganda. In: Aubrey, C. (ed.). *Nukespeak: The Media and the Bomb*. Comedia Publishing Group. pp. 94–112.

צ׳ילטון 1987 Chilton, P. (1987). Metaphor, Euphemism and the Militarization of Language. *Current Research on Peace and Violence*, 10 (1), pp. 7–19.

צ׳לופסקי 2010 Chaloupský, L. (2010). Military Language and Culture. In: Trušník, R. & Nemčoková, K. (eds.). *Theories in Practice*. Czech Republic: Tomas Bata University, pp. 51–62.

קולינס-תומפסון 2014 Collins-Thompson, K. (2014). Computational Assessment of Text Readability: A Survey of Current and Future Research. *International Journal of Applied Linguistics*. 165 (2), pp. 97–135.

קורן תשנ״ז קורן, ר׳. (תשנ״ז). מתן שם ונקיטת עמדה בעיתונות הפוליטית בצרפת. **בלשנות עברית**. 41–42, עמ׳ 109–117.

קינטש וקינן 1973 Kintsch, W. & Keenan, J. (1973). Reading Rate and Retention as a Function of the Number of Propositions in the Base Structure of Sentences. *Cognitive Psychology*. 5, pp. 257–274.

קלוג 1994 Kellog, R.T. (1994). *The Psychology of Writing*. New York & Oxford: Oxford University Press.

קלטנבוק ואחרים 2010 Kaltenböck, G., Mihatsch, W. & Schneider, S. (eds). (2010). *New Approaches to Hedging*. Bingley, England: Emerald.

קלייר 2000 Klare, G.R. (2000). The Measurement of Readability: Useful Information for Communicators. *ACM Journal of Computer Documentation*. 24 (3), pp. 11–25.

קנט 1994 Kent, S. (1994). Words of Estimative Probability. In: Steury, D.P. (ed.). *Sherman Kent and the Board of National Estimates: Collected Essays*. Washington, D.C.: Central Intelligence Agency. pp. 127–141.

קרויטר 2015 Kreuter, N. (2015). The US Intelligence Community's Mathematical Ideology of Technical Communication. *Technical Communication Quarterly*. 24, pp. 217–234.

קרוסלי ואחרים 2017 Crossley, S. A., Skalicky, S., Dascalu, M., McNamara, D.S. & Kyle, K. (2017). Predicting Text Comprehension, Processing, and Familiarity in Adult Readers: New Approaches to Readability Formulas. *Discourse Processes*. 54 (5–6), pp. 340–359.

קרייתי 2018 קרייתי, ר׳. (10 ביוני 2018). הרמטכ״ל גדי אייזנקוט: ״חטיבת המחקר היא שחקן מרכזי בממד האסטרטגי של מדינת ישראל״. *Israel News*, https://israel-news.co.il/archives/16460

ראסל 1923 Russell, B. (1923). Vagueness. *Australasian Journal of Philosophy and Psychology*. I, pp. 84–92. Reprint in: Aarts, B. et al (eds.). (2004). *Fuzzy Grammer – A Reader*. Oxford: Oxford University Press. pp. 35–40.

ראפמן 2013 Raffman, D. (2013). *Unruly Words: A Study of Vague Language*. New York: Oxford University Press.

רבקאי תרצ״ז רבקאי, י׳. (תרצ״ז). לשאלת חוסר סימני תנועות בכתיב העברי והשפעתו – חוסר סימני התנועות והשפעתו על הנוטריקון. **לשוננו**. ח, ב/ג, עמ׳ 156–176.

רוזנהויז תשמ״ט רוזנהויז, י׳. (תשמ״ט). שרשרת סמיכויות בעברית החדשה. **לשוננו**. נג. עמ׳ 93–106.

רוזנטל 2009 רוזנטל, ר׳. (2009). **מילון הצירופים**. כתר.

רוזנטל 2020 רוזנטל, ר׳. (2020). **מדברים צהלית – דיוקן שפת הצבא הישראלי**. ירושלים: מוסד ביאליק.

רומנוב ואחרים 2021 Romanov, A. et al (2021). The U.S. Military Culture System of Values Mirrored by Professional Lingo. *SHS Web of Conferences*. 101, Article 01007.

רנקמה ושוברט 2018 Renkema, J. & Schubert, C. (2018). *Introduction to Discourse Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

שורצולד תשס״ב שורצולד, א׳. (תשס״ב). גוני לשון בעברית בת-זמננו. **תעודה**. יח, עמ׳ 141–175.

שייף 1982 Chafe, W.L. (1982). Integration and Involvement in Speaking, Writing and Oral Literature. In: Tannen, D. (ed.). *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. New Jersey: ABLEX Publishing Corporation. pp, 35–53.

שייפין 1998 Shapin, S. (1998). *The Scientific Revolution*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

שכביץ תש״ל שכביץ, ב׳. (תש״ל). שיעורו וגיוון שיעורו של המשפט בכתיבת העיון שבעברית. **לשוננו**. לד, עמ׳ 210–224.

שמיר 1986 שמיר, ש׳. (1986). סוד כוחה של השפה הצבאית. **מערכות**. 302–303, עמ׳ 2–5.

שמיר-דונר 2009 שמיר-דונר, ר׳. (2009). השפה בצה״ל – במרחב שבין פשטות למורכבות. **מערכות**. 423, עמ׳ 48–53.

שמרון 1989 שמרון, י׳. (1989). **פסיכולוגיה של קריאה והבנת טקסט**. משרד הביטחון.

שפירא 2024 Shapira, I. (2024). *Israeli National Intelligence Culture: Problem-Solving, Exceptionalism, and Pragmatism*. Routledge.

פרסומים צבאיים – הפצה פנימית

אבן 2002 אבן, ש׳. (2002). **הערכות בתנאי אי-ודאות ומגבלות שפה**. מסמך חט״מ, סימוכין 02/611/0007 [סיווג מוגבל].

אמ״ץ-תוה״ד 2014 אמ״ץ-תוה״ד. (2014). **כתיבת המסמך הצבאי (כמ״ץ)** [בלתי מסווג].

אמ״ץ-תוה״ד 2016 אמ״ץ-תוה״ד. (2016). **מסמכי היסוד הביטחוניים והצבאיים – מהותם, ייעודם וארגונם**. מטכ״ל 10-4 [בלתי מסווג].

אמ״ץ-תוה״ד 2023 אמ״ץ-תוה״ד. (2023). **הכתיבה והמינוח בצה״ל**. הוראה 3.2 [בלתי מסווג].

הופמן 2014 הופמן, ש׳. (2014). **לשון צה״ל בשנים התש״ם-התשע״ד (1980–2014)**. אמ״ץ-תוה״ד [בלתי מסווג].

כוכבי 2014 כוכבי, א׳. (2014). **קובץ דפי מפקד – ראש אמ״ן מנובמבר 2010 עד ספטמבר 2014** [סיווג סודי].

נוביק לוי ושלום 2020 נוביק לוי, ל׳ ושלום, ד׳. (עורכים). (2020). **תורת המחקר המודיעיני באמ״ן – מודיעין בעידן של השתנות** [סיווג סודי].

פינקל 2017 פינקל, מ׳. (2017). **השתנות השפה המקצועית בצה״ל מאז 1967 – התפתחות של שפות משנה מדרגיות ותחומיות**. פרסומי מרכז דדו, אמ״ץ-תוה״ד [סיווג סודי].

פ״מ 1955 פקודת מטכ״ל 14.0108, 1 במאי 1955. **הכתיבה והמינוח בצה״ל**.

שי 2000 שי, ש׳. (2000). **השפה המשותפת בצה״ל – שונות מתוך אחידות**. אמ״ץ-תוה״ד, מחלקת היסטוריה [סיווג שמור].

שפירא 2009 שפירא, מ׳. (2009). **מחקר מודיעיני בלי מירכאות**. המכון לחקר המודיעין (מל״מ) [סיווג לא ידוע].

ראיונות עם חוקרי מודיעין בחטיבת המחקר

ק1 – קצין בדרגת סא״ל, 17 באפריל 2024

ק2 – עובד צה״ל (רס״ן לשעבר), 18 באפריל 2024

ח3 – חיילת בדרגת סמ״ר, 5 במאי 2024

ק4 – קצינה בדרגת סגן, 29 במאי 2024

ק5 – קצין בדרגת סגן, 29 במאי 2024

ק6 – קצין בדרגת רס״ן, 23 ביוני 2024

ח7 – חיילת בדרגת טוראי, 25 ביוני 2024

ח8 – חיילת בדרגת סמ״ר, 25 ביוני 2024

ק9 – קצינה בדרגת רס״ן, 7 ביולי 2024

ק10 – קצין (במיל׳) בדרגת אל״ם, 9 ביולי 2024

ח11 – חיילת בדרגת טוראי, 10 ביולי 2024

ק12 – קצין בדרגת סגן, 10 ביולי 2024

ק13 – קצינה בדרגת סגן, 17 ביולי 2024

ק14 – עובד צה״ל (סרן לשעבר), 18 ביולי 2024

ק15 – קצין (במיל׳) בדרגת אל״ם, 18 ביולי 2024

פרסומים צבאיים – תוצרי מודיעין מסווגים

1. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/0011, ינואר 2023, סיווג סודי ביותר.
2. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/0015, פברואר 2023, סיווג סודי ביותר.
3. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/0020, ינואר 2023, סיווג סודי ביותר.

4. מסמך חט"מ בסימוכין 23/600/0023, ינואר 2023, סיווג סודי ביותר.
5. מסמך חט"מ בסימוכין 23/600/0028, ינואר 2023, סיווג סודי ביותר.
6. מסמך חט"מ בסימוכין 23/600/0030, ינואר 2023, סיווג סודי ביותר.
7. מסמך חט"מ בסימוכין 23/600/0036, אוגוסט 2023, סיווג סודי ביותר.
8. מסמך חט"מ בסימוכין 23/600/0010, ינואר 2023, סיווג סודי.
9. מסמך חט"מ בסימוכין 23/600/0051, פברואר 2023, סיווג סודי.
10. מסמך חט"מ בסימוכין 23/600/0242, פברואר 2023, סיווג סודי.
11. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0054, ינואר 2022, סיווג סודי.
12. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0068, ינואר 2022, סיווג סודי.
13. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0106, מרץ 2022, סיווג סודי.
14. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0003, ינואר 2022, סיווג סודי ביותר.
15. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0006, ינואר 2022, סיווג סודי ביותר.
16. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0008, פברואר 2022, סיווג סודי ביותר.
17. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0021, ינואר 2022, סיווג סודי ביותר.
18. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0002, ינואר 2022, סיווג סודי ביותר.
19. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0007, ינואר 2022, סיווג סודי ביותר.
20. מסמך חט"מ בסימוכין 22/600/0009, ינואר 2022, סיווג סודי ביותר.
21. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0016, ינואר 2021, סיווג סודי.
22. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0031, ינואר 2021, סיווג סודי.
23. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0038, ינואר 2021, סיווג סודי.
24. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0008, ינואר 2021, סיווג סודי ביותר.
25. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0017, ינואר 2021, סיווג סודי ביותר.
26. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0024, ינואר 2021, סיווג סודי ביותר.
27. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0029, ינואר 2021, סיווג סודי ביותר.
28. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0007, ינואר 2021, סיווג סודי ביותר.
29. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0015, ינואר 2021, סיווג סודי ביותר.
30. מסמך חט"מ בסימוכין 21/600/0018, ינואר 2021, סיווג סודי ביותר.
31. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0025, ינואר 2020, סיווג סודי.
32. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0035, ינואר 2020, סיווג סודי.
33. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0011, ינואר 2020, סיווג סודי ביותר.

34. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0015, ינואר 2020, סיווג סודי ביותר.
35. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0021, מרץ 2020, סיווג סודי ביותר.
36. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0061, ינואר 2020, סיווג סודי ביותר.
37. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0010, ינואר 2020, סיווג סודי ביותר.
38. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0020, ינואר 2020, סיווג סודי ביותר.
39. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0022, ינואר 2020, סיווג סודי ביותר.
40. מסמך חט"מ בסימוכין 20/600/0029, מרץ 2020, סיווג סודי ביותר.
41. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0028, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
42. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0029, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
43. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0066, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
44. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0072, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
45. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0006, פברואר 2019, סיווג סודי ביותר.
46. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0007, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
47. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0015, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
48. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0027, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
49. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0046, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
50. מסמך חט"מ בסימוכין 19/600/0047, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.
51. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0024, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
52. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0031, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
53. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0046, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
54. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0051, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
55. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0056, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
56. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0067, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
57. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0015, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
58. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0038, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
59. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0094, ינואר 2018, סיווג סודי ביותר.
60. מסמך חט"מ בסימוכין 18/600/0185, פברואר 2018, סיווג סודי ביותר.
61. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0004, ינואר 2017, סיווג סודי ביותר.
62. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0009, ינואר 2017, סיווג סודי ביותר.
63. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0012, ינואר 2017, סיווג סודי ביותר.

64. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0005, ינואר 2017, סיווג סודי ביותר.
65. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0024, ינואר 2017, סיווג שמור.
66. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0106, ינואר 2017, סיווג סודי.
67. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0127, פברואר 2017, סיווג סודי ביותר.
68. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0074, ינואר 2017, סיווג סודי ביותר.
69. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0078, ינואר 2017, סיווג סודי ביותר.
70. מסמך חט"מ בסימוכין 17/600/0080, ינואר 2017, סיווג סודי ביותר.
71. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0021, ינואר 2016, סיווג סודי ביותר.
72. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0053, ינואר 2016, סיווג סודי ביותר.
73. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0009, ינואר 2016, סיווג סודי ביותר.
74. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0014, ינואר 2016, סיווג סודי ביותר.
75. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0020, ינואר 2016, סיווג סודי ביותר.
76. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0024, ינואר 2016, סיווג סודי ביותר.
77. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0025, ינואר 2016, סיווג סודי ביותר.
78. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0030, ינואר 2016, סיווג סודי ביותר.
79. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0008, ינואר 2016, סיווג שמור.
80. מסמך חט"מ בסימוכין 16/600/0039, ינואר 2016, סיווג שמור.
81. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0005, ינואר 2015, סיווג שמור.
82. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0006, ינואר 2015, סיווג סודי.
83. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0009, ינואר 2015, סיווג סודי.
84. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0001, ינואר 2015, סיווג סודי ביותר.
85. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0004, ינואר 2015, סיווג סודי ביותר.
86. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0007, ינואר 2015, סיווג סודי ביותר.
87. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0008, ינואר 2015, סיווג סודי ביותר.
88. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0011, ינואר 2015, סיווג סודי ביותר.
89. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0012, ינואר 2015, סיווג סודי ביותר.
90. מסמך חט"מ בסימוכין 15/600/0013, ינואר 2015, סיווג סודי ביותר.
91. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/0027, ינואר 2014, סיווג סודי ביותר.
92. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/0032, ינואר 2014, סיווג סודי ביותר.
93. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/0075, ינואר 2014, סיווג סודי ביותר.

94. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/0177, ינואר 2014, סיווג סודי ביותר.

95. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/0335, ינואר 2014, סיווג סודי ביותר.

96. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/0467, ינואר 2014, סיווג סודי ביותר.

97. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/0682, פברואר 2014, סיווג סודי ביותר.

98. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/0795, פברואר 2014, סיווג סודי ביותר.

99. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/1052, מרץ 2014, סיווג סודי ביותר.

100. מסמך חט"מ בסימוכין 14/600/1102, מרץ 2014, סיווג סודי ביותר.

101. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0036, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

102. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0041, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

103. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0046, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

104. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0049, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

105. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0050, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

106. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0051, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

107. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0053, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

108. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0062, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

109. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0065, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

110. מסמך חט"מ בסימוכין 13/600/0069, ינואר 2013, סיווג סודי ביותר.

111. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0004, ינואר 2012, סיווג סודי ביותר.

112. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0005, ינואר 2012, סיווג סודי.

113. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0033, ינואר 2012, סיווג שמור.

114. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0034, ינואר 2012, סיווג סודי ביותר.

115. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0038, ינואר 2012, סיווג שמור.

116. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0065, ינואר 2012, סיווג סודי ביותר.

117. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0075, ינואר 2012, סיווג סודי ביותר.

118. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0036, ינואר 2012, סיווג סודי ביותר.

119. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0078, ינואר 2012, סיווג סודי ביותר.

120. מסמך חט"מ בסימוכין 12/600/0080, ינואר 2012, סיווג סודי ביותר.

121. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0020, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

122. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0043, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

123. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0047, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

124. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0064, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

125. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0087, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

126. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0124, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

127. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0126, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

128. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0157, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

129. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0161, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

130. מסמך חט"מ בסימוכין 11/600/0179, ינואר 2011, סיווג סודי ביותר.

131. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0001, ינואר 2010, סיווג סודי ביותר.

132. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0014, ינואר 2010, סיווג סודי ביותר.

133. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0015, ינואר 2010, סיווג סודי.

134. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0036, ינואר 2010, סיווג סודי ביותר.

135. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0038, ינואר 2010, סיווג סודי ביותר.

136. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0097, ינואר 2010, סיווג סודי.

137. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0102, ינואר 2010, סיווג סודי ביותר.

138. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0126, ינואר 2010, סיווג סודי ביותר.

139. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0127, ינואר 2010, סיווג סודי ביותר.

140. מסמך חט"מ בסימוכין 10/600/0155, ינואר 2010, סיווג סודי ביותר.

141. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/0055, ינואר 2009, סיווג סודי ביותר.

142. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/1851, מרץ 2009, סיווג סודי ביותר.

143. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/1978, מרץ 2009, סיווג סודי ביותר.

144. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/2261, מאי 2009, סיווג סודי ביותר.

145. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/2388, אפריל 2009, סיווג סודי ביותר.

146. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/2716, אפריל 2009, סיווג סודי ביותר.

147. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/2717, אפריל 2009, סיווג סודי ביותר.

148. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/3279, מאי 2009, סיווג סודי ביותר.

149. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/3389, מאי 2009, סיווג סודי ביותר.

150. מסמך חט"מ בסימוכין 09/600/3454, מאי 2009, סיווג סודי ביותר.

151. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0016, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

152. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0024, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

153. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0035, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

154. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0036, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

155. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0049, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

156. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0072, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

157. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0086, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

158. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0091, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

159. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0095, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

160. מסמך חט"מ בסימוכין 08/600/0096, ינואר 2008, סיווג סודי ביותר.

161. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0003, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

162. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0004, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

163. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0005, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

164. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0006, ינואר 2007, סיווג סודי.

165. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0007, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

166. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0008, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

167. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0017, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

168. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0021, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

169. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0022, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

170. מסמך חט"מ בסימוכין 07/600/0027, ינואר 2007, סיווג סודי ביותר.

171. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0136, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

172. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0137, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

173. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0138, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

174. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0141, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

175. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0148, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

176. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0150, פברואר 2006, סיווג סודי ביותר.

177. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0154, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

178. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0156, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

179. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0160, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

180. מסמך חט"מ בסימוכין 06/600/0164, ינואר 2006, סיווג סודי ביותר.

181. מסמך חט"מ בסימוכין 05/600/0051, מרץ 2005, סיווג סודי.

182. מסמך חט"מ בסימוכין 05/600/0052, אפריל 2005, סיווג סודי ביותר.

183. מסמך חט"מ בסימוכין 05/600/0054, מרץ 2005, סיווג סודי ביותר.

184. מסמך חט״מ בסימוכין 05/600/0055, מרץ 2005, סיווג סודי ביותר.

185. מסמך חט״מ בסימוכין 05/600/0056, מרץ 2005, סיווג סודי.

186. מסמך חט״מ בסימוכין 05/600/0057, מרץ 2005, סיווג סודי ביותר.

187. מסמך חט״מ בסימוכין 05/600/0058, אפריל 2005, סיווג סודי ביותר.

188. מסמך חט״מ בסימוכין 05/600/0059, מרץ 2005, סיווג סודי ביותר.

189. מסמך חט״מ בסימוכין 05/600/0070, מרץ 2005, סיווג סודי ביותר.

190. מסמך חט״מ בסימוכין 05/600/0074, אפריל 2005, סיווג סודי ביותר.

191. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0001, ינואר 2004, סיווג סודי ביותר.

192. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0005, ינואר 2004, סיווג סודי ביותר.

193. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0006, ינואר 2004, סיווג סודי ביותר.

194. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0015, ינואר 2004, סיווג סודי ביותר.

195. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0024, ינואר 2004, סיווג סודי.

196. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0027, ינואר 2004, סיווג סודי.

197. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0037, פברואר 2004, סיווג סודי ביותר.

198. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0039, פברואר 2004, סיווג סודי ביותר.

199. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0041, פברואר 2004, סיווג סודי ביותר.

200. מסמך חט״מ בסימוכין 04/699/0063, פברואר 2004, סיווג סודי ביותר.

201. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1105, מרץ 2014, סיווג סודי ביותר.

202. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1199, מרץ 2014, סיווג סודי ביותר.

203. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1342, מרץ 2014, סיווג סודי ביותר.

204. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1448, אפריל 2014, סיווג סודי ביותר.

205. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1466, אפריל 2014, סיווג סודי ביותר.

206. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1467, אפריל 2014, סיווג סודי ביותר.

207. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1642, אפריל 2014, סיווג סודי ביותר.

208. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1706, אפריל 2014, סיווג סודי ביותר.

209. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/1747, מאי 2014, סיווג סודי ביותר.

210. מסמך חט״מ בסימוכין 14/600/2054, מאי 2014, סיווג סודי ביותר.

211. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0042, ינואר 2015, סיווג סודי ביותר.

212. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0213, פברואר 2015, סיווג סודי ביותר.

213. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0413, מרץ 2015, סיווג סודי ביותר.

214. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0450, מרץ 2015, סיווג סודי ביותר.

215. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0578, מרץ 2015, סיווג סודי ביותר.

216. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0586, מרץ 2015, סיווג סודי ביותר.

217. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0615, אפריל 2015, סיווג סודי ביותר.

218. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0932, יוני 2015, סיווג סודי ביותר.

219. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0944, יוני 2015, סיווג סודי ביותר.

220. מסמך חט״מ בסימוכין 15/600/0982, יוני 2015, סיווג סודי ביותר.

221. מסמך חט״מ בסימוכין 16/600/0114, פברואר 2016, סיווג סודי ביותר.

222. מסמך חט״מ בסימוכין 16/600/0221, פברואר 2016, סיווג סודי ביותר.

223. מסמך חט״מ בסימוכין 17/600/0331, מרץ 2017, סיווג סודי ביותר.

224. מסמך חט״מ בסימוכין 18/600/0233, פברואר 2018, סיווג סודי ביותר.

225. מסמך חט״מ בסימוכין 19/600/0127, ינואר 2019, סיווג סודי ביותר.

226. מסמך חט״מ בסימוכין 19/600/0728, מאי 2019, סיווג סודי.

227. מסמך חט״מ בסימוכין 18/600/0267, מרץ 2018, סיווג סודי ביותר.

228. מסמך חט״מ בסימוכין 22/600/0073, ינואר 2022, סיווג סודי ביותר.

229. מסמך חט״מ בסימוכין 22/600/1610, דצמבר 2022, סיווג סודי ביותר.

230. מסמך חט״מ בסימוכין 22/600/1241, אוקטובר 2022, סיווג סודי.

231. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/0296, מרץ 2023, סיווג סודי ביותר.

232. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/0400, מרץ 2023, סיווג סודי ביותר.

233. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/1497, דצמבר 2023, סיווג סודי ביותר.

234. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/1436, נובמבר 2023, סיווג סודי ביותר.

235. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/1302, אוקטובר 2023, סיווג סודי ביותר.

236. מסמך חט״מ בסימוכין 22/600/1221, ספטמבר 2022, סיווג סודי ביותר.

237. מסמך חט״מ בסימוכין 21/600/1297, ספטמבר 2021, סיווג סודי ביותר.

238. מסמך חט״מ בסימוכין 20/600/0053, ינואר 2020, סיווג סודי ביותר.

239. מסמך חט״מ בסימוכין 23/600/0648, יולי 2023, סיווג סודי ביותר.

Abstract

This study examines the ways in which intelligence analysts from the Research Division of Israel's Military Intelligence Directorate (AMAN), regarded as Israel's "national assessor," intentionally employ vagueness and concealment in the language they use to convey information and assessments to high-ranking military and political readers.

Intentional vagueness in language refers to rhetorical choices that appear to violate the cooperative principle in discourse. The strategic use of linguistic devices can serve to obscure information, convey messages without committing to specific positions, and sometimes achieve more effective communication than precise language would allow.

As identified through the research literature, military instructional and reference texts from Israel and other countries, and in-depth interviews with current and former intelligence analysts, it is evident that the authors of intelligence reports write them in pursuit of several subsidiary goals that extend beyond the basic objective of delivering data and assessments. These include protecting classified sources, qualifying assessments, shortening messages, creating emotional distance and a display of objectivity, and concealing the actor behind Israeli operations.

These aims are not meant to influence the reader's decisions or actions directly, but rather represent strategies associated with intelligence work processes, optimizing accessibility for consumers, and avoiding the incorporation of personal interpretations or viewpoints, where such additions are inappropriate or unwarranted.

In addition, the study analyzes instances of unintentional vagueness in intelligence articles, arising from other needs of the analysts – such as the desire to write in a formal and elevated register, the need for describing complex and multifaceted realities, introducing new concepts, and using professional jargon. These elements often reduce the texts' readability, rendering them less clear and precise, thereby increasing the cognitive burden on readers during interpretation, or at the very least slowing down comprehension.

The study is based on a comprehensive analysis of official classified intelligence reports published by the IDF's Research Division between 2004 and 2023. The potential corpus includes approximately 27,000 texts produced over two decades. A sample of at least ten articles from each year was selected to examine the key phenomena under investigation in both recent and earlier articles. A total of 239 articles were sampled and analyzed. To address security classification concerns, some names of countries, organizations, individuals, and additional details that could potentially expose intelligence information were replaced in the corpus.

The research adopts a descriptive, non-critical approach. The starting point for examining the texts and samples is functional, taking a top-down perspective. Various objectives of the writers in these articles were identified in advance, and a range of utterances serving these objectives were examined accordingly. For instance, safeguarding information and source security was identified as a central value in intelligence writing, followed by an examination of the ways in which writers realize this value through specific linguistic choices. This method was chosen to contextualize the linguistic phenomena within the discourse community and its operational conventions.

The insights extracted from the corpus were complemented by semi-structured in-depth interviews with 15 current and former analysts from the Research Division. These interviews provided additional perspectives on the objectives the writers seek to achieve and their perceptions of intelligence writing. This perspective helped bridge gaps in understanding regarding the deliberate choices of specific formulations and further illuminated the characteristics of the discourse community's activity.

The findings of this research, which is grounded in the field of discourse analysis, indicate that intelligence analysts employ approximately 34 primary linguistic devices – both syntactic and lexical – to realize their communication strategies in written articles. These include passive constructions, metaphors and euphemisms, extensive use of hedges, abundant use of acronyms and nominalizations, and long sentences, sometimes with multiple subordinate clauses and other disruptions to textual flow.

Each linguistic device is thoroughly illustrated from the corpus, demonstrating how it can obscure specific content elements and sometimes even impair the reader's ability to comprehend the text rapidly at first glance, as required by the IDF's writing directives and as expected in the intelligence discourse

community. The analysis reveals that a significant portion of the identified linguistic devices serve the writers for more than one purpose. This is particularly true for the use of passive voice, acronyms, and code names for intelligence operations. Some of these linguistic components frequently serve multiple functions or may carry several meanings, such as quotation marks and hedges, and the research shows that this is also the case within the intelligence sub-genre. For instance, passive voice – a prominent linguistic device – enables the concealment of the acting agent, making it a prevalent device of vagueness in intelligence writing. The concealment of agents helps the author protect classified information sources by obscuring the identities of those involved in the described situation and allowing the information itself to be conveyed without referring to how it was obtained. Additionally, this element of concealment allows intelligence analysts to not only address enemy activities but also to reference security operations that might be perceived as Israeli-operated from a detached perspective, avoiding the exposure of sensitive details. Concealing Israeli actions serves multiple strategic purposes for the authors – it limits unnecessary information disclosure to readers, minimizes potential security threats or diplomatic complications that could arise from attributing actions to Israel, and helps authors maintain their focus within their designated professional boundaries. The passive voice also supports two additional sub-goals: elevating the register and establishing emotional distance and a façade of objectivity. It enables the expression of ideas without a personal tone, masks the authors' identities, alters the natural order of information presentation, and strengthens the impersonal impression of the writing. Moreover, the study found that analysts often choose this form even outside contexts requiring vagueness, as it aligns with the accepted conventions of the intelligence discourse community, marking their affiliation and conformity to its norms.

Similarly, the multifunctionality of acronyms in the intelligence sub-genre allows analysts to achieve various goals. This stems from a central fundamental characteristic of this component – condensing two or more words into a single shortened term. It is not a case of polysemy, but a fundamental trait that enables acronyms to fulfill several pragmatic functions. For example, the study revealed that intelligence writing frequently uses acronyms to compress messages, sometimes at the expense of readability. In a different context, such abbreviations symbolically obscure potentially

distressing aspects of the content. Lastly, acronyms are also employed to conform with the sub-genre's norms, often representing a shared jargon of the discourse community.

The outputs of this discourse community – research-based intelligence reports – are characterized in this study as a sub-genre of military writing in Hebrew (‘Tzahalit’), with both sharing security-related domains and features such as brevity and emotional detachment. However, the sub-genre also exhibits unique characteristics that set it apart from traditional military writing, especially regarding argumentative-persuasive aspects, the existence of internal unit-specific jargon, and writing norms characteristic of the entire Israeli intelligence community, not just its military components. Within the multifaceted military linguistic system, the intelligence sub-genre aligns with both its specific operational domain and its unit-level organizational structure, creating a shared internal language that corresponds to its content world, professional needs, and the norms that have developed in this field.

This sub-genre is also described as being influenced by two other genres and draws elements from them: academic-scientific writing and journalistic writing. Intelligence research articles are inherently argumentative texts intended to persuade readers of the validity of the information and assessments, while also reporting on current events and developments within military-security contexts.

As a result, intelligence analysts may share objectives with authors from all three genres. For instance, the desire to shorten messages for communication efficiency is a typical feature of military writing. Maintaining emotional distance and impersonality is essential in scientific writing and is considered a value of journalism. Protection of sources aligns with journalistic practices, and qualifying information and hypotheses based on level of certainty is well-known from scientific discourse.

The research shows that the shared aspects of the genres described above are also reflected in several vagueness mechanisms identified – some serving similar functions, others fulfilling different roles. For example, passive voice generates detachment and an appearance of objectivity in both intelligence and scientific texts and allow source anonymity in both intelligence and journalistic writing.

Regarding the appearance of objectivity, both intelligence and scientific writing often use the exclusive first person to minimize the writer’s specific presence. Similarly, this form may also appear

in editorials, where it serves to reinforce the affiliation to the discourse community. Additionally, shared functions of vagueness mechanisms include the use of strategic and lexical hedging to express intentions without overstating the evidence. Conversely, some linguistic devices serve distinct functions in different genres. For instance, metaphors and acronyms may help obscure troubling military elements in intelligence texts; this is less necessary in scientific writing and often avoided in journalism, which tends to emphasize vivid or even sensational portrayals – sometimes to the point of exaggeration and panic.

The current research contributes to the understanding of the unique linguistic nature of intelligence reports produced by the Research Division – a central communication tool between the unit and high-ranking military and political echelons in Israel, in which large-scale information and assessments are delivered. The research provides a window into Hebrew intelligence writing as a sub-genre of military writing and presents the context in which the discourse community operates, the central role of these texts within it, and their distinctive features. In doing so, the study addresses a theoretical gap in analyzing a unit-specific written military language.

Additionally, the study contributes to the theoretical discussion concerning textual vagueness by presenting a detailed analysis of genre-specific texts in which vagueness plays an agreed-upon functional role.

The findings also have practical implications. The Research Division's ability to communicate directly with political leadership via reports is exceptional compared to other military units, and given the status and vital importance of these texts regarding Israel's security there is significance in characterizing elements that may influence accurate comprehension and readers' perceptions of the issues discussed. Throughout Israel's history, military writing has suffered from various ambiguities and disruptions that led to misunderstandings of orders, intelligence reports, and other outputs. Identifying mechanisms of vagueness and understanding their potential impact on readability could support future improvement and development of a shared language between intelligence producers and consumers. This could enhance communication within the intelligence community and between it and high-ranking military and political decision-makers – for example, by standardizing the use of evaluative and probability expressions.

Table of contents

Hebrew abstract ..... **א**

2 **Literature review** **1**

2.1 Vagueness, readability, and their influence on discourse 1

2.1.1 Introduction 1

2.1.2 Cooperative principle in discourse 2

2.1.3 Vagueness and adherence to the cooperative principle 3

2.1.3.1 Hedging and expression of stance 4

2.1.3.2 Benefits of using vagueness in discourse 7

2.1.4 Readability and its influence on the cooperative principle 9

2.1.4.1 Key readability formulas 11

2.1.4.2 Criticism of readability formulas 12

2.1.4.3 Components of readability and their effect on the reader 13

2.1.4.4 Omission of readability components in cooperative discourse 15

2.2 Research on military language 16

2.2.1 Military language in Hebrew as a textual genre 16

2.2.2 Language of intelligence corps as a sub-genre of military language 21

2.2.3 Framing and power in discourse within military contexts 24

2.3 Israeli intelligence community and the intelligence product 29

2.3.1 Who is included in the Israeli intelligence community and the role of intelligence 29

2.3.2 AMAN and its roles 32

2.3.3 Research Division and its functions 33

2.4 Written product in the Research Division 34

2.4.1 Purpose and significance of the written product in the Research Division 34

2.4.2 Types of written products in the Research Division 35

2.4.3 IDF directives regarding writing 36

2.4.4 Classification, compartmentalization, and the deliberate concealment functions of intelligence articles 39

2.4.4.1 Vagueness for protecting intelligence sources ……..……...……. 40

2.4.4.2 Vagueness for concealing Israeli operations …….……... 41

2.4.4.3 Vagueness for maintaining emotional distance and an appearance of objectivity …….…… 41

2.4.4.4 Vagueness for hedging assessments ……. 45

2.4.4.5 Vagueness for message condensation ……... 49

2.4.5 Non-deliberate vagueness and writing deficiencies in Hebrew military texts 50

3 Research objectives and contribution …….. 54

4 Method ……..…….. 56

4.1 Corpus ……... 56

4.1.1 Article sampling …… 56

4.1.2 Selection and coding of utterances …… 56

4.2 In-depth interviews ……... 57

5 Section one – Deliberate vagueness in intelligence articles …..…….. 59

5.1 Protection of intelligence sources …….……. 59

5.1.1 Concealment of individuals mentioned in discourse …… 61

5.1.1.1 Omission of names and use of plural forms ……. 61

5.1.1.2 Extracting information via explicature and similarities to journalistic practices …… 66

5.1.2 Conclusions that “emerge naturally” …… 68

5.1.2.1 HAGAM expressions ……..…….. 69

5.1.2.2 Passive verbs related to data collection and inference ……..…... 70

5.1.2.3 Passive verbs related to the information itself ……..……... 72

5.1.2.4 Evaluative expressions …….…… 72

5.1.2.5 'yetzuyan ki'…….…….…… 73

5.1.2.6 Avoidance of saying verbs and direct quotations …….....…...…… 73

5.1.3 Code names of intelligence affairs …….……... 74

5.2 Concealment of security operation executors …….. 76

5.2.1 Passive verbs …… 78

5.2.2 The verb 'levatzea' ……..……..…..…….. 81

5.3 **Maintaining emotional distance and displaying objectivity 82**

5.3.1 Omitting the authorial self..... 85

5.3.1.1 Exclusive first-person plural 85

5.3.1.2 Passive predicate 88

5.3.1.3 The verb 'levatzea' 89

5.3.1.4 Conclusions that “emerge naturally” – HAGAM expressions ……..... 90

5.3.2 Omitting the Israeli collective 90

5.3.3 Passive voice 94

5.3.4 The verb 'levatzea' 96

5.3.4.1 Central predicate 96

5.3.4.2 Infinitive followed by a noun phrase 97

5.3.4.3 Embedded gerunds in an infinitive structure 97

5.3.4.4 Gerunds..... 98

5.3.5 Gerunds 98

5.3.5.1 Auxiliary verbs and gerund 99

5.3.5.2 Gerunds forming a single concept 100

5.3.5.3 Gerunds in an infinitive structure 101

5.3.5.4 Gerund as the focus of a nominal sentence 102

5.3.6 Words and phrases in quotation marks 105

5.3.6.1 Terms describing the enemy’s perceptions 105

5.3.6.2 Terms with potential political intensity 106

5.3.7 Metaphors and euphemisms 108

5.3.7.1 Metaphors 108

5.3.7.2 Euphemisms 114

5.4 **Hedging in intelligence assessments 120**

5.4.1 Evidential modality 122

5.4.1.1 Indicating the source of information 124

5.4.1.2 'le'ha'arachteu', 'le'havanatenu', 'be'reiyatenu' ……..……..……..... 127

5.4.2 Strategic Hedges 131

5.4.2.1 Information scarcity and reliability 131

5.4.2.2 Information that is 'right at the time' 133

5.4.2.3 Lack of information 134

5.4.3 Lexical hedges 136

5.4.3.1 HAGAM expressions 136

5.4.3.2 Modal nouns ……..... 139

5.4.3.3 Modal verbs ……..... 140

5.4.3.4 Adverbial modifiers..... 141

5.4.3.5 Adjectives..... 143

5.4.3.6 Quantifiers 143

5.4.4 Probability scale and confidence level 147

5.4.4.1 Probability scale 148

5.4.4.2 Confidence level 152

5.4.5 Concessive structures 154

5.4.6 Assessments framed as direct questions in parentheses 157

5.4.7 Hedging the recommendation component 158

5.5 **Message condensation 161**

5.5.1 Acronyms 163

5.5.2 Code names of intelligence affairs..... 166

5.5.3 Ellipsis..... 168

5.5.3.1 Omission of object – 'tchum' ……..... 168

5.5.3.2 Omission of subject – 'medinot' 169

5.5.3.3 Omission of subject – 'gormim' 171

5.5.4 Omission of the preposition 'et' 172

5.5.5 Construct genitive chain..... 174

5.5.6 Assessment framed as direct questions in parentheses 175

6 **Section Two – Impairment of readability in intelligence articles 177**

6.1 **Describing a complex and evolving reality 178**

6.1.1 Long sentences 179

6.1.1.1 Detailed sentences 180

6.1.1.2 Sentences presenting multiple possible developments 184

6.1.1.3 Sentences describing multiple influencing factors 186

6.1.1.4 Sentences presenting numerous subordinate details 187

6.1.1.5 Sentences adding qualifying conditions to assessments 189

6.1.1.6 Sentences providing detailed source information 189

6.1.2 Overuse of subordination 190

6.1.3 Overuse of parentheses 192

6.1.3.1 Number of parentheses in a sentence 193

6.1.3.2 Length of parentheses in a sentence 194

6.1.3.3 Total length of parentheses within the sentence 195

6.1.3.4 Position of parentheses in the sentence 196

6.1.4 Overuse of commas 197

6.1.5 Distance between subject and predicate 200

6.1.6 Distance of the subject nucleus from the beginning of the sentence 203

6.1.6.1 Pushing the subject nucleus away from the beginning of the sentence 203

6.1.6.2 Pushing the main message to the end of the sentence 206

6.1.6.3 Concessive structures 207

6.1.7 Negative sentences 208

6.2 **Conceptualization of research insights 210**

6.2.1 Use of figurative expressions 211

6.2.2 Excessive use of quotation marks around words and phrases 214

6.2.3 Inclusion of events within a single conceptual framework 218

6.2.3.1 Framing with nouns – phenomenon, process, trend, event 218

6.2.3.2 Code names of intelligence affairs 220
6.2.4 Lexical ambiguity 222
6.3 **Elevated register 224**
6.3.1 Passive voice 226
6.3.2 Gerunds and construct genitive chains..... 228
6.3.3 Elongation of the phrasing and empty conjunctions..... 230
6.3.3.1 Gerunds 230
6.3.3.2 Repetition of words and sentence parts 231
6.3.3.3 Lexical choice of long forms 232
6.3.3.4 Adding empty conjunctions..... 234
6.3.4 Omission of the preposition "et"..... 236
6.3.5 Foreign language 237
6.3.6 Syntax errors 239
6.3.6.1 Omission of the relative connective 'sh'e' 239
6.3.6.2 Using 'ka'asher' not in the temporal sense 240
6.3.6.3 Copula expressed through the inflections of 'Hina' 240
6.3.6.4 Expressing conditionals using 'be'im' or 'be'mida 've' 241
6.3.6.5 Expressing purpose using 'bi'khdei' 242
6.4 **Use of jargon and professional terminology …….. 242**
6.4.1 Abbreviations ……. 244
6.4.2 Professional terms …….. 245
6.4.3 Code names of intelligence affairs …… 247
7 **Discussion and Conclusion ……..…….. 249**
8 **References ……. 257**
English Abstract ……..…… I

This work was carried out under the supervision of Prof. Zohar Livnat,

Department of Hebrew and Semitic Languages,

Bar-Ilan University.

Concealment, Vagueness and Readability in Intelligence Analysis Reports in the Israeli Military

Adi Abramson

Department of Hebrew and Semitic Languages

Ph.D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

Ramat Gan, Israel July 2025